

I O A N N I S

2

VELCVRI
ONIS COMMEN=
TARI IN VNIVERSAM PHY=
sicam Aristotelis, distincti
libris III. iam recens
accuratissime re=
cogniti,

*

Cum rerum & uerborum memorabilium
copiosissimo Indice.

T V B I N G A E,
EX OFFICINA TYPOGRAPHI-
CA VIDVÆ VLRICI MOR-
HARDI.

ANNO M, D, LVII.

AD LECTORE

Matthias Illyricus.

Παντοκράτωρ θανάτοιο βίη τεχνήμονα τῆσδ' ἐ
Βίβλα ὠκήμερον συγκατέμαρφε λίω
Πόλλ' ὄγε προσκαταθείς καὶ τοι μάλ' ἀπολάληνας
Πάντα τὰ τῆσ φύσεωσ μὲ μ' ἐρίδ' ἤλα λιπέρι
Πολλὰ δ' ἐ τῶν ἄλλων ξωετὸσ πωσδ' ἄσματα τεχνῶν
ἐυδοκίμωσ ἡμῖν ἤθελεν ἐκτελέσασ
Ἀλλὰ τὰ σφ' ἐκπνέονθ' ἡμῖν φθονέσασ καθείλε
Καρπαλίμωσ ὄλοω μοῖρ' ἐφίείσασ νόσοσ
Τῶ κὸν ἐπέ τὰ χεδεν κένσ κατὰ πάντα λείψασ
Ἡμιτελή, πωσδ' ἡσ ἔ τετυχόντα πλέω.
ὡσ γε καὶ ἐν πολλοῖσ, φυσικῶν πίρι ἐπλετο ταῦτα
Τῆσ νεότησ αὐτῆσ προχατέοντα χερὸσ
Ἀλλὰ φιλοπωσδοῖσ μὲ δ' ὡδ' ἀτελεσά περ' ἐμπησ
Ἐσεται ἀδαῆ ἔτ' ἀνονητά ποτε
Νῦν γε μάλισα, χερὸσ τοῖοσ λελαχόντα τελῶσ γασ
Πολλὰ κατορθώσησ πολλὰ δ' ἐ πρθεμένησ.

Ob. 6. II. 3416

REVEREN-
DO IN CHRISTO
Patri & Domino Ulrico Abba=
ti Alpersbachensi, &c. Sebal=
dus Hauuenreuterus
Noricus. S. P.
D.

V M D E C R E
uisset Typographus no=
ster, Homo bonus atq; in=
dustrius, excudere Com=
mentarium Physices do=
ctissimi quondam & opti=
mi uiri Ioannis Velcurionis, Reuerende
Pater: à me flagitauit, ut sibi ea in re adiu=
mento essem. Quod & si multis nominibus dif=
ficile mihi fuit & graue, Nam inter plurima
alia, quæ me ab hoc labore suscipiendo deter=
rebant, uel hoc præcipuum erat, quod recorda=
bar, ipsum Autorem, dum superstes adhuc es=
set, nullis præcibus eò perduci potuisse, ut edi
A 2 bas

bas suas lucubrationes pateretur, propter nul-
lam aliam causam, quàm quia non essent ab ip-
so diligentius recognita atq; emendata. Vt
debat igitur liberale, alienam rem inuito
domino publicando quasi attrectare. Tamen
cum instandi & urgendi nullum finem faceret
Chalcographus, crebroq; obijceret utilitatem,
quæ ad omnes studiosos inde posset redire, cui
iuuandæ & pro uiribus augendæ, cum mihi
persuaserim omnes meos conatus debere noctes
diesq; esse paratos, passus sum tandem uincere
me præces illius. Quia enim defuncto iam au-
tore, nulla alia ratione tam utilis libellus in
studiosorum manus peruenturus esse uideba-
tur, quo tamen maximo suo incommodo essent
carituri: potius publici omnium studiosorum
commodi, quàm priuati autoris iudicij haben-
dam rationem duxi. Ac mouit me laudatissimi
principis, Augusti Cesaris exemplum, qui do-
ctissimi Poetæ Virgilij poemata, quæ ille
cremare testamento iusserat, conseruanda pu-
tauit, Plus referre arbitratus, extare memo-
riam sempiternam Romani Imperij originis
à tanto Poëta descriptæ, quàm suprema uo-
luntatis religionem publicis etiam Legibus
sacro=

sacrosanctam, non violare, Ait enim.

*Frangatur potius legum ueneranda potestas.
Quàm rot congestos noctesque diesque labores
Hauerit una dies, &c.*

*Nos similiter maluimus à uoluntate Au-
toris discedere, quàm tantobono studiosos frau-
dare. Collatis ita quotquot habere potuimus
exëplaribus, scripta illa, & bonitate et utilita-
te præstantia, ut quàm fieri potuit, emendatis-
sime in lucem prodirent, curauimus. Tibi uero
R. P. potissimum dedicare hanc alieni operis
æditionem uolui, quia excellens tua bonarum
artium doctrina, & singularis optimorum
autorum conquirendorum ac cognoscendorum
auuiditas, apud nos frequenter esset celebrata.
Quare dubitare non potui, quin hunc libellum,
qui præcipuæ philosophiæ partis, cuius fines
tam late patent, ut ad omnes ingenuarum ar-
tium professiones recte pernoscendas necessa-
rio requiratur, compendium & summam quan-
dam continet, pro iudicij, tui acrimonia, dig-
num esses iudicaturus, cui in bibliotheca tua,
quam omnis generis clarissimorum scriptorum
uoluminibus refertam instituisse diceris, inter*
A 3 alios

alios bonos auctores locum tribueres, *Etsi autem nouus est Auctor, tamen tanto iudicio & tanta diligentia omnia sunt conscripta, ut nulli ueterum, in hoc genere, iure postponendus esse uideatur. Nam alij quidem nonnulli summam laudem esse iudicant, per se tenuia & subtilia pleraq; , suis argutis & minima exquisi- tione ac infinita eliminatione, abducere ab intel- ligentia & cognitione communi, ut studio hoc immodicæ sapientiæ, non modo comminui illa, sed plane euanescere sæpe soleant, utq; in hoc o- peram ipsi dare sibiq; gloriosum fore putare ui- deantur, si non absq; singulari attentione & maximo labore, uel à paucissimis perspicari pos- sint inuenta & tradita sua. At hic noster con- trà summopere studendum sibi putauit, ut sub- tilissima quæq; commoda oratione ueluti cras- sesserent, fierētq; tractatione magis grandia & conspicua. In hoc enim Commentario, ea quæ ab Aristotele atq; alijs ita traduntur, ut propter rerum tenuitatem, orationisq; obscuri- tatem, à paucis certe recte percipiantur, sic illustrauit, ut iam pueris quoq; intellectu dif- ficilia futura non sint. Quare merito in eorum numero est habendus.*

Qui

Qui uitam excoluere per artes.
Quique sui memores alios fecere merendo.

Nam præter optimarum rerum atq; artium
uariam & multiplicem cognitionem, præstan-
tissimum in eo fuit ingenium, acerrimum iudi-
cium, ueritatis singularis amor, incredibilis
φιλοσοφία, summa diligentia, summa fides, nul-
la arrogantia, nulla superbia, nullus fastus.
Ac nihil quicquam in eo desiderari potuisse
uidetur, quod ad optimum quemq; artificem re-
quiri soleat. Ne quis autem forte hoc me a-
bundantia quadam amoris erga ipsum (quam
sane in me esse haud eo inficias, nam Vuitrens-
bergæ præceptor meus fuit) dicere arbitretur,
possim optimorum & doctissimorum uirorum
testimonijs pluribus, ad ea quæ commemorau-
i, probanda uti. Non enim neq; ab ætate nostra
remota memoria, neq; eruditis obscura fuit do-
ctrina illius, sed facere hoc mihi necesse esse non
putauit, τὸ γὰρ ἡρώδεια, ut Comicus ait, φανερόν ἐστι
αὐτὸ βοῶ. Tametsi uero ab ipso nulla, ab alijs
non multa eius scripta sint ædita, fuit enim in-
signis popularis auræ neglector atque con-
temptor, adeo ut nihil aliud, quàm ambitio

in eo desideranda fuisse uideatur . Si enim in-
notescere mundo studuisset , plus ab eo habere-
mus traditionum atq; explicationum optima-
rum rerum atq; artium . Tamen ex his quæ
nunc extant, facile potest iudicari de singulari
hominis & ingenio, & doctrina , & fide atq;
integritate , deq; alijs quæ superius recensui.
Accipe igitur R. P. æ quo animo librum op-
timi auctoris à nobis munus , de alienis quidem
opibus promptum, nostri tamen laboris atq; di-
ligentiæ non penitus expers , Ac studia, ita ut
facis, amare, fouere, ornare & promouere per-
ge. Vale . Tubingæ, Cal. Septem. An-
no à Christo nato millesimo quin-
gentesimo , tricesimo
nono.

Ioanni

IOANNI VELCV=
RIONI AMICO ET FAMILI-
ari S. in Saxonibus
mortuo.

Nunc tua Saxonicus defuncti corporis albis
Candida præteriens mœnia, busta uidet.
Teque meos etiam non postremum inter amicos
Abstulit heu sæua parca maligna manu:
Atque usum iunctæ tecum Velcurio, & illa
Vincula morte tua soluit amicitia.
Quæ tamen æterno mansura est tempore, nec nos
Hancque simul poterit perdere longa dies.
Namque sua amborum hæc etiam post fata superstes,
Hæc & in ore bonæ posteritatis, erit.
Quæ te iam merita Velcurio laude celebrat,
Quoque tuum debet nomen honore colit,
Inter ego & memori facio tibi iusta dolore,
Speque bonæ similis prosperitatis alor.
Quod superest placida compositus pace quiesce,
Exanimique leui umbra tegantur humo
Dum reuocet non delendæ te ad gaudia lucis,
Adque sui regni munera læta Deus.

Ioach. Camer. F.

P R Æ F A T I O
A V T O R I S.

Longā quidē præfatione, qua
affectate cōmendem Physicæ
opus, minime me nunc uti debere
certis de causis existimo. Nā si ue=
rum est, quod uulgo dicitur, Pro=
be merci emptorē facile reperiri: si
etiā solide bona nō ualde indigent
aliena & accurata cōmendatione,
ad probos ac doctos præcipue, qd
attinet tēpus hic diutius & operā
terere præconijs ociosis ? Etenim
uel mediocriter periti facillime sen=
tiunt, q̄ sit Physicæ scientiæ ne=
cessarius usus, nō tantum ad Me=
dicam professionem, ut perperam
nonnulli putant, sed etiā ad intel=
ligenda Poetarum, Philosopho=
rum, atq; aliorum eius generis au=
torum scripta, qualia sine aliquāta
rerum

rerum naturalium scientia non ab
ullo percipientur, quantumlibet
in alijs erudito. Quin & quod at-
tinet ad Theologiam solidiorem,
quid quaeso efficiet aliquis in D.
Augustini, Ambrosij, Basilij, et si-
milium ueterum Theologorum
lectione, qui non probe degusta-
rit & imbibit naturæ fontes, ut
amœnissimos ita et saluberrimos?
Et nemo sanus, tam est sacræ scrip-
turæ negligens & imperitus, ut
arbitror, quin uideat in ipsis quo-
que Biblijs sacris plurima esse, quæ
naturæ cognitionem plane desi-
derent, si modo quis ea certo cog-
noscere & intelligere uelit. Vbi
enim disputationes incidunt de
fato, de rerum, causarum, effectuum-
umq; necessitate et consequentia,
de libero arbitrio, de fortuna, de
anima,

anima & natura, uiribusq; homi-
nis, isti physices imperiti magis
sunt muti quam pisces & ranę se-
riphię, à qua talium rerum noti-
cia omnino est petenda. Taceo in-
terim quomodo ex creaturis et ef-
fectis nature, ad aliquantam crea-
toris Dei cognitionem peruenia-
mus, ut Psalmista sepiissime testa-
tur Dei curam sedulitatemq; in re-
bus, ubi beneficentiam & sollicitã
naturalibus describit, sicut & alij
Prophetę haud raro faciunt, ete-
nim, ut sacrę literę plurima su-
munt ex politica scientia permittē-
tes illi sua p̄cepta & iura, qualia
certe sine Philosophia morali per
omnia neq̄unt intelligi, Ita quoq;
ex Physicis plurima illę mutuant,
nemini assequenda, p̄terquam
ei, qui teneat scientiam Physicam,
&

& in ea mediocriter sit peritus.
Que ergo est ista socordia uel potius uesania & imprudentia, nolle discere et pernoscere Physica, que non tantum iucunda & utilia, uerum adeo necessaria sunt ad Medicinã, ad Mathematica, ad literas humaniores, deniq; ad Theologiã quoq; solidam. Quin & Iureperiti, qui maxime se a Physica immunes esse opinantur & alienos, tamen ex hac sciẽtia multa accipiunt, usucq; sibi uendicant, ubi de principijs cognitionis & actionum, hoc est, de legibus nature, de iure naturali, de hominis communi iudicio, de causis effectisq; rerum politicarum sepiissime disputant, præsertim recentiores, qui cum in scholis docendo, tum agẽdo in foro se exercuere, ad quorum

rum libros, & testimonia ego hic
prouoco. Verum hæc mediocri-
ter eruditis iuuenibus dixisse sa-
tis est, qui uel sua industria uident
me sibi non facere fucum, neq; in-
anem obtendere speciem, sed ue-
ros colores exhibere, atq; uera a-
deo dicere. At imperitis nihil po-
test satis facere, quia nullius ne
minimè quidem artis usum uide-
re potest ullus, nisi præceptis, &
experientia deniq; adiutus, qua
carent imperiti. Sicut enim ab ar-
bore nemo suauem, & mitem de-
cerpit fructum, nisi hic Solis, &
temporis beneficio maturuerit:
Ita nullius artis usum & fructum
quisquam degustat, nisi eius ani-
mus discendo exercendoq; emol-
litus maturuerit, et per experien-
tiam suæ artis materiam subegerit
atq; decoxerit. Quare nemini sit
mirum

Simile.

mirum, si plerisque hæc dicta erunt non satis credibilia, uel suspicantibus sibi imposturam fieri, uel nondum eos prouectis, ut talia intelligant. Veruntamen hæc præfari libuit simplicissime, ut admone-rem tantum aliquos, ne hanc nostram operam & Physicæ scientiam iudicarent superuacuum, nec satis utilem esse, Nã ferè non damnantur artes, nisi uel ab Imperitis uel à fastidiosis, qui nescio quo malo affectu oderunt eas, priusquam pernouerint, aut parum grati, & impij quoque sunt in eas artes, quibus adhiberi debebant, & addici, adeo uerè dicitur, quod scientia non habet inimicum nisi ignorantem. Cæterum de mea diligentia & fide in hoc Commentario Physico, pro meo, iuuenumque captu ac uiribus, ad præscriptam normã Aristotelis &

& Peripateticorum absoluendo,
cum bona fortuna et propitia Dei
uoluntate, non est quod plus pol=
licear aut promittam, quam me
dare uelle summam operã, & co=
nari manib. animoq; per omnia,
ut huius auditionis neminem stu=
diosum & sedulum iure pœnite=
at, Quod si ab omnibus non im=
petrauero, tamen in hoc instituto
sic pergam, ut conscius meæ bo=
næ uoluntatis & diligentie, me
hic culpa reprehensioneq;
iusta uacare gau=
deam.

COMMEN- TARIUM IN PHYSICAM

ARISTOTELIS LIB. PRIMUS.
Partitio & Index.

BENE QUIDEM ET COM-
mode faciunt illi, qui in primo aditu
Scientie Physicae, inquirunt partes
& officia Philosophiae totius, &
quatenus huic subiecta sit Physica.

Verum cum ista deberent pueris quoque esse nota, bre-
uiter tantum attingam. ut studiosis iuuenibus iustam
materiam plura cogitandi meditandique praebeam. Et
quidem recta uia incipiam à Philosophiae definitio-
ne. ne longis ambagibus Lectorem in operis exordio
detineam.

Philosophia est sapientiae studium, & diuinarum Philoso-
phiarumque rerum notitia, item causarum & effectuum quid-
am atque uerborum, quibus haec res continentur
& explicantur scientia, quatenus humana ratio po-
test assequi. Haec definitio aperte colligitur ex uerbis
Ciceronis in principio 2. offi. & in principio Quin-
ti Tusc. Quest. cui non immorabor explicandae, cum
satis superque in commentario 2. capituli Epistolae ad Col-
losienses exposita sit. Caeterum magno consensu, & auto-
ritate doctissimorum, praecipue Plat. & Ciceronis

Philosophia species tres. Rationalis eiusque partes. Naturalis eiusque partes. Moralis.

in principio 4. de finibus, Philosophiæ tres species numerantur, RATIONALIS, uerborum, & orationis cognitio, partes habens Grammaticam, Dialecticam & Rhetoricam. NATURALIS, rerum naturalium & accidentium, secundum naturam scientia, habens tres partes: Mathematicam, sub qua sunt Arithmetica, Musica, Geometria, & Astronomia: Physicam (quæ & Physiologia uocatur) quam infra eod. cap. i. definiam, & Metaphysicam. MORALIS. Ciuium morum priuatim & publice notitia & experientia. Quod uero quartam speciem Philosophiæ adiungunt quidam ~~Mechanicam, et~~ eam in rationalem & manuariam, & rursus hanc manuariam in liberalem & quaestuariam uel sordidam secant, non est nostri instituti uerbose exponere. Partim quia facile patet, Mechanicam illam, quam uocant logicam. i. rationalem, ex Mathematicæ, & Physicæ præceptis, ac obseruatione constare, Chirurgicæ uero. i. manuariæ agilitate manuum atque corporis habitu, robore, fatigationeque exerceri. Partim quia mihi non uidetur commodum, neque literarum studiosis honorificum, istos manuarios artifices illiteratos nomine Philosophorum, & ~~litteratorum honestari, sine ulla discrimine.~~ Vide tamen de his Philosophiæ partibus apud Policianum in Panepistemo Declamatione, qua nomenclaturam Comendat = facit partium Philosophiæ & Mechanicæ. Et quidem hæc

Quarta species Philosophiæ à quibusdam addita. Quare omittat quartam speciem.

hæc Philosophia cum suis formis & membris; hoc ^{titio philosophi} est, cum artibus liberalibus, reuera donū Dei est pul- ^{phie.}

cherrimum, datum hominibus ad illuminandas men-
tes, alioqui sine literis calliginosas rerum optimarum
scientia & experientia, Quam Lucretius in 5. mag-
nifice equidem, at uere celebrat, dicens:

Nam si ceu ipsa petit maiestas cognita rerum,
Dicendum est, Deus ille fuit, inclite Memmi.

Qui princeps, uitæ rationem inuenit eam, quæ
Nunc appellatur sapientia, quiq; per artem
Fluctibus è tantis uitam, tantisq; tenebris,
In tam tranquillo, & tam clara luce locauit.

Sed omisso encomio, de sola Physica speciatim dicemus

in hac epitome deinceps uel commentario: quem quidē ^{Partitio}
in quatuor lib. partior. Primus continet principia re- ^{huius comi-}
rum naturalium, quæ cōmunia uocantur, et item quæ ^{mentarij.}
istis principijs causisq; affixa sunt, qualia Arist in 6. ^{Argu. pri-}
lib. de auditione Phy. tradit, quod opus istorum quidā ^{mi libri.}
putat inscribi ideo de auditione Physica, quòd ista ma- ^{Ratio in-}
gis auditu & studio, cōtemplationeq; audientis, quàm ^{scriptionis}
sensu percipiuntur, uel experientia magna ex parte. ^{octo lib.}

Secundus liber de mundo et eius partib. de Elementis, ^{phy. Arist.}
& qualitatibus primis & secundis, de compositione ^{Argu. se-}
corporū, & rerum mixtarum, elementis et qualitati- ^{cundi lib.}
bus docet, quatenus ad prima physicæ rudimenta satis
est. Tertiū tractat mixta uel composita corpora, & ^{Argu. ter-}

C O M M E N T. P H Y S.

peculiariter Meteorologiam, addito breuissimo indice, & admodum nudo, de metallaribus, de plantis, de animalibus, de homine atq; de ortu, & partibus eorum. Quartus liber animæ naturam, partes, uiresq; exponit. Atq; hæc ferè summa est huius commentarij, in quo quidem tali dictione & oratione utar, quæ magis ad docendum perspicuè, quàm ostentationi inserviat. Dabunt ergo ueniam nobis delicati, & elegantes, Multa nouis uerbis præsertim cum sit agendum, propter egestatem linguæ, & rerum nouitatem, ut me Physici Poëtæ ueteris uerbo, & autoritate tuear. Quia uero professionibus singulis sui quidam loci communes, & capita primaria sunt, de quibus peculiariter quæq; docet. Ideoq; Physicæ scientiæ suos locos communes & generales accensere oportet, quorum est communis usus ad cuiuslibet rei naturalis notitiam acquirendam. Atq; ita statim uidemus, quarum rerum cognitionem Physica professio nobis polliceatur, & suppeditet, & quid studiosus expectare debeat ab ipsa. Etsi uero aliqua capita aliorum pertinere uidentur, ut Deus & fatum ad Theologiam & similia quædam: tamen quia professioni huic sunt affinia, ut sine illis absolui nequeant naturalia, breuiter saltem attingere ea libuit. Sunt ergo cap. Physicæ hæc ferè quæ sequuntur 148. circiter.

IN PRIMO LIBRO HÆC
sunt Capita.

1 Physiologia	13 Opiniones phi-	26 Res fortuita
2 Subiectum & materia Phisices.	14 Materia	27 Communia & propria causa
3 Deus	15 Forma.	28 Actus.
4 Fatum.	16 Priuatio.	29 Potentia.
5 Res fatalis.	17 Communia & propria prin-	30 Motus.
6 Natura.	18 Cause.	31 Infinitum.
7 Res naturalis.	19 Materia par-	32 Continuum.
8 Res non naturalis.	20 Forma par-	33 Diuiduum.
9 Ars.	21 Efficiens.	34 Quies.
10 Res artificialis.	22 Finis.	35 Mouentia.
11 Inuenta hominum.	23 Effectus.	36 Mobilia.
12 Principia rerum naturalium.	24 Fortuna.	37 Termini.
	25 Casus.	38 Locus.
		39 Vacuum.
		40 Spacia.
		41 Tempus.
		42 Numerus.

IN SECVNDO LIBRO
hæc sunt capita.

1 Mundus	coeli.	6 Element.
2 Cælum.	4 Spheræ	7 Ignis.
3 Mobilitas	5 Stellæ.	8 Aër.
		9 Aqua

C O M M E N T. P H Y S.

9 Aqua.	tio.	24 Mixtio Ele-
10 Terra.	17 Diminutio.	mentororum.
11 Terræ par-	18 Locimuta-	25 Communia &
tes.	tio.	propria ele-
12 Compositio,	19 Contactus.	mentororum.
& mutatio.	20 Actio.	26 Mixtio, & cõ-
rerum natu.	21 Passio.	positio corpo-
13 Generatio.	22 Qualitates	rum naturali-
14 Corruptio.	primæ.	um ex elemen-
15 Alteratio.	23 Qualitates	tis.
16 Augmenta-	secundæ.	

I N T E R T I O L I B R O

hæc sunt Capita.

1 Quinq; spe-	quosa.	15 Lapidés.
cies compo-	6 Fontes &	16 Plantæ.
sitorum uel	flumina.	17 Arbores.
mixtorum	7 Mare.	18 Herbæ.
corporum.	8 Meteora me-	19 Frutices.
2 Cause mete-	dia.	20 Cultura.
ororum.	9 Venti.	21 Fruges.
3 Fumi ut ua-	10 Tempestates.	22 Liquores.
por & ex-	11 Prognostica	23 Mensuræ.
halatio.	tempestatum	24 Animalia.
4 Meteora ig-	12 Metallaria.	25 Foetus.
nita.	13 Metalla.	26 Volatilia.
5 Meteora a-	14 Sal.	27 Aquatilia.

Insecta

28 Insecta.	32 Homo.	poris & phy-
29 Terrestria	33 Hominis or-	siognomoniam.
fera.	tus.	37 Vita.
32 Terrestria	34 Corpus.	38 Respiratio.
domestica.	35 Partes cor-	39 Aetas.
31 Partes ani-	poris.	40 Mors.
malium.	36 Habitus cor-	

IN QVARTO LIBRO
hæc sunt Capita.

1 Anima.	16 Vis motiua profectu-
2 Opiniones philosopho-	tiua.
rum de anima.	17 Ratio in brutis.
3 Partes & potentia	18 Rationalis anima.
animæ.	19 Intellectus.
4 Motiua anima.	20 Species intelligibiles
5 Vegetatiua anima,	rerum materialium.
6 Sensitiua anima.	21 Species intelligibiles
7 Sensus exteriores.	rerum immaterialium.
8 Obiecta sensibilia.	22 Vniuersalia.
9 Sensus interiores.	23 Ratio.
10 Species sensibiles.	24 Voluntas.
11 Singularia uel indi-	25 Memoria.
uidua.	26 Lex naturæ.
12 Somnus.	27 Synteresis.
13 Somnium.	28 Dictamen rationis.
14 Vigilia.	29 Conscientia.
15 Appetitus uel uis ap-	30 Affectus.
petitiua.	

C O M M E N T. P H Y S.

31 <i>Habitus intellectiuus.</i>	36 <i>Res uoluntaria.</i>
32 <i>Principia de natura.</i>	37 <i>Causæ uoluntariæ.</i>
33 <i>Habitus uoluntarius.</i>	38 <i>Origo animæ.</i>
34 <i>Principia de moribus.</i>	39 <i>Nobilitas animæ.</i>
35 <i>Liberum arbitrium.</i>	40 <i>Immortalitas animæ.</i>

C Atalogus ergo iste summatim ut dixi Physi-
ces Capita generalia complectitur, quia de
specialibus suo cuiusq; loco uidebitur, & horum
quidem locorum definitiones, partitiones, causas,
& effectus breuiter quidem, & articulatim descri-
bam, & quàm potero, methodice, perspicueq; in-
dicabo. Copiosior autem tractatio horum Capitum
querenda est omnino ab illis, qui ista singulis prope
uoluminibus docuere. Et hæc de commentarij nostri
diuisione, materiaq; & indice quasi præfatus,
iam primum omnium de Physica di-
cam, ne Titulum operis
præteream,

DE PHYSICÆ SUBSTANTIÆ
tia. Caput I.

PRIMO: *Physicæ uocabulo bifari-* Acceptio:
am scholæ utitur in partitione phi- nes uoca-
losophiæ. Nam primo generatim si- buli Phy-
gnificat secundã Philosophiæ spe- sicæ.
ciem præcipuam, quæ de substan- Physica ge-

tia, quantitate, & forma rerum naturalium, & in neralis.
summa, de ipsa natura rerum docet, unde habet quoq; Physica
nomen à φύσις, id est, natura, | de qua infra eodem unde di-
Cap. 6. Et huic Physicæ tres subijciuntur species, sci- catur.
licet, Mathematica, Physica specialis, et Metaphysi-
ca, de quibus supra attigi, & alibi uidere oportet.
Finis autem generalis Physicæ est Theoricus. i. spe- Physicam
culatiuus, qui & ipsa est scientia speculatiua, cuius esse specu-
proprius finis sit scire & cognoscere naturam, non latiuam.
aliquid operis facere, aut quicquam agere. Deinde physica
Physicæ nomen speciatim & proprie significat ip- specialis.
sam Physiologiam, hoc est, de rerum naturalium mo-
tu, mutatione, atq; operationibus disputationem.

SECUNDO: *Esse aliquam scientiam de rebus An sit sci-*
naturalibus certam, si nihil aliud probaret, tamen entia de
Aristoteles & communis doctorum consensus, Scho- rebus na-
larumq; tam constans diuturna q; autoritas satis ar- turalibus.
guit, quòd si fidem illis adhibere nolit studiosus, fru-
stra docebitur. Nam addiscentem oportet credere. cc

COMMENT. PHYS.

Sed tamen certæ sunt omnino rationes. Cur de natura
 ra possit haberi scientia. Tametsi id negarint Heracli-
 tus et Academici, ut est apud Arist. in principio Me-
 taphysices. Sed ista prudens omitto, quia in huiusmodi
 opiniosis & ociosis disputationib. immorari nolo. Sed
 remitto curiosiores ad doctorū iusta uolumina in istis
 usmodi rebus, si operæ præciū uideatur tales disputa-
 tiones legere, quæ ingenium excitent & exacuant.

Physica

specialis

seu physio-
 logia quid-

TERTIO: Physica specialis aut Physiologia est
 de natura et naturalium corporum atq; rerum motu,
 principijs, causis, effectibus, officijs, partibus, atq; ac-
 cidentibus scientia. Vel summatim, Physica est natu-
 raliū corporum & substantiarum scientia. Hæc de-
 finitio explicabitur infra eodem cap. proximo et sept.

Causæ effi-
 cientes sci-
 entis phy-

QUARTO: Tametsi huius scientiæ principia
 quædam sunt nostris animis indita à natura, & per
 experientiam probata, tamen non acquiritur eius
 cognitio, sine magna meditatione, diligentia, & do-
 ctrina methodica, quæ quidem discens excitant ani-
 mum, ut docilis fiat ad ea, quæ audit à præceptore &
 monitore, & quæ in aliorum scriptis legit: præcipue
 uero curam adhibere debet Physicæ studiosus, ne ordi-
 nem certum diligentiamq; omittat, quàm talium
 rerum uoluptas & amœnitas adiuuat plurimum.

Inuentores

Physices.

Coeterum de primis inuentoribus Physicæ copiose dis-
 serit Laertius in præfatione primi libri, ubi docet
 antiquiora

antiquiores Philosophos ferè in sola scientia naturæ occupatos fuisse, ut Thaletem, Milefium, Pythagoram Italicum, Anaxagoram, quoad Socrates Moralem Philosophiam adinuenit.

Q V I N T O : Quatenus Physica differat à Differentia inter Mathematica & Metaphysica, sic breuiter accipe, Mathematica solam quantitatem continuam uel discretam tractat à subiectis & corporibus abstracti. *Phys. Ma-*
~~Etiam, non quidem reuera, sed imaginatione tantum.~~ *themat.*
 Metaphysica uero considerat substantias corporeas *phys.*
 & incorporeas, prout sunt reuera per se, & essentiam habent, & formam suam motui & mutationi *Mathema-*
 iam non obnoxiam, sed à materia remotam, & puram. *Metaphy-*
 Et hac parte non est ualde necessaria neq; ad *sica.*
 discendum, neq; ad docendum, ut Plutarchus quoq; *Pars Me-*
 ait in uita Alexandri. Præterea tradit Metaphysica, *taphys. nō*
 & complectitur aliquot aliarum disciplinarum, *ca, necessaria.*
 & præcipue Physices prima principia incomplexa *Pars Meta-*
 & complexa, hoc est, Axiomata & Propositiones *phys. uti-*
 quasdam communes, in hacq; parte est ualde utilis. *lis.*
 Verum ipsa Physica docet de corporis naturalis materia & forma, seu materiae coniuncta, quatenus mutationi est obnoxia, ut iam mox patebit. Plura autem de hoc Capite quære in secundo libro Physicorum in principio, & in sexto Metaphysices, & apud Albertum in primo libro Physicorum, Capite primo & secundo. *Physica.*

DE

COMMENT. PHYS.

DE SVBIECTO ET MATERIA
circa quam uersatur Physica.

Caput II.

PRIMO: Omisſis opinionibus multorum, ſim-
pliciter dico ex Ariſtotelis & Alberti autori-
tate, ſubiectum Phyſices eſſe ſubſtantiam corpore-
am, inanimatam uel animatam, cum ſuis naturali-
bus cauſis, effectibus, & accidentibus, hoc eſt, ut bre-
uius dicam & ſignificantius, materia & ſubiectum
circa quod uersatur Phyſica, eſt corpus naturale
mobile. Voco autem mobile, quod motui & muta-
tioni eſt obnoxium. Motus autem peculiari quadam
phraſi phyſica hic ſignificat mutationem ſecundum
ſubſtantiam uel accidentia: & moueri eſt mutari
ſubſtantia uel accidente, ut corpus generari uel cor-
rumpi ſubſtantia, augeri uel diminui quantitate, al-
terari qualitate, loco mutari & ferri, & ſimpliciter
moueri eſt progredi ab una ſubſtantia in aliam, ab
una qualitate in aliam, ab uno loco in alium locum.

SECUNDO: Corpus naturale mobile eſt me-
re ſubſtantia corporea, compoſita ex materia prima
& ſubſtantiali forma corporea, mutationi obnoxium
totum, uel ſaltem partes ſua. Hæc definitio conuenit
& coelo & mundo, & elementis, nedum ipſis cor-
poribus compoſitis. Quia tametſi coelum & ele-
menta

Subiectum
phyſices.

Mobile.

Motus.

Moueri.

Corpus
naturale
mobile
quid.

menta sunt corpora simplicia, hoc est, non composita ex alijs corporibus, tamen composita sunt ex illa materia prima, tanquam ex chao. De quo Ouid. in 1 Metamor. & ex sua forma, ut infra eodem cap. 14, & in lib. 2. cap. 1. & 2. explicabitur.

TERTIO: Præter corpus naturale mobile & Quæ præ substantiam corpoream, tractantur multa quoq; ac ter corpus cidentia istius corporis mobilis, quia accidentia ma naturale ximam partem afferunt ad cognitionem substantiæ, mobile, ut infra eodem capite octauo ostendam. Non est au Physica tem opus hic enumerare species istius corporis, quas tractet. cursus professionis huius attinget suo tempore, & supra in catalogo locorum communium plerasq; enumeravi, & quæ in arbore prædicamentaria substantiæ subiiciuntur oculis.

DE DEO. Caput III.

PRIMO: Deus est spiritus, & mens libera, se Deus quid. gregataq; ob omni concretionem mortali, omnia sentiens, omniaq; mouens, per uim suam illis infusam. Hæc definitio apud Lactantium lib. 2. cap. 5. Ciceronis est, quam ille sumpsit ex Platonis Timæo: & hanc Virgilius in libro sexto Aeneidos magnifice explicat his uerbis.

Principio cælum & terras, camposq; liquentes.

Lucentemq; globum Lunæ, Titaniaq; astra.

Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus.

Mens

C O M M E N T . P H Y S .

Mens agit molem, & magno se corpore miscet. Inde hominum pecudumq; genus uitæq; uolantum. Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus. Igneus eis ollis uigor, & cœlestis origo.

Ansit Deus.

SECUNDO: Esse Deum, Lex naturæ, & ratio conscientiaq; arguit, & conuincit quemlibet sanæ mentis hominem, tametsi impia & corrupta hominis natura Deum esse confidenter neget, contra suam ipsius conscientiam, cum Deum esse ex creaturis saltem, & effectibus agnoscat, quem tamen non colit, ut in 1. ad Romanos scribitur: & extant tres præclarissimi libri Ciceronis, de natura Deorum, quorum in primo disputat, ansit ullus Deus, in secundo ex sententia Stoicorum scribit esse Deum, & omnia necessario iuxta prouidentiam Dei, & fati fieri, in tertio ex Platonicorum sententia differit esse quidem Deum, sed non omnia necessario eius prouidentia & fato fieri. Quædam enim necessario fieri à fato & natura, hæc q; duo peculiariter à nutu prouidentiaq; Dei pendere, Quædam uero non necessario, sed contingenter accidere à fortuna & libero arbitrio, & tamen hæc etiam duo, præsertim hominis uoluntatem in arduis peculiariter à Deo excitari & impelli. Cæterum de prophanis dijs & idolis, ut de Ioue, Iunone, Apolline, & similibus, nec ipsi Gentiles constanter ac magnifice censerunt aliquid, nedum homines naturam sequentes & eruditi, tam spurcas fœdasq; superstitiones se-

Argumenta 3. lib. Cicer. de natura Deorum.

Dij prophanis sunt.

rio coluerint & obseruarint. Quod uero tantus est *Quid sig-*
 Deorum, Nympharū, Semideorumq; numerus apud *nificet tan-*
 Aethnicos, & præcipue Poëtas, id uoluere significa- *tus Deorū*
 re isti, singulis rebus adesse uim quandā diuinam, easq; *numerus*
 uel minimas, nedum magnas diuinitus regi, ut exponit *apud Eth-*
 Cicero ex Stoicorum placitis, in 2. de natura Deorū, *nicos.*
 sed quis nam, & qualis ista omnia regeret, nescierunt.

TERTIO: Deum Physici cognominant primā *Cognomi-*
 causam, primum motorem, primum mouens, primam *na Dej a-*
 naturam, causam infinitam, principium effectiuum *puđ Physi-*
 omnium rerum, summum bonum, summum finē om- *cos.*
 nium rerum, factorem & autorē omnium. Quia ipse
 peculiariter & potenter omnia, tam in cælo, quā
 in terra faciat, & foueat propter suam ipsius gloriā.
 Reliqua de bonitate, misericordia, beneficentia Dei, et
 de fide, timore, cultu, reuerentiaq; erga Deū, proprie
 pertinent ad Theologiam solā, illa enim non nisi chri-
 stiani, et uere pij, intelligere possunt, et sibi uendicare.
 De hoc capite uide plura apud Lactantiū in lib. 1. insti-
 tutionū, ubi redarguit gentes ex ipsarum testimonijs
 & conscientijs esse Deum unum, quem tamen negent
 pertinaciter: & in secundo libro eiusdem copiose re-
 futantur superstitiones & Idolatria. Hæc enim ad
 præsens indicasse satis est, quod Deus sit prima causa
 & infinita, à qua aliæ causæ secundariæ, ut natura,
 principia, causæ, effecta q; nature dependeant.

DE

COMMENT. PHYS.

DE FATO ET PROVIDENTIA
Dei. Caput III.

Cur de fa- **P** R I M O : Cum de Deo sit dictum capite superi-
to hoc loco **P** ore, tanquam à quo dependeant, omnes causæ
tractet. secundæ, ut à prima causa, iam ergo inde accedere
nos conuenit, ad secundarias causas, earq; cum suis

Quatuor **Q** uatuor effectibus speciatim tractare. Itaq; sunt quatuor se-
causæ se- cundæ causæ præcipuæ, à Deo dependentes, scilicet.
cundæ præ Fatum, Natura, Fortuna, & uoluntas: ab his qua-
cipuæ. tuor, tanquam præcipuis, dependent omnes aliæ spe-
ciales, & singulares inde causæ, cum suis effectibus,

Circulus **C** irculus causarum & effectuum.
causarum & effectuum. **C** irculus causarum & effectuum.
um. præcipuorum, specialium, & singularium, exiens à
Deo primo effectore, & autore, & rediens in eundem
ipsum Deum, primarium, & ultimum finem, prop-
ter quem omnia sunt creata, omniaq; suum officium
præstant.

Fatum un- **S** E C V N D O : Latini fatum à fando appellarunt,
de dicatur. quod necessario fiant ea quæ Deus fatatur, id est loqui-
trr, & quasi fando præcipit fieri, Græcis ἐπιμαρτυρία
à sortiendo uocatur, quod ineuitabilis fors, & euen-
tus sit eorum, quæ fatis destinantur, & distribuun-
tur cuilibet.

Fatum du- **T** E R T I O : Docendi gratia duplex fatum con-
plex. stituimus

stituimus, scilicet, Physicum, quod Physici à Deo, & prima causa dependere aiunt: & Astrologicum, quod Astrologi ab astrorum cursu, & influentia regi, dependereq; censent, quod uocat Ptolomæus uirtutem constellationis, uel influentiam cœlestem. Talem quidem Fati potentiam, & uirtutem, quasi diuinam, Astrologi suis astris attribuunt, non tam asserendi forsân, quàm coniectandi gratia. Quamuis enim sit reuera in syderibus certa natura, inclinatio, influentia, & uirtus, tamen inde non statim consequitur necessitas euentorum, præcipue humanorum, & qui sunt arbitrarij. Nam & uulgo aiunt, astra inclinare, sed non imponere necessitatem, præcipue sapienti, qui dominatur astris. Verum in hoc Fato Astrologico refutando, multus, & immodicus etiam est Picus Mirandulanus, in opere longo, contra Astrologos. Vide & Disputationem Phauorini Philosophi, apud Gellium lib. 14 Capite primo. Sed hoc loco de Physico Fato paucis transigam.

Q V A R T O: Mirabiliter sollicitauit, non modo Philosophos ipsos, sed & scholasticos Scriptores, hæc questio, an sit Fatum ullum, hoc est, an omnia fiant necessario quodam, & ineuitabili ordine, cui aut fortuna, aut uoluntas resistere nequeat: & huic questioni affinis est hæc altera, pariter uulgata, & difficilis, an omnia fiant iuxta prouidentiam Dei, & an prouidentia Dei imponat necessitatem causis et euen-

An sit Fatum.

C tibus,

Tres de Fa tibus . Sunt autem de his quaestionibus omnino tres
to & Pro: opinioniones, quarum prima est Epicureorum, plane
uidentia o= impia, qui cum negent esse Deum, non quidem uerbis,
piniones. sed tamen animo, in corde suo, similiter negant pro=
Epicureo= uidentiam Dei & Fatum, ut extat apud Lucretium
rum opi: in sextilibri initio, & apud Ciceronem in primo de
nio. natura Deorum, sub persona Vellei, disputantis con=
Stoicorum tra prouidentiam. Altera opinio est Stoicorum, qui
opinio. cum prouidentiae Dei omnia recte tribuant, ita ut ni=
hil fieri dicant, imprudente uel inscio Deo, & non
curante: tamen nihil non Fato quoq; fieri iudicant,
falso quidem, Nam haec sententia de Fati necessitate
in omnibus rebus, euertit contingentiam rerum, &
uim liberi arbitrij in officijs, in delictis, in actionibus
moralibus & politicis, & electionem in rebus medijs,
in uirtutibus, & uitijs homini datam à Deo, & natu=
ra. Quare erronea est, & perniciosà Stoicorum haec

Peripate= sententia de Fato. Tertia demum opinio, sanctior &
ticorum uerior est eorum, qui recte sentiunt, omnia quidem
opinio. secundum prouidentiam Dei fieri, & euenire, et mul=
ta etiam fato necessitateq; fatali fieri, pleraq; tamen
in libero arbitrio & electione hominis, inq; fortuna
sita esse: & haec sententia est Aristotelis, in secundo
Physicorum, & Platonis, atq; scholasticorum Theo=
logorum.

Fatū quid. Q V I N T O : Fatum est connexio, & perpe=
tuus ordo causarum & effectuum, dependens à pro=
uiden=
uidentia

uidencia primæ causæ, hoc est, Dei, & imponens necessitatem rebus fatalibus inuitabilem. Hæc definitio colligitur ex uerbis Chrysippi, apud Gellium libro sexto, capite secundo, & Trismegisti apud Albertum in secundo Physicorum, & Boëtij in quarto consolationis libro: est ergo Fatum plane effectus prouidentia Dei.

S E X T O : Prouidentia Dei est ipsa diuina ratio, in summo omnium principe Deo constituta, qua is cuncta, præterita & futura, uidet & præcognoscit: hoc est, Prouidentia Dei est scientia Dei certa, in eius mente concepta ab æterno, de his quæ olim facta & unquam futura sunt necessario, uel non necessario & contingenter. De hac Cicero copiose differit in secundo de natura Deorum, ex sententia Stoicorum, & in tertio ex sententia Academicorum, quorum aliqui dissentientes à Platone suo, male sentiebant: fieri multa præter prouidentiam Dei, hoc est, quasi ignorante & dormitante Deo.

S E P T I M O : Differt Prouidentia à Fato breuiter hoc modo. Per Prouidentiam præcognoscit & præuidet Deus omnia necessaria, & non necessaria, contingentia, fortuita, consulta, uoluntaria. Itæ enim Deus prouidet Fato sua fatalia, Naturæ sua naturalia, fortunæ sua fortuita, uoluntati sua uoluntaria. Per Fatum autem singula Fatalia dirigit ipse,

Prouidentia Dei quid.

Differentia inter Fatum Prouidentiam Dei.

ac disponit, mobilia iuxta & immutabilia, et circum-
scribit ista suo motu, loco, forma, tempore, alijsq; cir-
cumstantijs annexis : & utraq; hac prouiso & dis-
positio Dei, uocari potest tam ordo rerum ad finem

Ordo fata- suum, quàm ordo partium in toto.

lis secun- OCTAVO: Breuiter ex sententia Peripateti-
dum Peri- corum obserua hunc ordinem Fatalem, connexio-
pateticos. nemq; rerum. Primum, singulares Individuorum,

& particulareseuentus, uarij & effectus proueni-
unt ex motu Animalium, & corporum mixtorum:
uel libero, & uoluntario, ut in actionibus, & officijs
hominum rationis computum, qui habent electio-
nem & liberum arbitrium: Vel non libero motu,
sed naturali instinctu, ut in pueris, & in ratione ca-
rentibus Animalibus, ut in rebus inanimatis, quarum
motus tantum est naturalis. Secundo, motus & effe-
ctus mixtorum corporum, proueniunt iuxta motum
& harmoniam Elementorum quatuor, & prima-
rum qualitatum. Tertio, motus elementorum et qua-
litatum, refertur ad motum Sphærarum cœlestium,
utpote Planetarum, stellarum, & firmamenti. Quar-
to, Motus inferiorum Sphærarum, et firmamentum,
dirigitur ad motum primi mobilis supremi cœli, iux-
ta Physicos. Quinto, primi mobilis, id est, supremi
cœli agitatio, & motus, atq; influentia, regitur se-
cundum prouidentiam primi Motoris, hoc est, Dei,
qui uocatur aliàs immobile primum, & mens super-
innixa

innixa uniuerso mundo: imò, infusa toti mundo, &
partibus eius singulis. Atq; hic est ordo motuum, &
actionum, in rebus naturalibus & fatalibus: ex quo
uidemus aperte, quomodo unum ex alio fluat, &
dependeat, & quomodo singulares actiones deniq;
proueniant ex uniuersalibus causis, & à prima cau-
sa, nempe Deo pendeant. Et Peripatetici solam se- Peripateti
 cundum & tertium motum dicunt esse fatalem, neq; corum sen-
 tamen eius effectum statim necessarium, & ineuita- tentia.
 bilem esse concedunt, Tametsi causæ sint necessariæ
 in genere, quia cursus & effectus naturæ soepe impe-
 diatur, scilicet, impeditis causis: Sed motum primæ motus sine cau-
speciei singularem, id est, actionem indiuidui cuiusli- tas In quibusda
 bet naturalem, in inanimatis, uel irrationalibus, &
uoluntariam, in solo homine, affirmant non esse fato
obnoxiam, sed obsequentem suæ causæ, atq; ita sin-
gulares causæ, & effectus singulares, id est, actio-
nes indiuiduorum, non sunt necessariæ, sed mere
contingentes, siue naturales, siue animales, siue uo-
luntariæ sint, qui aliter se habere possunt. Quam-
uis reuera, in uirtutibus Heroicis, in naturali diui- Heroicæ
noq; ingeniorum impetu excitatur & inflammatur uirtutes
animus hominis, quasi fataliter, ab ipso Deo, ad a- unde.
gendum, & præstare idum aliquod egregium opus. Sic
Alexander magnus fatali & diuino impetu rapie-
batur ad præliis fortiter & felicissime obeunda. Sic
Homerus, & Virgilius ad Poësim, sic Demosthenes

& Cicero ad eloquentiam Fato raptus est. Quartum
 uero, & Quintum motum non Fato, sed Prouidentia
 Dei, subiectum esse dicunt Peripatetici, & suapte na-
 tura absolui necessario. Atq; ciuili hęc est facilisq;
 Aurea ca- sententia de ordine causarum fataliq; connexionē: &
 tena apud hęc quidem aurea cathena est causarum & effectū,
 Homerum qua Iupiter in principio octauæ Iliados, negat se etiam
 quid. ab omnibus Dijs è cœlo posse detrahi, significans: De-
 um minime obnoxium esse Fato, & fatali necessitati,
 nedum naturæ, fortunæ, aut uoluntati, imò semel pos-
 se euertere omnes causas cum Fato, si uelit, & cū ne-
 cessitate fatali. Cui tamen omnia & in cœlo et in ter-
 ra subseruiunt, quo ad prouidentiam & uoluntatem
 Dei, quia non cadit Passer in terram, sine uoluntate
 Patris cœlestis. Etenim ne unus quidē Passerculus est
 in obliuione coram Deo, ut dicitur Matthæi decimo et
 Lucæ duodecimo, iuxta illud etiam diui Hieronymi
 dictū, non cadit folium de arbore sine uoluntate Dei,
 id est, quin Deus approbet, quin Deo placeat, casus
 etiam fortuitus & planè non necessarius ipsius folij
 Quid ho- uel passeruli. Verum quod ad hominem pertinet, pro
 mini sit de captu, usu, iudicio, experientia, actioneq; hominis,
 fato tenen pleræq; res non sunt fatales, pleræq; non necessario fi-
 dum. unt, sed fortuito, aut uoluntarie et mere contingenter,
 ita ut se aliter habere possint. Siquidem ea quæ Deus
 præuidet & præcognoscit, contingenter, fortuito, &
 uoluntarie euentura esse, illa sunt mere contingentia.

Contra uero, quæ præcognoscit naturaliter, aut Fa-
 to euentura illa sunt necessaria. Sic enim providen-
 tia Dei dat, & disponit alijs effectibus causas necessa-
 rias: alijs uero causas contingentes, ut fortuitas &
uoluntarias. Sic ergo effectus providentiæ non est
 quidquã simpliciter euenire quomodocunq; , sed quod
 libet, uel necessario, uel contingenter euenire. Sed ef- Effectus
 fectus Fati et naturæ in genere est, quidquam simplici providen- =
 necessitate euenire, fatali aut naturali. Sicut contra tiæ dei.
 effectus fortunæ ac uoluntatis est, quidquam simplici Effectus
 contingentiæ euenire, fortuita aut uoluntaria. ica pro fati & na-
uidentiæ Dei est tanquam liber quidam, in quo consi- ture in ge-
gnata & conscripta sunt omnia necessario, uel con- nere.
tingenter facta, aut futura unquam: & aliàs uocatur Effectus
uoluntas, prædestinatio, præscientia, dispositio Dei, fortunæ et
qua uult & disponit rerũ necessitatem uel contingen- uoluntatis.
 tiam. Et hæc quidem dicere nulla religio uetat, in re: Providen =
 bus politicis, si modo animus tali fiducia imbutus sit, tia dei.
 ut sentiat, Deum esse Patrẽ benignum in omnibus re: Quo ani-
 bus, à quo omnia bona se accipere credat. Contra uero mo sit acce-
 mala & crimina, stulticiæ suæ impietatiq; propriæ, dendum ad
 aut diabolicæ fraudi expensa ferat, ita tamen, ut tractatio =
 confidat Deum illa mala quoq; in melius uertere uel- nem de Fa-
 le his, qui in ipsum credunt. Quanquam homi- to & pro-
 nes merè contrà faciunt. Nam optima quæq; suis uidentia.
uiribus aut fortunæ adscribunt, Mala autem in ipsam
Deum referunt, & regerunt omnium malorum cul-

C O M M E N T. P H Y S.

culpam, in eundem Deum, alioqui optimum & innocium. De qua improbitate hominum conqueritur apud Homerum in principio primi Odysseæ Iupiter, dicens.

O facinus, mortale genus, nos numina primum
Incusat, causamq; putat, fontemq; malorum
Quæ ueniunt, sua sed pereunt ob facta nefanda:
Cum præter fatum sibi sponte incõmoda quærant,

Atq; hoc idem comprobatur exemplo Aegisthi Adulteri, qui etiam à Mercurio Deo præmonitus, tamen non abstinuerit ab adulterio Clytemnestræ, uxoris Agamemnonis, sibi exitiabili. Hanc autem sententiam de Fato & Providentia, satis est tenere interim, dum Philosophi & Scholastici consentiant, atq; concordiam ineant. Plura habes apud Ciceronem in opere de natura Deorum, & de Fato, & apud Boëtium in quarto, & quinto consolationis, & apud Vallam in opere de libero arbitrio.

D E R E F A T A L I.

Caput V.

Rei fatalis
duæ accep-
tiones.

P R I M O: Video rem Fatalem bifariam dici, primo generaliter, & propriè eam, quæ fato & connexioni istius causarum, & effectuum subiacet, ut sunt mobilia ipsa, iuxta cursum fati & uniuersalis nature. Deinde per Antonomasiam rem fatalem
appellatur

appellamus eam, quæ non naturæ uulgato cursu, multo minus temeritate fortuita, neq; libero arbitrio constat, sed cuius rei peculiarem autorem se Deus esse testatur, per scripturas, uel per euentum, & per experientiam. Quæ res ita fatalis, uel misericordiam, uel iram Dei eximie arguit & significat. Atq; hæc Fatalia antonomastica sunt reuera necessario, & sunt ineuitabilia: imo etiam portendunt ineuitabiles euentus, effectusq; necessarios habent. Ita fatalis res est creatio, qua Deus creauit, id est, ex nihilo, contra omnem naturæ cursum, fecit & fabricatus est cælum & terram, & omnia quæ in eis sunt, id est, omnem spiritum, omnem uirtutem, & motum, atq; influentiam cœlestem, omnem naturam, & causas, principiaq; & effectus rerum, omnem speciem mixti corporis, aut simplicis. Deniq; creauit & ipse Deus Eatum, naturam, fortunam, & uoluntatem hominis, quibus à principio in finem usq; mundi dominatur & imperat, ut suum quæq; præstent officium. Sic etiam fatales res uocantur aliæ, quas insigniter Deus per se, aut per Angelos bonos aut malos, uel per homines eximie bonos uel malos facit, ut sunt miracula, monstra, portenta, signa, prodigia, Heroicæ uirtutes, immania scelera, ingentes plagæ, immensa beneficia, nunquam speratæ mutationes rerum, præcipue publicarum, aliaq; mirabilia, quorum causæ omnino latent homines, præsertim

impios. Qualium rerum fatalium innumeras formas, & exempla nobis depingunt sacræ literæ & prophanæ quoq; historiæ, experientiaq; docet quotidiana. Sic etiam mere fatalia sunt, quæcunq; ad Iustificationem & salutem bonorum, & ad contumaciam demnationemq; inlorum pertinent, descripta in sacris literis.

Ufus huius
cap.

SECUNDO: Hoc caput de re Fatali huc ideo apposui, ut esset locus communis, in quem iam enumerata Fatalia, & illis similia, collocari & annotari possint, sicuti in Philosophorum quoq; libris reperiuntur, ut apud Ciceronem, & in historijs uel Pœmaticis, ut apud Liuium, Plinium, Vergilium, Homerum. Sciamus tamen illa Fatalia non naturæ, neq; libero arbitrio, neq; temeritati fortuitæ tribuenda esse, ut faciunt Epicurei & pleriq; impij, Sed referenda in ipsum Deum autorem, qui in talibus misericordiam suam erga pios, & iram in impios significare solet. Sic ergo quatuor hæc genera rerum, hoc est, causarum & effectuum probe discernere oportet, quod res sint quadruplices, scilicet, Fatales à Fato, Naturales à natura, Fortuitæ à fortuna & casu, Voluntariæ à libero arbitrio & uoluntate hominis, tanquam à sua proxima & efficiente causa profectæ. Harum deinde aliæ sunt necessarie, scilicet à Fato & Natura in genere. Aliæ sunt contingentes, scilicet à fortuna & uoluntate. Atq; ita uidemus quod duplex sit necessitas, nempe

Quatuor
genera
rerum.

duplex ne
est, nempe

Pe fatalis & naturalis . Sicut & duplex est contin- Contingen-
gentia, scilicet, fortuita & uoluntaria . Verum con- tia duplex.
stat sane Necessarium id esse, quod aliter se habere ne- Necessariū
quit: sed contingens id esse, quod aliter se habere po- quid.
test. Hæc autem in præsens de Deo, Fato, Prouidentia, Contingēs
Re fatali, deq; necessitate & contingentia rerum di- quid.
xisse sufficit. Sequitur inde, ut primum & proprium
caput Physicæ, nempe naturam ipsam inquiramus.

DE NATURA.
Caput. VI.

PRIMO: Quamuis uarie significet naturæ uo- Nature.
cabulum, tamen ad præsens satis est quatuor quatuor si-
enumerare significata eius præcipua. Primum enim gnificata.
Natura significat generalissime essentiam cuiusli-
bet substantiæ incorporeæ & corporeæ, & essenti-
am quoq; cuiuslibet quoq; accidentis sensibilis, &
insensibilis. Sicq; est plane Synonymum cum uocabu-
lo essentiæ, rei, entis, uel substantiæ generaliter ca-
pta. Secundo, generaliter Natura uocatur substantia 2
tantum incorporea uel corporea, eius proprium es-
se dicit Boëtius, facere aut pati, uel utrunq; horum,
& sic est Synonymum prædicamento substantiæ.
Tertio, Natura significat principium motus & 3
quietis, ut hoc loco. Quarto, communiter & im- 4
proprie Natura significat differentiam specificam
uel

uel proprium, aut accidens inseparabile, cuiuslibet Substantiæ, uel Accidentis, adeoq; efficaciam rerum natiuam. Sic naturam iustitiæ dicimus esse unicuiq; suam tribuere: naturam ignis dicimus calefacere: sic naturas herbarum, & gemmarum, aut cuiuslibet rei, uocamus uulgo earum uirtutes, & efficaciam, & proprietates. Ad hoc autem caput pertinet tertium significatum Naturæ, alia uero aliorum spectant.

Quid in hoc capite Natura significet.

210 *Alma*
Uerborum natura
Actuum natu
rentium
Terria natura

SECUNDO: Natura duplex est, scilicet natura prima & infinita, hoc est, ipse Deus, prima causa omnium, & natura, scilicet creator, et Dominus, quem Quilius meliorem naturam, isti naturam naturantem uocant, id est, facientem omnia per se, uel per causas secundas. Alia est natura finita Physica, de qua iam hic loquimur.

An sit Natura.

TERTIO: Merito ridet Aristoteles eos, qui naturam negantes, sibi illam demonstrari postulant & probari. sit ne an non sit: Quia per se manifesta, perq; experientiam nota uelle probari sibi, mera est stultitia, & contra negantem principia non est disputandum, sed omitti debet ille qualiscunq; suæ stoliditati. Si dubitas enim, an sit natura, certe dubitas utrum ne ipse sis an non sis.

Natura quid.

QUARTO: Natura est principium, et causa motus & quietis, in re naturali, cui primum per se, & non per accidens inest. Hec definitio ex Aristotelis

Aristotelis secundo Physicorum in principio desumitur, & eandem sententiam Cicero in secundo de natura Deorum definit, Naturam esse vim quandam, efficientem motus in corporibus necessarios, cuius ordo indicat, quid cuiusque rei causa efficiat, & quid quamque causam sequatur. Sic natura est vis quaedam ^{si vis vis} occulta, ~~non quidem sensu, sed intellectu perceptibilis~~ ^{quodammodo oc} ^{cullec} ~~lis~~, ita instructa à Deo, ut cuilibet substantiæ corporeæ, nempe elemento, lapidi, herbæ, arbori, Leoni, Equo, Vulturi, Aquilæ, Lupo, Homini, suppeditet essentiam & quaslibet vires naturales.

Q V I N T O : Memoria probe tenere oportet hanc definitionem Aristotelis, cuius singulæ voces peculiarem habent significantiam & Emphasim, quæ infra suis quæque capitibus exponentur. Interim hæc qualiscunque expositio potest Philosophi sententiam aperire. Natura, inquit, est Principium, unde oritur essentia rerum naturalium proxime, quarum, & eadem est causa, cur uel mutantur, uel in eodem statu aliquantisper permaneant, ita tamen, ut non sit extra eas, sicut ars, & efficientes causæ, a quoque finis, sed ut insit ipsi composito corpori, non quidem per Accidens, sicut Qualitates primæ aut secundæ, aliæque accidentia rerum, sed tanquam pars substantiæ eius primaria & necessaria, ut pote materia, & forma, qua natura corrupta, necesse est compositum quoque ex eadem natura corrumpi & interire.

Definitio
nis Natu-
ræ explica-
tio.

NB

Quam

*DEVS struere utby
m. est, non ut
re. rura, id est
habe, non ut in
p. ratur*

Quaquam autem Deus etiam insit rebus, tamen
minime est pars rerum Deus, cum insit, id est, ad-
sit tantum uirtute sua, tanquam praesens inspector
et gubernator rerum, quibus benedicit, et optima
quaeq; prouidet. Sicut ergo Anima non potest auelli
à corpore hominis sine morte eius et interitu, ita
Natura à corpore naturali nequit prorsum auelli si-
ne eius interitu. Breuiter ergo ut dixi, Natura est
uis communis, suppedians materiam et formam,
adeoq; substantiam et essentiam corpori naturali
mobili. Rursum. Natura est uis quaedam perpetua
et certa, rebus naturalibus insita necessario, et sic
instituta à Deo, ut eis certo cursu, uirtute & exem-
plo suam materiam formamq; suppeditet, atq; ac-
cidentia sua ipsis superaddat, et cuiusq; essentiae re-
gulam conseruet in corporibus. Sic ergo cum Na-
tura significat uim, principium et causam, tum est
in Predicamento Relationis, Quando uero eadem
significat partem corporis, atq; adeo substantiam
corporis, tum est in predicamento substantiae.

Natura in
quo prædi-
camento.

Natura
rursum
duplex.

S E X T O : Duplex est rursum Natura, sci-
licet Vniuersalis & Particularis. Et Vniuersalis
quidem bifariam intelligitur. Primo logicè, cum Na-
turam aliquam dicimus conceptum communem ra-
tione excogitatum, ut genus specierum, & speci-
em indiuiduorum, quorum tamen neutrum est se-
paratum

*U. p. m. r. u. d. u. s. n. a.
t. i. z. a. b. i. t. a. z. o. m.
m. i. n. i. s. t. a. n. t. i. a.*

paratum reuera à suis indiuiduis , ut disputatur in Prædicabilibus , & de hac nihilloquimur in Physica. Secundo . Vniuersalis Natura physicè dicitur item Vniuersalis Natura bifariam, scilicet Mathematicè , cum significat uirtutem diffusam in substantias cælorum communiter, & uim cœlitus immissam his inferioribus , quæ *Physice dicitur.* regit & continet omnem naturam Particularem, id est, singula corpora naturalia , quibus influentia Mathematica Naturæ cœlestis est instillata , iuxta proportionem non Arithmeticam æqualiter , sed Geometricam æqualiter, efficax mouendis corporibus infernis , ut officium suum prompte faciant : & secundum hanc Naturam uniuersalem Mathematicam , id est , cœlestem , uoluitur periodus causarum & effectuum singularium , ut aiunt Mathematici: & neque huic conuenit definitio prædicta , sicut neq; Deo , qui etiam à quibusdam uniuersalis natura infinita uocatur . Deinde uero Natura uniuersalis uel communis Physiologica , est hoc principium motus & quietis paulo antedefinitum , non quidem in cœlo , aut alibi seorsim extra corpora hærens , aut separatim salis. consistens , sed à Deo rebus naturalibus communiter inditum, quæ excitet, foueat, & ad motus, mutationisq; & operationum uicissitudines subigat necessario quidem. Nam hæc uniuersalis natura est, cum speciei aut generi, hæc est, secundis substantijs tribuitur causa,

causa, & effectus naturalis. Ut cum dico homo generat hominem, Pira nascuntur ex Piro arbore: & sicut hæc causæ, ita effectus quoq; sunt necessarij, non contingentes. Siquidem quæq; species ex sua specie, ut homo ex homine, hordeum ex hordeo, cerasum ex ceraso, & quodq; genus ex suo genere, ut Animal ex animali, frumentum ex frumento, fructus arboreus ex arbore, & quisq; effectus uniuersalis ex sua causa, & natura uniuersali, & non aliunde nascitur. propagaturq; necessario, non contingenter, ita ut aliter fieri nequeat, nisi fato aliquo, & miraculosè communis naturæ cursus immutetur. Et quidem ut dixi, hæc natura communis per se nihil est extra indiuidua et singularia sua, nisi quatenus imaginatione concipitur & abstrahitur ab indiuiduis. Verum Natura particularis est ea, quæ in rebus singularibus, & indiuiduis substantiæ corporeæ inest, secundum quam nomen causæ, uel effectus, tribuitur indiuiduo, ut cum dico, ex hoc ovo nascitur hic pullus, ex hac arbore nascuntur poma. Et hæc natura particularis est ipsa cum suis uiribus, substantia indiuiduorum. Destructa ergo omni natura particulari, aut cessante operari, ut post extremum iudicium, necesse est destrui reuera totam quoq; uniuersalem naturam, nisi quod illius idea abstracta hærebit in animis, sicut & amici cognatiue mortui, idea atq; imago hæret in memoria nostra. Ergo post extremum iudicium,

omnia

Natura particularis.

omnia prorsum erunt fatalia aut uoluntaria, quia cessabit Naturæ particularis, iuxta & uniuersalis actio, operatio & motus. Atq; hæc diuisio perplexior quidem, tamen non fuit mihi prætereunda propter uariam utilitatem eius.

SEPTIMO: Duæ sunt species Naturæ, scilicet Species Materia & forma, ingredientes substantiam & essentiam cuiuslibet corporis naturalis, id est, substantiæ corporeæ. Et de utraq; harum prædicatur Natura, utpote, Materia est natura & principium motus passiuum, quia patitur se informari, ut ouum informatur pulli forma, infra eodem cap. 14. Et Forma est natura nobilior, & principium actiuum, informans materiam, ut forma pulli informat ouum, forma pomi informat germen, infra eodem cap. 15. Natura ergo est materia & forma, totaq; adeo corporis naturalis essentia, motui & mutationi obnoxia, suosq; motus & officia præstans.

OCTA VO: Querere materialem aut formalem causam Naturæ, est mere superuacaneum, cum Natura sibimet ipsi materia formaq; sit, & cum definitio nomenq; eius indicet formam, materiam uero Naturæ uis occulta non habeat, neq; sit ex ullo se priori composita, quia est principium primum. De materia autem Naturæ, quæ circa quam improprie uocatur, hoc est, de corpore naturali subiecto eiusdem, & Physicæ, dicitur supra capite secundo, et infra eod.

D capite

COMMENT. PHYS.

Causa Ef- capite proximo . *Efficiens autem naturæ causa, so-*
ficiens na- lus est ipse Deus primus Motor, & *Natura melior,*
turæ. mouens hanc naturam *Physicam,* & *fouens,* ne sit
Cur philo- ociosa, sed *actiuosa.* Et hoc est *cur aliqui Philosophi,*
sophi non- ut Stoici, apud Ciceronem in secundo de *natura Deo-*
nulli ani- rum, *Naturam esse animatam,* & *rationis partici-*
matam na- pem putarint, quia uiderent nullam uim sine anima,
turam se- aut numine aliquo esse tam efficacem posse . Sed *re-*
cerint. uera, *Natura physica hic definita,* non est proprie
Natura substantia, nec corporea, nec incorporea, nedum a-
mera re- nimata, sed Relatio mera, quatenus est principium.
latio. Finis autem Naturæ patet ex definitione, nempe es-
Finis na- sentia & operatio rerum, hoc est, *motus & quies re-*
ture. rum & corporum naturalium, ut illa *suas uicissitu-*
Propria dines conseruent.

Naturæ NONO : *Propria Naturæ officia primaria sunt*
officia. *hec,* Sponte sua *materiæ naturali* induere formam
naturalem, & forma priore corrupta, eidem mate-
riæ manenti, sed uariata & mutata, rursus aliam
formam induere. Sic corrupto corpore *Animalis,* ca-
dauer tanquam materia mutatur putrefactione in
terram uel limum putidum, cui deinde natura affingit
aliam formam, nempe uermis uel serpentis . *Naturæ*
item est, cuilibet substantiæ corporeæ, uim suam ge-
nuinam & naturalem potentiam, uel impotentiam
& habilitatem, suas cuiq; uirtutes inferere . Deniq;
natura cuiq; causæ naturali in genere uel specie; suos
effectus

effectus tribuit, & expedite communicat, ita ut nihil ociosum esse patiatur, ut infra plura de causis & effectibus dicentur: Coetera uero naturæ accidentia, & innumeros effectus, meditationi cuiuslibet permitto et experientiæ.

DECIMO: Cognationem habet Natura cum Creatura. Cognatione atq; Fortuna, & Voluntate, in hoc, quod ista Natura. suos effectus habent, interdum naturalibus similes, imò & simillimos, quia Creatio idem facit ex nihilo, quod Natura producit ex aliquo, ut patet in Genesi capite 1. Et quia Ars imitatur Naturam quatenus potest, sicut etiam fortuna, ut patet in metallaribus, quibus mere fortuito innascuntur sæpe imagines piscium, animalium, herbarum, stellarum, sicut etiam Fortuna fingit, quandoq; species animalium & corporum in nubibus temere concurrentibus. Item Natura sæpissime artificiosis rebus materiam suppeditat, ut lanam, ligna, lapides, cui materię ars ipsa assignat artificialem formam, ut ex lana fiunt fila, & inde pannus, & inde uestes, ita ex lapidibus & lignis construitur domus.

VNDECIMO: Diuersa Naturæ est primum Creatio, quæ cum ex nihilo, id est, ex nulla materia facit Diuersa Naturæ. corpus cum suis motibus, Natura quidem non ex nihilo, sed ex aliquo, id est, ex materia facit corpus cum suis motibus & operationibus, quia, Ex nihilo nihil fit, & Quodlibet fit ex aliquo, secundum

C O M M E N T . P H Y S .

Physicam. Secundo. Ars differt à natura, quæ non est in arbitrio hominis, neq; in ingenio eius: sed Ars est in electione, arbitrio & ingenio hominis. Natura itaq; cursum, & effectus suos absq; ministerio hominum plerumq; efficit, ut in sponte nascentibus doceat experientia, præsertim in illis, quæ sub terra nascuntur, uel in desertis. Tertio, Liberum arbitrium, quod producit plerumq; effectus immateriales, ut uirtutes, uitiâq; & artes, Natura autem substantias corporeas generat & mouet, easq; suis qualitatibus ornat.

Circumstantiæ, si= DVODECIMO: *Circumstantiæ, Signa et Indicia, item alia accidentia, partim separabilia, partim inseparabilia sunt innumera, neq; percipi ab ullo possunt & acc= omnia, quorum tamen præcipua, Motus, Tempus, cidentia. Locus, Motor, obseruari debent, de quibus suo loco differetur. Hæc ergo in genere de Natura dixisse satis sit in præsentia: Cuius tamen capitis summam breuiter libet talem subnectere, ut in tanta prolixitate iuniores discernere possint, quæ nam maxime præhensare debeant. Summa ergo huius capitis sexti hæc esto.*

Summa huius capitis sexti.

Primo, Natura est principium & causa, præbens essentiam, durationem, mutabilitatem, uires & operationes naturales cuilibet corporeæ substantiæ, cui inest eadem natura, tanquam pars substantiæ.

Secundo, Natura uniuersalis necessario operatur & agit, neq; se aliter habere possunt causa & effectus

Etus naturalis. Sed Natura particularis non necessario, uerum contingenter agit in indiuiduis, quia causa particularis potest se aliter habere, & impediri, ne effectum particularem producat: & huic non conuenit definitio supradicta, quia indiuidua sunt remota ab arte.

Tertio, Natura est duplex, scilicet, Materia & Forma, quæ ambæ coniunctæ, substantiam corporis naturalis absoluunt.

Quarto, Propria naturæ officia patent ex definitione, quorum nullum præstare posset Natura, nisi à Deo ita efficax & actiuosa redderetur ipsa.

Quinto: Exempla Naturæ sunt passim obuia indoctis quoq;, nedum literatis & doctis, si inspiciant incrementa, decrementa, uicissitudines, statum, mutationes, uires & actiones corporum naturalium, obuersantes quotidie ob oculos.

DE R E N A T U R A L I.

Caput VII.

PRIMO: Iam inde sigillatim quamlibet uocem Rei naturalis tres & rem in definitione naturæ positam, diligenter exponere oportet, ita enim fiet, ut ista definitione acceptio cognita, caput rei teneamus. Itaq; Naturale, uel Res naturalis trifariam dicitur. Primo enim Naturale est, quod alicui substantiæ uel accidētī inest, à sui crea-

COM M E N T. P H Y S.

tione & natura, sic discere & scire est naturale homini, sic benedicere est natura ipsi Rhetoricæ. Deinde Naturale dicitur, quod fit secundum, & non contra Naturæ cursum, ut Equum ex Equa nasci, botrum ex uite: sic pleraq; accidentia uocantur naturalia, quæ secundum Naturam sunt indita corporibus, ut generatio, corruptio, complexio, motus, uires, &c. Deniq; Naturale proprie est res naturalis, quam Physica considerat, tanquam subiectum suum, circa quam operationes & uim suam exercet Natura. Et hoc tertio significato intelligimus uocabulum Rei naturalis, in præsentî capite.

**Res natu-
ralis quid.** Secundo: Res Naturalis est tantum substantia corporea simplex, ut cælum & elementa, uel compositum, & mixtum corpus naturale, ut Meteora, Metallaria, Plantæ, Animantia, Homines & Membra, Artus, Articuli, ac Momenta quoq; corporum. Et uocantur hæ res naturales, quia necessario in se, non aliunde ex libero arbitrio, uel arte aut fortuna habent suam Naturam & essentiam, quæ natura ipsa suppeditat eis materiam & formam, essentiam, durationem, & mutabilitatem. Sed cum naturalium corporum singuli articuli & momenta nequeant enumerari, tamen satis est præcipuas tenere & sic scire partes.

**Finis rerū
naturalium.** Tertio: Finis rerum naturalium est gloria Dei, secundum pios, & ornatus mundi, & commoditas hominum atq; animantium, aliorumq; corporum conseruando

seruandorum. Pleraq; enim Natura facit, ut homo aliquam utilitatem inde accipiat, ut dominium eorum teneat, uel saltem usus fructuarius sit rerum naturalium, ut copiose differit Gregorius Nisenus in libris de anima, & D. Ambrosius in Hexametro, & Cicero in secundo de natura Deorum.

Quarto: Differt Res naturalis à Creatura, à Re artificiali, à Fortuita, à Voluntaria, secundum causam efficientem. Nam Creatura est res mere fatalis, à Deo, præter naturam & arbitrium hominis, ex nihilo facta, ut Adam & Eua, ut prima Animantia, ut primæ plantæ, ut stellæ, Nam ista non ex materia communi uel particulari, sed ex nihilo creauit Deus primum. Deinceps uero naturæ suas uices commisit, quæ istiusmodi generaret ex aliquo. id est, ex materia naturali. Res ergo naturalis quælibet non potest esse ex nihilo, sed oportet eam ex materia communi & particulari esse conflata.

DE RE NON NATURALI.

Caput. VIII.

PRIMO: Res non naturalis proprie uocatur, quicquid non est substantia corporea simplex uel composita, neque pars eius corporea. Itaq; Res non Naturalis est uel substantia incorporea, uel accidens sensibile aut insensibile.

COMMENT. PHYS.

Res non naturalis quatenus ad Phys. pertineat, quatenus non. Atq; hæc consideratur à Physico, quatenus naturali corpori accedit, uel aliquam societatem coniunctionemq; cum Re naturali habet, ut calor, siccitas, leuitas in igne. Humor, frigus, grauitas in aqua. Et partim omittitur, quatenus non est necessaria ad constitutionem, uel cognitionem Rei naturalis. Sic Physicus nihil de iustitia, fortitudine, alijsq; similibus docet.

Rerum nõ naturalium triplex ordo. SECUNDO: Triplex est ordo rerum non naturalium. Primo, Quædam res non Naturalis, est tamens secundum naturam, & per naturam in corpore naturali, ut anima cum suis uiribus & operationibus ita est coniuncta corpori animato, ut auelli nequeat sine corporis corruptione, tametsi sit ipsa incorporea substantia. Sic propria, & accidentia præsertim inseparabilia, quæ natura inserit suo tempore & modo, corporibus naturalibus: tamen sunt res non naturales, ut est leuitas in pluma, uiredo in folijs, duricies in ligno. Tales sunt qualitates primæ & pleærq; secundæ, in his enim non est principium motus per se & primò, sed secundariò per accidens. Secundus ordo est, quòd quædam res non naturales sunt etiam secundum naturam, id est, non contra naturam, & tamen præter naturam, id est, non per naturam, sed per alias causas efficientes, ut Res artificialis est ab Arte, infra eodem cap. 10. Res fortuita est à Fortuna & Casu, infra eodem cap. 26. Res uoluntaria

luntaria est à libero arbitrio, infra in 4. cap. 36. Et huiusmodi restametsi non efficiat Natura, tamen secundum eam sunt, quatenus non aduersantur rectæ rationi & naturæ: ut calor in aqua calefacta, ut lapidis iactus sursum, ut morbus in corpore, & similia. Tertius ordo est, quod quædam res non naturales sunt contra naturam, ut quæ contra communem eius cursum accidunt, quales sunt illæ, quas supra capite quinto uocauimus res fatales, ut creatio, monstra, miracula, &c.

TERTIO: Differt res non naturalis à naturali multipliciter. Quia omnis res naturalis est substantia corporea, prima uel secunda. Sed nulla res non naturalis est substantia corporea, sed uel incorporea uel mere accidens, ut supra dictum est. Sic corpora artificiosa sunt in quarta specie qualitatis, licet eorum materia sepe sit substantia, ut ligna, lapides, lutum, sunt materia domus, uerum à forma habent appellationem resipsæ, non à materia. Deinde res naturales habent suam Materiam & Formam intra se certam, & à natura absolutam, atq; constantem, ut eadem est forma & eadem materia Equi, Canis, Hominis, auri, argenti, aliorumq; corporum, hodieq; , qualis à primordio mundi extitit. Quinetiam si quod corpus peccat, & aberrat ab ista materia & forma naturali, illud uocatur monstrum uel miraculum, pugnans contra naturam, Sed rerum

COMMENT. P H Y S.

non naturalium plerunq; & forma & materia uariatur, pro arbitrio hominis aut fortunæ, quod experientia quotidianam uariandis uestibus docet, præsertim in Germania, ubi nusquam eadem forma diu seruatur in uestitu. Postremo Res naturalis non est in arbitrio hominis, neq; à temeritate fortunæ, sed certum habet & destinatum motum ac progressum, quem semel inceptum prosequitur solum, nisi impediatur. Sed Artificialia & Voluntaria sunt in arbitrio hominis, neq; eorum est certus motus ubiq;, cum Artifex possit mutare semel ceptam formam aut materiam, ut Pictor imagines suas mox potest uariare aut corrumpere, & omnes res naturales habent materiam corpoream & formam. Multæ uero res non naturales, neq; materiam neq; formam corpoream habent, ut in substantijs incorporeis, & in accidentibus immaterialibus uel insensibilibus patet.

D E A R T E.

Caput IX.

Ars quid
hoc loco
significet.

P R I M O: Inter alia significata, Artis uocabulo hic utimur pro habitu animi intellectiuo, secundum quem homo facilius & melius potest aliquid intelligere, agere, & præsertim facere uel fabricari.

S E C V N D O: Fabius lib. 2. cap. 8. ex Græcorum sententia sic definit Artem. Ars est ordo constans ex præceptio-

præceptionibus consentientibus, & coexercitatis ad finem utilem uitæ. Huius definitionis hic ferè sensus elicitur. Ars est habitus animi intellectu acquisitus, constans ex regulis certis, per experientiam probatis & exercitatione cognitis, ad aliquid utile humanis usibus efficiendum.

TERTIO: Duæ sunt partes Artis, scilicet methodus & praxis. Methodus est compendiosa & certa uia, ratioq; artis, per regulas, præcepta & institutiones tradita, ut est Grammatica Perotti, Physica Aristotelis, $\mu\iota\chi\rho\tau\acute{\epsilon}\chi\upsilon\eta$ Galeni, Institutiones Iustiniiani, Institutiones Fabij. Praxis est exercitatio ususq; Artis, constans stylo, lingua, manu, aut corporis actu, ut est Grammatica exegetica, id est, expositiua in Cornucopiæ Perotti. Sic Rhetorices praxim, id est, usum docet Cicero in oratore perfecto, & in Bruto, Et Fabius in decimo & duodecimo libro. Vt autem nihil profsum ualet methodus sine praxi, hoc est, sine usu & exemplari tractatione experientiaq;, Sic rursum Praxis sine Methodo nihil ualet constanter & solide. Licet enim ingeniosi homines, quandoq; doctrina & methodo aliquid fabrefaciant, ut ille qui naturali quadam facilitate pingit, fingit: illa tamen actio magis secundum naturam, quàm secundum Artem fieri dicitur, estq; effectus naturalis potentie, non artis, neq; ipsius habitus, sicut Luscinia secundum naturalem potentiam, non secundum artem

Artis partes due.

Methodus.

Praxis.

Methodus sine Praxi nihil ualet nec contra.

artem, tamen optime canit. Sic mediocriter periti numerant, loquuntur sine arte, adiuti exercitatione. Sic mulierculæ & Empirici sine arte medentur.

Artium
differen-
tia.

Agere
quid.

Q V A R T O: Artium est speculatiua, cuius finis est scire, ut Physica, Mathematica & Metaphysica mere theoria, ut differit Arist. in 6. Metaphysices. Alia est actiua uel practica, cuius finis est agere, & agere uocant operari, ita, ut post laborem opus effectum supersit nullum, qualis est grammatica, Dialectica, Rhetorica, Ethica, Iuris scientia, Medicina. Sic composita controuersia, & lite forensi nihil amplius superest operis. Sic finita oratione, nullum opus superest, sed silentium est. Alia est effectiua, uel fabricatiua, græcis poëtica dicta, id est, factiua, quæ est recta ratio & habitus operum fabricabilium, cum opus effectum superest post laborem, & huius finis est facere. Vocant autem facere sic operari, ut post laborem supersit opus effectum, nempe artificiale corpus, ut domus, tunica, aut forma artificiosa, ut pictura etiam extat artifice mortuo, ut post architectoris laborem, aut mortem quoq; tamen superest domus ædificata: talis est quælibet ars mechanica, & hanc Peripatetici recentiores uulgo solam uocant Artem, per antonomasiam. Quamuis Arist. in 6. Ethicorum, proprie artem uocat eam, quam supra appellauimus praxim methodi. Veruntamen idem Aristoteles & alij Physici, cum Artem conferunt cum Natura, loquuntur

Facere
quid.

loquuntur de hac fabricatiua mechanica, quæ opera
 manufacta, hoc est, artificiosa corpora efficit ex ma-
 teria corporali, quæ materia sepißime est res natu-
 ralis, id est, corpus naturale, ut lana, lignum, frumen-
 tam. Ex hac autem secunda diuisione, obseruare con- Obserua-
 uenit, multas artes, philosophiæq; partes, esse partim tio.
 speculatiuas, partim practicas, ut grammaticam, Di-
 alecticam, Rhetoricam, Arithmeticam, Musicam,
 & totam Ethicam, & medicinam quoq;. Sola autem
 Physica cum Metaphysica est mere speculatiua sci-
 entia, sicut & pleraq; Astronomia & Geometria.
 Mechanicæ uero artes sunt mere fabricatiuæ. Ta- Artes à fi-
 men uidere oportet in appellandis artibus, ut à fi- ne proprio
 ne propria, tanquam à digniore fiat earum appella- appellan-
 tio. Sic ergo Rhetoricam & Ethicam uocare debe- de.
 mus Artes practicas, cum ipsarum proprius sit finis
 actio, ut bene dicere, bene uiuere, malos mores uitiaq;
 fugere.

Q V I N T O : Causas Artis quæ uulgo patent, Cause Ar-
 hic sciens omitto, quis enim nesciat quamlibet artem tis efficien-
 naturali bonitate ingenij & doctrina, & usu compa- tes.
 rari, iuxta illud. Tu nihil inuita dices faciesús: Mi-
 nerua, id est, repugnante natura & ingenio. Item,
 Sophiam me Grai uocant, Latini sapientiam. Vsus
 me genuit pater, & mater peperit memoria. Item,
 Quod nemo didicit, nemo docere potest. Omitto eti- Artis offi-
 am enumerare Artis officia, cum supra satis dix- cia.
 rim,

rim , quod Ars imitetur naturam , adeo , ut nulla Ars humana & licita possit contra Naturam efficere quicquam . Sic ergo mere impostura est Alchemica & Magica , quarum profitetur utraq; se posse rerum , ut Metallorum , aliorumq; corporum substantias transmutare . Sic ergo omnes Res artificiales sunt Res non naturales , ex secundo ordine non naturalium , ut supra dixi capite proximo , articulo secundo .

Cognata
Artis.

S E X T O : Affinis est Arti Natura , quod supra satis explicavi , capite proximo . Siquidem mutuas operas sibi locant Natura & Ars . Nam hæc Naturam adiuuat sæpiissime , ut cum Natura ad alimentum hominis produxerit frumentum , mox accessit huic Ars , ingenio hominis excogitata , uel potius à Deo tradita , ut mola contusum frumentum fiat farina , deinde ex farina & aqua fiat massæ fermentata , & ex hac massa coquatur panis aut placenta , cibus hominis quotidianus . Sic Natura sponte sua producit arbores syluestres & plantas : huic accessit Ars agricultura , quæ hortenses arbores , quæ plantas , aliaq; huiusmodi serit , plantat , inserit , propagat , colit . Sic tota fere Agricultura iuuat & excolit ipsam Naturam . Vicissim & Natura adiuuat Artem , adeo , ut hæc prorsum nihil sine Natura possit efficere . Sic sterilem agrum , uel littoris harenam , quantumlibet arte excolis , tamen nihil producit frumeti,

ti, quia natura eius terræ resistit & repugnat Arti. Sic ex harena nullum funiculum necdes, neq; ex pumice oleum aut aquam exprimes ulla arte. Contra uero plurimum sola Natura per se sine arte, sine fortuna ualet. Quot enim millia herbarum, lapidum, aliorumq; corporum sua sponte, sine cultura, imò hominibus ignorantibus dona Naturæ, ipsa foecundissima rerum Mater Natura parit & ornat, cum nulla Ars adeo sit efficax & foelix, quæ uel unum naturale corpusculum gignere possit, nedum animale. Nam quælibet substantia corporea, quodlibet Accidens naturale producitur à Natura, ab eaq; completur, non per Artem. Quamuis sepius ars, ut dixi, adiuuet Naturam, ut metallarius Artifex segregat quidem & expolit metalla & metallaria, sed non complet, non gignit, non absoluit ea ullus Artifex. iam uero longe aliud est complere, aliud est adiuuare, & ab efficiente digniore fit appellatio. Quamquam & ars ipsa uariare potest naturalia accidentia, sed nullam substantiam, ut Tinctor lanæ candidæ induit colorem rubrum aut uiridem, sed natura dudum compleuit, & substantiam lanæ, & accidentia eius natiua. Ita ergo uidemus quæ sit societas, quæ item diuersitas Naturæ & Artis.

A digniore fit appellatio.

DE RE ARTIFICIALI.
Caput X.

Primo.

Res artifi-
cialis quæ.

PRIMO: Satis superq; apparere arbitror ex superioribus, quòd res artificialis est ea, quæ habet formam sibi per artem & consilium Artificis hominis inditam, quam alioqui non haberet, nisi ars & uoluntas eam sic compleffet, ut tunica talaris manicata, est res artificialis, quia istam suam uestis formam habet à Sartoris consilio & arte. Contra uero cutis, quæ circumtegitur hominis totum corpus, est Res naturalis, non artificialis, quia eam non fecit, & informauit ars, sed natura corporis circumduxit & circumdedit, sicut & pellis uillosa est naturale uestimentum Lupi, Leporis, Vulpis, Pecudis & similia.

Species rei
artificia=
lis.

SECUNDO: Cum nulla res naturalis sit plane insensibilis, tamen res artificialis alia est sensibilis, habens materiam corpoream, & formam uisu uel tactu perceptibilem. Alia est insensibilis uel immaterialis, nullam habens formam uisibilem uel tactilem, ne dum materiam, sed ratione sola, & imaginatione perceptibilem uel intelligibilem, ut sunt prædicabilia, prædicamentorum, propositionum, & similia formæ conceptæ apud animum, ut sunt ideæ, id est, formæ rerum abstractæ in hominis uel animalis mente, intellectu & memoria.

Partes re=
rum artifi=
cialium.

Tertio: Partes rerum artificialium tot sunt, quot membra, & momenta adeo cuiuspiam toti artificioso insunt, quæ inter se apte quadrare, suaq; proportione de-

ne debent coherere, alioqui non artificiosum opus, *Monstra.*
 sed uel monstrosum, uel saltem ineptum uocabitur.
 Sicut & Physici Monstra uocant ea corpora natura=
 lia, quæ non habent iustum situm membrorum, neq;
 consuetam Naturæ proportionem partium.

Q V A R T O : Materia rei artificialis sensibi=
 lis, est ipsa quoq; sensibilis. modo res naturalis, ut ex rei artifi=
 ligno formantur trabes, uel mensa, uel scamnum. mo: cialis.
 do ista materia est pariter res artificialis, ut eius effe=
 ctus artificiosus, ut ex panno consuitur uestis, atqui
 pannus fit ab arte. Forma autem rei artificiosæ Forma rei
 quæ sit, patet cuilibet oculato, & habenti commu=
 nem sensum. Efficiens uero causa rei artificialis, est Efficiens
 uoluntas & consilium hominis Artificis, operantis rei artif.
 per artem. Si qua autem natura producit, aut fortuna
 artificiosis rebus similia, præter hominis artem &
 manum, tamen illæ res natiuæ uocari debent natura=
 les, non artificiales, ut supra admonui. Sic portus ille
 Carthaginensis in primi Aeneid. principio, est Res
 Naturalis, Portus uero Hostiensis est res artificialis,
 ut pote manu factus. Pariter actiones & opera in=
 fantium, fatuorum, brutorum, plantarum, & rerum
 inanimatarum sunt uel Res naturales, uel Res secun=
 dum naturam primi ordinis, uel etiam fortuitæ, non
 sunt autem Res artificiales neq; uoluntariæ. Nam
 ista non agunt, neq; faciunt quicquam de libertate
 aut libero arbitrio, nedum arte, sicut & infantes
 nondum

C O M M E N T. P H Y S.

nondum suæ rationis , neq; uoluntatis sunt compo-
tes. Sic nidus hirundiuis est res naturalis . Sic mo-
la æctus & attritus est res secundum Naturam . Sic
ludus aut fletus infantis est res secundum naturam.
Atque ita de similibus iudicare conuenit, Tametsi
infantes & fatui, & bruta sæpe imitentur , expri-
mantq; artis & uoluntatis opera , sicuti Simia homi-
nis imitatur æctus . Efficienti etiam causæ connume-
ramus instrumenta Artificum , quæ sua cuiq; pro-
pria sunt & peculiaria . Cæterum finalis causa Rei
artificialis, est commoditas et usus hominum, amœni-
tasq; & ornatus mundi, & hic quidem finis est in ge-
nere. Verum sicut cuiusq; Rei naturalis proprius est
finis in specie, ut arboris pomi , est ferre poma, agri
est ferre frumenta uel plantas , sic & cuiuslibet Rei
artificialis , suus & proprius speciatim finis ususq;
est, homini uel animalibus necessarius, ut panis est fa-
mem sedare , Pharmaci finis est mederi morbo , ue-
stis est uestire corpus , sicut Grammaticæ finis est
latine loqui & scribere , Arithmeticæ est bene nume-
rare.

Finis rei
artif.

Cognata
rei artif.

Q V I N T O : Affinis est res artificialis natura-
li, præterquam , ut supra dixi capite 7. in hoc etiam,
quòd artificialis , quatenus consideratur cum materia
& forma sua, dicitur improprie res naturalis , qua-
ndq; per analogiam, id est , similitudinem quandam,
cum alioqui sit ea res tantum secundum naturam.

Disse-

Differunt autē, quia res naturalis per se, hoc est semper eodem modo, & inuariabili natura, non per accidens habet eandem suam materiam. Vt pullus necessario, non nisi ex ouo nascitur, ut sanguis in corpore semper nascitur, & cogitur ex humore subtiliori, & humido decolato, ut frumentum non nisi ex seminarijs granis nascitur. Sed res artificialis habet materiam suam per accidens, hoc est, non semper eandem, sed uariam, ut mensa iam è ligno, iam è saxo, ex marmore, ex auro, argento, ex aliàue materia fabrefieri potest. Accidit ergo mensæ, esse ligneam, uel marmoream, uel argenteam, &c. Deinde forma artificialium per artem, naturalium per naturam completur, tametsi altera sæpe adiuuat alteram, ut suum quæquod opus compleat.

Discrimen
inter rem
artif. &
rem natu.

SEXTO: Hic mihi temperare nequeo, quin aliquam curiosis dubitandi & cogitandi materiam, occasionemquæ præbeam. Cum artificialia & naturalia quædam uideantur ita amphibola & ambigua, dubitari potest, utrum talia Prædicamento substantiæ an accidenti, nempe quartæ speciei qualitatis, debeant connumerari, & utrum ne censerì debeant res naturales, an artificiales, præcipue si formam substantiæ similimam assumpserint, non tam manu Artificis, quàm motu corporum, ratione, aut sensu quoque carentium: unde multi dubitaut, utrum Substantiæ an Accidentiæ sint, Farina, Panis, Offa, Ceruisia,

Questio
difficilis.

C O M M E N T. P H Y S.

Solutio
questionis.

condimenta, esculentorum & poculentorum genera, Pharmaca, & reliqua huiusmodi, quæ pristinae quasi substantiæ sibi reliquias retinent, ego quidem cū bona uenia aliorum, in talibus dijudicandum esse id opinor, utrum Natura an Artifex plus operetur, utrum Ars an Natura plus efficiat, adeoq; compleat opus. Sic farinam esse rem naturalem opinor, quia dura commissa duristeruntur in mola, etiam absente manu artificis. Sic contrà, tametsi ignis coquit panem, tamen manus pistoris accidentariam formam, rei præcipuam partem, indidit farine. Verum hæc cuiusq; cogitationi relinquo.

D E I N V E N T I S H O M I N U M. Caput XI

Inuenta
hominum
quid.

PRIMO: Hominum inuenta hîc uocamus peculiariter ipsas artes & res artificiales, ingenio, experientia, agilitate, industriaq; hominum excogitatas, inuentas, auctas & excultas. Hoc autem caput subscripsi, ut esset aliquis unus locus communis, in quem exempla artium & operum artificiosorum commode annotarentur. Nam utile est & liberali studioso, annotasse, quo tempore, quo autore, quibus initijs & incrementis quæq; artes, & res artificiales excogitatae factæq; sint, primò quidem rudius, deinde cultius et subtilius. A minimis enim initijs & con-

temptis

temptibilibus principijs inuenies incepisse, optimas
 & maximas artes, & inde per incrementa, gradusq;
 suos, ad summum progressis, ut de statuaria Plinius
 in 34. libro, de pictura in libro 35. scribit. Deinde ubi
 Artes ad summum peruenerunt semel, tum eas de-
 crescere, intercidere, & prope intermori, ac dein-
 de rursum ab interitu uindicari, atq; à morte adeo
 resuscitari. Sicut latinitas & poësis propemodum
 intermortuæ, Patrum memoria resuscitatæ sunt à
 doctis Italis, sicut Græcæ literæ restitutæ sunt. Inte-
 rim uero Natura ab origine sua, perpetuum, simi-
 lemq; sui semper, & ubiq; cursum, effectusq; ha-
 buit, hodieq; habet. Verum in specie, de artium, &
 operum artificiosorum, rerumq; artificialium Inuen-
 toribus & cultoribus, meminit Plinius in libro sep-
 timo, capite quinquagesimo sexto, & diserte, copio-
 seq; scribit Polidorus, in opere de Inuentoribus re-
 rum. Nobis quidem ad præsens sufficit, hac de Arte
 & artificialibus dixisse, quatenus suam cum Natu-
 ra cognationem habent, & ad hanc professionem
 quoq; pertinere uidentur. Iam ergo ad rem insti-
 tutam redibimus, de principijs & causis naturali-
 bus dicturi, quantum fieri potest, breuiter & per-
 spicue.

Qui scrip-
 serint de
 inuentis
 hominum.

DE PRINCIPIIIS RERVM
 Naturalium. Caput XII.

Principij
significa-
tiones.

Principiū
quid.

Expositio
definitio-
nis.

PRIMO: Cum uocabulum Principij, ut tradit Aristoteles in quinto libro Metaphysicæ, uarie significet, nempe, quodlibet, unde primò cuiusq; rei cognitio uel essentia oritur: tamen omīssis istis ambagibus hoc loco & capite Principium est, unde primum res naturalis quæque fit aut constat, ita ut corpori naturali hoc ipsum Principium insit, tanquam pars substantiæ eius, per se, & non per Accidens. Huius definitionis, ex uerbis Aristotelis elicita, hic ferè sensus est. Principium est aliquod primum, ex quo, ut ex Materia, fit, & nascitur corpus, uel per quod, ut per Formam consistit corpus, ut horum utrunque rei factæ insit, & indissolubiler inhereat per se, hoc est, tanquam pars Substantiæ, non tanquam accidens inseparabile, ne dum separabile. Neque enim reuera, neque ulla imaginatione auelli potest alterutrum Principium à corpore, nisi hoc corruptum imaginemur, & plane imperfectum, cuius exemplum cape ab experientia communi. Videmus Pomum arborem esse corpus naturale, huic pomo sua materia inest corpora & lignea, quam si exuris, corrumpitur certe arbor. Inest & pomo forma arboris truncosa, ramosa, frondosa, (sit enim hæc forma arboris docendi gratia) hanc formam si auellis secando uel urendo, corrumpitur certe arbor, & mutatur in frusta, & fustes, aut sarmenta. Cæterum uiredo, humi-
ditas

miditas, proceritas, durities, & similia, sunt quidem Accidentia arboris, & inseparabilia, tamen non sunt pars Substantiæ eius, quia in alijs Predicamentis reponuntur quàm arbor, modo Principia ista Principia sunt Substantia, sicut & totum corpus est Substantia. Ita ergo uidemus, utrunq; Principium, scilicet materiam ligneam, & formam arboream inesse Pommo, sine quibus Substantia pomi nequit consistere. Nec secus est iudicandum ferè de primis Principijs in ullo corpore mobili.

SECUNDO: Principia sunt omnino tria, neq; Principia plura, scilicet, materia, forma et priuatio, ut infra explicabo, suo quodq; loco: neq; impediatur discentè, quod priuatio uocatur principium accidentarium, quia ratione tantum differt, & comparatione à materia, & non re ipsa. Probatur autem hic ternarius numerus principiorum sufficere, hoc modo. Neesse est in omni re naturali cum fit, id est, generatur, subijci, hoc est, subesse aliquid, quod habeat potentiam uel habilitatem ad illud, quod fit. Sic cum dico subijci aliquid, intelligo materiam, ex qua fit res naturalis. Cum dico quid fieri, intelligo formam quæ dat essentiam corpori naturali, cum dico requiri potentiam uel habilitatem, intelligo priuationem. Et exemplum capere rursum à communi experientia, ut ex ouo nondum pullo, sed pullabili, id est, quod potest sumere formam pulli, fit deniq; pullus. In hoc exemplo

Cur tantū
tria sint
principia
rerum na-
turalium.

C O M M E N T. P H Y S.

ouum est materia , pullabile est priuatio , pullus est forma, neq; aliud requiritur ad constitutionem pulli, & ad substantiam eius perficiendam . Tot ergo sunt principia corporis naturalis, nempe tria , per rationem quidem distincta , quia secundum substantiam duotantum sunt principia , materia scilicet & forma.

Materia principij.
Forma.
Efficiens.

TERTIO: Materialis causa principij nulla est, quia nihil est ante Principium primum , alioqui non esset primum. Forma uero patet ex definitione & nomine. Deinde efficiens principij causa naturalis nulla est præter Deum , qui & Naturam & Principia prima ex nihilo creauit, à primordio mundi, eaq; corporibus simplicibus & compositis indidit . Causa finalis Principij est, producere, gignere, & constituere corpus naturale mobile, id est, substantiam corpoream.

Finis.

Proprietates principij.

QUARTO: Principij sunt tres proprietates, Prima, non fieri ex alijs, Secunda, ex se omnia facere , producere & constituere , quæ naturaliter fiunt. Tertia, non fieri ipsa ex se inuicem, neq; alterum altero prius esse , quia semel eodem momento ad generationem corporis concurrunt . Quæ uero principio sint cum causis communia , patebit infra eodem capite 17 & 18.

DE OPINIONIBVS PHILOSOPHORUM super principijs. Caput XIII.

Parum

P Arum hîc referre existimo , ut uarias Philo-
 sophorum opiniones de Principijs rerum enu-
 merem. Licet enim Aristoteles in primo Physicorum,
 & in primo Metaphysicæ , & post eum Cicero in
 quarta Academica operose recenseant & refutent
 opiniones Veterum , tamen nobis nihil indulgebimus
 in hac quasi obscura & superuacanea parte . Hoc e-
 nim potius spectari debet , cur Aristoteles maluerit
 ordini Physicam ab his principijs , Materia, Forma,
 & Priuatione , quàm ab Elementis quatuor , quod
 Lucretius facit , secutus Empedoclem & opinionem
 uulgi. Sed non oportet iudicare quasi Elementa qua-
 tuor, aut cuiuslibet corporis Materia sensibilis , for-
 mæq; statim sit Principium primum , cum ista sint
 magis cause uel Principia secunda , quàm prima.
 Verum est quippiam imaginatione tantum percep-
 tibile , quod materiæ formæq; habet essentiam & ap-
 pellationem primi principij, nulli sensui corporeo, sed
 tantum intellectui obuium , ex quo ipsa quoq; Ele-
 menta sint composita, quæ Elementa cū inuicem mu-
 tari & misceri quotidiana experientia doceat, ut cum
 terra liquefacta resoluitur in aquam uel aqueum hu-
 morem, quod in metallaribus patet, ut cum aqua de-
 cocta resoluitur in aërem: necesse est quærere alia pri-
 ma principia istius mutationis elementaris , nempe
 materiam primam & formam primam , quæ utraq;
 communicent Elementa, ut infra copiosius in 2. libro

An Elemēta
sint prin-
cipia.

Cur exco-
gitata sint
ab Arist.
prima
principia.

COMMENT. PHYS.

dicetur capite sexto & uigesimo quinto. Sunt ergo Elementa non prima Principia, sed hæc tria, quæ Aristotelestradit, Materia, Forma, & Priuatio.

DE MATERIA PRIMA.
Caput XIII.

Materiæ
significa-
ta.

P R I M O : Materiæ uox ambigua est, quia improprie, uocant materiam non Physicam, circa quam, hoc est, propositum alicui negotio uel arti, circa quod quis laboret. Sic literas, syllabas, dictiones & orationes, dicimus materiam Grammaticæ, nam circa illas occupata est Grammatica. Sic mel, ceram, fauum, flores, succos, dicimus materiam esse apum, circa ista enim occupatæ sunt apes. Atq; hæc materia circa quam, aliàs uocatur subiectum uel obiectum, uel argumentum. Deinde quoq; improprie uocamus Materiam non Physicam, in qua, hoc est, aliquod subiectum, cui inest accidens, sic uoluntas hominis est Materia in qua, uel subiectum, in quo hærent uirtutes, uitia, & affectus. Sic corpus ualetudinarium est Materia in qua, uel subiectum in quo hæret & perdurat morbus. Deniq; proprie Materiam Physicam ex qua, uocamus Principium, ex quo fit corpus naturale: & naturale inquam, ideo, quòd materia ex qua fit corpus artificiosum, non appellatur materia Physica, sed accidentaria.

Secundo,

SECUNDO : Inter alias diuisiones Materie, hęc est potissima, quod materia alia sit prima, & communis, non sensu, sed imaginatione tantum perceptibilis, sicut chaos Ouidianum, iam nupsiam uidetur, ubi sit, & tamen esse constat : & alia sit materia secunda, communis uel particularis, hoc est, res corporea & naturalis, sensu exteriori perceptibilis, ex qua fit corpus naturale, ut ex semine, carne, ossibus, cartilagine & sanguine, compositum est corpus Animale, de hac infra eodem capite decimo nono. Quod uero materia prima sit alicubi hodieq; & à primordio mundi perdurauerit, probaui supra capite proximo, ex mutua Elementorum mutatione, de qua infra in libro secundo clarius dicā.

An sit materia prima.

TERTIO : Materia prima est subiectum, ex quo corpus naturale generatur primum, & in quod corrumpitur ultimum. Vel, Materia prima est primum subiectum, unius cuiusq; rei naturalis, ex quo fit, ita, ut insit rei per se, non secundum accidens, & cum Res naturalis corrumpitur, tum in subiectum illud tanquam ultimum abit.

Materia prima quid.

QUARTO : Vtriusq; huius definitionis Aristotelicę hęc ferè est sententia, quod materia prima sit primum subiectum, quia necesse est in generatione corporis, quippiam prius esse & subijci, quod subigatur & præparetur, ad recipiendam formam corporis, mox superuenientem, ex quo subiecto fit cor-

Explicatio definitio- nis.

fit corpus ipsum . Sic Materia suscipiens formam corporis nascentis , manet in eodem corpore , tanquam pars substantiæ eius primaria , sicut & forma manet , & utraque per se , non per accidens , sicut Qualitates primæ & secundæ . Quod si eius corporis forma evanescit , & corrumpitur essentia eius , tamen eadem materia demum remanet , mox induens aliam formam , quam modo suscipere possit : & probatur hæc definitio ex his duobus Principijs Physicis , nempe . Quod ex nihilo nihil fit , sed necesse est quippiam ex aliquo fieri , & quod nihil evanescit in nihilum , sed necesse est quippiam in aliquod abire , & corrumpi . Nam alioqui Naturæ cursus & successiones , vicissitudinesq; prorsus interirent .

Duo prin-
cipia phy-
sicæ

Quomodo
peruenien-
dum sit in
cognitionē
materiæ
primæ.

Exemplū
analogicū
materiæ
principij.

Q V I N T O : Quoniam & ipse Aristoteles fatetur Materiam primam per se neque uideri , neq; cognosci , sed per analogiam , hoc est , per exempla aliena , ab artibus uel accidentibus sumpta , imaginationē tantum concipi . Quæ exempla proportionem aliquam & similitudinem cum Natura habent . Itaque & nobis erit agendum exemplis , si hoc principium utcunq; intelligere uelimus . Sicut ergo Figulus operosior aliquis , & magis sedulus , in sua officina habet in promptu aceruum & massam ingentem , ex argilla congestam , adhuc tamen plane rudem , in formam , non subactam . Deinde facturus idem Artifex

uasa fictilia qualiacunqua, particulas decerpit de suo aceruo & massa argillea informi & confusa, non in alium usum, quàm ut in rota figulari, manibusq; suis decerptas particulas, argillæ subigat & præparet, ita ut suam quæq; formam uasis fictilis accipiat, eaq; uestiatur & ornatur: ueruntamen uas fictile nondum esse perfectum uidemus, nisi probe coquatur & induratur igni, ista materia sic præparata nequedùm absoluta forma uestita. In hunc modum Natura est plene quasi figulus, pro officina habens mundum capacissimum, & materiam primam tanquam massam argilleam, ex qua materia prima decerpit quotidie, imo et in horas, & in momenta quoq; particulas subigendas, præparandasq; ad cuiuslibet corporis naturalis formam suscipiendam. Qualia uero ipsi Figulosunt uasa fictilia, ut urcei, amphoræ, fidelie, patinæ, pelues, pocula, cacabi, aliaq; terrea uasa & signa, talia sunt nature corpora naturalia, ut Elementa, Meteora, plantæ, metallaria, bestie, homines & similia. Veruntamen accedere oportet ad perfectionem corporis naturalis, uires, & qualitates Elementorum, ut calidum, frigidum, humidum, siccum, ueluti fictilia imperfecta moliuntur humore aqueo, ut facilius possit imprimi forma. Deinde in Fornace exiccantur & indurantur igni: atq; hoc exemplo analogico interim definitionem Materie primæ, utcunq; expositam iudico, etiam iuuenili captui. Obserua & poëticum illud

Chaos poë-
ticum. illud chaos, ab Ouidio descriptum, quod ipse Hesiodum & Orpheum secutus, ante mundum ipsum existisse (tanquam materiam primam mundi, & omnium eius partium) credidit, cum tamen secundum ecclesiasticos scriptores materia prima statim cum ipso mundo ex nihilo sit creata à Deo, ita enim scriptum est Genesis primo. In principio creauit Deus cœlum et terram, & terra erat inanis & uacua, & tenebræ erant super faciem abyssi. Hic quidam terram inanem & uacuam, & tenebras dicunt plane esse materiam primam & chaos illud informe, confusaneumq; . Item Philosophi Græci Materiam primam uocant ὕλη, id est, syluam, à similitudine per Metaphoram, sicut enim in sylua suppetit affatim materies cuilibet ædificio ligneo, uel corpori ligneo fabricando, quanquam rudis neq; dum dedolita & expolita, sic ex materia prima & chao, Naturæ affatim suppetitur materies fabricando cuilibet naturali corpori. Et hæc de definitione. Sequuntur inde propriæ notæ, quibus hoc principium describitur.

Proprietates materię.

SEXTO: Libet hic breuiter enumerare octo proprietates uel condiciones, quibus materiam primam circumscribunt & depingunt Physici, ut eo facilius intelligi queat definitio, & hoc caput, in quod intendendus est sensus communis, non enim hic de rebus in alio mundo positis loquimur. Sed de his, & talibus, quæ imaginatione possint apprehendi,

& quæ

& quæ Scholis solennia tritaq; esse debeant . Prima ergo proprietas est , quod materia prima uel communis est ingenerabilis , hoc est , nunquam generata , sed coæterna mundo , sicut & de chao scribit Ouidius . Physici enim dicunt Materiam primam & mundum nunquam cœpisse , sed fuisse semper æternum , ut infra in secundo libro , capite primo uidebimus . Veritas tamen diuina coarguit & mundum , & materiam primam ex nihilo creatam esse , quod non assequi , neq; credere potest ratio humana . Vide autem pulchram disputationem Lactantij , in secundo libro contra Ciceronem & Physicos , qua probat diserte Materiam primam non ingenerabilem , sed creatam esse à Deo . Secunda proprietas , Materia prima est incorruptibilis , quia si corrumperetur , necessario abiret in aliud quiddam , atq; ita non esset ultimum subiectum . Tertia , Materia prima est insensibilis , & sola imaginatione perceptibilis , per analogiam , ut sæpe supra dictum est . Quarta proprietas , Materia prima est informis , perinde ut poëticum Chaos erat informe , tamen idoneum cuiuslibet corporis formæ suscipiendæ . Quinta , Materia prima non consequitur formam sibi coæternam , neq; perpetuam , sed caducam & temporaneam , quam subinde mutat . Sexta , Materia prima est indefinita , aut illimitata , ut isti loquuntur , quia non uni , sed cuiuslibet formæ præparatur , sicut cera eadem suscipit impressum signum

C O M M E N T. P H Y S.

signum Hominis, Lupi, Canis, Auiculæ, sicut & ille Protheus mutabilis, quamlibet induere potuit formam, ut est in quarto Georgicorum, quem mythologi dicunt esse symbolum Materię primæ. Septima, Materia prima est appetens cuiuslibet formæ naturalis, cuius suscipiendæ suo tempore est habilis & apta. Cum autem ipsa sit corporea, nempe pars substantiæ corporis, non potest induere nisi corporeas quoq; formas, & non immateriales, neq; mere imaginarias, neq; spirituales, quales sunt uirtutum, uittiorum, artium, spirituum formæ, absq; materia ulla. Et suam formam appetit materia, sicut Fœmina Virum, & sicut turpe appetit pulchritudinem, propter sui perfectionem, qui appetitus uel habitus materiæ ad formam, est maxime proprie nota, & officium materiæ, uel potius differentia essentialis. Octaua proprietas, Materia prima est mere passiuæ, quia patitur se præparari, subigi & informari, sicut cera informatur & fingitur per speciem, uel formam candelæ, uel animalis, aut cuiuslibet signi, ideoq; supra diximus eam esse subiectum & principium passiuum. Atq; hæc de materia prima, altero principio primo satis est modo tenere, quæ tamen infra multis locis exponentur magis perspicue, atq; repetentur.

D E F O R M A .
Caput XV.

Primo.

PRIMO: Varie significat nomen Formæ, *Formæ acceptiones.*
 nempe pulchritudinem, ut forma bonum fragile est. Deinde speciem uniuersalem prædicabilem apud Dialecticos in prædicabilibus, & apud Ciceronem in Topicis. Item, Idæam, sic enim Platonis Idæas uocant formas Latini, ut infra eodem cap. 20. dicam. Item forma significat formam separatam, id est, substantiam incorpoream & spiritum. Item formam accidentariam, ut sunt qualitates sensibiles, uel imaginariæ, sic dicimus formam iusticiæ pulcherrimam esse, & amabilem maxime, si oculis uideri possit. Item essentiam Substantiæ uel Accidentis cuiuslibet, de qua Gilbertus Porritanus in principijs scribit. Item perfectionem rei, sic & anima dicitur forma corporis, id est, perfectio corporis animati. Verum hæc septem significationes enumeratæ, non pertinent proprie ad hoc caput. Itaq; demum octauò forma hîc significat formam Physicam, alterum naturale principium.

SECUNDO: Inter alias diuisiones formæ, hæc Diuisio
 est potissima, formam aliam esse primam, uel communem, *formæ.*
 de qua in hoc cap. Aliam esse secundam uel propriam, de qua infra eod. cap. 20. Non oportet autem *Forma*
 imaginari ineptè, formam ideo dici communem, quæsi *quære cõ-*
 omnium rerum corporumq; naturalium confusa sit *munis di-*
 una forma, & eadem essentia, ut Pseudoplatonici *catur.*
 quidã somniant, ponentes, Idæam communem alicu-

bi in mundo stare separātam, à rebus & materia, sicuti spiritum aliquem. Sed quia ratio principij secundi, quod forma dicitur, communis est, & ex æquo communicata omnibus corporibus. Vt enim homo est ex materia prima & secunda, sic etiam homo suam habet essentiam à forma prima & secunda, quarum secunda propria hominis, non communicatur cani, lapidi, arbori, elemento, sed prima forma & materia homini communis est cum cane, lapide, arbore, elemento.

Forma
quid.

T E R T I O: Forma est principium diuinum, optimum, appetibileq; ipsi materiae suae primae, quam informat, suppeditans cuilibet rei naturali essentiam. Item forma est principium, dans primo essentiam corpori naturali.

Expositio
definitio-
nis.

Q U A R T O: Definitionis utriusq; , ex Aristotelis uerbis elicitæ, hæc ferè est sententia. Forma est principium primum actuum, informans & figurans, depingensq; materiam primam sui appetentem, ita quidem, ut eam totumq; adeo corpus naturale ipsa perficiat, & quasi Deus quidem conseruet, atq; rei naturali actum suum essentiamq; suppeditet, cum sit eadem forma altera pars corporis diuina quidem & melior, qua indita corpori, statim cesset generatio, succeduntq; actiones naturales, quia finis generationis est forma, & quodq; agit uirtute suae formae, quasi abeat rursus, tum mox corrumpitur corpus, ita, ut nihil præter materiam primam informem ru-
demq;

demq; superfit, ut iam exemplis indicabo. Siquidem ut materia prima non intelligitur nisi per analogiam, ita & formæ rationem officiaq; oportet inquirere per similitudines rerum earum, quæ sunt obuia sensibus.

QVINTO: Exemplum analogicum, quo forma principium intelligitur, hoc interim esto, quod ab ipso homine sumitur. Propone itaq; tibi hominem quempiam, ut pote Iulium, uel Marcum, atq; huic primum adime sensibilia accidentia, ut colorem, figuram, qualitates externas & internas. Mox adime insensibilia quoq; accidentia, ut uirtutes, uitia, affectus, habitus, relationes, potentias & actiones. Iam sublatis accidentibus istis, superest sola substantia, formaq; hominis secunda & propria, quam nulla alia substantia præter hominem habet. Verum ut inquiras formam principium, oportet homini conferri equum, aliudue Animal, ut corpus, ut arborem, herbam, lapidem, metallum, atq; his pariter adimere sua accidentia externa & interna, sensibilia atq; insensibilia. Quæ separatio fit per imaginationem solam, ut & Dialectici dicunt de inseparabili accidente, tamen separando à suo subiecto. Sublatis autem istis corporum accidentibus, sua cuiq; supererit forma secunda, & propria, utpote forma Equi, Animalis, Lapidis, Arboris, Herbe, Metalli. Quod si iam istam quoque propriam formam euanescere sinis apud animam

Exemplum
analogicum
formæ
principij

tuum , & communem corporis formam istis iam enumeratis rebus permittis , à qua forma, ex æquo essentiam suam accipiant omnia corpora elementaria, uel composita ex Elementis , illa deniq; forma remansens , est principium primum formale , de quo in hoc capite differimus. Porro, ablata etiam hac forma prima & communi, quod superest tenue quiddam, & imaginatione uix comprehensibile , id reuera est materiale principium , & materia prima , communisq; corporum , de qua supra capite proximo tractaui.

Aliud exemplum analog. Vide & aliud exemplum de materia, formaq; principijs primis animo inuestigandis, apud Rodolphum, in primo libro Topices , capite de materia & forma, partibusq; Substantiæ . Sic ergo uidemus sensim & gradatim esse eundum, à proprijs, secundisq; corporum principijs , quoad perueniamus mente ipsa , ad prima, & deniq; ad ipsum chaos, id est , ad materiam primam, quæ tametsi sit informis & rudis, tamen naturalem habet appetitionem , & habilitatem ad formam primam denuo recipiendam , sicut materia secunda propriam quoq; formam appetit , quam recipere possit.

Materia formæ. SEXT O : Forma non est ex ulla materia. Nam alioqui non esset primum principium , sed informat materiam primam, & pariter eodem momento temporis cum materia operatur ad compositionem corporis, sicut mas & foemina eodem momento operantur

tur ad sobolem . Formalis autem causa eius , est hæc Forma.
 ipsa forma, quam habet , & qua uestit corpus mobi-
 le. Efficiens causa formæ, sicut & materiæ primæ, est Efficiens.
 Deus ipse, totius naturæ creator ex nihilo, quem Pla-
 to sepe uocat effectorem atq; largitorem formarum.
 Finis.
 Finis autem formæ est, essentiam corporis naturalis
 complere & conseruare, ut ex definitione patet . Si-
 cut enim materia est principium passiuum , cuius ra-
 tione mutantur corpora , sic forma est principium a-
 ctiuum, cuius ratione conseruentur , actuosaq; sunt
 corpora.

S E P T I M O : Forma sortitur uaria nomina, ex Synonyma
 uarijs officijs & comparationibus . Nam dicitur for-
 ma respectu materiæ suæ, quam informat & figurat, formæ.
 Dicitur & species respectu cognitionis , quia quæq;
 res per suam formam & speciem definitione cogno-
 scitur . Dicitur & ratio, quatenus definitionem con-
 stituit, remq; describit. Dicitur & ἐνδελέχεια, id est,
 actus respectu priuationis, quam repellit ex materia,
 ut iam capite proximo uidebimus . Dicitur & sub-
 stantia uel essentia , quatenus est altera & melior
 pars substantiæ, in corpore naturali . Sicut autem to-
 tum compositum, id est, corpus naturale est in prædi-
 camento substantiæ, sic materia & forma , iuxta pri-
 mæ secundæq; sunt in prædicamento substantiæ , seor-
 tim per se consideratæ atq; absolutæ . Et hæc de his
 duobus principijs substantialibus indicasse satis est.

Duo prin-
 cipia in
 quo prædi-
 camento.

COMMENT. PHYS.

Sequitur tertium accidentarium, Priuatio.

DE PRIVATIONE.

Caput XVI.

Significata
priuatio=
nis.

PRIMO: Physici hoc loco appellant priuationem non absolutam & meram negationem, ut cum dicimus lapidem non uidere, aut cœcum esse lapidem. Neq; meram amissionem alicuius formæ substantiariæ uel accidentariæ, ut cum semel mortuum canem nunquam reuiuiscere posse dicimus, ut cum orbem oculis dicimus planecœcum, & nunquam recipere posse uisum. Sed Priuationem deniq; uocant eius formæ absentiam, quam mox materia potest suscipere, ut cum dico pannum nondum esse tunicam.

Priuatio
quid.
Definitio
exponi=
tur.

SECVNDO: Priuatio principium, est absentia, & carentia formæ in materia habili, ad illam formam suscipiendam. Huius definitionis sententia ferè hæc est. Priuatio est principium corporis naturalis accidentarium, & mera absentia eius formæ, quam formam sibi aptam & idoneam appetit materia, & quam mox generatione perfecta assequitur. Neq; defuere qui dicerent, priuationem non cum sola materia tanquam subiecto suo coherere, sed etiam cum forma conuenire. Ita ut priuatio sit informatio, id est, inceptio formæ in materia nondum formata satis. Sic tepiditas in aqua est inceptio caliditatis, nondum perfecta

Opinio
quorun=
dam de
priuatio=
ne.

fectæ, sed perficiendæ. Sic in ouo tanquam in materia, pullabilitas, id est, inceptio pulli nondum perfecti, est priuatio: et isti quidem nihil admodum à sententia Aristotelis aberrant. Nam sic reuera priuatio est medium principium generationis, coniungens principia duo contraria, scilicet materiam & formam, & consocians ad generationem corporis naturalis. Nam alioqui sine medio, ex contrarijs principijs duobus nihil fieret, ut prolixè Arist. probat, circiter finem 1. lib. Phys.

TERTIO: Dicitur autem Priuatio esse principium per accidens, bifariam, primo. Quia per se nihil est priuatio extra materiam, cui inhaeret tanquam proprium accidens. Deinde quod adueniente forma, euanescit priuatio, & prorsum interit, ut neq; sit pars Substantiæ corporis compositi. Præterea dicitur habitatem requiri in materia, priuationem patiente. Nam ut dixi Materia non iudicatur priuari illa forma, quam nunquam possit recipere, ut in ouo non est priuatio asini uel pomi. Sicq; priuatio est plane eadem numero cum sua Materia, nisi quod ratione, id est, definitione differunt. Neq; uero Aristoteles (tametsi solus) hoc principium commentus est temere, sed necessario, ut iam indicaui. Nam duo contraria principia non possunt cooperari, ad unius compositi corporis generationem, sine principio medio, per quod medium sit progressus à termino à quo, ad terminum ad quem, ut infra eodem capite 27. patet.

Priuatio
cur exco-
gitata ab
Arist.

Priuatio
cur princi-
pium per
accidens.

Cur Priua-
tio tantum
sit in ma-
teria habita-
li.

Cur com-
mentus sit
priuatione
Aristote-
les.

Atq; ita hæc priuatio illicit, & impellit materiam formæ indigam, ut desideret, ac recipiat formam sui perfectionem.

Priuatio=
nis diuifio=
nes.

Q V A R T O : Sicut supra in diuisionibus di-
xi, materiam & formam aliam esse primam, aliam
secundam uel propriam. Sic & Priuatio alia est com-
munis, nempe in materia prima communi. Alia est
propria, nempe in materia secunda. Item priuatio a-
lia est substantialis, absentia formæ substantiæ, alia
est accidentaria, absentia formæ accidentis. Sicut &
forma quædam est substantia, quædam est accidens.

Priuatio
nulla spiri-
tualis neq;
cœlestis
quare.

Ceterum nulla priuatio dicitur spiritualis, quia cum
substantia incorporea non habeat materiam, ergo
nec priuationem habet. Sicut nec ulla dicitur priuatio
superior uel cœlestis. Nam in materia cœlestium cor-
porum nulla est plane priuatio, cum illa habeant per-
fectissimam formam, qua meliorem ne quidem susci-
pere possint, nedum uelint desiderare: & in cœlesti-
bus corporibus cum sint ingenerabilia, & incorrup-
tabilia iuxta Physicos, potentia non præcessit actum
aut formam. Quia (ut illi aiunt) contingere nihil
differt ab esse in perpetuis, hoc est, esse posse, & re-
uera esse nihil tempore differunt, quia mox cœlum
semper fuerit perfectissimum, neq; materia cœli un-
quam informis extiterit.

Continge-
re ab esse
nihil dif-
fert in per-
petuis.

DE COMMVNIBVS ET PRO-
prijs principiorum. Caput XVII.

Plura

PLura quidem de principijs dici posse, & debe-
 refateor, si quis ista uelit exacte per omnia no-
 uisse, Verum quia doctioribus hic commentarius non
 satisfaciet ullo modo, ideoq; & Aristot. & aliorum **Vsus huius**
 commentarij sunt legendi, ad quos si uiam aliquam a- **commenta-**
 perire possim, satis superq; officio defunctus esse uide- **rij phys.**
 ar. Quin ergo hactenus dictorum, de Principijs à cap. **Summa**
 12. Epilogum hîc subtexere libet, ut iuuenes præser- **quinq; præ-**
 tim ea facilius memoria complecti possint, & iudica- **cedentium**
 re, in quibus præcipue debeant insistere. **cap.**

PRIMO: Principia naturalia ex quibus primum **Principia**
 componitur quodq; Corpus naturale, sunt tria, sci- **naturalia**
 licet, materia, forma & priuatio. **quot.**

SECUNDO: Dicuntur hæc prima principia, **Cur pri-**
 quod ex his oriuntur omnia secunda principia, ut E- **ma princ.**
 lementa, materies, formæq; propriæ uel singulares. **dicantur.**

TERTIO: Quia Elementa mutantur inuicem, **Quare ele-**
 & agunt, ut experientia docet, ergo necesse est pone- **menta non**
 re alia priora principia Elementis. Nam omnis muta- **sint prima**
 tio est ratione materiæ. Et omnis actio est à forma. **principia.**
 Ergo oportet pariter materiam, & formam priores
 esse Elementis, quibus hæc communicant.

QUARTO: Principium itaq; aliud est pri- **Princip.**
 mum, aliud secundarium uel proprium cuiq; corpo- **diuis.**
 ri. Sicut materia & forma primæ secundæq; sunt.

QUINTO: Materia est subiectum, ex quo **Materia**
 corpus naturale generatur primum, & in quod cor- **prima**
F 5 rum= **quid.**

C O M M E N T . P H Y S .

rumpitur ultimum, ut patet in exemplis analogicis, de fictilibus ex terra & massa, quæ si comminuuntur, rursus in terram uel massam, tempore suo rediguntur.

Materiæ primæ octo conditiones. S E X T O : Octo sunt conditiones materiæ primæ. Quod sit non generata, non corruptibilis, insensibilis & latens pars corporis naturalis, informis, Idoneæ formæ cuiq; indefinita, appetens formæ, mere passiuæ.

Forma prima quid. S E P T I M O : Forma est principium, informans materiam primam, cui libet corpori naturali suppetitans primò essentiam.

Principia nihil sunt extra corpus compositum. O C T A V O : Materia & forma primæ sunt corporis naturalis partis substantiariæ latentes, non quidem seorsim extra compositum corpus seiunctæ, sed proportionem geometricam, cui libet corpori naturali communicatæ. Sicut ergo manus & pedes non sunt corpus hominis, sed partes sunt humani corporis. Ita materia & forma primæ, extra compositum, nihil sunt quicquam, nisi imaginarium quiddam, nomine magis, quàm re notum.

Synonyma materiæ primæ. N O N O : Varia sunt nomina materiæ & formæ, quibus utriusq; exponitur natura. Nam materia uocatur materia prima, sylua, substantiæ pars ignobilior, subiectum primum & ultimum, commune receptaculum corruptibilium, chaos, natura foemina. Sed forma uocatur forma prima, species, ratio, substantiæ

substantiæ pars nobilior, ἐνδελέχεια, essentia, conseruatrix essentia, natura masculina.

DECIMO: Priuatio est absentia & carentia formæ cum habilitate Materiæ primæ, ad formam primam suscipiendam. Priuatio quid.

VNDECIMO: Priuatio est principium mere accidentarium, & medium, consocians materiam & formam: sic consensus semel testatus, coniungit sponsum & sponsam. Alia uero duo sunt principia substantiaria tanquam pars substantiæ, nempe materia passiuum, & forma actiuum principium. Discrimen inter priuationem & alia duo principia.

DVODECIMO: Communia principijs duo sunt, nempe, ut sint ante omnia corpora mobilia naturalia, & tamen sint in omnibus corporibus generabilibus & corruptibilibus, tanquam pars substantiæ eorum, hæc duo scilicet materia & forma. Sed Priuatio statim post generationem perit. Deinde commune est principijs, non aliunde generari, neq; ex se inuicem, Imò ingenerabilia & incorruptibilia esse. Quare cum elementa & materia, formæq; secundæ iuxta generentur & corrumpantur (sicut & partes corporum integrales) ideoq; ista non appellantur, neq; sunt principia prima, sed secunda. Ad ultimum Propria cuiq; principia ex antea dictis satis apparent. Tantum enim de principijs primis indicare uolui hæc Elementa Physices discere uisum est satis esse. Elementa secunda principia quæ. Propria principia.

COMMENT. PHYS.

DE CAUSIS.

Caput XVIII.

ALTERA, in naturæ definitione particu-
 laerat, Naturã esse quoq; causam, non so-
 lum principium. Ne ergo nomen aut uim causæ igno-
 ratio cog: remus, summopere cauere oportet. Quod si enim sci-
 nitionis re est rem per causas suas cognoscere (ut toties inge-
 præcepto: minat Aristoteles atq; alij multi) Quod si & Physi-
 rum de ca est scientia de principijs, causis, & effectis rerum
 causis. naturalium, minime hic locus debet negligi, qui uel
 solus maximum momentum adfert ad scientiam na-
 turæ uel rerum naturalium. Et si nihil aliud commo-
 ditatis, aut oblectationis discenti afferret Physica,
 tamen erat diligentissime complectenda, propter
 unum hoc caput. Nam hæc de causis præcepta in ali-
 as quoq; professiones non modo ualent, uerum &
 summe necessaria sunt, quæ certe pleriq; docti testan-
 tur à Physicis repetenda esse. Et quidem Philosophus
 sine cognitione causarum est merus Sophista, parum
 uel nihil ab indoctis idiotis & rusticis differens, cum
 nihil admodum supra uulgus imperitum sapiat, quod
 non ultra uulgares effectus progreditur, neq; peniti-
 us inquirat effectus proprios, nedum causas occultio-
 res. At, si (prudentissimo Poëta teste) is deniq; est
 fœlix, qui potuit rerum cognoscere causas, necesse est
 infœlicem esse eum, & in tenebris agere, qui causas
 non nouerit: & reuera magna est infœlicitas homi-
 ni, ad

ni, ad inuestigationem & notitiam ueri genito, in tanta caligine mentis, & in ignoratione optimarum iucundissimarumq; rerum, uelut in periculosa tempestatis iactatione uersari, animo dubium huc illuc incertum fluctuari. Quare studiosis est summopere laborandum, ut sese ab ista infœlici ignorantia uindicerent, & caliginem animo obiectam abstergant, diligenti inquisitione & doctrina causarum, ex quibus pulcherrimæ res emanant atq; nascuntur, quales affatim nobis Physica cum primis exhibet. Sed ne longior hic fiat declamatio, hunc locum, quàm possum, clare retractandum aggrediar.

PRIMO: Cause uocabulo hic non utimur ut Cause si-
rhetores, qui ὑπὸθεοῖσι, argumentum, negotium, ma-
gnificata.
teriam, item probationem, & ut dialectici rationem
mediumq; syllogismi uocant causam. Neq; nimis par-
ce efficientem solum, atq; finem nominamus causam
ut Cicero in Topicis appellat. Verum Physicus nomi-
nat causam in genere id, propter quod aliud est, nem-
pe effectus. Et quamuis hic torqueant se multi, quo-
modo causa differat à principio, in Aristotelica defi-
nitione Naturæ, fateaturq; Aristoteles in quinti Me-
taphysices initio, Synonyma serè esse causam & prin-
cipium, nihilominus tamen consensum scholarum ego
sequendum esse iudico, qui hæc ita discernit, ut prin-
cipium proprie significet materiam primam, & for-
mam primam, & priuationem. Cause uero appella-

Differen-
tia inter
causam &
principiū.

tio

C O M M E N T. P H Y S.

tio amplior significet, & ista principia prima, materiam secundam, & formam secundam uel propriam. Deinde efficientem, finemq; rei, ut iam mox in diuisionibus ostendam.

An sit causa. SECUNDO: An sit causa aliqua, dubium non est adeo, ut prouerbum quoq; testetur. Nihil sine causa esse uel fieri. Et Deum Naturamq; nihil facere frustra, id est, sine causa. Ergo omiſſa quaestione superuacua, potius inquirendum est, quæ & qualis sit causarum uis, natura, atq; differentia.

Causa quid. TERTIO: Causa res est antecedens, ad quam suus effectus sequi potest, ut pannus est, ergo tunica potest fieri suo tempore. Atq; hæc definitio causam in genere notificat.

1. Diuisio caus. QVARTO: Causa alia est prima infinita, nempe Deus ipse, primus Motor, Autor, & effector: omnium rite appellatus, Quoniam ex ipso, & in ipso, & per ipsum sunt omnia. De quo supra capite tertio dictum est. Alia est causa finita secundaria, dependens à Deo, qui eam reddit actuosam, à quo Deo sunt & dependent cœlestia atq; inferiora. Item causa finita, alia est superior, cœlestis uniuersalis, quæ aliàs influentia, uisq; & uirtus cœlestis uocatur, operans in uniuersa hæc inferiora. De qua infra in secundo libro, capite secundo & tertio tradetur. Alia est inferior, dependens ab illa superiore cœlesti. Porro autem finita inferior causa, à cœlesti, & inde à Deo dependens,

pendens, est aut Fatalis, ut Fatum, de quo supra capite quarto: Aut Naturalis, de qua proprie in hoc capite docebo. Aut fortuita, ut Fortuna, & Casus, de qua infra eodem, capite uicesimo quarto & uicesimo quinto: Aut est Voluntaria, ut Voluntas, & liberum arbitrium, de qua infra in quarto libro, capite uicesimo tertio, & tricesimo quarto, & tricesimo septimo dicam.

QVINTO: De Causa naturali hoc capite tractabo præcipue, tametsi aliàs quoq; attingam, regulæ & exempli causa. Hæc ergo naturalis sic definitur. Causa est res naturalis, uel secundum naturam, ad cuius essentiam uel intentionem, sequitur actu aut potentia suus effectus, ut quia ouum est, pullus esse potest. Quia nubes est, pluuia fieri potest, Quia est aqua, humectatio fieri potest. Definitur etiam hoc modo, Causa est antecedens res naturalis, uel secundum naturam, ex qua, per quam, à qua, propter quam, alia res consequens, hoc est, effectus esse aut fieri potest, ut ex nube resoluta potest fieri pluuia, ut per formam suam est pluuia, ut à uirtute cœlesti est pluuia, ut propter humectationem terræ est pluuia.

SEXTO: Duodecim aut plures sunt apud Physicos, aliosq; causarum diuisiones, quarum tres iam supra enumeravi. Quarta uero hæc est, Causa naturalis sunt quatuor species, scilicet materia, forma, efficiens, & finis, quas isti uocant causam

Causa naturalis
quæ.

4. Diuisio
causarum.

sam

COMMENT. PHYS.

- sam materialem, formalem, efficientem, & finalem.
- Caus. quatuor.** Atq; hæ species quatuor totidem quasiuis eliciuntur & notantur, nempe ex qua scilicet materia, per quam scilicet formam, à qua scilicet efficiente, propter quam scilicet finem. De quibus infra. Nunc interim
- Materia.** has breuissimas descriptiones obseruare oportet. Materia est causa, ex qua est effecta res, tanquam ex parte substantiali, ut ex hordeo, aqua, & lupulo decoctis, est ceruisia: de hac infra eodem capite proximo, &
- Forma.** supra capite decimo quarto. Forma est causa, per quam res effecta habet suam essentiam & nomen, ut per formam suam est, & nominatur mensa, tunica, fornax, homo: per formam quoq; suam, quilibet effectus habet suas actiones & uires. Etenim forma affert rei essentiam, & omnes operationes uirtutesq; coniunctas essentia. Efficiens est causa, à qua fit res effecta tanquam à mouente, & faciente primario, ut à Sartore consuitur uestis, à sole oritur lux & dies,
- Efficiens.** infra eodem capite uicesimo primo. Finis est causa, propter quam res effecta est, & fit ab efficiente, quem ipsa causa finalis illicit & impellit ad operandum & agendum: ut propter corporis protectionem uel ornatum efficitur uestis, propter esum & alimentum nascuntur fruges, ut infra eodem cap. 23. Quinta diuisio, Causarum alia est interna, quæ essentiam corpori præbens, fit eiusdem pars substantialis, ut materia & forma. ideoq; & Cicero has duas nomine par-
- 5. diuis. caus.**

tis censet, ut supra quoq; capite duodecimo dixi. Alia
 est externa Causa, quæ essentiam quidem corpori Externæ
causa.
 præbens extrinsecus, tamen non fit pars compositi,
 sed extra illud manet, ut arbor non est in pomo, neq;
 Sartor est pars uestis, sicut pannus. Sic ergo efficiens
 & finis sunt externæ causæ, quibus corruptis, uel
 non consecratis, tamen effectus perdurat. Contra ue-
 ro corruptis materia & forma, necesse est corpus
 quoque corrumpi & interiri. Sexta diuisio. Causa= 6. Diuisio
 rum alia est uniuersalis, alia particularis. Causa caus.
 uniuersalis alioqui communis uocata, est species in-
 diuiduæ causæ, uel genus specificæ causæ, ut cum di-
 co Homo generat Hominem, Animal generatur ex
 Animali, Arbor ex semine: atque hic aliter uoca-
 mus causam communem, quàm supra Materiam &
 Formam communes. Causa uero particularis, a=
 lioqui singularis aut indiuidua dicta, est plane in- Causa par
ticularis.
 diuiduum, causæ fungens officio; ut cum dico, hic
 Homo generat hunc Hominem, hoc Pirus nasci-
 tur ex hac Piro, hoc pomum nascitur ex hoc ger-
 mine. Atq; ex hac partitione nascuntur infinitæ the-
 ses & hypotheses apud medicos, rhetoresq; & Phi-
 losophos, in alijs quoq; professionibus, rebusq; non
 naturalibus. Et recte admonent, à singulari causa a-
 scendendum esse ad uniuersalem, ordine Prædicamen-
 tario quasi, tametsi Physica nihil admodum de sin-
 gulari causa effectaq; particulari docet. Quia ab arte
 G singularia

Cœlestis
caus. cur
uniuer.

7. Diuisio
caus.

Caus. per
se.

Caus. per
accidens.

8. Diuisio
caus.

singularia sunt remota, præsertim quæ Theorica sit. Praxis autem & usus Artis exercetur circa singularia & individua. Vniuersalem quoque Causam uocant ab aïs, ut supra dixi, superiorem cœlestemq; causam, eò quòd uniuersa effecta naturalia à cœlesti uirtute dependeant & uegetentur. Septima diuisio. Causarum alia est per se uel propria, ad quam effectus per se uel proprie sequitur, ut edificator est causa propria ipsius edificiij, Poëta est causa propria boni Poëmatis. Alia est causa per accidens uel impropria, nempe quodlibet accidens propriæ causæ separabile, uel inseparabile, ut eiusdem edificatoris albedo, sanitas, sunt causa impropria edificiij. Sic Lucius, Marcus, Quintus, & similes, sunt causa impropria edificiij. Sic Elementa quatuor sunt causa propria & per se, corporum generandorum, sed Qualitates Elementorum sunt causæ per Accidens corporum. Octaua diuisio. Causarum alia est propinqua, ut pannus tunicæ materia est, Poëta boni carminis est effector. Alia est remota causa, ut lana ex qua pannus fit, ut ouis gestans lanam, est causa remota uestimenti. Et probe debent obseruari hæ duæ diuisiones, uitiose enim colligitur sæpe ex causis improprijs & remotis. Quò uero proximior propriæ & propinquæ causæ unaquæq; est causa, eò certio rem notitiam rei adfert, neq; hic cum indocto
uulgo

uulgo desipiendum est, Quod obuias tantum præ-
 hensat causas, plerunq; remotas & improprias,
 cum hæc sint uulgari captui magis idoneæ & prom-
 ptæ. Nona diuisio. Causarum alia est necessaria, 9. Diuisio
 quam necessariò consequitur effectus, ut bona arbo-
 re fructificante, necessario nascitur bonus fructus, 10. Diuisio
 ex mala arbore nascitur malus fructus necessariò. 11. Diuisio
 Alia causa est non necessaria, sed contingens, sine 12. Diuisio
 qua effectus tamen sequeretur, ut colloquium est cau-
 sa amoris non necessaria. Etenim potest amor eti-
 am sine colloquio conciliari. Sic lignum est materia
 non necessaria mensæ. Nam hæc potest etiam ex la-
 pide aut metallo fabrefieri. Ita qualibet causa acci-
 dentaria separabilis, est mere Contingens causa, non
 necessaria. Decima diuisio. Causarum alia est con- 10. Diuisio
 stans & certa, cuius effectus nequaquam uariat, sed 11. Diuisio
 certus est. Sic Natura & Ars, & Habitus, constan-
 ter eodem modo cursuq; agunt, ut ignis admota ma-
 teria ustibili, non potest non urere, aqua non po-
 test non humectare. Alia causa est inconstans & 12. Diuisio
 incerta, quæ uariat effectum. Sic uoluntas, affectus, 13. Diuisio
 inexperientia, fortuna, casus, ignorantia, error, in-
 artificiosa experientia, agunt inconstanter, & in
 horas ferè mutantur, iamq; alios nunc alios effectus
 habent. Undecima diuisio, Causarum alia est in- 14. Diuisio
 complexa, ut Statuarius est Effector statuæ. Alia est 15. Diuisio
 complexa, ut Polycletus Statuarius est effector sta-

C O M M E N T. P H Y S.

12. *Caus. diuis.*
Caus. actu.
Causa potentia.

13. *Caus. diuisio.*

tue . Atq; hoc discrimine uoluit Aristoteles abstrahere à subiectis peregrinis uel accidentarijs , ipsas operationes & proprias functiones causarum , ut suam cuiq; officium tribueretur . Duodecima diuisio, *Causarum* alia est operans , quæ actu iam operatur , ut arbor in æstate germinans & fructificans , ut Musicus iam canens, panis iam satians . Alia causa est cessans, quam Aristoteles potentem , alij otiosam *Physici* causam in potentia uocant , quæ habet quidem potentiam operandi & facultatem , licet iam actu non faciat effectum , sed cesset otiosa , ut arbor in hyeme cessans, ut Musicus dormiens uel tacens . Vltima diuisio . *Causarum* aliæ sunt connexæ subordinatæ, id est , plures destinatæ simul aut serie sua , ad eundem effectum , ut duo trahentes unam nauem , ut hordeum, lupulus, & aqua destinata ad ceruisiam , ut pater & mater generantes filium : ita subordinatæ sunt causæ singulares communibus , communes cœlestibus, cœlestes primæ causæ, id est , ipsi Deo, ut iam mox dicam . Aliæ sunt causæ non connexæ neq; subordinatæ , ut cum quæq; seorsim suam præstat effectum , sicut uitis & aqua sunt non connexæ causæ ad uinum , sic usus & abusus sunt non connexæ causæ finales , neq; ordinariæ cuiusquam rei . Atq; hæ sunt uulgares diuisiones causarum , præ cæteris notandæ, quarum pleraq; si rursum diducas atq; subdividas, secundum quatuor species causarum , item secundum actum

actum & potentiam, aliasq; formas diuidendi, non tantum 12. modi causarum fient, ut uulgo tradunt, sed erunt longe plures modi, & plurima discrimina, quæ cuiq; diligenti aut curioso promptum est suaapte industria exquirere.

S E P T I M O : Causarum quærere alias cau- Caus. non
sas longius quidem est, & difficilius instituto opus, sunt aliæ
& infinitus propemodum perplexusq; modus, si spe- causæ.
ciatim per singulos gradus singularium atq; commu-
nium causarum uelimus ire. Oportet ergo in qualibet Canon.
re naturali & effectû, causas proximas & proprias
inquirere, non autem euagari in remotas & im-
proprietas, neq; ambagibus perplexis expatiari, ut su-
pra etiam admonui. Perueniendum ergo est paula-
tim à remotioribus ad proximas quasq; causas, ad
quod Dialectica diuisione plurimam adiuuabimur,
atq; Rhetorica adnumeratione. Verum de hoc plu-
ra Dialectici in materia demonstrationis præcipi-
unt. Exempla uero in libris sequentibus plurima ip-
si uidebimus. Et experimenta nobis ultrò obseruanti-
bus se multa offerunt in natura rerum.

Exempla
Caus.

O C T A V O : Propria causarum officia cum sint Propria of-
plurima, tamen eorum præcipua octo, totidem re-
ficia caus.
gulis comprehenduntur. Quarum prima est, Cau-
sæ inter se inuicem sæpe concidunt, hoc est, diuerso
1. Regula
de caus.
respectu quippiam idem est in diuerso genere cau-
sarum, ut anima est forma hominis, & eadem est si-

C O M M E N T. P H Y S.

nis generationis humanæ , & eadem est efficiens causa operationum naturalium . Sic tria diuersa uocabula & genera causarum simul accidunt & tribuuntur eidem Animæ , diuersa tamen comparatione . Ita sepißime idem censetur nomine causæ & effectus , ut radij solares sunt effectus Solis , à quo projiciuntur , & ijdem radij protecti & reflexi , sunt

2. Reg. de efficiens causa caloris & lucis . Secunda Regula. causis. Causæ ingrediuntur definitionem rei , fungentes plerunq; uice differentiarum , quarum nominibus caremus alioqui , ita maxime forma constituit definitionem essentialem , proxime succedit materia , deinde finis , improprie uero efficiens . Et ex his causis demonstrationem quoque & scientiam nasci Dialecticis est notissimum. Tertia Regula. Plures causæ ad eundem effectum sæpe operantur , simul uel successiuè ordine suo , ut dictum est in ultima Diuisione , & iam in quinta Regula repeterur , sic unius statuae materia est æs & aurum uel argentum simul.
3. Regula.
4. Regula. Quarta Regula. Vna eademq; causa , diuersos inò et contrarios effectus reddere potest , propter aliam atque aliam rationem materiæ ipsius præsertim , aliæ uero causæ , ut Sol indurat lutum , & idem liquefacit ceram , ut Cicero modo bene operatur , modo male.
5. Regula. Quinta. Secunda causæ non agunt sine prima , neq; inferiores sine superioribus , ut supra in diuisione sexta uidimus , & alibi . Hæc est enim pulcherri-

ma illa catena, qua coherent cause singulares à suis Catena
 communibus. Inde communes à cœlestibus, & super- caus.
 rioribus. Deniq; cœlestes ab ipso Deo dependent, a:
 ctu sęq; fiunt. Et quò quęq; causa est propior singu- Canon.
 lari, eò magis propria & propinqua dicitur causa sui
 effectus. Contra uero, quò quęq; causa est superior, &
 primæ propior, eò est etiam efficacior atq; potentior,
 iuxta hoc principium. Quicquid potest uirtus infe- Axioma.
 rior, illud etiam potest uirtus superior, & hoc qui-
 dem amplius. Sexta Regula, Tame si quædam neces- 6. Regula.
 sario effectum antecedunt, non tamen ideo qualibet
 antecedentia ueniunt appellatione causę, ut auro-
 ra uel lucifer antecedens diem, non tamen est causa
 efficiens diei. Ita non omnia consequentia ueniunt ap-
 pellatione effectus. Septima Regula, Cause inferiores 7. Regula.
 sic dependent in agendo, ut finis moueat efficientem,
 & illiceat ad operandum, Efficiens autem subigat, &
 preparet materiam, Materia uero alliciat formam.
 Quę forma finis generationis, & operis, deinde pari-
 at actiones, effectamq; rem faciat actuosam, & effi-
 cacem ad sua officia & operationes prestandas. O-
 ctava Regula. Cause singulares sæpius impedi- 8. Regula.
 ri, & à cœpto opere depelli, uoluntate, iniuriaue pos-
 sunt, ut iniuria tempestatis male afficit arbores ger-
 minantes. Cause uero communes & uniuersales
 non possunt impediri, nisi totum nature cursum
 tolli posse quispiam putet. Atq; hæc de causis in ge-
 nere

COM MENT. P H Y S.

uere locutus iam inde speciatim quamq; tractabo.

DE M A T E R I A S E C V N D A.

Caput XIX.

Materia
secunda
quæ.
Species &
exempla
materiæ se-
cundæ.

PR I M O : Species Cause prima est Materia: supra capite decimo quarto diximus, aut primam & communem esse, aut secundam & particularem. Atq; hæc Materia secunda est Materia corpora sensibilis, iam formata per certam formam, non modo substantiarum, sed & accidentarium sibi inditam, ut farina est materia panis, ut ligna, lapides, cæmenta, terra, sunt materia domus, imò huius materiæ secundæ species & exempla sunt, quotquot rerum singularium, & indiuiduorum naturalium uidemus materias, ex quibus illa constant. Sic Elementa quatuor sunt materia secunda mixtorum corporum, & rursus, mixta sunt Materia aliorum corporum mixtorum, ut fumi & uapores sunt materiæ pluuiæ, niuis, fulminis. Sic aliud corpus ex alio corpore suæ speciei plerumque, uel alterius speciei nascitur, ut è succo florum pinguiore & aqua, nascitur mel, apum industria, sic & partes uocantur quasi materia totius corporis.

Materia
secunda
duplex.

S E C V N D O : Materia secunda alia est ingenerabilis & incorruptibilis, hoc est, ex qua nullum corpus mixtum nascitur, ut cælum & stellæ, ex quibus
nihil

nihil tanquam ex materia nascitur. Alia est generabilis & corruptibilis, ut Elementa quæ inuicem mutantur, tametsi sint maxima simplicia, ut infra in secundo libro, capite sexto & duodecimo, & uicesimo quinto dicetur. Sic & mixta corpora, ex quibus alia nascuntur, sunt materia generabilis & corruptibilis, ut oua, ex quibus nascuntur pulli, grana ex quibus frumentum, germina ex quibus fruges generantur, experimur nasci & corrumpi.

TER T I O : Ex supra dictis patêre arbitror, Materia quantum Materia prima à secunda differat, nempe secunda à prima uocatur Principium Naturale. Secunda uero prima materiam cum generetur & corrumpatur, non uocatur Principium, sed Causa. Item prima non est destinata, & differat. alligata uni alicui Formæ, sed cui libet quam appetit. Secunda uero iam habet suam Formam, & mox inducere potest aliam, ut hoc Germen habens suam germinis formam, induit pomi formam suo tempore. Item Materia prima est insensibilis, solaq; imaginatione percipitur. Secundam uero ipsi sentimus & tangimus, ut Ouum, ut Germen, ut Aquam. Ita Materia prima est mere passiuæ. Secunda uero, partim est passiuæ, recipiens formam cum informatur, partim est actiuæ, scilicet mouens & præparans se ad recipiendam formam, quorum utrunq; de semine manifestum est, quod tametsi patitur se informari, tamen & ipsum habet in se uim quandam formatiuam, hoc

Questio. est, quæ induit sibi ipsi formam, Hoc autem loco Medicis, & Physicis istam permittimus controuersiam componendam, utrum semen materiæ magis, an efficientis causæ uocabulo nominari debeat, ut de semine & de seminali ratione, prolixè disputat Albertus in secundo libro Physicorum, capite quinto. Interim nos cum uulgo dicemus, semen habere naturam magis materiæ, quàm efficientis causæ, iuxta uulgatam loquendi consuetudinem. Est autem semen corpus imperfectum, productum à generante, cuius forma non propter se, sed propter aliud agit, scilicet ut generetur ex ipso semine aliud quid, simile generanti, atq; hoc semen animatur, & uim recipit genitabilem à spiritu suo uegetabili, quo spiritu uiuifico id ipsum animauit, & uiuificauit uniuersalis & prima causa, nempe natura atq; Deus. Sic germen ex arbore fructificante productum est semen, habens genitabilem uim fructificandi, quod germen non propter se efficax est, sed propter aliud, nempe propter fructum pomi, uel piri, uel aliæ frugis producendum.

Conuenientia mat. primæ & secundæ. Q V A R T O: Conuenit aliquid materiæ secundæ cum primæ. Quia sicut hæc prima subinde nouam appetit formam priore deperdita, sic & materia secundæ pristinam formam amittens, tamen recipit statim aliam formam, ut ex ligno combusto fit cinis, ex cineribus putrefactis fit gleba terræ, aut uitrum aut lixiuium.

DE CAUSA FORMALI.

Caput XX.

PRIMO: Sicut materia prima uocatur principium naturale. Sic etiam forma communis uel prima, dicitur principium naturale, supra capite decimo quinto. Contra uero, ut materia secunda non uocatur principium, quia ex alio nata est se priore, sed causa uocatur, Sic & forma secunda non uocatur principium, sed causa. Verum forma secunda, est causa, dans cuilibet speciei & indiuiduis essentiam corporis, ac nomen, ut Petrus à sua forma est & dicitur homo, ut corpus à forma lapidea est, & dicitur lapis, ut statua corpus artificiosum, à forma sua est & dicitur statua. Hanc uocamus aliàs formam specificam, eò quòd nomen speciale dat rei, & essentiam. Vocatur & secunda respectu primæ. Vocatur & particularis, respectu illius communis uel uniuersalis principij. Est ergo forma specifica, uel secunda plane essentia rei, quæ si indita fuerit materiæ secundæ per generationem, tum constituit speciem, & eius speciei indiuiduum, primam substantiam in rebus naturalibus, ita tamen, ut hæc rursus sit alijs formis accidentarijs & sensilibus circumscripta.

Synonyma
formæ secundæ.

SECUNDO: Huius formæ secundæ species & exempla tot sunt, quotquot omnino in rerum natura sunt

COMMENT. PHYS.

ra sunt Animantium, Herbarum, Arborum, Metallo-
 rum, Elementorum formæ, species & nomina, &
 quotquot horum sunt individua, singulariaue, ut Ho-
 mo, Equus, Canis, Amaracus, Narcissus, Viola, Po-
 mus, cerasus, nux, aurum, argentum, arena, sal, ni-
 trum, ignis, aër, aqua, atq; horum individua. Sic &
 quælibet pars totius Naturalis corporis, per se consi-
 derata, habet suam formam, ut caput, collum, hume-
 ri, brachia, uenter, pedes, quæ partes collectæ, con-
 stituunt totius Corporis formam, sicut partes defini-
 tionis, ut genus, & differentia constituunt definitam
 speciem.

Forma se-
 cunda du-
 plex.

TER TIO: Forma secunda est duplex, nam
 alia ingenerabilis & incorruptibilis est, ut forma cœ-
 li, & stellarum, qualis ab initio mundi perdurauit in
 indiuiduis quoq; iam enim non aliud sydus est Solis,
 Lunæ, Iouis, Saturni, Arietis, Tauri, Virginis, &c.
 quàm fuit ab initio mundi. Et alia forma est generabi-
 lis & corruptibilis, ut Elementorum, & mixtorum
 corporum, quæ partibus saltèm, si non toto subinde
 mutantur inuicem, iuxta principia illa, materiã, for-
 mam & priuationem. Hinc est quòd uidemus quotidi-
 andas, imò & momentaneas uicissitudines singularium
 corporum, quorum aliud nascitur, aliud corrumpi-
 tur, aliud mutatur. Verum sicut materia, ita quoq;
 forma prima ipsius cœli & stellarum, nedum secunda
 differt specie à forma materiãq; communi principio.

Controuer-
 sia inter
 Phys.

&

Secundariò Elementorum atq; mixtorum, quam de hoc operosè certant Physici.

Q V A R T O : Differt forma particularis à communi, quia hæc non est destinata ad certam Materiam secundam, sed refertur ad Materiam primam. Forma autem particularis uel secunda, non uestit nisi certam suæ speciei Materiam secundam, in reliquis ferè conuenit Formæ primæ & secundæ.

Differen.
inter for=
mam com.
& for.
partic.

Q V I N T O : Variant Philosophi de productione formæ secundæ, quidam enim opinati sunt, formas esse seorsim extra materiam separatas, ante compositionem corporum, & alicubi locorum positas à datore formarum, id est, Deo, qui eas alliget materiæ formandæ suo tempore. Sicut Origines Theologus dicitur sensisse, quòd omnes omnium generandorum Hominum animæ sint in principio mundi cum Angelis creatæ, & in cælo agant tantisper, dum suum cuiq; corpus informetur in utero, quo formato, Anima è cælo quasi præcipitata alligetur, & includatur suo isti corpori: sic & illi opinantur, formas iam pridem à Deo & Natura creatas, & alicubi repositas, agere ibidem tantisper, quo ad suæ quæq; materiæ imitatur. Sed hæc opinio est erronea, siue de uniuersalibus formis intelligas, ut Pseudoplatonici de Idæis somniant, siue de singularibus formis interpreteris, quod est multò absurdus. Alij uolunt formas

Opiniones
Philoso. de
producti=
one formæ
secundæ.

mas actu latere in materia insensibiles , ut Anaxagoras censuit omnia in unum Principium , nempe materiam commisceri , & ex quolibet fieri quodlibet , reuera significans materiam primam esse idoneam cuilibet formæ suscipiendæ , non quod reuera formæ delitescant actu , in materia prima , tanquam in Chao . Aristoteles uero clarissime dicit , secundum potentiam quaslibet formas , scilicet primas , secundas , & singulares , in Materia prima , deinde quamq; in sua Materia secunda , tandem ab efficiente causa educi de potentia in actum , ut in cera est habilitas quædam ad recipiendas formas sibi idoneas , quæ habilitas exit in opus & effectum , si cera subigatur & præparetur , ut actu recipiat suam formam caniculæ uel ursæ , aut similem , ut supra satis superq; tractaui.

Idea quid. SEXTO: Quoniam in prima opinione incidit mentio de Idæis , obiter pauca dicam de his quæque , & simpliciter . Idæa est forma & imago , cuiuslibet substantiæ uel accidentis in animo concepta & impressa , quam imitatur causa efficiens , & percognitam retinet , ut opus suum recte absoluat & diiudicet . Sic Architecton animo conceptam & percognitam habet imaginem , atq; Idæam locati sibi operis , ædificijq; , secundum quam formam ædificat absolutq; domum , Sic ab una forma Sigilli , quælibet cera impressa , recipit similem formam : & hæc Idæa uocatur

turaliâs causa exemplaris. Sicq; definitur rotundiùs, Idæa est species in intellectu percognita, & collata ad opus, cui hæc forma sua inditur. Itaque cum Idæa sit tantum in animo hominis, uel animalis, uel Dei, uel Angeli, omnino errant isti, qui nescio quas abstractas formas seorsim extra intellectum & animum somniant, & tanquam Angelos uel Spiritus in cælo, uel alibi collocatas fingunt. Quod autem disputant utrum Idæa sit causa formalis an efficiens, id facile potest componi, nam quatenus Idæa consideratur in subiecto composito, tum est forma rei, Sin Idæa refertur ad intellectum operantis aut iudicantis, tum pertinet ad causam efficientem, quia adiuuat efficientem, ut recte operetur, uel non male iudicet. Verum de Idæis longe plurima apud Platonem in Parmenide & in Timeo, & in sexto de Repub. atq; passim, & apud Aristotelem in primo Ethicorum differuntur.

Pseudo-
platonico-
rum error

Quæstio.

Solutio.

DE CAUSA EFFICIENTE.

Caput XXI.

PRIMO: Efficiens causa est, unde principium motus & quietis est. Huius definitionis sententiam sic accipe. Efficiens est causa externa, à qua procedit motus per operationem, & quies per cessationem suam, completo opere, ut ab Architectione procedit adificatio, & completur, ut à patre procedit

Efficiens
caus. quæ.

COMMENT. PHYS.

cedit generatio filij. Itaq; efficiens causa est, quæ ex materia & potentia producit formam in actum.

1. Diuisio
caus. effi.

SECUNDO: Efficiens duplex est, scilicet internum & externum. Internum efficiens est, quod intra ipsam materiam uim habet agendi, licet non sit pars substantiæ. Sic qualitates primæ et secundæ, quas uocant Actiuas, materiam disponunt ad productionem formæ, ut in fra libro secundo, capite uicesimo secundo, & uicesimo tertio. Sic uis seminalis est uirtus seminis, quam isti rationem seminalem uocant, & dicitur efficiens, internum præparans, eò quòd præparet ac disponat materiam, hoc est, semen ad receptionem formæ, ut supra capite decimo nono dixi. Quod uero pleriq; dubitant, utrum semen sit materia an efficiens, nobis sane interim uocabitur semen materia, & uis seminis actiua: aut formatiua ratio seminalis uocabitur Causa efficiens interna, ne à consuetudine Scholarum aberremus. Cæterum uirtus seminalis, est quædam qualitas & uis occulta per naturam indita semini, orta à partibus præcipuis ipsius generantis, quæ uis informat materiam animatorum corporum, forma specieq; simili, atq; hoc docet experientia. Nam ex ouis gallinarijs anseri suppositis, nascuntur galli et gallinæ, non anseres, idem ex surculis pomi, insitis piro & ceraso, nascuntur poma, non pira, neq; cerasa, quod nequaquam fieret, si hæc non uis esset à generante oriunda.

Dubitatio:
nem expli-
cat.

Virtus se-
minalis
quid.

Tertio.

TERTIO : Efficiens externum est, quod ex- 2 diuis. ef-
 tra materiam existens, operatur ad productionem *fici. caus.*
 formæ & corporis : & hoc rursus quadruplex est,
 scilicet. Primum, effectuum, immobile, id est, Deus
 creator & Factor omnium, supra capite tertio. Se-
 cundum, uniuersale cœleste mobile, utpote cœlum,
 stellæq; cum suis influentijs, infra secundo libro, capi-
 te secundo. Tertium, Efficiens particulare, quod &
 secundarium uocatur, ipsum scilicet gignens, cor-
 rumpens, mouens, ut pater gignens filium. Quartum,
 Efficiens medium, ut sunt instrumenta naturæ, artifi-
 cum, operariorum, ut sunt occasiones & modi, simi-
 lesq; circumstantiæ atq; adiumenta, qualia ferè ap-
 pellant Rhetores antecedentia, & comitantia. Nam *Media &*
 media & instrumenta ad finem & effectum tenden- *instrument*
 tia, referuntur ad causam efficientem, ut macies, die- *ta.*
 ta, exercitium, medicamina, & alia instrumenta Mé-
 dicorum diriguntur ad sanitatem, tanquam ad finem;
 ab ipso medico, tanquam efficiente causa. Porrò ut su-
 præ dixi, Efficiens particulare non agit, nisi uirtute *Effic. par-*
 cœlestis & primi efficientis, sicut neq; instrumentum *tic. quomodo*
 uel medium agit, nisi opera & industria efficientis *agat.*
 particularis. Siquidem serra, bipennis, malleus, simi-
 liaq; instrumenta otiosa sunt & inefficacia, nisi ab
 artifice moueantur. Sicut etiam cœlestis influentia
 nihil efficit sine numine primi, id est, Dei, ut infra
 quoq; eodem cap. 35. patebit.

H

Quarto.

3. Diuisio
caus. effi.

Q V A R T O : Rursum efficiens aliud necessitate agit, hoc est, secundum naturam, aut fatum, ut quæcunq; sunt consilij iudicijq; expertia. Sic arbores necessitate fructificant, uolucres necessitate pullificant, animalia necessitate foetificant, comedunt, & quiduis aliud faciunt. Sicut & pueri, & parui, item inanimata corpora, qualitatesq; necessitate, non consilio, neq; deliberatò agunt, & his ad agendum sufficit, ut possint agere, ut ignis admota materia ustibili, non potest non urere. Aliud efficiens delectu agit, secundum propositum, quod deliberationem & liberum arbitrium suum sequitur, ut homines & artifices, ut Angeli, ut Deus, atq; his ad agendum sufficit, ut uelint atq; possint agere, hoc isti uocant efficiens

4. Diuisio
effi. caus.

non necessarium, uel liberum. Porro, Efficiens necessarium, aliud agit naturaliter, ut quæ agendi principium, uimq; habent intra se à natura sua, Sic herba secundum naturalem suam potentiam habens uim medicabilem, medetur. Aliud uiolenter agit, quod per alienam uim intenditur, neq; habet intra se agendi uim à natura, sic aqua feruescens urit, & calefacit, non quidem suo calore naturali, sed accidentario. Sic & instrumenta non suo motu neq; sua ui agunt, sed hominis uel artificis agitatione.

5. Diuisio
effi. caus.

Ad ultimum efficiens, Aliud est primum & imperans, ut aedificio fabricando Architecton, in exercitu Dux supremus. Aliud est efficiens non primum,

rium, sed obsequens, quod isti uocant adiuuans. Et horum alij agunt, ut ministri, operarij, ab Architectone conducti & instructi. Alia sunt instrumenta, ut securæ, mallei, ferræ, machinæ.

6. Diuisio
effi. caus.

DE FINE.
Caput XXII.

PRIMO: Finis est causa, cuius gratia aliquid fit, quæ mouet efficientem ut agat, sic culter fit propter usum incidendi, Sic uinum nascitur propter usum bibendi. Et sane cum omnia boni alicuius assequendi gratia agant, utpote propter honestatem, utilitatem, aut quodlibet commodum & iucunditatem assequendam. Ideoq; quicquid bonum esse sibi uel natura monstrauerit, uel ratio, aut opinio persuaferit, illud ipsum nomine finis appellabitur in genere, ut si quæris propter quid, uel cuius boni gratia natura producat fruges ex arboribus, respondeo propter usum hominis & animantium, neq; uero refert illud esse uere bonum, aut opinabile bonum, siquidem pleriq; magis specie boni, quàm uero bono ducimur.

Finis quid.

Bonū idem
quod finis.

Bonū dup.

SECUNDO: Finis est duplex, scilicet uniuersalis, hoc est, Deus, prima causa, ad cuius gloriam omnia fiunt, supra cap. 3. Et finis particularis, quem aliàs appellare liceat naturalem finem, id est, suum cuiusq; rei bonum & commodum, sua cuiusq; rei actio &

1. Diuisio
finis.

H 2 propria

C O M M E N T. P H Y S.

propria functio , secundum naturæ præscriptum, ut Solis finis est illustrare mundum , calefacere, uegetare hæc inferiora corpora , diem & noctem metiri.

2. diuis. finis.   T E R T I O : Finis est rursus duplex , scilicet ultimus & medius. Finis ultimus est , suum cuiusq; rei potissimum bonum, & maximum commodum, & sua cuiusq; rei propria, perfectissimaq; actio, atq; potissimus adeo rei usus, propriumq; opus, quod cum nulla re alia commune habet. Sic ultimus finis Solis est illustrare mundum, quod opus nulla alia res efficit. Sic finis ipsius ignis est maxime calefacere. Sic ultimus finis hominis est uirtutis cognitio atq; actio, in hunc enim usum proprie factus est homo, et proprie in hunc finem à ratione & conscientia sua dirigitur . Et in summa , Finis ultimus est , qui propter se expetitur maxime, quo consecuto, acquiescit ipsum efficiens, tametsi nullum aliud sequatur commodum . Et hic de-
3. diuis. finis.   nuo est duplex. Nam primo, Finis ultimus quoad naturam cuiusq; rei est . Sic bonum dicimus, adeoq; & finem , id quod cuiusq; rei naturæ est conuenientissimum. Ita finis Equi, quo ad naturam eius, est esse liberum, infrenem , et indomitum. Secundo, est finis ultimus, quo ad hominis usum & commoditatem , sic Equi finis ultimus, quoad hominum est , se prebere seruituti, & usui hominum. Nam propter hominem omnia sunt creata, qui est creatura corporea nobilissima, adeoq;

adeoq; homo finis est ultimus creaturarum. Sed finis
 melius, quem & secundariū, & finem quo uocant, est
 finis uel usus rei, qui expetitur propter alium, nempe
 propter illum ultimum finem. Quo medio fine, ta-
 me si consecuto, tamen non acquiescit efficiens. Sic ie-
 iunij finis est macies, hæc autem finem habet sanita-
 tem. Et quidem pleraq; in hunc modum, quæ supra
 capite proximo uocauimus media, sunt fines mediij, qui
 comparatione eius, qui dicitur ultimus, sunt reuera ef-
 fectus causæ finalis, quæ conferunt & conducunt ad
 ultimum finem. Sic prætextæ tunicæ finis medius est
 uestire corpus, ultimus uero est discernere personam
 magistratus, uel patricij à uulgo.

Medius fi-
 nis.

Nota.

Q V A R T O : Quòd quidam separant à fine
 causam finalem, tametsi argutum magis est, quàm so-
 lidum, tamen quid isti sentiant, breuiter dicam. Finem & causam
 ergo uocant illud ipsum bonum, propter quod con-
 sequendum agit efficiens, ut commodum uel usum rei
 effectæ, siue is consequatur, siue non consequatur. Fi-
 nale uero causam uocant ipsam intentionem, &
 propositum Efficientis, aut ut clarius dicam, ipsam
 speciem & imaginationem, quam concipit animus
 Efficientis, de isto bono commodoue consequendo,
 quod dixi ab istis uocari Finem. Sic Rhetoricæ finis
 est benedicere, finalis uero causa Rhetoricæ, est uel-
 le benedicere. Sic Negotiatoris finis est opulentia,
 finalis autem causa est uelle ditescere. Et quidem hoc

COMMENT. PHYS.

est discrimen quod pro superuacuo debet ferè haberi.

4. Diuisio
finis.

QVINTO: Finis alius est proprius uel ordinarius, nempe bonus usus, legitimaq; rei actio: ita seminis ordinarius finis est perfectum foetum edere. Alius finis est inordinatus & improprius, nempe cuiusq; rei uel optimæ abusus, & illicita actio. Sic seminis abusus est edere monstrum, uel imperfectum, uel abortiuum foetum. Verum huiusmodi diuisiones, & plures manifestissime patent ex causarum partitionibus supra capite 18.

5. Diuisio
finis.

SEXTO: Adhuc bifariam loquuntur Physici de fine. Primum, quatenus est in proposito, in intentione, adeoq; in spe, uel expectatione ipsius efficientis. Et sic reuera finis est causa antecedens, ut quatenus natura intendit generare corpus in utero animalis, hoc corpus generandum, finis iam est naturæ operantis. Deinde loquuntur, quatenus finis non est in spe, & in intentione operantis, sed in effectu, hoc est, quatenus finis iam secutus est propositum, adeoq; spei satis fecit. Sic finis amodo causa non est proprie, sed reuera effectus, ut corpus hominis iam recens natum, est effectus naturæ generantis. Neq; uero absurdum uideri debet, idem uocari et finem, et effectum propter comparisonem ad diuersa.

Propria
officia fi-
nis.

SEPTIMO: Proprium officium causæ finalis, adeoq; ipsius finis est monere, adhortari, pellicere, mouere efficientem, ut agat & operetur. Sicut res amata

amata & desiderata mouet & illicit amantem, ut ipsam requirat & sequatur. Perinde autem ut plerosq; amantes sua spes desideriumq; fallit, sic finis sæpe non sequitur, sed fugit efficientem suum, ut non consequatur effectum, neq; expleat spem desiderantis ipsum. Ita etiam supra cap. 18. dixi, quod causæ impediuntur sæpiissime, speq; sua falluntur, ut cum sterilitas uel tempestas impedit segetem, frugesq; intereunt. De comparatione uero finis ad alias causas infra eod. cap. 27. ostendam, quomodo natura, atq; omnia, non contrariaturam agentia, propter finem suum agant, Deniq; obseruare oportet diuisione secunda, eiusdem rei plures esse fines sæpiissime, quorum tamen necesse est unum aliquem ultimum ac proprium esse, alios uero medios & præcipuos esse. Sicut & contra plurium causarum unus est finis, ut cum multi cursu certantes inuicem, petunt unam eandemq; metam.

Compar. fin. ad alias caus.

D E F F E C T V.
Caput XXIII.

PRIMO: Scholæ uocant effectum id, quod ex causis oritur, quodq; fit à causis supra enumeratis. Rodolphus et Cicero alicubi appellant euentum, nobis ergo plane Synonyma erunt effectus & euentus, ad quorum tractationem longiorem, pleraq; ex superioribus, capite 18. sunt huc repetenda, quia cum causa & effectus sint mere relatiua, alterum

Effectus quid.

COMMENT. P H Y S.

Natura re
latiuorum

ab altero certe exponitur, lucemq; accipit, iuxta na-
turam Relatiuorum, quæ se mutuo definiunt, decla-
rant & constituunt. Quot ergo sunt diuisiones cau-
sarum, totidem quoq; partitiones & modos effectuum
numeramus, id quod diligentius contemplanti &
conferenti facile patebit ex superioribus. Itaq; effe-
ctus est res, consequens à sua causa.

Species ef-
fectus.

S E C V N D O: Vt Causæ Naturalis quatuor
sunt species, scilicet, Materia, Forma, Efficiens, atque
Finis, ita Euentus uel Effectus dicitur alius Materiæ,
alius Formæ, alius Efficientis, alius causæ Finalis,
Neq; hæc opus habent longa descriptione, sed paucis
Exemplis rem agam. Quanquam nihil prohibet
admodum, eundem effectum diuersarum causarum
dici, ut domus est effectus materiæ suæ, & edificato-
ris sui.

Nota.

T E R T I O: Effectus materiæ est opus, quod ex
materia existente consequi, & fieri potest, uel adeo
iam consecutum est, sic gladius aut culter est effectus
materiæ suæ, scilicet ferri, Sic foetus in utero est effe-
ctus materiæ suæ, scilicet seminis.

Effectus
materiæ.

Effectus
formæ.

Q V A R T O: Effectus formæ est opus, uel
actio, sequens formam cuiusq; rei, adeoq; essentiam
rei, ut plurimum posse capere, est effectus formæ, &
figuræ circularis. Vt loqui, uidere, ratiocinari, est ef-
fectus actioq; hominis, quatenus est Homo, Vt cade-
re deorsum, est effectus lapidis, prout lapis, Album

reddere

reddere, uel dealbare est effectus formæ albedinis. Atque ita de alijs formis naturalibus & accidentarijs iudica, quas suus effectus propriaq; actio sequitur. Et quidem tales effectus formarum sunt ferè naturales potentia, uel impotentia in rebus proprie, atque harum potentiarum actus & operationes. Quicquid enim agit, per suam formam agit, hoc est, ratione essentia suæ, qua intercipiuntur, & cessant istiusmodi operationes. Sicut autem forma est interna causa, sic & effectus formæ est uel internus, ut uelle sperare, timere, intelligere, effectus est intra animam, Vel saltem effectus formæ, ita cohæret ipsi essentia rei, ut separari nequeat.

Q V I N T O : Effectus causæ efficientis est opus, uel actio consequens operationem efficientis actus, efficientis. & non cessantis, neq; otiosi. Et hunc proprie effectum dici uult Rodolphus. Sic ædificium est effectus ædificatoris. Sic foetus est effectus generantis. Sic illustratio est effectus Solis. Et huiusmodi effectus ferè sunt potentiarum, & proprietatum actus externi, sicut et efficiens causa est externa, adeo, ut corrupto alterutro, & mortuo, tamen supersit atq; perduret alterum, sicut domus lapidea plerunq; superstes est suo Architectoni.

S E X T O : Effectus causæ finalis, uel ipsius finis Effectus est opus uel actio, propter finem ultimum assequendum effecta uel exhibita, quod Rodolphus proprie causam

C O M M E N T. P H Y S.

destinatum, isti finem in executione, uel medium quoque finem uocant, de quo supra capite proximo, in articulo sexto indicaui. Sic uirtus est effectus, propter foelicitatem assequendam exhibitus. Siquidem uirtutis actio est ipsa foelicitas. Sic studium est effectus & opus destinatum ad eruditionem comparandam, tanquam ad finem ultimum, sic etiam quæ supra capite uigesimo primo appellauimus media efficientia, quandam habent affinitatem cum hoc finali effectui. Nam efficiens medium, et finis medius, hoc est, destinatus ad causam finalem, & ducens in ultimum finem, iuxta conuenitur, ad consequendum ultimum propriumque finem rei, ut supra ostendi. Sint ergo synonyma finis medius, & effectus cause finalis. Atque hæc de quadruplici genere effectuum, prout comparantur ad causas suas, in præsens sufficiant.

Effectus
quid.

S E P T I M O: Sic ita in genere effectus est opus, uel actio, consequens actu uel potentia saltem suam causam, ut ex materia otiosa, quale est frumentum in horreo, potest aliquando panis coqui, ex massa autem iam præparata & subacta actu, coquitur panis. Nam in euentibus & effectibus dijudicandis, actum & potentiam iuxta discernere spectareque oportet. Sicut & Dialectici faciunt in sua Topica, dicentes: Posita causa, poni quoque eius effectum præsentem actu, aut futurum potentia. Contra uero, Negata causa, eius quoque effectum negari potentia futurum. Item, posito effectui,

Regulæ
Topicæ.

Actu, eius quoque causam poni, quod sit, uel saltem fuerit. E contra, Negato effectu, negari quoque eius causam actu presentem. Quarum Regularum quatuor, exempla sunt obuia meditati. Loquuntur autem de causis, effectibus, proprijsque & proximis.

OCTAVO: Ut uniuscuiusque cause in suo genere: Proprie, unus tantum est effectus proprius & propinquus, tates esse sic contra uniuscuiusque effectus in suo genere, una etus. tantum est causa propria & propinqua, atque ut uocant principalis, iuxta unam & eandem utrinque relationem in suo genere, ut unius edificij unius est edificator principalis. Ceterum ut unius cause sunt plures effectus, in diuerso genere effectuum remoti & improprij, ut Vini est inebriare, mederi, sedare sitim, &c. Sic contra unius effectus sunt plures cause, in diuerso genere causarum, remotæ & improprie, iuxta diuersam relationem. Non ergo absurdum est, idem esse causam plurium effectuum, id quod uel solius hominis innumeræ artes, actionesque probant. Et contra idem esse effectum plurium causarum diuersa relatione, ut pomum est effectus materialis sui germinis, & efficientis suæ arboris, & finis generationis pomiferæ. Atque ita priuata meditatione longe plura oportet inquirere exempla.

DE FORTUNA.

Caput XXIII.

PRIMO:

I.
Opiniones
Philoso. de
fortuna.

P R I M O : illi qui omnia dicunt fatodirigi, hoc est, ineuitabili, indissolubiliq; connexione causarum, in rebus tam uoluntarijs, quàm naturalibus cuncta fieri necessario, fortunam esse negant, ut Sto-

II. ici supracapite 4. Alij contra, ut Epicurei, nihil non fortunæ & casui tribuunt, dicentes, omnia fieri temere & fortuito, citra Dei, fati aut prouidentiae con-

III. silium, eorumq; cursum. Alij putant fortunam, & casum esse quidem occultam & homini ignotam, adeoq; diuinum quiddam, sicut & Poëtae, et Prophani, ut Plinius in secundo libro, cap. septimo. Fortunam dixerunt esse Deam gubernantem omnia, cuius arbitrio uoluantur omnia, de qua Ouid.

Passibus ambiguis fortuna uolubilis errat,

Et manet in nullo, certa tenaxq; loco.

Sed modo læta uenit, uultus modo sumit acerbos,

Et tantum constans in leuitate sua est.

Et alius quispiam inquit.

Hos premit, hosq; leuat, hos deijcit, erigit illos,

Cogit & in uarios homines descendere casus.

IIII. Peripatetici uero mediam quandam uiam tenentes, fortunam esse aliquid dicunt, & fortuitos inexpectatosq; euentus, quorum nulla certa causa possit uideri, & hos quidem accidere in naturæ quoq; cursu, nedum in uoluntate hominis.

SECUNDO: Antequam definiamus fortunam & casum, uulgatæ partitiones numerantur aliquot:

prima,

prima, quædam fieri propter hoc, id est, propter Finem destinatum, & iuxta intentionem ac spem efficientis causæ, ut opera impenditur literis, propter doctrinam assequendam. Quædam uero fieri non propter hoc, id est, non propter finem aliquem, sed temere in incertum euentum, ut cum lapis casu proijcitur, cum temere cadit tessera uel talus. Secunda diuisio, Eorum quæ fiunt propter hoc, & destinate, alia fieri à proposito, id est, à libero arbitrio & uoluntate, uel consilio hominis, ut Res artificiales supra capite decimo, ut Res uoluntariæ infra in 4. cap. 36. & hæc sunt de genere contingentium. Quædam autem fieri à natura, ut Res naturales supra capite septimo, & res secundum naturam supra capite octauo. Tertia diuisio, Eorum quæ fiunt à natura, quædam fieri semper, ut mane Solem oriri, quædam frequenter, ut pluere nubilo tristiq; cælo. Quædam autem raro, ut tonare, fulgurare in bruma.

TER TIO : Secundum Physicos ergo, Fortuna est causa per Accidens eorum euentuum, qui fiunt non propter hoc, neq; semper, neq; frequenter, sed raro, in habentibus propositum & deliberationem. Et dicitur quidem causa per accidens, quia causæ per se sunt tantum quatuor, supra capite 8. Accidentariæ uero causæ infinitæ sunt, utpote accidentia ipsis causis per se. Sensus autem definitionis breuiter hic est, Fortunam esse causam accidentariam, & uariabilem.

Fortuna
quid.

C O M M E N T. P H Y S.

bilem , quæ temere efficit , & sortitur uariè euentus inexpectatos , neq; ad certum finem destinatos, et qui non perpetuò neq; frequentes, sed omnino rariores, alio atq; alio modo accidunt homini, mentis & arbitrij sui compoti : ut si quis fodiens sepulchrum , inuenit Thesaurum, ei dicitur adesse fortuna.

Fortunæ si **Q V A R T O**: Cauere oportet hîc, ne quem uo-
gnificata , cabuli fallat ambiguitas , cum fortuna significet uarie, scilicet proprie apud Physicos significat causam producentem effectus fortuitos , ut hac in definitione. Et sic iuxta Physicam phrasim uulgo non satis tritã, Fortuna est plane illud , cui aliquod inexpectatum obuenit , nimirum ipse intellectus practicus hominis fortunati uel infortunati, adeoq; sic Fortuna est relatio hominis , agentis non ad finem destinatum , sed ad euentum fortuitum, & temere cadentem, à quo euentu bono uel malo , dicitur homo fortunatus uel infortunatus, neq; hoc absurdum est, ut quidam putant. Nã & alioqui homo dicitur efficiens causa , ut pater sui filij, & filius dicitur effectus patris . Vulgo autem Fortuna dicitur, ipse euentus & effectus fortuitus, ut hîc, Fortunam Priami cantabo & nobile bellum. Verũ huic significato non conuenit definitio data , neq; ad Physicum pertinet hîc modus loquendi uulgaris.

D E C A S V.

Caput XXV.

Casus

C A S U S uocabulum quandoq; est generale, significans & ipsam fortunam, sicut & fortuna sæpe capitur pro casu apud latinos autores, quorū utrunq; refertur ad genus causæ efficientis per accidens. Ex superioribus autem diuisionibus, & definitione, facile patet quid sit Casus, & quatenus à fortuna differat, nam, Casus est causa per accidens eorum, quæ Casus
quid. fiunt non propter hoc, neq; semper neq; frequenter, sed raro, in non habentibus propositum & deliberationem, ut si tripes proiectus in pedes, surgat. Differt Dif. inter
fortunam
& casum. ergo fortuna à Casu per ultimam particulam definitionis, quod Casus sit in non habentibus propositū neq; deliberationem, ut sunt infantes, pardi, irrationalia animantia & inanimata, quæ naturali instinctu & impetu tantum ducuntur, incerto consilio. Præterea casus dicitur accidere sæpe in natura, ut pote cū monstra nascuntur, quæ uocantur errores naturæ, ut supra attingi cap. 5. facit enim casus errorem in natura, sicut fortuna parit errorem in homine, ut cū bonus alioqui Grammaticus, tamen barbarismum uel solœcismū loquendo temere facit. Itaq; error est effectus fortuitus dissimilis, aberrans ab instituto agentis hominis uel naturæ. Sic & uoluntatis & artis peccatum uocamus errorem, tanquam naturæ monstrum.

D E R E F O R T V I T A.

Caput XXVI.

Primo.

Euentus
fortuitus
quid.

PRIMO: Euentus fortuitus est effectus rarus, proueniens à Fortuna uel Casu, præter consilium & spem hominis, uel cuiuslibet efficientis, qui effectus gubernatur, uel solius Dei consilio, uel aliqua causa nobis incognita prorsum. Recte autem dicitur res fortuita euentus rarus, quia rara tantum fortuita dicimus, & inexpectata per Antonomasiam. Recte item res fortuita dicitur euentus non otiosus, neq; superuacaneus, quem comitari debeat nobile & insigne aliquod bonum & commodum. Ideoq; leuis offensio pedis ad limen, uel lapidem, non dicitur recte effectus fortuitus. Neq; inuentio oboli aut calami meretur nomen euentus fortuiti. Sed huiusmodi frequentes aut etiam superuacanei & otiosi euentus, dicuntur aut res secundum naturam, aut uoluntariæ. Quare & Aristoteles dicit, Fortunam & casum esse in talibus euentibus, quibus tale commodum, uel incommodum adsit, propter quod assequendum, aut fugiendum consulto ageret efficiens, si præsciret tale quid euenturum esse.

Euentus
fortuitus
duplex.

SECUNDO: Duplex est ergo euentus fortuitus, scilicet bonus & malus. Bonum Euentum Græci uocant *εὐτυχία*, id est, prosperum euentum, à quo fortunati dicuntur, ut à sua prosperitate Polycrates dictus est fortunatus. Euentus malus Græcis dicitur *δυστυχία*, nostris infortunium, à quo infortunati & infœlices cognominantur, ut propter euentum

tum

tum, quo Polycrates in crucem est actus, uocatus est Polycrates infortunatus, ut apud Herodotum in libro 3. Itaque res fortuitas appellamus euentus bonos aut malos, aut medios quoque, et opera, quae non fato peculiariter, non solito naturae cursu, neque contra naturam semper, non arte, non libero arbitrio, neque consilio hominis accidunt, sed ex occulta quadam nobis causa, praeter expectationem eueniunt.

Res fortuitae quae.

TERTIO: Fortuna et casus aliquam cum Fato, Natura, Arte, et Libero arbitrio habent affinitatem non obscure. Quia enim sicut Fatum, ita Fortuna quoque non hominis arbitrio, neque naturae cursu, sed Dei solius nutu constat, qui Deus iustis occultisque iudicijs secunda et aduersa communicat, et alternat hominibus, et uicissitudines alijs quoque rebus, praeter expectationem imponit, adeo ut multa quae uulgus esse fortuita putat, illa tamen fatalia potius uocari debeant, ut supra capite 5. Deinde Natura et Fortuna sese mutuo adiuuant, ut utraque suos effectus producat facilius, Natura quidem certo inuariabilique cursu, doctis hominibus noto, iuxta illud. Foelix qui potuit rerum cognoscere causas. Fortuna autem progredietur uia incerta et uariabili nobis ignota. Item fortuna atque Ars sepe se mutuo adiuuant, iuxta illud: Ars diligit fortunam, artem fortuna amat: Verum artis uia, certa, fortunae autem incerta est. Item Fortuna sepe hominis uoluntati inseruit, et quasi sup-

Cognata fortunae et casus.

II.

III.

III.

I parasitae

C O M M E N T. P H Y S.

Prudentes parasitatur plerunq; inscijs & improuidis, iuxta illud. Quò minor intellectus, eò maior est fortuna. *euentus* Nam prudentissimos quosq; fallit fortuna, & euen- *cur fallat.* tus sepiissime, consilio quodam Dei singulari, qui prudentiam atq; confidentiam hominis immodicam gaudet fallere, sic Ciceronem & Demosthenem, optima consilia sunt frustrata, neq; spei responderunt ipsorum, peculiari aut fato, aut casu. Veruntamen plerunq; fortuna adiuuat quoq; iudustriam, & experientiam, iuxta illud, cuiq; fortunam fingunt mores sui. Variat tamen in momenta, mirum in modum fortuna, ut Plinius in 2. cap. 7. conqueritur. Et Poëta hominesq; uulgo, ut recte exclamat Virg. Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis. Iudicans sane nihil recte procedere, sine propitia Dei uoluntate, gubernantis Fatum, in rebus arduis, magnis, & mirandis, Fortunam uero & casum in mediocribus, aut paruis euentis. Et hæc de fortuna casuq; hæctenus.

D E C O M M V N I B V S E T P R O -
prijis causarum. Cap. XXVII.

Vsus tra- **P** R I M O : Voluit Aristoteles hac tractatione *ctationis* causarum indicare, non solum quomodo una *caus.* apud quæq; res fieret ac consisteret, præcipue naturalis, *Arist.* nempe suis principijs, causis, & effectis, Verum etiam qua ratione ordineq; non tantum res naturales, *sed*

L I B. I.

sed & alia quaecumq; essent inquirenda, & pernos-
cenda, scilicet per sua principia, causas & effectus.
Nam scire est rem per causas suaq; principia cognos-
cere. Vnde & duplicem scientiam esse dicunt. Vnam
à priori, quæ per principia, atq; causas ordine suo
procedit ad notitiam rei, & effectuum, Alteram à
posteriori, quæ scientia ab effectibus & euentis pro-
cedit in notitiam causarum: sic de Deo, solam hanc
posteriorem scientiam possumus assequi, nempe ex
effectis & operibus eius. Atq; ut facilior & uulgari-
or hæc est, ita illa quæ à priori dicitur, multo est nobi-
lior, difficilior, magisq; solida, & homini digna, iux-
ta illud. Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas.
Hoc ergo primum est commune cassis omnibus, præ-
bere se idoneas, ad res perdiscendas recto ordine &

Scire quid.
Scientia
duplex.

Commune
omnibus
caus.

SECUNDO: Cum demonstratio sit ex primis
ueris, hæc certe sunt in primis utiq; ac generalibus
causis, ea uero, quæ ex primis ueris demonstrata sunt,
habent in se causas proximas effectui, & particula-
res, erunt ergo uniuersales causæ comparandæ uni-
uersalibus ac generalibus effectis, particulares uero
causæ particularibus effectis: atq; item per singulas
diuisiones supra capite decimo octauo ire oportet, qui
recte comparare uelit causas cum suis effectibus. Por-
ro una eademq; res potest uocari forma & finis. Item
forma & efficiens, Item effectus & causa respectu

Compara-
tio caus.
quomodo
ad effectus
fieri debe-
at.

COMMENT. PHYS.

Ordo & gradus dignit. caus. diuerforum, nulla tamen res simul formæ, & materiæ nomen sustinet. Sed de hoc plura supra uidimus.

TER TIO: In rerum natura nobilissima omnium causarum est forma, id est, cuiuslibet rei essentia. Nam si melius est, uel pessime esse, quàm non esse, ut uulgo dicitur ex sententia Augustini, sane constat formam optimam causarum iudicari debere, per quam res est præcipue, suamq; habet essentiam, Proximum deinde gradum obtinet finis ipse, quia natura agit potissimum propter finem. Neq; enim efficiens quicquam tentaret uel ageret, nisi aliquem finem & usum inde ex operatione sua speraret, & expectaret. Vnde & illud uulgo dicitur, Deum & Naturam nihil facere frustra, id est, absq; fine & utilitate. Tertio inde sequitur efficiens, quæ causa si perpetuo otiosa & inefficax esset, nunquam materia exerceretur, neq; formam susciperet. Ergo materia ultimum obtinet locum inter causas, si pro dignitate eas existimemus,

Q V A R T O: Cum hæc ferè de causis effectisq; dixisse sufficiat, iam libet ad finem huius Tractatus subtexere Epilogum, pro more, quo repetam prima Summa to ria ex his capitibus decem, iuuenibus notanda, & etius tra 1 discenda hoc ordine. Primo: Causæ uocabulum significationis 2 ficat tam principia illa, quam causas secundas, ex istis caus. 2 principijs primis ortas. Secundo, Causa est res antecedens, quam suus effectus sequi potest. Tertio, Causarum

farum diuisiones tredecim sunt notandæ , & probe
 conferendæ eorum partes . Quarto, Cause sunt du- 4
 plices, scilicet per se, id est, proprie , quarum effectus
 non uariant, sed eundem cursum obtinent . Aliæ per
 accidens, id est, improprie cause , & quarum effectus
 sunt uariabiles atq; dissimiles, ut fortune , ut singula-
 rium causarum effectus, sunt mere contingentes, ali-
 terq; se habere possunt . Quinto, Cause per se natura- 5
 les sunt quatuor, scilicet. Materia ex qua, Forma per
 quam, tanquam per essentiam , Efficiens à quo , tan-
 quam ab autore & effectore, Finis propter quem fit
 effectus , proprie & inuariabiliter , ipsum nempe
 corpus naturale, cum suis natiuis accidentibus . Sex- 6
 to, Effectus est res consequens ex sua causa anteceden-
 te. Sic corpus naturale, id est , substantia corporea est
 effectus , consequens ex naturalibus causis suis qua-
 tuor, ut dixi . Septimo , Effectus tot modis dicitur, 7
 quot causa . Sunt ergo tredecim diuisiones Effectuum,
 sicut & causarum, atq; secundum eosdem modos
 comparandi sunt inuicem effectus & causa . Octa- 8
 uo, De causis effectisq; proprijs & proximis uniuersa-
 libus in genere loquitur Physicus, quia singulares
 cause, & effectus sunt uariabiles , & alioqui ab arte
 remouentur . Nono. Fortuna est uariabilis causa E- 9
 uentuum, qui raro præter spem accidunt homini. De-
 cimo, Casus est uariabilis causa euentuum , qui raro 10
 præter expectationem accidunt illis, qui rationis usu
 I 3 carent.

C O M M E N T. P H Y S.

11 carent, uel bruta aut inanimata sunt. Vndecimo, Res
 fortuita est euentus inexpectatus & rarus, qui non
 12 propter finem destinatum accidit, sed temere. Duode-
 cimo, communia & propria causarum officia. Item
 quatenus inter causas uel effectus conueniat aut dis-
 crepet, ex suo cuiusq; capite speciatim uideri potest,
 & intelligi, si etiam privata meditatio tam utili ne-
 cessarioq; tractatui causarum & effectuum accedat,
 & adhibeatur à studiosis. Nobis enim in hunc modum
 de principijs, de causis, de effectibus, satis dictum esse
 uidetur, quantum attinet ad hunc commentarium,
 plura enim ab Aristotele ipso, & ab alijs commenta-
 rijs debent inquiri, qui iustis uoluminibus talia sunt
 profecuti. Et hæc de duobus generibus naturæ, scilicet
 de principio, & causa dicta sint, quorum est in defini-
 tione naturæ prima mentio. Inde uero quæ ad diffe-
 rentiam proprietatemq; naturæ spectant, breuiter
 explicanda, quibus expositis, huic primo commenta-
 rio finis erit.

D E A C T V.

Caput XXVIII.

Cur de a- **P** R I M O : Quoniam in definitione Motus, loco
 ctu & po- generis ponitur actus, & differentie uiceibi-
 tentia hoc dem fungitur, esse in potentia, commode non potest o-
 loco tra- mitti tractatio, de Actu, & Potentia, cum fiat utri-
 et. usq;

usq; frequentissima mentio apud Aristotelem, aliosq; Peripateticos. Itaq; quam Aristoteles nouate ἐνδελέχεια uocat, & crebro utitur in Physicis, & pertrahat ferè in 9. Metaphysices libro, eam Cicero continuatam motionem, nostri cum Boëtio actum, Argypilus & Albertus perfectionem uocant, ut est apud Policianum in miscellaneis, cap. 1. Nulla uero istarum interpretationum ualde aberrat, si quis commode & æquabiliter accipiat. Nam & ipse Aristoteles non uno significato usurpat uocabulum ἐνδελέχεια, quæ aliter hic in definitione motus, quàm in definitione animæ infra in quarto, cap. primo significat.

SECUNDO: Nomen ergo actus, uel ἐνδελέχεια Actus significationem trifariam intelligitur. Nam primo generaliter significata. significat essentiam cuiuslibet rei qualemcunq; , existentis quoquo modo. Sic & ipsa materia prima. Sic res imaginariæ, & insensibiles. Sic spiritus, nedum res materiales, & corporeæ suum actum habere dicuntur, id est, qualemcunq; essentiam, atq; hoc modo actus est unum de transcendentibus plane synonymum enti, uel rei, neq; proprie definiri potest, sed ad Metaphysicum spectat, ut in li. 9. Metaphy. Secundo. Actus signat formam adeo, à qua procedit operatio, uel in qua forma est illa continuata motio, id est, naturalis actiuitas, quam formam alioqui uocant actum primum, cui proprie conuenit nomen perfectionis, quia perficit & materiam, & rem, Et efficit suas actiones, remq; facit

C O M M E N T. P H Y S.

actuosum. Atq; ita ἐνδελέχεια est plane synonymiū nomen ipsi formæ primæ, supra capite 15. uel secundæ, supra capite uigesimo. Sic anima dicitur actus hominis, id est, forma perfectior; hominis, à qua emanant operationes uiresq; humanæ. Tertio. Actus significat continuam motionem istam primi actus, id est, formæ cuiuslibet actuositatem natiuam, id est, actionem, uirtutem, uim, operationem, quæ emanant à formâ. Sic uires animæ, & potentiæ eius, uocantur ἐνδελέχεια. Atq; hanc quidem Actuositatem alij Philosophi appellant ἐνέργειαν, id est, efficaciam operandi, uel efficacem operationem. Et Aristoteles ipse hanc eandem uocat nunc ἐνδελέχεια, nunc ἐνέργειαν.

Motus.

Sic & motus dicitur esse actus corporis naturalis, id est, efficacia & actuositas, ad obeundam uariam uicissitudinem, ut sic aut sic mutetur corpus. Et diligenter aduertere oportet hoc discrimen, quia actum in secundo significato Physici nominant

Actus primus.

actum primum, ἐνδελέχεια primam. In tertio uero significato actum uocant ἐνδελέχεια secundam,

Actus secundus.

actum secundum, id est, uim & uirtutem actuosam, progredientem à forma rei, tanquam ab actu primo.

Actus primi signif.

Primum ergo significatum ἐνδελέχειας, non pertinet ad Physicum, sed ad Metaphysicum, ut dixi.

non pertinet ad Physicum.

Sicut & alia transcendentia, & quæcunque extra materiam, tanquam non corruptibilia, uel mobilia considerantur. Verum ut quæq; res aut est substan-

tia, aut est accidens, ita quæq; ἐνδελέχεια prima, id Actus prius est, forma, aut est substantiæ ἐνδελέχεια, aut accidens secundus ἐνδελέχεια in primo significato. Sed in tertio significato ἐνδελέχεια non forma, id est, actus secundus. Actus secundus est mere accidens proprium, inseparabile, uel separabile, nempe efficacia, et operatio substantiæ uel accidentis.

TERTIO: Actus alius est perfectus, plane separatus à potentia, et ab otio immunis, ut deambulatio est actus secundus in iam deambulante, ut ægri- tudo est actus in iam ægotante. Alius est actus imperfectus, uel mixtus, nondum separatus à potentia prorsum, sed otiosus aliquantulum, et hæc est dispositio proxima ad actum perfectum, et inceptio quasi, qualem habet instructus iam ad deambulandum, uel incipiens deambulare, qualem habet iam dispositus ad ægri- tudinem proximam, uel incipiens ægotare. Et hunc imperfectum actum Grammatici uerbis inchoatiuis significant, ut calefcere, frigescere. Perfectus uero actus signatur inchoatiuorum uerbis primitiuis, ut calere, frigere. Atqui motus ipse est actus imperfectus, ut patebit infra cap. 30.

Nota.

Motus.

D E P O T E N T I A.

Caput XXIX.

PRIMO: Potentia est habitus subiecti cessantis ad actum primum, uel secundum suscipiendum quid.

C O M M E N T. P H Y S.

endum . Et cessans subiectum, appellatur otiosum, quo priuatum est actu primo, aut secundo, habens tamen habilitatem eius suscipiendi, ut faber die festo cessans ab opere, & otiosus, tamen habilitatem fabricandi retinet, id est, tamen est faber potentia, licet tunc absit ei fabricandi actus. Sic materia adhuc rudis, & informis, hoc est, priuata formis, tamen habet potentiam, hoc est, habilitatem ad formam suscipiendam, ut *supra* satis ex cap. 16. & 14. patuit.

Potentia significata SECUNDO: Sicut actus, ita quoque potentia dicitur trifariam. Primo enim potentia dicitur in eo esse, quod tamen adhuc neququam est, ueruntamen fore potest aliquando, Sic Antichristus est in mera potentia. Deinde potentia dicitur, quod est quidem, sed tamen etiam in mera potentia, id est, sine forma, ut materia prima, respectu formarum, *supra* cap. 14. Denique potentia dicitur ei adesse, quod operari aliquid, & actum consequi potest, non difficulter, uel saltem non impossibiliter, ut in forma, in habitu, in dispositione, quæ facile sequitur sua cuiusque actio. Atque ita Motus dicitur eius rei Motus, quæ habet potentiam in secundo aut tertio significato.

Potentia triplex. TERTIO: Itaque triplex est rursus potentia, scilicet, uel ad formam substantialem, utpote in materia prima uel secunda, ita semen habet potentiam ad formam fetus, atque hæc in generatione & corruptione est. Deinde potentia est ad formam accidentariam

tariam suscipiendam, ut in augmentatione, diminutione, & alteratione. Deniq; potentia est ad situm, & prædicamentum ubi, ut in motu locali, sic qui supra stat, potest descendere. Atq; hæc tertia, compræ. Circumhædit potentiam rei, ad alia quoq; accidentia exte-stantiæ. na, quæ circumstantiæ uocantur.

Q V A R T O : Porro sunt quædam res in solo a: Res tri-
ctu, ut Deus, Angeli, Anima, qualia uocamus immu- pliciter
tabilia, uel incorruptibilia, ut & cœlum stellæq;, sicut sunt.
& accidentia immaterialia. Aliæ uero res partim
sunt in potentia, partim in actu, quæ dicuntur moueri
secundum potentiam, & non moueri, sed quiescere se-
cundum actum, ut ouum respectu formæ suæ iam est
in actu, sed respectu formæ pulli nascituri, est in potē-
tia. Atq; in hunc modum de qualibet materia secunda
oportet iudicare, supra cap. 19. Aliæ res sunt in mera
potentia, nempe materia prima, ut sup. cap. 14. dixi.

Q V I N T O : Adhuc potentia alia est Propin- Potentia
qua, alia Remota. Propinqua est ea, quam mox & rursus
facile sequitur actus, aut forma sua, ut Embrio ha- triplex.
bet potentiam propinquam ad actum, id est, ad for-
mam foetus, deinde foetus habet potentiam propin-
quam ad suum actum, id est, ad formam pueri nasei-
turi. Sic diligenter addiscens, habet potentiam pro-
pinquam ad actum suum, id est, ad doctrinam per-
cipiendam. Remota potentia est, quam difficulter
& tarde sequitur actus suus, ut in cera est potentia
propin.

COM M E N T. P H Y S.

propinqua ad liquefactionem, uerum in silice alioque duro lapide, est potentia remota ad liquefactionem, quia lapides plerique non nisi plurimo igne liquefcunt. Potest etiam quædam appellari potentia remotissima, quæ fere nunquam suscipit formam, aut actum, uel saltem rarissime, Sic cælum habet potentiam remotissimam ad quietem, id est, ad stationem. Sic mula habet potentiam remotissimam ad pariendum, atque hæc potentia nihil admodum differt ab impotentia, & inhabilitate, iuxta illud quod uulgo dicitur, frustra est potentia, quæ nunquam reducitur ad actum.

D E M O T V.
Caput XXX.

Motus sig. **P** R I M O: Motus Physica phrasi, est simpliciter
nificata a **P** progressus de una forma in aliam. Et Mouere,
pud Phys. est rem transmutare, ex una forma in aliã. Sicut Mo-
ueri est progredi de una forma in aliam. Et hoc intel-
lige, de forma, siue substantiaria, siue accidentaria, sen-
sibili, aut insensibili, materiali, uel immateriali. Sic e-
Affectus tiam à Cicerone. Affectus, ut Timor, Dolor, Læticia,
cur motus Spes, &c. uocantur motus animi, eò quòd animus ma-
animi. le affectus, mutetur in alium quasi habitum et formã.
Et hæc est prima generalissimaque significatio Motus.
Nam secundo, Motus generaliter significat, mutatio-
nem subiecti materialis, id est, corporis in formam
secundum

secundum substantiam, uel accidens. Tertio autem, proprie Motus significat, continuam mutationem corporis, secundum qualitatem sensibilem, quantitatem, & locum, atq; secundum operationes, uirtutesq; istorum accidentium. Et sic Generatio, corruptioq; non est motus. Tametsi definitio insequens, conuenit secundo, & tertio significatui. Quod uero uulgo in: Motus intelligit nomine Motus, tantummodo lationem illam, quid uulgo qua fertur corpus in alium atq; alium locum, nihil ad significet. hoc caput admodum pertinet. Sit ergo Motus, ipsa Motus mutatio corporis naturalis continua, secundum substantiam, uel accidens sensibile.

SECUNDO: Questionem difficilem & ab Aristotele exagitatam contra Philosophos antiquos, An sit motus. sic Motus, hic tractare nolens, remitto uos ad commentarios libri tertij Physicorum. Caterum Physicus omnino præsumat esse motum, sicut & naturam, adeo, ut neget eos carere sensu communi & hominis captu, nedum Philosophos esse, qui dubitent serio, Vtrum sit motus, an non.

TERTIO: Definitiones ipsius motus uulgo Definitio= quinq; traduntur synonymæ, & eodem propemodum nes motus sensu. Prima uulgatissima. Motus est actus eius, quod quinq; est in potentia, quatenus est mobile. Hanc isti sic effe= runt. Motus est actus entis in potentia, in quantum est huiusmodi. Secunda, Motus est actus imperfectus ad terminum, id est, ad formam substantialem, uel acciden=

C O M M E N T. P H Y S.

accidentariam, uel ad locum. Tertia, Motus est actus corporis naturalis, quatenus est mobile. Quarta. Motus est progressus subiecti mobilis, de potentia ad actum continuo, & non subito. Quinta, Motus est actus continuus, quo ex:istente, adhuc tamen aliquid eius superest.

Primæ & tertiæ de: finitionis expositio. Q V A R T O : Definitionis primæ atq; tertiæ ante alias obseruandæ, hic fere sensus est. Motus est rei naturalis, plerunque imperfectæ, quæ tamen potest perfici, progressus à pristina forma substantiæ, uel accidentis sensibilis, ad nouam formam, quatenus ea res est mutabilis & mobilis, habens potentiam, & habilitatem, ad suum terminum, id est, ad formam acquirendam.

Exempla. Ut pullificatio est progressus oui nondum pulli, ad formam pulli. Ut calefactio in aqua est progressus aquæ à frigido in calidum. Ut incrementum pueri est progressus à minore & puerili statura in maiorem quantiatem. Et sic de alijs exempla quære.

Definit. ex plicatio. Secunda definitio patet ex fine, supra capite uicesimo octauo, ubi dixi motum & actum imperfectum, esse inceptionem quandam, progredientis corporis ad aliam

Definit. 4. et 5. explicatio. formam, tanquam terminum. De quo infra eodem capite tricesimo septimo. Quarta autem & quinta definitio, infra eodem capite tricesimo secundo, declarabitur.

Materia motus. Q V I N T O : Materia ipsius motus improprie dicta, circa quam, uel in qua, uersatur & exercetur

motus

motus, est quodlibet mobile subiectum, id est, corpus
 naturale, quod mutationem subire potest. De quo in- **Forma**
 fra eodem capite tricesimo sexto. Forma motus nulla **Motus.**
 est sensibilis, sed ea tantum quæ ex definitione & no-
 mine patet, cum motus sit relatio concepta animo, &
 cogitatione, quando comparat mobilia ad motum.
 Efficiens ipsius Motus, est Motor primus, id est, Deus **Efficiens**
 & Motores secundarij, ut cœlum, stellæ, astra, cœ- **Motus.**
 lestes influentiæ, ut natura, ut efficientes proprij, &
 propinqui, cuiusmodi ueniunt appellatione mouenti- **Finis mo-**
 um, de quibus infra eodem capite tricesimo quinto. Fi- **tus.**
 nis autem ipsius motus est, terminum ad quem conse-
 qui, & terminum à quo omittere, hoc est, nouam for- **Ad quem=**
 mam induere, pristina exuta. De quibus infra eodem **libet motū**
 cap. tricesimo septimo. Sic ergo requiruntur ad quem- **quinq; re=**
 libet Motum hæc quinque, scilicet, Mobile subiectum, **quiruntur.**
 Motus terminus à quo, terminus ad quem, tempus. **Circum=**
 De quo infra capite quadragesimo primo. Locus au- **stantiæ mo-**
 tem & uacuum, sunt circumstantiæ quædam motus, **tus.**
 infra eodem capite 38. & 39. Cæterum effectus
 ipsius motus totidem sunt, quot uidentur amissio-
 nes & acquisitiones formarum, hoc est, quot sunt
 Rerum naturalium mutabilitates, & uicissitudines,
 quæ indies in hoc uniuerso alias atque alias formas
 amittunt uel acquirunt. Propriam ergo ipsius Mo- **Proprium**
 tus officium est, Mobile suum deducere uel ad perse- **officium**
 ctionem, uel ad corruptionem, Quamquam reuera **motus.**
 Genera-

C O M M E N T. P H Y S.

Generatio unius, est corruptio alterius. Et contra;
Corruptio unius, est generatio alterius.

Acciden-
tia motus.

SEXT O: Accidentia motus sic inquiruntur bre-
uiter, nempe, Motum continuum esse oportere, &
non interruptum, neq; impeditum, alioqui enim mo-
bile non pertingit suum terminum, ad quem fertur,
id est, non assequitur appetitam formam, ut apparet
in germinibus arborum, quæ si frigore aliâue intem-
perie decutiuntur aut marcescunt, fructus non gene-
rantur arborei. Deinde oportet motum esse unum
numero, hoc est, eidem & uni individuo inesse, iuxta
illam catholicam, Actiones & passionis sunt singu-
rium, non uniuersalium. Sicut ergo motus est unus
numero in indiuiduis, sic & forma acquirenda per
motum, est indiuidua, hoc est, destinata & finita
certo tempore, locoq; , intra quæ suum uestiat indiui-
duum. Nam alioqui mutationes rerum essent con-
fusæ, neque doctrina uel experientia deprehende-
rentur, nisi sensu perciperentur sigillatim. Re-
liqua accidentia motus iam patebunt ex diuisionibus
ipsius.

Canon.

Diuisiones
motus.

Motus per
se.

SEPTIMO: Possent quidem plures diuisiones
motus numerari, sed nos uulgatissimas tantum hic
persequemur. Est ergo diuisio prima. Motus alius
est per se & proprius. Ut cum subiectum mobile, id
est, corpus mobile ad formam nouam substantiæ uel
accidentis, uel ad locum mouetur & progreditur,

ut cum

Ut cum dico, liquefactile liquefcit, fusile funditur. **A-** Motus per
 lius est motus per accidens, quo aliquid mouetur, non accidens.
 quidem suo, neq; proprio, sed alieno motu, & hoc bi- Motus per
 fariam. Primo quidem, sicut forma accidentaria cum accidens
 corpore simul mouetur, ut simul cum homine mori- bifariam
 ente, interit & corrumpitur sanitas, complexio, ca- fit.
 lor, humor, spiritus uitalis, quæ erant in corpore ui-
 uo, ut simul cum homine eunte, mouentur etiam al-
 bedo, statura, complexio, habitus eiusdem hominis,
 Similiter cum dico. Marcus frigescit, Tullius calefcit, **Vulgare**
 Lucius durefcit, & similia. Sic ergo iuxta uulgatum dictum.
 dictum, Motus nobis mouentur omnia, quæcunque in
 nobis sunt accidentia. Secundo quidem, Motus per ac-
 cidens est, quo pars mouetur ad motum sui totius, ut
 caput, manus, pedes, mouentur corpore cadente, fo-
 lia & rami mouentur cum arbore. Et ualet hæc diui- **Vfus huius**
 sio ad hoc, ut proprium cuiusq; rei motæ, uel mobi- diuis.
 lis, spectemus & inquiramus motum, æ progressum,
 non accidentarium. Quia mutatio per quælibet acci-
 dentia, est infinita. Sicut & singularium motus est
 infinitus, propter innumeram, & infinitam multitu-
 dinem accidentium & indiuiduorum. Iam uero infi-
 nita & singularia sunt ab arte remota, nisi quatenus
 exempli, & experimenti causa præceptis adhiben-
 tur. Secunda diuisio. Species motus numerantur sex, II. Diuis.
 scilicet, Generatio & Corruptio, ad prædicamentum motus, Ge-
 substantiæ, Augmentatio & Diminutio, ad prædica- ner. Cor-
 mentum

C O M M E N T. P H Y S.

Alteratio camentum Quantitatis . Alteratio ad prædicamentum in qua species Qualitatis solum in tertia specie , quæ uocatur **cie quali-** Qualitas sensibilis, hoc est, quæ exteriorè tantum sensu percipitur, ut color uisu , sonus auditu , sapor gustu, odor olfactu, Qualitas prima aut secunda sensibilis tactu, ut in principio septimi libri Physicorum Aristotelis indicat. Sexta species est latio, id est , motus ad locum. De his sigillatim infra in secundo libro, capite decimo tertio, & sequentibus dicitur. Ceterum ad reliqua prædicamenta non est proprie Motus , sed per accidens tantum, quod ut intelligi debeat , consule commentarios . Nostri uocant Motum ad alia prædicamenta , mutationem secundum circumstantias , & uicissitudinem quandam externam iuxta circumstantiam . Imo & Generatio Corruptioq; , ad Prædicamentum substantiæ , proprie non uocatur Motus , sed mutatio, apud Physicos . Et istæ quidem sex species motus subalterne sunt , quia tanquam genera comprehendunt intra se longe plurimas species, quarum tot sunt , quot unquam formæ acquiri aut amitti possunt, in substantia, uel accidente . Quæ quidem propter inopiam linguæ, proprijs uocabulis carent , fingenda erunt ergo huiusmodi. Ut pullificatio, purificatio, & similia, ut augmentatio pedalis, bipedalis, uncialis, denaria , uicenaria , ut albificatio, denigratio, humectatio, calefactio, sic de dolore, odore, sapore, sono , sic de qualitatibus primis & secundis.

Latio.

Motus ad reliqua prædicamenta.

Gener. & corru. motus.

Species motus plurimæ.

De his sigillatim infra in secundo libro, capite decimo tertio, & sequentibus dicitur. Ceterum ad reliqua prædicamenta non est proprie Motus , sed per accidens tantum, quod ut intelligi debeat , consule commentarios . Nostri uocant Motum ad alia prædicamenta , mutationem secundum circumstantias , & uicissitudinem quandam externam iuxta circumstantiam . Imo & Generatio Corruptioq; , ad Prædicamentum substantiæ , proprie non uocatur Motus , sed mutatio, apud Physicos . Et istæ quidem sex species motus subalterne sunt , quia tanquam genera comprehendunt intra se longe plurimas species, quarum tot sunt , quot unquam formæ acquiri aut amitti possunt, in substantia, uel accidente . Quæ quidem propter inopiam linguæ, proprijs uocabulis carent , fingenda erunt ergo huiusmodi. Ut pullificatio, purificatio, & similia, ut augmentatio pedalis, bipedalis, uncialis, denaria , uicenaria , ut albificatio, denigratio, humectatio, calefactio, sic de dolore, odore, sapore, sono , sic de qualitatibus primis & secundis.

dis, effingere oporteret specierum & mutationum nomina, nisi ista uocabulorum nouatio offenderet aures. Præstat ergo periphrasi qualicumq; talia circumscribere potius, quam latinæ linguæ castitatem temere contaminare.

OCTAVO: Motus est aut naturalis, aut animalis, aut uolentus. Naturalis est ille motus, qui habet suum principium intra se à natura sua, atque de hoc proprie loquitur definitio Naturæ, cum huius sit esse principium & causa, efficiens generationem & corruptionem, & cæteras species. Et hic motus in principio est remissus ac debilior, subinde uero in fine est omnino fortior, ut experientia docet in corruptione, quæ primo sensim incipit, & in fine est uehementissima, quoad erumpat quasi in neruum, sic à leui incommodo ingrauescit morbus, quoad mors occupet corpus. Animalis motus est, qui fit ab ipsa anima in corpore animato, utpote operatio animæ, uel actus secundus animæ, de quo infra in quarto libro, capite primo & tertio. Et hic in principio & fine est remissior, & in medio est fortior, ut in morbis non letalibus accidere uidemus, ut in pueris & senibus idem euenire uidemus. Sic & affectus & appetitus animi, in principio fineq; remissiores sunt. Violentus motus est, cuius principium extrinsecus accidit, non suppeditans internam uim

III. Diuisio motus.

Prop. motus natur.

Prop. motus anima.

C O M M E N T. P H Y S.

Prop. motus uiolenti species. rei motæ, ut cum sagitator emittit sagittam, ut cum aliquis projicit lapidem sursum. Et hic in principio est fortior, in medio uero remissior, & in fine debilis, ut patet de ictu pugni. Huius autem uiolenti motus uulgo quatuor species numerantur, scilicet, pulsio, cum aliquis à se dispellit mobile, ut est percussio, iaculatio, uulneratio, protrusio & similia. Secunda est tractio, motus uiolentior & uelocior alicuius mobilis, quod adheret attrahenti se. Et in hanc refertur inspiratio, id est, aëris attractio, & respiratio, id est, aëris remissio. De qua infra in tertio, capite tricesimo octauo. Huc refertur & reciprocatio, qualis est motus radiorum textoris, qui reciprocè iaciuntur per stamen, & uibratio, sicut uibratur gladius uel hasta, aut baculus. Tertia est uectio, cum aliquid mouetur non per se, sed per aliud, ut in curru sedens, uel nauis, uel equo, mouetur ad motum currus, nauis, uel equi. Quarta est Vertigo, sicut rota circumagitur, uel lapis molaris. Et hic motus est compositus, expulsione, & tractione.

4. Diuis. Motus. Ad ultimum. Motus alij sunt contrarij, nempe in contrarijs formis, ut à sano in ægrum, ab albo in nigrum, à calido in frigidum, à graui in leue, &c. Alij sunt diuersi, uel mediij motus, non in extreme pugnantibus, sed diuersis formis & disparatis. Vt ex albo fieri fuscum, ut calefactio, & tepesfactio. Alij sunt motus specie similes, numero autem differentes, ut nasci

nasci hunc equum, & nasci istum equum. Et quidem hæc comparatio motum aperte admonet, quæ mutationes eidem subiecto adsint, uel absint commode.

DE INFINITO.

Caput XXXI.

PRIMO: Tractatus de Infinito prolixior est quidem, quàm utilior iuuentuti, in tertio Physicorum Aristotelis, qui differens de motu, de tempore, huius quoq; longiorem facit mentionem, magis propter refutandos alios, inepte de finito & infinito loquentes, quàm quòd magnopere profint discipulis ea. Cæterum omiſſis istis, definitionem tantum attin- gam.

SECUNDO: Infinitum est, cuius quantitatem Infinitum accipiens, semper aliquid ultra accipit, hoc est, Infinitum est res, cuius quantitatem dimetiens aliquis, uel numerans, tamen semper inuenit aliquid eius, quod supersit. Ut cum infinitam pecuniam Metaphorice dicimus esse Croeso regi, significamus ei semper aliquid superfuisse pecuniæ, quantumlibet illius absumpserit, uel erogauerit. Verum tale infinitum actu nullum est in rerum natura, præter solum Deum infinitum, & immensum, tametsi Aristoteles mobilitatem cæli & tempus, atque adeo mundum, & naturæ cursum esse dicat infinitum alicubi, quatenus credit

C O M M E N T. P H Y S.

ista nunquam coepisse, neq; desitura unquam Sed hoc non arguit quicquam esse in natura infinitum actu, cum praeterita & futura sint in mera potentia, & solum praesens, atq; ipsum NVNC, id est, momentum uel punctum praesentis temporis, est in actu quam breuissimo.

**Finitum
quid.**

TERTIO. Finitum est, cuius quantitatem dime-
tiens, ad finem & ad terminos deniq; mensurando
peruenit, sed quodlibet corpus est finitum actu, nam

Mundus.

& ipse Mundus est finitus, ut infra in 2. capite 1. osten-
detur, & quaelibet adeo quantitas est finita actu, a-

Motus.

deoque Motus ipse uniuersalis & singularis, non est
infinitus actu, sed finitus, quia certo temporis spacio
describitur & definitur, Vt infra eodem, capite 4.
patebit.

D E C O N T I N U O.

Cap. XXXII.

**Diuisio e-
orum quae
sunt.**

PRIMO: Eorum quae sunt, quaedam in eodem
loco uel subiecto sunt, & dicuntur haec simul
esse: ut forma hominis, ut doctrina, dignitas, autori-
tas, aliaq; accidentia, possunt in eodem subiecto esse
simul, ut in Marco Cicerone, Iulio Caesare, & ex
horum genere, sunt haec tria, scilicet, continuum, con-
tigua, & consequentia. Quaedam uero sunt in alio
loco, uel subiectis diuersis, & haec dicuntur non simul
esse.

esse, ut eloquentia in Cice. malitia in Catilina, graue in lapide, leue in pluma, & ex horum genere sunt hæc tria, discontinuum, separata uel seiuncta, & non cohærentia uel disita. Ex his autem adhuc, quædam accidentia motus inquiruntur.

SECUNDO: Continuum est id, cuius partes copulantur ad communem terminum non separate, sic puncta copulata continuant lineam, sic superficies continuatur à lineis, sic corpus habet continuas superficies. Motus ergo cum sit idem numero, quilibet, ut supra diximus, proprie continuus est, habens principium, medium, & finem, minime interrupta, alioqui enim si interromperetur, paulisper quiete, non unus, sed plures dicerentur motus: sicut & si quis uno inflicto uulnere, paululum interquiescens, alterum infligat, non una, sed plures erunt plagæ. Requiruntur ergo ad continuum motum tria. Primum, Ne fiat in instanti uno, id est, in uno momento, uel puncto temporis, quia natura cuiuslibet motui descripsit iustum spacium temporis, generandi, corrumpendi, &c. Non enim subito nascuntur homines naturaliter in uno momento, ut terrigenæ fratres armati in conspectu Iasonis & Medæ, apud Ouidium in Metamorph. libro septimo. Secundum, ut nulla intercedat cessatio, aut quies, medium uero spacium aliud, ut si quis de gradibus præcipitatus, quiescat paululum in medio aliquo gradu, priusquam in imo defecerit solo, ille motus non

Continuum
quid.

Motus.

Ad motum
continuum
tria requi-
runtur.

C O M M E N T. P H Y S.

unus, sed plures sunt motus. Tertium, ne ad alium finem, quam destinatum, primo feratur, ut si quis appetat potiri Glycerio, deinde Philenio, demum Thaide aut Pamphila, non erit unus motus libidinis, sed quatuor motus, neque semel tantum, sed quater ille peccat, appetens quatuor mulieres, quamuis eodem spacio temporis. Itaq; generatio & corruptio sunt motus continui & perpetui, quoad peruentum sit ad terminum ad quem, quia Natura nequit interquiescere, neq; interrompere cursum suum, sicut & Sol nunquam interquiescit. Ergo motus naturalis est, non nisi corporum eorum, quæ habent partem & medium, id est, quibus adesse potest principium generationis, medium, & finis generationis, & cæterarum speci-

Incorruptibilia & ingenerabilia : ideoq; incorruptibilia dicuntur immobilia. Sicut & ingenerabilia, nisi à locali motu uelimus ista appellare mobilia loco.

Immobilia cur TERTIO : Quæ ab Aristotele de infinito & continuo disputantur, ad hunc proprie usum pertinent, ut sciamus Motum quemlibet esse unum, in uno subiecto mobili, ad unam formam acquirendam continuo definitoq; & descripto temporis spacio, ut infra eodem capite penultimo. Cæterum contigua sunt, quorum termini & extrema sese mutuo contingunt, ut quæ papyrus & calamus pingens literas, at hora octaua est contigua septimæ. Verum consequentia sunt, quorum diuersa sunt media, neq; termini se contingunt.

Ut binæ ædes uicinæ, proprium quæq; habentes parietem, ut hora nona consequitur septimam uel sextam.

Quamuis autem continuum sit diuisibile secundum potentiam in alia diuidua, tamen non est ex indiuisibilibus actus, neq; est infinitum actu, ideo neq; motus, neque tempus est infinitum. Quia natura non admittit infinitum.

Proprietas
continui.
Axioma.

DE DIUIDUO.

Cap. XXXIII.

P R I M O : Diuiduum, quod aliàs diuisibile uocatur, est, quod in suas partes diuidi potest, ut pote quantitas continua uel discreta, & ad instar quantitatis, alia quoq; diuisibilia, in suas partes secantur, & hæ partes rursus in minutiones partes sciuntur, & adeo in momenta & puncta minima. Atq; sic tempus & motus uocantur diuidua. Deinde uero Diuiduum dicitur id, quod non est continuum, & cuius partes non sunt continuæ, sed ab inuicem seiunctæ, & aliquo medio distantes, ut corpus laceratum ac disscriptum: sic neq; motus unus, neq; tempus sunt diuidua, sed continua, ut dixi. Et in hoc secundo significato Diuiduum idem est, quod discontinuum.

S E C V N D O : Indiuiduum, quod & indiuisibile uocatur aliàs, est, quod reuera nequit in minorem uel aliquam partem secari, ut in quantitate

COMMENT. PHYS.

tate continua punctum, in tempore momentum, in numero unitas, & sic motus non est indiuiduus, quia in suas partes continuas, scilicet principium, medium, & finem diuiditur. Deinde indiuiduum quoque uocatur, quod in plura media nequit diuidi, ad diuersos fines tendentia, sic continuum est indiuiduum, sic forma, sic motus, sic tempus, sic quies, sic corpus, sic alia huiusmodi, sunt indiuidua & continua, nam si diuiderentur, non cohærerent amplius, neque unum, sed plura fierent. Et in hoc caput referre possumus uocabula illa diuidentia totum in suas partes, ex Budæo de assè, quæ sunt uncia, sextans, triens, quadrans, &c.

DE QUIETE. CAPUT XXXIII.

Quietis
acceptio-
nes.

PRIMO: Quietis uox trifariam significat. Nam uulgò cessationem ab opere uocamus quietem, & ocium. Deinde ueteres Philosophi, Quietem appellant statum, & perfectionem rei consecutæ suam formam. Denique Aristotum perfectionem istam, tum motus ipsius cessationem & absentiam, uocat Quietem, similitudine sumpta à sermone uulgari: formis enim & actibus iam consecutis & præsentibus cessat, id est, quiescit motus. Quiescere ergo est, non moueri, & non progredi amplius in aliam formam, sed in præsentem iam formam tanquam in statu suo consistere,

Quiescere
quid.

sistere, & perdurare: sic ouum manens ouum, quiescit, quod ad pullificationem inclinans, dicitur moueri.

SECUNDO: Quies est priuatio motus in Quies eo subiecto, cuius habitas potentiaq; est ut mouea. quid. tur, & tamen non mouetur actu, sic hyberno tempore quietem agunt arbores à fructificatione, & in estate demum mouentur, id est, fructificant, sic nos, quoad uiuimus, quietem agimus respectu corruptionis. Cum uero Quies & Motus sint priuatiue opposita, debent pleraq; ex capite trigesimo huc quoq; referri: quia oppositorum est eadem ratio & doctrina. Sicut ergo quippiam à motu dicitur mobile, sic à quiete dicitur immobile uel stabile.

TERTIO: Sicut Motus, ita & quies habet duplicem respectum uel relationem. Primo enim Quies quietis dicitur in termino à quo dicitur, atq; ita est mera priuatio, plex respectu adeoq; nihil est in ipso mobili, antequam incipiat motus. ueri, ut in grano tritici adhuc iacente in horreo nondum semine, mera est priuatio feminis. Secundo, Quies in termino ad quem dicitur plane ipsa perfectio, motum secuta & acquisita per motum, sic Quies est in pomo maturo, & ab arbore decerpto, quod habet suam formam pomi, & perfectionem statumq; pomi.

QUARTO: Rursum sicut motus, ita & quies est triplex, scilicet. Naturalis Quies est, qua res in sua forma locòue quiescit & perdurat, ut homo in sua forma humana, terra in centro, ignis in sublimi: & Quiestri-
plex.
de hac

C O M M E N T. P H Y S.

de hac proprie loquimur hoc capite. Animalis quies est qua uiuum aut animal cessat à suo motu naturali, ut dormiens quiescit interim ab appetitu & progressu. Violenta quies est, qua res naturalis quiescit & consistit in noua forma, aut in non suo loco, Ut si corpus aliqua arte dealbaretur, si ignis sit in centro, si homo pendeat in sublimi, atq; hæc plane est accidentaria. Reliqua ex capite tricesimo de motu huc repete.

D E M O U E N T I B V S.
Caput XXXV.

Mouens
quid.
Mouentia
quot.

PRIMO: Satis esset quidem in superioribus dictum de causis efficientibus motum, & de his quæ moueant, progrediq; & mutari faciant corpus naturale mobile: sed adiuuandæ memoriæ causa quædam hic repetam uulgata, ex capite tertio, sexto, duodecimo, decimo octauo, & trigesimo. Mouens ergo est causa efficiens ad eoque motor ciens quemlibet motum, & mutationem afferens ipsi mobili, ut generans, corrumpens, &c. Sunt ergo mouentia quinque, tanquam autores cuiuslibet mutationis in corpore naturali, scilicet, Mouens primum infinitum immobile, hoc est, ipse Deus, primus motor, effectorq; totius naturæ, & omnium rerum, supra capite 13. qui quidem ipse immutabilis est, iuxta Boetium in tertio libro consolationis, carmine nono dicentem.

O qui

O qui perpetua mundum ratione gubernas.

Terrarum cœliq; sator, qui tempus ab æuo

Ireiubes, stabilisq; manens das cuncta moueri.

Hunc primum motorem Deum, Aristoteles quasi affigit supremæ spheræ cœli, cui incumbens Deus perpetuum illum motum cœlestem cieat, sicuti Mathematicus suam spheram mouet & circumuoluit. Qui Deus alioqui ociosus propemodum, pleraq; intelligentijs, hoc est, Dæmonijs & spiritibus, & ipsi cœlo naturæq; agenda permittat, & huic Deo mundum coæternum idem Aristoteles esse dicit prolixè, in octauo libro Physicorum, ut infra in secundo, capite primo & tertio patebit. Secundum mouens. Cœleste spirituale, quales sunt Angeli, quos Peripatetici uocant substantias separatas, id est, immateriales, & incorporeas, & uocant intelligentias, id est, demones uel Intelligentiæ. demonia, & cuiq; spheræ cœlesti suum spiritum attribuunt, cui incumbat, ac præsit mouendæ, ut infra in secundo, capite tertio, sic etiam anima est mouens spirituale, in corpore animato, infra in quarto, capite tertio. Tertium mouens. Cœleste corporeum simplex, ut pote, primum mobile cum firmamento, & spheris planetarum, & cum stellis atq; astris, & horum influentijs, ut infra in 2. cap. 4. & 5. Quartum mouens, est natura uniuersalis, uel generalis, de qua supra satis capite 6. Et hæc necessario mouet, atq; inuariabili modo quidq; efficit. Quintum mouens, est natura

C O M M E N T. P H Y S.

natura singularis uel indiuidua, atq; hæc non necessario, sed contingenter mouet, quia potest impediri. Quamuis & ipsa inuariabili modo suum effectum producat. Nam eodem modo partum ædit Cornelia, quo Sempronia, & eodem modo incrementum sumit, ætatis, uirium, corporisq; Titus quo Caius. Atq; ita de similibus iudicari oportet indiuiduis & singularibus, secundum naturam agentibus, suosq; motus cientibus, ut supra dixi in capite sexto. Atq; ita hæc quinque mouentia suo sibi ordine ac serie connexa sunt, ut subinde inferius à superiore dependeat. Plura uero de Deo, de intelligentijs, de spheris cœlestibus, Apud Aristot. in 12 Meta. inuenies.

Mouens
duplex.

Regula.

SECUNDO: Rursum mouens est duplex, scilicet, per se & per accidens. Per se mouet, quod sine cuiuslibet adn. oriculo mouet, uel toto, ut anima mouet totum corpus, uel parte, ut homo proijciens lapidem, manu pedèue mouet lapidem. Sed per accidens mouere dicitur, quod per aliud medium uel instrumentum agit atq; mouet, ut causa superior per inferiorem se causam agit atq; mouet, quoad perueniatur ad indiuiduam, singularem, atq; infimam causam. Sic & Substantiæ ratione suæ formæ agunt per Qualitates primas et secundas, ut infra in 2. cap. 22. & 23. dicam. Semper autem inquiri debet potius mouens per se & proprium, quàm per accidens et improprium. Et hæc de efficiente causa ipsorum motuum sufficient.

DE

CVM Physicæ subiectum sit corpus mobile,
 proprie, quatenus actu mouetur & mutatur,
 ut satis apparet supra capite secundo. Hinc etiam fa-
 cile uidere licet quæ sint Mobilia. Est enim mobile, ip- **Mobile**
 sum subiectum, circa quod uersatur & exercetur mo- **quid.**
 tus: ut circa Generabile, Corruptibile, Augmentabile,
 Diminuibile, Alterabile, locoq; Mutabile, exercetur
 Generatio, Corruptio, Augmentatio, Diminutio, Al-
 teratio et Latio, sed species istorum sex generum enu-
 merare difficillimum est propter egestatem lingue,
 & inopiam uerborum. Erant ergo fingenda uocabu- **Nota.**
 la, ut pullificabile, & similia, nisi aures ab huiusmodi
 uerborum insolentia abhorrent. Oportet itaq; ista
 circumloqui, secundum uocabula significantia rerum
 naturalium species, in prædicamento substantiæ, & in
 alijs enumeratas, in quibus dicitur motus fieri. Cum **Mobile.**
 uero quoduis mobile Physicum sit substantia corpo-
 poreæ, id est, corpus naturale, certe motus est res me-
 re accidens, in ipso mobili tanquam in subiecto hærens, **Motus pas-**
 quem motum uocant isti passionem formalem, eò quòd **sio forma-**
 per ipsum acquiritur corpori forma mobilis, id est, **lis cur.**
 mutabilis, quæ forma dicitur istis passio materialis, **Passio ma-**
 quia materiam subigit & præparat, & materia pati- **terial. quæ**
 tur se ab illa forma informari. Superuacanea est autem **& cur.**
 plane istorum disputatio, qui rixose contendunt. Vtrū
 motus

C O M M E N T. P H Y S.

Question. motus idem cum mobili suo, an secus. *Quasi uero ac-*
Solutio. cidens idem sit cum subiecto suo, & cum substantia
 cui inhæret.

D E T E R M I N I S.
 Caput XXVII.

Terminus
quid.
Termini
duo.

P R I M O: Terminus est forma, à qua incipit
 motus, & ad quem progreditur, finiturq; idem
 motus. Et in unoquoq; motu sunt duo termini, scili-
 cet, terminus à quo, & terminus ad quem. Terminus à
 quo est, unde mobile incipit mutari, & à quo incipit
 motus, nempe, priuatio formæ acquirendæ, adeoq; &
 forma mox amittenda, supra eodem capite 17. Termi-
 minus ad quem est, quo mobile perficitur, & ad quem
 motus finitur, ut pote forma iam acquisita per motum,
 supra cap. 15, Vt in generatione, terminus à quo uoca-
 tur, non esse hoc, terminus ad quem uocatur, esse hoc.
 Et contra in corruptione, terminus à quo uocatur esse
 hoc, & terminus ad quem uocatur non esse hoc am-
Exemplū. plius. Exemplum utriusq; hoc sit, in generatione pul-
 li sit progressus ab ouo, quod nondum est pullus tan-
 quam à termino à quo, ad pullum tanquam ad termi-
 num ad quem. Et contra, in morte est progressus et
 motus, ab esse animal, ad non esse animal, sed cadauer,
 sic in alijs motibus exempla quære. Sic ergo simplici-
 ter forma substantialis uel accidentaria mox amitten-
 da, uo

da, uocatur terminus à quo incipit motus, & altera forma acquirenda, est terminus ad quem finitur motus. Sicut in certamine cursus, ipsi carceres sunt terminus à quo, sed meta est terminus ad quem. Sic in discendo inscitia est terminus à quo, & scientia est terminus ad quem. Sic in prolificatione, non homo est terminus à quo, & iam natus homo est terminus ad quem. Itaq; terminus ad quem, est plane finalis causa, aut finis cuiuslibet motus, in genere uel specie. Antequam uero mobile progrediatur à termino à quo, tum dicitur mobile potentia, non actu, sed iam progressum à termino à quo, nec dum contingens finem, id est, terminum ad quem, dicitur mobile actu. Perfecto autem motu, & forma consecuta, non amplius mobile, sed quiescens uocatur. supra cap. 24.

SECUNDO: Quantum spaciū temporis est inter principium & finem motus, adeoq; intra terminum à quo, & terminum ad quem, illud dicitur medium, uel intermedium ipsius motus, quo spacio, mobile iam actu mouetur & mutatur. Atq; hoc spaciū non est paris quantitatis in omnibus mobilibus ac motibus, ut infra dicam capite 41. Nam diutius fert uterum Elephas quàm Equa, diutius equa quàm canis. Sicut autem motus non est ullus, nisi inter terminum à quo, ad terminum ad quem, sic quies est demum in termino ad quem comprehenso, ut currens tum deniq; quiescit, tum pertigit metam.

Similes

Terminus ad quem.
Mobile potentia.
Mobile à actu.

Quiescens
Mediū seu intermedium motus quid.
Medij conditio.

Motus.
Quies.

C O M M E N T. P H Y S.
D E L O C O. C A P
put XXXVIII.

P R I M O: Quamuis Aristoteles materiam de loco ac tempore, statim subiecerit tractatui de definitione motus, & de infinito in quarto libro Physicorum, tamen ego has duas circumstantias hucusque distuli, quia uidebatur commodius esse discantibus, si motui subiungerem mox sua accidentia atq; causas. Pertinet autem hæc tractatio de Loco ad Physicam, cum quodlibet mobile sit corpus, ut supra capite secundo, & uigesimo sexto uidimus. Atqui corpus non potest non esse alicubi, id est, in aliquo loco. Deinde quodlibet corpus graue aut leue, suapte natura mouetur locali motu. Ergo locum & esse & sciri necesse est.

Loci accip. **Locus grammat. bifariam accip.** **S** E C V N D O: Loci nomen bifariam intelligitur, nempe Grammaticæ & Physicæ, quia Grammaticæ uulgo appellamus locum, illud spatium uel interuallum medium, quo distant ab inuicem duo pluraue corpora, atq; hic locus est longus, latus, excelsus, humilis. Et mensuratur suis spatijs, ut infra eod. capite 40. Similiter improprie locum uocamus terminum fixum uel stabilem situm, cuius respectu mobile se aliter atq; aliter habet: ut cum dico, Lipsia est locus, unde sum heri egressus: ut cum dico, Media regio aëris est locus, unde pluuia destillat, sed neutro horum modorum Physicus utitur in descriptione motus.

T E R T I O.

TERTIO Proprie & physice loquendo, Locus Locus Phy-
 est ultima superficies concava corporis continentis sic quid.
 in se locatum, immobilis primo. Vel, Locus est cor-
 poralis finis corporis, quatenus suum locatum conti-
 net, sic aëris superficies concava, & capacitas aëris
 ambientis hominem est locus, & aër est corpus con-
 tinens locatum, & homo est illud locatum intra aëris
 concavi superficiem, id est, in loco. Sic interior super-
 ficies uasis est locus aquæ, uel mellis aliusue liquoris.
 Et uas est corpus continens, Et aqua uel liquor est lo-
 catum corpus in eo uase.

QUARTO: Sex conditiones requiruntur ad Loci &
 locum, Prima, Ut locus contineat totum locatum, er-
 go materia non est locus, licet contineat formam, nes.
 que est tantum altera pars locati corporis. Secunda, Materia
 Ut Locus sit reuera aliud, quàm locatum, sic alia res cur non
 est uinum, & alia res est superficies uasis, continen-
 tis uinum, ergo forma non est locus, tametsi terminet
 & definiat locatum corpus, quia forma est essentia
 corporis locati, & idem cum locato, sic neque totum
 est locus suarum partium, quia partes uniuersæ per-
 ficiunt totum, suntq; idem cum suo toto. Tertia:
 ut locus sit locato prorsum contiguus, & ne la-
 tum quidem capillum distet à locato locus: hoc est,
 ut isti loquuntur, Superficies loci concava interior,
 sit plane continua superficiei connexæ exteriori ipsi-
 us locati, sic interior superficies uasis, cui adheret

C O M M E N T. P H Y S.

minum locus est, non illa exterior superficies uasis, cui circumhærent circuli, neq; etiam spaciū separatum à corpore, est locus. Quarta. Vt locus sit æqualis locato, ne plus minusue completatur locus uno locato, nam alioqui uel plures loci, uel imperfectus locus esset, sic templum, forū, & similia, non sunt locus phisicus, quia semel eodem momento plures sunt in templo, in foro. Quinta. Vt locus habeat suas differentias positionis localis sex, scilicet, supra, infra, ante, retro, dextrum, sinistrum. Sicut & sex sunt differentie motus localis hinc denominatæ, scilicet, sursum, deorsum, ante, retrorsum, dextrorsum, sinistrorsum. Quarum priores due differentie sunt in quodlibet corpore, sed posteriores quatuor sunt tantum in corporibus animalium proprie. Sexta. Vt locus sit immobilis per se, quod in fine primæ definitionis dicitur, quia locus est superficies corporis continentis locatum interior, & superficies est accidens in prædicamento quantitatis: sed accidentia non mouentur per se, id est suo motu, sed per accidens, id est, alieno motu, scilicet, motu corporis subiecti cui inhærent: consequitur ergo locum esse immobilem primo, id est, non moueri per se, sed per accidens. Si enim motu locali per se moueretur locus, tum huius loci alius esset locus, & sic deinceps iuxta regulam Catholicam. Quicquid per se mouetur, in loco mouetur. Atq; ita fieret progressus in infinitum, quod excluditur à natura.

Differ. po-
sit. localis
Diffe. mo-
tus localis.

Locus qua
re immobi
lis primo.

Regula
catholica.

Q V I N T O.

QVINTO: *Vulgatæ diuisiones loci sunt quæ. Diuisiones tuor, Prima. Locus alius est intelligibilis uel imaginarius, in quo non sentitur, sed intelligitur quid esse spiritaliter uel imaginarie, non corporaliter, ut spiritus, angeli, demones, & animæ separata à corpore, similiter & accidentia immaterialia, quæ imaginamur esse in loco, cum tamen nullum occupent locum, neq; compleant spacium. Alius locus est corporalis uel sensibilis, in quo mouetur aut quiescit corpus mobile, & hic demum pertinet ad Physicæ. Secunda: locus alius est communis, ut cælum, ut terra, ut domus, ut forum, ut templum, in quo sunt plura corpora simul, & huic non conuenit definitio loci Physici. Alius est locus proprius, nempe circumscriptio corporis, tantum unam rem includens, neq; maior neq; minor corpore locato, & sic est in prædicamento Quantitatis. huicq; conuenit definitio prædicta. Tertia. Trifariam dicitur quippiam esse in loco, scilicet, Circumscriptiue, Vbi est principium, medium, & finis in loco, atq; in hoc corpus continentur. Definitiue, cum quippiam ibi est ubi operatur, ut angelus, ut accidentia. Et Repletiue, quod replet omnem locum, utpote mundum replet Deus, tametsi non circumscribatur à mundo. Quarta. Adhuc quippiam in loco dicitur esse per se, ut subiectum mobile in loco proprio, utpote leuia in sublimi, grauia in inferno loco, uel per accidens, ut partes subiecti, & accidentia corporis, quæ sunt in loco.*

C O M M E N T. P H Y S.
loco simul cum suo corpore subiecto.

D E V A C V O. C A P.
put XXXIX.

An sit uacuum.

EX Epicureorum sententia prolixa est apud Lucretium in libro primo disputatio. Vacuum & inane esse, Aristoteli contra contendit in quarto Physicorum, non esse uacuum. Quae contentio cum nihil admodum ad docendum faciat, prorsus hic ommittetur. Et sola definitione contenti, reliqua ad commentarios, & ad experientiam artificum remittimus. Itaque uacuum est locus mere imaginarius, non repletus corpore locata, habilis tamen ad recipiendum corpus locatum. Neque hic sentire debemus, Sicuti uulgus, quasi sola terrestria corpora impleant locum, Ut lapides, ligna, animalia, aqua, sed aer quoque & ignis, occupant, & replent locum suum, tametsi subtilius corpus loco cedat crassiori. Ut igneum aer eo, & aer aquae, & aqua terrae uel terrestri, cedit. Non potest autem esse uacuum in rerum natura, quae causa estiam est mirabilium motuum, quales & natura, & artifices operantur suis instrumentis, grauiacorpora sursum ferentes, ut patet in deducendis aquis per cannales, ut patet in alijs instrumentis, qualium saepe meminit Vitruuius in Architectura: si enim uacuum esset, neque motus naturalis, neque animalis, neque uiolentus

Vacuum quid.

Vacuum quare non possit esse in rerum natura.

Violentus continuari posset, cum omne corpus mobile aut quiescens, in suo loco proprio uelit constitui. Et circa materiam uacui mouentur tres quaestiones. Prima: An possit esse Vacuum. Cui respondeo, Non esse Vacuum, probari per experientiam quotidianam, quòd corpora grauius potius ascendunt sursum, aut alioqui in locum non suum feruntur, potius quàm admittatur uacuum, ut iam dixi ex Victruuio. Secunda. An idem corpus in diuersis locis esse possit semel eodè temporis momento. Cui respondeo simpliciter. Hoc per naturam fieri non posse, sed miraculose. sicut corpus CHRISTI est in caelo, & simul in diuersis formis Sacramenti panis & calicis. Tertia: An duo pluraue corpora possint simul in eodem loco proprio esse? Cui respondeo. Quòd hoc fieri non possit, arguere experientiam in Bombardis, ubi ignis & aër uehementissimo motu eiacularur globum lapideum aut ferreum ingentis ponderis, ne admittatur uacuum, hoc est, ne non suum locum quodq; corpus occupet.

Trium
quaestio-
na
de uacuo-
solutio.

DE SPACIORVM VO-
cabulis. Caput XL.

P R I M O: Quid spacium sit, diximus supra cap. 38. nempe, Intermedium temporis uel loci inter duos terminos, hoc est, id quod inter principium & finem intercedit. Hoc autem caput ideo subiunxi, ut

COM M E N T. P H Y S.

uel ex Budæo, uel aliunde, huc congererentur mensurarum uocabula, quibus in metiendis spacijs locisq; uulgò utimur.

SECUNDO: Nomina spacij mensurandi ferè hæc sunt.

- 1 Momentum duodecima pars uncie .i. pollicis.
- 2 Minutum.
- 3 Punctum.
- 4 Siliqua.
- 5 Semiobulus, uel, Ceration.
- 6 Obulus.
- 7 Scrupulus, uel scrupulum.
- 8 Semidrachma.
- 9 Drachma.
- 10 Sextula, uel sexta pars uncie.
- 11 Didrachmon, uel Sicilicus, siue Siciliquum.
- 12 Duella, tertia pars uncie.
- 13 Tridrachmon, quarta pars uncie.
- 14 Quadrans.
- 15 Stater, duodecim scrupuli, hoc est, semiuncia.
- 16 Digitus, quatuor grana hordei.
- 17 Vncia, uel Collex, uiginti quatuor scrupuli.
- 18 Sextans, duo pollices.
- 19 Palmus, tres pollices.
- 20 Triens, quatuor pollices.
- 21 Quincunx, quinq; pollices.
- 22 Dichas, id est, duo palmi, hoc est semipes.

- 23 Septunx, septem pollices.
- 24 Bes, octo uncia, uel pollices.
- 25 Dodrans, uel Spithame, nouem uncia.
- 26 Decunx.
- 27 Pes, id est, duodecim pollices.
- 28 Cubitus, id est, sesquipes. Vulgo ulnam uocant, sed male.
- 29 Gradus, duo pedes.
- 30 Gressus, uel, Passus minor, duo pedes, et semis.
- 31 Passus, quinque pedes.
- 32 Orgyia, uel Vlna, uel Hexapeda, i. sex pedes.
- 33 Cubitus maior, nouem pedes.
- 34 Decempeda.
- 35 Pertica, uiginti quinque pedes.
- 36 Plethrum, centum pedes, sexta pars stadij circiter.
- 37 Stadium, centum uiginti quinque passus, hoc est, sexcenti uiginti quinque pedes. Et graeci numerant secundum stadia, sicut latini secundum passus. Est ergo stadiū octaua pars miliaris Italici.
- 38 Diaulus, duo stadia.
- 39 Miliare Italicum, uel Mille passus, quod spacium lapide signabant. Ideoque uocant lapidem miliare Italicum quandoque.
- 40 Dolichus, duodecim stadia.
- 41 Leuca, miliare Gallicum, duo Italica, hoc est, sexdecim stadia
- 42 Parasanga, triginta stadia, Persicum miliare.

C O M M E N T. P H Y S.

- 43 *Miliare Germanicum, quadraginta stadia; hoc est, quinq; Italica.*
 44 *Schenus, sexaginta stadia.*
 45 *Dieta, hoc est, uiginti millia passuum, quatuor Germanica miliaria.*
 46 *Stathmus, uel Mansio, uel Dieta militaris, uiginti octo millia passuum.*
 47 *Dieta uulgaris, miliaria Germanica septem. Et hæc de spaciorum uocabulis. Reliqua apud Budeum require.*

D E T E M P O R E.
 Caput XLI.

Tempus
quid.

Opinio
falsa.

Expositio
definitio-
nis.

PRIMO: Tempus est numerus mensurans motum rerum mutabilium, secundum prius & posterius. Vel Rodolphus apertius definit, Tempus est spacium deductum ex coeli soliq; uertigine, quo omnium mobilium metimur agitationem & uicissitudinem. Neq; statim ex hac definitione consequitur, sphaeras coelestes uel motum coeli esse tempus, ut quidam falso opinantur. Sed significatur tempus esse spacium, quod mensuretur ipso motu coeli & solis. Ut dies artificialis est tempus, hoc est, spacium quo Sol supraterram uoluitur & lucet, & sicut panni quantitas mensuratur ad longitudinem cubiti uel ulnae, sic tempus metitur & mensurat proprie quemlibet

libet motum, id est, durationem uel spacium motus, secundum prius & posterius, quorum neutrum est in tempore, sed plane in motu. Cuius terminus à quo cum suis medijs propioribus uocatur prius. Sed terminus ad quem cum suis medijs propioribus uocatur posterius. Nam quia motus quiddam continuum est, & non in instanti, id est, non in uno momento temporis absoluitur, sed iustum requirit spacium: certe diuiditur motus in partem priorem, scilicet, in principium, & in partem posteriorem, scilicet, finem, ut supra eodem capite tricesimo & tricesimo septimo dictum est. Sic in calefactione aquæ spacium, quod refertur ad terminum à quo, hoc est, media quæ præcedunt tepesfactionem, illa dicuntur prius esse, sed spacium quod refertur ad terminum ad quem, scilicet caliditatem, hoc est, media quæ sequuntur tepesfactionem, dicuntur esse posterius. Hic autem docendi gratia tepesfactionem sumo, pro dimidio gradu uel spacio ad calefactionem. Et hæc medietas debet mensurari secundum proportionem Geometricam. Alij dicunt idem, sed simplicius. Quòd tempus sit mensura motus non in eodem momento, sed secundum prius, id est, præteritum, & posterius, id est, futurum, cum fluxu suo præsentis, id est, cum momento uel minuto temporis præsentis. Quod isti uocant NVNC. Quod NVNC, Finit præteritum, & incipit futurum.

Prius quid
Posterius
quid.

Tepesfactionem.

Alia definitionis
expositio.

SECUNDO: Tempus est triplex, scilicet, Præteritum

C O M M E N T. P H Y S.

teritum quod fuit, & iam non est. Futurum quod erit, nec dum est. Præfens quod est finis præteriti, & initium futuri. Hoc præfens alioqui ipsum NVNC dicitur.

NVNC
quid.
Tempus.
Nihil de
tempore
sentitur
præter
nunc.

Est autem NVNC, Continuatio præfentis temporis, adeoq; actus & substantia temporis. Quia momenta continuata sine interuallo, sunt tempus ipsum. Sicut puncta continuata sunt ipsa linea. Et rectissime dicunt nihil sentiri neq; apprehendi de tempore, quàm momentum, id est, ipsum NVNC. Quia tempus nihil aliud est, quàm NVNC continuatum, fluens continuo suo fluxu.

Prop.
offic. tem=
poris.
Que tem=
pore men=
surentur,
que non.

TER T I O: Proprium officium temporis est, mensurare motum quemlibet rei mobilis per se, & quietem per accidens. Hoc tempore mensuratur primo motus primi mobilis, hoc est, supremi cœli, qui dicitur maxime regularis. Deinde mensurantur tempore motus inferiorum spherarum cœli. Veruntamen spirituum cœliq; substantia proprie non dicitur esse in tempore, sicut neq; in loco. Quia extra cœlum supremum nihil est. Et quia esse in tempore, est uariari ac mutari tempore, ut iam mox dicam. Atqui cœlum & spiritus sunt incorruptibiles, locoq; tantum mouentur. Deniq; motus sub cœlo in rerum natura, mensurantur tempore, utpote motus naturales, qui tandem examinantur ad motum cœli tanquam perfectissimum, in quo tempus est proprie actu. Sic & alij motus, ut animales in corpore animato, & motus supernaturæ.

Esse in
tempore
quid.

naturæ.

naturales, ut in creatione, in rebus fatalibus, in angelis, mensurantur tempore. Præterea tempus est causa corruptionis potius, quàm durabilitatis, propter corporum naturalium fragilitatem & mutabilitatem, quam mensurat tempus. Quod autem longiore tempore duravit, id senescit, & paulatim ad interitum suum procedit. Quod & experientia & uulgatæ sententiæ docent, ut hæc.

Tempus edax rerum, tuq; inuidiosa uetustas,
 Omnia destruitis, uitiatq; dentibus æui,
 Paulatim lenta consumitis omnia morte.
 Tempora mutantur, & nos mutamur in illis.
 Ideoq; temporaneum uocamus caducum & mutabile.

Ouid.

Q V A R T O: Physici addunt duo tempori affinia, scilicet, Aeternitatem & Aeuum. Aeternitas temporis est interminabilis & infinita mensura eius, quod neq; Aeterni principium, neq; medium, neq; finem habet. Ut Deitas quid. & mundi iuxta Peripateticos. Aeuum est mensura Aeuum motus, saltem localis, eorum quæ habent principium quid. quidem, sed non finem. Quales sunt Angeli, Dæmones, Animæ humanæ immortales. Atqui mundus non Mundus est in tempore secundum substantiam suam, sed in æ- an in tem- ternitate. Verum iuxta motum localem, & secundum pore. partes, operationes, actionesq; suas, est in tempore. Quia partes mundi, ut elementa, ut corpora, sunt corruptibiles.

DE

C O M M E N T . P H Y S .

D E N U M E R O .

Caput XLII.

Numerus **PRIMO:** Numerum hoc loco paulo aliter
quid hoc quàm Arithmetici intelligimus . Nempe, quasi
loco signi- mensuram qualemcunq; , per quam plus minusue
ficet. quantitatis esse iudicamus, & discernimus, in re qua-
Numerus piam. Et Numerus est duplex, scilicet, Numeratus et
duplex. Numerans. Numerus Numeratus, quem alioqui ma-
Numerus terialem uocant, est plane res uel multitudo numerata,
numeratus ut exercitus, cohors, manipulus. Sed Numerus nu-
Numerus merans, quem alioqui formalē uocant, bifariam di-
numerans citur, Nam alius est principalis, ut anima ipsa nume-
duplex. rans, & discernens à se inuicem omnia & singula, &
 quidem sola anima hominis, Bruta enim & inanima-
 ta nihil numerant. Alius numerus est medius, quo tan-
Numerus quam instrumento anima nostra numerat. Et hoc in-
medius strumentum rursus intelligitur trifariam, scilicet,
duplex. pro actu uel operatione animæ numerantis. Deinde
 pro conceptu istius discriminis. Et sic tempus est nu-
 merus, hoc est, discrimen spacij prioris, & postero-
 ris. Deniq; signum aut uocabulum numerale est sym-
Numerus bolum numeri, ut unum, duo, tria, quatuor. Et hic uo-
Mathema- catur Mathematicus numerus, quantitas collecta ex
quid. multis unitatibus, sicut linea est collecta ex multis pun-
 ctis continuis.

Secundo,

SECUNDO: Tempus si comparetur ad motum tanquam ad suum efficientem, ut dies artificialis ad motum solis supra terram, tum dicitur numerus numeratus. Si uero comparetur tempus suo subiecto mobili secundum partes suas, scilicet, præteritum, præsens & futurum, tum dicitur numerus numerans medius. Nempe conceptus uel discrimen in anima metiente spacium secundum prius & posterius, ut in definitione temporis explicaui. Et hæcenus de motu Physico, deq; eius accidentibus & circumstantijs. à 28. cap. dictum esse abunde puto. Quæ breuiter hoc epilogo licet Quid discendum sit complecti, ut obseruemus summam. Primo, ἐνδελέ. cendum sit χεῖρα quid & quotuplex sit, cap. 28. Secundo, Potentia quid, & quotuplex sit, cap. 29. Tertio, quòd Mo- mis 15. cap. tus est actus entis in potentia mobilis, & eius sex esse species, cap. 30. Quarto, ad motum requiri quinque. Quinto, Motum esse triplicem, cap. 36. Sexto, Motum non esse infinitum actu, cap. 31. Sed motum esse continuum, cap. 32. Et non esse motum diuiduum, alioqui non unum, sed plures dici motus, cap. 33. Septimo, quòd quies est cessatio motus in ente mobili, cap. 34. Octauo, Mouentia esse quinque, scilicet, 1. Deum. 2. Angelos motores. 3. Cælos & stellas, 4. Naturam communem, 5. Naturas singulares, ca. 35. Nono, Mobile subiectum, esse corpus naturale, totius quoque Physicæ subiectum, cap. 36. Decimo, Terminos esse duos, scilicet, A quo, & ad quem, capite 37. Vndeci- mo,

COMMENT. PHYS.

mo, Locus quid, & quotuplex sit. cap. 38. Duodecim
mo, Vacuum non esse cap. 39. Decimo tertio, Spacium
esse temporis uel loci interstitium & intermedium,
cap. 40. Decimo quarto. Tempus quid, & quotuplex
sit, cap. 41. Decimo quinto, Numerus quid sit, & cum
esse in anima, cap. 42. Decimo sexto. Obserua, totum
hunc primum commentarium, sicut & octo libros

Argumen- Physicorum, uersari circa prima elementa Physicæ,
tum primi & tradere theorica præcepta de rerum naturalium
libri huius principijs, causis, effectis, accidentibus, ut de motu &
commen- mutabilitate corporis naturalis, Atq; ita hætenus ge
tarij. neralia tantum esse proposita & elementaria. Quo
Cur hæcte- rum exempla & experimenta, & in sequentibus li
nus tradi-bris obseruare licebit. Quod uero prædicta uidentur
ta difficilia alicui esse difficilia, nihil aliud hanc difficultatem ob
uideantur. iicit, nisi quod auribus hæc insolita sunt, & quasi alie
na propter desuetudinem. Sed ut cunq; sit, materia se
sequentis amœnitas facile repensabit nobis, si quid
difficultatis aut fastidij potius ex superioribus forte
accepimus. Iam inde enim sequuntur, quæ nostris sen
sibus etiam & non imaginatione sola possunt depre
hendi. Tametsi in reliquo argumento quod superest.
multa diligentia, præsentis animo, promptaq; uolun
tate opus erit in discendo. Magna enim pars eruditi
onis est, cupere ex animo serioq; uelle eruditum fieri,
Finis libri primi.

COM

COMMENTARI

TARII IN PHYSI-

CAM A R I S T O T .

Liber secundus.

P R A E F A T I O A V T O R I S .

LA QVAE AD INQVI-
renda prima Physices principia at- *Quid in*
tinent, qua diligentia potui, hacte- *primo hu-*
nus tractavi, per omnia ferè secutus *ius com-*
Arist. in hac professione proculdu- *menta. lib.*
bio optimum autorem, ita ut de meo nihil admodum *tractave-*
affinixerim. Sed tamen ab illo & sectatoribus eius di- *rit.*
cta pridem huic commentario inseruerim. Et cupio
sane studiosos pari sedulitate praedicta amare & in-
telligere, qua fide sunt à nobis exposita, tametsi me nō
omnia consecutū esse uideam & fatear, quasi nihil in
primo desideretur commentario, aut quin supersint
adhuc plura discipulis inuestiganda. Sed rationem
aliquam me habere oportuit eorum, qui his sacris iam
primum initiantur, ne, si statim mysteria singula illis
discenda exhiberem, uel operis prolixitate, uel mate-
riae perplexitate, abigerem, & tanquam ab aditis ex-
cluderem. Nam in praedictis etiam non omnino caue-

*Excusatio
auctoris.*

C O M M E N T. P H Y S.

re potui, quin obscuriora quædam uel auribus saltem insolita & superstitiosa quasi uideantur nouitijs sectæ huius, alioqui in speciem difficilioris: eò quòd pleraq; de principijs causisq; præcepta mere Theorica, nullo sensu neq; experientia, sed tantum animi imaginatione proprie deprehendantur. Sed hæc tamen adhibitis exemplis, aliunde etiam ascitis, ut ab arte uel à sensu, & experimento, et ab analogia similiumq; collatione, extrinsecus petita, utiq; se ita habere tandem experimur, atq; deinceps ex insequenti argumento magis experiemur. Hinc enim de mundo uniuerso, de lib. doceat. cælo, de elementis, & quatenus ista generationi conseruationiq; rerum naturalium sint necessaria, dicitur hoc secundo libro, maiore aliquanto cum uoluptate quàm hactenus. Etenim hæc contemplatio multo iucundissima debet existimari, et homine liberali dignissima, præsertim, si hic sentiat, omnia ista propter humani generis usum et conseruationem esse à Deo creata, si sciat se imaginem istius uniuersi & μικρόκοσμον esse, ut Plato inquit, hoc est, minorem & alterum mundū: non minorem certe dignitate, sed mole, at longe maiorem & meliorem nobilitate naturaq; sua, ut potestate quasi dominus, uel saltem usu fructuaris, ut iure consultorū uerbo utar, in re non dissimili. Neq; uero otiosa tantū uoluptas ex hac contemplatione mundi partiumq; eius discenti obuenit, sed mirabilis quoq; cōmoditas, adeo ut aliqua pars humanæ scelicitatis

Quid sec.
lib. doceat.

Commen=
datio hui=
ustracta=
tionis.

tatis (si qua in hoc mundo potest accidere nobis) illinc dependeat. Siquidem nemo potest negare, ex harum rerum scientia & inpectatione, sapientiam atq; benignitatem Dei ueri agnosci, in eiusq; amorem ac obseruantiam eos inde illici, qui gratis animis talia reuerenter obseruant, nec tanta Dei munera atq; opera nobis peculiariter edita fastidiunt. Et longū esset hinc indicare exemplisq; probare, quo nam modo pij, maximi etiam uiri non solum uoluptatem, sed & hæc, maioraq; commoda, quæ nunc breuiter attigi, perceperint ex mundi creaturarumq; obseruatione. Quoties enim David & Salomon, sapientissimi omnium qui fuerunt principes, Dei peculiarem providentiam, curam, sollicitudinem, beneficentiam, & in summa, bonitatem eius lætissimis hymnis encomijsq; celebrant? Quam in cœlestibus, in terrestribus, in humanis creaturis et rebus, apertissime exhibeat, et ambitiose quasi ostendet? Atqui ista à sanctissimis uiris celebrata, nemo recte intelliget, nisi qui Physicæ teneat scientiam, hoc est, qui causas & effectus totius naturæ in uniuerso mundo efficaciter operantis per Dei uirtutem sibi infusam, inuestigarit et cognouerit. Eat ergo nunc aliquid, ac talem rideat aut contemnat professionem, quæ sacris quoq; literis intelligendis, adeoq; ad ipsum Deum agnoscendum, ita ut multum prodesse ostenditur adeo manifeste, ut nemo sanus contra sentire possit. Proinde studiosos iam rursus admonitos uelim, ut

C O M M E N T. P H Y S.

reliquis audiendis atq; discendis simul animum & conatum non segniter intendant, & inde Deum patrem misericordem incipiant agnoscere, qui si minutulas quoq; creaturas, ut caducos flosculos, uirgulta, lapillos, uermiculos, aliaq; animalcula tantopere ornat & curat, multo certe maiorem sollicitudinem corporis animæq; hominum idem benignissimus pater suscipit.

D E M U N D O,

Caput I.

Mundus unde dicitur.

Synonyma mundi.

Mundus quid uulgo & theolo. significet.

Mundus unus ne an plures.

PRIMO: Mundum hunc latini uocant, quem Græci κόσμος. Vtriq; ab ornatu & pulchritudine sua, quod proxime post Deum, & hominem, spiritusq; nihil sit neq; pulchrius, neq; ornatius, uel admirabilius, quàm ipse mundus. Et hunc alioqui uniuersitatem uel uniuersum appellant, eò quod mundus tanquam sedes amœnissima & capacissima completur, contineatq; omnia uniuersaq; simplicia mixtaue corpora. Vulgus tamen & sacræ etiam literæ, sæpe mundi uocabulo significant terram, & homines terram habitantes.

SECUNDO: Prolixa fere & superuacua quaestio est. Vtrum unus tantum an plures sint mundi. Quam Aristoteli in 1. cœli tractat. 3. examinat. Probandum unum tantum, non plures esse mundos, ut senserunt post Democritum Epicurei, cuius disputationis hoc ferè

fere caput est. Quia unus tantum motus cœli regula-
 ris est, ergo unum est primum mobile, & unicus est
 mundus. Si enim plures mundi essent, oporteret etiam
 plures diuersosq; motus & locos extra cœlum esse,
 atq; ita uacuum admitti, & in infinitum fieri pro-
 gressum, quod utrunq; prorsum abhorret à natura.

TER T I O : Mundus est substantia corporea, complectens suo ordine cœlum & terram, & quæcunq; in cœlo & terra continentur. Huius definitionis Aristotelicæ sumptæ ex libro de mundo, sensus facile patet, cum sit ex partibus mundi sumpta, quarum aliæ sunt simplices, ut cœlum & elementa, aliæ sunt compositæ, ut corpora mixta ex quatuor elementis.

Q V A R T O : Partes mundi bifariam inquiruntur, scilicet, secundum situm, & secundum relationem. Quia secundum locum uel situm uniuersa machina mundi diuiditur in duas regiones, quarum superior, uocatur regio Aetherea cœlestis, id est, cœlum, infra eodem capite proximo. Inferior autem est regio elementaris, continens orbem ignis, aëris, aquæ, & terræ, infra eodem capite sexto: Secundum relationem uero, quatenus totum conferitur & diuiditur suis partibus. Mundiq; partes longe sunt plures, quarum aliæ principales, aliæ minus principales uel minute dicuntur. Principales, ut nouem cœli cum stellis, ut quatuor Elementa cum corporibus mixtis, & con-

Mundus
quid.

Mundi
partes.
Partes
mundi se-
cundum si-
tum.

Partes
mundi se-
cundum
relatio-
nem.

COMMENT. P H Y S.

tentis collocatisq; in unoquoq; orbe elementari inanimatis uel animatis. Qualia sunt Meteora, Metalleria, Plantæ, Animantia, Homines, quorum maxima pars in aqua terraq; degit. Minus autem principales mundi partes & minutæ sunt, membra, partes, artus, & articuli prædictorum corporum, & iam enumeratarum in genere substantiarum accidentia. De quibus ex insequentibus patebit abunde. Sic ergo patet, quod supra dixi in primo ad finem capituli penultimi. Mundum esse immutabilem in tota substantia sua, Sed esse tamen secundum partes, elementares præsertim & mixtas substantias. Neq; hoc dici absurde, probant exempla plurima, ut mare totum dicimus non posse exhauriri, quod tamen partibus exhauritur, cum sentina purgatur in nauis, uel plura uasa implentur aqua marina.

Minus
principales
mundi
partes.

Mundus
quatenus
immutabilis,
et quatenus
mutabilis.

Materia
mundi.
Poëtæ.

Q V I N T O : Cause mundi sic ferè inuestigantur. De materia mundi ex qua sit compositus, inter se ambigant eruditi, Poëtæ enim & uetustissimi, uolunt mundum ex chao esse factum, tanquam ex materia prima, quæ sic creata rudis & informis primum, & inde digesta atq; disposita secundum uniuersi mundi partes. In hac opinione est Ouidius secutus Hesiodum in Theo. Qui scribit & Deos quoq; natos ex illo chao. Vide in primo libro Metamorph. descriptionem $\chi\alpha\acute{\iota}\varsigma$.

Ante mare & terra, &c.

Ecclesiæ

Ecclesiastici uero rectius sentiant, mundum esse ex Ecclesia
 nihilo creatum, hoc est, ex nulla materia factum à stici.
 Deo. Peripatetici opinantur mundum plane æter- Peripate-
 num, hoc est, nunquam incepisse, neq; desitutum esse. tici.
 Plato autem in Timæo dialogo, quem de creatione Plato.
 mundi scripsit, non ita alienus est à nostra & Ecclesi-
 asticorum sententia & fide. Sed reuera de creatione De mundi
 uel æternitate mundi, humana ratio nihil certi potest æternitate
 intelligere, nedum statuere. Iuxta illud ad Hebr. un- quid sentia
 decimo. Fide intelligimus, aptata esse secula uerbo endum.
 Dei, ut ex inuisibilibus fierent uisibilia. Constat ergo
 fide, Mundum creatum incepisse aliquando, sed non
 interitutum esse plane, nec post extremum Diem, cum
 purgabitur & renouabitur, pristinaq; amœnitati re-
 stituetur, ut scholastici uerbose disputant. Cum ergo, Peripate-
 ut dixi, æternum esse mundum Peripatetici opinentur, tici.
 materiam quoq; primam ipsi mundo coæternam esse
 uolunt, ex qua mundus cum suis partibus sit factus,
 tametsi est longe alia materia prima cœli, alia Ele-
 mentorum, ut uerbose contendunt Peripatetici, in li-
 bro de cœlo & mundo priore.

SEXTO: Forma substantialis mundi, est ipsa Forma
mundi sub-
stantialis.
 quidem perfectissima & absolutissima, suis partibus
 optime distincta & ornata essentia. Quam perfecti-
 onem describit & probat Aristoteles, mox in princi-
 pio operis de cœlo & mundo. Verum ista forma mun-
 di est inanimata, hoc est, non habet propriam ani-

COMMENT. PHYS.

nam, licet gubernetur à nobilissimo spiritu Dei, & inde ab angelis, ut dictum est supra, in primo libro, capite tricesimo quinto. Sic & Virgilius in 6. inquit. Deus nobilissima mens agit molem mundi, & magno se corpore miscet. Vbi omnia spiritus intus alit. Sed forma accidentaria Mundi uniuersi magno consensu est orbicularis & spherica, id est, mere & æquabiliter rotunda. Vt Plinius in secundo libro, capite secundo, & Aristoteles in libro secundo de cælo, capite tertio probat aliquot rationibus. Vt, perfectissima figura est in perfectissimo corpore mundi, Sed spherica figura est omnium perfectissima, Ergo mundus est sphericus. Minorem probat Aristoteles in secundo libro, capite tertio de cælo. Tu aliàs rationes quære apud autorem spheræ materialis. Efficiens autem causa mundi, tametsi iuxta Peripateticos nulla sit: qui eum æternum esse credunt, tamen autore Mo- se & Platone in Timæo, Deus est mundi opifex, & creator omnium partium eius, totius uniuersi. Quem Deum etiam Peripatetici dicunt esse motorem & gubernatorem mundi, Qui per medias causas quoq; agit. Vide in octauo libro Physicorum, & in undecimo atq; duodecimo libro Metaphy. Finalis causa mundi est, continere intra se & fouere omnes singulasq; partes suas enumeratas supra, ad gloriam Dei, & utilitatem hominum. Effectus autem accidentiaq; mundi cum plura sint, tamen hæc quinque præcipue numerantur, Septimo.

Forma mü
di acciden-
taria ro-
tunda.

Efficiens
causa
mundi.

Finalis cau-
sa mundi.

SEPTIMO : *Mundus est finitus, non infinitus. I. Mundus Quia nihil habens finitum motum est infinitum. Sed finitus. Mundus habet finitum motum quotidianum, quo circumgeratur in 24. horis. Ergo Mundus non est infinitus. Maiorem probo. Quia finiti ad infinitum nulla est proportio. Item, Alioqui lineæ infiniti corporis ducerentur à centro in infinitum, & distarent infinite à centro, quod si accederet, nullo modo recurrere posset intra finitum tempus. Item, Omnis figura habet finem & terminum, sed Mundus est figuratus spherice. Ergo mundus est finitus. Vide plura in primo de coelo, tractat. 2. ITEM, Mundus est unus non plures, alioqui sursum admitteretur infinitum & uadus unus. cum quoq; contra naturæ captum. Quia si plures essent mundi, tum extra cuiusq; coelum, esset aliquid. Iam uero extra coelum prorsus nihil est. ITEM, Mundus est æternus secundum Peripateticos, ut sæpe iam dictum est. ITEM, Mundus est perfectissimum corpus proxime post hominem. ITEM, Mundus est sedes & habitaculum Dei, spirituum, & corporum, atq; eorum quæ his accidunt. Atq; hæc de uniuerso mundo in præsens dixisse satis sit, plura enim ex insequentibus patebunt.*

DE COELO.

Caput II.

M 5

PRIMO:

II. Mundus unus.
 III. Mundus æternus.
 III. Mundus perfectissimus corpus.
 V. Mundus sedes Dei & creat.

COM MENT. P H Y S.

Coeli signi-
ficata.

PRIMO: Vocabulum Coeli, teste Aristotele libro primo, capite tertio, multifariam significat. Primo enim significat extremam mundi sphaeram, utpote primum mobile, extremum corpus mundi, circulariter mobile. Quod alias firmamentum uel stellatum coelum Aristoteli dicitur. Secundo significat omnes sphaeras contiguas in regione aetherea. Sic Coelum appellamus supremum spaciū mundi intra primum mobile & Elementa, Cuius suprema pars & circumferentia est primum mobile, infima uero est sphaera Lunae. Et sic in presenti capite intelligitur,

Aether.

Vocaturq; Aether, à continuo & perpetuo motu.

Quarta essentia

Quod Aristoteles quintam essentiam uocat, id est

3.

corpus aethereum. Tertio capimus coelum pro toto mundo. Porro coelum dicitur, Vel à concauitate, quòd

Coelum
unde di-
ctum.

intra se omnia complectatur. Vel ab ornatu, quod a stris & stellis pulcherrime fit coelatum, pictum, & ornatum.

Coelum
quid.

SECUNDO: Coelum est corpus simplex, aethereum, & sphaericum, perpetuo mobile actu, stellis & astris insignitum.

Quo ordi-
ne Aristo-
teles de
caelo doce-
at.

TERTIO. Aristoteles in 2 Coeli, tract. 1. hoc ordine docet. Primo, Coelum esse aethereum, & perpetuum, atq; infinitum, non quidem magnitudine, sed duratione sui, de qua satis supra eodem capite primo, articulo quarto. Deinde situm coeli prolixè inquit

Dextrum.

dicens. Dextrum coeli esse orientem, unde surgunt

Astra

Astra, Sinistrum uero esse occidentem, Sursum ue= Sinistrum.
 ro aut Superiorem locum Cœli esse ad polum antar= Sursum.
 cticum. Et Deorsum, inferioremq; Cœli partem, esse Deorsum.
 ad nostrum polum arcticum, eò quòd motus incipi=
 at à dextro ad sinistrum. Verum non potest negari,
 plerosq; contra sentire, qui arcticum dicunt esse de=
 xtrum cœli, antarcticum uero sinistrum. Tertio loco *In cœlo*
 docet, non unum, sed plures motus esse in cœlo, & *plures mo=*
 Planetas ab occidente ferri contra primum mobile, ut *tus.*
 infra eodem capite tertio. Quarto loco docet: Cœ=
 lum esse Rotundum sphericæ figuræ, quod experi=
 entia quoq; arguit, siquidem stellæ & astra æquedi=
 stant à cœtro terræ, siue in oriente, siue in meridie, siue
 in occidente, siue ad septentrionem sint. Quinto loco,
 de motu Cœli, de stellis, de numero spherarũ indicat.

Q V A R T O : Materiam cœli & corporum *Materia*
 cœlestium esse longe aliam, quàm Elementorum aut *cœli &*
 corporum mixtorum, docet scholarum consensus cum *corporum*
 Aristotele. Siquidem elementa & corpora composita *cœlestium.*
 inuicem sint generabilia & corruptibilia. Sed cœlum
 est ingenerabile & incorruptibile.

Q V I N T O . Adhuc sunt obseruandæ aliquot *Proprie=*
 conditiones & proprietates cœli. Prima, *Nullum tates cœli.*
~~corpus esse extra Cœlum naturaliter & uiolenter.~~
 Quia omne corpus est uel cœleste, uel elementare,
 uel compositum, Modò cœleste extra cœlum nullum
 est, quia nihil est extra se ipsum. Quod uero neq; ele=
 mentum

COMMENT. PHYS.

mentum, neq; compositum extra coelum sit, patet. Quia sicut omne graue fertur deorsum ad centrum, ubi quiescit. Sic omne leue fertur sursum ad circumferentiam, ubi quiescit. Iam uero coelum, est hæc ipsa circumferentia totius Mundi. Secunda Conditio est: Coelum non esse Elementum, neque compositum ex elementis, ut supra de materia eius patuit, & incorruptibilitate mundi. Ergo coelum neq; generabile, neque corruptibile, nec calidum, nec frigidum, nec coloratum est. Et in summa, Coelum non habet ullam Qualitatem, quæ constatur ex qualitatibus Elementorum. Tertia Conditio: Coelum est omnium corporum multo nobilissimum & pulcherrimum, quod multifariam probatur. Quia supremum locum occupat. Et quia pulcherrimam, & perfectissimam habet figuram sphericam, quæ intra se ipsam terminatur æquabiliter, & fulcitur qualibet sua parte. Item, Quia Coelum non est obnoxium ulli mutationi secundum substantiam, uel Qualitatem, sed tantum loco mutatur, sicut spiritus. Verum hinc maxime probatur cœli mobilitas, quod naturam habet uniuersalem cœlestem, de qua supra in primo libro, capite sexto. Nam efficax est coelum in hæc inferiora corpora, quibus communicat suas uirtutes & influentias, quod supra in primo libro, capite quarto, uocauimus fatum astrologicum, quale magnifice celebrat in principio quarti libri, Manilius. Et coelum agit in hæc inferiora

Coelum agit in hæc inferiora corpora, quibus communicat suas uirtutes & influentias, quod supra in primo libro, capite quarto, uocauimus fatum astrologicum, quale magnifice celebrat in principio quarti libri, Manilius.

ratribus medijs quasi instrumentis . Primo per suum motū, quo calefacit & fouet, et uiuificat hæc inferiora corpora. Secundo lumine suo, eò quòd lucem omnibus rebus offert, & tenebras tristitiamq; discutit, et illustrat hæc inferiora . Tertio, per uirtutem & influentiam suam. Etenim influentia cœlestis, est quædam Qualitas immaterialis & occulta in cœlo, effi-
cax, quæ nequit impediri, quin suos effectus præstet in his corporibus compositis pro eorum qualitate, natura, & habitudine . Quinetiam Platonici dicunt, ipsas animas quoq; multa à cœlo sumere, ut infra in quarto libro, capite 38.

Influentia
cœlestis
quid.

DE MOBILITATE,
cœli. Caput III.

Motus cœli

PRIMO : Sicut cœlum est cœteris corporibus multo nobilius, sic etiam habet motum nobilioris & perfectioris, qualis est motus circularis & uniformis, quem supra maxime regularem diximus. Moueri autem cœlum circulariter bifariam probatur, Primo experientia. Nam uidemus oculis stellas oriri, paulatimq; eleuari à terra, donec perueniant ad medium cœli. Magnitudines autem istarum stellarum, quæ hoc modo mouentur in nullo uariare loco, per certas mensuras deprehenderunt Mathematici. Consequitur ergo in eo motu æquales obseruari distantias in eodem loco, ad diuersas stellas. Et per consequens

li circularis.

C O M M E N T. P H Y S.

consequens circulariter moueri cœlum . Deinde quia motus cœli est regularis maxime, quem semper æquis spacijs in uiginti quatuor horis confici obseruamus, & oculis quoq; cernimus, in sole æquinoctiali. Quo enim in loco stella fixa hac nocte sub horam nonam uidetur, eodem in loco perendie sub eandem horam nonam noctis cernitur. Ergo motum esse circulare necesse est, præcipue cum hic circularis motus maxime conueni-

Motus cœli at sphericæ figuræ cœli & mundi.

li perpetuus. **SECUNDO:** Motus Cœli est perpetuus, quia Cœlum iuxta Peripateticos est perpetuum, & intra Caus. effi. se habet motorem suum, nempe Spiritum, uel intelligentiam, ut uocant. Nam efficiens causa cœlestis motus est primum ipse Deus, primus motor, perpetuo mouens & impellens supremum mobile, cui quasi affixus insidet, & incumbit secundum Peripateticos. Deinde singulis spheris sui sunt & insident Spiritus, quos uel Dæmones, uel intelligentias appellant. Isti spiritus interim dum cognoscunt & uident suum creatorem Deum, peculiari quadam uoluptate ac desiderio mouent suam quisq; spheram. Et cum illi spiritus similitudine quadam uocentur animæ. Ideo quasi animalis est motus cœli.

Motus cœli animalis quasi.

atorem Deum, peculiari quadam uoluptate ac desiderio mouent suam quisq; spheram. Et cum illi spiritus similitudine quadam uocentur animæ. Ideo quasi animalis est motus cœli.

Motus cœli non naturalis.

TERTIO: Motus Cœli non est naturalis, sed diuinus quodammodo, quia nunquam stat Cœlum, neque quiescit. Iam uero quod caret alterna requie durable non est, secundum naturam. Nec intenditur motus,

tus,

tus, neq; remittitur, sed est semper æquabilis. Item quia cœlum non mouetur ad eandem partem, cum tamen sit eiusdem speciei. Nam primum mobile ab oriente in occidentem mouetur. Planetæ uero contra, proprio motu ab occidente in orientem mouentur, & diuerso tempore quidem.

Q V A R T O: ~~Motus cœli non est animalis,~~ Motus cœli non animalis.
 quia sine fatigatione, sine labore, & absq; sine est ullo, li non animalis.
 neq; remissior in principio & sine, neq; fortior in medio, sed est æqualis semper. Neq; etiam uiolentus est Motus cœli non uiolentus.
 motus cœli, quia nullum uiolentum est perpetuum
 neq; æquabile, sed motus cœli est perpetuus & æquabilis. Ergo non est uiolentus.

Q V I N T O: Quod Pythagorici & Plato quodque in Timæo, & post eum Cicero in secundo libro de natura Deorum, & in libro de uniuersitate, item Macrobius in priori parte libri secundi, de somnio Scipionis, concentum musicum, & sonantem harmoniam quandam cieri & excitari dicunt ex illo motu, est mere somnium Philosophicum, si de sono uocali intelligas, tametsi dicunt isti harmoniam & concentum Cœli propter nimiam longinquitatem non percipi auribus. Reuera autem cum harmonia significet proportionem & æquabilitatem in motu cœli atq; in alia qualibet quantitate, non quidem sonus uocalis, sed alioqui proportio illa intelligi debet durare in cœli motibus.

Concentus & harmonia cœli quid.
 Harmonia quid significet.

Orbes cœli
plures. **P**RIMO: Si quis unicum cœli orbem unamq;
tantummodo spheram cœli esse diceret, is pla-
ne non cum ratione, sed absq; omni sensu insaniret.
Quia ipsa sensuum experientia docet, esse plures
spheras, tametsi de numero ac ordine sit aliqua inter
Orbiū cœli
numerus
sec. Plato.
& Arist. ueteres Philosophos atq; Mathematicos dissensio. Si-
quidem ex sententia Aristotelis & Platonis octo sunt
tantum spheræ uisibiles & sensibiles, ex discreto mo-
tu stellarum hoc ordine. Prima, firmamentum, quod
& Aristoteles primum mobile & supremum uocat or-
bem. Secunda Sphæra Saturni. Tertia, Iouis. Quarta,
Num orb. Martis. Quinta, Veneris. Sexta, Mercurij. Septima,
cœli sec. Solis. Octaua, Lunæ. Theologi recentiores huic
Theolog. numero superaddunt adhuc tres orbes supra firma-
mentum, scilicet. Nonum, cœlum aqueum uel Cristal-
Orb. cœli linum. Et Decimum, primum mobile. Et undecimum,
num. et or cœlum Empyreum. Mathematici quoq; non omnino
do sec. Ma- conueniunt de numero & ordine. Quidam omittunt
themat. Empyreum cœlum, & ponunt decimum, quod uocant
primum mobile. Et Nonum, quod uocant secundum
mobile. Octauum deinde firmamentum. Atq; deinceps
alios orbes ponunt. Alij uero & plures, contenti sunt
numero nouarum Sphærarum hoc ordine. Prima, pri-

immobile non stellatum. Secunda, firmamentum stellatum. Tertia, sphaera Saturni. Quarta, Iovis. Quinta, Martis. Sexta, Solis. Septima, Veneris. Octava, Mercurij. Nona, Lunæ. Vide tamen disputationem Alberti in secundo libro de cælo, tract. tertio. capite undecimo.

SECUNDO: Quia de ordine & situ stellarum ac sphaerarũ, & quomodo quæq; moveatur, & quantum ab inuicem distent, inquirere plura spectat ad Astronomiam, ut dicit ipse Aristoteles in secundo libro de cælo, nolo ego, neq; etiam si uelim possum, in alienam inuadere professionem mathematicæ, ut utilissimam quidem, sic & honestissimam. Omne ergo hoc negotium de magnitudine stellarum, de motibus planetarum, atq; cælorum, plane intactum permitto Mathematicis, contentus ijs, quæ ex Aristotelis tractatione circa hanc materiam utilia uidentur & necessaria ad prima hæc physices elementa.

TERTIO: Physici est considerare uelocitatem aut tarditatem motus cælestis. Quo ergo quisq; orbis est superior, eò quidem uelocius mouetur motu diurno, hoc docet experientia in motu circulari. Nam quo quidq; in circulo uel sphaera est circumferentiæ propius, eò uelocius mouetur. Et quo quidq; centro est propius, eò tardius mouetur. Siquidem uelocius est, quod in tempore certo, ueluti in 24. horis maius spaciũ loci conficit & percurrit. Sed tardius est,

N quod

Cuius in-
terfit tra-
ctare de
sphaeris
cælest.

Phys. quid
considera-
re oportet
at.

Quæ uelo-
cins, quæ
tardius mo-
ueantur.

COMMENT. PHYS.

quod in eodem tempore certo, ueluti in uiginti quatuor horis, minus spaciū loci, conficit & percurrit.

Exemp.
de motibus
orbis.

Veruntamen quo quisq; orbis est inferior, eò uelocius mouetur motu proprio ab occidente in orientem. Si cuti cum nauis uelocissimo cursu feratur in occidentem uel septentrionem, interim tamen nauis uel alij in nauis agentes, deambulare, expaciari, uel progredi possunt in orientem, uel meridiem. Sic proprio motu feruntur sphaerae inferiores, ad retardandum impetum tu feratur. primi mobilis, ut aiunt.

Orb. cur
prop. mo=
tu feratur.

Motus pri
mi mobilis
diurnus.

Q V A R T O : Motus primi mobilis est unicuq; diurnus scilicet, ab oriente in occidentem, & hinc rursus in orientem, - quem circumuolutum conficit super polis mundi arctico & antarctico, quotidie

Dies natu.
Motus ra=
ptus infer.
Sphaerarū.

spacio 24 horarum, quod uocatur dies naturalis. Et hoc motu primum mobile secum rapit omnes alias inferiores sphaeras, sicut nauis secundo amne aut uento defluens, secum rapit & deuehit omnes homines, & alia quae in nauis sunt, & tamen nihilominus inferiores sphaerae sic raptae, cum primo mobili super polos mundi habent proprium suum motum, qui uocatur obliquus, super polis zodiaci ab occidente in orientem, ut dixi. Quò ergo quaeq; sphaera propior est primo mobili, eò uelocius mouetur non suo motu, sed diurno, & tardius mouetur motu suo proprio, contra diurnum. Ita ut firmamentum proprio motu percurrat unum gradum in ducentis demum annis, atq; ita

Poli dup.
Motus ob=
liquus.

per-

percurrat Zodiacum in quadraginta nouem millibus demum annorum. Quod spaciū uocant isti magnum annum Platonis, quo exacto, omnia priora sint reditura ab initio, atq; pristinum ordinem habitura, sicut post tantum temporis exactum simus hoc loco rursum confessuri atq; audituri Physicam. Saturnus autem Zodiacum totum percurrens, absoluit motum suum in triginta annis. Iuppiter in duodecim, Mars in duobus, Sol in 365. diebus, & 6. horis, quod spaciū uocatur Annus solaris. Venus & Mercurius etiam in anno solari circiter conficit cursum proprium. Luna uero in diebus 28. circiter, quod spaciū mensis proprie uocatur, & hactenus de Motu Sphaerarum. Dicit autem Aristoteles moueri has inferiores sphaeras ab occidente in orientem contra primum mobile, propter homines, aliaq; super terram agentia. Quia si motus primi mobilis non retardaretur neq; inhiberetur tarditate inferiorum orbium, non posse aliquid crescere aut uiuere super terram, propter nimiam primi mobilis uelocitatem. Sed reuera proprius sphaerarum motus facit diuersitatem dierum ac noctium. Etiam coniunctiones & oppositiones, diuersosq; aspectus siderum.

Magnus
annus Platonis.

Motus planetarum.

Annus solaris.
Mensis.

Cur motu prop. infere sphaere moueantur.

QVINTO: Dubitant hic de loco caeli. Vtrum sit in aliquo loco. Et sane apparet Elementa esse in suo loco, utpote Terram in concauo aquae, Aquam in concauo aëris, Aërem in concauo ignis, Ignem in

Caelum an in loco.

C O M M E N T. P H Y S.

Motus ele- **concauo lune , cuius lune sphaera complectitur &**
mentorū **ambit omnia corpora elementaria & composita. Quae**
qualis. **mouentur non quidem circulari, sed recto motu. De-**
inceps uero superior quaeq; sphaera complectitur infe-
riorem. Sed de ultimo demum supremoq; caelo dubi-
tatur, utrum ne sit in loco an non. Siquidem extra
caelum nihil est, nedum sit aliquod corpus ambiens
caelum, uel superficies corporis ambientis. Et breui-
ter respondeo ex sententia Aristotelis et Alberti. Cae-
lum extremum non esse in loco totum, sed secundum
partes. Nec Coelum esse in loco per se, uerum per ac-
cidens. Quia centrum eius est in loco, sicut anima
est per accidens in loco, quia subiectum eius scilicet
corpus est locatum. Nec Coelum moueri in loco, sed
circalocum.

Coelum
quomodo
in loco.

D E S T E L L I S.

Caput V.

Stella defi- **P** **RIMO : Stella est densior pars sui orbis re-**
nitio. **tinens lumen, quo usui est subiecta. Definitio**
haec significat primo stellas esse ex materia incorrup-
tibili, eadem cum caelo suo. Non autem ut Platonici
putant, quibus & Virgilius assentitur, alicubi dicens.
Stelle an **Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.**
ignae. **Id est, stellas, credere oportet ex igni esse stellas. Quod**
autem id à signo confirmant; eò quòd luceant &
calefaciant

calefaciant stellæ, plane fallax est. Siquidem plura a=Stellæ lu-
 lioqui lucent, quæ tamen non sunt ignes neq; ex igni, cidæ.
 ut putridum lignum, ut gemmæ. Deinde hæc calefa=Stellæ quo-
 Etio non fit per se à lumine stellarum, sed à reflexione modo cale-
 radiorum, ut apparet in speculis urentibus. Prouenit faciant.
 etiam à motu calor ille, ut apparet in agitatione &
 complosione pedum manuumq; cælo frigido. Sicut
 ergo speculum per se non calidum est, sic & stellæ &
 lumen earum non sunt calidæ reuera. Quare non er-
 rant isti ualde, qui negant Solem esse per se calidum,
 cum potius sit calefaciens sui luminis radijs, incendens
 & illuminans mundum. Sed de his plura infra eodem
 capite octauo de aëre.

Sol an per
 se calidus.

SECUNDO: Præterea in definitione dicitur
 stellas recipere lumen, cuius adminiculo uideri oculis
 quæant. Et tametsi ambigua sit hæc controuersia an=
 ceptq; problema, Vtrum luna, aliæq; stellæ ac sydera
 proprium lumen habeant, an id à sole mutuuntur qua=
 si alienum. Et quidem maior pars Philosophorum
 consentit stellas habere lumen à Sole, & recipere in se
 lumen Solis in medio mundo fere ob id positi, partim
 ut illuminet astra & stellas, lucemq; præbeat in mun-
 do, partim ut calefaciat hæc inferiora. Proinde recte
 Plinius atq; alij solem ~~ut~~ animam mundi uiuis=
 cantem omnia. Est autem certa ratio secundum istos mundi
 probans hanc sententiam de lumine solari communi=
 catostellis. Omnia diuersa & multa sub eodem ge=
 nere

Stellæ u-
 trum luce-
 ant pro-
 prio lumi-
 ne an alie-
 no.

Sol anima
 mundi
 cur.

COMMENT. PHYS.

nere, referuntur ad unum sui generis primum & principale, tanquam ad efficientem causam & originem unam. Ergo omne lumen siderum refertur ad solem, tanquam ad primum sidus, Quia primum in uno quoque genere, est causa omnium illorum, quæ sunt unius generis illius. Sed Sol in genere lucidorum est primum & maximum, ut experientia docet. Ergo Sol est causa efficiens luminis in omnibus stellis. Et per consequens omnes stellæ recipiunt lumen suum à Sole.

Axioma.

**Cur non omnes stel-
lae sint æ-** **que lucide.** Quod autem non omnia Astra sunt æque lucida, neque ei-
usdem uel paræ luminositatis, nihil impedit, hæc nam-
culpa non Solis est, sed materie in stella, quarum quod
que lucide, quæque est purior & nobilior, eò quoque est lucidior, ut
sidus Iouis & similia. Quò autem quæque spissior est, eò
rubes magis, ut stella Martis. Et quò iusto rarior est,
eò magis albet, ut in galaxia patet. Sicut & reliqua
pars cœli cum sit nimis rara & limpida, non recipit
lumen neque lucet, sicut stella quæ densior pars est sui
orbis, neque reflectitur à reliquo cœlo lumen in oculos
nostros, sicut à stellis propter nimiam raritatem &
transparentiam. Sicut candela non resplendet in aëre,
uel sub dio, Sed resplendet à densa camera uel laquea-
ri. Non ergo cœlum est quod uidemus præter stellas
supra nos ceruleum & serenum, sed est aër limpidus
& lucidus. Corpus autem lunæ quia crassius est, &
magis terrestre, ideo inæqualiter lumen recipit, pro-
ut separata est loco à sole, & prout interpositam
recipiat. terræ

Coelum.

**Lunæ cur
inæquali-
ter lumen
recipiat.**

terre habet proportionem, sic & alioqui alia pars
 Lunæ est densior & luminosior, alia rarior & sub-
 obscura, quodammodoq; maculosa. Fit autem hæc
 stellarum illuminatio à sole, non per reflexionem, si- Sol quomo-
 cut cum lumen solis à lumine reflectitur in aqua, & do illumi-
 referit uisum, neq;. net stellas.

Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
 Sole percussum radiantis imaginæ lunæ.

Omnia peruolat late loca, iamq; sub auras
 Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.

Verum hoc lumen à sole rectà procedens, statim
 ab initio mundi Stellis inditum, hodieq; pariter per-
 manet. Tum demum lumen stellarum à coelo inde re-
 flectitur in nostra hac infima regione, referitq; no-
 strum uisum. Quod autem stellæ tantum noctu uel Stelle cur
 sub crepusculum, non uero interdiu uidentur neq; interdiu
 lucent, in causa est Sol, cuius lumine magno obfusca- non uide-
 tur minus lumen aliarum stellarum & siderum. Si- antur.
 cuti carbonem uiuum nocte quidem uel in opaco uide-
 mus lucentem, uerum positus carbo uiuus in apricum
 locum, non lucet, neq; uidetur luminosus, sed refugit
 quasi nobilius lumen. Et hæc tenus de definitione & de
 lumine stellarum.

TERTIO: Stellæ aliæ sunt fixæ, nempe, in fir- Stellarum
 mamento sitæ. Aliæ uocantur Planetæ, scilicet sep- differētia.
 tem, ut Saturnus, Mars, &c. Dicti sunt autem Plane- Planetæ
 tæ, quasi erroneæ, non quòd erroneum motū habeant, cur dicti.

C O M M E N T. P H Y S.

Quia is alioqui certissimus est, sed quòd diuersis stationibus diuersisq; spacijs ac interuallis non uno loco considerare nobis uidentur, & moueri iam ad meridiem, nunc ad septentrionem, iam ad orientem uel occidentem, modo propinqui, modo oppositi inuicem. Sed

Stelle fixe.

fixæ stellæ semper eodem spacio à se inuicem differunt, eandem uicinitatem aut longinquitatem semper obtinent, ut in tabulis signorum & siderum, ut per experientiam uidetur.

Stelle fixe
innumer.
Numer.
stel. fixæ
Mathema.
obser.
Diff. stel.
fix. sex.
Motus
stel.

Q V A R T O : Non ut numerus Planetarum septenarius initur, sic & stellæ fixæ numerari possunt cum sint innumerabiles. Tamen Mathematici obseruauerunt præcipue mille & uiginti duas stellæ in firmamento, ut in circulo Zodiaco, & in alijs septentrionalibus meridionalibusq; sideribus. Quod apparet ferè in tabulis Stabij. Sex autem illarum sunt differentie secundum Quantitatem, ut Mathematici tradunt. Coeterum motus stellarum est similiter circularis, non directus, & ipsarum non proprius. Quia mouentur tantummodo ad motum sui quæq; orbis ac spheræ. Vt prolixè Aristoteles probat in secundo cœli, tract. secundo. Stellæ moueri non suo, sed spheræ suæ motu. Spheram uero moueri ab intelligentia uel Demonio suo, Et Spheras & Demonia moueri à primo Motore Deo. Quòd uero stellæ uidentur habere motum scintillationis, reuera stellæ non scintillant neq; tremunt. Causa autem cur scintillare putentur

tentur est hæc. Quando uisus noster nimis longo spacio loci distat à re uisa, uel cum res uisa exuperat claritateq; sua excellit & perstringit oculos, tunc uisus sese contrahit, quasi refugiens immodicam lucem, propter debilitatem & teneritatem oculorum, & tremet uisus. Atque ita forma quoq; oculis recepta tremet instabilisq; nutat. Et rursus nimia lux oculis immissa, resoluit humorem oculorum, ut illachrymentur quasi, & sic fluitante humido in oculis, tremet quoq; & scintillat recepta forma uisibilis. Atqui constat Stellas, & præcipue Solem maximam habere claritatem, quæ ita, ut dixi, perstringit oculos, ut sic stellæ putentur scintillare, cum reuera uisus oculiq; nutent.

Q V I N T O : Figura stellarum est rotunda Stellarum
& spherica instar sui orbis. Quod patet à Luna, quæ figura-
deficiens eclipsi, mittit umbram spherice. Iam ergo
qualem quodq; corpus habet figuram, talem à se re-
mittit umbram. Quòd uero colores uarij uidentur in Stelle an
stellis, animaduertere licet cœlum & stellæ, neq; coloratæ.
lorem, neq; ullam aliam habere qualitatem elemen-
tarem, ut calidum, humidum, &c. quamuis plerasq;
Qualitates efficiant per influentiam suam. Sed quia
stellæ impariter plus minusue lucis à Sole recipiunt
pro densitate aut raritate materiæ suæ, ideoq; etiam
diuersum colorem referunt oculis lucentes per me-
dium alioqui tenebrosum, nempe aërem. Est etiam

C O M M E N T. P H Y S.

Stellarum
magnitu-
do.

Venus Mercurius
et Luna in
nox quam
luna

diuersitas coloris plerunq; à diuersitate oculorum, prout sunt aut acuti, aut uitiosi. Cæterum qualibet stella uisui nostro obiecta est maior quàm terra, tametsi idiotis uix unius facis flammam equare posse uideantur sua magnitudine. Excipe tamen Venerem, Mercurium & Lunam, qui Planetae sunt minores quàm terra. Atq; hæc omnia Mathematici possunt suis instrumentis demonstrare, quos omnino consule de ortu & occasu, de situ siderum, deq; alijs ad motum stellarum cœlorumq; pertinentibus, utpote de circulis & figuris, & reliquis huiusmodi rebus.

Stellarum
influxus in
infer. cor.
unde.

SEXTO: Sæpe iam dictum est, cœlum & stellas habere suam uim & influentiam in hæc inferiora corpora. Sed unde hic sit influxus & hæc uirtus, dubium est. Veterum aliqui crediderunt, cœlum & stellas esse ignea corpora, & pasci uaporibus terreis & aqueis, & hinc sumere calidum, siccum, frigidum, humidum. Sed hoc esse erroneum constat. Verum iuxta Physicos sic res habet. Omnis motus localis refertur ad aliquem unum motum primum incorruptibilem. Et hic motus incorruptibilis refertur ad suum quisque motorem. Et illi motores uim suam accipiunt à primo motore Deo. Ideo ut inferiorum corporum motus reguntur lationibus superiorum corporum, id est, cœlorum & stellarum, quibus inest motus incorruptibilis. Sic & orbis cœlestes & stellæ accipiunt uim à suis motoribus, nempe Dæmonijs uel intelligentijs. Summatim

matim uero stellis & coelis influentia quædam, & c
 uirtus efficacissima indita est à Deo. Quam uirtutem
 exercent in his inferioribus corporibus, eisq; com-
 municant. Sortiuntur ergo planetæ & stellæ quædam *Stelle qua-*
 coznomina à qualitatibus, non quasi habeant eas, sed *tates.*
 quòd efficiant eas & suppeditent. Vt Saturnus palli- *Saturnus.*
 dus est, frigidus & siccus, melancholicæ complexi-
 oni aptus. Et suppeditat inferioribus mixtis frigi-
 dum & siccum, retinendis & coagmentandis corpo-
 ribus idoneum. Iupiter clarus, calidus & humidus, *Iupiter. se dicit*
 sanguineæ complexionis aptus, suppeditat calidum *salutare*
 spiritale, & animale. Et fatutaresidus benignumq;
 appellatur. Mars rubens, calidus & siccus, choleri- *Mars.*
 cæ complexionis aptus, suppeditat calidum feruens,
 & subigens coagmentansq; materiam. Sol anima & Sol.
 oculus mundi, dator uitæ calidus & siccus, suppe-
 ditat calidum feminale. Venus alba, calida & humi- *Venus.*
 da, suppeditat humidum uitale & foecundum. Mer- *Mercurius.*
 curius uarians, & eius Planetæ naturæ se insinuans
 cui coniungitur, suppeditat uim commiscendi & ap-
 plicandi uirtutes & qualitates uitales. Luna frigida *Luna.*
 & humida, Phlegmaticæ complexionis apta, suppe-
 ditat humidum elementale simplex. Rursum, Cau- *Effectus*
 sæ agentes reguntur & animantur à Sole, Materię Planetarię
 subiguntur, id est, redduntur idoneæ à Luna. Fœ- *in infer.*
 cunditas causarum agentium adiuuatur à Ioue. Fœ-
 cunditas materiarum iuuatur à Venere. *Habilitas,*
 promp-

C O M M E N T. P H Y S.

promptitudo, & uelocitas causarum efficientium in
 producendis effectibus excitatur à Marte. Virtutum
 uitalium & animalium uarietas & multitudo est à
 Mercurio. Perduratio uero & firmitas compositi
 corporis stabilitur à Saturno. Rursum, Calor uiui-
 ficus datur à Sole. Calor adurens à Marte. Superfici-
 es corporis uaria secundum asperum, leue, durum,
 molle, est à Mercurio. Humor aërius à Ioue. Humor
 aqueus à Luna. Humor mixtus & foecundus à Ve-
 nere. Moles uero corporis tota Saturni tutela per-

Commis-

prim. qua=
 lit. incom=
 pos. corp.

mittitur. Sic enim in compositione corporum commi-
 scentur Qualitates primæ, ut pote frigidum cum sicco,
 & frigidum cum humido, & calidum cum sicco, &
 calidum cum humido, Sed frigidum & siccum com-
 mixta, non sunt durabilia neq; uitalia, sed letalia.
 Nam uita potissimum consistit in calido & humido,
 ut infra eodem libro, capite duodecimo & uicesimo

Signa Zo=
 diaci pla=
 net. quali=
 quomodo
 partici=
 pent.

sexto. Deinde signa in Zodiaco circulo participant
 Qualitatibus planetarum ferè in hunc modum, ut
 Taurus & Capricornus sint Saturnina. Virgo & Li-
 bra sint Iouialia, Aries & Scorpio sint martialia.
 Cancer & Leo sint Solaria. Gemini & Sagittarius
 sint Venerea, Aquarius & Pisces sint Lunatica. Cæ-
 terum iuxta cursum Solis, Aries, Taurus, Gemini,
 conficiunt Ver calidum & humidum, complexionem
 sanguineæ aptum & pueritiæ. Cancer, Leo, Virgo,
 conficiunt Aestatem calidam & siccam, cholericæ
 comple-

complexioni aptam, & ætati uirili. Libra, Scorpio, Autum-
 Sagittarius conficiunt Autumnum, frigidum & hu-
 midum, complexioni Phlegmaticæ aptum, et iuuenili nus.
 ætati. Capricornus, Aquarius, Pisces conficiunt Hye- Hyems.
 mem, frigidam & siccam, complexioni melancholi-
 cæ aptam, & senili ætati. Vitam porrò nostram præ Vitam &
 cipue Sol & Luna moderantur. Conuersatio autem actiones
 & actiones naturæ tam à Sole & Luna, quàm ab alijs naturæ
 planetis reguntur. Quatenus cœli & stellæ Quali- qui plane-
 tates habent non quidem in se tanquam formas acci- te guber-
 dentarias, sed tanquam effectus & uirtutes in corpora nent.
 composita. Vnde non consequitur statim, Influentiam Influentia
 cœlestem aliquid necessitatis imponere libero arbitrio cœlestis an-
 aut animo hominis (ut ualde prolixè disputat Picus imponat
 Mirandulanus in uerboſo opere contra Mathemati- neces. hu-
 cos) nisi quatenus complexiones & qualitates corpo- ma. actio-
 rum à cœlis & stellis temperatæ, inclinant animum nib.
 ad hos uel illos effectus, ad has uel illas uirtutes & ui-
 tia. Tametsi ergo inclinent stellæ & astra, homini ta-
 men non imponunt necessitatem aliquam. Quia sapi-
 ens dominabitur astris. Sed de his plura infra in ter-
 tiolibro, capite primo. Et hæc de regione mundi, su-
 prema ætherea uel cœlesti dicta sufficiant. Sequitur
 materia Elementorum & Qualitatum.

D E E L E M E N T I S.

Caput VI.

Dictum

Subiectum primi libri **D**ICTVM est in primo commentario de corpore naturali mobilis simpliciter, prout habet sua prima principia, materiam, formam, & pri-
 mentarij. uationem, adeoq; naturam, & inde causas suas. Ha-
 Subiectum 5. ca. præ- tibus aliqua tradidimus de corpore mobili, non qui-
 cedentiũ. dem secundum mutationem formæ substantialis uel
 accidentariæ (nam alioqui Mundus per se totus & cœlum & stellæ sunt incorruptibiles, nec aliam atq; aliam subinde formam, qualitatem aut quantitatem recipiunt) sed tantum loco mutantur & feruntur.

Motus lo- Qui motus localis est communis omnibus corpori-
 calis. bus, siue sint incorruptibilia siue corruptibilia. Iam
 Subiectum inde uero de corpore naturali mobili & mutabili se-
 sequentis cundum formam substantialem uel accidentariam, hoc
 tractatio- est, de generatione, corruptione, augmentatione, di-
 nis in hoc minutione, & alteratione dicetur. Verum isti motus
 2. lib. non fiunt, nisi iuxta qualitatum mixtionem in corpo-
 ribus Et hæ Qualitates ita sunt temperatæ ferè, pro-
 ut quodq; corpus elementis, uel nature elementari
 affine est, & prout à quolibet Elemento accipit. Sunt
 Elementa. enim Elementa corporum principia, & sane materia
 7° secunda omnium naturalium corporum, ut infra mox
 Ordo tra- uidebimus. Proinde primum de elementis, deinde de
 dendo- mutationibus, postea de Qualitatibus tractandum e-
 rum. rit. Ergo quæ iam ad finem huius commentarij secun-
 di sequentur, maxime omnium erunt animaduerten-
 da.

da. Siquidem in his omnis Physicæ usus consistit, plane adeo, ut hic demum incipiat Medicus, ubi Physicus desinit.

PRIMO: Communi consensu Elementi uocabu- Elementi
lo trifariam utimur. Primum significat principium acceptio-
scientiæ, & artis complexum, ut in Philosophia mo- nes.
rali aut naturali, ut in Mathematica, sunt communes
regulæ, quales uocantur Catholicæ uel axiomata, ut, Regulæ
Quod tibi non uis fieri alteri ne feceris, ut, Ex nihilo Catholicæ
nihil sit. De quibus infra in quarto libro, capite tricesi- uel axio.
mo secundo, & tricesimo quarto. Secundo: Elemen-
tum significat id, quod est commune omnibus rebus
construendis in eodem genere principium. Sic ut sit
in suo genere primum, ut literæ & syllabæ sunt ele-
menta dictionum & orationum, ut lapides, ligna, lu-
tum, sunt elementa domus fabricandæ. Sic ossa, caro,
humores, sanguis, spiritus, sunt elementa corporis
impropria. Tertio, Proprie Elementum Physicis di-
citur, principium corporis naturalis materiale, quo
sensu hoc capite prorsum accipitur. Et uidetur Lati- Elementi
nis Elementum uocari quasi alimentum, eò quòd his etymolo-
alantur quasi & foueantur conseruenturq; corpora gya.
mixta. Græcis Σοῦρα dicuntur ab ordine. Quod or-
do & proportio, & temperamentum elementorum
& qualitatum elementarium constituat corpora &
conseruet. Dubitare uero an sint elementa, est nega-
re naturam & plane insanire.

SECUNDO:

C O M M E N T. P H Y S.

Definitio-
nes elemen-
ti tres.

SECUNDO: Tres sunt definitiones uulgate ip-
sius Elementi. Prima est, Aristoteles in quinto libro
Metaphys. capite tertio. Elementum est principium
corporeum, simplex, ex quo componitur res natura-
lis primo, cui rei inest, nec diuiditur secundum speci-
em in aliam speciem. De huius definitionis sensu infra
articulo proximo. Secunda definitio est medicorum.
Elementum est corpus simplex, quod in partes diuer-
se speciei diuidi non potest. Et hæc definitio est sine
relatione elementi ad elementare mixtum, hoc sensu.
Elementum est corpus compositum ex materia &
forma primis principijs, inter omnia generabilia &
corruptibilia maxime simplex, quod nequit diuidi in
partes alterius speciei ac nominis, cum non sit ex par-
tibus diuersæ speciei compositum. Sic quælibet guttula
aquæ est aqua. Quælibet pars terræ est terra. Tertia
definitio est item Medicorum. Elementum est corpus
simplex, pars prima corporis humani & aliorum
corporum mixtorum, quod in corpora uel partes di-
uersæ formæ diuidi minime potest, & ex cuiuscum-
alijs elementis commixtione species & corpora di-
uersa generatorum fiunt. Huius definitionis sensus
explicabitur latius infra eodem, capite uigesimo se-
cundo, ubi proprias condiciones Elementi in genere
enumerabo.

TERTIO: Dicitur autem primo in definitio-
ne prima & tertia. Elementum corpus simplex &
principium

principium corporeum, ad differentiam primorum principiorum, scilicet materiae, formae, & priuationis, quae non sunt corpus neque res corporea per se, Et ad differentiam corporis mixti, quod minime simplex est. Dicitur secundo, ex quo corpus componitur, ad differentiam coeli & stellarum, quae cum sint corpora quidem simplicia, tamen nihil ex ijs, tanquam ex materia componitur neque generatur. Dicitur tertio, Elementum prima pars corporis, ex qua primo componitur corpus, ad differentiam membrorum corporis, quae sunt quidem partes eius integrales, partim praecipuae, partim non praecipuae, sed non primae, uerum secundariae. Neque enim primo omnium fit corpus ex membris suis, sed ex elementis & ex elementari temperamento nascitur primo. Item ad differentiam primarum & secundarum Qualitatum, quae sunt principium accidentarium, quatenus illae elementares proueniunt ab elementis suis. Dicitur quarto, Elementum esse principium compositorum, ad differentiam coeli, stellarum, spirituum, & accidentium immaterialium uel imaginabilium, quae neutiquam sunt composita. Dicitur quinto, ex Elementi unius cum alijs Elementis commixtione nasci corpora generabilia. Nam ex uno tantum uel duobus Elementis nihil nascitur, nisi omnia quatuor temperentur & commisceantur in corpore nascituro uel nascente, ut infra eodem capite decimo sexto. Quod autem dicitur sex-

C O M M E N T. P H Y S.

to, species fieri diuersas ex elementis mixtis, potest referri non ad corpora tantum, sed etiam ad qualitates secundum naturam, ut ad Qualitates primas & secundas, quæ nascuntur ex temperatura aut vi elementorum. Dicitur septimo: Elementum non posse diuidi in partes diuersæ speciei, ad differentiam corporis compositi & partium eius, quorū quodlibet est compositū ex partibus diuersæ speciei, ut pote ex quatuor Elementis, quæ differunt sane specie. Nam aliud est aër, aliud aqua. Sed Elementum, neq; compositum est ex partibus diuersæ speciei, neq; diuiditur ideo in partes diuersæ speciei. Nam ut dixi, qualibet pars uel guttula aquæ est aqua, qualibet scintilla ignis est ignis. Secus est de membris & partibus etiam homogenijs, nedum heterogenijs. Et de corpore composito secus est. Elementum ergo est corpus, in quo alia corpora composita, eorumq; membra diuiduntur & resoluuntur, cum sit ipsum diuisibile in partes diuersæ formæ & speciei. Et hæcenus de definitione.

**Elementū
quid.**

**Elementa
quot.**

**Numerus
ele. quo:
modo pro-
betur.**

Q V A R T O: Elementa sunt quatuor, communi consensu ferè Philosophorum & Medicorum, scilicet, Ignis, Aër, Aqua, Terra, de quibus iam mox suo cuiusq; capite. Hic autem numerus Elementorum quaternarius probatur trifariam. Primo ab Aristotele in modo pro-
fine 4. de Cælo, secundum motum leuis aut grauis, quæ sunt duæ formæ Elementorū accidentariæ, Oportet inquit, esse unum corpus, quod feratur super omnia
alia

alia corpora naturali motu, ut est ignis leuissimus. Et contra. Oportet esse unum corpus, quod subsidat infra omnia corpora, ut est terra grauissima. Deniq; oportet esse duo corpora adhuc media inter ignem & terram, ut pote aërem non ita leuem, ut ignis est, & aquã non ita grauem, ut terra est. Nam alioqui duobus tantũ existentibus, uno quidem extreme leui, ut igne, altero extreme graui, ut terra, nulla esset plane proportio motuum, neq; ullum esset libramentum regionis elementaris, neq; solide consistere & cohærere possent corpora ex elementis composita. Siquidem alia summe leuia sursum suo impetu feruntur & uagarentur. Alia summe grauia in imo semper subsiderent & ignauia iacerent, & quasi δὲ δ' ἰα πᾶσῶν discordarent. Ergo ad harmoniam corporum necesse est media duo corpora esse simplicia, id est, Aërem & Aquam.

Quod etiam Ouidius significat, dicens.

Diffociata locis concordi pace ligauit.

Et reliqua ibid 1. Metamorph Secundo: Quaternarius hic numerus probatur item ab Aristotele in principio 2. de generatione. Quatuor, inquit, sunt primarum Qualitatum symbolisimi possibiles, & duo symbolisimi impossibiles. Ergo necesse est quatuor qualit. possibiles esse elementa. Quia omne Elementum est uel calidum & siccum, ut ignis, uel frigidum & siccum, ut terra, impossibile uel calidum & humidum, ut aër, uel frigidum & hu-

C O M M E N T . P H Y S .

midum, ut aqua. Nihil uero potest esse simul calidum & frigidum, neq; simul humidum & siccum. Quia enim contraria sese mutuo à subiecto expellant, impossibilis plane est symbolismus calidi cum frigido, & humidum cum sicco. Tertia ratio Ciceronis est (utriusque sane iam dictæ conueniens) in libro de uniuersitate sic dicentis. Corporeum & aspectabile, itemq; tractabile omne necesse est esse quod natum est. Nihil porro igni uacuum uideri potest, nec uero tangi quod careat solido, solidum autem nihil quod terræ sit expers. Quamobrem Mundum efficiere moliens Deus, terram primum, ignemq; iungebat. Omnia autem duo ad coherendum tertium aliquod requirunt, & quasi nodum uinculumq; desiderant. Ergo cum soliditas mundo quæreretur, solida autem omnia uno medio nunquam, duobus autem semper copulentur, ita contigit, ut inter ignem & terram, aquam Deus aëremq; poneret, eaq; inter se compararet, proportioneq; coniungeret: ut quemadmodum ignis aëri, sic aër aquæ, quodq; aër aquæ, id aqua terræ proportionem redderet. Sensus autem huius Ciceroniani loci, est fere hinc eliciendus. Quod omne Elementum est uel simpliciter leue, ut ignis, uel minus leue, ut aër, uel simpliciter graue, ut terra, uel minus graue, ut aqua. Item bina Elementa sunt extreme contraria, & ex diametro pugnant secundum primas Qualitates, ut ignis calidus & siccus, cum aqua frigida & humida, & aër calidus

calidus & humidus cum terra frigida & sicca, & altera bina habent quandam affinitatem & symbolifimum iuxta Qualitates primas, ut ignis calidus & siccus cum terra sicca & frigida, & aër calidus & humidus cum aqua humida & frigida. Quia ergo extreme contraria, & ex diametro in subiecto pugnantia, se uel mutuo expellunt, uel subiectum corrumpunt, necesse est bina symbolica & affinia Elementa superaddi, atq; ita quaternarium numerum Elementorum conficere.

Q. V I N T O . Forma Elementorum & figura Figura tametsi rotunda sit & sphaerica, tamen motus eorum elementalis non est circularis, sed rectus, ut pote in leui Motus ele sursum, in graui deorsum, nisi quòd terra secundum ment. se totam est plane immobilis, ut infra eodem libro, capite decimo. Est autem ille motus leuium sursum, grauium uero deorsum, plane naturalis Quod uero à latere, hoc est, ante, retro, dextrorsum, sinistrorsum, orsum quandoq; elementa uel elementaria mouentur, id in qualis corporibus inanimatis, ut in lapide est motus uiolentus, inq; animatis est quandoq; uiolentus, quandoq; animalis motus ille. Ceterum graue est, quod naturaliter semper ferri appetit deorsum à circumferentia ad centrum, quod utrunq; cum probat experientia, non est eius ratio quærenda. Quia addiscentem oportet principijs credere. Ceterum leue non nisi uiolento motu fertur deorsum aut non sursum. Sicut & graue uiolento

C O M M E N T. P H Y S.

Motus ignis uolento motu fertur sursum aut non deorsum. Sic enim & aë-
ris. tiam motus Elementi ignis & aëris in suprema regione sua tantum (quo Motu, diurno scilicet, utrunq; rapitur quotidie cum sphaera Lunæ, & circumuoluitur secundum Mathematicos, ab oriente in occidentem, & sursum ab occidente in orientem circulariter) non est naturalis, sed uolentus motus & alienus, ut paulo
Motus aëris ante dixi. Verum Aër in medio & infima regione
ris & aquae. sua, item aqua, non mouentur illo motu circulari uolento, sed rectos habent motus naturaliter, uel alienos quoq; uolentos uel animales, ut dixi.

D E I G N E. C A P U T VII.

Opiniones falsæ de elemento ignis. **P**RIMO: Nihil admodum facienda est eorum contumacia, qui contra Aristotelem & Medicos rixantur, nullum esse Elementum ignis inter lunam & Aërem. Ut Valli in 1. Dial. capite secundo, magis studio dissentienti ab Aristotele, ut solet, quam certis rationibus pugnat, Elementum ignis esse solū, quem nos fouemus lignis, aliāque materia in foco & a libi. Neq; etiam moueant nos, qui dixerunt ignem esse ætherem, quasi adurentem & lucentem, adeoq; cœlū ipsum, stellasq; & sydera mere ignem esse, uel saltem ex igni facta. Vel Elementum ignis esse illum calorem & lumen stellarum & astrorum. Quorum utrunq;

utrunque absurdum commentum esse conuicit iam pridem recte sentientium. Philosophorum auctoritas consentiens & ratio. Quin ergo benedocentibus Philosophis credamus, qui dicunt supremum Elementorum Sphæræq; lunari proxime subiectum esse Elementum ignis, cuius Sphæra ut ambitur ab orbe Lunæ, sic ipsa circumambit totum aërem. Nec obstat, quod aiunt, oculis non posse uideri ignem illum supremum. Quia alioqui colorem non habet, nec est lucidus, ideoq; uisum non terminat, neq; uideri potest propter subtilitatem nimiam. Est ergo ignis διαφανής, id est, transparent, translucens. Si enim luceret, obscuraret nobis lucem stellarum, & præcipue Lunæ.

Vera sententia de ele. ignis.

Cur ignis elem. non uideatur.

SECUNDO: Ignis est Elementum leuissimum, calidissimumq; & siccum, cholericæ complexionis idoneum. Hæc definitio satis patet ex supra dictis. Non est autem subtilius ullum Elementum igne, cuius uirtutes sunt quoq; efficacissimæ & commodissimæ. Ignis enim primo in Sphæra sua uiuificat cum stellis per influentiam suam in hæc inferiora, & temperat in corporibus frigiditatem intensam Lunæ & Saturni, atque calefacit supremam sibiq; uicinam regionem æëris, non infimam. Sed mediam frigefacit per ἀντιπερίστασις, ut infra eodem libro, capite proximo, & infra in tertio libro, capite secundo. Quare non ociose neque

Elementū ignis quid.

Effectus elementi sua sphæra.

C O M M E N T. P H Y S.

Ignis efficiaciã quæ reprimãt.

Effectus elementi ignis in mixtis.

Ignis element. à nostro igne quid differat.

superuacue ponitur in cœlo ignis, hic ut uolunt aliqui, neq; uerendum est, ne ignis urat hæc inferiora, ut nugantur isti, qui metuunt ne cœlum ruat. Nam ignis ut est efficacissimus quidem, eius tamen efficacia à plurimis reprimitur, ut pote à frigiditate Saturni & Luna, ab humiditate aëris, à frigore mediæ regionis, & inferiorum Elementorum, aquæ & terræ. Tametsi legantur quandoq; incendia facta, ut sub Phaëtonte in Aethiopia, de quibus prolixè uide Albertum, tractat. secundo, capite duodecimo, de proprietatibus Elementorum. Virtus item ignis in corporibus mixtis, hæc est, ut in eis incocta & indigesta, immaturaq; coquat, digerat, maturet, humidumq; cum sicco misceat, ut in corporibus sua agilitate & ui penetrabili aperiat meatus ipsi humiditate aëris alioqui crassiuscule, quod in balneis sane apparet, ubi calore aperuntur pori. Et ut frigiditatem in illis, aquæ terræq; frangat & temperet, ne non male & immodice infrigidentur corpora, contra quam ferat horum temperatura. Congregat ergo homogenia, & temperat ipse ignis sua caliditate.

TERTIO: Differt superior ignis, Elementum scilicet, à nostro igni, quem fouemus lignis aliãue materia. Nam superior ignis est Elementum, & quælibet pars eius est corpus simplex. Noster ignis non est elementum, quia non est simplex, neq; purus, sed cõmixtus, uiscositati & pinguedini terrestri, qua ali-

tur

tur & retinetur atq; fouetur, & indiget aëre ne suffocetur. Item superior ignis est causa efficiens conseruationis & essentiae. Noster uero est causa corruptionis, quia consumit ustra, tandemq; ipse quoq; deficiente materia, euanescit. Et aliquando fuit tempus cum nullus ignis haberetur super terram, neque eius esset usus, antequam scilicet Prometheus Ioui suffuraretur ignem. Item superior ignis est διαφανής & transparentis, non lucens, sicut Cristallis & uitrum. Noster uero est lucidus non transparentis, in materia terrestri innitens, qua alitur. Item noster ignis comburit corpora. Superior uero non comburit, propter subtilitatem & raritatem, cuius exemplum uidemus in igni quoq; de sublimato uino accenso, qui non urit admodum manum, qua tenetur propter subtilitatem sui. Hoc tamen fateri oportet & communis sensus argauit, ignem nostrum esse ignem. sed non elementum, non purum, sed impurum, quia habet uiscosum quiddam terrestre & aëreum fumosum, aquae uero minimum habet, & in eo multo maxime dominatur uirtus elementi ignis, qui extra suum locum accedere dicitur ad hunc nostrum ignem, eumq; uirtute sua incendere & uiuificare. Est autem ignis noster alius lux, alius flamma, alius Carbo.

Vinum sublimatum.

Ignis noster cur non sit elementum.

Ignis noster quotu-plex.

DE AERE. CAPUT VIII.

○ 5 PRIMO:

C O M M E N T. P H Y S.

Aeris etymologia & synonima.
Aer quid.
PRIMO: Aëris nomen Græci à spirando sumpserunt, hunc Latini quandoq; animam uocant, ut Cicero in libro de uniuersitate, quandoq; auram à splendore & limpидitate. Huius sphaera est intrai gnem & aquam uel terram. Verum Aër est Elementum leue, calidum & humidissimum, complens omnem locum, non repletum alioqui corpore terrestri uel aqueo.

Aeris leuit. quid probet.
An aer cauidus sit & humidus.
Aeris regiones tres.
Aestus.
SECUNDO: De aëre non ita ualde disputant ut de igne. Nam leuitatem eius probat experientia, quia uesica aëre plena nihilo est grauior, quam si sit uacua. Sed de leuitate & grauitate Elementorum in eodem libro, capite decimo quinto. Impugnatur tamen hæc definitio fere hoc modo. Omnium Physicorum consensus tres sunt regiones aëris, scilicet. Prima & suprema, luminosa, calida & sicca, propter ignem propinquum. Propter motum raptum & uiolentum, una cum sphaera ignis ad motum Lunæ Propter Solis Stellarumq; propinquitatem. Nam in hac regione est calor ualde incensus, quem aestum uocant, semper æqualis, partim ab igni, partim à Sole & stellis. In qua nascuntur Meteora ignita, ut cometæ, ut infra in tertio libro, capite quarto. Altera regio Media est tenebricosa, frigida & humida, quia est à sphaera ignis remotior, ideoq; eius frigiditas intenditur magis per αἰτῆρας, ab igni & caliditate supremæ regionis aëreæ. Neq; enim hæc media regio recipit aliamquam

quam reflexionem radiorum Solis & stellarum, ut infima regio, ideo quod radij non reflectuntur ad corpus διαφανές & transparens, sed ad solidum corpus, sed infrigitat, ipsa & condensat fumos, humido ab aqua uel terra sublato, inde fiunt nubes, pluuia, grando, & cætera Meteora aquosa, ut infra in tertio libro, capite quinto. Tertia uero regio, Infima mēbra nempe infra nubes super terram, in qua nos spiramus, est ambigua, modo calida propter reflexionem radiorum à terra & aqua, modo frigida propter uiciniam aquæ & terræ frigidæ, prout Sol accedit uel recedit. Et hinc est ueris temperies, æstatis calor, autumnus tepiditas, hyemis intemperies & frigus. Et prout tempestates uariant aut uenti, infra in tertio libro, capite octauo. Et hinc est inæqualitas & tempestas quasi incerta temporum quoq; anni, ut quandoq; in æstate sit frigus, in hyeme tepiditas, uel etiam humiditas, quamuis Sol & Astra æquis spacijs certisq; accedant uel recedant à nostro climate. Hæc ergo cum sit tanta uarietas regionum aëris, quomodo erit aër calidus & humidus? Respondeo. Aërem secundum se totum, & iuxta naturam suam propriam, esse calidum & humidissimum, licet secundum partes aliquas non permixtus naturæ suæ, recipiat diuersas & inæquales Qualitates, imò potius non possit ex æquo uires suas intendere & exercere, secundum locum, distantiam, intensionem uel remissionem caloris solaris, uel radiorum eius

Solutio
questio-
nis.

C O M M E N T. P H Y S.

cius, secundum uarietatem tempestatam, sicut pluuia per se leuis & sicca, tamen si madefiat, erit grauior, & ut lumen candelæ lucidum, tamen remittitur quodammodo, & obscuratur maiore luce, & à densitate circumstantis aëris.

An aër ca-
lidus.

TERTIO: Impugnatur item definitio ab experientia, ut aiunt, nempe in aëre uestes aliæq; madida siccare, nec contra, sicca semper in aëre humectari, non igitur uerisimile est, aërem esse humidissimum, Respondeo. Non ab aëre uestes aliæq; madida siccare, sed à uirtute & calore, siccitateq; Solis & Astro- rum, neq; etiam consistit humiditas in humectando aut madefaciendo, sed in resoluendo magis & tenuando, ut iam dicam.

Solutio.

Humidi
natura.

Aëris esse
ctus.

QUARTO: Virtus Aëris est, quod una cum igni differt in hæc inferiora corpora uires, ac influ- tias cælorum ac stellarum, quoniam uis extremi, ut cæli, non uenit in extremam ut pote in terram & cor- pora terrena, nisi per medium, scilicet, ignem & Aë- rem. Item Aër corporibus mixtis raritatem & sub- tilitatem affert, ut sint penetrabilia & aperta humo- ribus & refrigerationi, & ne nimis sint crassa, iustio- ne crassiorem & grauiorem habeant materiam. Et affert quoq; leuitatem corporibus aër, ut facile agi- tentur & leuentur, quod patet in uolucris, ne seg- nitie & tarditate torpeant. Item humiditate sua tem- perat aër & recreat ardorem cordis aliorumq; mem- brorum

brorum calidorum, quod docet pulmonis officium & usus. Quod tamen ad humectandi uim attinet, extrinsecus aqua magis quidem humectat per accidens, extrinsecus quàm aër, quia constringit poros ita, ut internus humor aëreus nequeat exire. Cur aqua humectet, quàm aër.

DE AQUA CAPUT IX.

P R I M O: Aqua est Elementum graue, frigidissimum & humidum, circumquaq; terram alluens, non tamen cooperiens totam. De loco quidem aquæ potest esse controuersia quædam, quare non habeat naturalem locum suum, sicut alia elementa. Et certe in primordio creationis, suo liberoq; cursu aqua supernatabat terræ, eamq; tegebat uniuersam, ut etiam postea toto quinquemestri diluuiio Noë, cum aqua cubitis quindecim altior omnibus montibus obtegeret totam terram, ut Gene. 8. Verum die tertio creationis dixit Deus, congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt, in locum unum, & appareat arida, scilicet terra, & factum est ita, & uocauit Deus aridam terram, congregationesq; aquarum appellauit maria. Sic itaq; terram factam aridam, & ab aqua immunem Deus habitabilem reddidit, & uitæ hominum animantiumq; locum commodum fecit, uictuiq; aptum, ut potest cum terra alioqui tecta aquis undiq; neq; animantia

C O M M E N T. P H Y S.

tia fouere, neq; herbas, lignaq; fructifera, aliaq; alimēta producere posset sub aqua, qua omnia submersa, premerentur, & sterilefcerent, atq; etiam suffocarentur. Ambit ergo aqua terram undiq;, & eam interluit & interfluit, ut figuræ Cosmographiæ doceat, & Deus ipse in Iob, cap 38. testatur, dicens, quis conclusit ostijs mare, quando erumpebat scilicet super uniuersam terram? Ego circumdedi mare terminis meis, & posui uectem & ostia, & dixi usq; huc uenies & non procedes amplius, & hic restinges tumentes fluctus tuos sic & Ouidi. primo Metam. inquit. Tum freta diffudit rapidisq; tumescere uentis Iussit, & ambitæ circumdare littora terræ.

Et reliqua ibidem. Hæc prolixius de Aquæ loco diximus, ut sciremus hunc eius alueum & situm non esse ipsi naturalem, sed fatalem & plane miraculosum, soliusq; Dei nutu, cui parent omnes Creaturæ ad conseruationem uniuersi, aquam intra qualem qualem alueum contineri, ne euagans submergat terram, & suffocet cum omnibus animantibus & crescentibus. Quamquam ea sit alioqui altior & excellentior quàm terra. Quod apparet à certo signo, cum è tiorem esse nauim longe posita à littore stans in summa malo super terra, quos speculam, uideat littoralem turrim, quam in eadem modo pro nauim stans ad basim, mali uidere non potest. Item quòd betur, progredientibus nauim à terra in altum mare, subinde depressior atq; humilior fieri uidetur terra, quòd tota

tota euanescit ex oculis. Est ergo secundum Philosopho- Aqua &
 phos quoq; unum corpus sphericum constitutum ex terra unū
 tota aqua & terra simul sibi inuicem mixtis, cuius corpus
 corporis duplex centrum traditur, scilicet, unum sphericum
 centrum magnitudinis, nempe centrum spheræ ex constitua
 aqua terraq; compositæ, medium totius mundi: & al- unt.
 terum centrum grauitatis, existens in terræ diame- Duplex
 tro, aliquanto maiore quàm sit semidiameter Spheræ centrum
 conflatae ex aqua terraq; simul. Sic itaq; terram aqua corporis
 mediam quasi perfluit, sicuti sanguis perfluit corpus ex aqua et
 animalis & irrigat, & eadem aqua extremã undiq; terra con-
 terram circumalluit, ut patebit de partibus aquæ, in- stituti.
 fra in 3. cap. 6. & 7.

SECUNDO: Aquam esse rotundæ figuræ ex- Aquam ro
 perientia docet bifariam. Nã partes eiusdem sunt na- tundam ef-
 turæ, & figuræ cum suo toto. Sed partes aquæ ut gut- se proba-
 tæ & stellæ sunt rotundæ. Ergo totum aquæ corpus tur.
 est rotundum et sphericum. Deinde probatur à supra
 dicta experientia de turre littorali, & stantibus in
 specula mali, atq; ad radicem mali. Motus uero aquæ, Motus
 ut ante diximus cap. 6. non est circularis, sed rectus. aquæ.

TERTIO: Definitionem aquæ de frigiditate
 aliquantum impugnant ab experientia thermarum et Aqua an
 maris. Et quanquam de his infra in 3. capite 6. & 7. frigida.
 tamen interim obserua, neq; Thermas, neq; Mare,
 aut flumina, aut fontes, esse Elementum aquæ, hoc est,
 meram aquam. Tameisi enim sunt & dicuntur a-

COM M E N T. P H Y S.

qua, tamen sunt mixta & impura non mera aqua, ut experientia docet à sulphureo aut alumnioso uel salso aquæ sapore. Sicut & fumus & halitus non est mere aër elementum, sed mixtus & impurus, ut infra in 3. cap. 2. Et plura dicam de differentia puri elementi & impuri mixti elementaris, infra eod. cap. 24. Interim ergo sentire debemus, aquam suapte natura esse summe frigidam, & esse humidam, non ita tamen ut aër. Nam aër multò difficilius termino proprio continetur, alienoq; facilius continetur quàm aqua, ut infra eod., cap. 22. declarabitur.

Aër humidior aqua quare.

Effectus aquæ in mixtis.

Q V A R T O: Virtus aquæ in corporibus mixtis est, ut mollificet corpora ad suscipiendam figuram naturalem uel accidentariã, quæ mouet uisum, in quarta specie Qualitatis positam. Licet autem cito facili meq; recipiat figuram, ut patet in circulis, qui leui ictu & momento inscribuntur aquæ statimq; euanescent, tamen citissime quoq; figuram inscriptam amittit. Sed huic remedium affert siccitas, ut capite proximo dicitur. Item frigiditate sua temperat, & moderatur aqua calorem ignis & aëris in corpore composito.

D E T E R R A. C A P.
p u t X.

Terra quid.

P R I M O: Terra est elementum grauissimum frigidum & siccissimum, secundum se totum immobile,

immobile, mundi centrum. Quod autem terra sit centrum Mundi, non consensus solum Mathematicorum & Physicorum, sed etiam ratio docet à motu grauiũ corporum. Si enim terra tota esset perforata, & perforata, lapis in eam fossam deiectus, tamen in medio loco fossæ resisteret naturaliter, alioqui enim graue sursum ferretur ad circumferentiam cœli, ex æquo distantis à centro, quoad nos, & quoad inferos. Probant uero rotunditatem terræ uarijs signis & argumentis. Et etiã tunda & quod sit in medio mundi sita, nempe. Quia stellæ ac sidera ex æquo distant à terra quocunq; terrarum ueniunt, ut experientia & obseruatio instrumentorum Mathematicorũ docent. Neq; etiam alibi maiores minoresue apparent stellæ. Item quale quodq; corpus est, talem à se mittit umbram. Sed terra in ecclipsi lunari mittit umbram sphericæ. Ergo terra est sphericæ figuræ, ut & supra eod. capite 5. de luna in ecclipsi solis dictum est. Item probatur rotunditas ex obseruatione ortus occasusq; siderum, eò quòd orientalibus sol stellæq; citius oriuntur, & citius occidunt, quàm occidentalibus, propter umbram terræ rotundæ eminentis interiectam atq; interpositam, quæ contra orientes occidentesue stellas interponitur inter oculos nostros & ipsas stellas. Simile est de Ecclipsi solis & lune, de æquinoctijs, de arctico sidere et antarctico, aliàs enim nos uidemus stellas, aliàs illi uident. De quibus omnibus prolixè Mathematici & Plinius in 2. cap.

C O M M E N T . P H Y S .

Montium 70. & 71. Quamuis autem obijciant de inæqualitate et conual-
 lium inæ-
 qualitas ad totam terram, afferunt minimum momentum, quia
 rotundita-
 tem terræ nullus mons uel altissimus, ut aiunt, ad perpendicu-
 lum, si cuncta linearum compræbendantur ambitu, su-
 quare non pereminet reliquam terram plus quindecim stadijs,
 impediatur. neq; humilior est terra, uel in profundissimo maris
 fundo triginta stadijs.

Terra an   S E C U N D O: immobilem esse terram, in medioq;
 immobilis. mundi, quasi centrum eius sitam, sphericæq; figuræ,
 diximus ex sententia Aristotelis, probantis hoc in 2.

Mathema. de Cælo, tract. 3. Tametsi ista copiosius à Mathema-
 quomodo ticis sunt requirenda, qui de terra loquuntur, Non
 de terra lo prout Elementum est, sed quatenus est medium cen-
 quantur. trum mundi, habitaculumq; hominum, benigna, mi-
 tis, indulgensq; mater corporum & animantium

Terra ma- atq; hominum. Quam terram ideo magnam quoq;
 gna mater Matrem uocari dicunt Physici, eò quòd ipsa in se con-
 cur uoce- cipit omnium corporum semina, & quod terrestris
 tur. terrenaq; materia longe plus abundat plerunq; in
 corporibus, quàm aquea, aërea, uel ignea materia. Et
 hoc est, quod Ouidius dicit.

Densior his tellus, elementaq; grandia traxit.

Id est, corpoream materiam. Diximus item ex aqua
 terraq; simul mixtis elementis, unam spheram esse
 compactam. Quam ita formasse Artifex natura cre-

di debet, ut cum terra arida & sicca constare per se ac sine humore non posset, nec rursus stare aqua nisi sustinente terra posset, mutuo amplexu iungerentur. Terra pandente sinus & alueos suos, Aqua uero permeante totam terram intra, extra, supra, uenis ut uinculis discurrentibus.

TERTIO: Virtus terræ in corporibus mixtis est, ut reddat ea durabilia, ad retinendas figuras inscriptas, quas alioqui humida aqua facile recipiens citissime tamē amittit, ut patet in signo cereo, durato & deinde liquefacto. Deinde terra temperat sua siccitate humiditatem aquæ, ut eò durabilius cohæreant corpora, sic enim humidum & siccum mutuas sibi locant operas, quod in massa farrinacea, aut in calce arenaq; commixtis cum humore patet. Effectus
terræ.

QUARTO: Impugnatur definitio terræ. Quod reperiantur sulphuræ & aluminosæ terræ calidæ. Item, viscosæ & imbutæ pinguedine, ut pix, ut cera. Item montes, quandoq; perpetuo ardentes, ut æthna. Terra an
frigida.
Respondeo. Nostram terram non esse elementum, quamuis sit reuera terra, quia est composita & compacta, imbutaq; humoribus & pinguedine, & aliquando etiam igni succensa. Verum terra elementum suapte natura est frigidum & siccissimum, licet accidentia in hoc uariant, sicut in aqua, aëre, igni impuris & commixtis apud nos, ut supra ostendimus, & infra eodem, cap. uicesimo quarto. Impugnatur & defini-

COM M E N T. P H Y S.

Terra an tio collatione ignis, qui uidetur esse sicciior, quia magis
siccissima. desiccatur ignis, quàm terra. Respondeo, primum gra-
 dum siccitatis reuera non iudicari à siccando, sicut nec
 humiditas maxima censetur ab humectando, ut supra
 eodem, capite 8. Sed est spectandum, utrum facilius
Sicci natu- termino suo contineatur quàm alieno, Quæ natura
ra. est sicci. Et experieris terram facilius subsidere &
 contineri intra suum terminum, cum ignis sit magis
 uagus & liberior. Verum de hoc infra in definitioni-
 bus Qualitatum, cap. 22.

DE PARTIBVS TERRÆ.

Caput XI.

Terræ qua **P** R I M O : Diuiditur terra tota primam in
 tuor diui- quinq; Zonas. Deinde in climata & parallelas.
 siones. Tertio, in partes tres primarias, Asiam, Europam,
 Africam, & inde in regiones, prouincias, populos, ur-
 bes, &c. Quarto in alias partium formas, ut in mon-
 tes, colles, &c. Verum duas medias diuisiones, & om-
 nia de quantitate terræ, secundum longitudinem &
 latitudinem, & circumferentiam Cosmographis per-
 mittens, solam primam & quartam diuisionem bre-
 uiter attingam.

Quinq; **S** E C V N D O : Sicut imaginantur Mathematici
zone. quinq; Zonas in cœlo, secundum quatuor circulos, quos
 uocant minores, ita partiuntur terram in quinq; Zo-
 nas,

nas, quæ ab arctico in antarcticum polum recta definiunt terræ diametrum. Prima zona est arctica, frigida, inhabitabilis ob nimiam distantiam solis, sita inter polum arcticum & circulum arcticum, continens 23 circiter gradus. Secunda est item arctica, temperata, habitabilis, nostra zona inter circulum arcticum & tropicum cancri, quo propius Sol non accedit ad nos, continens gradus circiter 42. Et hæc diuiditur in Asiam, Europam, & partem Africae. Tertia Aequinoctialis zona est, perusta & torrida, inter ambos tropicos, scilicet cancri & capricorni, quam æquinoctialis circulus æquator diuidit, ex equo quinque & uicenis gradibus. Latitudo uero omnis huius zone est graduum circiter 50. Hanc tertiam Oceanus interfuit mediam, ita ut istotam terram bis ambiat, semel uniuersam in circuitu nostræ & antipodum terræ circumferentiam extremam, & rursus nostram antipodum zonas binas cum dimidiata torrida intersecans. Quarta zona est antarctica, temperata, habitabilis, antipodum, inde à tropico capricorni ad circulum antarcticum, continens item circiter 42 gradus. Quinta est antarctica, frigida, inhabitabilis propter longinquitatem Solis, à circulo antarctico ad polum mundi antarcticum, continens gradus item 23. circiter. Et aduerte neq; solem, neq; Zodiacum egredi aliter utrum tropicum, quia Sol omnem cursum suum alio tiorum aut humiliores conficit intra mediam torridam

Via Solis.

C O M M E N T. P H Y S.

dam zonam, quæ est tertia. Has quinque zonas luculente describit Virgilius in primo Georgicorum.

Quinq; tenent cœlum zonæ, &c.

Et Ovidius in 1. Metamorph.

Vtq; duæ dextra cœlum, &c.

TER T I O : Diuisio secunda & tertia spectat ad Mathematicos. Quarto uero diuiditur Terra in suas partes iuxta situm & locum. Nam alia terra uocatur

Mons. Mons, terra humida, & excelsior, compacta & acervata ex luto, pulueribus, sabulo, arenis, radicibus, herbis, lapidibus, & rupibus. Alia est Collis, id est, mons

Collis. humilior. Alia est Conuallis, decliuitas humilior terræ intra saltus, uel colles, uel montes. Alia est Campus, terra iacens & plana sine uallibus aut montibus.

Conuallis. Cause e sunt Cause autem istarum differentiarum sunt uariæ. Nam quidam montes terræ motibus erecti sunt & intumuerunt, aut conualles subsiderunt, ut infra 3. cap. 8. Di-

differentiarum terræ luies etiam aquarum habitum terræ mutauit. Venti quoq; sua ui alicubi arenas uel sabulum aggefferunt in speciem collis. Hominum quoq; industria & uis congescit aliquos montes & colles, & effodit ualles, sicut gigantes coaceruarunt montes Thessalicos. Quod uero conantur Physici necessariam quandam causam allegare huius inæqualitatis in terræ superficie, parum admodum habet firmitatis. Cum constet plerosq; montes & ualles à primordio rerum esse creatas, ut Ouidius quoq; ait. Melior natura Deus,

Iussit

Iussit, & extendi campos, subsidere ualles.

Fronde tege syluas, lapidosos surgere montes.

Præterea quæ sit terra continens, aquis operta, in- Terra de
 sularis, maritima, littoralis, mediterranea, notius est lix differe-
 quàm ut exponi debeat. Hæc igitur de Elementis in rentiæ.
 specie dicta nunc sufficiant. Nam infra plura, & apud
 Physicos obseruare oportet.

DE COMPOSITIONE ET
 Mutatione, & duratione rerum
 naturalium. Ca-
 put XII.

PRIMO: Compositio est connexio formarum Compositio
 in corpore naturali, qua id sua partiū acciden- tio quid.
 tiumq; proportionem coherere et consistere potest. Di-
 citur quidem connexio formarum. Nam ut supra in Definitio
 ca. 15. uidimus, Duplex est forma, scilicet, Substantia expositio.
 lis, quæ unica tantum est in quoq; corpore suo & pro-
 pria, & Accidentaria forma ex alijs nouem prædica-
 mentis sumpta, quales plures accidunt uni eidemq; cor-
 pori, ut quætitas, qualitas, &c. Dicitur item connexio Forma.
 esse in corpore naturali propter substantias incorpo-
 reas, propter artificialia, & propter immaterialia,
 quæ neq; materiã neq; formam sensibilem, aut saltem
 non naturalem habent, ut supra in 1. cap. 8. Dicitur
 & proportionem suam quodq; corpus coherere partibus
 & accidentibus, eò quod cuiusq; corporis speciatim
 sua & propria est proportio, atq; harmonia quasi,

C O M M E N T. P H Y S.

nempe, proportio Arithmetica plerunq; in partibus substantialibus & integralibus, & Geometrica in accidentibus, non enim unicuiq; corpori quæuis ex æquo accidunt.

Partium
diuisiones.

SECUNDO : Partes uulgata scholarum diuisione sunt duplices, scilicet. Substantiales in materia & forma principia prima & secundaria . Aliæ sunt integrales, quæ secundum situm suum & positionem constituunt totum. Et hæ rursus sunt duplices, scilicet, Primariæ, sine quibus mutilum & mancum, atq; imperfectum est corpus in sua specie, ut caput, uenter, humeri, pedes, manus, radix, truncus, cortex, ramus . Aliæ sunt partes non primariæ, sine quibus tamen corpus censetur perfectum, & non mutilum. ut crines, pili, ungues, articuli, &c. Adhuc partes aliæ sunt homogeniæ. scilicet, unius speciei eiusdemq; nominis, ut partes carniæ, ossiæ, sanguinæ, nervosæ, cartilagineæ, quia quælibet portio & pars carnis est & dicitur caro, quælibet gutta sanguinis dicitur sanguis, atq; ita de similibus . Et quia ex solis homogenijs partibus constant elementa, ideo uocantur corpora simplicia proprie, & non composita, id est, non modo composita neq; impura . Nam alioqui & elementa possunt appellare corpora composita generaliter, scilicet, ex materia & forma sua, & ex partibus integralibus suis homogenijs. Aliæ partes sunt heterogeniæ, non unius speciei neq; eiusdem nominis, ut Elementa

Elementa
corp sim.
plicia.
Elem. quo-
modo com-
posita cor-
pora uoca-
ri possint.

4. in corporibus mixtis singulis, ut partes pleręq; integrales situ & positione distantes, atq; figura sensibili differentes, ut caput, collum, humeri, brachia, uenter, pedes, &c. Non enim quęlibet pars capitis statim dicitur caput, nec statim quilibet articulus in manuali uel membro & artu dicitur manus uel artus, sic sanguis non dicitur os neq; caro, neq; cutis. Et quia corpus naturale non elementum constat mixtum ex homogenijs & heterogenijs partibus, ideo proprie compositum corpus, hoc est, mixtum uocatur, & minime simplex, in Physica, ut infra dodem libro, capite uicesimo sexto, & infra in tertio libro, capite primo.

Corpus naturale non elementum compositum.

TERTIO. Accidentia quoq; sunt duplicia, scilicet Accidens, Sensibilia uel materialia, quę sensu aliquo percipiuntur, uel saltem coniectantur intra uel extra corpus, ut præsertim sunt Qualitates in tertia & quarta specie, ut sunt Quantitates, ut situs uel positio, ut actiones & passionēs externę sensibiles, & hæc nisi in corpore fere nequeunt esse. Alia accidentia sunt immaterialia uel imaginaria, quę non quidem sensu externo, sed animi tantum imaginatione comprehenduntur, & non in corpore plerunq; sunt, ut serè qualitates primę & secundę speciei, ut relationes internę, ut actiones & passionēs insensibiles internę. Et obserua quod nullum accidens in corpore naturali appelletur rite pars corporis. Hac itaq; connexionē

C O M M E N T. P H Y S.

compositione formarum, partium, accidentiumq; in se corpus uocatur compositum..

Mutatio
quid.

Q V A R T O: Mutatio est motus & progressus corporis compositi, uel partium eius in alias subinde atq; alias formas. In hac definitione genus est progressus. Nam motus est plane definitio synonymum, ut supra in 1 cap. 30. Formas autem hic rursus intellige et substantiales & accidentarias. Intellige quoq; partes & substantiales & integrales. Porro mutatio est duplex, scilicet, Totalis, qua tota forma substantialis uel accidentaria mutatur, nempe, si ex corpore hominis fiat cadauer, è ligno fiat cinis. Atq; secundum hanc totum corpus denominatur mutabile, quo mutato, omnia quoq; mēbra uel partes sunt mutatae. Alia est mutatio partialis, qua pars tantum corporis mutatur, hoc est, aliam formam accipit, ut si pes frige fiat aut stupefeat paralyti, si manus putrescat, si capillus rubescat, si gene piquescant. Et secundum hanc non quidem totum corpus, sed pars tantum ea corporis uocatur mutabilis.

Mutatio-
nis species
sex.

Q V I N T O: Mutationis uel motus numerantur supra in primo, cap. 3. sex species, scilicet. Generatio, Corruptio, Alteratio, Augmentatio, Diminutio, Latio, de quibus infra.

Duratio
quid.

S E X T O: Duratio est quies & status formarum in corpore composito & partibus eius. Sunt ergo synonyma quies & duratio, ut supra in primo, cap. 34. Et rursus hic intellige substantialem & accidentarias

rias

rias formas. Partes quoq; & substantiales & integrales, Durationem quoq; totalem & partialem. Durante enim toto, durant etiam partes. Sed mutato toto, dicimus etiam partes esse mutatas.

SEPTIMO: *Causa efficiens mutationis & durationis rerum naturalium*, est motus superiorum corporum cœlestium, ut supra in primo libro, capite uicesimo primo & sexto. Item natura est efficiens causa, ut pro conditione materiæ mutantur uel durent permaneantq; res. Siquidem hæc est causa motus & quietis, ut supra in 1. cap. 6. Sic itaq; omne corpus naturale habet determinatam, & certam quandam sue durationis periodum, id est, tempus definitum, iuxta reuolutionem corporum cœlestium, quæ operantur in hæc inferiora ad terminum certum temporis. Verum materiæ conditio uariat. Et quidem corpus compositum toto uel partibus mutabile est, non quidem ratione formæ per se stabilis & conantis, quatenus potest compositum seruare in essentia, sed ratione materiæ aduenit mutabilitas uel durabilitas corpori naturali. Quò enim cuiusq; corporis materia est infirmior magisq; caduca, eò mutabilius quoq; est corpus & fragilius, atq; citius formam substantialem uel accidentariam quamlibet amittit. Et contra. Quò cuiusq; corporis materia est firmior, eò corpus etiam est durabilius. Redditur autem firmior materia corporis ferè sex efficientibus. Primum, homogenia uel similitudine

partium

Causa efficiens mutationis & durationis rerum naturalium.

COMMENT. PHYS.

partium in corpore & Qualitatum. Secundum, Debilitas contrariorum, quæ in corpore continentur. Tertium, Durities & difficultas separandi Qualitates, & formas, & partes. Quartum, Mixtio humidi cum calido & sicco terrestri. Quintum, Proportio primarum Qualitatum. Sextum, Temperamentum calidi & humidi, quia frigidum & siccum corpora obnoxia corruptioni faciunt, ut patet in corporibus senilibus. Quo ergo quodq; corpus naturale mixtum propius accedit ad simplicitatem sui elementi, & ad proportionem Qualitatum, eò magis est durable. Et quò longius remouetur à simplicitate Elementi, atq; à proportionem Qualitatum, eò quoq; mutabilius magisq; caducum inuenitur, ut infra eodem, capite 26. plura dicentur. Porro Academici uel Pseudoplatonici uidentes momentaneam & continuam quandam in corporibus mutationem secundum formam substantialem & accidentarias, negabant quicquam certo sciri aut comprehendere posse Perinde quasi scientia et intellectus essent singularium. Et quasi uniuersalia, quæ proprie sciuntur ac intelliguntur, nempe species ac genera, essent composita corpora, mutationiq; obnoxia. Sed facessat opinio stulta, iam dudum ex Scholis explosa, ut etiam infra in 4 cap. 10. & 20. patebit.

Academici.
ἐποχῆ

Academici
corum re-
fellitur.

DE GENERATIONE.

Caput XIII.

PRIMO:

PRIMO: Generatio & Corruptio bifariam Generatio intelliguntur, scilicet generatim & speciatim, nis & cor- Generalis est, qua res quomodocunq; dicitur mutari ruptionis & sumere, uel ponere aliam atq; aliam formam ex duplex ac- prædicamento substantiæ, uel accidentariam ex quo- ceptio. libet prædicamento, ut cum nascitur homo uel mori- tur, ut cum siccatur aut humectatur corpus, ut cum Cicero fit pater aut desinit esse pater, fit consul uel e- xul. Specialis uero generatio & corruptio in tribus Specialis tantum prædicamentis, scilicet, substantia, quantitate Gener. & & qualitate, ut supra in i. cap. 20. bifariam intelli- Corrup. guntur. Nam Generatio est duplex, scilicet, Propria, duplex. quam isti simplicem uocant. Et impropria, quam isti secundum quid aut qualem uocant. Generatio impro- pria, est quælibet assumptio nouæ Quantitatis aut Qualitatis, ut cum bipedale crescit in tripedale, cum album mutatur in nigrum aut fuscum. Sic corruptio impropria est quælibet amissio Quantitatis aut qua- litatis pristinæ, ut cum tripedale crescit in bipedale. Verum de generali illa, & de hac impropria nihil in his duobus capitibus agetur.

SE C V N D O: Generatio propria est mutatio Generatio materiæ à forma substantiali pristina, in aliam for- propria mam substantialem, hoc est, Generatio est mutatio quid. & progressus materiæ ad formam substantialem, quæ nondum inest, sed mox inerit ei materiæ. Atq; hic intellige materiam & formam, ut principia pri-

C O M M E N T. P H Y S.

ma uel secundaria, ut partes plane substantiales. Sic generatio pomi est progressus germinis, ut materiae ad pomum, ut ad formam substantialem. Quia pomum est substantia, quae forma pomi nondum inest germi- ni, sed mox perfecta generatione inerit, ut supra in 1. cap. 37. diximus.

Caus. effi.
gener. &
corrup.

Generatio
ab altera
tione &
alijs muta-
tionis spe-
ciebus quid
differat.

TERTIO: Efficientem causam Generationis & Corruptionis indicauimus supra in 1. cap. 21. & supra eod. cap. proximo, scilicet Motorem primum immo- bilem, & Mouens mobile caeleste, & aptitudinem atq; appetitum materiae mutabilis ad formam, ut etiam supra in 1. cap. 16. Differt autem Generatio ab Altera- tione & ab alijs, quia alteratio est in qualitatis praedi- camento, Augmentatio & Diminutio in quantitatis praedicamento, Latio in praedicamento quando Cor- ruptionis spe- ruptio uero est ab ente ad non ens, ut mors est pro- gressus ab homine ad non hominem. Generatio contra est à non ente actu, & ab ente in potentia progressus ad ens actu. Dicitur ergo proprie generari illud, quod ante non fuit hoc, iam uero est hoc, ut ouum non fuit pullus, iam uero post pullificationem est pullus, quod satis superq; & uerbose indicatum est supra in 1. cap. 14. & 16. & 30.

D E C O R R U P T I O N E.

Caput XIII.

PRIMO.

PRIMO: Corruptio est mutatio & amissio formæ substantialis, quæ prius inerat materiæ. sed nunc non inest eidem, ut morte homo corrumpitur, & forma hominis amittitur & evanescit, quæ inerat materiæ eius, iam uero non inest amplius. Sed contrariorum cum sit eadem ratio & doctrina, facile puto uideri, quid sit Corruptio, ex supra dictis de generatione.

SECONDUM: Ratio & experientia plane conuincit, Generationem unius esse corruptionem alterius, unius est ut quia generatur pullus, ideo corrumpitur ouum. Et corruptio contra patet, Corruptionem unius esse generationem alterius. alterius, ut quando homo moritur, corruptio hominis est generatio cadaveris, ut quando nix liquefcit, corruptio niuis est generatio aquæ. Fuerunt itaq; qui dicerent generationem & corruptionem esse plane & reuera idem, & eodem tempore fieri, sed ratione diuersum esse utrunq; quia tantum differrent termino. Nam generatio, ut dixi, est motus à non ente actu, sed potentia ad ens actu. Corruptio uero est motus ab ente actu ad non ens, ut mors est motus hominis ad non hominem. Et quia, sicut ex nihilo nihil fit, ita ex aliquo fit aliquid. Nec potest aliquid in nihilum corrumpi. Pro- uenire autem corruptibilitatem rerum naturalium ab infirmitate uel mutabilitate materiæ magis caducæ & fragilioris, supra eodem, cap. 12. in fine diximus.

TERTIO: Querunt hic non immerito Physi-

C O M M E N T. P H Y S.

ci, an in corruptione statim fiat resolutio corporis in materiam primam. Sicut enim quodlibet corpus naturale generatur ex materia prima, tanquam ex primo subiecto, ut supra in capite 14. Sic resoluitur & corrumpitur in materiam primam, tanquam in ultimum subiectum. Nam eadem sunt principia generationis, quæ corruptionis & resolutionis. Respondetur. In corruptione Elementorum statim fieri resolutionem in materiam primam, quæ ut est ingenerabilis, ita incorruptibilis, & illud patet in igni nostro extincto, cuius nihil superest sensibile. Quia Elementa unicam habent formam, nec constant partibus heterogenijs, utpote simplicia. Sic quò quodq; corpus est propius simplicitati elementari, eò quoq; citius & facilius resoluitur in materiam primam. Vt patet de aère & fumo euanescente, cuius nihil sensibile mox superest. Verum in corruptione mixtorum ex elementis, siue inanimata siue animata sint, non fit statim resolutio in materiã primam. Nam experientia docet, priori forma amissa, tamen remanere in ista materia secunda, corporis adhuc aliam formam. Licet hæc plane non sit ulla pars prioris formæ amissæ. Vt quando corrumpitur arbor putredine uel sectione, perijt quidem arboris forma. Sed tamen in eadem materia superest adhuc forma alia, uel terræ, uel cineris, uel pulueris, aut fragmentorum, aut sarmentorum. Sic homine corrupto, superest adhuc forma cadaueris corporea, superest

adhuc partes, non quidē prioris formæ humanæ substantialis. Corrupto itaq; corpore mixto, supersunt, An aliquid & partes & accidentia. Quia mixta sunt ex partibus formæ in heterogenijs, uon homogenijs. Frustra autem disputat, an aliquid formæ in corrupto remaneat, quia certum est eandem formam corrupti interire, & nomen quoq; suum amittere, nedum operationes, licet aliqua pars eius formæ remaneat. Sicut domo corrupta, tamē supersunt aliquæ eius partes, ut trabes, ligna, lapides.

D E A L T E R A T I O N E.

Caput XV.

PRIMO: Alteratio est item duplex, Propria & Alteratio Impropria Vel, Generalis & Specialis. Impropria est mutatio progressus à qualibet qualitate in aliam qualitatem contrariam uel mediam, ex quacunq; sit specie prædicamenti, qualitatis, ut quando ex non Grammatico fit Grammaticus, ex iniusto fit iustus. Et sic mutatio à priuatione in habitum uel dispositionē, & contrā, dicetur alteratio. Operose uero Albertus disputat in 7. Phys. tract. 1. Alterationem non esse nisi in tertia specie Qualitatis, & his tantum qualitatibus quæ uisu, tactu, gustu, odoratuq; percipiuntur uel sentiuntur, non auditu. Sed non uideo Aristotelem, nec etiam recentiores Peripateticos, ita superstitione excludere alias species qualitatis ab Alteratione. Quan-

Q uam

quam negent à priuatione ad habitum uel dispositionem, & contra, esse alterationem proprie.

Alteratio
propria
quid.

SECUNDO: Alteratio propria est mutatio & progressus à qualitate sensibili in aliam sensibilem qualitatem contrariam aut mediam, ut si ex albo nigrum, ex dulci amarum, è molli durum, ex frigido calidum, manente eodem subiecto, corpore fiat. Huc tamen refer etiã qualitates orientes ex istis sensibilibus qualitibus. ut sanum, ægrum, ut sunt complexionēs, ut graue, leue, ut durum, molle, &c. similesq; dispositiones corporis contrarias uel medias. Alteratione uero efficiuntur qualitates naturales primæ et secundæ, quæ statim corporis formã substantialem natam sequuntur. Quod corpus est subiectum alterationis idem numero, subinde iuxta qualitates mutabile, id est, alterabile, ut modo frigidum, modo calidum, rotundum, angulare, rectum, incuruum, humidum siccum sanum, ægrum fiat. Faci-

Caus. effi.
alteratio=
nis.

Differ. in=
ter gener. & alter.
le uero licet cernere differentiam generationis, ab alteratione. Quia per hanc formã tantum accidentaria acquiritur, nempe quantitas. Sed generatio suppeditat formam substantialem. Item in hac nõ manet idem subiectum sensibile. Sed in alteratione manet, & durat idem corpus. Sicut etiam in augmentatione, diminutione, et latone. Tamen si enim materia prima manet in generatione et corruptione, tamen est illa insensibilis. Atq; ita secundum terminos suos differunt generatio & alteratio, ut supra in 1. cap. 37. usum est.

DE AUGMENTATIONE.

Caput XVI.

PRIMO: *Augmentatio est mutatio de minore quantitate in maiorem quantitatem, ut si cubitale excrescat in bicubitale, si binarius excrescat in octonarium. Sic augmentatio corporis animati est nutrimenti habentis animalem potentiam conuersio in corpus actu animatum, facta ab anima uegetatiua medio calore naturali, ut uiuum consequatur suam quantitatem continuam. Et in hac definitione habentur omnes quatuor cause augmentationis, quæ proprie dicitur in solis corporibus animatis fieri. Improprie enim augmentatio etiam in animatis tribuitur, sicut & diminutio, ut aceruus lapidum aggestus aut leuatus, ut aquarum diluuius uel decrementum.*

SECUNDO: *Proprium augmentationis est, ut quælibet pars corporis aucti, ipsa quoque augeatur, si modo sana & non uitiosa sit, unde humores, ulcera, uertice, struma, & similia, non pertinent proprie ad Augmentationem. Licet minime opus ita religiose ista secernere, præsertim cum & Medici largiori significatione huius uocis Augmentationis utantur. Deinde augens & actum debent esse similia in materia, & dissimilia in forma. Nam agentia & patientia necesse est similia esse in materia. Quia*

Augmentatio quid.

Augmentatio proprie in solis animatis corporibus fit.

Proprium augmentationis.

C O M M E N T. P H Y S.

omnium generabilium & corruptibilium eadem est materia. Et necesse est diuersa esse in formis, id est, in qualitatibus primis, secundum quas fit augmentatio, ut infra eod. cap. 22. Augens uero aliud dicitur efficiens primarium, ut Anima. Aliud dicitur instrumentum, ut calor naturalis. Aliud dicitur subiectum, ut nutrimentum. Sed auctum dicitur corpus naturale, in quantitate auctum iuxta suam proportionem.

Augens triplex.

Auctum quid.

D E D I M I N U T I O N E.

Caput XVII.

Diminutio quid.

PRIMO: Diminutio est mutatio de maiore quantitate in minorem quantitatem, manente eodem subiecto corpore mutato. Sic diminutio corporis contraria nutritioni, est amissio quantitatis alicuius à corpore, propter calorem naturalem, qui plus resoluit, quàm restaurari facile possit, propter nimiam caloris & siccitatis abundantiam, quæ absument humidum radicale uel naturale. Quod tamen aliquando, sed difficulter restauratur per temperamentum corporis, & per commoda alimenta.

Rarefactio.

Condensatio.

SECONDUS: Augmentationi affinis est Rarefactio, quæ est augmentatio corporis sine accessione alterius corporis uel partis, ut patet in similia rarefacta ut patet in ligno raro & poroso. Et Diminutioni affinis est Condensatio, quæ est diminutio corporis

ris

vis sine ablatione partis uel corporis, quod patet in macerata carne, in maceratis piscibus. Anima uero proprie non dicitur causa efficiens diminutionis, cuius prompta uoluntas est corpus suum in essentia, quam optime conseruare. Sed tamen improprie dicimus, quod anima uegetatiua efficiat diminutionem, eò quod nequeat digerere et concoquere cibum uel nutrimentum, propter inhabilitatem sui corporis, & malam temperaturam corporis habentis materiam caducam & fragilem. Verum de utraq; hac mutatione infra in 4. cap. 5. Et infra in 3. cap. 34. plura loquemur.

DE LATIONE, HOC EST,
loci mutatione. Cap. XVIII.

LATIO est mutatio ac motus de uno loco in alium locum. Sic cœlum fertur die naturali horarum 24. ab oriente in occidentem, & hinc rursus in orientem. Sic & angelus ferri moueriq; dicitur à cœlo in terras. In hunc enim modum corpora cœlestia substantiæq; incorporeæ obnoxie sunt tantum motui locali, aut lationi, non itē alijs mutationibus. Sic quodlibet corpus naturale natum est ferri loco, nempe grauius deorsum, & leuius sursum, ut supra eod. cap. 6. Et tum motus hic motus est triplex, scilicet, Naturalis sine fatigatione. Et animalis, de quo infra in 4. ca. 4. Et uiolentus uentur. cum fatigatione. Quod triplici motu corpora mo-

COMMENT. PHYS.

uentur, ut sup. in 1. ca. 30. indicauimus. Nec enim opus est illinc plura alioqui bene nota hic repetere. In hunc ergo modum speciatim de mutationibus dictum esto.

DE CONTACTU.

Caput XX.

Quare de
contactu
dicendum.

Contactus
trifariam
dicitur.

Contigua.

Contactus
proprius
quid.

P R I M O: Quia motus & mutatio nequit fieri sine contactu mouentis, & moti, id est, patientis, quia etiam requiritur contactus agentis & patientis, ideo de contactu sunt quædam dicenda. Dicitur autem contactus trifariam. Primo enim est contactus proprius, quem isti formalem uocant, cum se duorum corporum superficies exteriores sine medio contingunt. Vnde & hæc appellantur contigua, ut supra in 1. cap. 32. definiuimus. Vt si manus manui superposita eam contingat. Atq; ita quicquid tangit, idem etiam tangitur. Verum sic tangere uel tangi nisi corpus nulla potest res. Definitur autem hic se re ita. Contactus proprius est applicatio duorum corporum habentium positionem in continuo, secundum exteriores superficies suas, sine medio corpore mixto, præsertim necessaria ad actionem et passionem. Dicitur sine medio corpore mixto præsertim fieri contactus, quia aliquantum aëris uel aquæ aut humoris, uel raræ terræ interpositum duobus corporibus contingentibus se, non impedit contactum. Ad hanc requiruntur duæ condi-

conditiones, scilicet. Vt bina plura uel contingentia se inuicem habeant extensionem & quantitatem, uel magnitudinem continuam. Vnde non quantæ, improprie uocantur contingentia. Deinde contingentia se inuicem habeant sua ultima simul, id est, extremam superficiem suam applicent ad se mutuo. Oportet enim agentia & patientia sese mutuo contingere, sine medio, alioqui enim non essent ad inuicem actiua & passiuæ. Sic ignis contingit aërem, quem calefacit. Sic ignis contingit ollam, calefaciens eam, quæ olla calefacta contingens aquam contentam similiter eam calefacit. Sic emplastrum aut malagma contingens uulnus uel ulcus, id mollificat & sanat. Sic generans uel corrumpens contingit generatum uel corruptum. Atq; iata de qualibet specie mutationis iudicandum est. Quia contactus aptat, & accommodat inuicem ipsas actiones & passiones. Sed Elementum ignis, non contingit elementum aquæ, cum medium intersit eis, scilicet, aëris elementum.

SECVNDO: Est contactus improprius & metaphoricus, quem isti uirtualē uocant, quo corpora uel uirtualis qualitates contingunt quasi, & afficiunt alia corpora quid, aut qualitates sua uirtute, efficacia, et influentia. Sic cœlū dicitur contingere hæc inferiora corpora, quia suas uirtutes cōnunicat eis per influentiam & lumen, & fiat commotum. Sic dicimus tangi nos miseratione, dolore, spe, tactus uirtute metu, leticia, morbo, infortunio Sic Lucret. Deus, intractabilis, quit.

C O M M E N T. P H Y S.

Non bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Sic qualitates, ut calidum, humidum, molle, durum, album, nigrū, &c. dicuntur contingere corpus uel partem eius, ut infr. eod. cap. 22. & 26. Huc etiam refer complexiones, affectus, habitus, dispositiones, priuationes, potentias, impotentias, proprietates, figuras &c. Atq; hic Metaphoricus contactus plane requiritur etiam ad generationem & compositionem, & ad alias mutationes corporum naturalium, quod sæpiissime etiam testati sumus.

Contactus
continuus.

TERTIO. Est contactus continuus, quo se partes ipsius continui sine ullo interstitio contingunt, ut supra in l. cap. 32 continuum definiuimus. Sic partes lineæ, ut pote cuncta sese mutuo contingunt, sine medio copulata ad unum terminum communem à quo & ad quem. Sic membra, artus, & articuli, coherentia corpori, sunt continua corpori. Et hic contactus proprie requiritur ad motum, & ad species mutationis. Quia motum ostendimus esse debere unum, & conti-

Contigua
diuersa.

nuum, & non interruptum, neq; discontinuum, supra in l. cap. 30. & 32. Hinc facile apparet, quæ sit contingentium se uel contiguorum diuersitas.

D E A C T I O N E.

Caput XX.

Actio quo
modo hoc

NON loquimur hoc loco plane de actione & passione, ut Dialectici in prædicamentis. Sed de

de ea tantum, quæ est secundum primas qualitates, calor loco accidentium, frigidum, humidum, siccum, quales sunt in Elementis. Et secundum qualitates sensibiles tertiæ speciei in alteratione. Atque hoc ideo, quod ad mixtionem requiritur, omnino agens et patiens, de qua infra eod. ca. 24 et 26. Neque hic loquimur de actione spirituali, uel aliarum qualitatum, ut habituum, et dispositionum. Verum actio est assimilatio qualitatis sensibilis agentis ad qualitatem patientem, transmutans corpus, motum, forma accidentaria, id est, suppeditans nouam qualitatem sensibilem corpori passio, ut cum caliditas facit frigidum aut tepidum, similiter sibi calidum, ut cum humidum humectat siccitatem in corpore.

Actio
quid.

DE PASSIONE.

Caput XXI.

PRIMO: Actionis definitioni mox fuit subnectenda Passio, siquidem relatiua mutuo sese declarant, neque relatiuum sine correlatiuo suo potest intelligi. Itaque passio est assimilatio qualitatis patientis ad qualitatem agentem sensibilem, transmutans motum forma accidentaria, id est, afferens nouam qualitatem sensibilem corpori passio, ut cum frigidum pariter calido fit calidum in aqua, tum suppeditatur aquæ frigide alioqui noua qualitas, scilicet, calor, ut cum durata cera mollescit, tum affertur ceræ mollescæ noua

Qualitas

C O M M E N T. P H Y S.

qualitas sensibilis, scilicet mollicies. Videsigitur qualitates sensibiles sibi inuicē cedere in actione & passione. Sed generaliter actio est, quilibet actus progrediens ab agente in passum, & passio quilibet actus fluens in passum. Sed Dialectici non Physici sic generaliter loquuntur.

Actio & passio generaliter quid.

Agens duplex.

SECUNDO: Agens aliud non est eiusdem materie cum passio. Atque hoc dicitur nihil à passio recipi, id est, nullam passionem aut formam vicissim recipere in agendo. Sic medicina nihil patitur ab ægroto quem sanat, cum plane nullam habeat medicina materiam nisi impropriam in qua, scilicet, anima inest tanquam in subiecto. Sic cælum tametsi agat summopere in hæc inferiora, tamen ab his nihil recipitur, nec quicquam recipit terrestre aut sensibile, quia non habet materiam similem corporibus terrenis. Sic Deus agens primum immobile. Sic spiritus, ut Angeli, animæ, nihil recipiuntur proprie, id est, nullam qualitatem sensibilem recipiunt ab his corporibus in quæ agunt. Quia spiritus carent omni materia, quæ est subiectum passionis. Aliud agens habet similem materiam passio, hoc est, habet potentiam uel habilitatem quandam, ut assimilari possit corpori passio secundum qualitatem sensibilem. Atque hoc in agendo plane recipitur, hoc est, passionem aliquam & formam accidentariam recipit à passio, ut medicamentum patitur aliquid à sanato corpore. Nam alteratur in corpore uel saltem calefit. Sic cibus agens nutriendo,

triendo corpus, ab eo repatitur, quia alteratur in stomacho. Sic calidū agens in frigidum, plane repatitur et intēditur, ut patet in ἀντιπερισσόει. Ita ergo uidemus quædam agentia repati à passo, quædam nihil repati.

TERTIO: Agens refertur ad causam efficien- Agens &
tem. Nam principium actionis & passionis oritur ab patiens ad
agente. Sicut principium motus oritur ab efficiente, ut quæ gene-
supra in 1. cap. 21. Patiens uero refertur ad causam ra causarū
materiale. Quodq; enim patiens propter mutabili- pertineāt.
tatem suæ materiæ patitur, ut supra eod. cap. 12. in fi-
ne diximus, materiæ proprium esse pati & mutari, Proprium
secundum formam qualemcunq;. Sicut formæ propri- materiæ et
um sit agere, & conseruare corpus in essentia sua & formæ.
in qualibet forma. Sic etiam quodq; agens agit ratione
suæ formæ. Non desinit autem actio & passio, quo ad
forma accidentaria nondum est acquisita ipsi passo.
Sed ea demum consecuta, utrunq; desinit & quiescit,
iuxta uulgatum illud. Habitibus & qualitatibus præ-
sentibus in materia, cessat motus.

QUARTO: Aliquot sunt actionis & passi-
onis proprietates uel conditiones, quas tamen longe
operosius tractant Medici. Satis enim est Physices
Studioso, obiter eas attingere. Prima, Passum est in
potentia tale, quale est agens actū, ut corpus frigidum
mox calefaciendum, oportet habere quandam po-
tentiam & habilitatem ad recipiendum calorem,
alioqui non calefiet, ut glacies nunquam calefit, dum

manet

Actio &
passio
quando
desinet.

C O M M E N T. P H Y S.

manet glacies , ut corpus plane uitiosum, & morbo-
sum, uel corruptum membrum , nunquam sanatur,
quia perdidit potentiam & habilitatem suscipiendæ
sanitatis. Secunda: patiens patitur qualibet sua par-
te quanta, hoc est, nulla pars est corporis, quin ea ali-
quam sensibilem qualitatem possit recipere sibi ido-
neam. Cæterum partes non quantæ ut spirituales, &
animales, nihil patiuntur proprie, ut anima. Tertia,
illud facilius & plus patitur, quod habet maiorem &
propensioem dispositionem, ut sanabilius membrum
sanatur quoq; facilius. Quarta, Totum simile non pa-
titur à toto simili sibi in qualitate, gradu, & modo. Sic
uenenum non tollitur simili ueneno, sed antidoto.
Quinta, Vnum corpus non agit in aliud, nisi ipsum
contingat, ut potio medica non sanat, nisi corpore
sumpta & hausta, ut emplastrum non sanat nisi cor-
pori applicatum. Sexta, Solum corpus diuisibile pati-
tur, non indiuisibile. Septima, Actio & passio fiunt
sine accessione aliorum corporum, ita non semper ne-
cesse est quodlibet medicamentum conuerti in substan-
tiam corporis sanandi. In summa uero res quæ unius
sunt originis & generis, quatenus in naturis, id est, in
specie uel in qualitate, in gradu, aut modo, aut rari-
tate, aut densitate opponuntur, singulæ ab inuicem
patiuntur. Sed ab eo, quod sibi in qualitate, gradu, &
modo communicat, simileq; est, res neutiquam pati-
tur. Ergo homogeniæ qualitates, id est, sub eodem ge-
nere

Quæ à se
mutuo pa-
tiantur
aut minus.

nere positæ, ceterum sibi contrariæ aut diuersæ, operantur homogenias qualitates Quia contraria & diuersa ab inuicem patiuntur atq; agunt, iuxta illud Axioma. uulgatum. Contraria contrarijs curantur. Plura tamen de utroq; hoc capite à Medicis require.

DE QUALITATIBVS
primis. Caput XXII.

PRIMO: Qualitatis uocabulo bifariam utuntur auctores, Generaliter enim Qualitas significat quodlibet accidens, aut quantum, aut quale, aut relationium, Et in summa quicquid alioqui non est substantia. Sicut & differentia substantialis uenit appellatione qualitatis. Deinde specialiter Qualitas significat sola accidentia in prædicamento Qualitatis collocata. Quæ sunt formæ accidentariæ absolutæ, aliquid in anima aut in spiritu, aut in corpore efficientes & operantes, ut iustitia, Scientia, Albedo. Atq; harum alie sunt insensibiles ullo sensu exteriori, ut quæ sunt in anima & spiritu, aut in alia quauis re incorporea & immateriali, uel etiam quæ alioqui in corpore existentes, non sentiuntur tamen, ut iustitia Grammatica, Mathematica, ut Ars gladiatoria, Palestrica, ut influentiæ, uirtutes, & efficatiæ q; in corporibus cælestibus, in gemmis, in plantis alijsq; similibus corporibus, quas isti uirtuales qualitates, latini occultas uires corporum

Qualitas
dupliciter
accipitur.
Generaliter

specialiter

Qualitas
alia sensi-
bilis, alia
insensibi-
lis.

*Uirtuales
qualitates
Occultas
110 103*

C O M M E N T. P H Y S.

Occultæ vires. porum & rerum uocant. Aliæ sunt qualitates sensibiles aliquo exteriori sensu, ut color, lux, lumen, sonus, sapor, odor, & 14. tangibiles qualitates.

Sensibiles qualitates aliæ primæ aliæ secundæ. SECUNDO: Sensibilem Qualitatum aliæ sunt primæ, aliæ uero secundæ. Primæ qualitates sunt primæ uirtutes Elementorum, simul proportionem suam concurrentes ad compositionem corporis naturalis compositi. Et hæ sunt tantum quatuor tangibiles qualitates primæ, scilicet, calidum, frigidum, humidum, siccum.

Primæ qualitates quare sic uocentur. Dicuntur autem primæ, non quia aliæ sint his priores, ut pote lumen, lux, uirtutes, influentiæq; cœlestes, qualitates spirituales in anima uel spiritu, sed tantum respectu secundarum, hoc est, aliarum tangibilium & sensibilem qualitatatum. Vocantur hæc quatuor primæ, eò quòd secundæ nascuntur, & fluunt ex cōmixtione, temperatura, actione q; primarum qualitatatum, ut infra eodem, capite sequenti. Quomodo uero Qualitates primæ cum Elementis concurrant ad compositionem corporis, infra eodem, capite uicesimo sexto, dicendum erit. Interim ergo nudæ definitiones Qualitatatum, ac deinde expositionem earum proponere satis erit.

Calidum quid. TERTIO: Calidum est qualitas prima, congregans homogenia, & disgregans heterogenia, ut calidum in igni congregat aurum cum auro, & argentum cum argento, separatq; ferrum ab auro, et plumbum ab argento. Frigidum est qualitas prima congregans

frigidum
quid

gens homogenia & heterogenia pariter, ut frigus congregat & condensat aurum cum auro, & argentum cum auro, ut frigus condensat & congelat lapides lutum, & pulveres, Humidum est, quod difficulter termino suo, facile autem termino alieno continetur. ut aqua aër. Siccum est, quod facile termino suo, difficulter uero termino alieno continetur, ut lapis, lutum. Hæ quatuor definitiones explicandæ iã sunt inde.

Q V A R T O: Sequuntur inde aliquod particulæ definitionis explicandæ. Quæ ergo sint homogenia, & heterogenia, indicauimus supra eodem, capite 12. Nam homogenes est, cuius partes sunt eiusdem speciei ac nominis cum suo toto, ut aqua est aqua, & quælibet pars uel guttula aquæ est aqua, ut aurum, ut merallum, ut elementa, ut humores, &c. Sed heterogenes est, cuius partes sunt diuersæ speciei ac nominis cum toto, ut non quælibet pars hominis est homo, non quodlibet membrum equi est equus, non quilibet ramusculus arboris est arbor. Deinde actiones uertere oportet actiones primarum qualitatum esse duplices, scilicet Primarias & Secundarias. Primariæ sunt potissimæ actiones, & operationes propriæ qualitatum, ut potissimum calidi est calefacere, frigidi est frigefacere, humidi est humectare, siccus est siccare. Et ab istis actionibus non sumuntur illæ quatuor definitiones, ut patet. Secundarij actus sunt actiones accedentes qualitibus, sed quæ tamen actiones secundariæ.

pro

pro natura & conditione materiae, in quam operatur qualitas, modo impediuntur & remittuntur, modo intenduntur efficacioresq; sunt. Sic calidi est reddere subtile, lene, leue, siccare. Sic contra frigidi est reddere crassum, durum, graue, & humectare, ut infra eodem libro, capite proximo, ubi dicitur, quomodo se-

A quibus cunctae Qualitates ex primis nascantur. Ex his ergo actionibus secundis, istae quatuor definitiones sumuntur. Nam definitio- congregari, disgregari, contineri termino suo uel nes qualit. alieno, est secundarius actus Qualitatis suae primae. sumantur.

QUINTO: Quinetiam discrimen aliquod in materiae, in quam prima operatur qualitas, is facere debet, qui definitionem uelit recte considerare. Opera- tet enim eandem materiam esse homogeniam, & con- tas opera= gregabilem, ut pote cum caliditas congregat aurum tur, dili= cum auro, argentum cum argento, aes cum aere, hu- genter est mores corruptos congregat cum alijs humoribus in discer= carcinomate, alioque ulcere. Contra uero calidum nenda. disgregat & separat aurum ab argento, uel cupro, spiritum ab humore, succum uel aquam disgregat ab herbae corpore, aut à folijs in distillando. Sic calidum disgregat aquam à lignis ardentibus in foco. Quan- doq; tamen pro natura materiae patientis qualitatem caliditas disgregat homogenia, ut calidum resoluit niuem, ceram, plumbum, atq; alia liquefcentia, pro- pter fragilitatem materiae, quae impedit accidenta- riam actionem calidi, cum tamen alioqui materiam

ido=

*Ceterum si
Et talia
disgregat in
sua genera*

idoneam atq; homogeniam condenset, utpote quæ non ita fragilis caducaq; sit. Sic etiam calidum quandoq; congregat & condensat heterogenia propter naturam materiae ipsorum, ut in æstate calor solis inducens terram exciccatam unà colligit & condensat terram, lutum, paleas, stramina. Contra uero frigidum est congregare & condensare homogenia, ut cum congelat aqua, coagulatur lac: & heterogenia, ut in hyeme, cum congelascunt simul & congregantur lutum, stramina, sarmenta, aqua, lapides, ut ex definitione secunda patuit. Tamen frigidum aliquando dissolvit unionem Cleopatræ, æstimatum ducentis quin-
*Calor in luteo
 qd. conseruat
 hinc in gremio
 hinc in luteo
 naturaliter*

quaginta millibus coronatorum, teste Plinio in nono libro, capite tricesimo quinto. Sic frigus nimium dissipat uitrum. Sed huius diuersitatis causam præbet non quædam prima Qualitas, sed materiae diuersa affectio, quæ materia hic spectatur, non qualitas. Nam hæc aliqui suo officio fungeretur, nisi impediret ipsam materia repugnans.

SEXTO: Quod uero in tertia & quarta definitione termini sui & alieni fit mentio, sic debet intelligi. Terminum hic appellari superficiem corporis extremam. Itaq; termino proprio contineri dicitur siccum, utpote cuius partes constipatæ & densatæ si- mul facile connectuntur intra superficiem propriam termino corporis sui arctam & stabilem, neq; se dilatant neq; proprio.

R diffuunt,

COMMENT. PHYS.

diffluunt, ut lapis, lignum, gemma, corpus animale, ut cera durata & siccata. Hæc enim facile continentur termino suo, id est, intra suam superficiem. Et difficulter termino alieno, quia non diffluunt eorum partes sine mutatione totius. Et hinc apparet terram esse magis siccam, quam ignem, quia licet termino suo contineatur, tamen facilius dilatatur & extenditur quam terra. Non tamen est fluxilis sicut Aër & Aqua, ut apparet in foco. Contra uero termino alieno facile contineri dicitur humidum, difficulter autem proprio coërceri, utpote cuius partes fluxiles, labiles, & non constipatæ, intra superficiem corporis sui propriam, non facile coërcentur, quia non est arctata neq; stabilis ea, sed dilatant se, & diffuunt superficie latiore, quatenus non continentur alieno termino, id est alterius corporis sicci & crassioris, præcipue terrestris superficiem, quo alieno termino facilius retinetur & arctatur, coërceturq; humidum, quam sua superficie, ut uinum necesse est retineri in uase ligneo, uitreo, alioque. Nam difflieret alioquin quam posset latissime, ut aqua humida alioqui & fluxilis coërcetur ripis, littoribus, obicibus, uasis, ut aër coërcetur superficie uesicæ, follis, arteriæ, sicut sanguis continetur uenis. Atq; hinc apparet aërem esse longe humidior aqua. Nam cum hæc facile contineatur superficie terrestri aliena, Aër non solum proprio termino suo non coërcetur, quin etiam

Terra sic-
cior quam
ignis qua-
re.

Quid sit
contineri
termino
alieno.

Aër cur
humidior
aqua.

vix alieno potest coërceri termino terrestris superfici-
 ciei. Semper enim poros minutissimos quoq; & ri-
 mulas penetrat corporis continentis se, quòd aqua
 non facit, ideo hanc esse minus humidam aëre, patet
 ex definitione, ut & supra eodem libro, capite 8. &
 capite decimo admonui. Hæc igitur ad præsens de de-
 finitione sufficient.

SEPTIMO: Ex qualitatibus primis due uo-
 cantur actiue, ut calidum & frigidum, eò quòd hæ
 due efficaciorẽ actiuitatem habeant in corporibus:
 facilius mutant hæ corpora, ut pote calor est actiui-
 or ad uitam & ad generationem, frigus autem est a-
 ctiuius ad mortem & ad corruptionem. Item magis
 certatim agunt hæ due Qualitates contra se inuicem
 & citissime, ut ignis facillime extinguitur aqua, uel
 terra. Due uero Qualitates alteræ uocantur passi-
 uæ, scilicet, humidum & siccum, non quia & hæ agunt
 in corporibus, sed quia minus efficaciter & tardius
 quodammodo agunt, difficulterq; inuicem patiuntur,
 ut humidum difficulter agit in siccum. Nam lapis pro-
 iectus in maris fundum, tardissime humectatur inter-
 ne, & difficillime putrescit. Verum hæc remittenda
 sunt Medicis.

OCTA VO: Quatuor primæ Qualitates inui-
 cem faciunt sex paria, quæ isti uocant symbolissimos
 uel combinationes. Quorum priora quatuor sunt
 reuera symbolica, id est, cognationem habent mutu-
 um prima
 rum sex
 paria.

C O M M E N T. P H Y S.

am, atq; inuicem connecti coherereq; possunt. Primum par est calidum cum sicco Secundum est calidum cum humido. Tertium est frigidum cum humido.

Dnae com- Quartum est frigidum cum sicco. Duo uero postrema
binationes paria sunt a symbola, id est, pugnantia plane & con-
qualit. a- traria, ita ut se uicissim expellant de subiecto, eodẽ sci-
symbola. licet. Quintum per se calidum cum frigido, Et sextum
par, humidum cum sicco. Secundum hæc quatuor pa-

Quatuor namque
maxime Ele-
mentorum

AB >>

Elementa
quatuor.

Symbolis-
miqualita-
tum usus.

omnibus Ele-
mentis bina

Et a Ieremia
Symbolismo
Medici & con-
plexio est
corporis

complexio
qd

ria symbolica & cognata, recensetur quaternarius
numerus Elementorum. Quia certissimum est qua-
tuor Elementa esse proprium subiectum quatuor pri-
marum Qualitatum. Est itaq; Elementum Primum
ignis calidus & siccus. Secundum, Aër calidus & hu-
midus. Tertium, Aqua frigida & humida. Quartum,
Terra frigida & sicca. Hinc ergo uidere licet, quæ E-
lementa sint cognata, quæ contraria. Bina enim cog-
nata sunt, scilicet. Ignis cum terra per siccitatem. Ig-
nis cum Aëre per caliditatem. Terra cum Aqua per
frigiditatem. Aër cum Aqua per humiditatem. Con-
traria uero Elementa sunt item bina, scilicet, Ignis
cum Aqua, & Aër cum terra. Sic ergo probatur nu-
merus Elementorum quaternarius ex symbolis
Qualitatum quatuor. Item ex hoc quatuor parium
symbolismo numerant Medici quatuor complexiones
corporis, præsertim animati, & humani. Nam com-
plexio est qualitas, quæ ex actione ad inuicem, & pas-
sione cognatarum et contrariarum Qualitatum pri-
marum

marum

marum, in Elementis inuentarū; prouenit . Sunt ergo Complexiones quatuor iuxta istos Symbolismos . Prima Colerica, ignea, calida & sicca . Secunda, Sanguinea, aërea, calida, & humida, Tertia Phlegmatica, aquea, frigida & humida . Quarta Melancholica, terrea, frigida & sicca . Et hæ quatuor complexiones sunt in corpore , ex quatuor primis Qualitatibus temperatis secundum proportionem , non quidem arithmetica, sed geometricam, id est, non secundum inæqualitatem & temperamentum ad pondus, ita ut una qualitas alteram nullo gradu superet , sed plane æquali quantitate & pondere insint in corporibus . Sed istæ Qualitates primæ sunt temperatæ secundum proportionem geometricam, id est , secundum æqualitatem & temperamentum ad iustitiam , ita ut una quædam aliqua superet qualitas alias qualitates , sed proportionem suam . Nam alioqui immodice superans & uincens, & superabundans Qualitas præ alijs , nimium corrumpit corpora , sua inæqualitate nimia & mala temperatura elementorum & qualitatum , ut Medici docent . Non enim sicut in quoq; elemento una Qualitas aliqua summum gradum obtinet , & habetur in summo gradu, sicut ignis est calidissimus , aqua frigidissima , &c. Ita & corpus compositum habet qualitatem in summo gradu . Quia corpus calidissimum corrumpetur, sicut & corpus frigidissimum, siccissimum, et humidissimum corrumpetur.

Colerica
Sanguinea
Phlegmatica
Melancholica

Complexio ad pondus.

Complexio ad iustitiam.

In composito quare nulla qualitas in summo gradu.

COMMENT. PHYS.

Quomodo NONO: Quæ sint actiones qualitatum proprie qualitates & primarij actus, iam antea in articulo quarto di- interdum ximus. Nempe calidi esse calefacere, & frigidi esse nõ proprie frigefacere &c. Tamèn utrunq; contrarium agit se- as, sed con- pe non proprie quidem, sed tantummodo per acci- trarias a- dens. Vt in æstate calor per accidens refrigerat inte- ctiones per riora uiscera. Quia tum temporis calor circumstans ficiant. extrinsecus ipsum corpus, poros eius aperit, ita ut hu- miditas naturalis cum sudore & calore exeat. Atq; ita corpus exeunte calore cum isto humore aëreo per poros, refrigeret quodammodo interiora uiscera, quæ

Cur in æ- destituit & deserit. Quare longe est imbecillior dige- state homi- stio, minusq; adeo famescunt homines in æstate, quàm nes minus alio tempore, propter egressum interni caloris à mē- famescant; bris & uisceribus interioribus, utpote à stomacho & quàm alio epate, & alijs membris, &c. in quibus calor digestio- tempore. neim alioqui adiuuaret, qui nunc destituit ea membra in æstate, aut in immodice calido uaporario. Sic contra

frigus etiam calefacit per accidens & improprie, ut in hyeme frigus circumstans intrinsecus ipsum cor- pus, claudit poros eius, ita ut neq; humor aëreus, neq; calor per poros clausos exire possit. Atq; adeo calor ille retentus intra uiscera digestionem intendit & im-

Cur in hye pensius concoquit cibos. Quare etiam plus famescunt me plus fa homines & comedant in hyeme, quàm alio tempo- mescant re. Proprium uero humidi est humectare, ut dixi, & homines. alere corpus. Siquidem humido corporis absumpto, tabescit

fr. in caliditate
caus. acci. dens

tabescit quoque corpus, ut in hectecis & Physicis uideamus. Sicci uero proprium est desiccare, & extenuare, ut proximo capite dicetur.

DE QUALITATIBVS secundis. Cap. XXIII.

PRIMO: Primæ Qualitates quatuor se inuicem non generant. Neque enim calidum gignitur ab humido uel à sicco. Neque contra siccum est ab humido uel calido proprie. Verum istæ primæ Qualitates generant ex suo temperamento secundas Qualitates sensibiles, præsertim tactu, uisu, gustu, odora-
Præsertim quæ sunt
sensibiles
 tu. Nam de sono plerique dubitant. Quare hoc caput de secundis Qualitatibus hinc subtexere placuit. Ceterum, Secunda Qualitas est qualitas sensibilis, quæ fit ex temperatura & mixtione primarum Qualitatum quatuor, ut colores, odores, sapes, & quatuordecim Qualitates, quas uocant tangibiles, scilicet, Graue, Leue, Crassum, Subtile, Durum, Molle, Densum, Rare, Lentum, Friabile, Afferum, Lene, Aridum, Lubricum.
Qualitas
secunda
quid.
Qualitas
testangia-
biles.

SECUNDO: His secundis etiam connumerari possunt Qualitates illæ quas uocant uirtuales Qualitates, id est, uirtutes atque uires occultas in corporibus naturalibus, ut herbarum atque gemmarum uires occultæ, ut fructuum & liquorum uires, Vt pote quod

C O M M E N T. P H Y S.

Vinum alioqui frigidum calefacit tamen, quod Vrtica urit, quod Enula campana aut Elenium affert hilaritatem, sicut & Buglossa, & sic de alijs uirtutibus quorumlibet corporum. Nam huiusmodi uirtutes insite sunt corporibus proculdubio per temperaturam Elementorum & Qualitatum primarum, quæ suas uires communicant mixtis, ut quia Vinum est aëreum, ideoq; penetrabile est, & calefacit, atq; humectat. Sic Vrtica igneæ naturæ erit, Piper incendit, Sulphur exiccat. Tametsi uero non potest omnino dari certa ratio ubiq; istarum uirium, atq; uirtutum occultarum in corporibus, quæ Deus & Natura sic dotauit & ornauit tam efficacibus Qualitatibus, tamen ingeniosi homines Medici in plerisq; sunt consulendi. Possunt enim aliquid certi iudicare de istis uiribus occultis, quomodo ex Qualitatum primarum & Elementorum temperatura proueniunt. Vt autem difficilis, sic & superuacanea quæstio est. An istæ uirtutes sint à formis & ab actiuis Qualitatibus corporum separatæ. Quia certum est has actiuis quas simul nasci cum forma substantiaq; sui corporis subtili. separatae. Nam omne agens ratione suæ formæ agit & effecti. Quam formam indidit ei natura simul cum qualitate qualibet & uirtute sua.

Qualitates tangibiles quomodo TERTIO: Quatuordecim Qualitates, quas uocant tangibiles, nascuntur ex primis hoc ordine. Humidum aëreum cum calido est causa subtilitatis, ut patet

patet in sanguineis, quorum corpora & membra ordine ex
 sunt plane subtiliora. Siccum igneum cum calido est primis na=
 item causa subtilitatis, ut patet in Cholericis. Hu=
 midum aqueum cum frigido est causa crassitiei, ut pa=
 tet in Phlegmaticis, qui crassiore sunt corpore &
 membris. Siccum terrestre cum frigido est item causa
 crassitiei, ut patet in Melancholicis. Atq; hæc fi=
 unt propter cognationem quandam, quam habent
 inuicem, & mutuo inter se aliæ etiam Qualitates
 tactu sensibiles. Præterea ab humidis sunt lene, molle, *Ab humidis*
 lubricum. A Siccis sunt Asperum, durum, aridum. A *Ab siccis*
 Calido autem igneo, uel aëreo, est leue. Sicut à Fri=
 gido aqueo uel terrestri est graue. Quò autem quodq;
 corpus plus habet igneæ uel aëreæ materiæ, eò quoq;
 leuius est. Et quò quodq; corpus plus habet aqueæ
 uel terrestris materiæ, eò quoque grauius est. Sicut
 alioqui Aër circumfusis corpori terrestri, uel eius
 corporis inclusus sursum eleuat idem corpus, alioqui
 natura sua graue & natum ferri deorsum, ut patet
 in uolantibus, natantibus, &c. in lignis, alijsq; huius=
 modi. Dicuntur ergo secundæ Qualitates, eò quòd *Secundæ*
 à primis nascuntur, non dictæ solum tangibiles, ue=
 rum & aliæ sensibiles, ut Sanum, Aegrum, Salubre, *qualitates*
 Venenosum, Noxium, similiaq; sunt à temperamento *quare sic*
 Qualitatum primarum bono uel malo. Est tamen mo=
 dus & ratio, cur hæc ita accidant ut obscurior, sic
 quoq; prolixior, quàm ut hic recenseri debeat. Cæ=
dicantur.

COM MENT. P H Y S.

terum exempla infinita apud Aristotelem, & apud alios in problematibus inueniuntur.

Calidum
quomodo
siccet.

Q V A R T O: Quod autem calidum quandoq; desiccet, nihil impedit, quin tamen siccum sit prima Qualitas. Nam quia calor rarefacit, ideo leuat humorem interclusum corpori, & colat quodammodo. Quo humore extracto, necessario sequitur siccitas. Et quia frigidum reddit densum, ideo contrahit, & constringit humorem aqueum uel aëreum. Quo humore coacto, necessario sequitur humiditas, ut in glacie patet. Itaq; ut calidum per accidens siccet, ita & frigidum per accidens humectat.

Frigidum
quomodo
humectet.

DE MIXTIONE ELEMENTORUM & Mixtilium. Caput XXIIII.

Mixtionis
acceptio=
nes.

P R I M O: Generaliter mixtio uocatur corporum & rerum eiusdem uel diuersarum specierum compositio aut confusio, ut cum lana lanæ, uinum uino uel aquæ, hordeum lupulo uel tritico commiscetur. Atq; hanc appellant isti mixtionem ad sensum, atq; impropiam. Quæ etiam accidentia, ut qualitates, aliq; misceri dicuntur improprie, ut calidum humido aut tepido, bonum malo, indocti aut semidocti doctis, mendacio uerum aut uerisimile misceri dicitur uulgo. In hac non statim corrumpuntur nec alterantur

alterantur mixta. Et non admodum pertinent hæc ad institutum nostrum. Deinde Mixtio significat uel compositionem mixti, ut supra eodem libro, capite duodecimo, uel generationem, ut supra eodem libro, capite decimo tertio. Atq; ita Mixtum plane uocatur idem quod compositum corpus, ut infra in tertio lib. capite primo. Proprie demum de qua hoc capite loquimur, Mixtio est Elementorum & Mixtilium alteratorum compositio. Quia fit corpus naturale compositum, ut ex commixtione Elementorum quatuor, seminum, spirituum, humorum, ossium, carniū, & similiarum, fit corpus humanum uel animale,

SECUNDO: Compositionis uocabulo in hæc Compositi-
 definitione generatim utimur pro augmentatione & tio.
 connexione. Deinde Mixtile uocatur prorsum id quod
 est Materia secunda corporis generandi. Quæ Mate-
 ria suscipere potest formam à natura suppeditandam.
 De qua supra in primo libro, capite decimo nono. Hu-
 ius materiæ cum sit de uarijs partibus coagmentata et
 collecta, pars una fuit de Elemento ignis. Alia de aë-
 re, aqua, terra. Alia fuit spiritus, humor, seminarium,
 &c. Alterari uero dicuntur Mixtilia & Elementa
 in compositione corporis, non Qualitate tantum. De Mixtilia
 qua alteratione supra eodem libro, cap. 15. Sed magis in compo-
 adeo alterantur, id est, mutantur, imo quasi corrup- sitione ala-
 puntur, ita, ut pristina forma amissa nouam noui cor- terentur.
 poris nascentis formam induant, à natura destina-
 tam

C O M M E N T. P H Y S.

tam nascenti. Non tamen hanc destinata[m] formam in momento statim suscipiunt illæ materiæ coagmentatæ in corpore nascente, uerum antequam generatio perficiatur, subinde alia atq; alia forma accedit, ut primo seminis forma, deinde sanguinis, deinde ex sanguine caro, cum ossibus, neruis, & cartilagine. Inde demum est Embrio & foetus, quoad nascatur & absoluatur corpus humanum, uel animatum. Sic etiam de inanimato exempla dari possunt.

Ad mixtionem tres **TERTIO:** Conditiones tres requiruntur potissime ad mixtionem. Prima, ut mixtilia sint inter se connexa, in unumq; corpus compositum congesta, ut sanguis, humores, spiritus, caro, ossa, congesta sunt in corpore humano sua proportione, sic & elementa conuenire ad constitutionem corporis. Secunda: ut mixtilia inuicem agere atq; pati queant, adeoq; contraria inter se uel saltem diuersa sint, ut supra eodem, capite uigesimo primo, ad finem ostendimus. Tertio, ut mixtilia sese inuicem corrumpant, alterent atq; transmutent à ueteri sua formâ, in noui corporis nascentis formam, cui accrescunt & incorporantur transmutata, attamen hæc eadem mixtilia reseruent & retineant pristinas formas accidentarias, utpote qualitates sensibiles, quas ipsi communicant suo mixto corpori. Aduertetamen, quòd Mixtilia, id est, materiæ secundæ corruptæ sic, & alteratæ, non statim resoluuntur in materiam primam. Sed prius suscipiunt

piunt formam Elementi, unde deniq; post resolutionem Elementorum in materiam primam subinde alia atq; alia forma substantialis producitur, quoad absoluetur & consequatur corpus nascens formam sibi natura destinatã, ut granum seminarium pomi mortuum & corruptum, resoluitur in Elementa, quæ in materiam primam transmutata, iterum resoluuntur, illinc sequitur ex materia & forma germen, inde foetus immaturus, postremo nascitur pomum.

DE COMMVNIBVS ET
proprijs Elementorum. Cap.
put XXV.

QVAM VIS in antea dictis multa obseruari vsus huius possint, quatenus Elementis inter se conueniat, & quatenus contra à suis quæq; proprijs officijs ab inuicem differant, placuit tamen hoc caput subtexere, in quod alia à Philosophis tradita, & plura quidem congererentur, quàm ut compendij breuitas queat complecti, supra autem eodem libro, capite sexto, definitionem & numerum Elementorum vidimus. Nunc uero unam atq; alteram conditionem perstringam solummodo, quarum prima sit. Quamuis Elementum quodlibet iuxta Physicos sit per se in suaq; quomodo essentia simplex, hoc est, merum et purum, quæ tamen simplicia simplicitas animo & ratione tantum percipitur, non & pura.
sensu

C O M M E N T . P H Y S .

sensu nostro . Veruntamen in hac terra per sensum experientiamq; nostram uix ullum Elementum deprehenditur merum , sed partibus suis mixtum & impurum , & quasi alienis partibus admixtis inquinatum, ut ignis noster in foco purus non est , sed commixtus fumis & uaporibus , qui reddunt eum non pellucidum neq; liquidum . Sic & aër uaporibus & nebulis & halitibus, sic & Aqua turbatur terrestri et fœculenta materia, ut in aqua palustri uel marina patet, Terra quoq; aliorũ elementorum purgamentis et fecibus inquinatur: nihilominus ista maxime denominari debent à puris elementis in se prædominantibus & præualentibus, ut ignis noster est maxime igneus, aër maxime aëreus, &c. licet neutrum sit ipsum Elementum, sic de Aqua & Terra iudica . Cum ergo Elementa secundum substantiam suam pura imaginemur , & necessaria fateamur, tamen nullum eorum secundum se totum iam est qualitatibus suis purum, quin alienas qualitates habent plerasq; , ut terra pleraq; parte humida & fumida est , aqua sæpe calida est, aër in media regione frigidus est. Reperiri tamen possent aliquæ partes Elementorum meræ & puræ, quæ nullam alienã Qualitatem habeant , ut Alchimistæ de spiritu uel aëre puro multa disputant. In summa, Elementa per se & proprie sunt pura , per accidens uero, & ut sensus experientiaq; nostra deprehendit, sunt impura. Secunda conditio. Elementa secundum

cundum se tota non transmutantur, id est, neque generantur neque corrumpuntur, aliam uero mutationem sub-
 eunt, alioqui machina mundi periclitaretur, si tota inuicem
 terra uel aqua mutaretur, semel ergo creata perditur transmutantur
 in sua essentia, sicut terra secundum se tota est immobilis, tamen si partes terrae plerumque moueantur.
 Verum secundum partes suas sunt inuicem transmutabilia, hoc est, unum elementum ex alio generatur, Vnum in aliud corrumpitur. Quod isti sic probant:
 Ex uno pugillo terrae fiunt decem pugilli aquae, centum
 aeris, et mille ignis. Haec ita intelligi debent, si ex terra fieret per rarefactionem aqua, tamen necesse esset ut
 decuplo rarior terra illa fiat, quam haecenus fuerit, si aer, centuplo, si ignis, millicuplo. Et contra, Si
 ex igne fieret aer per condensationem, tum necesse esset, ut ignis ille densior fiat decuplo, si aqua centuplo, si terra millicuplo. Atque haec tamen si uulgo dicant, tamen uix dum per experientiam, sed tantum
 coniecturis proportionum sunt probata. Siquidem uix ullus hominum deprehendit Elementum purum, ut dixi.
 Quare etiam ista decupla proportio elementorum finitiorum in alijs etiam qualitatibus, ut graui, leui, magno, paruo, agili, tardo, penetrabili, obtuso, et similibus, ratione magis certa quam autoritate Physicorum, quam experientia probatur. Oportet ergo ad discipulum hic credere. Nam ista proportio meris et puris Elementis, non nostris mixtis et impuris elementarijs

C O M M E N T. P H Y S.

mentarijs tribuitur . Sic ergo Elementa inter se inuicem sunt mutabilia secundum partes, ut ex una parte terre fiunt decem aquæ partes , licet hæc non uideamus ipsi oculis nostris . Deinde Elementa transmutabilia sunt in formas compositorum corporum, ut infra capite proximo, & supra capite proximo dictum est, Elementa alterari, id est, mutari in mixtum. Quoniam ergo inuicem transmutabilia, & in alia quoq; corpora transmutabilia sunt elementa quatuor, id fieri necesse est, quia sunt contraria uel secundum ambas qualitates, ut ignis & aqua, aër & terra, uel secundum alterutram Qualitatem primam, ut ignis & terra, aqua & aër, ignis & aër, aqua & terra. Iam uero omnis mutatio est de contrario in contrarium, & è diuerso in diuersum . Hinc ergo plane patet, quare Aristoteles & Peripatetici priora quædam principia commenti sint, quàm Elementa quatuor. Nam omnia generabilia & corruptibilia necesse est habere subiectum, id est, materiam suæ generationis & corruptionis. Quia ex nihilo nihil fit, ut supra in primo libro, cap. decimo quarto. Si materiam habent, ergo & formam, cum sint plane correlatiua. Sed elementa sunt inuicem generabilia & corruptibilia, ut probat experientia in mixtis, & autoritas Physica, ut apud Aristo. in 2. generationis, tract. 2. Ergo elementa necessario habent subiectum, id est, materiam, & per consequens etiam formam. Iam uero rursus omnem materiam

Cur ab Arist. princip. elementis priora excogitata sint.

teriam & formam necesse est priorem esse suo forma-
to. Nam omnis causa est prior suo effectu. Sed Ele-
menta habent materiam & formam. Ergo elementa
habent sua principia ipsis priora, scilicet, materiam
& formam, & per accidens priuationem. Quæ tria
principia sunt omnium plane prima, ita ut nullam rem
naturalem se priorem habeant. Quia in natura non
est progressus in infinitum, ut sup. in primo libro, ca-
pite duodecimo. Fuit itaq; Physica exordienda ab istis
primis principijs potius, quàm ab Elementis, & à
secundarijs principijs. Tertia conditio, Elementa per
se dicuntur & sunt simplicia, mera, & pura, id est,
non nisi ex partibus homogenijs constituta. Contra
uero compositum mixtum, impurum dicitur, quod
ex partibus heterogenijs est constitutum. Caterum
de proprijs officijs & actionibus singulorum Elemen-
torum, satis supra dictum est in specie, capite 7. &
sequentibus, & supra eodem, capite 22. ideoq; hinc non
opus est ista repetere.

Elementa
quomodo
simplicia
& pura
respectu
compositi.

DE MIXTIONE ET COMPOSITI-
tione corporis naturalis ex Elementis & Qua-
litatibus elementaribus. Ca-
put XXVI.

PLeraq; hætenus de principijs & causis, de ele-
mentis, & qualitatibus dicta, ad hoc caput tan-
quam

COM M E N T. P H Y S.

quam ad finem ferè ultimum referuntur. Nam corpus naturale ex principijs causisq; suis, & ex Elementis Physicæ et atq; horum Qualitatibus compositum, secundumq; nature hæc eadem mutabile, est Physicæ, atq; adeo ipsius nature subiectum. ut supra in 1. cap. 2. & 36. patuit. Erunt ergo nobis hic repetenda multa, tametsi ante dicta. Nam erit etiam hoc caput quasi epilogus & summarium primi atq; secundi huius commentarij. Dicam ergo primo an sit Mixtio, & Compositio ulla naturalis. Secundo, Quid sit. Tertio, Quotuplex. Quarto, Quæ Materia, & ex quibus fiant composita corpora. Quinto, Quæ forma, & qui modus sit compositionis. Sexto, Quod efficiens. Septimo, Qui finis. Octavo, Qui effectus. Nono, Quæ similia. Decimo, Quæ dicitur. Undecimo, Vbi querenda sint exempla Compositionis. Duodecimo, Qui sit omnium istorum usus. His breuiter quidem transactis huic secundo quoque commentario imponetur finis.

An sit Mixtio & corporis Compositio naturalis. PRIMO: Mixtionem & corporis Compositio- nem esse naturalem, non mere fatalem, neque fortui- tam, ipsa rerum natura atq; experientia arguit. Cum quotidie his oculis uideamus noua corpora indiuidua eiusdem, aut diuersarum specierum nasci, non ex nihilo neq; incerto ordine, ut homines, equos, pecudes, plantas, metallaria, & cætera similia. Hæc enim ex nihilo nequaquam fiunt. Semel enim in principio, creatione sua absoluta, Deus reliqua commisit nature uiribus

uiribus & cursui. Licet quotidie hanc naturam naturalesq; resipse Deus fœcundet, eisq; benedicat. Iuxta illud. Emitte spiritum tuum & creabuntur, ut supra in 1. capite 3. Superuacuum autem erat asserere Cur necess-
 mixtionem esse, nisi quidam omnia naturæ adimerent, sario tra-
 & naturalibus rebus omnes uires iuraq; abrogarent. Etatur que
 Cum tamen Deus & naturam ipsam, & res natura- stio An sit
 les, atq; etiam alia secundum naturam sic anima ue- mixtio.
 rit, & fœcunda reddiderit atq; actiuosa, ut uires, cur-
 sumq; suum adhuc retinuerint à primordio. Nisi etiã
 aliqui Philosophi negassent posse fieri ullam Mixtio-
 nem, cò quòd oporteat Mixtilia aut manere in mixto
 corpore singula, aut omnia corrumpi & interire in
 • mixto, aut quædam manere, & quædam corrumpi in
 mixto. Non posse uero fieri primum, sic probatur.
 Quia quæ manent non alterantur. Sed mixtilia oportet
 alterari & mutari, ut supra eod. capite 24. in de-
 finitione. Non secundum. Nam quæ corrupta sunt &
 interierunt, atq; adeo non sunt, illa misceri nequeunt,
 præterquam quòd ex nihilo nihil sit. Non tertium.
 Quia patet Mixtionem propriam esse eorum, quæ
 similiter se habeant, id est, quæ similiter immutata &
 alterata sunt, ut ex definitione dicto capite 24. appa-
 ret. Hæc argumentatio infra eodem quinto articulo
 diluetur, ubi dicemus quomodo mixtilia in corpore
 mixto maneant aut non maneant.

SECUNDO: Mixtionem hoc loco paulo aliter

S 2 samimus,

C O M M E N T. P H Y S.

sumimus, quàm supra eodem libro, capite uicesimo quarto. Nempe pro synonymo compositionis, de qua supra eodem, capite 12. Atq; hinc solo compositionis uocabulo utar, quam Cicero in 1. Academicarum uocat effectiōnem. Sint ergo nunc Mixtio, Compositio, Effectio idem plane. Quod tamen necesse est prouenire per generationem, de qua supra eodem, capite 13. & infra eod. capite, articulo 9. Itaq; Compositio

Compositio quid.

est connexio formarum in corpore naturali, qua id sua partium accidentiumq; proportione coheret & consistit. Formæ hic mentionem facio potius, quàm

Formæ duplices.

materiæ, eò quòd maior est uarietas formarum. Nam alia substantialis est, aliæ uero sunt accidentariæ formæ. Materia autem propria non est nisi substantialis, quam nomine partis hic significo. Sed exponitur definitio hæc supra eodem, dicto cap. 12.

Compositio-
tionis spe-
cies.

TERTIO. Compositionis species numerantur numero subiectorum, id est, secundum species Compositorum corporum, ut compositio Plantæ, Animalis, lapidis, hominis, equi, aquilæ, infra in tertio libro, ca-

Compositio-
tionis par-
tes.

pite primo, & sequentibus. Partes uero compositionis secundum species corporum nascentium, similiter uariæ sunt & innumerabiles: ut in compositione uini, primo est generatio, deinde uuatio, post matura uua,

Compositio-
tionis no-
mina.

hinc mustum, deniq; uinum. Sicut ergo compositionis species, ita partes quoq; eius nomina sortiuntur à subiectis nascentibus, quæ sane fingenda erant, si liceret saltem.

saltem. Et huiusmodi nobis exempla plurima suppe- Compositio
ditat agricultura, & amoenissima nascentium corpo- tionis ex
rum obseruatio, atq; experientia. Quales multas in- empla.
dicat Aristoteles in opere de Generatione Animalium
& de partibus animalium. Præterea compositio alia Compositio
est per se & substantialis, qua acquiritur forma sub- tionis alia
stantiæ, & corpus ex materia prima & secundis nas- diuisio.
citur. Alia est accidentaria, qua compositione acqui-
runtur corpori Qualitates sensibiles, profectæ ab Ele-
mentis, & à secundis materijs, id est, à mixtilibus.
Sic etiam dicimus improprie, & per accidens corpus
componi ex Qualitatibus, ut infra eodem libro, arti-
culo quinto.

Q V A R T O : Compositio corporis naturalis
proprie fit ex principijs, ex elementis, & materijs Compositio
secundis. Nam ex his proprie componi corpus cum tionis Ma-
suis membris & articulis sæpius iam diximus, ut teria.
supra in 1. capite 12. & sequentibus, & supra eodem,
capite 6. & 12. & 24. Ista sunt ergo materia circa
quam fit compositio, & ex qua proprie componitur
corpus naturale, suam formam atq; essentiam accipi-
ens. Nam Deus materiam primam ab initio cum for-
ma atq; cum tota a deo natura sic fœcundauit, sua cœ-
lestiq; uirtute & effluentia, & ita effinxit, ut cuilibet
corpori naturali suppeditarent ista principia essenti-
am, ut supra in primo, cap. 3. Deinde elementis ipsis
Qualitates suas, & seminariam atq; genitabilem uina-

COMMENT. PHYS.

à primordio rerum idem Deus indidit, occultam nobis quidem & abditam, ex quibus Elementis tanquam ex materia secunda nascuntur quælibet corpora naturalia, & componuntur Rursusq; vires inde suas, foecunditatemq; et actiuositatem suam composita recipiunt, & Qualitates suas sensibiles, ut supra eodem, capite 22. Quod etiam Virgilius in Sileno sentit.

Namq; canebat uti magnum per inane coacta,
Semina terrarumq; animæq; marisq; fuissent.
Et liquidi simul ignis, ut his exordia primis.

Omnia & ipse tener mundi concreuerit orbis.

Et alibi in sexto inquit . Inde (nimirum à Deo, & ex Elementis, quæ foecundauit actiuosaq; reddidit Deus) nascitur.

Hominum pecudumq; genus, uitaq; uolantum.

Et quæ marmore offert monstra sub æquore pontus.

Ignæus est illis uigor & cœlestis origo.

Item Lucretius in 2. libro magnifice & prolixè probat hanc infinitam atq; innumerabilem diuersitatem formarum atq; corporum esse, propter elementorum atq; eorum, quæ ex Elementis composita sunt corporum uim seminalem, ac genitabilem. Quam seminis uim Cicero in 2. de natura Deorum dicit esse tantam, ut id semen, quanquam sit perexiguum, tamen si incidit in concipientem comprehendentemq; naturam, nacturq; sit materiam, qua ali augeriq; possit, ita fingat & efficiat in suo genere quodq; corpus, partim
ut

ut tantummodo per stirpes alantur suas, partim ut moueri etiam & sentire & appetere possint, & ex sese similia sui progignere. Sunt ergo corpora naturalia longe differentia, ut Lucretius ait.

Dissimili perfecta figura principiorum.

*Inuenies etenim multarum semina rerum,
Corpora celare, & uarias cohibere figuras.*

Et reliqua in eodem loco uide. Dicit etiam Augustinus in tertia de Trinitate sic inquit. Omnium rerum que corporaliter uisibiliterque nascuntur, occulta quedam semina in istis corporeis mundi huius Elementis latent. Et quaecumque nascendo ad oculos nostros exeunt, ex occultis seminibus Elementaribus accipiunt progrediendi primordia, & incrementa debite magnitudinis, distinctionesque formarum, ab elementis tanquam ab originalibus regulis sumunt. Sic ergo partim ex actione foecunda Elementorum mutua, partim ex actione & genitabili ui mixtorum, diuersas partes, speciesque & formas corporum prouenire patet. Que forme naturales per agentia naturalia, nempe Elementa & mixta gignentia, de materie potentia educuntur. Non quod forma ex materia nascatur, quia principia prima ex se materia non nascuntur, alioqui enim non dicerentur prima, neque simul existerent, quod tamen Relatiuorum tur.

C O M M E N T. P H Y S.

natura exigit. Sed quod requiratur apta ad recipien-
dam formam aliquam potentia in ipsa materia, ut su-
pra in 1. cap. 14. & 16.

Composi-
tionis mo-
dus.

Q V I N T O: Formam compositionis hic appella-
lo modum. Nam hic inquirimus quonam modo acci-
dat & fiat compositio corporis. De forma autem
corporis naturalis nihil hoc loco requiritur, sed supra
in 1. capite 15. & 20. satis tractata est. Neq; etiam
queat aliquis omnium corporum diuersas formas, ne
specie quidem sua enumerare, licet in genere possint
recenseri, ut infra in 3. cap. 1. Modus ergo compositio-
nis, ut etiam capite 24. in fine attigi, hic ferè est, ut
nascituri corporis materia secunda non statim in ele-
menta sua, sed in mixtum aliquod resoluatur & cor-
rumpatur, atq; inde aliam quandam formam induit,
ut granum frumenti mortuum suscipit terream uel
cinericiam formam, deinde rursus hac forma corru-
pta, & euanescente, alia atq; alia succedit, quoad sæ-
pius immutata, hæc materia secunda resoluatur in
Elementa, ita, ut quæ pars in illa est ignea, mutetur
in ignem, & aërea in aërem, & aquea in aquam, &
terrea in terram, quia sunt eadem principia resoluti-
onis, id est, corruptionis, quæ sunt generationis. Por-
ro elementares illæ partes sic enatæ, resoluuntur de-
mam in materiam primam, quæ non quidem nihil est,
uerum insensibilis est, adeo, ut sola imaginatione co-
gamur consequi, quoniam pacta corpora, & corpo-

rea Elementa fiant atq; corrumpantur, & euanes-
cant in materiam primam incorpoream & insensibi-
lem, sic granum mortuum, & post in Elementa re-
solutum, demum ratione elementorum in Materiam
primam resoluitur. Ceterum momento citius, & in
puncti temporis ex illis Elementis in materiam pri-
mam euanescentibus, citissime prodit rursus exigua
um quoddam corpusculum cum noua sua forma, reci-
piens ab Elementis simul illam uim seminalem, id est,
uim materiae secundae, & Qualitates elementares, ut
sit ipsum corpusculum materia secunda mox nasci-
turi corporis etiam magni, ut granum mortuum eua-
nescens in Elementa, & in materiam primam, ulti-
mo in puncto temporis reformatur, & renascitur,
& induit nouam formam herbidi corpusculi, quod
uisum prope excedat. Sicut etiam in ouis piscium uel
gallarum nascentibus, uidemus minutissimum quoda-
dam corpusculum, quod ex uetere materia sua secun-
da, uidelicet à semine & ex elementis, uim genitabi-
lem & prolificam (ut saepe dixi) hausit. Atque haec
corpuscula recenter ex elementis nata, significasse iu-
dico Democritum & Epicureos per suos Atomos, hoc est, in se etilia indiuiduaq; corpuscula, quae in ina-
ni, id est, in rebus adhuc informibus ita ferantur; ut
concurfionibus inter se cohaerescant, ex qua Atomo-
rum cohaerentia efficiantur ea, quae sint, quaeq; cer-
nantur omnia, ut Cicero in primo libro de finibus, de

Atomi E-
picureorū
quid signi-
ficent.

C O M M E N T. P H Y S.

Atomis differit circa initium. Et Lucre. in secundo inquit.

Prima mouentur enim per se primordia rerum.

Inde ea quæ paruo sunt corpora conciliatu.

Et quasi proxima sunt ad uires principiorum.

Et reliqua ibidem uide. Sicut ergo uidemus herbescens illud uirideq; in semente nouo corpusculum uapore tepesactum, & mixtum fibris stirpium sensim adolescere, culmoq; erectum geniculato uaginis iam quasi pubescens includi, è quibus cum emergerit fundere frugem spicæ ordine structam, & contra auium minorum morsum muniri uallo aristarum, atq; sub messis tempus maturescere, formamq; maturi frumenti suscipere, ut Cicero in Catone docet: Sic alia quoq; prima corporum & propemodum informia corpuscula, paulatim suo tempore fouentur, atq; formantur à natura, quoad iustam substantiæ formam consequantur: non secus atq; ursa paulatim fingit & figurat lambendo suum recentem foetum, qui est candida informisq; caro. paulo muribus maior, sine oculis, sine pilo, unguibus tantum prominentibus, ut ait Plinius in 8. capite 30. Atq; hæc de compositionis modo & forma ad præsens sufficiant. Exempla plura à Medicis Philosophisq; pete. Hinc crelo haud difficulter apparere, quid respondendum sit ad obiectio- nem supra eodem in articulo propositam, quomodo elementa in mixtis partim maneat, partim uero non maneat.

Fœtus ur-
se.

maneant. Et tamen si hæc questio Medicos iuxta & Elementa
 Physicos ualde anxios habeat, tamen nobis non usq; quomodo
 adeo sudandum est in epitome præsertim affectanti- maneant
 bus breuitatem. itaq; pace aliorum, ut & Aristoteles in mixtis.
 inquit, elementa actu formaq; sua nõ manent in com-
 positis, quia ipsam susceperunt alienam, compositi
 scilicet corporis partiumue eius formam, ut iam sæpe
 admonui. Verum elementa manent in compositis per
 potentiam sic, ut mixta aliquando corrupta resolui
 queant in elementa, ut iam supra indicaui. Et per
 uirtutem efficaciamq; manent ita, ut compositam ab
 elemento unoquoq; receperit qualitates & uires pla-
 ne similes elementaribus, primas scilicet & secundas,
 secundã quas operatur pariter elementis. Sicut enim
 ignis elementum calefacit, urit &c. sic & ignis no-
 ster compositus calefacit & urit (Sicut aqua elemen-
 tum humectat & frige facit, sic ceruisia humectat &
 frige facit) Non quod proprij actus elementorũ sint
 in mixto. Nam elementa, quod dixi, manent in mixtis
 non nisi alterata & religata ad alienam formam sub-
 stantiæ corporis mixti, adeoq; abscondita sub ipsius
 mixti forma, ut libere nequeant quoslibet actus pro-
 prios suos exercere, in summis scilicet gradibus.
 Quia igneum in homine non urit extremè, id est,
 non comburit: sic terra in homine non siccat extrea-
 me, alioqui non posset coherere corpus, neq; ignis
 aërq; in mixto sursum ad circumferentiam, neq; a-
 qua

C O M M E N T. P H Y S.

qua & terra deorsum ad centrum feruntur in corpore. Sic ergo Elementa per Alterationem continuam sese in corpore reducant ad unam aliquam sociabilem complexionem, ut proprios tamen actus viresq; per omnia nequeant intendere, quantum alioqui libera & in suo loco intendunt. Itaq; elementa & mixtilia pleraq; in corpore composito non penitus sunt corrupta neq; penitus manentia, quia manent uirtute, quam corporibus communicant, quibus alterata plane insunt, sed non manent formis suis, cum nouam receperint. Sicuti semen sepius transmutatum, tandem accrescit & incorporatur ipsi composito suo. De his tamen plura à Medicis & Physicis requirere licet.

SEXTO: Valde reprehendit Epicureos Cicero in primo lib. de finibus, quòd cum de materia, & de corporum effectione, quam nos hic compositionem uocamus, sint quaedam commenti, & tamen causam efficientem istius compositionis omiserint. Ceterum de efficientibus causis est dictum supra in primo libro, capite uicesimo primo, & tricesimo quinto: Quod sit primò extremum efficiens, Primum immobile, ut Deus. Secundo, Vniuersale incorporeum mobile, ut intelligentiæ, hoc est, Boni Dæmones, Angeliq; qui mouent cœlos, à Deo alligati ad ministerium illud. Tertio, Vniuersale coeleste mobile corporeum, ut Cœli cum suis uirtutibus & influentijs. Quarto, Particulare efficiens & secundarium, nempe, ipsum gignens.

nens, corruppens, &c. Et horum particularium alia Particulae esse paria, quae scilicet pariter agunt & efficiunt non rari efficiens subordinate, sic pater & mater pariter gignunt liberta dupli- ros. Alia esse subordinata, quae non pariter eodem cia. tempore, sed alio atq; alio ordine & tempore succes- sim efficiunt, quorum sunt pleraq; remota, sic proa- uus & auus remote efficiunt nepotes. Quinto, Est efficiens medium, ut sunt fines mediij uel secundarij, ut supra in primo libro, capite uigesimo secundo. Sexto, est aliud medium, ut sunt instrumenta. De quibus sex efficientium generibus quicquam hic repetere nolo. Septimo, Demum, supra in primo libro, dicto capite uicesimo primo, in principio diximus, esse quoddam efficiens internum, quod sit intra materiam forman- dam, non ut pars substantiae, sed mere accidens ener- giticum & efficax, ut sunt Qualitates primae ab Elementis oriundae, & secundae sensibiles à primis oriundae. Haec ergo sunt internum efficiens in compo- Cōpositio- sitione corporis. Sicut illa sex ante enumerata sunt nis caus. externum efficiens in cōpositione corporis. Et quam- effie. uis de Qualitatibus utrisq; sit tractatum supra eodem libro, capite uicesimo secundo, & capite uicesimo ter- tio: Tamen hic breuiter admonere placet, longe plu- res esse actiones & passionis Qualitatum primarum, & secundarum, ut plures operationes uirtutesq;, quàm supra enumeravi. Varie enim in mixtis & mix- tilibus operantur ipsae Qualitates, cuiusmodi exem- pla

C O M M E N T. P H Y S.

Qualitates quales sicut causæ effici. compositionis. *plainsinita Aristoteles in 4. Meteororum, in problematis, & Medici in suis præceptis tradunt. Caterum ut qualitates sunt quidem efficiens causa compositionis, tamen non sunt primaria causa, sed mere instrumenta, sine quibus Prima causa, & Cœlestis, Particulareq; efficiens nolunt aut non possunt operari, & subigere materiam, quæ per compositionem recipere debet formam. Nullo autem modo qualitas nulla est materia corporis, aut substantialis forma corporis. Siquidem nullum accidens potest esse substantialis pars, aut integralis, in ullo corpore, uel in ulla substantia. Sic ergo uidemus tres primarias compositionis causas materiam, formam, & efficientem.*

Compositio nis finis. *SEPTIMO: Facillimum est ex superioribus iam uidere, qui nam sit compositionis finis, illam enim naturam non operatur in alium finem, aut usum, quam ut materia fingatur atq; formetur substantiali forma, qua forma consecuta cessat, & absoluta plane est compositio, ut supra in 1. cap. 15. & 20. Sin compositionem non sequatur forma substantialis consueta & solennis, suoq; generi apta, tum corpus monstruosum non naturale uocatur. Quod aliquando accidit propter materiæ uicium, aut propter compositionis ordinem peruersum, impeditumue. Vtpote si biceps equus, si quadrupes gallina, si biformis homo, aliudue monstrum nascitur. Deinde formam substantialem acquisitam corpori sequuntur etiam aliæ accidentariæ formæ*

formæ, hoc est, operationes, quantitates, vires, aliæque huiusmodi accidentia ex nouem prædicamentorum generibus, quæ formæ accidentariæ induuntur corporibus, partim à natura, partim ab influentijs celestibus. Siquidem ut quicquid patitur ratione suæ materiæ patitur, sic quicquid agit ratione suæ formæ agit.

Actio & passio una de.

OCTAVO: Præcipuus effectus compositionis est, quod ueteri formæ amissæ succedit noua, semperque corporis noui compositio, est ueteris corruptio. Sicut & generatio unius est corruptio alterius. Præterea ista compositionis continuatio conseruat res naturales atque ordinem naturæ. Nam quia res sunt labiles & mutabiles propter materiæ suæ fragilitatem, non potest rerum natura consistere absque hac uicissitudine compositionis, ut subinde abeant atque renascantur eiusdem speciei formæque corpora, ne non perpetuus sit hic naturæ ordo & successus, ne non hæc naturæ uicissitudo perduret, & quæque in suo genere continuentur. Nam sic,

Compositio nis effectus

Quod fuit ante relictum est.

Futurum quod haud fuerat, momentaque cuncta nouantur.

Nequit autem omnino corporis mixtio uel compositio uia fieri ex uno tantum elemento: Sed ut minimum è duobus symbolicis & cognatis uel è pluribus.

Ex uno nulla fit mixtio.

NONO: Compositioni admodum affinis est generatio, & adeo, ut non nisi per generationem componatur

Compositio nis cognata.

C O M M E N T . P H Y S .

ponatur corpus . Neq; tamen idem sunt, quia in generatione & corruptione tantum requiritur materia & forma . Iam uero proprie non dicuntur misceri neq; componi materia & forma, sed mixtilia tantum, quibus commixtis accedit forma.

Cōpositio=   **DECIMO:** Differt à compositione creatio. Nam
nis diuer=   ista est circa materiam informandam, ut supra eodem
sa.   articulo 4. Creatio autem est ex nihilo atq; ex nulla
                              materia. Deinde generatio tantum requirit materiã
                              & formam principia prima . Compositio uero &

Augmen=   primam & secundam materiam desiderat. In Aug=
tatio an cō   mentatione alimentum non dicitur proprie misceri
positio.   aut componi cum eo quod alitur, quia alimentum
                              corrumpitur, & in substantiam aliti transmutatur. In

Alteratio   alteratione etiam non fit ulla Mixtio, nec alteratio est
an cōposi=   Compositio, quia illic tantum subiectum requiritur,
tio.   & Qualitas. Quæ duo non quidem miscentur inui=
                              cem, cum mixtilia transmutata, fiant pars substantiæ
                              compositi corporis. Iam uero nullum accidens, nedũ
                              Qualitas, est pars substantiæ, siue maneat, siue trans=
                              mutetur illud.

Cōpositio=   **VNDECIMO:** Exempla Compositionis supra
nis exem=   dixi à communi experientia esse petenda, & ab ijs,
pla.   qui de generatione metallarium, plantarum, animaliumq; scripsere. Nam res ista alioqui infinita nullo pacto breuius potest comprehendi præceptis, sed non nisi iustis uoluminibus explicatur.

DVODECIMO : Commoditates quæ hinc di- *Vsustra*
 ſcentibus accedunt, ut ſunt innumerae, ita non niſi ab ditorum
 his cognoscuntur, qui egregiam operam physiologiæ de compo-
 nauarunt, atq; aliquam experientiam rerum iſtis, uel ſitione cor-
 per Medicinæ ſtudium, uel per diligentem alioqui ob- poris na-
 ſeruationem addiderint, atq; deprehenderint. Praſtat turalis.
 autem atq; omnium utiliſſimum eſt, ad hæc præcepta
 communem afferre ſenſum atq; uſum rerum, ciuili-
 terq; de rebus in ſpeciem obſcuris iudicare. Sic demũ
 fiet, ut fructum aliquem inde mægnum & certe ube-
 rem conſequamur, ſi etiam Phyſicæ profeſſionis au-
 tores & ſacerdotes adeo conſulemus. Nos quidem of- *Epilogus.*
 ficio noſtro deſuncti uidemur, cum: hæc quæ ad com-
 pendium huius artis utilia neceſſariaq; eſſe indicaui-
 mus, qualicunq; modo tradidimus, & uerboſius etiam
 prolixiusq; ſpe noſtra. Sed hanc prolixitatem facile
 emendabit & reſarciat ſequentis tertij commentarij
 breuitas, atq; amœnitas, in quo indicem prope nudum
 & perſpicuum proponemus eorum, quæ
 nice exemplorum in hæc tota
 materia recte erunt.

Finis ſecundi libri.

T   Commena

COMMEN TARII PHYSICI LIBER TERTIVS.

De Quintuplici specie compo-
sitorum corporum.

Caput 1.

Excusat
prolixita-
tem tra-
ctationis.

IDEO NOBIS PROPE-
modum euenire idem, quod Horat.
ridiculum putat, ut cum amphorã
instituerimus, urceus exierit. Nam
cum Epitomen breuem Physicæ ar-
tis institui, tamen liber in iusti commentarij magnitu-
dinem excreuit immodice. Verum huic prolixitati
uentia danda est, tum quia inuitis ac nolentibus nobis
sic producta est hæc materia, tum quod ista obscurio-
ra de principijs, causisq; et elementis præcepta, quan-
tum per sedulitatem nostram licuit, fuerunt aliquo
modo explicanda, quæ ita in scholis delitescunt, aut
potius insolita sunt, ut satius esse putem ista, uel male
Ratio mo- producere, quàm omnino omittere. Iam inde uero
di & ordi- cum Meteorologia & reliqua tractatio de compo-
nis sequen- tis corporibus non paulo sit futura facilior, eò quòd
tis tracta- sensui pleraq; sint exposita atq; experientiæ, breuio-
tionis. res etiam erimus, atq; indicis uice mōstrabimus, apud
quos

quos autores hæc sint amplius penitusq; uidentia. Nam inutilis alioqui labor est, prolixè transcribere ex alienis libris, & uulgo notis, quæ breuiter indicasse sufficit. Neq; etiam habet aliquam speciem & frugem bene dicta aliorum, sic in rapsodiæ modum consuere undecunq;, cum alioqui foelicius ex ipsis quasi fontibus & latice bibebantur. Veruntamen dabo operam, ut non obscure teneamus Meteororum definitiones atq; causas, prout ab Aristotele alijsq; autoribus sunt traditæ. Cæterum ut hinc commode exordiar, compositum corpus & Mixtum supra in 2. ca. 24. idem esse diximus, scilicet. Quod ex suis principijs, elementis, & partibus substantialibus & integralibus, causisq;, & quid, Qualitatibus connexum cohæret, & suapte natura substantiaq; consistit, ut patet supra in 2. cap. 26. lam hinc itaq; de corpore mobili tractabitur, quatenus id forma mixti compositionis constat & uestitum est. Porro oïa corpora naturalia composita, ueteres in quinque formas aut species digessere, hoc ordine. Ut Mixta Corpora Primæ compositionis sint Meteora, quibus annumerantur Fumi, ut Vapores & Exhalationes, infra eod. cap. proximo, & 3. Secundæ compositionis sint Metallaria, quæ isti uocant Mineralia, quibus etiã lapides, gemmæq;, & similia accensentur, infra eodẽ, capite 12. Tertie compositionis sint plantæ, & alia, quæ Vegetabilia uocamus, infra eodem, capite 16. & sequentibus. Quartæ compositionis sint animantia,

Compositi

Subiectum
huius libri
tertij.Quinq;
species cor
porum cõ
pos. natur.

vegetabilia

C O M M E N T. P H Y S.

Cōmendatio sequētis tractationis.

quibus inest sensitiua anima tantum, infra eodem lib. capite uicesimo quarto. Quintæ compositionis sit Homo anima rationali præditus, mortalium creaturarū nobilissima. Priores ergo duæ species complectuntur inanimata corpora, posteriores uero tres species comprehendunt corpora animata. De istis ergo paucis erit dicendum serie sua. Quanta uero insequentium sit amœnitas, hic nolo longius declamare, contentus autoritate, & consensu doctissimorum & prudentissimorum hominum, qui tot seculorum serie ista probarunt & docuerunt: & admoneat nos, horteturq; Virgilij autoritas in secundo Georg. ita dicentis.

Me uero primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
Accipiant, coeliq; uias & sidera monstrent.

Et reliqua eius loci uide. Vnde cernere licet, quanti fecerint physiologiam ueteres homines, ut non dubitauerit idem poëta exclamare.

Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas.

D E C A U S I S M E T E O R O R U M.

Caput II.

Meteora quare sic uocentur.

PRIMO: Meteoris imposuere Græci nomen à sublimitate, Nostri uocant impressiones, eò quòd plerunq; in sublimi, id est, in regione aëris imprimuntur, & impressæ uidentur, causeq; harum non

non nisi sublimi quadam speculatione depræhenduntur. Item, Quod uirtute & influentia sublimium corporum cælestium efficiuntur Meteora.

SECUNDO: Meteoron est corpus compositum, Meteoron imperfectum, ex uapore aut exhalatione effectum, in quid. aëre uel terra apparere solitum. Dicitur imperfectum corpus, Vel propter subitam Meteorogenesim, Vel quod uideatur fere istorum compositio fieri non secundum substantiæ mutationem, sed secundum Qualitates, Vel potius imperfectum dicitur, collatione animatorum corporum.

TERTIO: Omisissis nunc alijs particulis definitionis, & uulgata diuisione Meteororum, esse aliud Ignitum, aliud Aquosum, aliud uero Medium. De quibus infra eodem libro. Primum de causa efficiente, prima scilicet & remota tractabimus. Quia in speciei quodq; Meteororum habet proximam causam, si cut & propriam formam, ut infra suo cuiusq; capite patebit. Igitur tametsi Deus non hæc tantum sublimia corpora, & quælibet alia composita efficit, tamen sicut scimus esse ipsum primam causam, oportet etiam scire quomodo agat Fato, Natura, Fortuna, aut Voluntate hominis, tanquam per quatuor instrumenta. Ita enim in natura & rebus naturalibus non generalis tantum & remotas, uerum etiam proprias & propinquas causas inquirere necesse est diligentius. Dicimus ergo efficientem causam Meteororum atq; Im-

Diuisio
Meteororum.
Meteororum causa
effici. remota.

C O M M E N T. P H Y S.

Cœlestia
quomodo
agant in
inferiora.

pressionum esse Cœlum, Stellas, Astra, cum suis motibus, uirtute, influentijs, & Qualitatibus, quæ proueniunt ab istis. Ista enim cœlestia corpora attrahunt sursum ex terra uel aqua fumos, ut exhalationes aut uapores, quos in cap. proximo ostendemus esse materiam Meteororum. Quam materiam Cœlestia, uirtute, Qualitatibusq; suis eleuatâ resoluunt, subigunt, percoquant atq; immutant, ut deniq; fiat Cometa, Halo, Pluuia, uel aliud quid simile corpus. Siquidem omnis uirtus naturalis huius mundi partiumq; eius, gubernatur à coelo, id est, agit, uel patitur, uirtute cœli accidentis & affluentis ad actiones, passionesq;, & operationes inferiorum corporum. Affluentis dico per motum suum, per lumen, & per influentias suas, ut multis in locis supra admonui, neque hic repeterem, nisi & Aristoteles in principio Meteorologie suæ hæc sollicite inculcaret, & adeo ingeminaret. Quod si libet, uide hoc loco Commentarios quoq; erudite & copiose super his disputantes & utiliter.

Calor quo
duplex.

Q V A R T O : Quod autem de Qualitatibus superiorum corporum prouenientibus ex motu cœli paulo ante memini, sic intelligi debet. Efficientibus Causis Meteororum accenseri etiam has duas superiorum Qualitates, scilicet Calorem & Frigus. Calor est duplex, scilicet Loci, de quo mox infra eodem libro, & Solis. Verum calor Solis rursum est duplex, scilicet Euocans, qui euocat, elicit, eleuat, & extrahit fumos

fumos de terra, uel aqua ortos, Materiam Meteororum in sublimem, & Adurens calor, qui adurit eleuandos, & etiam eleuatos fumos, bifariam, scilicet, directe & indirecte. Directe quidem, cum radij solares præcipue in Aestate, sub Geminis, Cancro, & Leone, directe incidunt regionibus subiectis, unde restringuntur in se ipsos, & reflectuntur à corpore solido terræ, uel aquæ, adurantq; & absument in illis terris omnes fumos, antequam eleuentur. Estq; hic calor intensissimus, impediens Meteora ignita, nedum aquosa. Inde est, cur in æquinoctialibus terris, sub torrida Zona, sint paucissima aut nulla adeo Meteora, præsertim Aquosa. Indirecte uero, cum locis longinquiorebus à tropico Cancræ, & arctico propioribus, propter longinquitatem solis, indirecte & oblique incidunt radij solares terris subiectis, unde non ita restringuntur in se radij, tametsi etiam reflectuntur, sed obliquius & angulis amplioribus. Hinc fit calor temperatus, qui calefacit quidem terras intra tropicum Cancræ, & arcticum circulum, præsertim in Aestate, sed tamen ille calor non est adeo intensus, ut adurat, & absumat tantum fumorum, quantum in meridionalibus ille intensissimus calor. Plures ergo reliqui sunt summi non absumpti à calore temperato, misso à radijs obliquis, qui summi deinde in sublimem feruntur & eleuantur à calore Solis euocante, inde longe plurima Meteora apparent sub ha-

Cur sub
torrida
Zona pau-
cissima sint
Meteora.

Quare sub
Zona arcti-
ca habitabi-
li pluri-
ma Meteo-
ra gene-
rentur.

bitabili zona Arctica, ut Cometæ, Pluuiæ, Nives &c.

Frigus quo
duplex.

Q V I N T O : Frigus item est duplex, scilicet loci & externum, De loco iam mox in fine huius uidebimus, sed Frigus externum est duplex, scilicet Constringens & Prohibens. Constringens quidem id uocamus, quod sua fortitudine intensissimum, plus potest constringere, & claudere fumos, quàm Sol queat eos eleuare altius extra uel supra terram. Quia poro terræ & superficiem aquæ constringit hoc frigus, ne radij solares accedentes ex longinquisimo quidem, possint fumos extrahere. Vnde in terris uel zonis (ultra arcticum uel antarcticum) utriq; polorum uicinioribus, sunt terra & aqua ferè semper congelatæ, raræ pluuiæ, rores, rarioræ item meteora ignita. Atq; hoc frigus constringens impedit meteora aquosa, nedum ignita. Frigus autem prohibens temperatum est, quod prohibet quidem Solem, non, ne extrahat supra terram in sublime fumos, sed ne incendat & absumat ipsos, utpote, cum Sol est in hyemalibus præcipue signis. Sagittario, Capricorno, & Aquario, ualde remotus à zonis septentrionalibus, cum radij solares ex ualde longinquo & obliquo mittuntur. Quapropter remissione existente calore, incidit in his terris frigus, ita, ut à Sole, nequeant absumi isti fumi terrestres, uel aquei, quamuis eleuentur in sublime à calore euocante, ideoq; mi-

nus est ignitorum Meteororum in septentrionalibus Meteororum regionum terris sub hyemem, quàm alibi, & plus est Meteororum aquosorum, ut Nives, Pluvia, &c. Variat tamen hanc qualitatem climatum sæpe qualitas Anni, uentorumq; & serenitas, & caligo, atq; alia eiusmodi. Quò ergo quæq; terra propior est æquinoctiali zonæ, eo minus Meteororum uidet, propter calorem Solis adurentem, quo uero quæq; terra est remotior ab æquinoctiali, eo plus Meteororum illic apparet, propter debilitatem caloris, non adurentis, neq; absumentis omnino fumos. Hinc etiam facile patet, quare in Vere & Autumno longè plures impressiones aquosæ & ignitæ nascantur quoq; in æstate, quàm hyeme, & quare etiam instabilior tempestas fit tum quàm aliàs.

SEXTO : Calor & frigus loci censentur à locis ubi fiunt Meteora, qui loci sunt quatuor, scilicet tres regiones aëris. Suprema calidissima, Media frigidissima, & Infima quæ est infra nubes, supra aquæ terræq; superficiem temperata, id est modo calida & frigida, prout Sol ascendit, uel descendit, ascedit, uel recedit. Nam hæc infima recipit calorem à solaribus radijs reflexis à corpore solido terræ uel aquæ, frigus autem recipit ab aqua & terra sibi propinquis frigidisq; corporibus, ut supra 2. cap. 8. Quartus locus est quem terræ uentrem uel concauitatem, & cauernas terræ appellamus.

Loci meteororum quatuor.

DE FUMIS ET DE MATERIA Meteororum. Caput III.

Materia
Meteororum.
Fumus duplex.
Exhalatio
quid.
Vapor
quid.

Fumi an
sint.

P R I M O : Materia Meteororum plane sunt fumi, ex aqua terrae exorientes, siquidem terra apud nos habet plurimos poros, & foramina, meatusq; Ex qua terra, calor Solis extrahit duplicem fumum, scilicet exhalationem & uaporem. Exhalatio est fumus calidus & siccus, terrestris, inflammabilis, quem calor Solis euocans è terra extrahit in sublimem, atq; ibi percoquit. Sed uapor est fumus calidus & humidus, aqueus, non quidem inflammabilis, qui non solum ex terra, uerum etiam ex aqua à calore Solis euocante extrahitur in sublimem, atq; ibi congelatur, uel resoluitur. Surgit autem uapor proprie ex aqua, uel ex corporibus humidis, & tamen non est aqua, sed habet quid aqueum, sicut Exhalatio habet quid terrestre. Et utriusq; generis fumorum habemus experientiam ferè quotidianam, præcipue in montosis, & conuallibus, in fluminibus, palustribusq; locis, præcipue sub uespertinum matutinumq; tempus, item post pluuias & tempestates, ubi nostris oculis uidemus ascendere fumos, atq; attrahi à Sole in sublimem, quamuis propter longinquitatem spacij nequeamus cernere mutationem istorum fumorum:

S E C U N D O: Non imaginandum est pueriliter
istos

istos fumos esse exiguos, aut raros, quin instar magnorum montium magnitudine trahuntur fumi isti sursum, aut etiam maiore mole, ingensq; spaciū in regione aëris occupant, ut in fluuiali aqua uidemus, quæ uada tempestate sursum attrahitur à Sole, ut etiam cernimus nubium moles atq; montes adeo. Quod si enim unum atq; alterum fragmentum ligni humidum in foco male ardens igne, magnum de se fumum camino emittit, quæ estimandum est de magna aliqua parte terræ, uel aquæ alioqui humide, fumosæ, uide, & præpinquis, quantum fumorum de se emitte re possit in calefacto & quasi adusto & incenso Solis Astrorumq; æstu? Sic etiam in ollis de aqua feruente, & ebulliente cernimus surgere uapores in altum ualde crassos. Quis ergo dubitet ingentes quasi montes huiusmodi exhalationum & uaporum surgere de fontibus, pluuijs, stagnis, lacubus, & mari, de terra fumida, & ubiq; ferè uada, quæ utraq; totum diem adeoq; totos menses decoquitur prope, calore æstuq; Solis ac Lunæ, ac aliorum Siderum atq; Stellarum.

TERTIO: Cum itaq; exhalatio calida & sicca terrestriq; de terra oriatur, & uapor calidus & humidus aqueus, partim de terra humectata & uada, partim de ipsa aqua, quæ tamen sit mixta crasso terrestri, exhalet atq; assurgat, facile est iudicare, ut exhalatio uaporq; sint causa materialis propinqua

Fumos non esse exiguos demonstratur.

C O M M E N T. P H Y S.

Materia qua Meteororum: Sic terram & aquam esse causam
Meteoro- materialem remotam omnium Meteororum. Nam
rū propin- forma substantialis ipsius terræ uel aquæ mutatur
qua & re- plane in aliam formam, exhalationis scilicet, & uapori-
mota. poris. Aër uero propter nimiam subtilitatem suam,
 & ignis propter limpiditatem ac raritatem tam
 crassos fumos de se nequeunt emittere, é quibus fiant
 Meteora: licet enim ignis præcipue noster in foco,
 & Aër, ut patet in halitu animalium frigido tempo-
 re, de se fumos emittant, tamen subtiliores sunt illi
 quàm ut perdurent diutius, quin mox à calore Solis
 aliorumue corporum resoluuntur, & liquefiunt, &
 in momento euanescent. Itaq; Ignis & Aër non sunt
 materia impressionis alicuius. Ceterū Meteora igni-
 ta oriri ab exhalationibus, Aquosa uero ex uapori-
 bus, Media autem partim ex uaporibus, partim ab ex-
 halationibus nasci, aut ex fumis commixtis, id mox
 infra cap. sequente, & infra eod. cap. 5. & 8. patebit.

Meteoro- Q V A R T O. Finalis autem causa Meteororū
rum causa est salus animantium & plantarum, aliorumq; cor-
finalis. porū, & commoditas cuiusq; peculiaris. Habet enim
 unumquodq; suam utilitatem manifestam, uel occul-
 tam, Vt pluuie est irrigare & pinguefacere terram.
 Cometæ est absumere corruptos uenenososq; fumos,
 tametsi alioqui terrorem incutiat, malaq; porten-
 dat. Atq; hæc de causis Meteororū indicasse suffici-
 at, quæ speciatiim iam inde breuiter tractabimus.

DE METEORIS IGNITIS
Caput IIII.

PRIMO: Tametsi Plinius & Seneca alijsq; nonnulli numerent plures formas Impressionum ignitarum, tamen nos contenti erimus his quæ Aristoteles recenset præcipuè undecim. Vocant autem Arabes meteora ignita Assub, hoc est, inflammationes, quarum priores sunt ascendentes quinq; , generatæ de exhalatione inflammata in sublimem & supremam regionem aëris ascendente, his nominibus. Prima: ignis perpendicularis. Secunda: Lancea ardēs, quam & bolidem, & trabem uocant. Tertia: Candela accensa. Quarta: Scintillæ uolantes Quinta: Capræ saltantes. Reliquæ uero sunt Assub descendentes, generatæ de exhalatione quidem calida & sicca, inflammata in sublimi, sed quam frigus Mediæ regionis aëriæ ut debiliorem ascendere non permittit, sed deorsum repellit, descendereq; cogit. Et sic uocantur. Sexta: Aegle. Septima: Stella cadens Octaua: Lumen præcedens & sequens, Græci $\omega\lambda\upsilon\delta\epsilon\upsilon\kappa\epsilon\alpha$, nostri Costorē & Polucem uocant, Nona: Candela accendens aliam candelam uel facc. Decima: Draco uolans. Undecima, Assub, id est inflammatio apparens aliquando & disparsens. His tamē addi possunt Stellæ subitæ, & Chajma, atq; aliæ ignitæ impressiones à Plinio memoratæ. Habent aut hæ nomina sua à similitudine rerum, quarum figuram

Meteora
ignita.

Assub de
ascendentes.

Assub de
descendentes.

figiunt

C O M M E N T . P H Y S .

figiem & formam representant . Tameſi materia ſint eadem, formis autem, nominibusq; , & multitudine paucitateq; materiae, ac ſumorum , & incenſione, inter ſe differunt.

SECUNDO: Qui iam probe tenuerit cauſas efficientes, & materiam Meteororum, facile inde reliqua aſſequetur . In ſpecie igitur , Exhalatio uirtute caloreq; Solis & aliorum aſtorum euocatur, & ſuſum attrahitur ex terra tepefaſta incaleſtaq; Solibus: cum uero illa exhalatio plurimum fuerit calida, euolat ſupra nubes , pernitateq; ſua medium aëris regionem penetrans emicat in ſupremam , quæ dicitur æſtus uel ὑπὲρ πύραυρα . Quod ſi eadem exhalatio inæqualiter ſit craſſa & ſubtilis, partes quidem ei uſterreſtes & craſſiores in imo ſe dilatant, & tanquam grauias ſubſidunt, tenuiores uero in acutum feruntur . Sic itaq; ad formam columnæ pyramidalis, Baſim maiorem habentis figurata exhalatio hæc , ab æſtuq; ſupremæ regionis accenſa , repræſentat ſpeciem perpendiculariſ instrumenti fabrilis , uel columnæ pyramidalis, unde & ignis perpendicularis uocatur, à tali figura Sin uero exhalatio, æqualiter ſubtilis & craſſa eſt, ita ut craſſior pars non ſubſidat in imo , in Lancea ar censa ea reddit figuram lanceæ ardentis, qualem Plinius uel trabem, uel bolidam, hoc eſt, iaculum uel ſagittam ardentem uocat , Qualem Virg. in 5 ſignificat dicens.

Namq;

Namq; uolans liquidis in nubibus arsit arundo.
Signauitq; uiam flammis, tenuesq; receffit,
Consumpta in uentos &c.

TERTIO: Exhalatio æqualiter subtilis, & quæ Candela
ardens.
ex æquo possit extendi & dilatari continue superi-
ore parte accensa, refert figuram candelæ ardentis.
Verum exhalatio æqualiter subtilis, quæ non ex æquo Lampas
extendi queat incensa, præ se fert figuram lampæ
dis, quã isti generali nomine Assub ascendens uo-
cant. Sin uero sit discontinua exhalatio, & dispersa, Stipulæ ar-
dentes.
atq; rara, ut non semel omnes partes accendantur, fi-
unt stipulæ ardentes, & perinde ac si è fornace euo-
lent scintillæ. Quarum & Plin. in 2. cap. 35. & in
cap. 36. meminit. Vbi hoc Meteoron appellat discura-
sum Stellarum. Aristot. autem uolantes Stellæ. De
quibus Virg. in 5.
Ceu sæpe refixa
Transcurrunt, crinemq; uolantia sidera ducunt
Cælo &c.

Atq; hæc impressiones dictæ ut plurimum in supre- Locus di-
storum Me-
teor.
ma regione aëris apparent, tametsi & inferiori-
bus euenire queant. Neq; uero putare debemus, quæ-
si storum atq; aliorum Meteororum figuræ atq; cor-
pora non sint maiora multò, quàm nostris oculis cer-
nuntur, quin sunt ingentes corporum moles, ualde
amplum spaciū in aëre occupantes. Quamuis pro-
pter longinquitatem nobis minora ista uideantur.

QVARTO:

C O M M E N T. P H Y S.

Q V A R T O: Quòd si exhalatio sit non im=
pense, sed mediocriter calida, nequit penetrare &
superare mediam regionem aëris, Sed ab huius frigore
depellitur, atq; uel per confricationem sui ipsius, uel
per antiperistasin extremi frigoris et calidi sui incen=
ditur in media regione, uel circa mediam, uel etiam in
infima, ex qua incensione alia apparent Meteora.

Capræ sal=
tantes. Hinc sunt capræ saltantes, hoc est, duæ faces incensæ,
de exhalatione diuisa in duas partes, quas Aristoteles
Candela αἶγρον uocat, id est, capras. Hinc est rursus candela
alterā ac=
cendens. uel lampas alteram accendens, ob longo tractu
continue delata. Item ignis fatuus, id est, non adurens
Ignis fatu=
us. quidem, sed præcedens & sequens aliquë, in aëre diuti=
us perdurans, quale Meteoron Plinius in secundo lib.
Castor & capite 37. Castorem & Pollucē, Græci πολυδέυκιοι
Pollux. nominant. Quod ambulantes noctu præcipue uel e=
quitantes aut nauigantes sæpe præcedere aut sequi
Ignis lam=
bens. uidetur, non sine horrore aliquo. Talis est fere etiam
ignis lambens crines & pilos animantium, aut uestes
quoq; ut apud Liuium in 1. ab urb. cond. de Seruio
Tullio puero. Et in secundo libro Aeneid. de Ascanio
Poëta scribit.

Ecce leuis summo de uertice uisus Iuli,

Funderè lumen apex, tactuq; innoxia molli,

Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

Vbi huius=
modi me=
supra loca humida, & fumosa, atque palustria, ut in

Cœmetes

Cœmeterijs, Coruis, Coquinis, Conuallibus. Nam illic teora cre-
 est plus uiscoſæ pinguedinis, unde ſurgit exhalatio brius ap-
 denſior quidem, ſed minus calida, quã n̄ ut ſupremam pareant, et
 regionem aëris feratur. Exhalatio autem mediocriter quare.
 calida, non bene compacta neq; denſa, ueruntamen in
 longum continuata, & accenſa, decedit depulſa de-
 orſum à frigore mediæ regionis, uel nubis occurren-
 tis, repræſentans figuram Stellæ cadentis, longo tra-
 ctu, & quandoq; durabilior poſt ſe relinquit imagi-
 nem ſtellæ anguloſæ, & ſcintillantis, in noſtris oculis,
 quoad penitus abſumatur. Eſt q; hæc Stella, cadens
 rectà deorſum, aut aliquando uolans indirec-
 tē ad la-
 tus, non in coelo, ut quidam exiſtimant, ſed infra nubes
 in regione aëris infima. Neque enim ſidera ſumis &
 humoribus p̄ſci credendum eſt. Atque accidit hæc
 impreſſio crebrius in Autumno & Vere, ſicut & aliæ
 ignitæ. Eſt etiam Draco uolans figura talis, de exha-
 latione magna, & inæquali, inter nubes duas, alteram
 calidam, & alteram frigidam incenſa, cuius pars me-
 dia incuruata ab nubis calidæ tractum, & craſſior
 uentris formam, duæ autem extremæ capitis caudæq;
 figuram referunt. Fumat autem ille Draco propter
 alteram nubem frigidam. Solet enim calidum & ar-
 dens oppoſitum frigido excitare fumum, ut in uiridi tur-
 ligno ardente patet. Ultimo eſt quod Aſſub apparens Aſſub ap-
 & diſparens alternis nominant, de exhalatione tenui parens &
 nubibus occultata, partim uero rurſum apparens de parens &
 V pulſa diſparens.

Stella ca-
dens.

Draco uo-
lans.

Fumus un-
de excite-
tur.

C O M M E N T. P H Y S.

pulsa nube . Atq; hæ undecim impressiones ignitæ & Përipaticis post Aristotelem recensentur.

Q V I N T O : His tamen addere licet aliàs quoq; impressiones, & spectra meteorica, qualia plura non in regionibus tantum aëris spectantur, uerum etiam in Ventre, & meatibus terræ, ut experiuntur illi, qui in argenti fodinis, aut in alijs fodinis operantur. Quorum & Plinius, & Aristoteles, aliq; meminere. Vnde rursum apparent aliæ ardentes Stipulæ, Scintillæ, Faces, Lampades, & similia. Quæ ab Aristotele in genere appellantur ἀίγλαα, id est, lumina uel illuminationes, & spectra luminosa, de exhalatione incensa intra uel etiam longe infra nubes, per confractionem sui, & quasi collisionem sicut ex duobus silicibus collisis, ignis elicitur, uel per antiperistasi in frigoris in media regione, quod intendit atq; adeo incendit calidam & siccam exhalationem, quam etiam sæpissime solus calor solaris, aut alterius sideris accendit. Sic etiam χάσμα uocant hiatum aut uoraginem, quando repentino lumine exhalationis magnæ incense sub nubibus, quasi aperitur cælum, uoraginemq; terribilem facit. Quale Chasma apparuit hic Vuit-
Chasma tenbergæ, nono die Ianuarij, intra horam nonam &
Vitember- decimam noctis, anno 29. ab oriente in septentrionem, & ad occasum æstiuum tendens, & emicans.
geuisunt.
Dolium. Quod si Chasma sit aliquanto minus, tum reddit figuram dolij, quam alij πιδίαιρ, Aristoteles πιδίον uocat.

uocat. Apparet etiam aliquando lata quædam fax, & Fax lata. lucide ardens decidere de cælo. Et proxima est e post arcem, cum spectaretur etiam Cometa. Verum cum harum atq; aliarum impressiõnum ignitarum sit plane eadem efficiens causa & materialis, quæ superiorum, relinquimus ista experientiæ, & aliorum librorum lectiõni, ut apud Plinium, Senecam, Aristotelem, Albertum.

SEXTO : Finalis causa huiusmodi ignitorum Finalis Meteororum, est incensionem facere, & lumen emit- causa me-
tere atq; ardere, quoad exhalatio sua eleuata, igni ab- teororum
sumatur pleraq; & euanescat, sicq; aër à fumis pur- ignitorũ.
getur, liquidiorq; fiat. Deinde horum est significare
& portendere tempestates uentorum, pluuiarum, to-
nitruum, siquidem crebræ impressiões significant
multum exhalabilis materiæ occlusum esse in cauer-
nis terræ, unde facile coniectare licet adhuc multis fu-
mis reliquis, superesse quoq; materiam tempestatum,
& uentorum. Quare etiam morbos & sterilitates
motusq; portendunt ignitæ impressiões. Quia pro
habitu tempestatum ferè afficiuntur Animantium atq;
crescentium è terra corpora, & pro affectiõne cor-
porum perturbantur quoq; animi plerunq;. Cete-
rum exhalabilem istam materiam, atq; in qualibet
regiõne Aëris incensam absumi pleramq; oportere,
Physica ratio & experientia docent. Quia propri-
um ignis est absumere sicca, præsertim calida & ter-
V 2 restria.

COM MENT. P H Y S.

Meteororum restria. Tametsi quædam Meteora sint alijs durabiliorum diuersa, uel magis caduca & fragiliora, secundum sitas.

Quantitatem Materiæ, & uim ignis exurentis eam. Hæc de Meteoris ignitis, deinceps uero de Aquosis loquemur.

DE METEORIS AQUOSIS. Caput V.

Vapor. **P** R I M O : Non sicut exhalatio est inflammabilis, sic & uapor. Qui cum sit humidus & aqueus, inflammari non potest, neque supra mediam Aëris regionem ferri, & emicare in supremam, propter humiditatem & grauitatem aquosam. Cum itaque

Locus meteor. aquos. Meteora ignita nascantur in tribus regionibus aëris, Aquosa nulla fiunt in suprema, sed tantum in Media, in infima, & in uentre terræ. Horum ergo Materia est uapor calidus, humidus & aqueus, uel congelatus in glaciem, aliudue duriusculum ac solidum corpus, uel liquefactus in Aquam. Et sunt Aquosæ impressiones hæc ferè decem. Prima, Nubes. Secunda, Nubecula. Tertia, Nebula. Quarta, Pluuia. Quinta, Ros. Sexta, Manna. Septima, Pruina. Octaua, Nix. Nona, Grando. Decima, Granula. Quibus etiam Fontes, Thermæ, Flumina, & Mare cum sua Salis sedine atque Aestu, uel Reciprocatione propter affinitatem accensentur, ut infra eodem libro, capite sexto &

to. & septimo. Hæc ergo fiunt, ut dixi, in media aut infima regione Aëris, ex uapore aqueo conuerso, uel constricto. Conuertere autem Vaporem, est ipsum Conuertere eleuatum condensare, & deinde rursus in Aquam reuaporē resoluerē, & liquefacere. Constringere uero Vaporem, est ipsum congelare & condensari. Quorum Constringere uaporem, prout enim magis minusq; calidi sunt Vapores, rem quid ita altius aut humiliter eleuantur sursum à Solis calore, aliorumq; Astrorum. Sicut uidemus palam in Sole bibente & attrahente Aquam. Tametsi reuera etiam Calor superiorum corporum adiuuat resolutionem, & liquefactionem Vaporis, ut cernimus in glacie nostra, quæ à frigore congelata, resoluitur calore solis aut uentorum.

SECUNDO: Nubes est Vapor à mediæ regionis Aëreæ, in qua eleuatus pendet, extremo frigore constrictus, & quasi congelatus. Sicut stillas, & stillas congelatas uidemus à tectis dependere. Quod autem nubes in sublimi huc atq; illuc feruntur, & agitantur, non suapte natura id faciunt, sed partim calore Solis ad sese attrahentis, partim agitatione Ventorum huc, & illuc pellentium id accidit, ut uidemus oculis nostris. Quin & calor Solis suspendit, & coërcet in sublimi nubes, ne semel decidant, ne ualide raro, ut cataractæ decidant resolutæ ac ruptæ. dant.

COMMENT. PHYS.

Nubecula Nubecula est parua nubes, apparens sæpe, crescens in
quid. ingentem magnitudinem Vaporibus aduëctis, unde et
 uulgo dicitur, à parua nubecula oriri sæpe magnam

Nebula tempestatem. Nebula est quasi sterilis quædam nubes,
quid. id est, sine pluuia, sicut caligo apparere solet post plu-
 uias, uel post udum & humidum noctis uel diei, sere-
 nitatis plerunq; prognosticon, præcipue si subsidat
 resoluta & liquefacta, & nebula superest ex Vapore
 isto residuo, qui non potuit eleuari satis in altum, uel
 condensari in nubem.

Pluuia TERTIO: Pluuia est nubes liquefacta, & resoluta
quid. in Aquã destillantem guttatim, hoc est, Pluuia est Va-
 por calidus, fumosus, & crassus, eleuatus de corporib.
 humidis, per calorem solis, & aliorũ Astroꝝ, usq;
 ad mediã regionem Aëris, à cuius regionis frigore ibi
 condensatur et conuertitur in nubem, quæ nubes rur-
 sum liquefit resoluta in Aquã decidentem in terras,
 ad salutem Animantiũ & crescentiũ. Hæc pluuia si

Imber. cū impetu copiosior decedit, tũ uocatur imber. Quod
Guttarum autem guttæ plerũq; sunt minores, et quandoq; maio-
diuersitas res, ut quæ etiã lucente sole crassiores decidunt, gene-
unde. ratae in inferiore parte Aëris, illud utrũq; accidit ex
 diuersitate materiæ, modo subtilioris, modo crassio-

Saporis & ris. Quod uero aqua pluuie aliquãdo est dulcis et lim-
Coloris di- pidior, id habet ab aërio humido immixto. Quod au-
uersitas in tem aliquãdo est amarior & rubei coloris, id habet à
aqua plu- terreo sicco, & adusto sibi admixto. Nam ut exhalatio
uis unde. sæpe

sepe attrahit secum in sublime ducta Vaporem aqueum sic etiam sepius Vapor in sublime elatus, attrahit secum exhalationem terrestrem & siccam, aut etiam uiscosam, id est. præpinguem. Sic enim sepius fumi aquæ, & terrestres commiscentur eleuati, ut infra eodem, capite & Ceterū apud hystoricos & Chronicos legimus sepe pluuisse Ranis, Vermibus, lana, carne, sanguine, lacte, lapidibus, ferro, lateribus. Et huiusmodi quidem rerum crediderim ego, non posse in expugnabilem causam naturalem assignari, sed eas fatales & miraculosas esse reuera. Tamen de ranis & Vermibus dici potest, uiscosam exhalationem unā cū Vapore aqueo eleuari, & ex utroq; per temperamentū caloris & frigoris sic nasci in Aëre istiusmodi bestiolas, quæ cū aqua pluuia decidant. Sicut etiam in terra sponte sua mures, Ranæ, Vermesq; ex terra luto tepe factō generantur, & semiperfecta conficiuntur. Sic quoq; & carnem in aëre nasci ex uiscoso fumo terrestriq; materia, quæ & ibidem in lapides, in lateres, in ferrum, aut simile quid indurescere potest, quæ deinde ex aëre cum Aqua pluuia decidant. Sic etiam intensissimus calor Solis ex uberibus pecudum Lac, & ex corporibus Animantium, uel de locis cruentatis sanguinem extrahere, atq; sic cum Vaporibus attollere potest, ut illud Lac uel sanguis rursum cum pluuia aqua in terras cadat, uel potius idem calor Solis uaporem aqueum sic coquere potest, ut uel

Pluuiæ micraculose.

Animaliū aliorūmq; rerum cū pluuia decidentium generatio.

Pluuiæ sanguinea & Lactea causa.

COMMENT. PHYS.

sanguinis uel lactis cruorem induat. Sicut uidemus in febricitantibus ac phreneticis urinam nimio calore rubescere, & sanguinis calorē referre. Sicut & lixiuium rubescit per cineres colatum aliquoties. Similis ratio est de lacte, cum uideamus in male digerentibus urinam quodammodo albescere, & instar lactis quasi

Lanuginis generatio.

coagulari. Lanuginem uero una cum uaporibus & fumis Sol ab arboribus, ut à Salicibus, à Malis alijsq; plantis sursum attrahit, quæ una cum aqua pluuiæ instar lanæ conglobata decidit in terras. Atq; hæc de pluuiæ satis.

Ros quid.

Q V A R T O : Ros est uapor cum terrestri modico condensatus in infima regine aëris, qui mox resoluitur in aquam cum decidit. Non præcedit autem nubes rorem, aut pruina, sicut pluuiam aut niuem, quia sereno serè illa duo cadant. Manna species quædam roris melliti, & præpinguis & uiscosus uapor, ex commixtione aquæ, terræ & aëris, cadens super plantas instar Zaccari, aut farine molitorie, præ-

Manna quid.

dulcis, quo gustato, moriuntur animantia, eò quod amaribus et uidijs illo deuorato epar opilatur & obstruitur, in plantis mã de etiam plante inarescunt, eò quòd uermiculi noxij nascantur ex illo humore, qui etiam calore Solis desiccatus, contrahit plantas ut marcescant. Pruina est uapor congelatus à frigidiore uento Borea, alioue, in locis frigidis infimæ regionis aëreæ, sicut uidemus halitum ex ore animalium in hyeme congelascere, &

Cur animalibus et plantis mã nascit exitialis.

Pruina quid.

à barba

à barba pilisq; aut uestibus dependere, uel etiam ab arborum ramis. Differt ergo Ros à Pruina, Nam ille Roris & citius imo mox resoluitur in aquam plantis terræue Pruina dif superincidens, Pruina autem congelascens diutius ferentia. perdurat, quoad etiam liquefiat.

QVINTO: Nix est uapor paulo infra medi- Nix quid.
am regionem aëris à frigore resolutus, & mox inde
ad instar lanæ carminatæ molliter conglobatus, &
congelatus. Cadit autem Nix non sæpe in astate pro- Nix cur
pter calorem, qui à radijs solaribus tum propius nos non cadat
reflexis maior est, quàm ut congelare queat uapo- in astate.
rem in lanam, sicut in uaporario non congelascit ha-
litus, uel sudor de corpore animalis, sed in frigido
demum loco temporeq;. Est autem uapor niuis lon- Vapor ni-
ge rarior & calidior, quàm grandinis, ideo & pal- uis & grã-
lidus lucidusq; est, aliquando perpetuum octiduum dinis quid
diutiusue consistens in aëre antequam liquefiat, ac differ.
constringatur. Sæpe etiam Nix decidens resoluitur in Cur inter-
aquam statim, à tepore infimæ regionis, priusquam dū in mon-
terram pertingat, ut eodem momento temporis su- tibus ni-
per Montes nungere, in planis uero terris pluere ui- gat, in pla-
deamus. nis uero

SEXTO: Grando est uapor calidus, quem cir- pluat.
cumstans. frigus medtæ regionis, propter eius rari- Grando
tatem penetrabile, condensat in nubem, quæ nubes quid.
mox resoluta guttatim decidens, per antiperistasin
constringitur in glaciem, à frigore penetrante, & à

C O M M E N T. P H Y S.

Grandinis calore infimæ regionis, ut ita rotunda uel angulosa
figura. fragmina glaciei decidant Sic ergo primum in me-
Grand. lo- dia regione oritur grandinosa nubes, quæ liquefacta
cus. in guttas demum congelatur in infima, ut glaciei
Quare cū fragmenta globiq; fiant. Quod autem simul etiam
pluuia de- pluuiâ decidit, aut grando iam citius iam tardius li-
cidat grā- quescit in terra, id ex materiæ ipsius soliditate aut
do. fragilitate accidit. Oritur autem grando sæpius in
Quando Vere, & Autumno ac Aestate, in Hyeme uero ual-
generetur de raro, eò quòd nulla est antiperistasis sub Hyemem,
sæpius & quando infima regio etiam est frigida, sicut superi-
quare. or. Quod uero ante uel sub cæsum grandinis, uel alia
Sonitus in quoq; tempestate magni aliquando sonitus in aëre
aëre causa. audiuntur, & terribiles, illud uenit propter pugna
 exhalationum, calidarum & siccarum, quæ sæpe in-
 cluse uaporibus & nubibus erumpere nitentes, mur-
 mur & fragore adeo edunt, unde aliquando strepitus
 quasi armorum aut armatorum hominum in sublimi
 supernè audiuntur, excitatæ ex collisione & pugna
 fumorum contrariorum in nubibus, quorum alij sunt
 calidi & sicci, alij uero humidi, uelut ex olla quoq;
Quære a- feruescente liquore stridores quidam excitantur. Spe-
nimalia in- cies uero bestiolearum & animantium, uel aliorum
terdū aut corporum apparentes quandoq; in grandinis glacie,
aliæ res in sunt uel impressæ à uirtute cœlesti, uel etiam tales
grandine imaginatione hominis conceptæ, sicut aliquis prui-
reperian- nam uel nubem quoq; otiose inspiciens, uarias in ea fi-
tur. guræ

guras animalium & corporum sibi fingit, imaginatur, & somniat. Granula uocant globulos istos extrinsecus frigore congelatos, intrinsecus, uero instar quidniuis molliores. Huius quidem impressionis eadem est plane materia, nisi quod frigus non adeo intensum fuit, ut istis globulis afferret glaciem iusta magnitudine. Est ergo uapor grandinis ualde calidus & rarus, ideoq; etiam fortius congelascit à frigore medie grandinis regionis sibi incluso, & à calore infimæ circumstanti qualis. per antiperistasin, sicut etiam aqua tepida uel calida Aqua calidamulto citius et fortius congelascit quam frigida. Atq; da citius hæc de Meteoris aquosis generatis in medio infimoq; congelataëris interstitio, inde de aquosis in uentre terræ nascitur quàm scentibus sequitur. frigida.

DE FONTIBVS THERMIS
& fluminibus. Cap. VI.

PRIMO: Non consentiunt plane sacræ literæ cum Physicis de ortu fontium ac fluminum, quæ ex mari per uarios alueos meatusq; fluere ac ad suos fontes reflere, Ecclesiastes cap. i. testatur, dicens. Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat, ad locum unde exeunt flumina reuertuntur, ut iterum fluant. Cæterum Physici materiam istorum dicunt esse pariter uaporem resolutum in aquam & liquesfactum à frigore & calore simul intra terram, sicut

C O M M E N T. P H Y S.

Materia cut nubes, nix, pluuia, grando, in aëre nascuntur ex
fontium & uapore condensato, & liquefacto rursus. Nam ut
fluminum experientia docet, exhalationes condensari propter
secundum uiscositatē quandam, sicut in camino uel in fumibus
Phys. lo, & in foco, ubi fumus è foco aut fornace pinguior
Simile. fumans, tandem instar picis induratur: Sic & uapo-
rem condensari & resolui apparet, si quis aspirat &
afflit suo halitu (qui plane est uapor ex pulmone ani-
malis exhalans) ferrum aut saxum uel simile quid du-
rum & solidum sub gelu, tum habitus ille condensa-
tur instar pruinæ. In tepido autem liquefcit & rorat
idem halitus, quod experiri licet in lâmina cultri, gla-
diæ inhalata & afflita in uaporario.

Fontium
generatio-
nis modus.

SECUNDO: Fontes ergo originem fluminum
sic nasci non Physiци tantum dicunt, uerum & expe-
rientia ipsa docet, sicut corpus hominis extrinsecus
alioqui solidum, tamen habet intrinsecus suas arte-
rias, receptacula, meatusq; spirituum, & uenas qua-
si alueos sanguinis, & poros, item rimas quasi, quibus
spiritus humoresq; penetrant extra & intra, sic eti-
am terra ipsa quamuis solida, tamen intra se habet
suos meatus, cauernas, foramina, & fossas adeo, tan-
quam arterias & uenas, quibus recipit aërem & ua-
pores & exhalationes quasi spiritum & aquam, &
humores quasi sanguinem, atq; hæc intra se continet
passim irrigua & humectata. itaq; uapor inclusus in-
tra uenas atq; meatus terræ, primum à frigore con-
densatur.

dēnsatur, & quasi congelatur. Deinde conuertitur a q; resoluitur idem liquefactus in guttas aquarum, quæ guttæ paulatim instar sudoris destillantes in iisdem uenis, & demum ad modum riuulorum collectæ, ex uarijs uenis stillantibus & sudantibus in imum terræ, tandem aperto aliquo loco desidentes erumpunt, & scaturiginem fontemq; efficiunt.

TERTIO: Longinquitas aliquando multa est à loco destillationis guttarum ad scaturiginem aut fontem. Altior item est ille locus, ubi resoluuntur uapores in guttæ, quàm scaturigines unde emanant.

Quod uero aliquando uidetur in iugo aut uertice allicuius montis scaturire fons, aut palus esse, illud accidit inde, quod illic terra porosa intrinsecus ad summum cauernas habet penetrabiles usq; ad iugum aut uerticem, in quas cum aër ut pòte leuis nolit descendere. uice eius, ne admittatur uacuum, cogitur aqua ascendere, cauernamq; aut uenam supra tendentem implere, ut in iugo aut uertice demum erumpat ex suo fonte. Quod idem ars quoq; Architectonem fabricantium puteos aut fontes suis canalibus fistulisq; imitatur, ut quandoq; illi ex humili conualle aquam adducant, & sursum trahant in aliquam monti impositam arcem uel aream, Prout autem terra scatens guttis istis solida aut porosa est extrinsecus, Sic fontes & fluuij quoq; sunt aut perennes aut temperanei, sic item sunt uel largi uel rari & tenues, plus

Fontes car
in montiū
summita,
tibus inter
dum.

Diuersita
tis fontium
atq; flumi
num causæ

enim

C O M M E N T. P H Y S.

enim uaporum liquefactilium retinet intra se terra
 externe consolidata, quàm porosa. Nam uapor alio-
 qui exit per poros supra terram antequam in guttas
 resoluatur. Proinde in montibus & conuallibus ut-
 pote insolidioribus nascuntur plures largioresq; fon-
 tes ac fluuij, quàm in plano, arenosoue loco, ut patet
 de Thessalia, de Italia, de Germania, Scythia, alijsq;
 montosis regionibus. In hyeme autem & uere augen-
 tur etiam flumina, ab aquis nubium niualibus aut
 pluuiialibus, unde fiunt etiam sed rarò diluuiia aqua-
 rum, quale Ouid in 1. Metamor. describit, Pluuia er-
 go adiuuat quidem fluminum quantitatem, sed gene-
 rationem eorum non efficit. Alioqui uero suapte na-
 tura sub hyemem siccam & gelidam decrescunt &
 fontes & fluuij, eo quod tum minor est antiperistasis,
 frigore grassante extra, & calore iuxta, ac frigore
 intra terram, qui calor non condensat uapores, neq;
 satis potest liquefacere, ut ista largius fluant.

Loca fon-
 tibz gene-
 randis ap-
 tioro.

Flumina
 quare au-
 geantur in
 hyeme &
 uere.

Quare in-
 terdum flu-
 mina de-
 crescant in
 hyeme.

Flumen
 quid.

Riuus
 quid.

Torrentis
 quid.

Palus quid.

Q V A R T O : Flumen est aqua multa & pe-
 rennis, in unum alueum ex multis fontibus ac riuis
 collecta, fluens in aliud flumē aut in mare demum, iux-
 ta illud. Qui nescit uiam ad mare, sibi querat am-
 nem comitem. Riuus autem est plane paruum fluen-
 tum aut fluuiolus perennis, natura uel arte colle-
 ctus. Torrentis est fluentum non perenne, quod astate
 exiccari solitum, augetur niuibz, aut imbribz tan-
 tum. Palus est aqua, collecta in longum latumq; al-
 ueum,

ueum, quæ habet aut suas scaturigines, aut riuos & flumina (quæ in se recipiens rursus emittit ipsa, alioqui intra suum alueum consistens. Talis est Lacus Comensis, Brigantinus, quem efficit Rhenus. Talis est Palus Mœotica, & Mare Hyrcanum. Verum nomina aliquot fontium, fluuiorum, lacuum & stagnorum uide apud Bocatium in opusculo huius rei inscripto, item apud Cosmagraphos: estq; plane flumen fontium ac riuorum concursus in unum alueum, perennis. Quod uero fontes quidam & fluuij, Item maria leguntur aut omnino defecta, aut absorpta, aut recenter enata, aut loco alueoq; mutata, ut etiam Plinius in 2 cap 85. & cap. 88. meminit, Huius rei causam Aristoteles quoq; negat solidam posse dari, Tametsi Albertus in libro de elementis conetur rationibus pugnare. Sic pariter nequit certa ratio causaq; assignari, cur tot tantæq; & incredibiles sint uirtutes, adeoq; miracula fontium, riuorum, fluminum & aquarum, qualia Plinius in 2 cap 103. recenset. Quare nos ista remitemus naturæ occultæ & fato, Tametsi istas uirtutes accipiant aquæ à uenis terræ, uel etiam ab alueis, unde emanant & fluunt. Sicut & uuæ & uinum quandoq; recipiunt peculiarem uim aut saporem à solo uinæ unde crescunt.

QVINTO: Thermarum, hoc est, calidorum fontium aut riuorum ratio licet magis ad metallaria pertineat, tamen hic obiter animaduertere hoc conuenit,

Cur flumina & fontes non nunquam absorbeantur, de recenter enascentur. Virtutes ac miracula fontium. Vina unde peculiarẽ saporem acquirant interdum. Thermae.

C O M M E N T. P H Y S.

Thermarū uenit. *Thermas* ideo calere, quod scaturiāt et emanēt calor, sa: ex uenis terræ sulphureis, uel proxime quas sint aliæ por, color, uenæ sulphuræ, aut aluminosæ, & quodammodo et uirtutes ardentis, unde suum calorem & saporem, coloremq; unde. & uirtutes quoque mirabiles accipiunt ipsæ thermæ,

Fontes & flumina in hyeme calida, in æstate uero frigida. quibus profint aut obsint corporibus, pro eorum complexione. Tales sunt salubres Thermæ ad fontes Rheni, & sub Rheno Badenses, aliæq; innumere. Quod deniq; fontes & interdum flumina quoq; sub hyemen calent, æstate uero frigent, in promptu causa est. Nam in hyeme per frigus circumstans extrinsecus pori terræ constringuntur & clauduntur, ut exhalationes calidæ haud facile exeant, quæ sic in uentre terræ reclusæ calefaciunt in uenis, & uapores resolutos in guttas, & distillantem emanantemq; Aquã, sicut in cellis uinarijs sub hyemem frigus externum coërcet calorem intra cellas subterraneas, æstate uero calor circumstans, poros terræ extrinsecus, & eos penetrare uolens, pugnāciet cum frigore interno, sicq; per antiperistasin frigus quoq; guttarum & Aquarum ex uenis emanantium intenditur. Porro salubrior & melior est Aqua, quò leuior & purior, non stagnans, sed perenni cursu super luto puriore ac solidiore aluo ad orientem profluens.

Que aqua salubrior & melior.

DE MARI ET EIVS SALSE
dine & stug;. Cap. VII.

PRIMO,

P R I M O: Mare est omnium Aquarum com-
 munereceptaculum, ipsum non fluxile, sed in-
 tra alueum suum se continens. Estq; locus maris plane Locus ma-
 naturalis locus Elementi Aquæ, quo fluunt demum ris.
 omnes fontes, riui ac flumina. Nec tamen mare ipsum Mare an
 est Aquæ Elementum, sed tale quid, cui est immixtum Elementū
 elementum Aquæ, ibidem præualens. Sicut autem ele-
 menta secundum se tota non generantur, neque cor-
 rumpuntur, sed tantum partibus suis, ut supra in 2.
 cap. 15 Sic et mare (nempe non mediocris pars mun-
 di huius) secundum se totum non generatur, neq; cor-
 rumpitur, sed tantum partibus suis. Nam Aquæ Ma-
 rinæ aliquot Amphoræ coqui possunt, et conuerti in corrup-
 usum hominis et Medicamina. Item resolui potest patur.
 multum aquæ marinæ in uapores, unde fiunt meteora
 Aquosa.

Mare quo-
 modo gene-
 retur et
 corrumpatur.

S E C V N D O: Loci mutatio, quod Mare parti-
 culari aliquando suum Alueum mutat, uel aliorum
 auertit, tam non mutat substantiam maris, quam mo-
 tus Cœli diurnus ac proprius non mutat substantiam
 Cœli. Est autem hic locus mari proprius, à quo non
 effluit, et tametsi momentis singulis tot Aquarum
 colluue augeatur, tamen non excrescit supra littora Mare cur
 terminosq; suos, neq; exundat, duabus de causis. Pri-
 modo ex-
 ma, Quia Solis et superiorum corporum calor quo-
 crescat
 tidie, et singulis adeo momentis propter latitudinem supra lit-
 maris plurimum ex eo uaporum extrahit, et sursum tora sua

X elevat

C O M M E N T. P H Y S.

eleuat, qua euaporatione imminuitur tãta Aquarum moles. Sicut euaporatione imminuitur Aqua in ollam posita prope ignem. Vnde coniectari potest, quantæ moles Vaporum & Exhalationum sursum in Aërem ascendant quotidie, quorum etiam plurimos calor solis adurens, prorsus absorbit. Secunda causa est, quia flumina ad locum unde exeunt, quotidie reuertuntur è mari per alios meatus uenasq; terræ, ideo mare tametsi auctum, non exundat, ut supra cap. proximo est dictum. Quæ sententia Platonis quoq; est, tametsi eã Aristoteles calumniose improbet. Et prior quidem causa occasionem dat, cur flumina modo sint maiora, & tumidiora, modo minora magisq; tenuia. Nam euaporationes illæ pro temporum qualitate sunt inæquales. Item aquosæ impressiones liquescentes in æqualem faciunt fluuiorum & Aquarum magnitudinem, quod experientia probat.

Flumina
cur modo
maiora
modo mi-
nora.

Mare cur
salsum &
amarum.
Dulcia le-
uiora qua-
re.

TERTIO: Quare salsum & amarum sit mare atq; adeo appelletur Latinis Salum, non obscura causa hæc est, quòd calor Solis sursum extrahit plerunq; id quod in Aqua dulce est (Dulciora enim sunt leuiora, utpote subtiliora magisq; Aërea) Sed grauior Aqua subsidit in Mari, cui permixtæ exhalationes terrestres siccæ atq; adustæ, Aquam Marinam quasi inquinatam & colatam inficiunt, atq; salsam uel amaram reddunt, potuiq; minime aptam. Sic calor Solis superiorumq; marinam aquam, & exhalationes istiusmodi

usmodi mixtim percoquit & adurit, unde prouenit ista maris falsedo & amaritudo. Sicut uidemus aquam rinalem & fluuialem, alioqui dulcem & puram, per cineres colatam fieri lixiuium amarum & salsum **Lixiuuium.** Sic etiam in homine potus alijsq; liquores, tametsi dulces, tamen à calore corporis interno adusti, & percocti fiunt amara. id est, **urina aut sudor.** Rursum **Vrina & sudor.** Sol ipse ad sese attrahens à terra uel mari exhalationes & vapores commixtos in sublimi percoquit, & falsos reddit, unde pluuia & impressiones aquose salis & adusti saporis, pleraq; maris quoq; falsedinem augent, quod capacissimo Alueo suo plurimum aquæ meteoricæ superne decidentis caput. Tamen si colatur Aqua marina per poros ualde angustos, tum **Marina a-** dicitur esse minus salsa, & dulcis adeo, quod uaque quo- se cereo uel cera obducto experiuntur, quo Aquam modo dul- dulcem è mari hauriunt. Sic etiam flumina, tametsi cis efficia- fluant è mari salso, tamen habent Aquam non ama- tur. ram, sed dulcem, neq; falsam, quia colata est ea et purificata ab exhalationibus istis, & falsedine, cum recurrit ad fontes suos per poros terræ & uenas, partim ampliores, partim angustiores.

Q V A R T O: De aestu maris longa est disputa- **Maris re-** tio apud Albertum in lib. de elementis, & Plini. libro ciprocatio 2. cap. 97. quod mare quibusdam in locis reciprocatur. quid. 1. modo retro refugit, ut nudum siccumq; littus aliquod miliarium spacio relinquat, modo autem post ali-

C O M M E N T. P H Y S.

quot horas redit , suaq; littora rursus implet . Quin aliquando etiam in medio aut interiore Alueo intumescit altius sua sponte sine Vento, ut naues secum Eleuet & excelsae . Aliquando uero exaestuatur quoq; & exundat supra littus suum , ac deinde suo tempore rursus intra alueum inq; littus suum se recipit . Breuiter autem huius Aestus , & reciprocationis causa efficiens potissima est Luna cum suo motu . Nam perinde ut Sol cor mundi uires suas maxime ostendat in calidis , sic Luna uim suam in humidis exercet, quod patet, quia resoluit glaciem & niues, humoresq; corporum dilatat, quia humida laxant , ut sicca constringunt . Haec Luna ascendens super Hemisphaerium alicuius regionis maritimae, ex obliquo reijcit suos radios in Mare , suoq; lumine , quod à Sole habet, calefaciens , mari commixtas exhalationes disgregat & dilatat . Sicq; ab exhalationibus dilatatis, ipsum mare augetur & intumescit , cum erumpere uolunt excitate à Luna . Sic ergo à nouilunio usq; ad primam Quartam Mare intumescit , sed mediocriter . Inde uero magis ac magis . In Plenilunio autem maxime . Post decrescente & defruescente calore Lunae , & ita deficiente, ut nequeat dilatare exhalationes, atque excitare , residit ille Maris aestus paulatim . In hunc etiam modum aliorum corporum uegetabilium uel animantium, humores unà cum Luna crescente augentur & dilatantur, cum decrescente uero imminuuntur.

Causae reciprocationis maris.

etur, ut iudicant Medici. Quod uero non ex æquo tu- Maria cur
 mescunt & exæstuant Maria, aut decreſcunt, nec eti- non eodem
 am paribus temporibus, sunt aliæ cauſæ à ſtellis alijs, omnia tem
 uel à natura Aquarum in alio atq; alio mari. Nam pore et
 aliud alio mari purius eſt aut impurius. Vnde quædã modo reci-
 quotidie bis ſtato tempore reciprocant, & hunc tu- procent.
 morem maris adiuuant, ac protrudunt peculiariter
 quoque Vapores & exhalationes in mare, & ſub
 maris Aqua, quæ craſſior eſt, quàm ullæ aliæ Aquæ
 deliteſcentes, atq; uenti incumbentes, mari præcipue
 ad fauces anguſtaq; littora, ut in fretis, & euripis,
 quale Liuius in octauo libro belli Punici deſcribit, qua-
 le fretum Scyllam & Charybdim, Virgilius in tertio
 libro Aeneidos depingit, quales Syrtes apud Saluſti-
 um leguntur in Iugurthino. Verum cum hæc breui-
 ter nequeant pertractari, uide potius Albertum in lo-
 co citato, & omnino Commentarios, quia Ariſtoteles
 hæc breuiſſime attigit. Macrobius uero in ſecundo li-
 bro, capite nono Somnij, quandam aliam, æque e-
 ruditam rationem depingit, & facilem; quam illic
 uide.

Q V I N T O : Mare uocatur aliud Vniuerſale, Mare quo-
 ut Oceanus, ambiens & perluens non tantum noſtras duplex.
 Zonas ultra æquinoctialem, uerum & Antipodum
 Zonas ultra æquinoctialem, ut oculis ſubiicit Macro.
 in dicto loco. Et Oceani nomen eſt à uelocitate atq; a- Oceanus
 gilitate, eò quòd uehementi celeriꝫ motu huc illuc ue und e dicat.

C O M M E N T. P H Y S.

agitetur continuo, partim suo aestu, partim à uentis, Aliud autem Mare dicitur particulare, quod nomen suum sortitur plerunq; à finitima terra, ut est mare Congelatum, Balticum, Cymbricum, Germanicum, Gallicum, Occidentale, Gaditanum, Atlanticum, Libicum, Mediterraneum, Ægeum, Ionium, Ponticum, Persicum, Rubrum, & Indicum. Sunt præterea magis particularia. Verum illa Maria, atq; hæc à Cosmographis inquire, qui etiam sinus recensent, hoc est, Maria intra duas quasi fauces uel angustias terræ recedentia. Lege & Bocatium in libello de Mari, ubi Nomenclaturam facit omnium ferè particularium. Nulli uero mare profundius esse dicitur quadraginta stadijs circiter, quod tamen forte intelligi debet de mensura perpendiculari ad iustam terræ altitudinem.

Maris profunditas.

D E M E T E O R I S M E D I I S.

Cap. VIII.

PRIMO: Hactenus quidem de ignitis aquosisq; Meteoris quàm potuimus breuiter nudeq; diximus, inde uero medium genus impressionum tractabimus, aliquanto difficiliorem Meteorologiæ partem, & tamen æquæ amœnam. Verum Meteora Media uocantur, non ea quæ solum ex uno simpliciq; genere sumi, scilicet, vel de exhalatione, ut ignita supra

Meteora media quæ.

pra

pra capite quarto. Vel ex Vapore, ut Aquosa, supra eodem libro, capite quinto, nascuntur, eoq; absoluuntur. Sed Meteora Media uocantur bifariam, Primo composita ex utriusq; generis fumis mixtis, uel saltem concurrentibus alijs quibusdam, ut humido ad siccum uaporem, uel sicco ad siccum, uel humido ad humidum, ut infra uidebitur. Atq; ad hoc primum genus Mediorum accensentur hæc impressiones mediæ. Prima, Ventus. Secunda, Auræ. Tertia, Terra motus, cum Mephiti, & hæc, quæ nomine Tempestatis signantur, infra eodem libro, capite decimo, scilicet. Quarta, Coruscatio. Quinta, Fulgetrum. Sexta, Tonitru. Septima, Procella. Octaua, Turbo. Nona, Fulmen. Decima, Fulminis lapis. Secundo, uocantur Media Meteora, & ferè propria ea, quæ uel ex fumis, uel aliunde generantur, per reflexionem aut refractionem luminis Solaris, uel per alterius cuiuspiam sideris illuminationem, cuiusmodi appellare possemus impressiones coloratas. Hæc sunt. Prima, Cometa. Secunda, Galaxia. Tertia, Colores Nubium & Nebularum. Quarta, Rubedo matutina & uespertina. Quinta, obnubelatio Solis rubentis uel pallentis. Sexta, Halo Solis. Septima, Halo Lunæ. Octaua, Iris à Sole. Nona, Iris à Luna. Decima, Parelia. Undecima, Paraselina. Duodecima, Perpendicularares Lineæ. Decima tertia, Virgæ. Quamuis autem primi generis Meteora pri-

Species meteororum mediorum primi generis.

Species meteororum secundigenæ, quæ colorata dicuntur.

C O M M E N T. P H Y S.

Ordo tra- ore loco ab Aristotele, alijsq; tractentur, tamen nos
dendorum. oportuit certa de causa istum ordinem mutare. Hoc
 itaq; capite secundi generis describentur Impressio-
 nes mediæ, ut Cometa, Galaxia, &c. Verum in se-
 quenti de uentis, Auris & Terræ motu. In decimo
 demum sua serie tempestatum species sequentur.

Cometa
quid.

SECUNDO: Cometa est exhalatio terrestris,
 crassa, calida & sicca, pinguis & uiscosa, partibus
 dense compactis, uirtute astrorum ex uisceribus ter-
 ræ, paulatim & particulatim eleuata in supremam
 regionem aëris, ubi proxime ignem propter mate-
 riæ suæ dispositionem & multitudinem dilatatur, &
 incensa inflammatur, atq; diffuso longoq; tractu mo-
 uetur circulariter ad motum astri, sub quo nascitur,
 uel ad motum supremæ regionis aëreæ circularem,
 Hæc descriptio prolixa quidem complectitur causas,

Tempus
Cometarū
& motus.

& modum nascentis Cometæ satis perspicue. Nam
 exhalationem terrestrem, & uiscosam Cometæ ma-
 teriam esse oportet, & ualde copiosam, alioqui cito
 absumeretur à calore adurente. Atq; breuissimum
 temporis spacium est, quod cernitur Cometa septem
 dierum, plerunq; uero quadraginta aut eò plus ap-
 paret dies Cometa, quoad tota eius materia ardendo
 sic consumatur, agitata etiam motu isto circulari ce-
 lerrimo. Tametsi Plinio teste uisi Cometæ sint, qui ta-
 men immobiles fuerint loco. Cum autem sint pluri-

Cometarū

mæ figuræ Cometarum, ut Plin. in 2. cap. 25. recen-

set, tamen hæ tres uulgatissimæ sunt, nempe, Stella Comata, Caudata, & Barbata. Quod si exhalatio est circularis, in medio densior, circa extrema uero rarior, tum refert speciem Cometæ stellæ, unde etiam Græcum nomen est huic Meteoro à Comis. Nam tenuis circa extrema exhalatio refert tenuiorem quoque flammam & albicantem instar comæ.

Flammi ferumque trahens spaciofo limite crinem,
Stella micans.

Cometa uero aut Sidus Caudatum apparet, cum materia densior una quidem parte, reliqua uero in longum protensa rarior est. Sin uero extrema eius exhalationis rariora ac dispersa quasi sint, tum apparet Sidus Barbatum. Reliqua de calore, de significatione, de motu Cometarum, ab Astrologis peti debent, non à Physicis, & extant doctissimorum libri de Cometa, & de eo qui proximo mense Augusto Anno 31. apparuit.

TERTIO: Galaxia est exhalatio multa, purior, magisque propinqua cælo, à radijs multarum stellarum concurrentibus inflammata in suprema aëris regione. Apparet ergo Galaxia semper cælo sereno, circulus albus & quasi lacteus, per pedes geminorum, & principium Sagittarij, protensus extra tropicos quidem. Nam alioqui exhalatio eleuata intra tropicos absumeretur à calore Solis adurente, in eo enim loco cæli sunt Stellæ multæ luminosæ, & sparse,

C O M M E N T. P H Y S.

sparsæ, ut ait Aristoteles, ex quarum luminositate coniuncto illi lumine quoq; Solis atq; ignis, apparet id quod uocatur Galaxia, &

Est uia sublimis cœlo manifesta sereno.

Lactea nomen habet candora notabilis ipso.

Galaxiæ
et Comete
natura.

Tamen re uera consensu plurimum, & Astrologorum quoq;, Galaxia est de natura cœlesti, & adeo pars cœli Stellis densior, i' eoq; luminosior, & propter nimiam luminositatem albicans, tametsi Aristot. materiam eius dicat esse elementarem, eandem scilicet, quæ sit Comete, nisi quod aliquo modo subtilior & purior sit hæc exhalatio, ita ut intra circulum & uiam illam lacteam disgregata & dilata, illic à stellis stipatis superne illuminetur ex æquo perpetim. Lege & Macro. in 1. capite 15. Somnij. Sic etiam de Cometa dubitarunt quidã, utrum sit Stella cœli pars, an impressio. Sed credibilis est Cometam esse impressionem, Galaxiam uero partem Cœli.

Colores nubium uarij
ande.

Q V A R T O: Nubium atq; Nebularum diuersi colores fiunt, pariter ex qualitate materiæ uaporosæ, & ex immisione luminis Solaris aut Stellaris in nubes aut nebulas, prout magis minusue sunt hæ lucidæ aut liquidæ. Si ergo hæ ex uapore subtiliore, & non condensato fuerint, rariores, magisq; transparentes, & diaphanes, color illis inerit albus. Sin uero densiores nubes nebuleq; habeant multum fumorum terrestrium, tum apparent nigræ uel atræ, quia ni-

Nubes cur
albæ.

Nubes cur

grum

grum non potest ita illustrari à lumine iniecto. Cum nigrae uel autem albedo & nigredo, sint prima quasi omnium atræ. colorum elementa, prout ergo hi duo colores uel commixti & temperati, aut uicini, aut remoti fuerint ab inuicem, ita quoque uarium colorem ex iniectu luminis creabunt in nubibus ac nebulis. Quod si nubes **Nubes cur** habent in se humidum fumosum commixto terrestri a- **rubrae, pu-** dusto, ut in fumo piceo cernimus, illæ à receptis radijs **niceæ, uel** superne fiunt rubrae, aut puniceæ, aut sanguinei colo- **sanguineæ** ris, ualde periculosa, in æstate præsertim. Quia illud **& quare** terrestre fumosum humido admixtum uapori, quia adu- **periculo-** stum est, facilius incenditur, & per antiperistasi in hu- **sa.** midi uaporis emittit fulgura, et fulmina, quod probat Exiliens lignis uiridantibus ardor.

Vt infra eodem cap. 10. Viridis autem nubes fit, **Nubes cur** si sit rorans, & stillare iam incipiens, recepto lumi- **uirides.** ne quod aqueo iniectum uiridem colorem efficit, De cæteris coloribus simili modo non difficulter iudicari potest, Cæterum rubedo matutina nubium (quæ au- **Aurora** rora dicitur ab aura, id est, splendore) apparet ex **causa.** densitate nubium compositarum ex uaporibus aqueis. Nam Solis lux iniecta illis opacis, & subnigris nubibus, rubeum, roseum, aut luteum colorem efficit. Quia lux apparens per nigrum facit rubedinem, ut uidemus in fumo rubescente iniectu luminis ignei aut solaris. Significat autem aurora matutina pluui- **Aurora** am, eò quod certo indicet plures superesse uapores cur signifi- **nondum.**

C O M M E N T . P H Y S .

cet pluuia plerunq; nondum absumptos à Sole, sed una cum Sole eleuandos, & iam quasi preparamentos ad conuersionem, id est, ad liquefactionem in sublimi, ex quibus resolutis fit pluuia. Et tamen aliquando isti uapores reliqui uel aliorum feruntur, uel aestu Solis absumuntur, ut

Rubedo uestpertina cur serenitatem significet. non semper auroram sequatur pluuia. Sed Rubedo uestpertina significat serenitatem, eò quod indicat uapores eleuatos inter diu nunc sub noctem subsidere humiliter, uel saltem longe infra mediam regionem aeris terræ propinquo stare, cum sint inter Solem horizonti iam proximum, & uisum nostrum, ut ex ipsis non pluuia, sed uel Ros uel Pruina generetur in infima regione, ut supra eodem cap. quinto. Quod autem cœlo non nubilo, & sereno, apparet ubiq; cœruleus color in aëre uel Cœlo (quem & glaucum, & xanthum uocant) facilis ratio est, quod scilicet uiridis color oculorum proprius, & natiuus, propter humorem natiuum admixtus luteo quasi colore progredienti à lumine Solis, Lunæ, aut Stellarum, efficit cœruleum colorem uideri oculis, tæmetsi neq; aër neq; cœlum ipsum sint colorata. Atq; luteum uiridi admixtum facit glaucum aut cœruleum. Deinde obnubilationem Solis rubentis aut pallentis uocamus, quem defectum Solis uocat Plinius in 2 cap 30. cum Sol instar pruinæ aut carbonis sanguineo colore rubescit, delitescens quasi ignauo & tristi rubore, quod quidem accidit inde, quia immodici fumi & uapores oc-

cupa

cuparunt aërem, per quos atros fumos lumen Solis rubescit, quippe luce per nigrum apparente. Talis rubedo Solis apparuit serè totum mensem Augusti, Anno 25, cum grauis etiam foetor & nidor quasi fumusq; instar ardentium sylvarum plane sentiretur. Sic enim istos uapores & fumos mixtos terrestri & uiscoso, adurebat Solis æstus sub calore caniculæ, ut fumum alium cum nidore ac foetore redderet, Sin uero tenuiores, & aquei sint fumi, tum Sol apparet pallidus. Sic sub Iulij Cæsaris mortem.

Solis tristis imago

Lurida sollicitis præbebat lumina terris.

Ita etiam uidemus lucem Solis quodammodo albicare per fumum tenuiorem è tecto fumantem, per densiorem uero rubescere.

Q V I N T O : Halo quem Seneca Aream, Pli- Halo quid.
nius Coronam uocat, est circulus albicans in extremis circumposito nigro, apparens circa Solem aut Lunam aut Stellam luminosam, cuius lumen superinietum materiæ eius, scilicet uapori humido condensato in nubem tenuiorem, illic refringitur, & subsidere suo circulem figuram efficit in oculis spectantium. Quorum uisus proprie loquendo refringitur, & resistit quodammodo ad illud lucidum corpus, ab illo uapore densato in nubeculam. Et cum uideatur Halo Halonis
lo proxime ambire Solem aut Lunam, tamen infra locus
mediam regionem aëris generantur, ex diametro &
per

C O M M E N T. P H Y S.

perpendiculariter, uel directe sub Sole aut Luna, ad
liuè sidere. Verum uisus imbecillitate sua deceptus,
sic falso iudicat coronam eam esse proxime Solem, aut

Halo cur Lunam. Sub qua tamen multo sæpius uidetur Halo,
sæpius sub quam sub Sole. Nam hic calore suo adurente facilius
Luna. absument istos uapores, ut euanescant, quàm Lunæ hu-

Halo san- midum quasi lumen. Apparuit tamen Halo etiam
guinei co- sanguinei coloris circulus, propter densitatem nubis
loris. Soli circumfusæ, teste Plinio in 2. cap. 30. Porro cir-

Halo quã- culus ille si circumquaq; paulatim nigrescit, & cras-
do signif. sior totus fit tandem, pluuia signum est, orituræ ex
pluuia. condensato in nubem crassiorem, & mox resoluendo

Halo quã- uapore in guttas pluuia. Sin circulus aliqua ex par-
do uentos te frangitur, & ingentem quasi rimam agit, uentos
signif. portendit ab eadem regione qua primum frangitur,
& dispergitur, nempe à uento, tum illinc incipiente

Halo quã- flare. Sin Halo euanescit paulatim instar fumi, signi-
do serenita ficat serenitatem, eò quod uapores alioqui resolubi-
tem signif. les in pluuia nunc euauerint.

Iris quid. SEXTO: iris est arcus uaricolor, in nube rori-
da, opaca, & concaua, ex radiorum Solis oppositi
reflexione apprensus oculis spectantium. Hæc defi-
nitio figuram, causasq; Iridis breuissime, & perspi-
cua ostendit. Fit ergo Iris partim à radijs rectis, quia
generatur recta ex opposito Solis, partim à radijs
reflexis. Quia certum est guttulas rorantis nubis
quasi tersæ ac politæ instar speculi liquidi esse, & à

leuigata

leuigata superficie earum reflexos radios referre,
 atq; reddere speciem aliquot colorum, Non autem Iris cur nō
 integri Solis, propter paruitatem guttularum: Par- integri So-
 tim quoq; fit Iris à radijs refractis, quia lumen sola- lis imagi-
 re immissum in corpus nubis concauæ, ibi refractum nem refe-
 procedit ad oculos spectantis Iridem, non quidem rat.
 perpendiculariter, sed oblique per lineam refractio-
 nis obliquam, quod experientia patet. Tametsi uero
 hæc iunioribus fortasse difficilia sint, neq; satis intel-
 ligantur, fiet eorum mentio infra in 4. cap 7. & 8.
 Quorsum magis quoq; spectant, quàm ad hunc lo-
 cum. Figuram autem Iridis indicat nomen arcus, Iris cur ar-
 quæ non potest alia esse quam arcuata uel semicir- cuata.
 cularis. Quia cum nubes regulatim suspensa supra
 Horizontem à terra æque distat, certum est quod
 etiam rotatio illa nubis uicem speculi gerens, ex æ-
 quo imminet terræ, in qua cum reflectatur ac re-
 fringatur radius Solaris, necesse est fieri semicircu-
 larem figuram, & non aliam, cum et alioqui radius
 in concauo refractus appareat rotundus. Item quia
 2
 nubes existens supra terram, partim in Horizonte
 nostro quasi abscinditur, ita ut altera pars nubis meãs
 infra Horizontem nostro conspectu eripiat, ideo
 solum supra Horizontem Iris arcuata apparet, &
 quo propius Horizontem Sol est, eo maiores fiunt Iri-
 des. Neuiquam uero Iris uidetur in eadem parte nu- Iris cur nō
 bis cuilibet spectanti, quia ad alium atq; alium oculū in eadem
 radius

C O M M E N T. P H Y S.

nubis par. radius semper alius atq; alius, reflexus aut refractus
te uidea fertur. Varicolor est autem ille Arcus, iuxta Virgi-
tur ab om- lium.

nibus. Mille trahit uarios aduerso Sole colores.

Iris quare
uicolor. Quam diuersitatem colorum Iridis tam ex nubis;
quam luminis uariatione prouenire testatur regula
20. partis tertiæ perspectiue. Atq; in hunc fere mo-
dum sit hæc uarietas. Quia Iris plane à Sole resplen-
det, dum concauæ nubes ex aduerso Solis radium in se
recipiunt, tanquam coucaua specula, & Arcus speci-
em findunt. Cui uarios colores dat resilla. Nempe quò
Aqua in nube rorante tenuis, & aër alioqui lucidus,
& nubes caliginosæ. Hæc scilicet omnia irradiata à
Sole, præbent diuersos colores, ut supra eodem libro.
de colore nubium diximus. Et uide omnino hic Aristo-
telem in libro tertio Meteororum satis perspicue, &
prolixius hæc tractantem. Plerunq; uero in Iride sunt
Iridis co- isti colores, Puniceus, Viridis, Alurgus, id est, uiride
lores. nigrior, Flauus, Citrinus, Rubeus, Glaucus uel Coëru-
Cur altera leus. Quandoq; etiam ex resplendentia Iridis unius
interdum superne apparet altera iris, quæ est imago siue ido-
Iris appa- lum primarij arcus, tametsi quandoq; à Sole quoq;
reat. ipso fiat. Cæterum longe rarior est Iris sub Luua,
Iris cur quam Solet propter debilitatem luminis lunaris, quod
rarior sub ita efficaciter, aut speciose nequit reflecti aut refrin-
Luna: gi. Quò enim quodq; lumen est fortius, eò quoq; splen-
didius reflectitur aut refringitur. Quod autem Iris
sit

fit signum prohibiti diluuij, patet Genesis capite no: Iris an sua no. Non quin ante Noe apparuerint Irides, sed erit ante quia tum demum Iris est destinata in signum, non solum Noam. re diluuium uniuersale. Quam uero huic rei causam naturalem asserre conantur, pro nihilo à nobis ducitur.

SEPTIMO: Parelius est imago & idolum Sole Parelius, in nube rorida & splendida expressa, quando humidum subtile inter uisum nostrum & Solem, concurrat in unum corpus rotundæ nubis æqualis & pariter dispositæ, ex aduerso Solis sitæ, à qua refringuntur radij solares, tanquam à speculo ad oculum, & effigiem Soli similem efficiunt. Atq; hoc Meteoron Plures soles est, quod uocant duos aut tres soles uisos, quorum unus est uerus Sol, alter uero, uel alij duo sunt parelij, apud Plinium in secundo libro, capite tricesimo primo. Paraselia. Sic Paraselinæ uocantur plures Lunæ, quarum una est uera Luna, altera uero uel reliquæ sunt Paraselinæ, id est, Idola ipsius Lunæ, apparentia in nube ex refractione radiorum lunarum, apud Plinium in secundo libro, capite tricesimo secundo. Neq; uero plures tribus parelij, aut Paraselinis apparuisse obseruatum est. Perpendiculares autem lineæ rectæ à sole descendentes, tanquam funes & Virgæ transuersim extensæ, fiunt ex una causa, nempe à nube, quando ipsa nubes, à qua fit refractione radiorum, est inæqualis, & una parte densior, altera rarior, tum radij solares

Perpendi-
culares li-
neæ.

X   incidenti

COMMENT. PHYS.

Colores
unde.

incidentes partibus in nube rarioribus, transeunt per
eas, quasi per foramina, aut per circulos vitreos, ac
representant recte aut oblique lineas, aut uirgas di-
uersis coloribus. Nam puniceus apparet ex densio-
re & nigricante. Viridis ex rorante. Glaucus ex
lucidioris parte nubis illius. Atq; hæc de coloratis im-
pressionibus sufficiunt secundi generis, quæ ex refle-
xione aut refractione radiorum Solis uel Stellarum,
& ex colorum commixtione generantur pleræq; in
nubibus cæli. Sequitur inde primum genus mediorum
Meteororum.

DE VENTIS ET TERRÆ

motu. Caput IX.

Ventus
quid sectin-
cum Vi-
struuum.

P R I M O: Quoniam uentorum ratio ualde per-
spicue & diligenter est ab Aristotele in secundo
libro Meteororum, & à Plinio in secundo libro, capi-
te quadragesimo septimo, aliàsq; tradita, nos quidem
cò breuioribus hic erimus, definitione ac numero con-
tenti Ventus est Aëris unda, cum incerta motus re-
dundantia, quando feruor offendit humorem, & im-
petus feruoris exprimit uim spiritus flantis. Hæc defi-
nitio est Viëtruuji in i. capite sexto. Neq; aliud uide-
tur uelle, quam Ventum esse aërem, motum & pro-
pulsam, partim sua uis & agilitate, partim ab alijs
fluctibus aëris, supra terram lateraliter moti. Cete-
rum

rum non satis hæc quadrat ad sententiam Aristorelis, negantis Ventum esse Aërem, *tametsi ualde fit aëre-* Ventus
um corpus. Itaq; alia est descriptio Ventis apud Peri- quid, secun-
 pateticos, & uulgarior quidem. *Ventus est exhalatio* dum Peri-
calida & sicca, difficulter inflammabilis, eleuata usq; pateticos.
ad mediam regionem aëris, à cuius frigore deorsum
repulsa, & sursum enitens, partim leuitate sua, par-
tim propter alias exhalationes inferne occurrentes,
lateraliter mouetur supra terram, in infima regione
Aëris, quem agitat, & uentilat, ne quasi putrescat
perpetua desidia. Hæc proluxa descriptio continet
 fere omnes causas Ventorum. Nam materia Ventis est Ventorum
 exhalatio, Forma est moueri, & spirare lateraliter cause.
 supra terram. Causa efficiens est duplex Prima frigus
 mediæ regionis per antiperistasin depellens exhalati-
 onem calidam & siccam. Secunda causa sunt aliæ ex-
 halationes inferne surgentes, & obuiæ descendunt
 materiæ Ventorum. Finis est, sua uentilatione purga-
 re quasi & recreare aërem.

SECVNDO: Sicut autem flumina à capite ex- Venti quo-
 igua, paulatim alijs fluuijs, riuis & aquis increfcunt modo au-
 receptis, ut supra eodem libro, capite sexto, Sic etiam geantur.
 Ventus à suo ortu, ubi circa horizontem nostrum ori-
 tur, remissior et minor, paulatim ab Horizonte remo-
 tus supra terram nostram spirans, fit auctior atq; ue-
 hementior, accedente subinde noua exhalationum ui
 ab aëre et terra, fluuijsq; subiectis, unde continuo sur-
 Y 2 gunt

C O M M E N T. P H Y S.

Cur non
ubiq; spi-
ret idem
Ventus.

gunt fumi. Quia uero terra est rotunda & inæqua-
lis, ideoq; sepe Ventus alicubi flans, alibi non spirat.
Et cum uentorum locus sit infima regio Aëris, uel
aliquanto infra mediam, facile abscinduntur & re-
fringuntur Ventis à montibus atq; saltibus. Contra
uero liberiores eunt super planiciem & æquor Ter-
re, Maris, aut flauiorum. Remittunt autem & substi-

Quæ si-
stant uen-
tos.

dunt interim Ventis propter caloris defectum aperi-
entis terræ poros, ut in hyeme gelida frigus constri-
gens, occludit meatus terræ, & uiam adeo exhalatio-
nibus claudit, quare tum pauciores aut saltem sereni-
ores sunt uenti, minusq; humidi, ut Boreas. Interim
intensus calor solis adurens, exhalationem absument,
sicq; Ventos abigit, ut in æstate serena & calida. Si-
cut mediocris calor resoluens terram & aperiens, e-
licit Ventorum materiam, exhalationes, ut in Vere,

Pluuia
quomodo
sistat uen-
tos, & quo
modo ci-
eat.

& Autumno. Sed & pluuia, quandoq; sistit Ventos
per accidens, cum eius Aqua obstruit foramina terræ,
ne exeant illæ exhalationes, aut cum etiam corrumpit
pluuia siccos fumos immodica humectatione sua,
tum Ventis subsidunt. Aliquando uero contra pluuia
ciet Ventos, cum terra nimis exiccata, paulo ante ne-
quibat exhalare, iam uero humectatione pluuiali po-
ris apertis & reclusis, emittit rursus exhalationes,
ut augeantur Ventis. Sic ergo explicata sit definitio
uulgata, quæ dicit, quòd Ventus est exhalatio oblique
super terram mota à lateribus Horizontis.

TERTIO:

TERTIO: Numerus Ventorum tametsi apud Ventorum
 ueteres recentioresq; uariet, tamen nobis uulgatus numerus
 placet Ouidius quidem in primo Metamorph. Ho: secundum
 merum secutus tantum 4. numerat, scilicet, Eurum Poëtas.
 & Zephyrum oppositos, Boream & Notum opposi-
 tos, Plinius autem post Aristotelem numerat 12. ut Ventorum
 terni à cardinibus mundi quatuor spirent. Tres scili- numerus
 cet, ab ortu, Nempe, ab Aestiuo, Cæcias. Ab Aequi: secundum
 noctiali ortu ὀπιλιώτης, id est, Subsolanus. Ab Hy: Arist. &
 berno, Eurus 1 Vulturnus. Inde à Septentrione item Plinium.
 tres ἀπαρατίχς, id est, Septentrio. Deinde Boreas,
 Aquilo, ad orientale latus, Et infra δροσνίχς, id est,
 Circius. Ab occidente tres scilicet, Ab Aestiuo ἀργέ-
 σης, Corus, Ab Aequinoctiali, Zephyrus, Fauonius.
 Ab Hyberno λίψ. Africus. Proxime hinc ad Meridi-
 em tres sunt Libanotus, Africus auster. In medio No-
 tus, Auster. Ad latus orientale. Phoenix, qui aliàs ἐυ-
 ρόιο τϙ, id est, Euro auster uocatus Hi ergo duode-
 cim uenti occupant singulas uncias circumferentiæ
 terræ, non quod totam latitudinem uncialem semper
 impleant suo flatu, aut quod semper ab extrema cir-
 cumferentia ueniant, sed quia inde ex sua quisq; uncia
 proueniant in aliqua Horizontis nostri aut finitimi,
 aut longinquioris etiam parte. Continet autem uncia Vncia cir-
 circumferentiæ terræ iuxta plerosq; uiginti millia cumferen-
 stadiorum, quæ summa conficit trecenta septuaginta tiæ quid.
 quinq; miliaria germanica.

COMMENT. P H Y S.

Ventorum
tempera-
mentis.
Subsola-
nus.
Scpiëtrio
Fauonius.
Auster.

Q V A R T O : Tametsi uero omnes Venti pro materia origineq; sua calidi & sicci sint , tamen pro natura locorum et cardinum mundi uariant. Est ergo Subsolanus cum suis collateralibus , calidus & siccus, Plerunq; Serenator . Septentrio cum suis est frigidus et siccus, excitans grandines, fulgura & niues, pellens pluuias . Fauonius cum suis est frigidus & humidus, nubilosus, & temp. stuosus. Auster cum suis est calidus & humidus, pluuiosus. Atq; secundum has Qualitates uariant mutantq; Venti ipsas tempestates, nubes, aestum, aut frigus, uel temperamentum in fine regionis aëreæ. Item Veris, Aëstatis, Autumni, & Hyemis, ut supra in 2. cap. 8.

Aura
quid.

Q V I N T O : Aura est aëris ex humido aliquo moti à mediocri Vento alio uē corpore uentilatio , ut si moueantur arborum folia , si flabelli , aut manus, frondisue motu fit uentulus Qualem auram pulcherrime Ouidius in fine septimi libri Metamor. describit. Atq; his etiam auris quandoq; augetur & adiuuatur uentus . Porro diligenter notare oportet, qui Venti sint contrarij inuicem, qui non . Quia uentos ex dia-

Ventorum metro oppositos simul sub eodem Horizonte spirare, situs diuer impossibile esse probat Aristoteles , eò quòd si ex æsi quid effi- quo fortes sint ambo , alter alterum impediret , quominus libere flaret , uel si impares sint uiribus , alterum subsidere uictum ab altero necesse sit. Cæterum uicini aut oblique contrarij non ex diametro oppositi

oppositi uenti, sæpe flant simul. Quò uero obliquiores ex aduerso spirant, eò maiores pugnas turbasq; excitant, & tempestates. In nostris autem terris multo frequentiores mouentur ab occasu, & septentrione Ventis, quàm aliunde, eò quòd nostræ regiones sunt extremo Horizonti & circumferentiæ terre ad occasum & septentrionem propiores. Circa extrema autem terrarum sunt multæ niues, pluuie, turbulentiæq; maris & fluiorum in id currentium aquæ. Soletiam nobis longinquior, quàm meridionalibus uel occidentilibus, non ita facile exhalationes & fumos absorbit apud nos, sicut in meridie uel oriente. Verum orientales & septentrionales Venti sunt multo salubriores, quàm & occidentales & meridionales, eò quòd hi minus humorum secum afferunt. Atqui nimij humores resoluunt & grauant plane ipsa corpora, ut experientia docet, & Vitruius in lib. 1.

Cur apud nos occidentales et septentrionales uenti frequentiores.

Venti orientales & septentrionales quare salubriores.

SEXTO: De Terræ motu non ita multa dicam, siquidem copiose de illo, effectibusq; eius miris ac uarijs Plinius in 2. cap. 79. alijsq; loquuntur. Fit autem Terræ motus, cum exhalationes & uapores inclusi in cauernis meatibusq; terræ inuicem pugnant, erumpereq; nituntur natura sua in altum. Verum ex terra occlusa uiam non inuenientes, ui eam concutiunt, tremereq; faciunt, atq; rumpunt sæpe, Vt terra, uel hiatus faciat & uoraginem, uel in modum collis aut montis adeo eleuetur. Vnde aliquoties magnos montes

Terræ motus causæ.

Terræ motus uarij effectus.

C O M M E N T. P H Y S.

tes subsedisse quasi absorptos uoragine, legimus apud Historicos. Flumina item absorpta, uel cursu mutata, & diluuiâ facta, præsertim in maritimis locis, eò quòd aqua subterranea unà cum istis exhalationibus copiosis, erumpit, per meatus & apertas uoragines terræ. Sic & terras contiguas uel disruptas, ut apud Plinium in secundo libro, capite octogesimo octauo. Aliàs coniunctas, capite octogesimo nono, insulas subito enatas, aut contra mersas capite 87. Sequitur

Cur terræ item plerunq; , terræ motum pestis, quod isti fumini-
 motum pe- traterram quasi infecti & putrefacti longo tempo-
 stis plerun re, sua eruptione Aërem & Aquas inficiunt. Et hanc
 que sequa- putrefactam exhalationem, pestilentesq; fumos uo-
 tur. cant Mephitim, id est, putridum halitum. Sic Virgil.
 de sylua quadam inquit.

Sæuamq; exhalat opaca Mephitim.

Terræ mo Pauciores sunt autem Terræ motus in mediterræ-
 tus ubi pau neis, quàm alibi, quod illic non ita excouatur, rimasq;
 ciores, ubi agit Terra, maris & aquarum iucursu, fluctibusq; il-
 plures. lis. Quò uero quodq; solum terræ est solidius, eò
 magis est motui obnoxium, quia fortius occludit ex-
 halationes, & arctat diutius in cauernis. Sed in Are-
 nosis aut fabulosis locis, ut in his regionibus septen-
 trionalibus, rarior omnino est Terræ motus, quod hoc
 solum sit minus solidum, neq; ita dense compactum,
 quin fumi facilius sine uel sensim ascendant. Iam inde
 sequitur de tempestatibus.

D E T E M P E S T A T I B V S.

Caput X.

P R I M O : Quæ nobis supersint meteora media, facile ex partitione supra eodem libro , capite octauo patet, scilicet, septem. Quæ tempestatis uocantur **Tempesta-** bulo notantur . Ea uox tametsi quandoq; significet **tis accep-** quod uis tempus , quandoq; etiam serenam tempesta- **tiones.** tionem, item nubilam, pluuiosam, &c. Tamen per Antonomasiam, & more uulgi tempestates uocamus , cum apparent Coruscationes, Procellæ , Fulmina, & similia, teste Plinio, in 18. libro , capite uicesimo octauo. Quæ partim ex collisione nubium , partim ex collisione Ventorum fiunt . Verum hæc paucissimis agam, quæ Albertus in Epitome sua , tractatu quarto, capite septimo , & deinceps , alijsq; uerbose explicant.

S E C V N D O : Tonitru & Coruscatio in hunc **Tonitru et** modum fiunt , quando exhalatio calida & sicca , unâ **Corrusca-** cum uapore humido & aqueo, eleuatur æstu Solis , in **tionis cau-** mediæ regionis aëreæ partem superiorem , atq; ideo **se.** frigidiorē , ibi tum exhalatio illa materia coruscationis & fulminis, circumquaq; à uapore ambitur & concluditur , non ita dilatibilis ipsa , nempe terrestris & sicca, idemq; Vapor aqueus à frigiditate condensatur in nubem spissam, & ualde frigidam , ut su-

C O M M E N T. P H Y S.

pra eodem libro, capite quinto Cuius nubis fulgilitatem intensam, ægre ferens exhalatio calida inira nubem huc illuc agitur indignabunda, querens exitum, tandemq; ista agitatione & antiperistasi instar stupæ incensa, rumpit latera nubis, ut sua ignea & celeri. Sicq; & effracta disruptaq; latera nubis spissæ, & ipse fumus, sua eruptione uiolenta fragorem ingentem ædit, quem Tonitru uocamus. Simulq; incensione sui, quæ inter mouendum magis augetur, lumen longe lateq; de se emittit, quod Coruscatio aut Fulgur uocatur. Sic fumus ex lignis ardentibus erumpens, sonitum facit. Sicut etiam Nux castanea aut glans cum torretur dirupta calore stræpitum ædit. Sicut & Vesica aëris plena, uiolenter dirupta crepat. In hunc ergo modum exhalatio sonitum reddit. Iam rimis excavata perruptaq; nube. Sicut & aër scinditur, cum sonitu resultans & repercussus inæqualiter à sono aut uoce clamantis, in montium flexibus, in confragosis iugorum, concauis conuallium, uel etiam in constexis, in cameratis locis. Quæ uox resonans ab aëre reuerberato, uocatur Echo, id est, resonantia, De qua in tertio libro Metamor, & Plinius in secundo libro, capite 45.

Tonitru.

Coruscatio
seu fulgur.

Echo.

Tonitru
quid.

TERTIO: Ergo Tonitru est fragor, æditus ex diruptione nubis, facta per uiolentam exhalationis sicca expulsionem à frigore, per antiperistasiu. Et ut Plinius ait. Tonitru est fragor, æditus ex plagis impactorum

pactorum ignium, è nube erumpentium. Sed corusca: Coruscatio
 tio est lumen inflammatae exhalationis è nubibus ex- quid.
 pulsa. Quamvis autem fumi sua leuitate ferantur sur-
 sum, tamen exhalatio illa deijcitur deorsum propter
 antiperistasin frigoris, simul ac densitatem superioris
 partis in media regione aëris. Quae frigiditate sua est
 densior, quàm ut fumi penetrare possint. Quare co-
 guntur decidere per inferiorem aëris partem, quae est
 rarior, ut de fulmine infr. eod. cap. dicam. Fulgetrum Fulgetrum
 uero hic appellamus Coruscationem non ita lumino- quid.
 sam neq; illustrem, & quae sine tonitru fragoreq; emi-
 cat. Quod contingit, cum exhalatio est rarior ac sub-
 tiliior, nubes etiam rarior, ut facile cedat fumo erum-
 penti, ne sonitus adatur. Quali inflammatione uulgus
 putat aërem purgari, & recte quidem. Quia tum isti
 fumi paulatim absumentur & euanescent, haud tamè Noxa Fula-
 semper sine noxa. Quia lumen illud quamuis debilius, getri.
 nihilominus adurit tenera germina, penetrabile scili-
 cet propter subtilitatem suam. Cum autem tonitru et Cur Tonitru
 Coruscatio eodem serè temporis momento fiant, tamè tardius
 quia sensus Visus est subtilior quàm auditus, Fulgur audiatur,
 ante cernimus quàm fragorem audiamus. Quod uero quàm Co-
 dicunt aliqui illum fragorem & Fulgur fieri ex colli- ruscatio ui-
 sione concursuq; nubium (quas putant in aëre quasi deatur.
 concertantes inuicem concurrere, talesq; strepitus
 agere agitas huc illuc à Ventis oblique oppositis)
 non ita probabilem habet rationem. Siquidem Nubes
 mere

COM MENT. P H Y S.

mere aquea corpora & glacialia, in se nulla semina ignis continent, magis itaq; consentanea est rationi & experientie Peripateticorum sententia. Tametsi reuera hæc uentorum & Nubium lucta adiuuet agitationem materiae fulguræ.

Procella
quid.

Q V A R T O: Procella, quam Græci ἐνεπίμπ appellunt, est flatus repentinus, ex spissa exhalatione coortus, qui à frigore nubis depulsus altius supra terram agitur oblique. Et plane Procella est proluui- es Ventorum, maiore pondere incursumq; superilla- ta terræ, obscurans aërem, pluuiasq; præcedens. Tur-

Turbo
quid.

bo, quem ab impetu τυφῶνα Græci, Plinius Verticem uocat, est repentinus flatus à nube depulsus pro- xime terram aut mare, ubi in gyros rotatur, & pro- xima quæq; prosternit, raptaq; secum uerrit, ac re- fert sursum. Hic Turbo plerunq; fit à duobus pluri- busq; contrarijs oblique Ventis spirantibus in angu- stis præsertim arctisq; locis, in mari uero naues ip- sas contortas frangi, cui tamen sua frigiditate ace- tum infusum medetur. Sternit item in terris sæpe ar- bores syluasq; adeo, uel contorquet saltem, & non pulueres solum, uerum & trabes saxaq; huc illucq; uerrensiactitat. Verum multo horribilior est repen- tinus ille flatus ab incensione uocatus Græce πρήσηρ. Is est uel procella incensa, quæ inflammata, oblique supra terram uolitans, terribiliter, interim arida tecta aliaue, interim uicos & oppida quoq;, nedum sata ac
syluas

Acetum
turbini
medetur.

sylvas ambarit, incendit, ac proterit . Hic Præster Præsteris
uulgo appellatur ignea pluuia, cœlestis ignis, uel di- *synonyma*
luuium ignis uel incendium. Quale in Aethiopia sub Præsteris
Phaëtonte fuisse etiam Historici scribunt. De quo O. alia speci-
uidius in secundo libro Metamorphoseos . Est etiam es.
alius Præster Turbo incensus, qui instar ignitæ rotæ Materia
ingentis super terram uolitat, incendia faciens, uel procellæ,
saltem amburens arida. Eadem uero est Procellæ, tur- *turbinis et*
binis ac Præsteris materia, quæ Coruscationis ac Ful- *præsteris.*
minis, nempe exhalatio supra modum calida & sicca,
& multa quidem, quæ facillime, in tanta præsertim
agitatione, attritu, collisione, & pugna incenditur.
Solis quoq; æstu accedente. Sicuti collisione ferri, &
silicis, igneas & luminosas scintillas excuti, à quibus
suscipimus ignem folijs atq; aridis nutrimentis. Talis
est & illa materia sicca, inflammabilis exhalatio, sicut
etiam obseruatum est ludibrio, fumos, de uentre ani-
malis emissos, inflammari à scintilla ignis & crepita-
re. Sic etiam Vinum Faustianum flamma accendi scri- *Vinū Falsu*
bit Plinius in 14. libro, capite sexto. Quod hodieq; ob- *stianum.*
seruatur in Vino decocto uel sublimato. Testatur etiam
Aristoteles in principio tertij libri Meteororum, se in Incendium
incendio templi Eph. sini uidisse fumum copiosum, ex templi E-
igni & incendio exhalantem, esse inflammatum, & phesini.
longe lateq; incendia fecisse. Atq; hoc nimirum est,
quod uulgus in incendijs magnis uocat ignem uolitan-
tem, qui sæpe incendit domos ualde remotas quoq; à
reliquis

C O M M E N T. P H Y S.

reliquis ædificijs ardentibus, ita ut propiora incendio ædificia maneat intacta.

Fulmen
quid.

Q V I N T O: Sicut Coruscatio aut Fulgur est exhalatio fulgurea latius explicata, incensaq; in nubibus, lucem flammamq; de se amplam spargens, altius supra terram. Ita fulmen est exhalatio spissior, & arte conglobata à frigore uaporum extrinsecus, cum ui atq; fragore propter antiperistasin è nube erumpens, & terram corporaq; suo lumine afflatuq; per-
tingens. Non ergo differunt Fulgur & Fulmen in ma-

Fulgur &
Fulmen
quod differant.

teria, sed forma. Nam Fulgur leuius incenditur, & altius supra terram resplendet sub nubibus, neq; eam pertingens ex longinquo oculos nostros perstringit, & in regione aërea extinctum euanescit. Sed fulmen multo uehementissime inardescit, longeq; uehementiore motu ac ui terram interrenaq; tangit corpora, non sine ingenti plerunq; germinum, & frugum, & corporum noxa & pernicie. Quare erudite quidam dixerunt, Fulgur esse pene Fulmen, & Fulmen esse plus quàm Fulgurationem. Constat ergo plane Fulmen esse exhalationem inflammatam, cuius impetum & uim, aëris quoq; agilitas & penetrabilis uis adiuuat. Semper enim aër aut flatus, & sequitur, &

Flatus cur
non uideatur.

præcedit Fulmina. Quamuis non uideatur, quia non est coloratus. Qui quidem flatus mouet corpora fulminanda, eorumq; dissipationem & tactionem adauget. Quod experimur in niuis corporibus de sublimi cadentibus,

eadentibus, plerunq; ab aëre scissis aut suffocatis, antequam pertingant terræ solum.

SEXTO : Species Fulminis pleriq; discernunt ^{Fulminis} tres, à diversitate uirium, & efficaciat, & materiae ^{Species} quoq;. Nam primo est Fulmen siccum, quod dissipat ^{tres.} discutit, & scindit, parum tamen adurit, nedum exurit. Atq; hæc dissipatio est à spiritu aut flatu illo, cuius iam memini, item à spissitudine fulminis sicci, quod globosius est & compactius quàm cætera. Secundo est fulmen fumidum & terrebrans, quod à Plinio uocari puto humidum, ex comparatione sicci illius prioris, nisi mendosus est liber in 2. ca. quinquagesimo primo. Certe Aristoteli uocatum $\phi\omicron\lambda\omicron\upsilon\alpha\varsigma$ à fumo incenso fumosum & flammeum. Quod propter subtilitatem suam non quidem exurit, sed tamen amburit, & depascitur intra & extra, & infuscat denigratq; fulminata, quæ perterebrat sua penetrabilitate, ut uites, arbores, fruges, herbas, &c. Tertio, est Fulmen Clarum, quod Græcis $\alpha\epsilon\gamma\epsilon\varsigma$ appellatur, à claritate ignea, magis ignitum quàm flammeum, & quasi terrestrius, æque tamen penetrabile quàm fumidum. Huius infinitæ & uere ~~u~~ miraculosæ sunt operationes, & diuina quedam efficaciat, quod non amburit solum, sed etiam exurit, peruliatq; notas ignis & incendij post se relinquit. Hæ quidem tres species ab Aristotele & Plinio numerantur. Verum Albertus totam hanc capituli huius decimi materiam, copiosius explicans,

C O M M E N T. P H Y S

explicans, plures formas, accidentia, uires, effectus, miracula fulminis numerat, quem omnino lege in Epitome tract. cap. 8. & 9. Et in Commentario tertij libri Meteororum, tractatu tricesimo primo. Illic quando sint expectanda fulmina periculosa, aut contra minus periculosa, indicat perspicue, ex colore nubium & coruscationis,

Telum uel Lapis Fulmineus quid. **SEPTIMO:** *Telum*, uel lapis fulmineus (quem lapidem uulgo appellamus, Fulmen per Antonomasi- am) forma differt à proxime dicto. Nam Fulmen de quo iam dixi, est mera exhalatio fumida & aërea inflammata, dissipans uel amburens, uel exurens. Sed lapis Fulmineus est solidissimum corpus, quod in illo Fulmine & Coruscatione generatur, & consolidatur iu hunc modum. Exhalatio fulgurea & fulminea, mixta cum metallari quadam materia, in nube plerunq; uiridi, aut nigricante, conglobatur ab humore circumfuso, & conglutinatur, sicut farina conglutinatur in massam ab infusa Aqua. Deinde uero superueniente intensissimo calore, partim ex sole & stellis, partim ex antiperistasi, illa fulminea massa subacta quasi coquitur, & ab igni fulgureo in solidissimum corpus lapideum induratur. Sicut lateres ex luto humectato compacti coquantur & indurantur in lapideam formam, ab igni ardente in latericea fornace. Acuminatur autem illud *Telum Fulminis*, eo quod humidum admixtum sicco effugere nitens, ad inferiora tendit, illicq;

illicq; reprimitur, superiore uero parte siccum conglobatur utpote densius. Hic ergo Lapis Fulmineus figuram habens cunei uel pyramidis, cum incredibili impetu in antiperistasi è nube deiectus in terram, obuia quæq; scindit, dissipat, inflammat, atq; prosternit.

OCTAVO: De loco & tempore istarum tempestatum diserte causas reddit Albertus in epitome 4. capite 10. Nempe in altiore aëris regione eas nasci, quàm alias impressiones, & non nisi tempore calido, & quò æstuosius sit tempus, èd plures fieri eiusmodi tempestates. Quia tantæ exhalationes, Fulgurum & Fulminum materia, nequeant in altũ attrahi & percoqui, nisi ab intensiore calore æstatis, Veris, uel Autumni. Tametsi etiam sub Hyemem quandoq; tonat & fulgurat, sed omnino rarius, forte, quia fulgurea materia in æstate collecta, tantisper se iu nubibus continuit. Neq; enim paruo temporis spacio aut leui momento tantarum tempestatum materia colligitur, & forma componitur. Omnia fere hæc de causis fulminum, diserte & breuiter Virgilius his paucis uersibus in 8. complectitur, dicens.

His informatum manibus, iam parte polita,
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Deiicit in terras, pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
Addiderat, Rutuli tres ignis, & alitis austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumq; metumq;

Z Miscabant

Locus & tempus tempestatum.

Cur in hyeme non nunquam tonet & fulguret.

C O M M E N T. P H Y S.

Miscebatur operi, flammisq; sequacibus iras, &c.

Qui uersus plane ad Physicam tractationem pertinent. Atq; hæc de Tempestatibus hæcenus dixisse sufficiat.

DE PROGNOTICIS TEMPE-
statum. Caput XI.

Prognosticon est futuræ rei aut euentus immi-
cum quid. **P**rognoticon est futuræ rei aut euentus immi-
nentis signum, ut præmatura in pueris callidi-
tas est præsagium præmaturæ mortis, breuisq; uitæ.
Sic Prognostica tempestatum uocantur Præfagia &
Indicia impendentis & futuræ alicuius tempestatis,
ut futuræ pluuiæ, niuis, serenitatis, uentorum, fulgu-
rum, fulminum, & similibus. Quia hic generaliter u-
ca quadru- surpamus uocabulum tempestatis. Sunt ergo hæc pro-
plicitia. gnotica quadruplici differentia. Nam quædam sunt
& signa & Cause futurarum tempestatum. Sic con-
stellationes siderum & stellarum, sunt & præfagia
& causa efficiens cœlestis, futurorum euentuum. Sic
pluuiosus Orion est & causa efficiens & signum
pluuiæ. Ita Sol in Ariete est & signum, & causa ef-
ficiens Veris. Talia multa à stellis & sideribus pro-
gnostica numerat Plinius in 18. libro, capite uigesimo
tertio. Vbi de ortu & occasu siderum obseruationeq;
stellarum docet, sicut & Columella. Quædam Prog-
notica sunt effectus causarum antecedentium, & si-
mul

mul signa. Quæ tamen magis signa necessaria et consequentia uocari debent, quàm prognostica Sic æstiuũ Solstitium est signum Solis in Cancro altissimi Hybernum uero est signum Solis remotissimi in Capricorno. Et de his duob. generibus nihil hic inquirimus, permittens ea Mathematicis. Deinde sunt prognostica, quæ non solum præfagia, uerum etiam causæ & effectus sunt tempestatum, diuerso tamen respectu. Quia sunt consequentium causæ, & antecedentium effectus. Sic nubes est effectus & signum antecedentis uaporis æque exaltati, & eadem nubes est materialis causa insequentis pluuiæ. Vltimo uero sunt prognostica præfagia tantum tempestatum, sed neutiquam propriæ causæ, neq; effectus earum. Sic coruorum rauus clamor, Sic anserum strepitus, Sic humilior uolatus birundinum super aqua, est prognosticon futuræ pluuiæ, non tamen causa, neq; effectus eius pluuiæ. Et ex hoc utroq; genere prognosticorum plurima numerantur à Virgilio, circa finem primi Geor. & à Plin. in 18. cap. 35. A quibus ista malim peti, quàm in hunc Commentarium congeri. Cum enim hætenus in hoc tertio libro longius paulo Meteorologiam tractauerimus, erunt in reliqua huius commentarij tertij parte nobis pleraq; in angustius contrahenda, ne nimium excrescat hic quoq; liber. Breuiter ergo post mixta primæ compositionis, etiam reliquorum ordinum composita perstringemus, citatis tantum autoribus,

COMMENT. PHÿS

Et indicatis ueluti digito locis fecundis, ubi latius inquiri illa debeant, prout sepe ac iterum protestati sumus, nos omnino parce reliqua huius tertij uoluminis tradere uelle, cum opus et temporis angustia plura capere nequeant.

DE METALLARIBVS.

Caput XII.

Composita secundæ speciei. **P** R I M O : Composita secundæ speciei corporum esse Metallaria et Metalla, constat ex uulgata diuisione supra eodem libro, capite primo. Quæ Anima quidem carent iuxta ut Fumi et Meteora. Hic enim disputare nolo, qualem motiuam animam compositis huiusmodi assignarint Platonici, sed infra in 4. libro, capite quarto. Verum Metallare est corpus naturale, compositum ex materia terrea et aquea, fumosa aut metallari, decoctum et formatum in uenis uisceribusque terræ, à calore cœlesti, et uirtute metallari, ad usum deliciasque hominis præsertim, et Animalium. Hæc definitio præcipue indicat causas Metallarium : quæ recentiores aliàs Mineralia, hoc est, Metalla, et Metallis affinia, generata in terræ Mineris, quas uocant uenas et meatus in uentre uisceribusque terræ, in quibus ista fiunt excolata quasi et decocta materia, secundum minimas sui partes, unde et nomen Mineris esse puto.

Metallare quid.

Mineræ cur sic dicte.

SECUNDO:

SECUNDO: Causa materialis metallarium in Materia genere est materia fumosa, mixta ex uapore aqueo, metallari & exhalatione terrestri, qua supra eodem libro, capite tertio descripsimus. In specie uero sua cuiq; formæ est materia propinqua & propria, quam uocant metallarem materiam, quale est Sulphur & argentum uiuum, ut infra eodem libro, capite proximo, & sequentibus. Causa efficiens est calor cœlestis, & temperatura materie, habentis in se uirtutem metallarem, causa quasi uim seminalem et genitabilem metallorum, eaq; efficit metalla, & similia, non habens aliud nomen in genere, quasi quatenus specie deinde circumscribitur. Sicut & uirtus seminalis in genere uocata, supra in primo libro, capite uigesimo primo, speciatim deinde alia capit nomina à subiectis formis, ut seminalis uirtus hominis, arboris, piri, pomi, absynthij, betonicæ, saluiæ, rutæ. Causa efficiens item Metallarium sunt Qualitatum primarum secundarumq; operationes, quas copiose Aristoteles & Albertus in quarto libro Meteororum descripsere. Finem uero & usum metallarum, Plinius conatur ostendere superuacuum esse, more suo declamitans in præfatione libri 33. Forma aut species metallarium est triplex, scilicet metallum infra eod. cap. proximo. Sal cum suis affinibus infr. eod. ca. 14. Et lapides, quorum appellatione ueniunt etiam Gemmæ, & alia quædam infra eodem libro, capite decimo quinto.

Efficiens

Finis metallarium.

Forma metallarium triplex.

COMMENT. PHYS.

Metalla:
ria à me-
teoris quid
differant.

TERTIO: Differunt Metallaria à Meteoris, quæ ut sunt aërea, & fumosa uel aquea, ita uel euanescent absumpta à calore Solis, aut liquefcunt, & absorbentur fluxibilia & caduca. Verum Metallaria pleraq; sunt corpora solida, terrestria, & durabilia, quæ suapte natura non ita facile euanescent, ut uentus, nix, & c. sed maxime durabilia sunt. De his ergo cum Albertus egregium opus scripserit, cui titulus est, De Mineralibus, id est, Metallariibus, & Plinius quoq; curiose in postremis quoq; libris docuerit, & Agricola recentior autor, certe hos scriptores maiori cum fructu legere licet, quàm illa in hunc Commentarium aceruari.

DE METALLIS.

Cap. XIII.

Metalli Et
timologia.

P R I M O: Metallum nomen est uel ab inquirendo, quòd plerunq; id multo labore sumptuq; in uenis meatibusq; subterraneis inquiratur. Sic enim. Itum est in uiscera terræ, & Effodiuntur opes irritamenta malorum.

Metalli
Species 7.

Vel Metallum dicitur secundum Plin. in 33. cap. 6. inde, quòd una Metallum uena proxime aliã inuenitur, & una post aliam se offert. Sunt autem uulgato numero septem Metallum species, scilicet, Aurum, Argentum, Aes, Stannum, Ferrum, Plumbum, & Orichalcum. De his ergo tantum, & de causis eorum in genere dicam.

Secundo.

SECUNDO: Materia Metallī remota, sunt quatuor Elementa, supra in secundo libro, capite tricesimo sexto, præcipue uero aqua & terra, uel humidum aqueum subtile, & unctuosum, qualis est uapor subtilior, ex quo fit Argentum uiuum. Et sicum terrestre item subtile, & unctuosum, qualis est exhalatio subtilior, ex qua fit Sulphur. Sunt ergo Argentum uiuum, & Sulphur proxima & propria metalli materia, ut Albertus copiose exponit in tertio mineralium, tractatu primo, capite secundo. Itaque Sulphur est materia metallaris, ex unctuosō aëreo terrestri subtili, & ignito decoctum, & coaugmentatum à calore solari & cœlesti. Et est duplex, scilicet, Sulphur uiuum, qualis è terræ uenis effoditur, in quibus futurum erat metallum, si non erueretur, & Sulphur fusum, quod liquefactum est, & decoctum manu artificis. Argentum uiuum est materia metallaris, ex aqueo præcipue & terrestri aliquantillo unctuosō & subtili, utroque per calorem solis ac Sulphuris adurentis decoctum & coaugmentatum, & quasi coagulatum. Oportet autem aliquantillū terrestre argento uiuo imixtum esse, quia impossibile est aqueum coagulari, et coherere, nisi a frigore alligetur alicui terreo, quod in aqua patet, quæ iniecta farina laticis, aut alio simili, in massam denique coaugmentantur. Atque ita argentum uiuum est ex uapore, & exhalatione commixtis, claritatem suam habens ab aqua, & Aëre

Sulphur quid.

Sulphur duplex.

Argentum uiuum quid.

C O M M E N T. P H Y S.

- Locus ubi generatur sulphur & argentum uiuum.** mobilitatem ab humore, & pondere, quòd uero male coheret, & in guttas quasi dispergitur, id habet à terrestri ficcitate. Locus autem ubi horum ntrunq; generatur, proprius est uenter uenæq; terræ, per quas si etiam fluit aqua tanquam per fistulas, tum sulphureo sapore inficitur illa, & calore decocta calefit, ut apparet in Thermis & aquis calidis, & sulphureis supra eodem, cap. 6. Item si affatim abundet sulphur, & materia sulphurea in aliquo loco cauernoso, tum incenso sulphure, & inardescente locus ille perpetuo ardens efficitur, ut aliquando flammæ quoq; & scintillas instar camini eructet, uel plerunq; perpetuo fumiget, ut de Aethna monte Virg. in 3. Aeneid. Et in Epigrammate de Vesuuio monte Dion historicus. Et Plinius iunior. Deq; alijs locis perpetuo ardentibus scribit Plin. in 2 cap. 109.
- Locorum perpetuo ardentium causa.** SEPTIMO: Causa efficiens metalli est triplex, scilicet, Primo, calor solaris & cœlestis, percoquens & conuertens terreum & aqueum fumi terrestres, & aquei, item sulphuris & argenti uiui, eaq; commiscens & componens in terræ uenis. Deinde est uirtus formatiua metallaris in materia existens, à stellari & cœlesti lumine, cuius calor congregat & terminat homogenia, separatq; ab inuicem heterogenia, uel disgregat homogenia ab heterogenijs, ut supra in 2. capite 22. Sunt autem Metalla homogenia corpora non heterogenia. Nam quælibet pars auri est aurum, & sic.
- Causa efficiens metalli triplex.**
- Metalla corpora.**

Et sic de alijs iudica . Vltimo est proportio uirtutum 3 homogene-
 celestium atq; terrestrium mutua efficax, ad subigen-
 dam materiam metallarem, atq; informandam. Quia
 Cælum est Pater, Terra uero Mater metallorum, in-
 tra sua uiscera gestans ea tanquam foetum. metallorū.

Q V A R T O . Forma Metallorum est, quam in Forma me-
 auro argentoq; , Et in alijs uidemus , unicuiq; speciei tallorum .
 propria, quæ forma utrum possit transmutari (ita ut
 Alcumistæ iactitant se ex ære uel argento posse fa-
 cere aurum) dubia quæstio est quidem, sed Phycis ri-
 dicula uidetur, ut Albertus in 3. tractat. 1. capite no-
 no, irridet Alcumistas . Locus autem ubi generantur Locus ubi
 ea, est uenter Et uiscera terræ. Tametsi enim aurum generan-
 aliaue etiam in fundis Et alueis fluuiorum sæpe inue-
 ntur Metal-
 niantur , ea tamen illic sub arenis calor Solis ex sul-
 la.
 phure , Et argento uiuo decoxit , Et aquæ impetus
 tandem dimotis arenis aliorum eadem in conspectum
 proruit. Quò uero subtilius est Sulphur Et argentum
 uiuum, atq; defœcatius , magisq; à sole decoctum , Et
 quasi depuratum, eò nobilius ex se , puriusq; Metal-
 lum gignit.

Q V I N T O ; Aurum est Metallum ex puro Et Aurum
 claro argento uiuo , Et simul ex Sulphure mundissi-
 quid.
 mo, rubeoq; non adurente natum. Albertus in quarto
 Mineralium, capit. 8. Argentum est ex Argento uiuo Argentum
 mundo albiorè, Et Sulphure mundo, Et albicante non quid.
 adurente, in 4. Mineralium, capite 6 . Aes est ex Ar-
 Aes quid.

C O M M E N T. P H Y S.

- Argento uiuo non ita mundo, & Sulphure rubeo & crasso.** Quod cum sit in Cypro insula uel primum uel nobilestimum inuentum, appellatur Cyprum, à nostris Cuprum, teste Plin. in 34. cap. 2. & Alber. in 4.
- Cuprum.** Mineralium, capite 7. Stannum est ex argento uiuo mundo, & Sulphure impuro, 4 Mineralium, cap. 5.
- Stannum quid.**
- Ferrum** Ferrum est Argento uiuo immodico & impuro, atq; ex Sulphure spissiore impuro, & adurente. Huius quid.
- Chalybs** species est Chalybs. ferrum purgatum ignibus multis, quid.
- Plumbum** & aquarum restinctione crebra. Albertus in 4. Mineralium capite 9. Plumbum est ex Argento uiuo quid.
- Orichalcū** ualde impuro, fœculento, crasso, & Sulphure impuro, 4. Mineralium, capite 4. Orichalcum nostra ætate quid.
- Orichalcū** est artificiosum Aes, nempe, Cuprum colatū, olim uero etiam natium hoc fuit Metallum, species æris, multo tamen nobilior ære, quod sua ætate quoq; defuisse testatur Plinius in 34. capite 2. & Albertus in 4.
- Metallorū ductibilitas unde.** mineralium, cap. 7. Caterum de ductibilitate metallorum, quæ est ex unctioso argenti uiui, uide in 3. mineralium, tract. 2. cap. 3. De colore in eodem tract. capi. 3. & 4. De duritie, & liquabilitate in eodem, capite 1. Quæ uero affinia sunt Metallis, aut propinquæ uenis. locisq; uide apud Plinium in 33. & 34. libro, et Agricola in dialogo de Metallis.
- Metall. affinia.**

D E S A L E E T E I V S A F
fimbis. Cap. XIII.

Primo.

P R I M O : Sal (inter omnia post famem condimenta optimum) generatur ex uapore & exhalatione commixtis, & per calorem coelestem & naturalem perustis atq; decoctis. Quod inde patet, quia instar niuis liquescit in aqua aut Vento humido, & instar pulueris conglobati duriusculus est. Iam uero nihil est liquabile nisi aqueum. Nihilq; contra puluerem est, nisi terreum. Eius sunt plures species, ut Salis species Sal, gemma, candidissimum, & instar cristalli pellucidum. Est & Sal Naphthicum, cum quo cohaeret, & concrescit Naphtha, bituminis species. Quae tantam Naphthae uim ignis habet, ut ignes ad eam uisum mox ex longinquo transilient atq; inflamment. Quinetiam aqua superfusa non restinguit Naphthan, sed accendit magis per antiperistasin, teste Plinio, in 2. capite 108. & Ouidi. in 6 Metamor. de Medea, quae huiusmodi bitumine Corinthij regis aulam incendit. Est & Armeniacum. Est item aliud Marinum, ex aqua marina adusta, & coagulata à Sole. Aliud stagnale de stagnis. Aliud Fontanum, de Fontibus salinarijs ex aqua decoctum igni. Aliud metallare Sal, quod ex uenis terrae effoditur. De quibus speciebus in 5. mineralium, cap. 2. & Plin. 31 cap: 7. & 9.

S E C V N D O : Nitrum est, quod sal petrosum uocant, hoc uel in uenis terrae nascitur, & condensatur, uel maritimis aut littoralibus promontorium rupibus, & saxis, ab aspergine aquarum assidua collectum

COMMENT. PHYS.

lectum, uentis tandem & calore decoctum congelatur, & in formam salis induratur. Sic etiam in subterraneis aut alioqui udis, & fumidis cellis, præcipue lapide cameratis, induratum instar stiriæ falsæ dependet, uel instar algoris congelati à parietibus nitet, Plinius in 31. capi. 5. & 10. Et in lib. Mineralium, cap. 7. Atq; ab huius exempli de Nitro experientia, coniectare potes, generationem nostratis Salis. Alumen autem reuera est salsugo, & tanquam salsus terræ sudor, quod futurum erat argentum uiuum, si plus esset perustum à Sulphure, cuius naturæ propinquum est. Bitumen quoq; nascitur ex humoribus putrefactis unctuosus in terra. De utroq; Plinius in 35. capite decimo quarto. Reliqua uel à Medicis, uel ab Alchemistis require.

Alumen
quid.

Bitumen
quid.

DE LAPIDIBVS ET GEMMIS.

Caput XV.

Lapidum
materia.

PRIMO: Materia Lapidum est præcipue terra, & deinde aqua. Hæc enim elementa duo potissima sunt in Lapidibus, ita tamen, ut terra primas obtineat partes, id quod soliditas & grauitas eorum indicat. Quippe qui supernatare aquis nequeunt, cum aliàs aquea, ut glacies, et nix, atq; aërea supernatent.

Punices,
Tophi &

Quod autem punices et Tophi similiaq; supernatent, id accidit ab aëre incluso in poris atq; cauernis eorum
concauis.

concauis. Quade causa etiam ligna porosa, corporaq; alia poro:
 alia spiritum concipientia, apte super aquas feruntur. sa cur su=
 Dicimus ergo ex terra crassiori & unctuosam, utpote pernatent
 ex luto, argilla, uel ex arenis humido & uiscoso co: aquam.
 augmētatis, diuturnitate temporis fieri lapides. Vnde
 in his sepiissime terram uidemus nondum transmuta=
 tam, propter causarum defectum. Sic etiam lati & Lati &
 ampli lapides non semper continui sunt, uerum instar ampli la=
 asserum, quaedam interualla uenarum terrestrium pides &
 habent, et quasi laminas ducunt, neruis uenisq; distin= non conti=
 ctas, ut experientia ostendit in lapidicinis, Consimili: nui unde.
 ter apparet in lapidosis agris. Oportet autem accede=
 re humidum aqueum unctuosum, neq; enim sine humi=
 do et uiscoso concrescit, et cohæret puluureum terre=
 stre siccum. Perinde ut nemo nostrum arenas nec tet
 sine cera, aut Bitumine. Sic in uescicis uel renibus ani=
 malium, lapides quos appellant calculos, generantur, Calculi ue=
 ex uiscoso, crasso, & humido, cui commiscetur terre: sica & re=
 um, & foeculentum, quid in imo subsidens, et concref= num.
 cens in calculum.

SECUNDO: Quò crassior, et uiscosior terra Diuersæ
 aquaue illa fuerit, eò quoq; crassiores lapides inde ge: species La=
 nerantur, ut nostri uulgares Lapilli, Silices, Saxa, & pidum pro
 Rupes minime per lucida corpora, sed opaca, & ple= diuersitate
 raq; ignobilia. Quò contra subtilior fuerit aqua ter= materie.
 raue, aut quò minus fœculentæ istæ fuerint materia,
 meliusq; decoctæ, & depuratæ solibus, & astu, eò
 quoq;

COMMENT. P H Y S.

quoq; subtiliores, nobiliores, magisq; perlucidi fiunt lapides, quos Gemmarum nomine uulgo dignamur

Crystallus & preciosorum lapidum. Vt Crystallus fit ex aqua quomodo fiat. congelata, & deinde solibus percocta, frigoribusq; perusta assiduis. Ita enim ex aqua nasci etiam possunt lapides, quæ guttatim cadens in frigidis locis, supra modum congelatur frigore, & uirtute metallari coagulatur aliquo terrestri admixto, & utroq; desicca-

Corallium to. Vt de Corallio patet in 15. Metamorph. Et de Ele-
Electrum. Stro uel succino apud Plin. 36. capite 2. et 3. Quin et
Ligna in ligna quædam in aquas mersa, longinquitate tempo-
lapides. rum indurescunt in saxa.

Lapidum TERTIO: Causa efficiens Lapidum & Gem-
& Gem- marum proxima, est uirtus metallaris, formans Lapi-
marū cau- des aut Gemmas, neq; enim hæc alio nomine significa-
sa efficiens ri potest. Nam ut uirtutes seminales, et formatiue, ut
sunt occultæ, imaginationiq; magis, quàm sensui ulli
expositæ, Ita quoq; proprijs nominibus appellari ne-
queunt, nisi quatenus ea suscipiunt à subiectis formis.
Ad istam uirtutem accedit Calor solis exiccans, &
excoquens humidum illius materiæ lapideæ, & Venti
desiccantes eandem. Sic enim pro conditione materiæ,
uirtutes cœlestes, & elementares concurrunt ad ge-
nerationem, uel maximorum corporum naturalium.
Isti etiam uirtuti accedit duplex instrumentum, scilicet à calido, quod humidum plerunq; extrahit è lapi-
de, & absunit. Alterum est à frigido, quod humidum
si quod

(si quod superest in materia lapidali) non constringit tantum sicuti in metallis, quæ rursus igni queunt liquefcere, sed etiam induret id, et coagulat, adeoq; tandem omnem succum atq; omnem humorem absorbit, ut lapides pleriq; ne ab Alchimistis quidem curiosissimis liquefieri possunt, ullo calido sicco, nisi etiam extrinsecus alius humor metallaris uel liquabilis alioqui admisceatur calido isti sicco. Sic ergo frigiditas, quæ in corporibus animatis corruptionem potius adiuuat, quàm generationem, in lapidibus contra promouet generationem, sicut & in meteoris, eò quòd ista duo sint elementis magis affinia, quàm animata.

Q V A R T O: Loci in quibus generantur lapides, sunt montes, littora, fundi alueorum fluuiatili-
 um, agri præpingues, humidi & similia. Mirabi-
 les autem efficacissimæq; & miraculosæ adeo uirtu-
 tes Gemmarum, sunt procul dubio ab influentia pe-
 culiari, & uirtute Planetarum, stellarumq; cœle-
 stium, & ex meliori temperamento Elementorum
 atq; Qualitatum, in materia subtiliore & puriore
 Gemmarum, Cuius euidens argumentum est, quod et Aetiop.
 India & Aethiopia longe preciosissimos mittit lapi-
 des, Quibus in terris propter uicinitatem orientis So-
 lis, & meridionalis, melius & fortius percoquitur
 Lapidum materia, quàm in occidentis uel nostratibus gemmæ.
 terra. Arena uero lapillis admodum affinis est ter-
 ra constipata, & quasi puluis induratus ab æstibus,
 sub=

C O M M E N T. P H Y S.

Subsidens in fundo littore uel maris, fluminū, aut fontium Reliqua à Medicis, et à Plin. in 36. & 37. Item à Gemmarijs. Et ab Alb. in 1. & 2. mineralium require. Hæc enim de causis metallariū breuiter dixisse iam satis est, et de compositis mixtisq; secundæ cōpositionis.

D E P L A N T I S.

Cap. XVI.

Composita
 tertiæ spe-
 ciei.
 Planta
 quid.
 Plantæ Et
 timologia.

PRIMO: Composita tertiæ speciei corporum naturalium Plantas esse, de Physicorum consensu iam sepe diximus. Verum Planta est corpus naturale compositum, animatum, uegetabile, non sentiens. Græcis $\Phi\upsilon\tau\omicron\nu$ à crescendo, Latinis Planta uocatur, eò quòd uel à natura snapte crescit, & plantatur, uel studio hominis adiuuatur, & cultura. In totum uero Planta res uaria est atq; multiplex, inq; uniuersum de ea referre difficile est, ut testatur Theophrastus Peripateticus facundissimus, cuius cum extent libri nouem de historia Plantarum, & quinq; de causis Plantarum prolixi, & à Theodoro Gaza luculente in Latinum uersi, nemo expectet à nobis uerbosum huius, & sequentium capitum de plantis tractatum.

Plantarū
 species.

SECVNDO: Species Plantarum numerantur tres, scilicet. Arbor, ut Pirus. Herba, ut pulegium. Frutex, ut rubus, infra eodem. His quartam speciem annectunt Suffutricem, qualis sit Rosa. Partes uero
 Planta=

Plantarum. Aliæ sunt primariæ, & plurimis communis, ut Radix, Caulis uel Caudex, Ramus, & Sarculus. Aliæ sunt non primariæ, et hæc quidem innumere, quæ cum proprijs uocabulis pleræq; careant, similitudine quadam ex animalium partibus appellationem sibi mutuatur, ut Caro, Medulla, Nerusus, Vena. Quædam propria nomina habent ut Cortex, Folium, Germen, Pomum, Liber, Membrana, Nodus, et multa alia infinita. Cæterum longe plures partitiones plantarum à formis, ab effectiõibus, à locis, à uirtutibus, colligit Otto Brunfelsius ex Theophrasto, et Medicis, in noua Rhapsodia sua herbaria, atq; in figuras distinguit eas. Vide & Theophrastum in 1. historiae plantarum.

TERTIO: Materia plantarum remota, sunt quatuor Elementa, & præcipue uirtutes eorum duæ, calidum quippe, & humidum, Omnes enim Plantæ humorem caloremq; sibi insitum quendam possident, sicut etiam animalia, qui calor humorq; cum deficere inceperunt, senectû diminutioq; consequitur, cumq; penitus defecere, exiccatio morsq; occupant. Propria uero materia Plantarum est terra, ex cuius genitabili parte omnes excrescunt Plantæ, humoremq; aqueum accipiunt, ab humectata irriguq; pluuijs alijsq; humoribus terræ. Causa uero efficiens remota plantarum, est uirtus cœlestis, calefaciens & fouens terrena crescentia, & progignentia, ut manifeste apparet in frugibus, quæ in tempesto cœlo pleræq; corrumpuntur.

Propinquas

Plantarum
materia.

Senectû.
Mors.

Plantarum
causa effi.

C O M M E N T. P H Y S.

Propinqua uero efficiens, est uirtus formatiua plantarum, quam interim liceat in genere appellare uirtutē plantarē, quæ seminibus atq; radicibus inest. Speciatim uero nomina sortiuntur à formis singulis plantarum.

De semine plantarum **Q V A R T O :** De semine plantarum, quod uel materia uel efficiens earum est, tametsi supra in 1. ca. 21. satis dictum est, tamen peculiariter hic animaduertere oportet, Quod uirtus & influxus coelestis terram penetrans, partes subtiliores (quibus dicta uirtus seminalis plantarum inest occulta) in fenum resoluit putrefactas & mortuas quasi, ac demum in elementa, ut supra in 2. cap. 29. Deinde rursus condensat, uiribusq; re collectis in radicis speciem transformatur et crescant. **Platæ quomodo alantur et crescant.** Hæc radix infixæ terræ tantquam matris utero, per uirtutem caloris innati, & coelestis etiam, humorem terræ circumstantis, & finitimæ alterat, quantumq; naturæ suæ conuenit & conducit, ad sese attrahens, imbibit, terreasq; partes humidæ, & colatas à colore, decoctasq; in sui incrementum, plantæq; suæ substantiam, transformat eadē radix, isto humore uegetabili per singulas plantæ suæ partes transmissio penitus, subtilioribus quasi uenis. Sic ergo planta quatenus est terrestris coheret, quatenus aquea dilatatur, longiusq; serpit, quatenus autem aërea igneaq; est, in altum procerumq; excrescit. Veris de Qualitatibus & uiribus plantarum plura apud Medicos, aliosq; uide. Nam herbarum, arborum, & fruticum

fruticum copiosissimus numerus, catalogus, descriptio, pictura, uirtutes, remedia ex illis, plurima salubria, & partim pharmaca noxia requirantur à Dioscoride Medico, qui de illis luculente diligentissimeq; scripsit. Et eum secuti commentarij, & Herbarij quidam doctissimi, multa in hac parte elaborarunt. Quare cum ista Medicorum professionem ferè spectent, illos ipsos de materia sua consule. In tanta enim dissonantia doctissimorum quoq;, non institui nomenclaturam, nedum iudicium de plantis facere. Sunt Plantarum autem plantæ ab hominibus cognitæ pleræq;, propter necessarium uitæ usum, uel sanitatem, uel propter amoenitatem & ornatum, sicut & earum fructus plerunq; hominum uoluptati & sanitati inseruiunt. Tametsi enim quædam sunt uenenosæ & noxiæ plantæ, tamen hæ quoq; sua ratione temperatæ & instructæ, aliquatenus homini aut animantibus prodesse, uel salutem non obesse noscuntur. Hæc de plantis in genere causisq; earum modo sufficient.

DE ARBORIBVS.

Caput XVII.

Species Plantarum primarijs partibus quatuor inter se differunt, supra enumeratis, cap. proximo, articulo secundo. Et quidem Radix est ima pars plantæ, qua alimentum tanquam ore attrahitur, hæc quid.

C O M M E N T. P H Y S.

- Caulis** omnibus est communis in genere plantarum. **Caulis**
quid. quod supraterram simplex assurgit, alimentum pri-
 mo recipiens à radice adhærente, qui in arboribus
 uocatur Caudex, Truncus, uel stipes, & quasi cor-
Ramus pus Plantæ est. Rami sunt, qui à caule, uel à caudice
quid. fissi multiplices sparguntur, sicut à corpore humano
 sparguntur brachia, & crura, & horum membra.
Surculus Surculus est, quod ex ramis indiuiduū quasi simplexq;
quid. oritur, sicut digiti à manibus & pedibus. Itaq; arbor
Arbor est planta, quæ ramosa, nodosa, surculosaq; caudice
quid. simplici altius à radice assurgit, ut uitis, quercus, ce-
Arborum rasus. Differentiæ arborum à uarijs notis accidenti-
differe- um locorumq; sumuntur, & deinde à singulis formis
tia. suis. Sunt ergo arbores præciosæ, odoriferæ, Externæ,
 ut Myrrha, Thus, Balsamus. De quibus Theophrastus
 in 4. historiæ. Et Plinius in 12. & 13. libris. Sunt Com-
 munes fructiferæ, ut Vites, apud Plinium in 14. Olea
 & Ceteræ apud Plin. in 15. lib. Sunt Syluestres spon-
 te nascentes, ut Glandiferæ & ferentes baccam, & ex
 quibus materies, ad ædificia ceditur, ut Quercus, Ie-
 lex, Ornas. De quibus Theophrastus in 3. & 5. histo-
 riæ. Et Plinius in 16. Sunt Urbana, Hortenses, Cultæ
 arbores, de quarum cultura Plinius in 17. libro, ut
 Pomus, Pyrus plura Theophrastus in 2. & alibi, plu-
 rima Columella, atq; Palladius, scriptoresq; rei rusti-
 cæ, ut Virgilius in 2. Georgic. tradiderunt. Sunt item
 arbores fructiferæ, ut pomi, Steriles, ut Salix. Flori-
 feræ

feræ, ut *pyrus*, *Cerasus*. Non florentes. *Terrestres*, & *aquaticæ*.

D E H E R B I S. C A

put XVIII.

HERBA est planta, quæ foliata sine caudice *Herba*
 quidem, sed cum caule crescit ab radice, se^o quid.
 men caule ferens, aut furculis. Quales herbe sunt fru-
 menta & olera *Herbarum*, item differentia, à uarijs *Herbarum*
 notis accidentium atq; locorum sumuntur, & deinde differen-
 à singulis formis suis speciatim. Sunt enim herbe fru-
 mentaceæ nobilissimæ, ut *Triticum*, *Siligo*, *Hordeum*,
Auena, & reliquæ ferentes frumenta. Sunt & *Legu-*
minales, quæ ferunt *Legumina*. Pleraq; seminalia, ut
pisum *Milium*, *Sesamum*. Et circa has duas species bo-
 na pars agriculturæ uersatur ferè, de qua *Plinius* in *Agricul-*
 18. & *Theophrastus* in 8. *historiæ*. Sunt et *Herbe hor-*
tenses, quæ & olera appellantur, hominum esui utilia
 & necessaria, ut *Rapa*, *Raphanus*, *Pastinaca*, *Foeni-*
culus, *Sinapi*, de quibus *Theophrastus* in 7. *Historiæ*,
 & *Plinius* in 19. & 20. Hæc olera medij quasi generis *Olera me-*
 inter frumenta, & *Legumina* censentur. Et horum e-
 dij gene-
 tiam multa syluestria sunt, suaq; sponte sine cultura
 hominis nascuntur, ut *Lactuca*, *Nasturcium*, *Boleti*,
Vrtica. Sunt etiam herbe *Coronariæ*, *Floriferæ*, &
 pleræq; *odoriferæ*, ad amœnitatem natæ, sicut olera

C O M M E N T. P H Y S.

& frumenta ad necessitatem & uictum animantium, ut Amaracus, Liliū, Nardus, & similes herbæ, de quibus Plinius in 21. Sunt & herbæ peculiariter Medicæ, causa sanitatis inuenta, & comparatæ, ut Iusquiamus, Cicuta, Pulegium, & similes, de quibus Plin. in 22. Quamuis sunt etiam plurimæ medicinæ ex arboribus hortensibus, apud Plinium in 23. & ex arboribus syluestribus, apud Plinium in 24. Sunt & herbæ sponte nascentes sine cultura hominum, ex quibus etiam medicinæ fiunt, ut Dictamnū apud Plinium in 25. & 27. Qui plures etiam remediorum species colligit ex herbis, alijsq; rebus plantaribus in 26 libro.

D E F R U T I C I B V S.

Caput XIX.

Frutex
quid.

Frutex est planta, quæ ramosa assurgit, caudice multiplici à radice, ut Hedera, Asparagus, Arundo. Huiusmodi frutices etiam Arbuscularum appellatione ueniunt, & quandoq; Arbusta dicuntur. Suffutricem uero dicunt Plantam, quæ surculosa, se late spargit à multiplici caudice, ut Enula uel Helenium, Rosa, Nardus, & quædam alia coronamenta, apud Theophrastum in 6. historię, cap. 6. & 7. Hos tamen suffutrices connumerat Plin. inter herbas, qui duas fere tantum species nominat, scilicet arborem, & herbam, commiscens frutices partim herbis, par-
tim

Suffrutex
quid.

tim arboribus, neq; enim usq; adeo superstitiose hæc discernere oportet.

DE CULTURA PLANTARUM. Caput XX.

T Ametsi superioribus paulo ante capitibus de vsus huius cultura Plantarum admonui, tamen hoc caput inserui, ut si qua memoratu, notatuq; digna obseruarentur, in eorum scriptis, qui de agricultura egregie scripserunt, plurimaq; sunt consecuti, ea in hunc locum tanquam communem annotarentur. Habet enim agricultura ut utilissima, ita quoq; honestissima præcepta & exempla, non in colenda tantum terra, uerum etiam bene, parce, modice, honesteq; uiuendi, ut Plin. in 18. cap. 1. & 7. Virg. in 3. Geor, alijq; prodidere. Quam uero ars & cultura cum in alijs, tum in plantis adiuuet naturam, & hæc rursus adiuuet artem, satis admonui supra in 1. cap. 9.

DE FRUGIBVS. Caput XXI.

Frugum quoq; mentio satis supra facta est, cum arbores, & herbas plerasq; diximus esse frugiferas. Licet ergo in hoc etiam caput plura suo dio. colligere, de frugibus, & fructibus, de semini-
bus,

C O M M E N T. P H Y S

*bus, germine, & floribus, obseruata in uariorum au-
torum lectione. Quæ alioqui propter immensam eo-
piam & uarietatem plantarum nequeant compræ-
hendi superioribus capitibus. Ut etiam de inuentori-
bus frugum, & culturæ, de Osiride, Iside, Cerere, Baco-
cho, ut apud Herodotum in 2. & Diodorum in 1. &
2. & in 6. Item de usu fructuum, & uoluptate, quo-
modo condiri debeant, aut etiam coqui, quales pluri-
mas cupediarum delicias, & illecebras, Platina in lib.
de honesta uoluptate describit.*

D E L I Q U O R I B V S.

Cap. XXII.

*Succi & liquores ex plantis, carumq; partibus,
& frugibus emanantes, uel expressi, significant
omnino plantas esse aqueas, et aquam proxime secun-
dum terram, dominari in Plantis. Sicut & frugum
subtilitas, ac leuitas qua supernatant pleraq; referunt
quiddam aëreum. Perinde ut siccitas igneum refert in
pipere, iusquiamo, & similibus. Proinde & Medici
in gradus certos, calidi, humidi, sicci, frigidi, colloca-
runt plantas, pro elementorum qualitate, & propor-
tione. Huc autem conferre potes, quæ Plinius alijsq; de
Vino, eiusq; uarijs generibus, de aceto annotauit, in
14. & 23. cap. 1. De oleo in 15. De unguentis in princi-
pio 13. De succis arborum & fructuum in 15. cap. 27.*

28. De Vsu, salubritate, uel insalubritate aquarum in 31. capite quinto, & sequentibus quinq;. De melle in 22. capite 24. De Veneno in 2. capite 63. Item ea, quæ de innumeris Potionibus, & Dosibus, Emplastris, & Electuarijs. De succis, & Aquis plantarum, Medici in suis libris præcipiunt. Qualia, Medicinæ præsertim studiosis, necessaria erunt, non ex solo Plinio, uerum ab alijs quoq; mutuanda, etiam non ita Latinis scriptoribus. Nam quod ad rerum scientiam, & copiam Canon. am comparandam attinet, nullus liber tam malus est, quin aliqua ex parte prodesse possit.

DE MENSURIS.

Cap. XXIII.

Finitus erat index nudus de plantis, nisi adhuc aliquot mensurarum hic facere libuisset nomenclaturam, Non quidem ponderum & monetarum, quæ ad Budæum remitto, Sed quibus liquida & minuta metimur. Quæ uocabula ex media antiquitate, sunt à Budæo diligenter (ut omnia) & solícite eruta. Breuiter ergo uulgatiora mensuræ nomina hæc erant olim.

1 Cyathus, est uncia sextarij, id est, duodecima pars semicanthari nostratis.

2 Oxybaphus, est sesquicyathus, octaua pars sextarij.

3 Sextans.

4 5 4 Quæ

De quibus mensuris hoc caput agat.
Mensurarum uulgatiora nomina.

COMMENT. P H Y S.

- 4 Quadrans,
 5 Triens.
 6 Quincunx.
 7 Hemina, Cotula, Acetabulum, est Semisexta-
 rius.
 8 Septunx.
 9 Bes.
 10 Dodrans.
 11 Decunx.
 12 Deunx.
 13 Sextarius, est semichantarum Thoringicus uel
 Franconicus.
 14 Quintarius.
 15 Quartarius, est quarta pars Congij, sicut Quin-
 tarius quinta, & Sextarius sexta.
 Demensum diurnum. 16 Chœnix, Gomor, Tertiarius diurnus, Demensum,
 ualet cantharum nostratem, & dicitur
 de frumento plerunq; , quantum uni homini
 sufficit in diem.
 17 Chus uel Chous, sunt duo canthari.
 18 Congius, tres canthari. Inde cognomen est indi-
 tum Ciceroni, oratoris filio, ut diceretur Bi-
 congius, quod uno haustu absorbere posset
 duos congios.
 Ciceronis filius bicon-
 gius quare
 dictus. 19 Semodius, quatuor Canthari.
 20 Semiurna, sex canthari.
 21 Modius uel Lagenæ, octo canthari.

- 22 *Vrna*, *Semiamphora*, duodecim *canthari*.
- 23 *Triteus* sedecim *canthari*.
- 24 *Amphora*, *Quadrantal*, uiginti quatuor *canthari*.
- 25 *Cadus*, *Metreta*, triginta *canthari*.
- 26 *Sitometrium*, *Demensum menstruum*, erat tantum *Demensum*
frumenti, quod sufficeret uni seruo in sum *mens-*
mensum, circiter triginta duos *cantharos*. *struum*.
- 27 *Sesquiamphora*, *Batus*, *Hebraica mensura*, sicut
Gomor, habet triginta sex *cantharos*.
- 28 *Medimnus atticus*, ualet sex *modios* & duas
amphoras, quadraginta quatuor *cantharos*,
propemodum mensura, quæ hic uocatur
Modius decennarius.
- 29 *Quinquagenarius*.
- 30 *Semiculeus*, id est, decem *amphoræ*, uel quinque
Medimni.
- 31 *Culeus*, uiginti *amphoræ*, decem *Medimni*, &
nouem nostrates *modij*.
- 32 *Sesquiculeus*, triginta *Amphoræ*, quindecim
Medimni.
- 33 *Semicorus*, uiginti *Medimni*.
- 34 *Corus*, quadraginta *Medimni*.
- 35 *Sesquicorus*, sexaginta *Medimni*.

Hactenus fere usurpantur uocabula mensurarum,
quibus non modo liquores, sed & frumenta, aliaq; si-
milia metimur. Hæc de plantis & plantaribus.

COMMENT. PHYS.

DE ANIMALIBVS.

Caput XXIIII.

Composita quartæ spe
ciei.
Animalis accep.
Animal quid.
Modus do-
cendi.
Qui de a-
nimalibus
scripserint

P R I M O : Composita quartæ speciei naturalium Corporum, Animantia esse manifeste apparet, ex ordine prædicamenti substantiæ. Verum Animantis uel animalis uocabulo in hoc capite more uulgi utemur per antonomasiam, pro bestia aut bestiola, hoc est, pro animali bruto, uel irrationali, ut hominem non complectatur. Nam de hoc infra demum eodem cap. 32. Græci ζῷον à uita appellant animal, quod huius generis demum habeant & uitam & sensum. Itaq; hoc loco Animans uel Animal, est substantia corporea, animata, sentiens, rationis tantum experta. Hac sane definitione cognoscuntur differre animantia, ab omnibus alijs substantijs quibuscunq;. Siquidem bestie propria differentia est uiuere, sentire, & tamen ratione humana carere. Neutiquam uero in hoc capite, aut sequentibus, aliquid explicare statui, contentus pleraq; nude ac breuiter indicis uice ostendere, quoniam loco apud alios autores reperiantur commode animalibus ea, quæ ad animantia spectant. Nam Aristotelis decem scripserint & octo libri de animalibus extant, latini facti à Theodoro Gaza, & Albertus Aristotelem secutus, uiginti sex uolumina reliquit de animalibus hodieq; extantia, et Plinius quoq; ualde egregiam nauauit in hoc argumento

mento operam, ab octauo in 12. librum usq;. Post tantos ergo autores uelle aliquid uerbosius loqui de rebus optime pertractatis, mera esset arrogantia, ne dicam impudentia.

SECUNDO: Diuisiones Animantium uulgo numerantur, à differentijs accidentarijs et substantiarijs, quales quidem differentiæ generum & specierum animalium, quonam modo sint eruendæ & sumendæ, Aristot. differit in toto 1. libro de partibus animalium, Itaq; prima diuisio est à formis generum, scilicet. Animalia esse aut Volatilia, ut Aues, aut Aquatilia, ut Pisces, aut Insecta, ut Vermes, aut Terrestria, ut Quadrupedes. Hanc enim Plinij partitionem perspicuam magis, quam aliorum libet amplecti, quamuis ordine inuerso. De his autem generibus mox infra eodem suo cuiusq; capite, & Aristoteles in 2. historiæ Animalium cap. 1. Secunda diuisio, parum admodum dissimilis superiori, est à modo progressiui motus, de quo infra in 4. capite 16. Animantia esse aut Volatilia, aut Natatilia, ut Pisces, aut Gressibilia, ut Quadrupedes, aut Reptilia, ut serpentes & uermes. Tametsi Albertus dicit hæc quatuor communia esse genera Animalium sed pauxillum admodum refert. Hanc autem partitionem explicat Albertus in 1. tracta. 1. capite 8. de Animalibus. Qui titulus eius operis subintelligi debet deinceps, ne tædiose cogar eum repetere toties.

TERTIO: Diuisio tertia à partibus est, Anima
mantia

C O M M E N T. P H Y S.

Species
quomodo
à se inuicē
differant.

mantia quædam partibus quibusdam, aut pluribus inter se conueniunt, ut capite, corde, uentre, pedibus, conueniunt aues cum bestijs. Quædam partibus inter se discrepant, ut pisces à bestijs, & quæq; species animantium sic ab alijs separatur, per suas quasdam peculiare quasi partes integrales aut substantiales. Nam alia est forma Galli quàm anseris, aui, cigni. Alia est forma leonis, quàm uelis, aut cerui. Vt enim species ab inuicem differunt suis differentijs, & proprietatibus, sic partes quoq; suis discernuntur, ut ceruo sunt cornua, & ungula leoni, non item habenti iuba & ungues. De hac diuisione Arist. in 1. Historiæ, cap. 1. ac 6. ac deinceps. & Alb. in 1. tract. 1. cap. 2. & 5. Quarta diuisione est à sanguine. Nam animantia quædam sunt sanguinea, de quibus Arist. in tribus libris prioribus historiæ, item Albertus in tribus prioribus. Quædam sunt Exanguia, quæ non habent sanguinem, sed aliud quid humoris naturalis uice sanguinis. Atq; horum exanguium. Alia sunt mollia, quia nullam habent crustam uel testam, sed uel squamas uel nudam cutem, ut anguille, sic pleriq; pisces uocantur mollia exanguia undecim generum. De quibus Albert. in 4. tract. 1. Dicuntur & mollia, quæ habent mollisculam testam, ut Carabus, quem nostri Marinum Araneum uocant, de quibus Alb. in 4. tract. 1. cap. 2. & Arist. in 4. historiæ cap. 1. Alia exanguia sunt crustata, ut Cancræ, Albertus eodem cap. 3. & Arist. in 4. historiæ cap. 2.

Exanguia
quotupli-
cia.

Alia

Alia sunt testata, habentia testas duriores, ut conchæ, testudines, Alber. eodem cap. 4. & Aristot. in 4. histo. cap. 4. Alia sunt insecta, de quibus infra eodem, capite 28. dicemus. Quinta diuisio est à membris pertinentibus ad motum. Nam animantia quædam habent pedes, ut Gressilia, Aues. Quædam non habent pedes, ut pisces. Item Animantia. Quædam sunt alata, ut Aues, ut insecta uolantia, quædam sunt non alata, ut Asinus, equus, ut pisces, qui loco alarum habent branchias. Albertus in 1 tract. 1. cap. 7.

Q V A R T O. Sexta diuisio à locis est, ut Animantia quædam sunt terrestria, ut bos, equus, Quædam Aquatilia, ut Pisces. Quædam Media, quorum alia in terra aëreq; degunt, ut Aues, Alia in terra & aqua degunt, ut castor, anas, crocodilus. Quædam in terra, aëre, & aqua, ut mergi, fulicæ. Aristoteles in 1. historia, capite primo, & Albertus in 7. tractat. 3. capite 1. & Aristoteles in 8. historia capite 28. & 29. Septima diuisio, est à discrimine uitæ, uictus, acti-
Media quo-
 tuplicia.
 onum & morum, adeoq; ab effectibus et affectibus. Sic Animantia quædam sunt Domestica & Mitia, ut canes. Quædam sunt fera indomabilia, quæ nunquam aut difficillime cicurari possunt, ut tigris, apes, hirundo, musca. Quædam fera quidem sunt, sed tamen domabilia & cicurabilia arte, & consuetudine, ut Leo, Vrsa, Elephas, Luscinia, Alauda. Item Animalia, quædam sunt politica, colentia formam
 quandam

C O M M E N T. P H Y S.

quandam et ordinem uitæ politicæ, ut apes, grues, formicæ, & pleraq; aues coniugia seruantes, & sobolem educantes, sicut & delphini. Quædam & pleraq; non sunt politica, ut porci, tigrides, pisces pleriq;, et bestia pleraq;. Hæc tametsi educant sobolem, tamen coniugia non obseruant discreta. Huius autẽ diuisionis septimæ materia latissimè patet Nam ab infinitis actionibus et moribus differentiam animalium liceret discernere, ut etiam copiose explicatur ab Alb. in 1. tract. 1. ca. 3. & 4. & multo copiosius per totũ septimum librum, ubi de habitatione, uictu, migratione, de morbis, & ualitudine, ac salubritate, deq; causis harum operationum differit. Itẽ differentia sumi possunt plurimæ à morbis animantium, quorũ diuersitatem exponit Alb. in 8. de eorum sociabilitate, & inimicitijs, de prudentia, uel stultitia, & Aristoteles in toto 9. lib. historiæ, uarios mores actionesq; depingit animantium.

D E F O E T V R A , G E N E R A =
tione, causisq; animantium.

Caput XXV.

PRIMO: Octaua animalium diuisio, est à modo atq; differentia generationis & pariendi foetus sui. Nam animantium, alia sunt ouipara, ut Aues, & Pisces, ex quorum ouis deniq; nascuntur pulli, aut pisculi, infra eodem, capite proximo & 27.

Alia

Alia sunt Vermipara, ut Apes, Locustæ, Erucæ. Alia sunt Viuipara, quæ Animal uiuum pariunt sibi simile, ut Vacca, Canis. Alia concipiunt quidem oua, sed Animal pariunt, ut Vipera concipit ouum, & gignit uermem. De hac diuisione in 1. historiae, cap. 5. & Albertus in 1. tract. 1. cap. 6. & iam mox dicitur infra eodem, suo cuiusq; capite. Cæterum hîc & infra longe plura essent nobis dicenda de generatione animalium, nisi hanc totam materiam ab Aristotele, Albertoq; peti mallet. Qui ista quàm copiosissime perspicueq; ordine pertractauerunt, & methodum quoq; certam præscripserunt de scientia Animalium, ut Aristoteles in toto primo de partibus, & Albertus in toto. 11. libro. Pauca tamen admodum de causis dicere libet, quarum & Albertus meminit in 15. capite 1. Quia de effectibus animantium aliquid supra eodem, capite proximo in diuisione. 7. attigimus. Partestamen infra eodem, capite 31. uidebimus.

S E C V N D O: Quadruplex omninò est corporum ex sua materia compositio. Prima scilicet ea, quæ ex materia prima fit, accessione formæ. Qua compositio & elementa inuicem transmutantur, & quasi componuntur, ut supra in 1. cap. 14. & sup. in 2. cap. 26. Et hæc conuenit non animalibus tantum, sed & alijs corporibus naturalibus, ex longinquo tamen, quia remotior est. Secunda est ea compositio, quæ ex primordijs conficitur, nimirum ex elementis, terra, aqua,

Compositio corporum quadruplex.

b aëre

COMMENT. PHYS.

aëre & igni. Quanquam melius fortasse dici potest (ut ait Aristoteles) hanc secundam ex uirtutibus elementorum confici, hisq; non omnibus, sed humido, sicco, calido et frigido, quæ sunt materia secunda corporũ compositorum, ut supra in 2. ca 22. et 26. et in 6. & supra in 1. ca 19. et fusissime Alber. in 20. tract. 1. Tertia compositio est ex primis illis natura similari- bus & homogenijs partibus, ut corporis constitutio ex seminali, carneo, humore, osseo, neruoso, & simili- bus. Quarta compositio, est ex partibus dissimilari- bus heterogenijs, in unũ corpus quasi coaugmentatis, ut ex capite, collo humeris, brachijs, lateribus, dorso, uentre, cruribus. Hanc partitionem de materia præ- misi, tanquam necessariam ad superiora melius intelli- genda, & ad partium cognitionem, infra eod. cap. 31. atq; ad hoc etiam caput, de ordine generationis.

**Materia
propin-
qua ani-
malium.**

TERTIO: Materia secunda & propinqua ex qua generantur animantia (ut de elementis nihil hic repetam) est semen genitabile fœcundum, & prolifi- cum, & subtilissimo optimoq; omnium membrorum corporis alimento collectum, quod per transmutatio- nem elementarium partium fœcundatum et subactũ, concrefcit in utero matris, primo in sanguinem, uel humorem, & mox in carunculam quoq; uel tale quid crassiusculum coagulatur. De quo semine in 3. gene- rat animalium, capite 2 & 3. Et in primo generatio- nis animalium capite 17. in finem libri usq; Et copia-
sissime

fiffime Albertus in 15 tract. 2 toto. Deinde humor ille animalis carunculaq; paulatim increfcens à fomento caloris in ouo aut utero, in membra partesq; abire incipit, ut primum omnium, confenfu plurimorum, exiftat cor, uel aliud quid cordis uice fungens, ut in animalibus infectis, quibus cor deeft, inde paulatim folidior fit illa materia animalis iam informata, ut componatur caro, uenæ, nerui, offa, & reliqua inde membra in Embryonem formata. Sic enim uocant foetum Embrio inceptum & informatum, fed nondum plene forma = quid. tum, neq; perfectum in ouo aut utero. Hanc generationis feriem & embryonis incrementum, prolixè in 2. generationis animalium, cap. 4, & 5. Et Albert. in 16. tractatu 2. capite 1. & 4. & deinceps. Et in 18. tractu. 1. cap. 3. Sic ergo patet semen, & partes, præfertim homogenias, effe materiam secundam corporis animalis, siue partes fint elementares, siue corporeæ. De qua multiplici materia late Albertus in 40. tractatu 1. toto differt. Quia uero tam mirabilem uim feminis, & foecunditatem animaduertent quidam diligentius, admiratione igitur commoti dixerunt, non ex elementari tantum, uerum etiam ex cœlesti materia (quam isti quintam effentiam uocant) esse Quinta fe compositum semen, & corpora mixta, sentientes effentia. utiq; idem, quod infra mox de efficiente cœlesti dicam, quorum opinionem Albertus in 20 tractat. 1. capite 5. recitat. De semine tamen utrum ex omnibus

Semen an membræ, an ex quibusdam certis emanet & colligatur, uide disputationem Aristotelis in 1. de generatione membræ animalium, capite 17. & 18. Et Alber. in 15. tract. colligatur. 2. cap. 1. & 2.

Animan- Q V A R T O : Causa formalis Animantium, tium causa est ipsa eorum species multiplex in genere quæq; suo, formalis. quales species auum, piscium, uermium, & bestiarum, Plinius & Albertus enumerant, ut infra eodem, capi-

Animan- tibus sequentibus. Causæ autem efficientes sunt plura tium causa res, remotæ scilicet, & propinquæ, corporum gene-

efficiens. randorum. Prima atq; summa, est ipse Deus, creator & formator omnium spirituum, atq; corporum. De-

Sol. inde est cœlestis efficiens, quam isti uim & uirtutem formatiuam cœlestem uocant. Quia (iuxta illud uulgatum) homo generat hominem & Sol. Sic & Animal generat Animal & Sol. Solis autem appellatione hîc ueniunt quælibet influentiæ, & uirtutes supernæ.

cœlitus generationi corporum superuenientes. De utroq; horum Albertus in 20. cap. 1. & 2. & in 2. generationis animalium ca. 1. Tertia efficiens & propin-

qua propriaq; causa corporum, est uirtus seminalis formatiua, quam in genere uocamus animale, speciatim uero nomina à subiectis animantium formis sortitur, sicut ergo semen est materia propinqua corporis, sic uirtus seminaria est efficiens propinqua corporis. Hæc autem uirtus appellatur seminalis eò, quòd

ab anima uegetatiua atq; sensitua, diuinitus est indi-

ta semini genitabili, atq; partibus enatis ex semine, totiq; adeo materiae secundae corporum, elementari uel corporali insita est. De qua materia & uirtute peculiariter Albertus in 20. tract. 2. cap. 3.

Q V I N T O: Causa item efficiens generationis animalis, est uirtus informans, atq; fouens spermata & embryonem, id est, foetum ceptum quidem in utero, sed nondum perfectum, quae uirtus mouet sperma, & embryonem ad crescendum, & ad suscipiendum formas partium, membrorum, atq; articularum corporis nascituri. Atq; ita haec uirtus mouens, & ista altera uirtus seminalis, sibi mutuas locant operas, mutuoq; se adiuuant. De illa tamen grauissime contenditur à Physicis & Medicis. Vtrum mouens uirtus, sit intra sperma & Embryonem uitalis, an extra. Atq; utrum sperma, & ipse Embryo moueatur ab anima matris, in cuius utero iacet, sicut carcinoma, & aliud uel ulcus mouetur ab anima corporis, cui adhæret: an sperma & embryo suapte anima moueatur. Hæc disputatio prolixa est atq; amoena, apud Albertum in 16. tract. 1. toto, & præsertim in ca. 7. & 8 & ca. 16. ubi concludit secundum Peripatet. animam esse in semine, sicut artem in artifice, & instrumentis, à quibus fit corpus artificiale. Atq; animam esse in Embryone, sicut artem in lignis, & lapidibus, à stutuario iam formatis, uide & Aristotelem in 2. Generatio. animal. cap. 1, circa medium. Hæ sunt ergo causæ efficientes

Embryo
quid.

Disputa-
tio de sper-
mate &
embryone.

C O M M E N T. P H Y S.

corporum animalium, quas amplius tractat Albertus in 24. tracta 2 præsertim cap. 5. ubi materias & effici-
cientes colligit, atq; inuicem comparat.

**Instrumenta genera-
tionis.**   **S E X T O :** Instrumenta uero ad generationem
corporum, atq; ad efficientes causas pertinentia, sunt
uaria, ut masculinus & foeminus sexus, in plerisq;
animalium generibus, de quo in 4. histor. cap. 11. Et in
1. Generation. animal. cap. 2. & Albertus in 16. tract.
1. cap. 1. & 17. Et eodem lib. tract. 2. cap. 2. Et in 18.
tract. 1. cap. 1. & 2. De maris uero & foemellæ cons-
uetudine prolifica, Aristot. in 5. historie, cap. 1. & 2.
& deinceps. Et in 1. Genera. animal. Et Albertus in 5.
tracta. 1. cap. 1. & 2. De seminatione Albertus in 5.
tracta 2. De imprægnatione & foetificatione in 5.
tract. 1. ca 3. Et de membris ad generationem necessa-
rijs, Aristot. in 1. generatio. animal. cap. 3. & infra. Et
Albertus in 15 tracta 1. cap. 3. & deinceps usq; ad se-
cundum tractatum Que porro sint impedimenta ge-
nerationis, ostendit Albertus in 10. tracta. 1. Et causas
sterilitatis in eodem tracta. 2. & in 16. tract. 2. cap. 1.
Et in uniuersum de generatione animalium, & foetu,
differit Plini. in 10. cap. 63 & Aristot. in 2. generat. a-
nimalium, cap. 4. & deinceps. Causa autem finalis a-
nimantium, est sua cuiusq; propria functio, & officiu-
um, actioq; , & operatio, secundum speciem suam.
Quales pueriliter designantur uocabulis uocum in
Epigrammate Philomelæ, quod Ouidio falso ascribi-
tur.

tur. Sed de proprietatibus animalium in specie, uide Aristot. in toto 9. libro historię, & Albertum, in postremis quinque libris. Atque hæc de generatione causisq; animantium dixisse satis sit & indicasse.

D E V O L A T I L I B V S.

Caput XXVI.

DE auium atque uolatilium generatione, de uis, incubatione, fomentis. Albertus in 5. tractu capite 3 & 6. Et in lib. 6. tractatu 1. toto, & praefertim capite 4. ubi de formatione pulli in ouo dicit, & in 6. historia, cap. 1. & deinceps usque in caput 16. Et in 2. genera. animal. cap. 1 & 2. Et Plin in 10. capite 52. & 53. Et Albertus in 16. lib. tractu 1. toto suscipi me. Ceterum de nomenclatura, moribus, natura, & proprietate auium, diserte docet Plinius in 10. toto libro, & Albertus in 23. toto, & in 9. histor. à capite 8. usque in cap. 27. & in 2. histor. cap. 22. Et Albertus in 8. tract. 2. capite 4. et sequentibus. Et de uictu earum in 2. histo cap. 3. Deque partibus auium in 4. partium cap. 12. & Albertus in 14. tract. 2. cap. 6. Non autem complectimur auium aut uolatilium uocabulo insecta etiam uolantia, sicut neque Animantia terrestria uel aquatilia, quamuis oua pariant, sed tantummodo bipedes, alatas, pennatasque Volucres, uolantes in aere uel supra terram, ut sunt anseres, galline,

Volatiliū generatio, oua, incubatio, fomenta. Formatio pulli in ouo. Volatiliū nomenclatura, mores, natura, & proprietas. Partes uolatilium et uictus.

COMMENT. PHYS.
grues, & reliquæ, apud Plinium in libro decimo,

DE AQUATILIBVS.

Cap. XXVII.

Aquatiliū
generatio
& prolifi-
catio.

Aquatiliū
differ.

Aquatil.
exanguū
secundum
Plinium,
tres speci-
es.

Aquatil.
exanguū
undecim
species se-
cundū Al-
bertum.

DE Generatione & proliferatione Piscium &
Aquatilium Albertus in 5. tracta. 1. cap 5. &
libro 6. tracta. 2. toto, Et in 6. histo. capite 10. usq; in
cap. 18. in 3. generat. animal. cap. 3: usq; in cap. 7. Et
in 5. histo. cap. 5. & sequentibus. Et Plin. in 9. cap. 50.
& 51. Aquatilium uero quædam habent sanguinem,
ut Palena, Cetus, & pleriq; pisces, habentes squa-
mam uel cutem, tametsi horum etiam aliqua careant
sanguine. Alia Aquatilia sunt exanguia, quorum cum
Plin in 9 cap 28. tres species distinguat, ut sunt Pri-
mo Mollia, quæ Græci $\mu\alpha\lambda\lambda\alpha\chi\alpha$, Albertus Malachi-
as uocat. Secundo Crustata, quæ tenuem Crustam, sub-
tilioremq; , & fragiliorem testam habent, ut cancri.
Tertio Testacea, quæ prædura, & quasi silicea testa
integuntur, ut Ostrea, & Conchylia. Albertus tamen
diligentior, exanguium aquatilium enumerat unde-
cim species, & describit in 4. tracta. 1. usq; in cap. 7.
De quorum generatione Albert. in 5. tract. 2. cap. 4.
& lib. 17. tract. 2. ca. 4. & 5. & in 4. histo. cap 1. usq;
in cap 7. & in 3. gener. cap. 8. & in 1. genera. cap. 11.
& 14. & sequentibus. Atq; de exanguium aquatili-
um membris & partibus, Albertus in 14. tracta. 1. to-
to.

to. Et de partibus piscium, aliorumq; aquatiliū in eodem tracta. 2. cap. 7. De uictu eorum in 8. historię, cap. 7. Et Albertus in 7. tractat. 1. cap. 3. Ceterum de natura, moribus, proprietateq; Aquatiliū Plin. scribit in lib. 9. toto, & in 2. histor. capite 7. Et Albertus in 8. tracta. 3. toto, & lib. 24. toto, & in 9. historię cap. 21. & 37. & alibi sparsim. Longe autem maiores beluas in mari nasci quàm in terra, docet experientia. Non autem complectimur nomine piscium neq; aquatiliū, reptilia animantia, aut gressilia, aut uolatilia, etiam si aquis innatare possint, ut serpentes, & prope aquas quædam habitent, ut Anates, Mergi. Plinius porro in 32. cap. 11. animalium omnium, in toto, tamq; uasto, & spaciofo mari uiuentiū non plura quàm 176. genera esse constanter affirmare audet. Cuius sententię fidem & sensum apud ipsum esse permittimus.

Aquatilia
que.

Animaliū
in mari ui-
uentium,
quot gene-
ra secundū
Plinium.

DE INSECTIS.

Caput XXVIII.

Insecta uocantur animalia terrestria quidem, sed minutiora, & que cæsuras incisaq; loco membrorum habent. Qualia Albertus uocat annulosa, duodecimam speciem inter exanguia animantia, eò quòd cutis ipsorum corrugata, quasi in circulos & annulos, uel semiannulos sit contracta & distincta. Ut sunt que Vermium appellatione ueniunt. Quorum alia

b 5 uolant,

COMMENT. P H Y S.

uolant, quippe alata, ut apes, muscæ, papiliones, cyathrones, scarabei. Alia non uolant, sed reptant, aut saluunt, ut locustæ, pulices, hirundines, formicæ, tineæ, pedicilli, tiredines, limax, rana, stellio, busfo. Porro descriptio insectorum et uermium, est in 4. histo. cap 7, & apud Plin. in 11. cap. 4. & Albertus in 4. tract. 1. capite 7. & tract. 2. capite 1. & 2. Quæ nam habent sensuum instrumenta, cum primarijs fere omnibus membris interioribus præsertim careant. Quorum loco habent intestinum oblongius, & non ualde inuolutum, quo alimenta recipiunt, & excrementa emittunt. Cæterum nihil eis ferè est præter caput, & uentrem, & mediam partem, quæ thoracis pectorisq; uice fungitur & dorsi, Albertus in 13. tract. 2. cap 6. & 14. tract. 1. capite 1. & in 4. partium, cap 5. et 6. Sanguinis autem loco habent humorem quendam exiguum, & saniem potius, de quo Alber. in 11. tract. 1. capite 7. De generatione uero, & prolificatione insectorum in 5. histor. capite 8. et 19. usq; in 33. et in 1. generationis, cap 16. et in 3. generatio. capite 9. & 10. & Albertus in 5. tracta. 1. capite 4. & in 17. lib. tract. 2. capite 1. et sequentibus. De moribus eorum in 8. historia, capite 14. et Plinius in 11. capite 1. usq; in caput 37. De ingenijs eorum in 9. historia, capite 38. usq; in caput 44. & Albertus in 8. tract. 4. toto, præsertim de apum solertia, politia, De quibus apibus et Plinius in 11. cap. 5. usq; in caput 21. et Virgil. in 4.

Partes & membra insectorum

Generatio et prolificatio insectorum.

Mores insectorum.

Georg. Nullibi uero natura æque uires ingeniumq; suum ostentauit, ut in insectis, animalium minutissimis adeo, quæ etiam nonnulli non spirare neq; sentire falso crediderunt, uide Plinium in 11. capite 1. et 2. à descriptione et commendatione culicis amplificantem admirationem insectorum. Cæterum in genere de insectorum natura et moribus. Plinius in 11. usq; in caput 37. et Albertus in libro 26. toto.

DE TERRESTRIBVS ANI
mantibus feris. Caput XXIX.

Terrestria uocamus animalia, quæ non uolant, neq; alata sunt aut pennata, ut aues, et insecta uolatilia, neq; degunt et uictitant in aquis, tametsi innare queant, si libeat, ut cerui, armenta, pecudes. Sed quæ terra gradiuntur pedibus, aut irreptant, ut serpentes. Verum ut supra eodem capite 24. in diuisione septima diximus, differentia non terrestrium modo, sed etiam aliorum animalium est. Alia esse Fera et indomita per suam naturam, ut est Leo, Elephas, Tigris. Alia esse mansueta et domestica, ut est canis. Alia esse semifera, de quibus Plinius in capite 53. et 56. Non tamen institui horum catalogum facere. Sed de generatione terrestrium Albertus in 6. tractatu 3. et in 5. historię, capite decimo quarto, et in 6. historię, capite 18. in finem usque libri. Sunt autem terrestria.

COM M E N T. P H Y S.

restria . Quædam Ovipara, ut serpentes , testudines, terrestres, de quibus ouiparis in 2. historia, cap. 10. & 14. & in 5. historia, ca. 3. & in 8. histor. cap. 4. & in 4. partium, cap 11. & in 1. generat. animal. cap. 7. & in 5. histor. cap 33. Verum de partibus ouiparorum Albertus in 2. tracta. 1. cap. 6. & 8. De uictu Albertus in 7. tract. 2. capite 4. & 14 & tract. 2 ca. 5. De natura Serpentium uero, Alb. in 21 cap. 7. & in 25. toto Et Plin. in 8. cap. 23. & 24. & in in 5. histo. cap. 34. Et Albertus in 2. tract. 1. cap 8. Atq; omne genus terrestrium ouiparorum est ferum , non domesticum, ut uipera, cochlea, lacertus , Plinius in 8. capite 39. ut Dracones, Plin. in 8. cap. 12. & 13. Reliqua terrestria sunt Viuipara, quæ uiuum sibi simile animal pariunt. De quorum generatione in 1. gener. capite 9. & in 4. gener. capite 6 & in 5. histor cap 14. & in 6. histo. capite 18. usq; in finem lib . De partibus eorum in 4. partium, cap. 10. De natura uero terrestrium passim apud Aristot. in historia. Et Albertus in 22. tracta. 2. toto. De generatione item Albert. in 6. tract. 3 toto. & in 18. toto libro . De uictu Albertus in 6. tracta. 1. capite 5. De moribus quadrupedum in 8. tracta. 5. & 6, & octauus liber Plinij totus est de natura terrestrium animantium.

DE TERRESTRIBVS
domesticis animantibus. Ca-
put XXX.

Eadem

E Adem plane ratio est generationis atq; parti= vsus huius
 um in animantibus mansuetis & domesticis, capitis.
 quæ in feris . Addidi tamen hoc caput, in quod anno=
 tarentur, si qua apud agriculturæ scriptores de huius=
 modi domesticorum cultura obseruarentur , qualia
 plurima congerit Columella, cum alijs , & Virgilius
 in tertio Georgicorum , & Plinius in 8. & Albertus
 in 22. tract. 2.

DE PARTIBVS ANIMA=
 lium. Cap. XXXI.

A Liquoties supra dictum est, partes corporis, Partes si=
 aliàs esse similes, homogenias, quarum sin= milares si=
 gule & minutissimæ quoq; particule sortiuntur no= ue homo=
 men speciei, uel totius sui integralis, cuius sunt arti= genie.
 culi uel artus, ut quælibet guttula sanguinis est sang= uis,
 quælibet particula carnis est caro . Aliàs autem Partes dis=
 esse dissimiles, heterogenias, quæ quidem sunt inte= similes
 grales substantiæ partes, sed non sortiuntur nomen sui seu hetero=
 totius, ut non quælibet pars pedis est pes , nec quilibet genie.
 articulus in manu uocatur manus. Atq; hoc discrimen
 partium à communi sensu, & consuetudine sermonis
 pete. De utroq; ergo partium genere Aristoteles qua=
 tuor libros conscripsit de partibus , atq; Albertus in
 libro, tractat. 2. toto, describit formalem causam,
 & formam , anatomiamq; partium externarum. &
 Aristot.

C O M M E N T. P H Y S.

**Partes ex-
ternæ et
internæ.**

Aristoteles in 2. partium, capite 4. et deinceps, et in 3. partium, capite 1. et deinceps. Sunt enim partes, alia externæ, uisui et tactui expositæ. Aliæ uero internæ, ut uiscera, uenæ, nerui, &c. quæ extrinsecus non uidentur. De anatomia internarum partium, et de descriptione, Aristoteles in 31. partium, capite 4. et deinceps. Albertus in 1. tract. 3. toto. Et de utrisq; in 1. historiæ, capite 7. et deinceps, et in 2. tertioq; historiæ toto. Optime uero, et summam Plinius digessit partes quaslibet, et singula animantium enumerauit membra, adeoq; articulos in 11. capite 37. et deinceps. Quatenus uero cætera animantia membris partibusq; externis conueniant cum homine, et quatenus differant, ostendit Albertus in 2. tract. 1. toto, quatenus internis, in 2. tract. 2. toto. Terius uero Alberti liber totus est de uenis, sanguine, neruis, ossibus, humoribus, et carne. Cæterum de causis membrorum ac partium, quæ sit eorum materia, quæ forma, quæ efficiens, qui finis atq; usus, et cur hunc situm positionemq; et affectiones obtineant, prolixè docet Albertus in 2. tract. 2. De membris quidem internis, eorumq; causis et natura, Albertus in 13. toto, et in 3. partium, capite 4. et Plinius in 11. capite 38. et deinceps. De exterioribus uero Albertus in 14. toto, et in 4. partium, capite 9. et deinceps. In duodecimo autem libro Albertus tractatu primo toto, de complexionibus, et Qualitatibus primis secundisq; animalium ac membrorum differit.

**Partium
causæ.**

differt. et in 2 partium, capite primo. De accidentibus uero membrorum totus est 19 Alberti, et 5. de generatione animalium. Porro ubi animal aut homo partibus ac membris, præsertim maioribus et primarijs, uariatur fitu uel numero, à communi cursu nature, ibi nascitur non quidem corpus animale perfectum, sed Monstruosum, quod et proprio nomine Monstrum dicitur, ut si puer biceps, triceps foetus aut tricorpor nascitur, aut aliquo membro mutilatus, et mancus. De qualibus Monstris Albertus in 18. tract. 1. capite 6. Et in eodem tract. capite 3. et in 4. generat. cap. 4. Plinius in septimo libro, capite secundo, de Monstrosis hominum formis, et figuris diuersarum gentium.

D E H O M I N E.

Caput XXXII.

Homo Creaturarum omnium nobilissima, Homo: propter quem omnia alia sunt à Deo naturæ q; facta et creata, duabus primarijs constat parti- **Hominis** bus, quippe anima, et corpore. De anima infra libro partes. quarto diligenter et perspicue, quantum per ingenij tenuitatem et sedulitatem licebit, tractabimus et differemus. De corporis uero humani generatione et descriptione, de ortu et partibus, nihil omnino hic dicam, remittens Lectorem ad opera Aristotelis, et q;

atq; Albertus. Vide ergo de hominis conceptu, pro-
 lificatione, foetu, ortu, generatione q; in utero. 7. histo-
 toto libro, & praesertim de perfectione, incrementis q;
 foetus, in eod. cap 3. & 4. & infra in 2 generat. ani-
 malium cap. 3. Et Alber. in 6 tract. 1 ca. 2. & 3 praes-
 sertim de foetus incremento & formatione. Et in eod.
 tract 2 cap 5. De embryone in eod. cap. 7. & 8. &
 in lib. 10. tract. 2. cap. 3. & in 4. & in libro 18. tract.
 2 cap 6. De partu in 7. histor. cap. 9 & 10. Et Al-
 bert. in 9. tract. 1. cap. 8. & in libro de secretis muli-
 erum. Et de generatione item hominis proluxa dispu-
 tatio est Alber. in 9. tract 2. toto. De similitudine aut
 prolis ad parentes uel alios in 4 genera cap. 3. Et Al-
 bert. in 18. tract. 1. cap. 4. & 5. Et de liberorum mul-
 titudine, & paucitate in eodem tract. 5. Caeterum de
 hominis natura & descriptione totus est septimus li-
 ber Plin. & Alberti uicesimi secundi, tractat. primus
 totus. Atq; ita huius capituli tricesimi secundi indice
 absoluisse uolo etiam huius tertij libri caput Tricesi-
 mum tertium de hominis ortu, hoc est, generatione,
 quam describit & Plin. in 7. ca. 3. usq; in caput 19. Et
 item absoluisse uolo caput Tricesimum quartum, de
 corpore hominis, in quod congerere potest Studiosus
 ea, quae de morbis & affectionibus corporum, item de
 complexionibus & qualitatibus corporis humani, à
 Physicis, Medicisq; produntur. Item absoluisse uolo
 Caput tricesimum quintum de partibus corporis hu-
 mani;

Caput
 XXXIII.
 de hominis
 ortu.

mani, quarum, internarum scilicet, & externarum in corpore humano, anatomiam & descriptionē, adeoq; picturam, diligenter cum alij Medici, tum imprimis Auicenna in primo Tomo, & post eum Alexander Benedictus libris quinq; de anatomia, uel de historia corporis humani, & Iacobus Carpus Bononiensis in Isagoge anatomie corporis humani, etiam oculis spectandam præbuerunt.

DE HABITU CORPORIS.

Caput XXXVI.

Ex habitu corporis facile posse iudicari, & Habitus coniectari habitum quoq; & naturam animi, corporis atq; mores, experientia quotidiana docet, & uulgatum dictum, Cauendum esse ab illis, quos natura notauit atque insigniuit. Extat autem egregius liber prodit. Aristotelis de Physiognomonia, hoc est, de coniectura sumenda à partibus, & habitu corporis, super animi natura atque moribus. Et Albertus quoq; in primo, tract. 2. toto, describit Physiognomiam & Anatomiam partium exteriorum. Nam partes interiores uideri nequeunt, nec ab his aliqua sumi potest coniectura.

DE VITA. C A

put XXXVII.

6 Primo.

P RIMO: Animalia quædam esse longioris uitæ, quædam uero breuioris, in diuerso genere, ostendit uulgatum epigramma, de etate Animalium Virg. inscriptum. Plerunq; enim magna Animalia, ut homo, ceruus, elephas, equus, sunt uiuaciora paruis, ut auibus & insectis. Deinde in eadem specie, alia alijs sunt uiuaciora aut fragiliora, alius enim homo diutius alio uiuit, aut breuius. Cause uero longæ breuiq;

Vitæ longæ & breuis cause. uitæ enumerantur ab Aristotele in libro de longitudine uitæ. Hæ sunt enim primæ qualitates in corporibus Animantis, & earum dispositiones uel complexionis. Quibus accedunt quædam aliæ occasiones: Ut & uulgo dicitur, Plures homines interire crapula, quàm morbis, aut senio. Ut in calidis regionibus longioris uitæ sunt animalia, quàm in frigidis. Vnde & Herodotus & Diodorus, scribunt de incredibili uiuacitate Orientalium & Indorum, & Aethiopum. Quia corpora ista ex loci caliditate sicciora, non ita sunt obnoxia morbis, qui plerunq; proueniunt ex humoribus putrefactis.

Vitæ & Mortis cause potissima. S E C V N D O: Potissima causa uitæ est in calido & humido, sicut mortis & fragilitatis in frigido & sicco, infra eodem, cap. 40. In humido quidem bifariam est causa longæ uitæ. Primo, Si corporis animati humor natiuus (quem isti humidum radicale uocant) sit aëreus pinguiusculus, qui non ita facile putrescat aut desiccetur. Secundo, Si ille humor sit proportione copiosus

copiosus, non immodicus, qui similiter non facile neque
 cito inarescat, unde magna corpora plerumque sunt
 uiuaciora, quam parua, quippe quae plus humoris
 natiui obtineant. Deinde à calido quoque bifariam: *Calidum*
 mitur causa uiuacitatis. Primo, Si calidum sit item *causa lon-*
 pingue, non rarum, tenuisque nimis. Secundo, Si calidum *gæ uitæ*
 sit humori admixtum proportionem, quo humidum ta- *bifariam.*
 men sit & ipsum firmitus, corruptioni non statim ob-
 noxium. Quia humor superfluus putrescit, ut appa-
 ret in ulcerosis corporibus. Item immodicus humor
 extinguit calidum naturale sicut aqua, & immodico
 liquore extinguitur ignis, & praesertim si humor ille
 sit tenuis & aqueus, qualis in corpore citius conge-
 scit, quam pinguis humor. Item nimius calor uelocius
 absument humidum non alimentare solum, quod ab a-
 limento cibi potusque suggeritur atque suppeditatur, ue-
 rum & absument depasciturque humorem natiuum, &
 radicalem, à natura suppeditatum corpori atque insi-
 tum. Sicut ergo lumen in ligno diutius eo uiuit, quò
 plus olei uel pinguedinis suggeritur, sic & corpus a-
 nimatum diutius uiuit, quò plus humoris calorisque
 proportionem geometricam & temperamento iusto ha-
 bet. Sicut e contra nimia flamma lychni citius absument
 oleum, aut pingue suffusum, & immodicus liquor,
 praesertim aqueus, facile extinguit flammam atque lu-
 men suffocat.

TERTIO: Omnium uero in homine causarum

COMMENT. PHYS.

longæ uitæ primam esse iudico, sanam curisq; uacua
am mentem & animum a dolore liberum. Siquidem
ut labor immodicus, fatigatioq; desiccet & arefacit
corpora, ita multo maxime labor, dolorq; animi, con-
ficit absumitq; corporis membra, & fomenta uitæ.

**Cure ety-
mologia.** Vnde & curam uocant latini, quòd corrui, & uita
lia uiscera quasi abrodit. Atq; experientia nimirum
quotidiana arguit, corpora dolentium ac laboranti-
um, atq; eorum, qui grauioribus affectibus, & solici-
tudinibus sunt obnoxij, quasi lenta tæbe confici & in-
arescere, ut ille ait apud Plautum. Mærore maceror,
macesco, confenesco, & tabesco miser.

Ossa atq; pellis sum, misera macritudine.

**Cur dolent-
tiū & gra-
uiorib. af-
fectib. ob-
noxiorum
corpora
tabeet ma-
cie confi-
siantur.** Hoc autem inde euenit, quòd dolente anima, uitales
quoq; spiritus, uires, motusq; a-bilitantur, & natu-
ralis calor remittitur, ac humor natiuus ita dilabitur
& euanescit, dum fatigatam sollicitudinibus animam
tedet, pigetq; suas uires intendere, & exercere
alacriter, non in corpore solum, uerum & ipso ani-
mo, iuxta illud Ouidij.

Si quid & in uobis uiui, superestq; uigoris,

Extinctum longis excidit omne malis.

Et affectus quoq; anxij non modo perturbant, sed &
conficiunt instrumenta sua, sedesq; ut pote, cor, iecur,
fel. Nam in uisceribus habitant affectus, ut infra in 4.
cap. 15. & 20. Proinde Poëta rectissime monet.

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

DE RESPIRATIONE.

Caput XXXVIII.

Spiritus est corpus suptile, aëreum, à uapore atq; humore naturali, & adiuuante calido naturali, ortum in corde animalis. Quamquam in his animalibus quæ corde carent, aliud quid membrum fungitur uice cordis. Respiratio est remissio & attractio spiritus, à pulmone alioque membro æquipollente facta. Finitis autem & usus respirationis est, ut calor internus, præcipue in corde, refrigeretur, & recreetur subinde renouatus, & quasi aurula aut uentulo afflatus, qui remittitur & attrahitur à pulmone tanquam à folle, ne putrescat calor & spiritus perpetua quiete, & desidia quadam, ut etiam supra alicubi dictum est, Tametsi uero multa animalia pulmone respirationis instrumento careant, ut pisces & insecta, pleraq; tamen aliud quidpiam habent membrum, quod pulmonis uice fungatur, ut de corde etiam nunc diximus. Proinde nihil admodum opus erat Aristotelem denegare piscibus plerisq; et insectis respirationem, non ob aliam causam, quam quod pulmone careant, ut in 3. partium, ca. 6. Sed huic & Plin. in 9. cap. 7. & alij repugnant, asserentes spirare & respirare pisces quoq; & insecta, tametsi propter caloris refrigerandi exiguitatem, non ita crebra respiratione indigeant aquati-

Spiritus
quid.

Respiratio.

Respiratio
ouis usus.Pisces &
alia anima
lia pulmo-
ne carentia
quomodo
spirent.

COMMENT. PHYS.

lia & insecta pleraq; , ut maiora Animantia terrestria aut uolatilia. Plura apud Aristo. in lib. de respiratione animalium. Et apud Hip. in lib. de corde.

DE AETATIBVS.

Cap. XXXIX.

Aetates hominis uarie distinxerunt Medici atq; Physici. Pleriq; tamen aut 4. aut 7. numerant, alludentes ad naturam, partim animi, partim corporis. Medicis fere quatuor enumerantur. Pueritia, calida & humida, uer hominis, usq; ad 20. circiter annum. Iuuentus, calida & sicca, ætas hominis. usq; ad 40, circiter annum. Virilitas, frigida & humida, usq; ad sexagesimum circiter annum, autumnus hominis. Senectus frigida & sicca, post circiter sexagesimum annum, hyems hominis, usq; ad finem uitæ. Dicunt autem Cor, uitæ arcem, increfcere usq; in 50. annum. postea uero ab anno 50. decrefcere, & demum euanescere. Alijs septem ætates recensentur, à natura ptem secum alios. credo animi potius, quàm corporis, ut sit infantia in annum 7. Pueritia in 14. Adolescentia in 25. Iuuentus in 35. Virilitas in 50. Senectus in 70. circiter. Decrepita ætas usq; ad finem uitæ. Rectissime autem dicunt Medici, quòd flos & uigor ætatis cuncta gratiora & meliora habet. Declinatio uero ætatis & senectæ omnia habet contra.

DE MORTE. CA
put XL.

Mors est commigratio animæ à corpore, & Mors
uitæ mortalis commutatio in immortalem, quid.
iuxta Ciceronis sententiam, in 1. Tuscu. Sicut & con-
trà Vita, est unio animæ cum corpore suo. Mors autē Vita quid.
est triplex, Naturalis, Accidentaria, & Violenta. Mors tri-
plex.
Mors naturalis est, quæ obuenit homini ex humiditate
solum alimentaris, sed etiam radicalis consumptione
paulatim facta, ut si uel calor sit nimius, uel humidum
modicum, aut frigus superet calorem, ita ut humidum
facilius congelescat, nimirum in siccis, frigidis, aut
nimium humidis corporibus, prout quæq; complexio
est fragilior. Atq; hanc mortem tamen, humidis & ca-
lidi, ut sanguinei, & Phlegmatici, facilius euitant, Morti na-
turali quæ
Vnde & Aristoteles in problematis firmiorem uitam
tribuit, & diuturniorem, uiuentibus ad septentrio-
nem, & in frigidis regionibus, quod ad mortem hanc
naturalis attinet. Mors autem Accidentaria est, quæ
per morbum corporis uiolentum obuenit, qualibus
morbis magis sunt obnoxia humida & calida corpo-
ra, quàm sicca & calida. Sic Aristoteles diuturniorem
uitam tribuit orientalibus, & ijs, qui inhabitant ca-
lidis regionibus, quod ad morbos attinet. Mors Vio-
lenta est, qua moriuntur βιοθάλατοι, hoc est, illi qui
complexio
minus ob-
noxia.
Morbis
quæ corpo-
ra magis
aut minus
obnoxia.

P R A E F A T I O

dicuntur, ante diem suum oppetere mortem, ut qui in praelijs aut supplicijs, aut repentinis mortibus, & casu aliquo letali & improviso, mortem obeunt. Hæc de animantibus, & homine, adeoq; de tertia Physices parte, in præsens dicta sufficiant. Quibus nolo addere epilogum hoc loco, quippe quo magis erit opus in capite sequentis Commentarij de anima instituti.

Finis tertij Libri.

COMMEN- TARI I P H Y S I C I L I B E R Q V A R T V S.

Præfatio auctoris.

Quas ob
causas præ-
fationem
hanc præ-
miserit.

R A T I A M M E A L I
quam apud studiosos initurum puto,
si paulo longius quidem, attamen
breuius hîc repetam, totius prope
Physicæ professionis materiam, ei-
usq; ordinem ostendam. Sic enim breui quasi indice, &
tanquam digito, totum corpus physicum, cum suis
membris & partibus demonstrabitur, & quarti hu-
ius commentarij cum superioribus cognatio, ac ne-
cessitudo

essitudo apparebit facilius . Atq; satius fore puto, hanc seriem ac methodum indicare, quàm Animæ encomium dicere, de cuius laudibus tacere , quàm pauca & humiliora loqui malo. Quia non tam per temporis institutiq; scripti angustiam, quàm per ingenij & dictionis imbecillitatem, satis pro dignitate & expectatione Animam, deq; ea scientiam celebrare nequeo. Itaq; ut de Physica, & de eius materia ac serie pauca attingam, à Definitione rursum sumetur exordium. Physica est, de natura causisq; & effectibus, & Physica accidentibus corporis naturalis, mobilis, scientia. Ordo autem professionis Physicæ apud Peripateticos, his fere comprehenditur capitibus.

PRIMO: Physica in genere, & abstractim, quæ si, considerat principia, causas, motum, accidentia, circumstantiasq; ipsius motus, quo mouetur corpus naturale mobile, & quatenus mobile ipsum corpus mouetur. Moueri autem Physica phrasi hic dicimus, corpus mutari secundum substantiam, aut accidens suum: ut corpus generari corrumpiq; in substantia. Augeri & minui, in quantitate . Alterari & mutari in qualitate. Ferri & mutari loco. Sic corpus mobile Physica phrasi est prorsus substantia corporea, obnoxia iam dictis motibus . Sed metaphysicæ materia circa quam proprie uersatur, est substantia incorporea, ut Deus, Angeli, Dæmones, anima separata, sicut & substantia corporea, quatenus non est obnoxia

Physicæ
materia
in genere.

Moueri.

Corpus
mobile.
Metaphy-
sica ma-
teria.

P R A E F A T I O

Quid 8. li. *motui, & in uniuersum abstracta essentia substantia*
 bri Physi. *uel accidentis à sua materia, pertinet ad Metaphysi-*
 Aristo. con *cam professionem. Ista prima Elementa, principiaq;*
 tineant. *Physices, complectitur & docet opus Aristotelis, quod*
de Auscultatione Physica, & de motu inscribitur, in
8. libros diuisum, quæ principia supra in primo Com-
mentario attigimus.

Physicæ *SECUNDO: Physica in specie considerat*
 materia in *corpus naturale, quod motu locali tantum mouetur,*
 specie. *et loco fertur, quale est cœlum, & totus adeo mundus,*
 Materia *quorum Substantia, Quantitas, Qualitas, cum non*
 lib. Arist. *mutetur in uniuersum, tamen loco fertur. De hoc cœli*
 de cœlo & *& mundi motu locali, forma, partibus, effectis, acci-*
 mundo. *dentibus, pertractant 4. libri Aristotelis de cœlo &*
mundo.

TERTIO: Physica in specie considerat corpus
 naturale elementare, uel ex elementis compositum,
 quatenus formis ac Qualitatibus Elementorum mo-
 uetur ac mutatur forma, ut cum generatur aut cor-
 rumpitur, aut Quantitate, ut cum augetur uel dimi-
 nuitur: aut qualitate, ut cum alteratur. Nam alterari
 Physica phrasi est, secundum qualitatem mutari. Et
 de his motibus, præsertim de prioribus duobus, & de
 qualitatibus elementorum atq; compositorum, ex E-
 lib. Arist. *lementis corporum, sunt duo libri Aristotelis, de Ge-*
 de gener. *neratione & Corruptione inscripti.*

Materia *QUARTO: Physica considerat in specie*
 lib. Arist. *corpus*
 de gener. *et corrup.*

A. Murray

corpus naturale, compositum, mixtum, imperfectum, eiusq; motum & causas, & effectus nempe Meteora, quæ Physicis mixta compositionis primæ & secundæ uocantur, et imperfecta, fortasse, quia non ita demonstrabilis & perfecta scientia de Meteoris olim fuerit, cur corp. ut de alijs rebus naturalibus. Et hæc meteora in tribus imperfectis libris Meteor. ab Aristot. traduntur.

Q V I N T O : Physica considerat in specie causas, effectus, naturas & motus corporis naturalis mixti, perfecti, inanimati, quale est metallum & metallare. De his quidem Metallaribus ab Aristotele De Metallaribus scripta, interciderunt iniuria temporum, sed Alberti laribus scriptores. opus de Mineralibus, & Agricolæ Dialogus de Metallaribus, & Plinius in posterioribus libris suis, alijsq; ea docent.

S E X T O : Physica, antequam de corpore mobili animato tractet (Nam corpus aliud est inanimatum, ut superiora, aliud est animatum, ut sequentia) considerat in genere ac in specie, principium uitale omnium Animatorum corporum, quæ est ipsa Anima, suggerens uitam, atq; uires, & operationes uitales, animalesq; cuilibet Animato corpori, ut infra capite primo, de qua Anima scriptum est ab Aristotele diuinum opus, in tres libros diuisum, cuius operis subiectum & materia, circa quam uersatur illud, est Anima ipsa, quatenus corpori animato est affixa & indita, habenti uitam & motus, actusq; uitales, ab ea de anima. Materia lib. Arist. dem

P R A E F A T I O

De anima dem anima, quæ habitat in eo . Cæterum de anima se-
 separata à parata à corpore post mortem , non est Physiçi tra-
 corpore ctare . Sed ad Metaphisicam , quin ad Theologian
 quis tra- potius considerare pertinent . Siquidem ratio hominis,
 etet. nisi sacris literis adiuta & edocta , nequit assequi, ne-
 dum ex animo ac serio credere immortalitatem Ani-

Modus do. me. In hunc ergo quartum commentarium pro uiri-
 cendi, ar- bus, fide, & sedulitate nostra , diligenter pleraq; ab
 gumentū Aristotele, ac alijs nonnullis Peripateticis dicta de A-
 et finis hu- nima, de eius partibus, potentijs, & uiribus, deq; tota
 ius quarti natura adeo eius, perspicue, & non ita prolixè conge-
 libri. ram, ea quidem conditione, ut quæ ad Medicorum
 proprie pertinent artem, ea relinquam, ne aliena à
 nostra professione, & parum mihi intellecta afferre,
 falcemq; in alienam messem uidear immittere : quia,
 Metiri se quenq; suo modulo, ac pede uerum est.

Qui sua metitur pondera, ferre potest.

Pseudopla-
 tonici.

A præstigijs autem & uanitatibus Pseudoplato-
 nicorum, multo magis abstinerebo, qui mirabilia, ne di-
 cam monstrosa multa comminiscuntur de Anima, &
 somnia febrilia somniant, à quibus ne nostratum qui-
 dem aliqui abstinere . Verum illos recte Pseudopla-
 tonicos appellauerimus, quia bene alioqui & honoris-
 fice à Socrate & Platone disputata, dictaq; de Ani-
 ma, præsertim rationali & humana, isti uel non
 intellecta, uel (quod magis crediderim) detorta am-
 bitiose, & deprauata iactitant, & tanquam mysteria
superstitiose admirantur. Septimo.

SEPTIMO: Physica considerat in genere cor= Operatio=
pus Animatum & motus eius, ac operationes quas= nes animæ
dam, quas id habet cum Anima communes, ita ut non et corporis
nisi in corpore sita eas exercent & exhibeat ipsa A: cōmunes.
nima, ut dormire, somniare, uigilare, tangere, iuue=
nescere, senescere, spirare, & similia. De quibus ope=
rationibus, corpori & animæ communibus, tametsi
Aristoteles in 2. quoq; de Anima libro doceat, tamen
eiusdem extant aliquot de illis opuscula, quæ isti uo=
cant Parua Naturalia. Sunt autem hi libelli circiter Parua na=
12. De sensu & sensibili. De memoria & reminiscen=
tialia. De somno & uigilia. De insomnijs. De diuinatio=
ne per somnia. De motu Animalium. De longitudine
& breuitate uitæ. De iuuentute, senectâ, uita & mor=
te. De respiratione. De incessu Animalium. De flatu,
De Physiognomonia: quæ opuscula Naturalia addita
sunt ab Aristotele libris de Anima, quasi supplemen=
tum, summarium & corollarium.

OCTAVO: Physica considerat in specie de na=
turis, motibus, proprietatibus corporum naturali=
um, animatorum, ut de uegetabilibus, id est, plantis, De uegeta
extant Theophrasti 4. libri, ut de sensibilibus, id est, bilibus, sen
de animalibus & de homine, extant Aristotelis decem sibilibus, et
& octo libri, & de homine item, eiusq; partibus, ex=
tat egregium opus Georgij Myseni Græci, qui fuit quibus tra=
frater Basilij Magni, et amicus Georgij Nazianzeni. Etetur.
Supersunt quoq; aliorum doctissimorum scripta de
Natura

COMMENT. PHYS.

Natura hominum, ut apud Diuum Augustinum, & Ambrosium, & plures alios, qui aliquot hominis partes singulis uoluminibus explicarunt. Hæc ergo est series, hæc item materia est totius scientiæ Physicæ, apud Aristotelem, ac Peripateticos, operum Aristotelicorum interpretæ. Hinc etiam apparet, ad quænam corpora pertineat Anima, & eius scientia, nempe ad Animata tantum, quam materiam qui probe perdidicerit & tenuerit, is sane sciat, nihil aut parum admodum sibi deesse, quod ad Physiologiam, hoc est, naturæ scientiam attinet.

Anima eiusq; scientia ad quænam corpora pertinet.

DE ANIMAE DEFINITIONE. Cap. I.

Ista quasi præfati, de materia Physicæ, & argumento huius Commentarij quarti, statim nunc aggrediemur quæstionem uulgatam quidem, sed difficilem atq; ambiguam. Quidnam sit Anima, nam An sit Anima nemo unquam sanus dubitauerit. Ducas ergo definitiones Aristotelicas explicabo, & tertiam aliunde addam, ex quibus utcumq; appareat, quidnam sit Anima. Tamen si nemo ausit affectare aut sperare, se posse substantiam Animæ per imaginationem, nedum uerbis concipere. Est enim quælibet Animæ definitio, tantum quasi nominis & uocabuli expositio, cum reuera essentiam atq; formam Animæ neque-

An sit Anima.

Animæ definitiones quales.

nequeamus assequi. A fine ergo, & effectis, tanquam à posteriore, licet eam notificare.

PRIMO: Animam Latini à uento aut spiritu *Animæ et*
 appellant, imitatione Græcorum, qui ψύχην à refri- *timologia.*
 gatione quasi & recreatione uocant Animam, eò
 quòd suo spiritu siveat & recreet corpus, cui inhabi-
 tat. Definitio autem eius prima apud Aristotelem, & *Animæ*
 potissima hæc est, in principio secundi libri de Ani- *prima de-*
 ma. ANIMA est actus primus corporis naturalis *finitio.*
 organici, uitam habentis potentia. Huius definitionis
 singulas uoces primum, deinde eam per exempla &
 Paraphrasim exponere libet.

SECUNDO: Anima est species, quæ hac de- *Definitio-*
 finitione definitur ac describitur, conueniente non *nis primæ*
 hominis tantum rationali animæ, uerumetiam plan- *expositio.*
 te, animalisq; animæ sensitivæ aut uegetatiuæ, ut in-
 fra eodem libro, capite tertio. Genus animæ rectissi-
 me tribuitur ab Aristotele ἐν δὲ λέξει, in quo uoca-
 bulo se hodieq; eruditi ualde torquent, & exercent:
 & de ea nos supra in primo libro, capite 28. tracta-
 uimus, ἐν δὲ λέξει proprie significare actum, hoc
 est, essentiam cuiusq; rei & formam adeo, secundum
 quam, & ex cuius uiribus corpus naturale quodlibet
 mouetur, & operationes suas exercet. Atq; hoc lo-
 co in principio secundi libri de Anima, non dissimu- *Animæ*
 lanter Aristoteles significat, animam esse quasi formã *cur actus.*
 & essentiam corporis animati, cui cohabitatur, quæ
 ipsum

COMMENT. P H Y S.

Corpus
materia.
Anima
forma.

ipsum corpus agitet, & idoneum efficaciq; reddat ad operationes vitales & animales. Sicut & in Scholis receptum est, corpus esse quasi materiam substantiæ corporeæ, & subiectum animæ, atq; animam ipsam esse formam animati, atq; id quod ex materia, id est, corpore, & ex forma, id est, ex anima compositum sit, uegetabile aut animale, id appellari plantam, animal aut hominem. Nec morari nos debet hic hominum doctorum controuersia, de uocabulo ἐνδελεχείας, tametsi enim uerbis aliquousq; pugnent, tamen re ipsa plane consentiunt, nisi quod oppellantes ἐνδελεχείαν perfectionem, significant formam atq; absolutam essentiam, et substantiam a deo animæ uel corporis. Qui uero actum, uel continuatam motionem interpretantur ἐνδελεχείαν, illi formæ ipsius atq; essentiæ uim operationesq; intuentur, siquidem natura nulli corpori, nulli substantiæ, nulli deniq; rei prorsum indidit otiosam formam, aut inefficacem essentiam, quin unâ cum hac essentia, suas cuiq; composito & substantiæ uires, suas operationes & officia simul attribuerit. Parum ergo refert, utrum ἐνδελεχείαν actum, an perfectionem hac in definitione, alibiue interpreteris.

Anima
cur actus
primus.
Actus pri-
mus.

TERTIO: Actum primum corporis appellatur Animam, eò quòd ab ea Anima procedunt omnes aliæ operationes, uires, & actiones in corpore, uel in toto animato. Nam forma agens & mouens, uocatur Actus primus, ut Anima, quæ mouet & agit corpus,

ut uiuat, id est, crescat, uel sentiat, Operatio uero, & efficacia, & uires motæ, ab actu mouente primo, & ostentatæ, uocantur actus secundi, quia à prima, id est, à mouente actu, tanquam motæ ipsæ secundario procedunt. Sic doctor prælegens, & docens, uocari potest actus primus. Doctrina uero, & opera eius, quam ipse doctor impendit, & communicat audientibus, ut per eam doceantur, & discant, uocabitur recte actus secundus. Atq; ita apte post genus ἐνδελέξαις in definitione sequuntur differentie. Sic ergo alimentum, uisus, auditus, memoria, intellectus, & reliqua, non sunt quidem ipsa anima in corpore, id est, non sunt actus primus corporis, sed sunt actus secundarij, progredientes ab ipso primo actu, id est, ab anima corporis animati.

Q V A R T O: Corporis actus dicitur esse Anima, ad differentiam substantiæ incorporeæ, & acci- Anima
cur actus
dentium, quæ corpore uacant, cum substantiæ incor- corporis.
poreæ sint ipsi spiritus, quorum actus primus sine
medio est Deus ipse, creans spiritus. Quin & animæ
separatæ à corpore, non conuenit hæc definitio, quia
separatam animam definire, non interest Physici, sed
Metaphysici est. Fit autem peculiariter hic mentio Cur animæ
Corporis naturalis, ad differentiam eius potentiæ uel corporis
actus, quæ est in Angelo, in Dæmone, quorum neu- naturalis
tri corpus naturale adest, sed afflictum solummodo, sit actus:
& assumptum aliunde, præter naturam eorum. Item
d naturale

C O M M E N T. P H Y S.

naturale corpus dicitur, ad differentiam corporis accidentarij, uel artificialis, quod tamen si habeat operationes ac motiones suas, tamen non dicitur animatum, neq; est sedes animæ, ut Columba lignea ab Archita Tarentino sic fabrefacta, ut sponte quasi sua uolaret, tamen animata non potest appellari, quia naturale corpus non fuit, sed artificiale, non natum, sed arte effectum. Sicut & rota, aliudue mobile artificiale mouetur per artem, non per aliquam animam.

Q V I N T O: Corpus organicum hic in definitione uocatur, quod habet discrimen & situm, & figuram membrorum ac partium in se principalium, quas alioqui partes integrales uocamus, qualia sunt cum primis instrumenta uitæ, quæ membra uitalia appellantur, ut cor, cerebrum, caput, uiscera, in animali, ut est cortex, radix, truncus, caulis, medulla, semen in planta. Qualia sunt item instrumenta sensuum, ut infra eodem libro, capite septimo & nono. Atque hoc organicum corpus dicitur secundum aliquos, ad differentiam cœli, stellarum & mundi, quod hæc, tamen si habeant Animam, & sint animata, iuxta Platonicos, tamen eis non conueniat hæc definitio, quia corpora ista cœlestia non habeant instrumenta uitæ. Quod quàm sit dictum friuolum, cuius facile patet. Aut enim Cœlum, stellæ, & mundus, sunt animata, tum utiq; sua uitæ instrumenta habent, tamen si non paria homini, animali, uel plantæ. Aut
cœlum,

Cælum, Stellæ, & Mundus, sunt inanimata, quod }
 rectius nos credimus, tum minime quadrat illis hæc }
 definitio, & appellatio Animæ, uel animati corpo- }
 ris. Quod uero præclari etiam Philosophi (ut Cice- }
 ro de natura Deorum meminit) Cælum, Stellas, ac }
 Mundum dicunt esse animata, atq; habere animam, }
 procul dubio significare id uolunt, ista moueri, regi, }
 & gubernari ab animis & spiritibus, non quidem in- }
 fitis sibi, tanquam corpori animato, uerum cura Dei }
 sic instructis & alligatis, ut Angeli, aut boni Demo- }
 nes suum quisq; orbem cœlestem. suam stellam moue- }
 ant ac regant, atq; ipse demum mundus uniuersus à }
 summa Anima, id est, Deo ipso uegetetur, foueatur, ac }
 regatur, iuxta illud.

Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus

Mens agit at molem, & magno se corpore miscet.

Inde est cœlestis origo seminibus cunctis, ut supra in 1. }
 libro, capite tertio exposui. Dicitur ergo corpus or- }
 ganicum, potius ad differentiam eorum corporum, }
 quæ non habent organa, hoc est, instrumenta uitæ, }
 aut cuiusquam uitalis operationis: sic lapis, metallum, }
 meteoron, cœlum, quamuis mouentur, tamen nullam }
 habent istiusmodi instrumentum crescendi, generan- }
 di, sentiendi. Quod uero hic quoq; disputant de Em- }
 bryone, hoc est, foetu imperfecto in utero, non ita ne- }
 cessarium uidetur. Qui enim paulo rectius de hac re }
 sentiunt, cōmuni consensu fere dicunt, Embryoni pri-

Embryo an
 corpus a-
 nimatum.

COMMENT. P H Y S.

non animam uegetatiuam, deinde sensitiuam, demum rationalem quoq; superuenire, cum felicitet perfectus fuerit hominis foetus. Atq; ita recte uocabitur Embryo, corpus animatum, sicut fermen pomi, piri, aut frumenti.

Anima
cur actus
corporis
uitam ha-
bentis po-
tentia.

SEXTO: Corporis uitam habentis potentia, actum dicit esse animam, ad differentiam corporum inanimatorum, quæ uacant anima, ut sepius est ante dictum. Sicut enim animata uocamus, quæ intra se uitam & animam habent, sic inanimata appellamus, quæ nullam uitam intra se, nullam animam, nullumq; adeo animale motum per se habent, ut nauis, currus, rota, lapis, qualia tamen si moueantur motu locali, tamen prorsum alijs motibus carent uitalibus. Animata uero (ut mox patebit) suapte natura citra externum motorem crescunt uel sentiunt. Atq; hoc quidem corpus animatum, uitam habere dicitur potentia, hoc est, posse exercere opera uitæ, per uim animæ secum habitantis. Vitæ autem appellatione uenit hic uita prima, & omnes uitales operationes, operaq; uitæ, ut infra eodem libro, capite tertio. Vnde significatur corpus ad animam comparari, sicut potentiam ad actum. Et ad differentiam rursum corporis inanimati, quod nullam habet ne in potentia quidem uitam, nedum in actu. Item cadauer tamen si organicum sit corpus, tamen iam nullam habet uitam in potentia, saltem naturali. Item corpus animatum habet

Vita.

Corporis
ad animã
compara-
tio qualis.

habet uitam in potentia, id est, operationes uitales atq; animales suo tempore, suoq; modo prestare potest: tamen si actu non habeat quamlibet uitam, sed otiose aliquando, & quasi mortuum degat, sicut semen frumenti in horreo repositum, aut alia semina frugum, tamen sunt animata corpora, quamuis actu non exercent operationes uitales, sed quia excrescere possunt suo tempore locoq; ut pote iniecta terre fertili, & insita uel implantata, tum deniq; crescunt. Seminant, gignunt, foeticant. Sic corpus dormientis, est tamen animatum, quamuis non uidet, non audit actu, quia potentiam habet uidendi, audiendi, & similia, si euigilet rursum. Quod uero nostri addunt. Animam esse actum corporis substantialem, recte quidem dicunt, & ex Aristotelis sententia. Nam actus alius est substantialis, ut pote forma, perfectione substantie corporee uel incorporee: & actus alius est accidentarius, ut forma, perfectione accidentis, ut scientia, uirtus, albedo. Et uterq; actus primus de se gignit suos actus secundos, hoc est, operationes. Rite ergo appellamus animam, actum substantialem, quia per se, & tanquam pars substantie in animato exercet corpus, atq; animatum ipsum reddit idoneum ad operationes suas.

Anima
cur actus
substantialis.

SEPTIMO: Habes itaq; explicatas uoces in definitione, & exempla diuersa proposita, unde sensus definitionis primae facile apparet, quod anima est

d. 3. substantia

C O M M E N T. P H Y S.

Substantia incorporea quidem, sed tamen infusa corpori animato, & tanquam materiae suae forma affixa, quod corpus naturale, non accidentarium, neque artificiale, & instrumentis ac membris vitalibus praeditum, à sua anima uegetatur & uiuificatur, ita ut partim corpus ipsum praestet & exercet suas operationes vitales, partim ipsa Anima in corpore eodem

Animæ se- praestet suas operationes animales. Hinc etiam altera cunda de- definitio Animæ apud Aristotelem facile intelligitur, finitio. qua dicitur, quod Anima est spiritus, quo principali-

ter uiuimus, sentimus ac intelligimus. Nisi quod hæc definitio conuenit potissimum Animæ rationali & Animæ humane, qua intelligimus. Tertiam definitionem re- tertia defi- quidem ipsa cum prima consentientem, nostri talem- nitio. superaddunt. Anima est spiritus, cuius agitatione atque ui corpus animatum aut uegetatur, aut sentit, aliaue opera uitæ præstat, id ipsum, cui inhabitat anima. Quæ quidem opera uitæ, quot & qualia sint, infra eodem libro, capite tertio, & sequentibus apparebit. Nam ad præsens hæc de animæ definitione dicta sufficiant, quæ melius ex infra dicendis intelligentur, cum de origine, de causis, deque effectibus Animæ plura dicentur.

D E O P I N I O N I B V S P H I L O S O P H O R U M S U P E R A N I M A .

Caput II.

Primo,

P R I M O : Multa semper controuersia fuit inter eruditos, ac præcipue Physicos, de substantia Animæ, quam alij incorpoream & separabilem, immortalemq; alij corpoream, inseparabilem, atq; mortalem esse censuerunt. Que controuersia uidetur orta, partim ex quadam dissentienti libidine, & peculiari quodam sapiendi ambitu, partim ex sermonis dissimilitudine atq; ambiguitate, cum alius Physiçè, alius Medicè, alius Metaphoricè, & figurate loqui maluit, dum pleriq; etiam à Solis effectibus substantiam Animæ iudicarunt, dum item alius de sola hominis Animæ rationali (qui animus proprie uocatur à Cicerone in Tuscul.) alius de animantium animæ, plantis suam abnegans, alius de toto spiritu illo loquitur, qui mouet & uegetat quodlibet animatum corpus, quæ Anima proprie uocatur, ut supra eodem libro, capite primo, cuius animæ nobilissima pars animus dicitur, qua intelligit atq; eligit, ut infra eodem libro, capite proximo, & capite 18. Verum nolo hic prolixè recensere, interpretari, confutare, aut defendere tot opiniones Philosophorum, cum id agat Aristoteles in 1. de Anima. Exemplo itaq; Ciceronis & Microbij, breuiter istorum sententias attingam.

S E C V N D O : Illorum opiniones hinc differo in decimum octauum cap. usq; qui de animo tantum, id est, de sola hominis animæ loquuntur. Pleriq; autem

d 4. credentes

Vnde orta
sit contro-
uersia Phi-
losophorū
de anima.

Anima.

COMMENT. PHYS.

credentes animam esse mortalem, & unã cum corpore nasci, ac simul interire, ut in plantis & bestijs videmus, dixerunt eam esse quid corporeum, & ex corpore natam, & corporis ac speciei suæ nobilissimam partem, addoq; formam, quæ reliquum corpus totum sua agitatione motuq; foueat, & functionibus vitæ reddat idoneum. Sed tamen obtinuit apud saniores illa altera sententia, animam esse incorpoream.

*Democritus. Itaq; animam esse dixit Democritus, spiritum insertum atomis, cui sit peruium totum corpus, quod posidet, uel (ut interpretatur Aristoteles) dixit eam esse compositum quid ex atomis, per se mobile, id est, ex corpusculis rotandis, & minutissimis. Sicut & Virgilius in Sileno totum mundum ex atomis scribit eorum qui esse ignem. Heraclitus Ponticus lucem. Heraclitus alius scintillam stellaris essentiae. Heraclitus alius uaporabile corpus. Quidam calorem naturalem. Anaximenes aërem. Zeno concretum corpori spiritum. Hippocrates tenuem spiritum per omne corpus dispersum. Hippocrates, aquam uel humorem. Critias sanguinem. Quidam frigiditatem ac refrigerationem corporis. Vnde & *ΨΥΧΗ* nomen est, Bias dixit animam esse compositum quid ex igni & aëre. Parmenides ex igni & terra. Xenophontes ex terra & aqua. Epicurus speciem ex igni & aëre, & spiritum mixtam. Atq; ita isti Philosophi ex uno pluribusue elementis*

compo-

ΨΥΧΗ una de dicta.

compositam opinantur animam. Xenocrates uero dixit animam esse numerum se mouentem, numerum quidem, eò quòd apprehendit species rerum numeratas & distinctas, & se mouentem, quia operationes suas ex se habet, & illis mouet corpus. Aristoxenus Musicus item numerum & principium numeri, procul dubio significans uitam, & uitæ operationumq; eius numerum, id est, proportionem, per singulas partes animæ atq; corporis, quæ proportio habet pulcherrimum concentum in animato corpore, qualem uix meliorem reddere possunt numeri Musici. Dinarchus dicit, Animam esse principium Elementorum, scilicet ignis, aëris, aquæ & terre, in ipso corpore, cui infidet infusa, afferens secum eidem corpore pulcherrimam illam ex quatuor complexionibus & elementaribus Qualitatibus harmoniam, & commixtionem. Hinc & Philolaus Pythagoricus, & Medicorum aliqui, ut Galenus, animam nihil aliud esse, quàm harmoniam ~~et νεχον~~, hoc est, conuenientiam & temperaturam ex quatuor complexionibus et qualitatibus, atq; inde ex uirtutibus uitalibus atq; animalibus dicunt, quæ harmonia dissoluta, & quæ crasi disturbata, ipsum quoq; corpus animatum dissoluatur atq; emoriatur, cuius uita omnis alioqui non nisi per istam temperaturam & proportionem geometricam consistat. Porro nobiliores actiones hominis, ut pote intellectum diuinũ, quasi rationem, liberum arbitrium,

COMMENT. PHYS.

& similia, prouenire à commodiore temperatura,
 sicut aliàs complexio corporum humanorum diuersa
 sa, uariat quasi animi ac ingenij habitum. Empedocles
 item ex quatuor Elementis, & ex amicitia liteq; dicit
 compositam Animam, significans formæ cum mate-
 ria conuenientiam, & quietem amicitia uocabulo,
 qualis concordia animæ est cum corpore suo. Per li-
 tem uero significat potentiam & habilitatem, quæ
 est in corpore ad corruptionem, mutationemq; sui.
 Qualis est discordia animæ cum corpore, quando ab
 inuicem dissolui uolunt atq; dissoluuntur. Possidoni-
 us ideam dicit esse Animã, quia est forma sue speciei
 animata, uel corporis animati. Sic & aliqui in de-
 finitione Aristotelis ἐνδελέχεια exponunt perfe-
 ctionem & formam corporis organici esse animam,
 à qua uita aliæq; uires defluant. Plato uero omnium
 Philosophorum princeps, Animam dicit esse essenti-
 am uel substantiam intelligibilem, incorpoream, quæ
 seipsam primo moueat, ac inde corpus, cui insidet.
 istam porro uim mouendi inditam ei à creatore Deo,
 (quem patrem animarum & formarum omnium
 uocat alicubi) atq; ideo immortalem esse, quia seip-
 sam continue moueat, quam sententiam Aristoteles
 prolixè refutat. Sed Platonici fortiter contra Aristo-
 telem asserant, ut apud Macrobiū in secundo li-
 bro somnij, capite decimo tertio, & sequentibus pul-
 chra est super hac red spatio, argumentis rotun-
 dis

dis instructa. Sed in Timæo dicit Animam esse numerum harmonicum, ex monade, binario, ternario, quaternarioq; compositum. Item ex proportione simpla, dupla, tripla, quadrupla. Item quasi ex puncto linea, superficie, & cubo, solidoue. Quo Pythagorico symbolo animæ intellectum & potentias uideatur significare. Nam Monas significat intellectum, Monas qui unus & simplex est. Binarius scientiam, certo Binarius diiudicantem & discernentem duo, scilicet uerum & falsum. Ternarius opinionem, dubiam inter tria, scilicet uerum, falsum, & probabile. Quaternarius Quaternarius, quod hic corporea tantum, & solida quasi narius. sentiat. Nam incorporea non sunt obiecta sensibus. Numeri Per numeros autem significantur principia & Elementa quid signimenta rerum ac specierum, quas Anima concipiens, ficient. numerat atq; discernit, cognitas uel per principia, uel per effectus principiorum. Sed de his opinionibus satis superq; sit dictum. Nos inde in hunc modum absoluta definitione Aristotelica, transimus ad utilia & necessaria, concludentes Animam esse substantiam incorpoream, equabiliterq; diffusum & sparsum spiritum per omne corpus animatum, & quaslibet eius partes, secundum uires & proportionem, non quidem Arithmetica, sed geometrica, ita ut singula membra corporis non mortua, non inutilia, suis officijs perfecte fungantur: quæ membra sunt ipsius animæ instrumenta, operationem eius adiuuantia,

COMMENT. PHYS.

Et ex sequentia quicquid anima iusserit. Ideoq; rectissime, animam esse actum primum substantialem corporis animati, concludimus.

DE PARTIBVS ET POTENTijs animæ. Cap. III.

Anima. **P**RIMO: Cum Anima sit principium in corpore animato effectuum, quo primo uiuimus, sentimus, appetimus, loco mouemur, et intelligimus, uulgatim hic diuisionem sequemur, assignantes animæ tres species uel partes, non ita, quasi anima sit diuisibilis in partes quantitate mensurabiles, nec quasi species sint à principali separatae, aut inter se inuicem disparatae, Verum ut uulgo utimur speciei uel partis nomine, in accidentibus quoq; in corporeis. Sunt ergo consensu communiore tres species animæ, scilicet Vegetatiua, Sensitiua, et Rationalis. Vegetatiuam tantum habent plantæ. Sensitiua complectens uegetatiuam est in brutis, hoc est, in animalibus ratione carentibus. Rationalis, complectens uegetatiuam et sensitiuam simul, est in homine. Atq; ita homo non habet tres animas, sed unam tantum, scilicet Rationalem, fungentem officijs quoq; sensitiuæ ac uegetatiuæ animæ: neq; brutum habet duas animas, sed unam tantum, scilicet Sensitiuam, fungentem officijs quoq; uegetatiuæ animæ. Plantis tantam unica inest anima,

Et Simplex, scilicet uegetatiua, qua non sentiunt, ne dum ratiocinatur. Et fere sic species animæ se habent, Animæ ut numeri, qui et per se queunt consistere, ut unum, species ut duo, tria, quatuor, et in alijs queunt comprehendi, ut numeri se duæ monades in binario, tres monades internario, duo binarij in quaternario. Sic in posteriore anima includitur prior. Sic in nobiliore anima includitur ignobilior.

SECUNDO: In uniuersum decem et septem sunt ipsius animæ potentie aut uires, scilicet, Nutritiua, Augmentatiua, et Generatiua. Hæ tres animæ Vegetatiue subiiciuntur, Deinde sunt uisus, Auditus, Gustus, Odoratus, Tactus, Sensus communis, Imaginatiua, Memoratiua, Vis concupiscibilis, Vis irascibilis, Vis motiua loco. Hæ undecim uires cum superioribus tribus, animæ sensitivæ subiiciuntur. Denique sunt Intellectus, Affectus, et uoluntas. Hæ tres uires cum supra dictis quatuordecim, animæ Rationali subiiciuntur. Atque hæc diuisio secunda complectitur perspicue omnes, quotquot sunt uires, potentieque animæ, de quibus suo deinceps ordine diligenter loquemur. Nec pugnat hæc partitio cum Aristotele, à quo numerantur quinque gradus uitæ scilicet Vegetatiua uis, Sensitiua exterior et interior, Appetatiua, Loco motiua, et intellectiua uel Rationalis. Quia sub sensituiua plane comprehenditur appetitiua, et motiua animæ uirtus, quod etiam Aristot. ipse probat, iisdem inesse

II. Diuisio animæ.

III. Diuisio animæ.

appe.

COMMENT. PHYS

appetitum ac motum aliquem, quibus insit anima sensitiva. Sic ergo habes tres animæ diuisiones, quia species animæ sunt tres, gradus uita sunt quinque potentia, aut uires animæ sunt decem & septem.

DE MOTIVA ANIMA.

Caput IIII.

U^{sus} huius **N**ON quidem docendi gratia, Caput hoc de
capitis. Motiua Anima adieci, quasi esset quarta
quædam animæ species, ab alijs seperata, quæ Moti-
ua diceretur, sed ut ostenderem, quosdam præcipue
Platonico= ex Platonis ita sensisse, quasi cælum, elementa, &
rum error reliqua inanimata corpora haberent ipsa quoque pe-
An sit mo= culiarem animam, quam uocarunt Motiuam. Quæ in
tiua animu re ualde errant, appellantes id animam, quod reuera
in corpori non est anima, neque uocari debet anima, sed potius
bus inani= uirtus ac uis quædam naturalis, in corpore inanima-
matis. to, atque motus naturalis, non animalis, neque uiolentus,
ut supra in primo, capite 20. distinximus. Sic isti fal-
so dixerunt magnetem esse animatum, motiua tantum
anima, quia attraheret ferrum, sic alia metallaria, sic
fulmen, aliaque Meteora dixerunt animata, per ani-
mam motiuam, quia haberent suam agilitatem, suasque
uires, ut patet in lapidibus & gemmis præsertim. Sic
cælum atque astra stellasque dixerunt esse animata, per
animam motiuam, eò quòd perpetuo, & infatigabi-
liter

liter moueantur. Verum huiusmodi opinio de Anima motiua prorsum peccat contra uulgatam loquendi rationem, & contra philosophiæ principia. Non enim exterior ille motus corporum, neq; interiores illæ uires corporum, ut gemmarum, ut Meteororum, efficiens causa sunt, cur inanimata dicantur proprie habere animam, quæ multo nobiliores habet effectus, quàm motum istum externum, Dixerunt itaq; in sententia ueteri ac recepta, dicentes Animam motiuam plane esse nihil, ne in uegetabilibus quidem substantijs, & harum motum non esse animale, sed plane inanimem atq; naturalem, quatenus grauius sursum, leuiusq; deorsum, huc illucq; mouentur. Est ergo Anima, aut uis potius Motiua nulla prorsus, nisi quæ animæ sensitiuæ coniuncta & subiecta est, quam Peripatetici rectissime uocant uim & potentiam Animæ loco motiuam & prosecutiuam, de qua deniq; infra eodem libro, capite decimo sexto loquemur. Maneat ergo uulgata substantiarum distinctio, scilicet, Substantias aliàs esse inanimatas, ut cælum, elementa, meteora, metalla & metallaria. Aliàs esse animatas, ut plantas, animalia, atq; hominem. Iam inde ergo ad ueras Animæ species unisq; transeamus. Veruntamen adhuc unam atq; alteram diuisionem, pertinentem ad Animam, unisq; eius, præter superiores tres, libet præmittere, ut quarta diuisio sit talis. Quæ in inquisitione Anima, cuiusq; partibus obseruari debent,

Anima
 motiua
 quid sit.

Substantiæ
 duplices.

III. diuis.
 Animæ.

quinq;

COMMENT. P H Y S.

Ordo in= quinq; sunt, scilicet Anima, & eius speciei cuiusq;
 quisi-
 tionis definitio. Secundo, Materia uel obiectum potentie.
 anime ei= Tertio, operatio uel actus potentie. Quarto, ipsa po=
 usq; parti- tentia anime. Quinto, accidentia potentie, ut sunt in=
 um. strumenta, adiuuenta, impedimenta. Atq; hic ordo
 Ordo na= inquisitionis est, non natura, secundum hanc enim
 tura in a= primo est ipsa substantia anime, speciesq; eius. Secun=
 nima. do ipsa potentia, aut uis anime, quia impossibile est
 aliquam substantiam expertem esse omnino potentie
 atq; operationis, nedum animam, de nobilissimis sub=
 stantijs unam. Tertio est operatio, uel actio potentie,
 tanquam effectus eius. Quæ potentia media inter sub=
 stantiam & operationem, tanquam causa efficiens
 huius operationis uana esset, nisi effectum conseque=
 retur aliquando. Quarto est materia, id est, obiectum
 potentie, circa quam operatur ea, sicut uisua opera=
 tur circa colorem, nutritiua operatur circa
 alimentum, quæ operatio uocatur Nutritio. Quinto,
 est organum uel instrumentum potentie, per quod
 agit, ut uisua per oculos, aliaq; accidentia, ut adiu=
 uenta, impedimenta operationum, & defectus or=
 ganorum & uirium. Quinta diuisio, Vires uel ope=
 rationes anime sunt duplices, scilicet organice, quas
 anima non nisi in corpore, perq; eius partes, tanquam
 per instrumenta potest exercere, quas alij uocant o=
 perationes communes, quia efficiuntur communi au=
 xilio anime & corporis. Tales operationes organice
 sunt.

V. diuisio
 Anime.

Organice

*operationes
 communes*

~~sunt, tres vires animæ uegetatiuæ, & undecim vires animæ sensitiuæ, supra eodem libro, capite tertio numeratæ. Aliæ uero sunt operationes animæ non organice, quas anima etiam extra corpus, siue adminiculo organorum, uel etiam separata à corpore, post mortem exercere potest, quas alij uocant mere animales operationes, quia sine corpore, uel extra corpus à sola anima queunt effici, quales sunt tres vires animæ rationalis, scilicet intellectus, affectus, & uoluntas, intellecti- quarum hæ duæ posteriores recte appellantur, appetitus intellectiuus. Nam affectus illi organici in corde & iecinore & uisceribus, uocantur appetitus sensitiuus. Sic est etiam motus quidam Animæ, non organicus, quo mouetur anima localiter etiam extra corpus, & separata à corpore. Tali motu non organico mouebatur anima Hermothæi Clazomenij, cuius (ut refert Plinius 7. capite 52.) Anima extra corpus errare in longinqua consueuit, ac inde redire in corpus, qualem fingit etiam Plato, in fine de Republica Socratica. Tali motu non organico, mota & regressa est anima Lazari, quatrimum iam mortui. Tali motu non organico feruntur iam animæ damnatorum & beatorum, sicut & appetunt iam affectu uel appetitu intellectuuo, non organico. Sic contra sunt operationes mere corporales, quas ipsum corpus exercet etiam sine Anima, ut cadauer anima destitutum iam, tamen habet dimensiones corporeas, figuram & situm~~

non organice
 et

operationes
 uel extra
 corpus

Appetitus
 intellecti-
 uus.

Appetitus
 sensitiuus.

operationes
 uel extra
 corpus

C O M M E N T. P H Y S.

Et habitum, et localiter mouetur motu naturalideorsum, aut motu uiolento sursum uel transuersum.

Verum huiusmodi operatio nihil ad Animam pertinet.

VI. diuis. net. Sexta diuisio, Secundum Medicos, potentiae uel

animae. operationes, quas ipsi uocant uirtutes, in anima cor-

Virtus Naturalis
pori coniuncta, sunt triplices, scilicet uirtus naturalis

ab epate in Animali, quae plane infra eodem libro, capite proximo, nobis uocatur et tractatur Vegetatiua anima, uegetans et uiuificans plantas et animalium

Virtus Animalis
corpora. Et uirtus animalis à cerebro in animali, quae non inest plantis, sed tantum animalibus et homini,

appellaturque infra eod. cap. 6. anima sensitua. Et 15. uis appetitiua. Et 16. uis motiua. Huic uirtuti animali

rationem quoque et uoluntatem Medici subijciunt. Et tertia uis, est uirtus uitalis, à corde in animali, quae

Virtus uitalis
et spiritalis uocatur, quia spiritum praebet, et regit per omne corpus arteriarum ministerio et sanguinis,

ac infra eodem, capite 16. uis motiuae subijcitur. Quare non opus est nobis hic peculiariter istam Medicorum

partitionem prosequi, licet sit ut facilis, ita amœna quoque.

VII. diuis. Anima. Septima diuisio, Adhuc duplices sunt animae

operationes, scilicet disparatae, quae habent diuersa ob-

iecta et instrumenta, ut nutritiuae obiectum est alimentum, epas est instrumentum, ut generatiuae obiectum est semen,

instrumentum est pars genitalis, ut uisuiuae obiectum est color, instrumentum est oculus, et c.

de quibus infra. Aliae sunt operationes subordinatae,

quae

quæ habent idem obiectum, & circa idem operantur. Sic uis appetitiua & prosecutiua, est subiecta sensitivæ, nam in idem obiectum hæ tres uires intendi queunt. Sic intellectus & uoluntas uel effectus circa idem obiectum se exercent & intenduntur, ut circa bonum, malum, scibile. Quia nihil cupitum est, nisi prius cognitum fuerit, ut infra ostendetur suo cuiusq; loco, ubi de obiectis & organis potentiarum loquemur. Atq; hæ sunt diuisiones septem, maxime conferentes ad notitiam eorum, quæ sequuntur.

DE VEGETATIUA ANI
ma. Caput V.

P R I M O: Cum ad Medicos proprie spectet, distincte & copiose modum uiresq; animæ uegetatiuæ describere, in humano corpore præsertim, breuior hoc loco esse uolo, pleraq; sua Medicis permit- tens. Prima ergo species Animæ, Vegetatiua anima, *Anima uegetatiua* est actus substantialis corporis naturalis organici, quod ipsum nutritur, augetur, & generare potest. Si- *quid,* cut anima plantæ est uis, qua planta nutritur, crescit, & seminalem genitabilemq; uim habet, ad propagandam suam speciem: inest enim plantis sola uegetatiua anima.

S E C V N D O: Ex definitione prædicta eliciuntur tres operationes animæ uegetatiuæ, scilicet nut-
e 2 tritio,

C O M M E N T. P H Y S.

tricio, augmentatio & generatio. Quarum hæc ualent ad conseruationem suæ speciei, priores uero due scilicet nutritio & augmentatio, ualent ad conserua-

Obiectum tionem indiuidui. Et obiectum uegetatiuæ est alimentum & organum. Sed organum in animali est Epar, in plantis uero uegetat. est radix & medulla. Nutritio est alimenti extrinse-

Nutritio cus aduenientis conuersio, in substantiam aliti corporis, per uim caloris naturalis, qua recuperat cor-

Alimentum pus quantum perdidit. Est itaq; alimentum cibus, quid. potus, & similia, quatenus animatum fieri potest, nempe pars aliti corporis, proprium obiectum potentie nutritiuæ.

Nutritio- TERTIO : Nutritioni tribuuntur quatuor omnis opera= perationes ac uirtutes, scilicet, attractio, retentio, digestiones. gestio & expulsio. Nam hic omitto alias tres uirtutes, scilicet appositionem, unionem, & assimilationem,

Attractio, à Medicis inquirendas. Attractio alimenti fit per os & gulam, in ipsum stomachum, aut per uirtutem attrahendi occultam, ut magnes ferrum attrahit, aut propter impletionem uacui, quod nequit admitti, sicut aqua attrahitur sursum quoq; , aut transfuersum, per siphones, aut per calorem stomachi, & epatis: ut lychnus ardens in lampade, attrahit oleum aut seuum, aliumue humorem pinguem, hæc uis attractiua plantis quàm maxime est necessaria, qua humorem ad se per radicem, tanquam os & gulam attrahunt atq; sugunt in medullam, quasi in stomachum.

Fitq;

Fitq; omnino *Attractio* per calidum & siccum. *Retentio*, alimentum retinet attractum in stomacho, aut medulla, aliove membro æquivalente, tantisper dum alteretur ac digeratur, inq; substantiam aliti mutetur. Si enim statim efflueret & elaboretur cibus & potus, uel humor, non posset ali corpus, neq; foueri. Fit autem *Retentio* per frigidum & siccum. *Digestio*, est, qua alimentum alteratur ac digeritur per calorem naturalem, & humorem, sicut calor lychni ardentis, absument oleum & pinguedinem. Huic annumerantur tres operationes, scilicet, τριπλοῦς, hoc est, emollitio & maturatio alimenti in humido, ut in plantis, huic opponitur ἀμότης, hoc est, cruditas, qua alimentum non mollitur, neq; a calore maturatur & subigitur. Quo morbo plerunq; laborant otiosi, in quibus ille calor non excitatur, & bibuli in quibus suffocatur ille calor. Secunda species digestionis est ἐξήρασις, id est, concoctio & elixatio alimenti in stomacho corporis animalis, sicut caro elixatur in olla, cui opponitur μόλυνσις, id est, inquinatio, species indigestionis, qua alimentum non digeritur, neq; subtilescit, sed impurum fit & corrumpitur, indeq; sanies, alijq; corrupti humores & putridi nascuntur. Atq; hoc uisium in animalis corpore cruditatem sequitur. Tertia species est ὀπίασις, assatio, cum assatur alimenta solidiusq; fit, à quo etiam nutriuntur ossa, & cartilaginea membra, nedum carnea. Huic opponitur σπλά-

C O M M E N T. P H Y S.

TERTIO, indigestio, qua alimentum non fit rite solidum, neq; transit in membra subtilia aut solida, sed omne ferè mutatur in stercus & excrementum saniosum, aut siccum purulentum, unde scabies aliaq; uitia nascuntur. **Expulsio** est, qua superflua excrementa q; humidi & sicci, hoc est, potus atq; cibi et alimenti expelluntur ad exteriora, per suos meatus, ut per uesticam, intestina, poros, aliaue aperta membra, utpote cum emittitur urina, stercus, aut sudor, alijq; humores superflui. Sicut & in plantis est sua quædam expulsio superflui, inutilisq; humoris.

**Digestio-
nis ordo
quadru-
plex.**

QUARTO: Digestionis quadruplex est ordo, quia digestio prima est in ore masticatio, Secunda est masticati alimentij in stomacho mutatio in chilum, hoc est, in massam instar ptisanæ uel pultis, Tertia est in epate, mutatio alimenti chili in chymum, hoc est, in massam sanguineam quasi coagulata, Quarta est digestio in uenis, qua alimentum mutatur in sanguinem & humores, digeritur per omnia corporis membra, secundum proportionem suam. Cæterum quomodo hæ digestiones, & quibus instrumentis fi-
**Expulsio-
nis modi.** ant, à Medicis omnino require. Expulsionis uero aut euacuationis superfluatorum uarij sunt modi, ut sudor, missio sanguinis, deterfio, frictio, urina, excrementum, uomitus, exputatio, excreatio, sternutatio, respiratio (qua fuliginosi habitus effumant) flatus, lachryme, lippitudo, aurium sanies, fluxus, pus, scabies, ulceratio,

eratio, capillorum & unguium incrementa, & similia infinita.

Q V I N T O: Sicut nutritiæ operationis est alere & mouere substantiam corporis animati, sic augmentatiua potentia auget Quantitatem corporis Augmentati in longum, latum, & densum. Quare & Metatiua potest dici eam uocant naturalem uirtutem crescendi, uel tentia, crescituiam. Huius materia uel obiectum, item est alimentum, sed quatenus habet potentiam faciendi corpus quantum, id est, maius. Organum in genere Organum habet epar, sicut nutritio, in specie uero alia membra principalia, in quibus & per quæ cogitur, constantiue, latur, spargiturq; alimentum digestum in corpus. Itaq; augmentatio est conuersio alimenti extrinsecus aduentis in substantiam corporis uel membri tatio quidam aliti, per calorem naturalem, qua corpus uel membrum recuperat plus, quam perdidit. Tametsi quidem omnis augmentatio sit nutritio, licet è contratio & non statim omnis nutritio sit augmentatio, quia corpus nutritio plus quoad uiuit, nutritur omnibus suis membris, non quid distemate affectis, sed non augmentatur per omnem uitam. Nam calor ille naturalis & animalis quoq; intensior plus auget, ut iuuenili uel recenti corpore, Calor naturalis. Mediocris uero & temperatus nihil auget neq; imminuit, ut in uirili ac media uel stata etate, in qua dicitur esse corporis status & quies. Verum remissior factus calor, nihil auget, nec minuit: ut in senili &

C O M M E N T . P H Y S .

Qualitas confecto corpore . Hæc autem potentia (sicut & nu-
tum Ele- tritiua) indiget quoq; ope qualitatum elementarium .
mentariū Quia per uim caloris subigit & disponit alimentum ,
in augmen- quasi materiam ad formam sibi homogeniam , ut assi-
ta .corp. miletur & uniatur carneum carni , osseum ossi , me-
usus. dulleum medullæ , & sic quidq; suo generi . Per frigus
 membra coagulat & coaugmentat . Per siccum con-
 solidat , & continuat , atq; retinet . Per humidum red-
 dit materiam facilem & tractabilem , ut eam infor-
 met membrorum formis . Omnium autem corporum
 est certus quidam terminus augmenti & decrementi ,
 durationisq; sua periodus , iuxta illud .
 Stat sua cuiq; dies , breue & irreparabile tempus
 Omnibus est uitæ .

Durabili- Durabilitatis autem solent enumerari sex causæ .
tatis cau- Prima , Similitudo & harmonia partium corporis in
sa. Qualitate . Secunda , Debilitas & remissio contrario-
 rum in corpore . Tertia , Duricies corporis & firmi-
 tudo . Quarta , Mixtio humidi cum calido & sicco ter-
 restri . Quinta , Proportio primarum & secundarum
 Qualitatum in corpore & partibus eius , geometri-
 ca , quam proxime accedens ad æqualem temperatu-
 ram . Sexta , Temperamentum calidi & humidi . Hinc
 corruptibilitatis & fragilitatis in corpore , item sex
 causas contrarias numerare potes , quia Contrario-
 rum eadem est ratio .

§ B X T O : Generatiua potentia est , qua corpus
 animatum

animatam anima uegetatiua, gignit ex se aliud corpus animatum, simile sibi in specie, ad cuiuslibet speciei animatæ perpetuam propagationem conseruandam. Huius obiectum est alimentum subtilius & purius, quatenus mutari potest in prolificum aut fecundum semen humidum uel corporeum, ut in plantis sunt germina, aut grana: quod quidem semen habet totum in se corpus generandum, non quidem actu sed potentia propinqua. Organum in genere huius potentie est item epar, secundum plerosque, in specie uero, uenæ & arteriæ primo, in his enim germinabile & fecundius humidum, ex transmutato sanguine primum generatur, sicut lac in uberibus, inde uero organa sunt etiam renes, & uasa genitabilia, in plantis uero organa sunt flores aut surculi. De semine tamen diuerse sentiunt, quod subtilius ex alimento post ultimam digestionem emanare dicunt, plerique ab epate, alij à cerebro, alij à medullis, alij ab omnibus membris æquabiliter, id quod uero est similius. Huic autem generatiuæ potentie item tres operationes à Medicis tribuuntur, scilicet Seminatiua, qua alimentum & humor mutatur in semen, & Immutatiua, qua semen in partes corporis generandi incipit transmutari, ut in sanguineum, carneum, osseum, &c. & Plasmatiua, uel informatiua, qua semen mutatur forma in germen, uel Embryonis formam, id est, in foetum nondum perfectum, neque animatum, & denique in plantam uel

Generati-
ua poten-
tia quæ.

Obiectum
generati-
uæ.

Organum
generati-
uæ.

De semine
diuerse
sententiæ.

Generati-
uæ poten-
tiæ tres o-
perationes

C O M M E N T. P H Y S.

in animal quod rite nascitur . Atq; hæc de Anima uegetatiua, deq; eius potentijs tribus , ac operationibus uarijs, ad præsens sufficiant, plura enim à Medicis petere oportet , quorum proprie refert istiusmodi suis tradere, præcipue quod ad Anatomiam organorum uegetabilium, atq; ad alimenti naturam & qualitatem attinet.

D E S E N S I T I U A A N I M A .

Caput VI.

P R I M O : Paulatim ab imperfectioribus natura progreditur ad perfectiora , sicut à plantis & à uegetatiua anima transit ad animalia , atq; ad sensitiuam Animam , tanto nobiliorem illa , quanto præstant plantis animantia , habentia sensitiuam animam cum uegetatiua potentia , plane in eandem substantiæ formam coniunctas , & cum homine sibi communes . Secunda ergo species animæ, Anima sensitiua est , actus substantialis corporis naturalis organici, quo id ipsum apprehendit particula , & mouetur uoluntate . Vel Sensitiua anima est actus corporis naturalis organici, quo id ipsum uiuit, sentit, diiudicat, appetit. spirat, & loco progreditur. Græci sic definiunt, Anima sensitiua (quæ & uitalis cognominatur) est spiritus uiuificans corpus animatum , & cognoscens discernensq; materialia sensibilia, & ea prosequens,
ordinalus

Anima sensitiua quid

ordinatus à primario membro, scilicet cerebro, ad specialia organa, ut anima in corpore equi, est ille actus, illa uis, qua equus uiuit, uidet, audit, spirat. Huius Obiectum ius autem animæ sensitivæ obiectum in genere est quæ sensitivæ. lita sensibilis, quam Dialectici tertiam qualitatis speciem uocant, passibilem qualitatem, quia afficit, & Organum facit pati sensum. Organum uero eiusdem in genere sensitivæ. est cerebrum, à quo principaliter emanant operationes sensibiles, quas Medici uirtutes uitales uocant, in organa specialia sensuum. Sicut ab epate principaliter emanant operationes uegetatiuæ, in organa specialia potentia uegetatiuæ. Qualia sunt os, stomachus, uenter, cholera, uenæ, intestina, & renes. In specie uero sensitiva organa sunt membra corporis, recipientia speciem & motum à qualitate sensibili, ut nerui, oculi, &c.

SECUNDO: Varie quidem, sed tamen plerique Animæ sic partiuntur Animam sensitiuam in duas potentias, scilicet in potentiam Apprehensiuam, quæ speciem rerum sensibilium apprehendit, & percipit præsentem uel absentem (quia sensus recipit speciem rerum materialium abstractas, sicut cera suscipit sigillum uel imaginem ab annulo abstractam, sine auro argento uel sibi coherente) & in potentiam Motiuam, qua corpus animatum mouetur uel loco externe, uel spiritu & pulsû interne, Deinde subdiuidunt potentiam apprehensiuam in sensum exteriorem, cui subiunguntur

C O M M E N T. P H Y S.

eiuntur quinque species, scilicet tactus, uisus, auditus, gustus, & olfactus, & in sensum interiorem, cuius species sunt tres, scilicet, Sensus communis, Phantasia, & Memoria.

Potentia
motiue
partitio.

TERTIO: Motiua potentia in duas diuiditur, scilicet in Imperantem et Prosequentem. Et Imperans rursus diuiditur in cupiditatem, cuius sunt duæ species, scilicet Spes & Lætitia, & in iram (quam Plato uim irascibilem uocat) cuius sunt duæ species, scilicet Metus & Dolor. Sed Motiua prosequens rursus diuiditur in Vitalem, quam proprie Medici Animalem uirtutem uocant, huic subijcitur pulsus & respiratio, & in Progressiuam, huic subijcitur contractio, incessus, saltus, uolatus, reptatio, natatio & uis operatiua. Sic breuem habeshic catalogum eorum, & indicem satis perspicuum, quæ nobis sunt dicenda hinc usque in caput decimum octauum. Sunt tamen quedam Animalia imperfecta, uel semiperfecta, quæ omnes istas sensitiuas operationes nullo modo habent natura sua, ut talpæ uisu, insecta auditu, pisces respiratione carent, secundum Aristo. ut ἀμύβιβια, hoc est, ambigæ uitæ corpora, motu locali, & item respiratione uidentur carere, nedum sensibus interioribus, ut sunt spongiæ, fungi, tubera, conchæ, ostree, uniones, & qualia enumerat Aristoteles in 2. histor. capite octauo. Et Plinius in nono, capite 45. & in 31. capite undecimo. Sic alia alijs organis, alia alijs operationibus deficiunt,

Quæ ani-
mantia
operatio-
nibus sen-
sitiuis ca-
reant.

deficiunt, ut in tractatu, & in historia Animalium ostenditur,

DE SENSIBVS EXTE-
rioribus. Caput VII.

PRIMO: Sensus exterior est potentia sensi- Sensus ex-
tiua in animato corpore, quæ species rerum terior
sensibilium præsentem, non absentes percipit extrinse- quid.
cus. Sic uisus speciem albi, nigri, rubri, uaricoloris,
non nisi præsentem, & non absentem oculis percipit.
Sic auditus sonum, non nisi præsentem, & aures per-
tingentem, non absentem auribus percipit. Atq; ita
de alijs exempla patent. Necessè est autem ad sensum, Ad sensum
præcipue exteriorem, concurrere obiectum, & in- que requi-
strumentum, & uim sentiendi, neq; enim is uno tan- rantur.
tum perficitur. Sic ergo ab oculo uidente obiectum, fit
demum uisus. Est autem sensus partim potentia acti- Sensus par-
ua, quia cum obiecto suo sensationem facit, partim po- tim actua,
tentia passua, eò quòd ab abiecto suo feriat, & mo- partim
ueatur, ut à calore feritur oculus & uisus. Sic obie- passua
ctum excellens corrumpit sensum, ut ab intuitu ra- potentia.
diorum solarium corrumpitur uel hebetatur uisus,
quia obiectum radiosum nimis excellit sensum, sic è
contra obiectum nimis deficiens immutat sensum, ut
à uisibili nimis tenui hebetatur uisus, debilitanturq;
oculi. Sic ab obiecto inconueniente, & incommodo de-
bilitatur

COM M E N T. P H Y S.

bilitatur sensus, ut candidus color nimis dispergit uisum, atq; ita hebetat eum, ut insuavis sonus obtundit aures: ut grauis odor hebetat olfactum: ut distemperata qualitas lædit tactum.

Sensus exteriores
quinque.
Tactus
quid.

S E C V N D O : Sensus exteriores sunt omnino quinque, scilicet tactus, uisus, auditus, gustus, & olfactus, de quibus nunc sigillatim pauca dicemus. Tactus est potentia sensitiua exterior, ordinata in neruis expansis per totum corpus, media cute & carne, ad apprehendendam Qualitatem tactilem. Ex hac definitione patet obiectum ipsius tactus, scilicet Qualitas tactilis prima, ut calidum, frigidum, siccum, humidum, aut secunda, ut asperum, lene, aridum, lubricum, graue, leue, durum, molle, crassum, subtile, & si que sunt Qualitates similes, supra tractatæ in secundo lib. cap. 22. & 23.

Organum
Tactus.

T E R T I O : Instrumentum uero ipsius tactus uel organum, est neruus quidam multiplex & ramosus, multis surculis, & capillatim quasi, per totum corpus sub carne & cute dispersus, & expansus, tanquam rete quoddam, atq; hi nerui maiusculi & exigui, uel etiam sua tenuitate excedentes uisum, unâ cum maiore neruo illo, ex cerebro tanquam à radice emanant molliusculi. Sicq; adeo totum fere corpus est instrumentum ipsius tactus: caro autem uel cutis est medium inter tactilem Qualitatem, & neruum tangentem eam. Cæterum ossa, pili, ungues, cornua,

nua, & similia, non sentiunt tactum, neq; qualitatem quia isti nerui tangentes, non sunt per ea ducti, nec sparsi. Nam caro nervosa sentit sola qualitatem, atq; etiam caro illa osibus duris allisa offenditur, sicut & cutis sentit qualitatem non per se quidem, sed per nervos istos sibi partim mixtos, partim subiectos. Atq; ita Tactus est sensus, per omne corpus quasi diffusus. In animalibus uero, quæ carent uel neruis, uel carne, aliud est organum tangens, isti neruo æquipollens. Tametsi piscium quoq; caro suis neruulis & uenis non deficit omnino. Porro hic sensus tactus, prorsum est omnibus animalibus communis, quamlibet etiam imperfectis, ut probat Aristo. in 4. h. istoriæ, capite 8. adeo ut sine tactu animal non sit animal, neq; sine tactu queat uiuere, per quem deniq; ea quæ dolent refugit, & quæ delectant prosequitur, motu suo, si non locali, at saltem spiritali. Estq; tactus proprius sensus, ad nutrimentum & uegetationem animalis necessarius, quia sine contactu neutrum in animali potest operari. Imo etiam quatenus Animalia tactum habent, eatenus etiam appetitum & motum habent. Quod enim non tangit, illud neq; appetit, neq; efficitur, neq; mouetur.

Tactus
omnibus
animalibus
communis
est.

Tactus
necessitas:

Q V A R T O : *Visus est sensus exterior, percipiens oculis species colorum, & coloratorum, lucidorumq; corporum. Alijs ita hic sensus definitur. Visus est potentia sensitua, ordinata in neruo oculi optico,*

Visus quid

COMMENT. PHÏS.

optico, ad apprehendendã formam eius, quod formã
tur in humorem crystallinum, ex similitudinibus cor=
porum habentium colorem, quæ idola ueniunt per
corpora perspicua & radiosa, in effectu ad superfici=
em corporum tersorum, quales sunt oculi. Vt autem
uisus est omnium sensuum nobilissimus, & plurimum
inseruiens discentibus, sic tractatio quoq; de Visu cæ=
teris est difficilior. Non tam quod ad obiectum & or=
ganum, quàm quod ad modum uisionis describendum
attinet, in quo doctissimi homines mire inter se uari=
ant, à quibus etiam hanc controuersiam omnino pe=
tere oportebit, prolixius tractatam. Nobis hic satis
erit, tenere obiectum, organum, medium, & aliquo=
usq; modum huius uisus operationis. Hinc quoque
intellectum secundæ definitionis facilius assequemur.

Tractatio
de uisu
quare dif=
ficilis.

Obiectum
Visus.

QVINTO: Obiectum uisus in genere est ip=
sum Visibile, hoc autem tres habet species, scilicet, lu=
cem, lumen, & colorem, quæ tria sunt obiecta ipsius
uisus specialia. Porro corporum alia sunt non opaca
uel non tegentia, & horum quædam sunt lucida &
luminosa, ut Sol, luna, stellæ, ignis, gemmæ pleræq;
& similia, quæ in opaco, inq; tenebris posita, tamen
lucent, & tenebras illuminant & discutunt, ac in te=
nebris uidentur. Alia uero non opaca, sunt quidem
non lucida, sed perspicua tamen, hoc est, liquida, trans
lucida, & transparentia, quæ Græcis διαφανῆ uo=
cantur, ut aqua, aër, uitrum, gemmæ aliquæ, qualia
neq;

neq; lumen, neq; radios à se remittunt, neq; tenebras discutiunt. Sed tamen media ipsa non impediunt à longinquo uideri lucem, lumen, radios, colorem, Corporum alia sunt opaca et tegentia, hoc est, neq; lucida neq; perspicua, qualia sunt, quæ obiecta luci aut luminis, tenebras inducunt. Sicut terra interposita diame- traliter inter lunam & solem, inducit ecclipsim lunæ, & tenebras. Sic terra opposita soli, inducit noctem. Sic paries undiq; clausus, inducit tenebras. Talia opa- ca sunt terra, ligna, lapides, aliaq; crassa & terrestria corpora pleraq; aut fumosa. Hoc discrimine corpo- rum obseruato, iam rectius intelligentur definitiones sequentes.

SEXTO. Lux est Qualitas uisibilis in corpore **Lux** quid. lucido, mobilis ad motum eius cui inest, non ab alio extrinsecus defluxa. Ita lux Solis abit & redit cum corpore solis. Vel Lux est actus corporis lucidi, qua- tenus lucet. Est autem hæc qualitas indita lucidis tan- tum corporibus, statim à prima creatione, ex nulla admodum elementari mixtione. Nam simplicissima quæq; corpora sunt fere lucidissima, ut Sol, Luna, Stellæ, ut corpora clarificata post resurrectionem. Est enim lux creata ante omnia mixta corpora, etiam ante solem & lunam, die primo, iuxta illud. Fiat lux, & facta est lux. Est item Lux quasi anima mundi, uegetans utcunq; inanimata quoq; corpora, & quasi Lumen exhilarans. Lumen est actus perspicui, quatenus est quid.

f perspicuum.

COMMENT. PHYS.

perspicuum, opaco tamen terminatum. Vel Lumen est qualitas uisibilis, à luce deriuata, tanquam imago. Sicut autem lux uidetur per lumen, sic lumen uidetur per umbram, qua terminatur & describitur, nimirum terminis opaci & umbrosi corporis. Sicq; plane Lumen est Qualitas uisibilis, quam corpus opacum re-

Radius uisus quid. cipit, à lucido corpore. Visus autem, ut isti uocant, radius, est lumen pyramidale, multiplicatum ab obiecto uisibili, praesertim lucido, continuata generatione luminis ad oculorum uisum. Ita ergo per radium uisuum species, idolum, & figura rei uisibilis peruenit ad uisum, cui offertur, per medium perspicuum, cuius quidem radij basis est in re uisa, conuexa autem in oculo

Radius uisus duplex. uidente. Quomodo autem hic radius sit duplex, scilicet rectus & obliquus, uel reflexus & refractus, non est huius loci tractare, uerum ad artem opticen, hoc est, perspectiuam pertinet, de qua extat Commentarius, de Perspectiua communi inscriptus, à quo peti debent pleraq; alia, ad hunc sensum Visus eiusq; obiecta & modum pertinentia.

Color quid. SEPTIMO: Color est extremitas corporis perspicui in terminato, hoc est, Color est Qualitas uisibilis, in extremitate corporis opaci terminata, quae perspicuum tangit, & beneficio luminis uidetur. Sicut enim lux corpora, quae alioqui non lucent, reddit perspicua, ita lumen perspicua & opaca corpora mixta facit colorata. Efficiens causa coloris est lux ipsa, & per-

perſpicuum, & commixtio primarum Qualitatum elementarium in corporibus mixtis tantum, quia incorporea, & corpora ſimplicia, ut cœlum, ſtellæ, elementa proprie non ſunt colorata, ſed lucida, aut διαφανῆ, aut mere opaca, ut terra. Quare etiam ſic fini- tur. Color eſt qualitas ſecunda, uifiſibilis, à lumine ignis & perſpicio aëris & aquæ, atq; ab opaco terræ profecta, cooperantibus primis qualitatibus. Species Coloris 7, autem coloris ſunt ſeptem, quia duo ſunt extremi colores, & tanquam parentes aliorum, ſcilicet Album, à lumine & caloris multitudine. Nigrum à lumine paucitate & frigidi multitudine. Quinq; autem ſunt mediæ colores, uel mixti, ſcilicet Rubrum ex commixtione albi & nigri. Flauum ex pluri albo, & pauciore rubro. Croceum ex pluri rubro, & pauciore albo. Viride ex pluri nigro, & rubro pauciore. Purpureū ex pluri rubro, & pauciore nigro. Ad has ſeptem ſpecies colorum refer & reliquas à Gellio, lib. 2. cap. 26. & ab alijs additas.

OCTAVO: Medium ipſius uifiſus eſt perſpicuum, Medium uel διαφανῆς, ut liquidus uel perſpicuus aër, uel aqua, uel gemma, uel uitrum, & ſimilia perſpicua. Quòd ſcilicet corpus perſpicuum, ſaltem in extremitate, qua coniunctum eſt colori, ſit translucidum, in quod color à lumine excitatus & illustratus, remittit à ſe ſpeciem puram oculis offerendam, uti pleriq; exiſtimant. Organum uero eſt ipſius Viſus oculus,

C O M M E N T . P H Y S .

quales natura plerisq; animalibus indidit binos, ut alter alterius defectum suppleat, ut alter alterum adiuuet, eosq; tanquam speculatores sub fronte posuit.

**Neruus
opticus.**

Ceterum neruus opticus, hoc est, uisuum à cerebro descendens, bifurcatim quasi in duos ramos diuiditur, quorum dexter ad oculum dextrum, sinister in oculum sinistrum protenditur. Quo quidem neruo absolvitur visionis operatio, dum ab oculis susceptæ species

Oculi partes.

per eum neruum tanquam per aditum mittuntur ad cerebrum, & ad sensum communem. Oculus deinde constat pupilla, sita in cornea membrana, media, quasi lumine scintillans, & uim speculi habens, adeo ut intuenti referat totam hominis fere speciem. Item oculus quatuor membranas habet, & tres humores, quas membranas Plinius & Medici uocant tunicas callosas, aut pelliculas duriusculas, quarum extrema pinguior & solidior, alba, à craneo demissa, circumligat oculum, ne humores eius congelascant, aut contrà diffuant. Deinde Vaea cum Secundiuâ complectitur humorem Albugineum, post Aranea cum Retina complectitur humorem Crystallinum, cui proximus est Vitreus humor. Deniq; Cornea cum Sicarote, oculum & alias pelliculas & humores coaugmentat, qui humores puri & liquidi oculo sunt infusi, ut is sic humectatus facilius recipiat uisibiles species, sicut & membranæ illæ quatuor sunt pellucide, ut in eis rerum uisibilium species, tanquam in

speculo

Speculatores fulgeant. Sed reliqua de oculi anatomia a Medicis quere.

NONO: De modo quo fiat hæc operatio uisionis, De modo mirè inter se doctissimi quoq; uariant, ut disputat uisionis Macrobius in septimo libro, capite decimo quarto Sa: uariæ opi-
 ternalium. Prima opinio est Opticorum, & quo- niones.
 runt etiam Philosophorum, uisionem fieri per in-
 etum & egressum radij uisui linearis, emissi à pupilla
 per medium διαφανές usq; ad rem uisibilem, nempe
 corpus uisibile, cuius lucem, uel lumen, uel colorem &
 speciem quoq; idem ille radius in oculum regrediens,
 utpote reflexus aut refractus secum reportet & offe-
 rat oculis, atq; inde per neruum opticum sensui com-
 muni ad cerebrum. Secunda opinio est Peripateti-
 corum, qui putant uisionem fieri hoc modo, quòd spe-
 cies, forma, & idolum spiritale quasi progrediatur à
 re uisa per mediam διαφανές, usq; in pupillam ocu-
 li, qui suscipiat id idolum refulgens in se, sicut specu-
 lum suscipit imaginem intuentis se. Sic ergo Optici
 censent, uisionem fieri extra mittendo radios ab ocu-
 lis in obiectum uisibile. Peripatetici contrà censent,
 uisionem fieri intus suscipiendo speciem obiecti uisibi-
 lis in oculos. Tertia opinio est Platonicorum, uisio-
 nem fieri per συνάραξη, id est, corradiationem,
 nempe per concursum radij uisui, & idoli uisibilis,
 quæ sibi obuiam ueniunt in medio diaphano, ita ut ra-
 dius susceptum idolum ex medio diaphano transpor-

C O M M E N T. P H Y S.

tet secum in oculos . Sicq; Platonici censent uisionem fieri, & extra mittendo radium, & intus suscipiendo idolum, cuius sententiæ ipse Plato quoq; autor est in Phædro, & uidetur maxime probabilis esse. Verum Lactantius de opificio Dei, capite octauo, quamlibet istarum opinionem negat, dicens . Per pupillam & per lucidas membranas oculi sensus ille (qui dicitur mens, hoc est, spiritus uisuius, uel potentia uisua) ea quæ sunt foris transpicit, ne forte existimes aut imaginum incursione nos cernere, ut Philosophi dixerunt. Quoniam uidendi officium in eo debet esse, quod uidet, Non in eo quod uidetur, aut intensione aëris cum acie, aut effusione radiorum. Quoniam si ita esset, tardius quàm oculis aduertimus, uideremus, donec intensus aër cum acie, aut effusi radij ad id quod uidendum esset, perueniret, Cum autem uideamus eodem momento temporis, plerunq; uero aliud agentes, nihilominus tamen uniuersa, quæ contrà sunt posita, intueamur, uerius & manifestius est mentem esse, quæ per oculos ea quæ sunt opposita, quasi per fenestras lucente uitro, aut speculari lapide obiectas . Et idcirco mens & uoluntas ex oculis sepe dignoscitur. Hæc Lactantius, cuius hic uerba recensui, ut huius controuersie autoritas penes ipsum esset . Et huius quartæ opinionis astipulator est quoq; Plinius in undecimo libro, capite tricesimo septimo dicens . Neq; ulla ex parte maiora, quàm ex oculis indicia animi cunctis animalibus

animalibus sunt, sed maxime homini, & reliqua uerba Plinij omnino uide ibidem. De oculis plura etiam Cœlius in libro primo, capite quinquagesimo primo sui Commentarij, & infra eodem libro, capite decimo, ubi dicemus de alijs quoq; sensibus, quomodo suscipiant species sensibiles.

D E C I M O: Tria sunt omnino ad uisum necessaria, cuius quidam operatio fit sine mora in momento, atque (ut isti aiunt) in instanti, hoc est, in temporis puncto, quia non est celerior agiliore sensus externus, quàm uisus. Primum ergo opus est radio oculi & idolo uisibilis rei, in quorum utrunq; spiritus uisuius se intendat. Secundo, aëre uel aqua, aut alio medio diaphano & perspicuo, ita tamen, ut iustum spaciū intersit inter oculos & obiectum. Tertio, Corpore lucido uel colorato, quod ministerio luminis uideri queat. Ita quidem, si motus eius corporis sit moderatus, si instrumentum, id est oculi sint non corrupti, eo quidem corpore offenso & deprehenso desinit intentio, neq; uisus progreditur longius. Quæ intentio si nullo corpore impedita longius pergat, recta non permanet, sed scissa in dextrum leuunq; diffunditur, quasi circulariter. Hinc est, quod ubicunq; terrarum aut maris steteris, uideris tibi quandam cœli conclusionem uidere, quæ conclusio uocatur Horizon, id est, terminus, definiens &

C O M M E N T . P H Y S .

concludens uisum . In plano autem & recto uisus non potest pergere ultra 180. stadia , quæ est semidiameter

Horizon- ter Horizontis, hoc est , quatuor miliaria germanica
tis semidia- & semis . Diameter ergo Horizontis sunt 360. stadia,
meter. id est , nouem miliaria germanica . Circumferentia
Horizontis autem totius Horizontis sunt 1131. stadia, circiter 23.
diameter. miliaria germanica . Itaq; area totius Horizontis sunt
Horizont. 3959. stadia, hoc est , circiter centum miliaria ger-
circumfe- manica . Atq; hæc de plano tantum intellige . Nam de
rentia. superiori loco, aut etiam de inferiori , sursum longi-
Horizont. us certe uidemus, utpote solem, lunam, cœlum , stel-
area. las, turres, maria . Sic Strabo ille apud Plinium in 7.

capite 51. de Lylibæo Siciliae promontorio uidere potuit 335000. passuum naues egredientes portum

Visus cum Carthaginis . Ceterum magna est uisui cum tactu
tactu affi- communio & affinitas . Nam æque oculis uidentur,
nitatis. medio tamen colore aut luce : atq; tactu tanguntur,

media tamen Qualitate tactili, hæc quinq; scilicet,

Sensibilia magnitudo, numerus, motus, tempus, figura . Quibus
communia adduntur, locus, spaciū, corpus, æquale, inæquale,

que, & asperum, leue, acutum, obtusum : atq; uocantur
cur ita di- hæc sensibilia obiecta communia, quia communiter
cantur. uisu & tactu percipiuntur, de quorum utroq; hæc-
nus satis sit dictum.

Auditus V N D E C I M O : Auditus est sensus exterior,
quid. auribus percipiens Qualitatem, ex commotione aëris
 prouenientem, hoc est, sonum, medio aëre uel aqua.

Item

Item auditus est potentia sensitiva, ordinata in neruo expulso ad aures, à cerebro, apprehendens formã soni aduenientis sibi, ex commotione aëris, qui colliditur inter corpus percutiẽs, & percussum. Vtraq; hæc definitio ostendit, quòd ipsius auditus obiectum est sonus, medium est aër uel aqua, organum est auris, foris patula, intus autem tortuosa, & flexuosa, ne facile elabatur sonus. Et in imo auris est pellicula quædam super os extensa porosum & siccum, quæ uocatur meninga uel tympanum auris, naturali aëre repleta, & sicut folliculus transmittens aërem sonorum per neruum, ad sensum communem, qui neruus mollior, bifurcatim quasi à cerebro ad ambas aures discinditur, quasi duobus ramis, per quem neruum bifurcatum, audituum spiritus percipit sonum, extrinsecus receptum, qui neruus ab humoribus, & uaporibus soporiferis in dormiente oppilatus & obstructus, non suscipit neq; transmittit sonorum aërem, nisi iusto maior edatur strepitus & sonus, quo feriat intentius, atq; hic est modus auditionis.

Auditus
obiectum
medium et
organum.

Auditio
quomodo
fiat.

D V O D E C I M O : Sonus est qualitas auditu perceptibilis, ex collisione uel scissione aëris, inter binam corpora proueniens. Requiritur ergo tria ad sonum, scilicet, corpus percutiens, ut Citharædi manus percutiens neruos uel chordas: & corpus percussum, ut nerui uel chordæ percussæ in cithara: et aër motus, uel collisus, ut aër collisus à neruis manu percutiente

f s citharam.

C O M M E N T. P H Y S.

citharam. Sæpe tamen aër uice percussæ corporis. Simul & mediæ collisi aut scissi fungitur, ut in sono flis griuirgæue, ut in ruptura panni, aut funis. In quæ duæ partes aëris se mutuo collidentes. sunt causa soni, quia propter rupturam panni, aliusu: corporis scissionem, oportet subito intrare aërem ad replendum locum eum, quem antea opplebat pannus uel corpus intactum, ex quo motu intrantis aëris, partes aëris se inuicem collidunt, ex qua collisione generatur sonus.

Echo quid et quomodo fiat.

Fit ergo sonus uel percussione uel scissione corporum, moto aëre. Est & soni species, quæ Echo dicitur, pulchre ab Ouidio in 4. Metam. depicta, & ab Erasmo in Dialogo Echo, qui est sonus reflexus, & repercussus à corpore sibi obstante, à quo corpore aër repercussus redit ad suum efficiens. Ita sæpe in syluis, montibus, cameratis aut cauernosis locis, in littoralibus, eundem sonum, quem ore emisimus, recipimus, debiliorem tamen, et ultimas tantum uoces eius, quia uirtus reflexa est infirmior quàm directa, Non secus quàm pila proiecta referitur & refertur à corpore, cui impacta erat & illisa, regrediens ad iaculatorem suum.

Echo cur ultimas tantum uoces referat

Soni diuisiones.

DECIMO TERTIO: Omitto hic uulgatas illas & pueriles, tamen si utiles Soni diuisiones, quas, & Grammatici, & Dialectici pueris quoq; solent proponere, contentus dicere, quòd uox est sonus prolatus, ab ore animalis, per naturalia instrumenta, qualia sunt in homine & plerisq; bestijs nouem, scilicet

Vox quid.

cet

cet, lingua, guttur, palatus, labium superius, labium inferius, quatuor dentes primores. Quæ uox ex collisione istorum instrumentorum nascitur, inter quæ reuerberatur aër, in gutture & palato animalis, motu lingue. Verum in genere, centrum soni est illic unde egreditur sonus, uel ubi colliditur aër, qui sonus inde circulariter fertur, & protenditur à centro, æquali distantia.

DECIMO QUARTO: Gustus est potentia sensitua, exterior, apprehendens saporis per linguam, medio humido saliuoso: uel, Gustus est potentia sensitua, ordinata in neruo expanso à cerebro super corpus lingue, ad apprehendendum saporis, mixtos humori unctiuoso, & saliuoso ipsius lingue uel oris. Ita Gustus obiectum est, sapor: organum, lingua cum suo gustante neruo: medium est, saliuosus humor. Sapor est, qualitas gustabilis ex humido digesto in sicco terrestri, per calorem solis, uel ignis, uel qualemcumq;. Diuerso autem modo concoquitur ille humor, & miscetur sicco. Quare etiam diuersæ sunt species saporis, scilicet sapor insipidus, dulcis, amarus, acutus, salsus, acetosus, stipticus, unctiuosus, insuauis, asper, durus, & si qui similes sunt, de quibus consule Medicos, & delicatos Epicureos. Organum est lingua, & neruus à cerebro descendens, ac quasi ramosa, instarq; retis expansus super carnem lingue porosam, quæ imbuta humore saliuoso, percipit

Gustus
quid.

Gustus ob-
iectum, or-
ganum, &
medium.

Sapor
quid.
Species sa-
poris.

C O M M E N T. P H Y S.

Cur egrotantiū gustus depravatus. **Gustus utilitas.** **Olfactus quid.**

pit species saporum, atq; per eum nervum transmittit ad cerebrum. Quia uero febricitantium aut aliorum qui egrotantium sepe pori in lingua crudis, crassis, et corruptis humoribus sunt infecti, ideo plerunq; etiam dulcia sunt ipsis amara, & peregrinum saporum afferunt. Est autem hic sensus Gustus ad prime ad uim nutritiuam, & ad uoluptatem deliciasq; necessarius, tactusq; admodum affinis.

Olfactus quid. DECIMO quinto. Olfactus est sensus exterior, apprehendens odores naribus, medio aëre uel aqua, uel Olfactus est potentia sensitiva, ordinata in duabus carunculis, ordinatis per nares superiores à cerebro, ad apprehendendum odorem, quem affert aër

Odor, obiectum olfactus. attractus. Obiectum olfactus odor est, Qualitas odorabilis, ex sicco concocto, per uim caloris in humido, uel Odor est fumus, per calorem resolutus à re odorifera. Cum enim siccum terrestri coniunctum, uim caloris in humido digeritur & decoquitur, tunc odor nascitur, quem aër naribus ingerit in respiratione assidua, ut poma sicco terrestri decocto, demum fiunt odorifera. Et quia diuerso modo, & inaequaliter siccum decoquit calor, & inaequaliter miscetur siccum

Odorum species. cum humido, hinc sunt diuersae odorum species, quarum uocabula sumuntur à similitudine saporum, uel à subiectis, ut odor aromaticus, salsus, amarus, acutus, acetosus, unctuosus, stipticus, pingis, dulcis, grauis, foetidus, & si quæ aliæ sunt species, illæ referuntur

tur ad superiores. Organum olfactus est sub cerebro, Olfactus proxime supra nasum, in iunctura frontis, & nasi, organum. ubi sunt duæ caruncule cavæ & porosæ, sicut anteriores mammillæ, quæ caruncule cooperiuntur pellucida, recipiente & remittente aërem odoriferum asfidua respiratione instar follis. Est autem olfactus ^{Olfactus} omnium sensuum minime necessarius, adeo ut multa ^{finis.} animalia careant eo, seruit tamen peculiariter ad sanitatem, quia sentit & tangit subtilissime aërem corruptum. Hinc recte dicitur, corpori longe plus nocere grauem & corruptum odorem, quàm cibum aut qualitatem aliam corruptam, & longe peius offendi cerebrum odore graui, quàm ulla alia qualitate. Hi sunt ergo quinque sensus exteriores, per quos interiores sensus suscipiunt ipsas species Qualitatum passibilium, id est, sensibilibus, per quos item sensus, uoluptas aut dolor animo uel corpori quæritur, quorum Tactus & Gustus sunt maxime communes homini cum bestiis, ad uoluptatem & dolorem. Reliqui tamen tres magis sunt homini peculiare, utpote Visus & Auditus ad doctrinam, Olfactus ad sanitatem, ut erudite ex Aristotelis sententia Gellius libro decimo nono, capite secundo disputat.

DE OBJECTIS SENSIBILIBUS, Cap. VIII.

Nihil

Nihil hic admodum de obiectis sensibilibus addam, nisi quod admoneam istorum, quæ capite proximo de proprijs singulorum sensuum obiectis & Ad sentien- de quinque sensibilibus communibus dixi. Deinde obser- di opera- uemus, parum prodesse ad operationem sentiendi, tionem uel organum ipsum, uel medium, uel obiectum, nisi quid requi inter utrunque sit quædam mutua & iusta consensio ac ratur. proportio, nam alioqui sensus facile decipitur ab obiectu suo, & etiam omnino aberrat, ut uel parum, uel nihil sentiat, id quod multifariam accidit, scilicet si organum sit male affectum, ut supra de lingua febricitantis dixi, & de ægris uel hebetibus oculis. Sic Cur ebrijs ebrijs & furiosis pleraque duplicia uidentur, quia ocu- & furiosis lorum acies, radij lumenque alienata mente, & spiritu quæ intu- uis uo turbato, deducitur huc illuc, ut singuli oculi entur du- separatim uideant propter discordiam oculorum. plicia ui- Quare & lufci, ne ebrii aut furiosi quidem, facile du- deantur. plicia uident. Nam utriusque oculi radius semper in unam spectat partem, & eam obliquam. Item si medium sit impurum uel inæquale, male iudicat sensus de obiectis, ut in tenebris non potes uidere colorem oculis: ut caelo obducto nubibus liquidis aut fumosis, male uidemus solis lucem. Sic etiam male de colore panni iudicamus ad candelam, ut longinquius uidens arborum iudicat esse animal. Sic lineas tenuissimas oculi debiles sonos aures uix queunt percipere. Item si colores absint tenui discrimine à contrarijs, ut ab albo &

nigro

nigrouix differens, difficilime deprehendas. Sic oportet esse eam, quam saepe dixi, consensionem atq; proportionem obiecti & medij, & organi, quæ proportio per excessum aut defectum uitiatur, iuxta commune dictum. Quod sensibile excellens corrumpit sensum, sicut & contra sensibile deficiens corrumpit sensum, sed mediocre & proportionale sensibile, conseruat & acuit sensum. Atq; hæc de sensibus exterioribus dicta sufficiant.

DE SENSIBVS INTERIORIBVS. Caput IX.

P R I M O: Sensus interior est potentia sensitiua in animato corpore, quæ species rerum sensibilibus non solum præsentibus, uerum & absentibus percipit, diiudicat, discernit, comparat, atq; diutius conseruat. Sic per memoriam, canis conseruat speciem eius hominis, à quo semel atq; iterum sit percussus. Sic per Phantasiam, canis hero suo adulatur, ignotum uero allatrat. Ita multo nobilior est sensus interior exteriore, tametsi absq; hoc nihil admodum possit sentire interior sensus. Quia sicut fenestra immittit lumen solis aut lunæ, in habitaculum alioquin caliginosum & opacum, sic exteriores sensus per sua organa immittunt species Qualitatum uel rerum sensibilibus, & idola, ad sensum communem, & reliquos

Ad sensum
interiore
quid exte-
rior con-
ferat.

quos

C O M M E N T. P H Y S.

Sensus interior quos interiores sensus. Tametsi uero pleriq; in hominibus numero uariant, atq; etiam superstitiosi sunt, tamen tres. simpliciter dico, tres esse omnino sensus interiores, scilicet Sensum communem, Phantasiam, & Memoriam, qui homini cum bestiis sunt communes.

Sensus communis **SECUNDO:** Sensus communis est potentia sensitiva, interior, apprehendens sibi transmissas species sensibilium, quæ obiectæ sunt sensibus particularibus, & exterioribus, eaq; Phantasiæ offert. Obiectum ipsius sensus communis est, quælibet passibilis & sensibilis qualitas, nempe qualitas tactilis, color, sonus, sapor, odor. Quarum qualitatuum species abstractæ, & multiplicatæ, transmittuntur per nervos sensitivos, ueluti per fistulas aut cannales, ad cerebrum, cui insidet sensus communis. **Organum sensus communis.** Organum huius sensus communis, est anterior uentriculus cerebri (cui cerebro Medici tres cellulas, aut uentriculos, uel pelliculas capaces tribuunt) qui uentriculus anterior plus humiditatis habens, aptus est ad recipiendas quaslibet species, sicut ceræ molliori facilius imprimuntur formæ. Tametsi Aristotele teste, spiritus quoq; uitales à corde progressi, adiuuant sensuum exteriorum & interiorum organa, à cerebro deriuata. Est itaq; sensus communis, origo & radix omnium sensuum particularium & exteriorum, à cuius organi centro omnes nervi illi sensitivi progrediuntur, ac inde per sua corporis membra & organa disperguntur à cerebro, instar retis expansi

expansi, qualis est neruus tactilis, opticus, audituus, gustabilis, olfactuus.

TERTIO: Tria sunt officia uel operationes Sensus cō-
 ipsius sensus communis, primum cognoscere & discernere actus & operationes sensuum exteriorum, operati-
 hoc est, sentire & iudicare utrunq; quod caro tangit, ones.
 oculus uidet, &c. Item deprehendere cessationem eo-
 rum, hoc est, sentire quod oculus non uidet, auris non
 audit, &c. Secundum est, discernere & diiudicare ob-
 iecta exteriorum sensuum, presentia uel absentia,
 quantum inter se conueniant aut dissentiant, ut per-
 cipiat hoc esse calidum, illud frigidum, hoc dulce, illud
 album, hoc sonorum non esse nigrum, hoc gustabile nō
 esse sonorum. Sic ergo planissimum est, quod Medici
 dicunt. Sensum communem esse eum, qui tangit, uidet,
 gustat, audit, & olfacit, atq; hinc etiam nomen habere,
 quod is communiter sensuum exteriorum officijs
 fungitur. Tertium officium est, cognoscere & diiudi-
 care propria sensibilia communia, quæ sunt septem,
 ut supra dixi, scilicet magnitudo, corpus, numerus,
 motus, tempus, locus, figura. Hæc enim proprie cog-
 scit ille & diiudicat, quæ tactus atq; uisus non nisi
 improprie, medijs qualitibus aut coloribus appre-
 hendi.

Q V A R T O: Phantasia est potentia sensitua Phantasia
 interior, imprimens sibi alius species sensibilibus, quid.
 presentium uel absentium; atq; ex his similes species
 g sensibiles

COM M E N T. P H Y S.

sensibiles aut intentiones, conceptuq; eliciens. Sic ouis uiso lupo, elicit conceptum inimicitiae. Sic canis baculo uiso, elicit conceptum percussiois. Sic equus audito

Phantasiae classico, elicit conceptum praelij. Huius obiecta mox obiectu & infra in enumeratione officiorum eius indicantur. Or

organum. ganu uero phantasiae est medius uentriculus cerebri, paulo sicciore anteriore, ut species receptas a sensu communi, per nervos diutius retineat. Sicut cera siccata

Phantasiae durabilius, retinet formas impressas. Habet enim phantasia quinq; officia. quorum primum est, species sibi a sensu communi oblatas imprimere altius, in absentia quoq; obiecti. Secundum discernere & diiudicare certius atq; exactius a sensu communi cognita. Tertium cognoscere substantiam particularem et singularem, uel accidens singulare, ut infra eod. cap. 11.

Quartum elicere ex specie sibi obiecta, aliam similem aut dissimilem speciem, sensu exteriori quoq; perceptibilem, cum offertur illi, ut uidens Lipsiam, iudicat eam similiores Halae quam Vuitenbergae, ut uidens leonem pictum, concipit quoq; eius gestum & impetum. Sic Andromache a uiso Ascanio concipit speciem sui Astyanactis in 3. Aeneid. uel etiam concipere uarias & monstrosas quoq; species ac imagines, quarum similes sensui exteriori uix unquam offeruntur, ut concipere centaurum, ex homine & equo conflatum, ut minotaurum concipere, ut imaginari & concipere talia monstra, qualia Horatius in principio artis poeticae

ticæ describit. In hac Phantasia mire ualent, ac agiles Phantasia
 sunt Melancholici, Cholerici, Somniantes, Furiosi, quibus
 Phrenetici, Febricitantes, Ebrij, & huiusmodi Φαυ-
 γιλior. Τασμοί, atq; male, & grauius affecti, spe, leticia,
 metu, dolore, cupiditate, amore, &c. hoc quartum of-
 ficiū uocant isti, speciem cum specie componere &
 comparare. Quintum est, elicere ex specie sensibili
 imaginariū conceptum, hoc est, intentionem. Et in-
 tentio est species insensibilis rei non corporeæ, neq; quid-
 sensu exteriori perceptæ, sed tantum imaginatione
 conceptæ. Vt cum in aliquo concipio esse qualitatem
 aliudue accidens incorporeum, insensibile, & imagi-
 nariū, cuiusmodi rebus aliquando, per figuram pro-
 sopographiam uel προσωποπιτῶν persona & spe-
 cies corporea sensibilisq; affingitur, ut Virg. Fa mā,
 & Ouidius Famem, Inuidiam, Somnium descripsit.
 Vt alius alij rei incorporeæ affinxit personam corpo-
 ream. De qua prosopographia est apud Erasimum in
 2. Cop. cap. 5. Huiusmodi imagines insensibiles atque
 mirabiles, & monstrosas cogitationes sibi fingunt co-
 gitabundi & melancholici, ut de speciebus iam dixi.
 Atq; hoc uocant isti componere & comparare in-
 tentionem cum specie, & speciem cum intentione,
 sicut ouis uiso lupo, concipit inimicitias, quas nati-
 uas lupi cum ouibus exercent. Atqui inimicitia est spe-
 cies insensibilis exteriori sensu. Non autem pari modo
 in homine & bruto operatur phantasia, namq; homo

C O M M E N T. P H Y S.

non modo cogitat aut imaginatur, sed diuersissimis modis ac formis, ut iam de Melancholicis dixi. Bruta uero uno quasi modo semper in specie sua imaginantur & cogitant. Sic quaelibet hirundo nidum facit eodem modo, quaelibet ouis concipit eodem modo à lupo metum, quaelibet perdix eodem modo decipit aucupem sese paulatim subluendo, ut infra eod. cap. 17. Homines uero, qui probe istas species à rebus corporeis, & imagines uel intentiones à rebus incorporeis concipere, & quasi præsentes sibi ob oculos pingere possunt & effingere, ἐνφρανασιωτοῖ, id est, imaginatiui appellantur, de quibus Fabius in 6. cap. 3. & in 8. cap. 3. & 10. cap. 7. Phantasiam uero in ho-

Ratio par-
ticularis.
Memoria
quid.

mine ac brutis uocant rationem particularem, quia particularia & singularia, non uniuersalia concipit. **Q V I N T O:** Memoria est potentia sensitua, interior, conseruans diutius & longo tempore, species & intentiones obiectorum sensibilium absentium, atq; subinde referens eas species phantasiæ & cogitationi. Est ergo memoriæ, & meminisse nondum oblita, & reminisci, hoc est, oblita recordari. Huius obiecta sunt eadem, quæ ipsius phantasiæ, scilicet species, & intentiones, uel imagines, ut ex definitione patet. Organum memoriæ est, posterior cerebri uentriculus. Quare & obliti alicuius scalpimus fere occiput, qua parte sunt nerui, à cella memoriæ protensi, unde refrigeratur uis memoratiua. Hæc autem quanta sit in brutis

brutis cum phantasia, infra eod. cap. 17. & 25. de Memoria hominis dicitur.

DE SPECIEBUS SENSIBILIBUS. Caput X.

PRIMO: Ut eo minus huic sensuum tractatio: species ni deesset, hoc atq; sequens caput subtexui, quo sensibilis melius obiecta sensuum atq; officia intelligerentur. quid. Itaq; species sensibilis, est qualitas passibilis, quæ immaterialis & spiritalis, à sensibili obiecto, uel eius si. Species multitudine progrediens, per se, uel per accidens motus sensibilis uel sensum exteriorem uel interiorem, recepta organo nominis sensituius, quales species Græcis uocantur $\Phi\acute{\alpha}\sigma\mu\alpha\tau\alpha$ uel $\Phi\alpha\upsilon\tau\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha\tau\alpha\kappa\alpha\iota$. $\epsilon\acute{\iota}\delta\omega\lambda\alpha$ uel $\epsilon\acute{\iota}\delta\eta$ Latinis autem uisa, uisiones, imagines, species, conceptus, quæ nullam plane habent materiam Physicam, sed tantum Mathematicam materiam, ut pote formam, et quæ circa eam constat figuram ex quarta specie qualitatis. Atq; hæ species non quidem in sensu exteriori ullo manent atq; durant, uel momento diutius, sed in sensu interiori perdurant, ut species à qualitate tacti li, à colore, à sono, sapore, ab obiecto communi mouet sensum suum, & afficit, ad quem multiplicata, id est, continue producta à suo obiecto per medium ad organum, & inde ad spiritum sensituum, sicut radius multiplicatur, id est, continue producitur à sole, uel

Subiectum
specierum
sensibilium.

C O M M E N T. P H Y S.

lucē in oculum & in spiritum uisuum, perpetuum & continuus: mouet inquam, species sensum exteriorem, uel interiorem. In genere ergo hic nomino sensibilem speciem qualiscunq; mouet quemlibet sensum.

**Species
sensibilis
duplex.**

S E C V N D O: Species sensibilis alia est progressa à re materiali uel sensibili, per exteriorem sensum, ut species qualitatis tactilis, coloris, soni, saporis, odoris, obiecti communis. Alia species sensibilis, est progressa à similitudine rei uel obiecti sensibilis, quæ similitudo aſt materialis. Atq; ita hæc species tantū imaginaria est, & per phantasia solummodo perceptibilis & sensibilis, quæ intentio uel Imaginatio, aut Imago supra à nobis uocabatur cap. proximo. Finguntur ergo intentiones uel imagines à similitudine specierum, progredientium de re sensibili, per exteriorem sensum, cuiusmodi significantur uocabulis uirtutum, uitiorum, habituum animi, qualia sunt etiam uocabula naturalis potentiæ uel impotentia, significativa, item uocabula affectuum, & interioris potentiæ animalis, item uocabula relationum internarum, quæ

**Vnde finguntur
imagines.**

Entia rationis.

istis uocantur entia rationis, quia ratione & imaginatione tantum non sensu exteriore percipiuntur. Et in summa, res nullo exteriore sensu comprehensibiles, sed phantasia brutorum quoq; & bestiarum perceptibiles, uocantur intentiones.

Intentio.

**Modus
sentiendi.**

T E R T I O . Modus ergo sentiendi communiter hic est, cum in hæc species sensibiles, in hæc intentiones, phan=

phantasmata & imagines, se intendit spiritus sensitivus, eisdemq; se assimilatur & accommodat, rite iuxta proportionem & consensionem, cuius supra eodem, cap. 8. memini. Tum demum operatio sensitiva exterior, uel interior absoluitur. Non enim sufficit obiectum externum materiale, uel internum immateriale, nisi & quedam inde species per iustum medium ab eodem obiecto qualicumq; modo fluat, & quasi radios immittat ad spiritum sensitivum, qui exterior in nervis sensitivis residet, interior uero spiritus, uegetans sensus interiores, in uentriculis cellisq; cerebri inhabitat, aut in membro uitali alio, quod æquiualeat cerebro, in animalibus imperfectis.

D E S I N G U L A R I B V S.

Caput XI.

PRIMO: Officium phantasiæ tertium, supra eod. cap. proximo indicauimus esse, ut cognoscat substantiam singularem, & accidens particulare: quod non ita intelligi conuenit, quasi reliqui sensus uniuersalia percipiant, non autem particularia, quia reuera sensus est singularium, intellectus autem uniuersalium, hoc est, sensus exterior præsertim & interior, neutiquam uniuersalia percipere & intellectus cognoscere potest, quippe quæ solus intellectus cognoscit, ut infra eod. capite 22. Veruntamen sensus & uniuersalia.

C O M M E N T. P H Y S.

præfertim phantasia, apprehendens singularia obiecta, colligit ab illis species quoq; singulares, & eas species imaginesq; conceptas, atq; ab obiectis eorum abstractas, intellectui transmittit diiudicandas. Atq; hoc est, quod Aristoteles ait. Sine phantasia, id est, specie uel imagine abstracta, non fieri intellectionem. Nam intellectus, quamuis uniuersalia solus intelligit, tamen etiam sic cognoscit singularia.

Nihil sensu   **SECUNDO:** In uniuersum nulla substantia
ullo perci- nec corporea, nedum incorporea, nullum deniq; acci-
pitur sine dens alioqui per se non sensibile, corporeum uel incor-
medijs qua poreum, potest ullo sensu exteriori uel interiore per-
litatibus cipi, sine medijs qualitibus passibilibus, hoc est, sensi-
passibili- bilibus, qualia sunt obiecta sensibilia propria, quinq;
bus. scilicet, qualitas tactilis, color, sanus, sapor, odor, &
 obiecta communia, de quibus supra. Hinc patet quod
 Aristoteles inquit, accidentia pleramq; partem con-
 ferre ad cognitionem substantiæ, atq; eius, quod quid
 est. Sic ergo essentia rei materialis uel incorporeæ est
Obiectum obiectum proprium ipsius intellectus, ut infra eodem
proprium cap. 20. & 21. Sic Phantasma, id est, species sensibilis
intellectus, diiudicata, reseruata & æstimata, est obiectum pro-
Obiectum prium ipsius sensus interioris. Et sicut intellectus est
proprium ratio uniuersalis in solo homine, ita sensus interior
sensus in- est ratio particularis in homine ac brutis. Sensibile
terioris. autem materiale est proprium obiectum sensus exte-
 rioris.

DE SOMNO. CA.

put XII.

PRIMO: Cum ipsius sensus communis atq; exterioris affectio sit Somnus & Vigilia, recte ergo sensibus hæc materia subnectitur. Itaq; Somnus est impotentia & cessatio sensuum, propter fatigationem uigilandi, à calore & fumis crassis orta intrinsecus. Inquirimus autem somni causus fere hoc modo: ad formam & essentiam somni pertinet, ut in dormiendo calor naturalis colligatur aliquantum, subtrahitur ab exterioribus membris, quæ tum nonnihil frigescent ad interiora, uitalia præsertim, quæ magis calefcunt inde, ut experientia docet per digestionem alimenti, quæ per calorem intus collectum, facilius absoluitur, ut postea dicam de causa finali.

SECONDÓ: Materia autem circa quam uerisatur Somnus, sunt interiora membra uitalia, ut cor, à quo oriuntur spiritus uitales & motus, ut infra eod. capite 16. Quæ autem corde carent animalia, aliove principali membro, illa habent alia æquiualentia membra. Item cerebrum & nerui sensitiui, & uenæ arteriæq; quæ obstruuntur fumis, ut nequeant suo fungi officio. Sic itaq; exteriores sensus quinque, & sensus communis interior, afficiuntur atq; patiuntur à somno. Non ergo animæ uegetatiuæ, neq; rationa-

COMMENT. PHYS.

lis, non solius corporis, sed animæ sensitivæ, id est, operationum sensitivarum, & organorum sensitivorum affectio est somnus.

Somni causa efficiens

TERTIO: Efficiens causa somni est, primo calor naturalis, sese ab exterioribus membris ad interiora subducens aliquantulum, atq; euehens sursum fumos crassiores à nutrimento ac aliunde, ut ad caput & cerebrum ascendant, qui fumi frigefacti, & in humores quasi resoluti à natiua cerebri frigiditate rursum inde descendentes, obstruunt meatus ipsos spirituum, à corde surgentium aut sanguine. Quibus spiritibus nonnihil destituti nervi sensitivi exteriorum sensuum. Et interioris præcipue sensus communis item clauduntur & obstruuntur, ut nequeant species sensibiles sentire & suscipere, penitusq; transmittere. Sic ergo fumi isti, & frigiditas cerebri, adeoq; cor ipsum & cerebrum, sint item causæ efficientes somni. Quo ergo copiosius & crassius fuerit nutrimentum & cibus, eò quoq; plures & crassiores ab illo fumi surgunt, dum coquitur à calore naturali. Sicut à carne uel ab ossa surgunt uapores, dum percoquitur in olla, uel assatur, qui fumi profundiore quoq; & longiorrem somnum cient, ut apparet in pueris, & operarijs lassis. Nam puericum propter caloris cibum digerentis copiam natiuam sint uoraciores, & alioqui etiam humidiores, plus dormiunt cæteris. Sic labor non immodice fatigans, sed iusta proportione calorem naturalem

Plures & crassiores fumi unde.

naturalem intendit & excitat, qui cibos eò fortius concoquens, resolvit ac maturat, à quibus deinde fumi surgunt soporiferi. Quod autem Melancholici non ita multum dormiunt plerunq; , causa est nimia ipsorum frigiditas & siccitas, quia propter caloris debilitatem parum comedunt, & minus quoq; digerunt. Sic & Cholericis, propter nimiam cerebri siccitatem brevior somno quandoq; potiuntur. Quando enim cerebrum præcipue, aliaq; membra humectantur largius paulo, tum somnus quoq; largior & altior inde sequitur, ut patet in edacibus, in largius potis & ebrijs, item in udis pluuiosaq; tempestate, ut in autumno, uere, hyeme, in udis fumosisq; habitaculis & locis. Item patet in illis, quibus sunt grandiora capita, & corpora magis uuida, & grandiora, ut in phlegmaticis, in sanguineis, in magnis bestijs terrestribus accidit. Sic contra pauci somni quædam sunt animalia, uel propter humoris & caloris defectum, uel propter corporis exilitatem, adeo ut de multis dubitetur à Philosophis, an dormiant unquam. Qualia sunt insecta, & uermiculi, & pisces quoq; , tametsi grandes, propter caloris paucitatem non ita multum dormiunt. Veruntamen ratio arguit, etiam si experientia non doceret, omnia Animalia somno potiri, brevior ac remissior saltem, si non prolixo & largo.

Melancho-
lici et cho-
lerici cur
minus dor-
miant.

Multi so-
mni causa.

Pauci so-
mni causa.

Q V A R T O : Finis equidem, propter quem animalia

C O M M E N T. P H Y S.

malia capeſſunt ſomnum, eſt ſanitas. Quies enim conſeruat corpora, iuxta illud.

Quod caret alterna requie, durable non eſt,

Hæc reparat uires, feſtaq; membra nouat.

Sic Ouidius in 11. deſcribit.

Somne quies rerum, placidiſſime ſomne deorum,

Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris

Feſſa miniſterijs mulces, reparasq; labori.

Effectus
ſomni.

Nam cibus & nutrimentum non digeritur melius, quàm in ſomno, per calorem naturalem collectum ad interiora membra & organa digeſtionis, qua completa, purior pars alimenti digeſti fit ſanguis, humectans & irrigans corporis membra per uenas. Denſior autem pars digeſti cibi, & ipſa in ſanguinem, craſſiorem tamen, tranſmutata, auget & increſcere facit membra quibus adiuuatur. Impurior autem pars & excrementoſa de alimento, per uirtutem expulſiuam extra corpus expellitur & emittitur, ut de his ſupra eodem cap 5 diximus prolixè. Sunt porro & alij affectus ſomni, quos experientia iudicat.

D E S O M N I O. C A.

put XIII.

Somnium
quid.

PRIMO: Sicut ſomnus eſt affectio ſenſuum exteriorum, & proprie ipſius ſenſus communis, ita ſomnium eſt affectio euſdem ſenſus communis, & proprie

proprie quidem phantasiæ, ut ex definitione patet. Quia somnium est apprehensio phantasmatum, facta inter dormiendum: & phantasmata, ut supra eod. cap. 10. uocantur imagines, simulacra, & species re- Phantas- rum per Phantasiam conceptæ, ad similitudinem spe- mata quid. cierum externe sensibilium, nam huiusmodi species pleræq; à uigilantibus conceptæ in phantasia reluc- cent sicut imago in speculo, aut in liquida aqua. Sicut aqua turbata, reddit quoq; turbatam & instabilem speciem intuenti, si spiritu ac meatu sensitiuo per somnum obstructo & oppleto, phantasia refert dor- mienti confusas species plerunq; in somno, quarum possumus raro, aut uix admodum recordari. Purior tamen ac syncerior dormientis phantasia, sæpe purio- res etiam, meliusq; distinctas species, hoc est, expres- siora somnia concipit & fingit, memoriæq; commen- dat, ut euigilans meminisse queat.

SECUNDO: Somnij causa efficiens est duplex, Somnij scilicet interna & externa. Interna causa est uel ani- efficiens ma ipsa, uel corpus, mens enim sæpiissime dormiente causa du- corpore, & cessante sensu, recogitat ea, quæ uigilan- plex. do cõceperit, & appetuerit aut metuerit, iuxta illud.

Qui amant, ipsi sibi somnia fingunt. Item.

Nec minus hesternæ confundor imagine noctis.

Quicquid, id est, timeo, nec tu mea somnia ride.

Et Cicero in prima Tusculana. agilitatem, atq; adeo diuinitatem humani animi à somnijs probare nititur.

Corporis

C O M M E N T. P H Y S.

Corporis deinde diuersa complexio immittit uarias somniorum species ac simulachra, à quibus, & Medicinaturam corporis, & morbi causas coniectant in ægrotantibus, habentq; ista somnia pro signis & prognosticis sic Cholericus ignea & præcipitia. Melancholicus monstrosa et horribilia, Phlegmaticus aquea & pigra, Sanguineus amœna somnia somniat. Externæ autem causæ sunt uariæ, ut cœli influxus, Elementi circumstantia, necessitatis quoq; aut casus fortuiti occasio. Sic famelicus somniat cibum, ebrius humida, Sic canes, & quædam aliæ bestię somniant. Quin & Deus, angeliq; boni ac mali somnia immittunt hominibus, ut est apud Homerum in 2. Iliad. & Virg in secundo Aeneidos. Talia sunt in sacris literis somnia Iosephi, Pharaonis, Danielis, & similia.

Diuinatio
ex insomnijs.
Somnia
triplicia.

TERTIO : Diuinatio ex insomnijs, ut pleraq; obscura, sic incerta quoq; est, præter illam quæ uocatur prophetia & interpretatio diuina somniorum, ut de Daniele, de Iosepho scribitur. Sunt autem Somnia quædam tanquam singula uel effectus, ut illa quæ corporis complexionem sequuntur, ut illa quæ uigilantis Phantasiam & imaginationem sequuntur, nihil admodum obscuri significantia. Sed quædam sunt instar causæ & occasionis plane in hominis prudentia & coniectura, de arte pendentia, quoad interpretationem, ut si quis bellum somniat, aut pestem, aut amici reditum, aliudue tale, cuius ne meminere

minerit quidem longo tempore ante : quædam sunt mere fortuita, non instar signi, neq; causæ, quæ prorsum uana & obscura sunt, ueluti ægris somnia, & febrilia Somnia appellantur. Verum de hac materia uide Arnoldum de noua uilla, in libro de somnijs, & Arist. in libello de diuinatione ex insomnijs. Extat etiam iustum opus cuiusdam Græci Auctoris, de insomnijs. Macrobius quoq; in primo de somnio, cap. 3. numerat quinq; species somniorum, & plures etiam Ouid. in descriptione Somnij lib. 11. Metamorph.

D E V I G I L I A.

Caput XIII.

Facile à tractatu somni patet, quòd Vigilia sit potentia sentiendi ac mouendi, in corpore Animato, à calore naturali, & spiritu orta. Digestione enim perfectâ per calorem digerentem, & consumptis istis, de quibus iam sæpe dictum est, fumis, calor naturalis rursus ad exteriora membra comeat, aperiens meatus ac spiritus sensitiuos, ante à somno, à fumis occlusos, & quasi torpescidos, redditurq; in hunc modum corpus habile ad præstandas operationes sensuum ac motuum, qui alacriores quasi & cecentiores fiunt, ab illa quiete Somni. Sunt tamen aliæ quoq; causæ accidentariæ, uigiliam aut somnum afferentes, ut labor nimius, morbus corporis, ægritudo

Vigilia
quid.
Vigiliæ
caus. effi.

COM MENT. P H Y S.

do animi, curæ anxie, iuxta illud.

At non infœlix animi Phœnissæ, nec unquam.

Soluitur in somnos oculis uel aut pectore noctem,

Accipit, ingeminant curæ, &c.

Item oculi grauantur præ tristitia. Hæc itaq; de potentia sensitua apprehensiuæ, deq; sensuum exteriorum atq; interiorum officijs, obiectis, affectionibus dixisse sufficiat.

DE VI ANIMAE AP=
petitiuæ. Cap. XV.

Sensitiuæ
animæ di=
uisio.
Appeti=
tus syno=
nima.

P R I M O: Sensitiuæ animæ diximus supra eod. cap 6. duplicem esse uim, unam scilicet appre=
hensiuam, cuius sunt sensus exteriores ac interiores, alterum uero motiuam, cuius sunt appetitus, hoc est, motus animales, quos & Latini uocant perturbatio=
nes, & motus animorum, hoc est, affectus sequentes sensum, & hæc uocatur uis appetitiua. Sunt item mo=
tiuæ potentiæ alij motus, uel sequentes appetitum, ite=
animales, & hæc uocatur uis profecutiua: uel nullum appetitum sequentes, ut uitales motus, et hæc uocatur uis aut uirtus spiritalis infra eod. cap proximo. Itaq;
Vis appe=
tiua quæ. impellitur ad cupiendum aut auersandum id quod sensu quodlibet cognouit & apprehenlit. Sic Canis, speciem carnis oculis uisam, & cognitam imagina=
tione

natione, spe sequitur, & inhiat, fustem autem metu & odio auersatur. Sic pauo laudatus, letatur, gestit ac superbit. Sic equus uictus certamine, dolet, & pudore suffunditur. Operatio uero huius uirtutis appetitiuæ, est ipse appetitus, quem uarijs nominibus dignantur, uocantes eum appetitum bestialem, uel sensum bestialem, quia communis est homini cum bestijs, & uoluntatem irrationalem, sò quòd hæc tanquam uoluntas in bestijs & animalibus ratione carentibus, quæ solo naturæ instinctu & impetu, non electione, neq; libere fertur. In homine uero debet parere rationi, naturæ & conscientiæ, ut infra eodem libro, capite tricesimo. Vocant & hunc appetitum, ut dixi, Sensitiuum, ad differentiam uoluntatis in homine, qui est appetitus intellectiuis, & rationalis, ut infra eodem. capite 24. Et quia ille sensus percepta sequitur. Item appetitum animale, ab anima. Nam alius quispiam est appetitus Naturalis, id est, inclinatio & procliuitas quædam naturalis, in qualibet re non solum animata, uerum et inanimata. Sic dicimus lapidi appetitum inesse ad cadendum deorsum, sic materiæ appetitum inesse ad formam. Et hic nullum neq; sensum, neq; intellectuū sequitur. Sic & corpori animato dicimus inesse appetitum ad cadendum deorsum sua grauitate.

SECUNDO: Duplex est iuxta Platonicos appetitus hic sensitiuus, scilicet Concupiscibilis in epate, tanquam in suo organo, appetens per concupiscentiam

Appetitus
uaria no=
mina eo=
rum q;
causa.

Appetitus
intellecti=
uus.

Appetitus
naturalis.

Appetitus
sensitiuus
duplex;
h pifcentiam

eiusq; or= piscentiam, uel futurum bonum, ut spes, quæ et Cupi-
ganum se= ditas, & Libido appellatur, uel præsens bonum, ut
cundum letitia, quæ & Voluptas dicitur, Et appetitus irasci-
Platonic. bilis, aut uis irascibilis, in corde tanquam in suo organo,
auerfans quasi per iram & odium, & indigne fe-
rens, uel futurum malum, ut Timor, qui & Metus di-
citur, uel malum præsens, ut Tristitia, quæ & Dolor
dicitur. Sunt ergo ita quatuor genera affectuum, &
duo ipsius appetitus obiecta, uel materia, circa quam
is uersatur, scilicet bonum, spe aut letitia appetibile,
& malum, metu aut dolore auersabile, & abomina-
bile quasi. Ex his quatuor generibus omnes aliæ, quot-
quot sunt affectuum & appetitionum species, oriun-
tur. Quamuis autem probe scio, plerosq; Commenta-
rios, & Medicos quoque aliter loqui de horum affe-
ctuum numero & obiectis, malui tamen hic uulgatam
opinionem sequi, quàm alteram illam, præsertim quia
Cicero & huic nostræ consentit, in 3. & 4. Tuscu. Sed
de his infra eod. cap. 30. plura dicam. Nam hæc mate-
ria in affectibus humanis clarius patet. Vtriusq; ap-
petitus tamen organum esse pleriq; putant cor ipsum
& $\Phi\psi\epsilon\upsilon\acute{o}\varsigma$, hoc est, præcordia, atq; itembilis, iecur.
Nam in his affectionibus peculiariter dilatatur, ex-
porrigitur, uel contra angitur atq; arctatur Cor
ipsum, & præcordia, sanguine refugiente uel ad ex-
teriora, ut in appetitu concupiscibili spe, aut letitia,
uel ad interiora, nimirum ad cor, tanquam ad sedem
uitæ

Affectuum
genera.

Organum
appetitus
secundum
quosdam.

uitæ, aut in ui irascibili, metu aut dolore. Huius experientia & rationes multifariam, utriusq; scilicet, problematici, & poëtæ indicant, ut.

Ne possint naturæ accedere partes.

Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis. Item,
Plurimus ignem

Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit. Item
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis. Sic,
Palleat omnis amans.

Obiectum ergo uel materia appetitus est bonum, & Obiectum
malum reuera tale, aut opinione tantum, cuius speciẽ, appetitus
aut imaginem perceptam sensu, offert appetitui phan-
tasia, tanquam probandam uel improbandam. Quod
si phantasia submouens & inuitans affectum, decipitur
ac aberrat, tum etiam appetitus decipit affectam,
& comotam animam, Sic spes lætitiæq; uana, sic me-
tus ac dolor inanis sæpius decipit, & frustratur
animalia, atq; hoc præcipue in insomnijs euenit, cum
phantasia offert appetitui uanas species & futiles.

TERTIO: Causa item efficiens affectuum, & Affectuum
appetitionum, est ipsa mens & consuetudo bona aut causa effi-
cients. praua, iuxta illud.

Mala mens, malus animus.

Vt de consuetudine prolixè Cicero in 1. de legibus
explicat, Item disciplina, uel inscitia. Sic feræ indomi-
tæ, & ingenia effera, tamen mansuescunt discipli-
na, sicut è contra mansueti tandem iniuria ac impro-

C O M M E N T. P H Y S.

bitate hominum aut casuum effrascunt. Item complexio corporum temperata uel intemperata miras appetitiones, ac uarias ingerit. Sic Sanguinei sunt hilares ac leti, propter sanguinem multum clarumq; , ac spiritum puriorem ac lucidum quasi. Sic Cholericici sunt iracundi, propter sanguinem calidiorem, non ita clarum, & spiritum spissorem. Sic Phlegmatici segnes sunt propter sanguinem tenuem, & aquosum, ac minus calidum spiritum. Sic Melancholici sunt semper tristes, & meticulosi, propter sanguinem turbidum, crassum, frigidiorum, & propter spiritum impuriorem, ac tenebricosum quasi. Ideoq; & solitudine gaudent, sicut contra frequentia & luce Sanguinei. Ita est sociabilitas maxima animæ cum suo corpore, quoad effectus quoq;. Atq; hoc significat aperte Virgil. in sexto, dicens.

Quantum non noxia corpora tardant.

Terreniq; hebetant artus, moribundaq; membra,

Hinc metuunt, cupiuntq;, dolent, gaudentq;, nec auras

Respiciunt, clausæ, tenebris, & carcere cæco.

Hanc corporum qualitatem, & inclinationem ad quælibet appetenda plurimum illiciunt, irritant, ac prouocant, influentiæ cœlestes, planetarum præcipue & signorum, unde cientur ægri tudines animæ, id est, affectiones, sicut & morbi corporum. Quò uero temperatior est complexio corporis sensitiui, eò puriores quoq;, & magis generosos habent affectus, melioraq; appetunt.

appetunt. Sed cauere oportet, ne praua consuetudo
& mala mens hanc generositatem subuertat.

DE VI ANIMAE PRO-
secutiua. Caput XVI.

P R I M O: Superiore capite diximus, quòd mo- **Prosecutiua**
tiua uis animæ Prosecutiua est, quæ habet mo- **ua uis quæ**
tus animales, sequentes appetitum, quam & Medici
uocant uirtutem Motiuam animalem. Et hic motus **Motus a-**
animalis est, quo corpus animatum ab appetitu ille- **nimalis.**
ctu n, mouetur loco, uel totum, uel aliqua parte sua,
ut quatenus potest prosequatur bonum, aut refugiat
malum, sic canis corpore suo refugit ictum, sed appe-
titam carnem, aut feram prosequitur cursu. Eadem
ergo sunt obiecta motus animalis, scilicet bonum uel **Obiecta**
malum, quæ ipsius appetitus. Cuius quidem appetitio- **motus a-**
nis hic finis est & effectus, tametsi motus ille impe- **nimalis.**
diatur sæpiissime, etiam inuito & reluctante appeti-
tu, ut pote cum propter difficultatem aliquam nequit
animal assequi bonum affectatum, aut effugere & de-
clinare malum, ut qui morbo implicatur, uel qui uin-
culis aut carcere detinetur. Vt canis fugacem feram
insequens, frustra hæret hians.

Iam iamq; tenens similisq; tenenti

Increpuit, malis morsuq; elisuq; elusus inani est.

S E C V N D O: Causa efficiens huius motus ani-

h 3 malis.

C O M M E N T. P H Y S.

malis præter appetitum impellentem, est spiritus fluens à corde, quod Cor est principium ac fons totius uitæ in corpore animato, operationum naturalium, spiritualium, atq; animalium, suppeditans sanguini, nervis & organis suum cuiq; fomentum, id est, spiritum uiuificantem, sensituum & motiuum, ut probat Arist. in 3. de partibus animal. cap. 4. Atq; hic spiritus

Spiritus uitalis quid. est corporeus fumus ualde subtilis, ab humore & uapore subtili, ex corde ortus, ope caloris naturalis, atq; toti corpori animato per arterias uenasq; diffusus, quod recreat: quæ recreatio, & agitatio spiritus ab anima et corde procedentis in corpus omne, uocatur

Virtus spiritalis. tur à Medicis uirtus Spiritalis, ab eodem spiritu: aut Vitalis, eo quod inest semper omnibus & solis uiuentibus animantibus, sed non plantis. Quia in plantis operatur tantum uirtus naturalis, id est, uegetatiua anima, ut supra eod. cap. 5. Estq; hic motus uitalis, & spiritalis in arterijs ac uenis, quæ sunt sparse ac tense per omnes corporis partes, tanquam in organis proprijs. Nam arteria est conceptaculum spiritus uitalis, mixti confusiq; cum sanguine. Sed uena est conceptaculum sanguinis, mixti confusiq; cum spiritu uitali. Sic plus spiritus est in arteria, & plus sanguinis in uena. Et Motus quem ciet hic spiritus, primum est duplex, scilicet Pulsus & Respiratio Pulsus est intensio ac remissio motus uitalis, non arbitrarij in corde & arterijs, alijsue membris æquipollentibus. Respiratio est

Virtus uitalis.

Arteria.

Vena.

Pulsus.

attractio

attractio & remissio spiritus à pulmone per arterias. Respirationem spiritalem, ut supra in tertio libro, capite tertio. vidimus. Atque hic motus spiritalis uocatur aliàs motus Pulsuus, à pulsu: & motus non uoluntarius, quia cietur à spiritu uitali, non ab appetitu uel ab effectu. Et Medicorum proprie est, de hoc motu differere, quem tamen noluit præterire, propter affinitatem, quam habet cum motu profecutiuo, quem & uoluntarium uocant, quia primum cietur ab appetitu, & deinde à spiritu uitali.

TERTIO: Organum motus animalis profecutiui, sunt nerui à corde & cerebro expansi, et sparsi per singula corporis membra, artus, & articulos, coherentes & deriuati per musculos (ut uocant) membrorum eorum, quibus hoc officij iniunctum est, ut corpus aut eius partes promoueant loco, ut pedes, brachia, qui musculi, qui nerui, quæ membra mobilia, à dicto spiritu uitali, recreationem suam, & agilitatem recipiunt. Musculus autem est caro composita, & mixta ex neruo, chorda, & carne pura, quasi ligamentum membri unius cum altero. Vnde nerui quasi à capitibus diffunduntur per membra corporis. Itaque obiectum ab apprehensiuo, id est, à sensu cognitum, mouet appetitum. Appetitus uero imperat & persuadet motiue, ut illud obiectum uel prosequatur tanquam bonum, uel refugiat tanquam malum. Hæc ergo motiua uis sedens in neruis moti-

Organum
uirtutis
profecuti
uæ.

Musculus
quid.

Quomodo
fiat motus
animalis
profecuti
uus.

COMMENT. PHYS.

uis, & in musculis, cæterisq; membris mobilibus, imperanti appetitui parens et obediens, ligamenta membrorum, id est, nervos contrahens aut relaxans in musculis capacibus nervorum, primo quidem mouet propinquiora membra à corde ac cerebro, & deinde minora quoq; & articulos, qui rem appetitam continent. Atq; hic motus fit ita ope nervorum motiuorum, quorum aliqui, & præcipue uocantur chordæ, à Græcis uero Τένοντες, à collo ad calcaneum usq; per membra mobilia extensi, nerui duriores, & quasi ossei. Sicut autem nerui sensitiui ab anteriore parte cerebri, et tenuiore medulla spinæ oriuntur, Τένοντες utro aut chordæ ex crassiore medulla, ut significantius describunt Anatomici.

Chordæ.

Vnde ori-

antur ner-

ui sensitiui

motiui, &

chordæ.

Motus a-

nimalis

prosecuti-

ui species.

QVARTO: Variæ sunt motus animalis prosecutiui species, ut contractio, qua dilatatur aut constringitur membrum mobile, ut in uermibus, conchis, & ostreis, & hac mouentur animalia imperfecta. Progressio de loco ad locum, totius corporis nixu & motu. Hæc fit aut pedibus, ut cum ingrediuntur pedestria & gressilia: aut alis, ut cum uolant aues, aut uolatilia: aut fit costis, uel uentre, ut cum reptant angues, & alia reptilia: aut fit pinnulis, ut cum innatant pisces, utentes pinnis quasi remis. Fit etiam motus alijs membris organicis, quæ opus aliquod motu suo faciunt, ut humeris, cruribus, manibusq; præcipue, quæ

quæ ambæ peculiare instrumentum operis faciendi datae sunt homini soli. Quarum uice habent bestiae pedes uncatos & hamatos. His item motibus connumeratur uocalis motus, qui fit per aëris respirationem & repercussionem, à pulmone spirante per arteriam tracheam, uocalem, in gutture ab ore animalis percussis, de qua uoce supra eodem libro, capite septimo. Item sessio, cubatio, saltatio, aliaq; similia huc recensentur pleraq; ex prædicamento situs, quæ ministerio membrorum mobilium fiunt. Atq; hæc de ui motiua, prosecutiua, atq; spiritali, dixisse contentus sum. Plura autem his require ab Aristotele, in fine Tertij, de Anima, & in libello de motu animalium, & in libello de ingressu animalium.

D E R A T I O N E I N
Brutis. Caput XVII.

PRIMO: Animalia, quæ Græci ἀλόγια, nos Bruta quæ irrationalia aut bruta uocamus, habens mortalem habent animam sensitiuam, quæ & uegetatiuæ officia aut animæ præstat. Hæc autem anima Vegetatiua in plantis, ac in brutis, est quidem substantia incorporea, id est, spiritus, & spiraculum uitæ. Sed una cum plantæ, aut animalis corpore nato nascitur, & mortuo moritur, ut inquit diuus Augustinus, dicens. Spiritus omnium animalium irrationalium tamdiu spiritus
h 5 sunt,

C O M M E N T. P H Y S.

sunt, quamdiu in corporibus uiuunt. Et anima quæ rationis capax diuinitus facta non est, cum carne sua (id est, sui animati corporis) incipit & desinit uiuere. Nam tamdiu uiuit, quamdiu in carne manere poterit, & dum à carne sua separatur, statim extinguitur, Aliqui uero ex doctis quoq; contemplantes mirabilem industriam, non in magnis tantum sed etiam in minutissimis bestijs, præ admiratione quadam, rationis particulam, irrationalibus quoq; tribuere dignati sunt, ut Valla in primo, capite nono suæ Dialecticæ, ualde Aristotelem uellicat, quod bestijs rationem abnegauerit. Verum hæc imago, & similitudo humane prudentiæ, ingenij & rationis, ut Aristot. eam quoq; uocat, in principio octaui libri historię Animalium, nequaquam satis probat ueram rationem, & intellectum usquam inesse brutis, tametsi particularia & singularia sentiant atq; imaginentur, ut supra eodem lib. capite nono, de phantasia dixi: tametsi opera quedam humanis operibus similia bestię efficiant, aliæ alijs subtiliora, & affectibus item quasi humanis ducantur, & tametsi affectu maiore minores uincantur in bestijs affectus, quæ etiam astute simulare & dissimulare multa norunt, & uirtutum humanarum quedam simulacra præseferunt, ac uitiorum, ut de apum & formicarum prudentia, de equorum superbia, ac similia infinita produnt scriptores, ut Plinius & alij, Tamen hæc qualiscunq;, nulla electione neq; libero arbitrio,

An sit ratio in brutis, et qualis.

arbitrio, nedum intellectu agunt bestię, sed mero ductu, instinctu & impetu naturę.

SECUNDO: Causas huiusmodi imaginum & Cause similitudinum, uirtutum ac uitiorum, industrię, rati-
 tudinis in brutis, copiose Albertus enumerat in libro 0-
 humanę Et 40, tract. 5. cap. 1. & 2. de animalibus, nempe ista rationis in-
 pendere atq; excitari, partim à temperatura comple-
 xionis, uel ab intemperata complexione, partim à sen-
 suum perfectione, aut defectu, partim à subtilitate spi-
 ritus uitalis atq; sanguinis, Item ab influxu cœlesti. In
 summa uero, instinctum & impetum naturę potissi-
 mam causam istiusmodi industrię in brutis esse, quę
 instigantur non quidem ab ulla intellectua, sed tantum
 a practica, per consuetudinem, quatenus sibi profunt
 ad uictum, sine ullo consilio & discrimine, id quod pa-
 tet inde, quia secundum phantasiam pariter operatur Bruta ca-
 quodlibet brutum in sua specie, sicut supra dixi, capi-
 re nono, quamlibet hirundinem pari forma nidum su-
 umstruere, quamlibet formicam pariter colligere fru-
 nis, quid-
 mentum in æstate, & comæatum quasi, nulla quidem probet.
 futuri prouidentia, sed præsentis auiditate cibi. Com-
 plexam uero notitiam nullam perfecte saltem anima-
 libus brutis inesse certissime arguit, rationem quoque
 ijsdem bestijs deesse, quę nullius propositionis uerita-
 tem aut falsitatē sententiamq; intelligunt, tametsi sig-
 na quędam animaduertant non ex sensu orationis aut
 uerborum, sed ex gestu uocis, aut motu, ut si quis mi-
 netur

COMMENT. PHYS.

netur cani, aut blandiatur equo, ut Mezentius in fine
 10. Aeneidos. Si qua uero sint honorificentius dicta à
 scriptoribus de hac prudentiæ atq; rationis imagine
 in brutis, ut apud Albertum in octauo libro Animalium,
 & apud alios, illa uel per metaphoram, uel amplificandi studio dicta accipiantur. Et hæc quidem hæc
 tenus habui, quæ de Anima sensitua, hoc est, de sensibus
 interioribus ac exterioribus, de appetitu & affectibus,
 deq; motibus annotanda atq; admonenda putauit.
 Consequitur inde, ut de hominis anima rationali,
 deq; intellectu & uoluntate breuiter, quantum fieri potest,
 differam.

DE ANIMA RATIONALI. Cap. XVIII.

Nobilissima
 Physicæ pars.

Animæ
 rationalis
 tres definitiones.

PRIMO: Venimus ad nobilissimam partem
 totius Physicæ professionis, de Anima hominis
 rationali, quam supra eod. capite 3. tertiam speciem
 animæ, longe optimam, & soli homini propriam diximus,
 non plantis, neq; bestijs, alijs uel ullis corporibus
 animatis, nedum inanimatis inditam. Atq; hæc à
 Mose Genesis 1. sic definitur. Anima rationalis est spiritus
 uitæ, ad imaginem Dei creatus, & corpori humano
 inspiratus. Diuus Augustinus sic definit. Anima
 rationalis est spiritus intellectiuus, semper mouens
 seipsum, semper in motu bonæ malæq; uoluntatis ca-

pax. Philosophi sic definiunt, Anima rationalis est a-
ctus primus substantialis, corporis naturalis, orga-
nici, humani, quo homo uiuit, sentit, & intelligit pri-
mam, agitq; libere, & cum electione.

SECUNDO: Ex hac definitione tertia patet, animam rationalem præstare officia quoq; uegetati-
uæ & sensitiuæ. Nam hæ tres uirtutes uel potentia in
homine sunt una eademq; numero anima. Et quic-
quid potest uirtus minor, id etiam, atq; amplius eo,
potest uirtus et potentia maior. Verum de illis officijs
nihil hic repetam, sed de rationalibus tantum dicam.
Deinde patet Animæ rationalis duas esse primarias
partes, non quidem essentia, sed officijs distinctas, scili-
cet, Intellectum, quæ dicitur uis rationalis apprehen-
sua, uel cognitiua, & Voluntatem, quæ dicitur uis
rationalis motiua. His duabus partibus aliæ quoq; ui-
res rationales, quotquot sunt connumerantur distin-
ctæ, per capita sequentia, quæ breuiora erunt, quia
exactius & nimis concise quasi distinximus. Ad intel-
lectum pertinent, Ratio, Memoria, Dictamen ratio-
nis, Habitus intellectiui & similia. Ad uoluntatem
pertinent Conscientia, Affectus, Habitus uoluntarij,
Liberum arbitrium, & Res Voluntariæ. Quibus de-
scriptis, huic materiæ imponetur finis.

TERTIO. Hæc anima rationalis cum uiribus
suis, tametsi in toto sit corpore sparsa, nullum habet
tamen certum ac definitum organum corporeum, si-
cut

Animæ ra-
tionalis
sensiuiuæ
& uegeta-
tiuæ officia
quoq; præ-
stat.

Animæ ra-
tionalis 2.
partes pri-
marie.

Ad intelle-
ctum per-
tinentia.
Ad uolun-
tatem per-
tinentia.

Anima ra-
tionalis nõ
organica:

C O M M E N T. P H Y S.

cut sensitiva aut uegetatiua, quia corpore quiescente, imo separata à corpore, tamen suis officijs fungitur, id est, intelligit, uult, deliberat. Quamuis uirtutes animales multum adiuuant rationalem, ut supra eod. cap. 11. & infra cap. 23. uidebitur. Secundum ergo operationes rationales non est alligata certo organo ullius membri, ueruntamen operationes communes corpori & animæ efficit per organa corporea sensuum, aut uegetationis, ut sunt loqui, imaginari, uidere, nutrire, &c.

D E I N T E L L E C T V.

Cap. XIX.

Intellectus
significa-
ta.

PRIMO: Nomine intellectus uarie quidem Latini utuntur. Nam primaria pars hominis cognitiua à Latinis intellectus, Græcis uero νῦς, id est, mens uocatur, de qua in hoc capite: deinde operatio ipsius mentis uocatur intellectus, uel intellectio aut cogitatio, Græcis νοῖσις, uel διόνοια. Præterea habitus intellectiuus scientiæ affinis, item uocatur intellectus uel intelligentia, Græcis uero σῦνοια, de qua infra 31. Deniq; species intellectu concepta, & quasi cogitamentum, uel cogitatum, hoc est, conceptus mentis uocatur intellectus, ut apud Fabium in 8. capite 5. Græcis uero νοῖσμα, id est, species intellectu & mente comprehensa, de qua infra capite sequenti.

ti. Probe ergo discernere hæc oportet & cauere, ne quem uocabuli fallat huius ambiguitas.

SECUNDO: Intellectus uel mens est potentia animæ rationalis, qua homo intelligibilia, præsertim uniuersalia percipit, dijudicat & cognoscit. Ex hac definitione patet finis, & propria officia intellectus, nempe percipere, dijudicare, et cognoscere, Quæ quidem nullius instrumenti corporei facit ope, sed per se, nisi quatenus sensus adiuuant uirtutem intellectiuam, ut infra eodem libro, capite sequenti. Differt ergo intellectus à uoluntate. Nam ille cognoscit, uoluntas autem cognitum eligit, prosequendum uel auerſandum. Verum quadrifariam diuiditur intellectus in bina, quæ bina officijs tantum, & non essentia inter se differunt, Nam intellectus unus ac simplex est per se indiuisibilis essentiæ, atq; ita bina illa erunt idem quoque numero, tametsi officijs differunt communi (quam uocant) differentia.

TERTIO: Prima diuisio, duplex est intellectus, scilicet agens, & passibilis. Intellectus agens, est potentia animæ rationalis cognitiua, quæ abstractit species intelligibiles à phantasmatis, easq; transmittit intellectui passibili reseruandas. Estq; hic plane ingenium hominis, id est, acumen inueniendi, & aliquid ex se ipso sine doctore aut monitore excogitandi. Ex ista definitione patet, duo esse officia intellectus agentis, unum quod uocant illumina-

Intellectus

uel mens

quid.

Intellectus

à uolunta-

te quid dif-

ferat.

Intellectus

quomodo

diuidatur.

Intellectus

agēs quid.

Ingenium.

C O M M E N T. P H Y S.

re phantasma, hoc est, abstrahere speciem intelligibilem, & plane immaterialem à quolibet phantasmate, ut supra eodem, capite undecimo attigi, & Aristoteles prolixè in tertio de anima probat, sine phantasmate non fieri intellectiōnem. Nihil enim est in intellectu, nisi prius id fuerit in sensu. Sicut enim sensus communis dijudicat speciem, à sensibili exteriorè materiali, & phantasia non solum cōcipit eandem speciem materialem, uerum & similia idola, siue similes species & intentiones fingit ac imaginatur, ut supra eodem, capite 9. & 10. ostendi. Sic intellectus excipit species perceptas, aut per similitudinem excogitatas à phantasia plane immateriales, easq; significantius & perspicacius fingit ac dijudicat, uerè ne an uanè sint. Sic ergo à specie sensibili lucet & funditur species imaginabilis, & ab imaginabili fertur species intelligibilis, sicut à sole radius, & à luce lumen spargitur, quod mox infra cap. proximo, & cap. sequenti exemplis ostendam de obiectis ipsius intellectus, id est, de specie intelligibili. Alterum officium est, quod uocant illuminare intellectum passibilem, hoc est, illas abstractas à phantasia species et imagines dijudicatas, ab intellectu agente transmitti ad intellectum passibilem, non solum cognoscendas, sed & conseruandas, memoriæq; reponendas. Ac utriusq; officij uim experimur ipsi, cum aliquid de uirtute, de uitio, de alioe quolibet loco cōmuni alicuius professionis studiose adientes, ac inde meditantur.

meditantes ac expedientes, speciem aliquam ac idem
 am certam, ut definitionem & simile animo reponi-
 mus. Sicq; agens intellectus est tanquam doctor do-
 cens, sed passibilis est tanquam discipulus addiscens.
 Nam intellectus passibilis est potentia Animæ ratio- **Intellectus**
 nalis, cognitiua, quæ species intelligibiles ab intellectu **passibilis**
 inuentas, excogitatas, sibiq; transmissas, etiam diju- **quid.**
 dicat, & confert inter se, & retinet, ut iam dixi. Sic
 apud Homerum Nestor ille prudentissimus in concio-
 nibus Græcorum, est quasi intellectus agens, optima
 quæq; consilia excogitans & proponens consultantia-
 bus dijudicanda, quamuis ipse omnium certissime de
 iudicaret. Nam optimus quisq; autor & artifex sui
 artificiosi operis ac inuenti, est optimus ac certissimus
 iudex. Agamemnon uero ac reliqui Græcorum prin-
 cipes, Nestoris consilia iudicantes honesta & utilia ef-
 se, & seruantes, quandoq; fungebantur officio, quasi
 ipsius intellectus passibilis aliene inuenta iudicantis.
 Non autem offendat hic aliquem, quod nonnulli com- **Cur pro**
 mentarij, nescio errore an industria, hunc intellectum **passibili**
 passibilem, uocarunt possibilem, quia omnes species si- **possibilis à**
 bi oblatas possit recipere & intelligere. Est ergo in- **quibusdam**
 tellectus agens, reuera causa efficiens & excogitans uocetur.
 speciem intelligibilem. Passibilis uero, est tanquam **Differen-**
 subiectum uel materia, in qua species inuenta, hærent **tia inter a-**
 ac insident. Tametsi uero in addiscente prior sit opera- **gentem &**
 tio ipsius passibilis intellectus, quippe cum nemo sine **passibilem**
 i **doctore intellectu:**

COMMENT. PHYS.

doctore discat, tamen multo nobilior est intellectus agens, qui demum doctrina excitatus, sua officia præstat, ut experimur à doctis, qui suapte industria plura excogitant, & noua inueniunt, ut Homerus, Plato,

Aristot.
cur separatum à materia & immortalē intellectum agentem faciat.

Aristoteles, Cicero, cum discentes uel semidocti, nihil noui inuenire ualentes, solum alienis inuentis inhærent, & aliena imitentur. Quia uero acumen ingenij atq; inuentionis proprie ad intellectum agentem pertineat, ideo tam magnifice laudatur ab Aristotele, qui dicit eum separatum à materia esse, quòd acrior sit passibili, qui non excitat seipsum, sed tantum ab agente excitatur, nec discedit à materia, id est, à specie & imagine præsentī, quæ circa materiam & sensibile uersatur, & quasi dictata sibi accipit ab agente. Qui agens perpetuus ac immortalis etiam ab eodem Aristotele dicitur, hoc est, semper quærens, inueniens, excogitans aliquid, nec dormitans, sicut passibilis ociosus est, & dormitat quasi, dum tantum accipit dictata aliena, quibus sæpe fallitur, si male accipiat, sicut negli-

Intellectum agentem omnia facere, passibilem omnino fieri.

gens & iners auditor sæpe fallitur. Atq; hoc est, quod dicitur Intellectus agens omnia facere, id est, quamlibet speciem intelligibilem inuenire & illuminare, ut uideatur à passibili, sicut lumen ipsos colores alioquin non uisibiles illustrat, ut uideri queant, de quo supra eodem, capite septimo. Contra intellectus passibilis dicitur omnia fieri, id est, quamlibet inuentam ac transmissam sibi speciem recipere, eiq; se accommodare, si-

cut

cut cera se accommodat signis impressis: & sicut uisus quoslibet colores à lumine illustratos, sibiq; oblatos, percipit ac sentit, ita deniq; intellectus agens habet actum, passibilis uero habet potentiam.

Q V A R T O : Secunda diuisio, Intellectus est aut speculatiuus, aut practicus. Speculatiuus est, qui habitu uel actu speculatiuo instructus, finem habet speculationem, scientiam & ueritatem, ut infra capite tricesimo primo. Practicus uero est, qui habitu uel actu practico instructus, bonum opus intelligit, tanquam finem suum, ut infra capite 34. Tertia diuisio, Intellectus est aut habitu, aut actu, Intellectus habitu est, qui ociosus non intendit se in speciem intelligibilem, sed quiescit, qualem habent pueri, inertes, ociosi, nihil cogitantes. Stulti, indocti, imperiti, atq; omnes qui sola phantasia, id est, ratione particulari utuntur, ut pleriq; homines. Intellectus actu est, qui se intendit in speciem intelligibilem, ut cum ingeniosi, docti, periti, non inertes, non ociosi, non stulti, mente aliquid inquirunt, discunt, inueniunt, cogitant, iudicant. Atq; hic maxime excitatur studio, usu, & meditatione. Quarta diuisio sumitur ex principio primi περι ἐπιμνησίας. Intellectus alius est simplex, alius compositus. Simplex est, quando cognoscit simplex & incomplexum, ex uno aliquo decem prædicamentorum quolibet, cuius notitia incomplexa, uel absoluta intellectio uocatur. Obiectum uero est indiuisibile intelligi-

Intellectus
speculatiuus
quid.
Intellectus
practicus
quid.

Intellectus
actu quid.

Intellectus
simplex.
Intellectio.

C O M M E N T. P H Y S.

Intellectus cōpositus. *bile, id est, terminus incomplexus, & hæc uocatur prima operatio intellectus, qua simpliciter iudicat intellectus, hoc esse, uel hoc non esse. Compositus uero intellectus dicitur, cum cognoscit propositionem ueram aut falsam, cuius notitia est complexa, & intellectio comparata, quæ possibilia & impossibilia comparat per propositionem. Huius obiectum est diuisibile, & multiplex intelligibile, id est, propositio quæ diuiditur in incomplexos terminos: & hæc est secunda operatio intellectus. Et hic compositus intellectus rursus est duplex, scilicet componens, id est, affirmans, hoc est, affirmatiuam propositionem concipiens, in qua prædicatum componitur et coniungitur suo subiecto: ut, Achilles est fortissimus Græcorum, Et diuidens intellectus, id est, negans, hoc est, negatiuam propositionem concipiens, in qua prædicatum negatur ac longe diuiditur separaturq; à subiecto: ut Ther sites non est fortissimus Græcorum. Sic etiam est phantasia simplex, id est, imaginatio incomplexi, quæ etiam est in brutis, ut quando canis cogitat, hic est meus herus, & Phantasia composita, id est, complexa, nempe propositionis affirmatiuæ uel negatiuæ imaginatio & conceptus, qualem pleriq; negant inesse brutis. Aliqui tamen affirmant, idq; ego opinor, sed de ijs infra capite tricesimo primo, ubi de multiplici dicemus notitia.*

Q U I N T O : Propria ipsius intellectus offi-

cia ab Aristotele sic fere numerantur, præter supra Intellectus iam dicta, scilicet intellectum habere potentiam recipiendi quamlibet speciem extrinsecus, cum nulla species sit ei prorsus innata. Nam anima primitus est tanquam tabula rasa, in qua nihil dum actus scriptum aut pictum est, sed tempore suo potest ei tabulæ quid tabula rasæ inscribi. Tametsi Platonici contrà sentiant, de notitijs ac principijs animæ ipsi innatis, ut infra 26. & 32. & 34. attingemus. Item intellectum esse non mixtum, id est, non alligatum certæ alicui speciei, uni. Nam alioqui intus existens prohiberet extraneum, sicut uisus si uni colori esset deditus, tum non perciperet alios colores. Duæ sunt autem potissimæ differentiæ inter intellectum & sensum. Prima, Sensus sine detrimento nequit sentire minuta aut excellentia immodice sensibilia, sed inde hebetatur, ut uisus à minutis literis, uel à radijs solaribus hebetatur. Sed intellectus quo se magis intendit in minima aut maxima, eò plus assequitur, atque fit acutior, ut Cicero in primo Tusculana. probat. Secunda, Sensus hebetatur assidua operatione. Intellectus uero crebra meditatione redditur acutior et agilior. Præterea sensus præsentia tantum & præterita apprehendit, intellectus etiam futura prospicit, Nam ut ille ait. Istud est sapere, non quod ante pedes modo est uidere, sed illa etiam quæ futura sunt prospicere,

Differentia inter intellectum & sensum.

SEXTO; In multis conuenit intellectui cum sensu

COMMENT. P H Y S.

Intellectus su. Primo, sicuti à Sensibili sensus ducitur à potentia in cum sensu actum, sic ab intelligibili intellectus. Secundo, sicut in quibus sensus non corrumpitur à mediocri sensibili, ita nec conueniat, intellectus ab ullo intelligibili, quamlibet arduo. Tercio, Sensus est similis intellectui & noticiæ simplici, quia non concipit propositiones, ut in bestijs patet. Non autem est similis composito intellectui uel complexæ noticiæ. Quarto, sicut sensum sequitur appetitus sensitiuus, & affectus bestialis, supra eodem, capite 15. sic intellectum sequitur uoluntas et appetitus uel affectus rationalis, infra capite 24. & 30. Quinto sicut sensus communis omnia sensibilia dijudicat, sic intellectus omnes species intellectus cognoscit & dijudicat. Sexto, sicut sensus abstrahit speciem sensibilem à materia obiecti, supra eodem libro, capite decimo, sic & intellectus abstrahit intelligibilem speciem à materia, uel ab materiali Phantasmate, de qua, & cæteris, quæ ad intellectum pertinent, iam mox in sequentibus docebo.

DE SPECIE INTELLIGIBILI
rei materialis. Cap. XX.

PRIMO: De obiecto ipsius intellectus, quod ille apprehendit sibi imprimens, & cognoscit, his tribus Capitibus dicendum est breuiter. Controversia est autem inter Philosophos, quodnam sit obiectum

iectum intelligibile. Quidam censent solam rem ma- Obiectum
 terialem esse proprium obiectum, quod proprie intel- intelligibi-
 lectu percipiatur. Pleriq; rem iuxta immaterialem le.
 atq; materialem dicunt esse obiectum intelligibile, &
 neutri male sentiunt. Tametsi enim non intelligamus
 immaterialia sine ope materialium, & absq; similitu-
 dine collatione q; harum, tamen recte eam uocamus
 rem intelligibile, quæ ab intellectu quoquo modo intel-
 ligitur. Sic ergo pace aliorum, ipsius intellectus obie-
 ctum proprium, essentia rei cuiuslibet ueræ, aut ima-
 ginariæ. Sic essentiam hominis, essentiam iustitiæ in-
 telligo, sic aureum montem, centaurum, chimæram,
 aliasq; res mere imaginarias intelligo & concipio.

SECVNDO: Querat hic aliquis, quoniam *Questio.*
 modo intellectus concipit & intelligit essentiam ali-
 cuius rei, substantiæ uel accidentis, materialis uel im-
 materialis, ueræ uel imaginariæ. Respondetur, Per *Responſio.*
 speciem intelligibilem, quæ species est *Qualitas intel-* Species in-
 ligibilis immaterialis, mouens intellectum, cui allata *telligibiles*
 imprimitur, sicut pictura tabulæ appingitur, sicut *quæ.*
 im. 20 æri liquefacti infigitur, ut altius atq; diutius
 hæreat. Sic intellectus est quasi tabula apta, ad reci-
 piendam speciem quamlibet sibi appictam, aut insu-
 fam, Sicut autem res alia materialis est, alia imma-
 terialis, ut sæpe est supra dictum, & sicut duplex est
 species sensibilis, scilicet materialis à corporeo, im-
 materialis ab incorporeo per phantasiam collecta, ut

C O M M E N T. P H Y S.

Species intelligibilis duplex. *supra eodem libro, capite decimo . Sic & duplex est species intelligibilis, scilicet, materialis à specie sensibili rei materialis, manans ex phantasia in intellectum, ut cum intelligo et concipio pomum, plantam: et im-*

Synonyma species intelligibilis. *materialis à specie sensibili rei immaterialis, manans ex phantasia in intellectum, ut cum intelligo & concipio angelum, iusticiam, dolum. Et species intelligibilis pluribus alioqui nominibus appellatur, nempe notitia, notio, intellectus, νοήμα, conceptus, imago ueritatis uel essentiae, radius à re qualibet resplendens in intellectu, sicut species refulget in speculo . Vt autem supra dixi capite proximo, intellectum esse aut simplicem aut compositum, ita nunc dicimus. Conceptum*

Conceptus duplex.

alium esse incomplexum, hoc est, thematis uel rei simplicis notitiam incomplexam, ut cum intelligo caelum, terram, hominem, lapidem, iusticiam, fidem, chimeram, aureum montem, frigidum ignem, album coruum, uiridem niuem esse, uel non esse . Cuius sunt duae quaestiones, demonstratiuae scilicet, An sit, & Quid sit . Conceptus uero complexus est complexi, id est, propositionis uerae aut falsae notitia complexa, quae & species intelligibilis composita uocari potest. Quia sicut Propositio est ex subiecto & praedicato, pluribus uel terminis composita, Ita haec species seu notitia est composita ex imaginibus plurium rerum, quas propositio comprehendit, ut cum intelligo huiusmodi propositiones, quod caelum perpetuo mouetur, quod

quòd centrum mundi non mouetur, quòd homo est omnium creaturarum nobilissima, hic certe in qualibet propositione simul concipio subiectum & predicatum, ueluti uideam picturam ex pluribus imaginibus collectam, ut in praelio picto. Nam hic concipio coelum perpetuum motum. Item terram centrum mundi immobile. Sic cum intelligo hanc propositionem. Terra est mobilis, Coelum est stabile, & similia falsa, uel imaginaria collecta in propositionis formam, Habetque nec complexa noticia duas quaestiones demonstratiuas, scilicet quid sit, quaerentem ferè de proprio uel effectu, & propter quod sit, quaerentem de causa. Quomodo uero à re materiali fluat primum *Modus in-*
in phantasia species sensibilis, & deinde species in- *telligendi.*
telligibilis in intellectum, primo singularis, & mox
uniuersalis, satis plane ex superioribus patet, ubi de
phantasia, supra eodem, capite 9. & de specie sensibili,
supra eod. cap. 10. & de intellectu agente supra eod.
dem, cap. proximo explicui, & infra eod. cap. 22. dica-
cam, de Vniuersalibus.

DE SPECIE INTELLIGI-
 bili rei immaterialis. Ca-
 put XXI.

PRIMO: Nihil opus est prolixius depingere Species in-
 intelligibilem speciem immaterialem, id est, à telligibilis.

C O M M E N T. P H Y S.

immateri- re immateriali collectam & progressam in intelle-
alis quid. Etiam, ex similitudine uel imagine speciei conceptæ
Quomodo à re naturali. Sicut enim rem materiale sentimus &
intelligi- intelligimus per accidentia illa externa, quibus uesti-
mus species tur & insignitur. Sic res immateriales non quidem
immateri- sentimus exteriori sensu, sed tamen imaginamur in-
ales. teriore sensu, & deinde intelligimus easdem à simi-
 litudine quasi, & collectione rerum materialium, ut
 supra de Phantasia, eodem libro, capite 9. & 10. ap-
 paruit. ita enim ex cognitione rerum materialium nos
 ducimur in qualem qualem cognitionem rerum quoq;
 immaterialium, sicut pictores humanam faciem, cor-
 pus, & alias uolucres affingunt angelis, sicut & ipsi
 Deo per Metaphoram appingit ipsa sacra scriptura
 corpus & corporea membra, & humanos affectus,
 operaq; hominum, unde natus est error hereticorum,
 qui ὀρθόδοξοι ποιοῦσι τὰ θεῶν uocantur, eò quòd putarint
 Deum reuera habere corpus & affectus, aliaq; acci-
 dentia hominis. Sic in prosopopœis oratorum & poë-
 tarum rebus incorporeis & mutis affingitur animale
 corpus, & operationes animales, uide supra eodem
 libro, capite decimo.

Quinq; in-
 telligendi
 modi.

SECVNDO: Quinq; sariam in summa intel-
 ligimus, hoc est, quinq; sunt modi, per quos intelle-
 ctus apprehendit & cognoscit qualitercunq; essen-
 tias rerum, hoc est, obiecta intelligibilia, & eorum
 species intelligibiles. Primo, Per accidentia, quæ ma-
 ximam

ximam partem conferunt ad intelligendam essenti-
 am substantiæ uel accidentis cuiuslibet . Sic intelli-
 go speciem arboris, gemmæ, Animalis, circumscri-
 ptam accidentibus externis, atq; internis tanquam
 notis suis . Hinc oriuntur definitiones accidentariæ.
 & descriptiones Rhetoricæ . Secundo per collatio-
 nem diuersorum phantasmatum : sic intelligo aure-
 um montem, conferens montis ac auri imaginem. Sic
 intelligo atq; concipio alia, similiaq; monstrâ, resq;
 imaginaria, nedum ueras species, simplices aut com-
 positas, & hoc secundo modo quamlibet propositio-
 nem intelligimus, quæ ut minimum duas confert spe-
 cies scilicet subiecti & prædicati, præsertim ea, quæ
 de Est tertio adiacente componitur. Tertio, Per con-
 ceptum simplicem sic intelligo Deum, Angelum ali-
 udu esse, uel non esse. Et hoc modo tertio intelli-
 gimus quamlibet propositionem de Est secundo adia-
 cente, & quodlibet incomplexum, id est, res singu-
 las . Quamuis plerunq; huc prorsum accedere oportet
 ex primo modo accidentia, uel aliqua alia ex ali-
 is modis, quæ hunc conceptum simplicem augeant,
 & clariorem faciant . Nam plura collecta tandem
 alicuius substantiæ uel accidentis speciem constituunt,
 ut patet in definitione qualibet, ubi genus, differen-
 tia, proprium, accidentiaq; præsertim inseparabilia
 constituunt speciem suam. Et hinc peculiariter nasci-
 tur definitio essentialis, & item particularis. Quar-
 to,

C O M M E N T. P H Y S.

to, intelligimus per negationem uel remotionem, ut quando concipio angelum non esse corporeum, non malum spiritum, non increatum, sic cum differentia, specie aut numero inter se comparantur negatiua. Hinc nascitur definitio, quæ negatiua uocatur, & priuatiua, ut cæcus est, qui uidere non potest. Quinto uulgatissima intelligendi ratio non solum materialia, sed immaterialia præsertim, est per effectus atq; causas. Tametsi & hæc censentur nomine accidentis per effectum, ut corpus uiuit, ergo animam ei inesse intelligo, per causas, ut patrem & matrem legitimas habuit ille, ergo legitime natus est ille. Verum de causis, & effectibus supra quære in primo libro, & hinc nascitur definitio causalis & definitio officialis.

TERTIO. Hinc collige celebrem illam diuisionem noticiae intellectiuae, quod scilicet cognitio alia sit à priori, quæ per causas suas rem quamlibet & effectum intelligit, & habet quæstionem demonstratiuam, Propter quid. Atq; hinc demum est proprie demonstratiua scientia, non nisi in ualde doctis & peritis. Alia est cognitio à posteriori, quæ per effectus rem quamlibet & causam intelligit. Sic Deum cognouerunt etiam prophani ac gentiles ex creaturis, iuxta Paulum ad Romanos 1. habetq; hæc quæstionem demonstratiuam, Quid sit. Atq; est uulgatissima intelligendi ac sciendi ratio, indoctis quoq; & imperitis usurpata. Sed ille demum est

Fœlix

Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas.

In hoc docti ab indoctis plane differunt. Adhuc uocatur ab istis noticia quædam Intuitiua præsentis obiecti, sensibilis aut intelligibilis cognitio, ut cum præsens præsentem Hominem, præsentem actionem sentio, concipio, uel intelligo. Quædam Abstractiva noticia ab obiecto, sensibilis uel intelligibilis cognitio, ut absens absentem hominem, absentem operationem atq; propositionem, de præterita uel futura copula sentio, concipio, intelligo. Sic Animæ piorum abstractiue nunc intelligunt Deum, non intuitiue. Hæc de speciebus intelligibilibus satis sit indicasse, quarum nulla est expresse innata ipsi animæ, sed acquisita per sensum, per experientiam, per imaginationem, per doctrinam, per meditationem. Atque hæc species intelligibiles, semel intellectui impressæ, semper manent in eo, licet habitu uel potentia saltem, non semper actu moueant intellectum, iuxta illud D. Hieronymi uulgare dictum. *Discamus in terris, quorum scientia nobiscum perseueret in cælo.* Sed Deo, & Angelis, & Dæmonibus huiusmodi species intelligibiles multæ sunt concreatæ, de quorum utroq; scholasticos Theologastros uide.

DE VNIVERSALIBVS.

Cap. XXII.

PRIMO:

Quo ordi-
ne uniuers-
alia intel-
lectus in-
telligat.

PRIMO : Sicut sensus proprie est singulari-
um perceptiuus, supra eod. ca. 11. Ita intellectus
solus uniuersalia percipit, & proprie speciem specia-
lissimam, hoc est, ideam, collectam ab indiuiduis uel
singularibus, quorum phantasma semel, iterum, sepi-
usue oblatam phantasiae, transmittit speciem intelli-
gibilem à se, tanquam radium ad intellectum, qui in-
tellectus illam ideam cognoscens, simul etiam intel-
ligit, ex quibus constituta est idea, speciesq; specia-
lissima, nempe genus proximum, & genera quoq; re-
motiora, usq; ad genus generalissimum, id est, ad præ-
dicamentum summum, atq; inde ad transcendentia
pergit, ut sunt res, ens, aliquid, essentia, simul etiam
cognoscit differentiam constitutiua[m] speciei specia-
lissimæ, ac inde diuisiuas quoq; & superiores diffe-
rentias. Item intelligit propria, quæ conuersim de
specie prædicantur, ac inde superiorum specierum
subalternarum propria, præ omnibus uero acciden-
tia in indiuiduis sita, maximam partem conferunt ad
cognitionem eius quod quid est. Itaq; idea est rei
species perfecte cognita, atq; item idea est absoluta
perfectaq; obiecti intelligibilis cognitio, per doctri-
nam usumq; comparata & confirmata, uide in pri-
mo Ethicorum, cap. 5. Et Uniuersalia sunt mere con-
ceptus communes pluribus indiuiduis ac sensibili-
bus, aut horum similibus ab intellectu informati, &
quasi depicti, sicut ideam faciendæ domus concipit si-

Transcen-
dentia.

Idea quid.

Uniuersa-
lia quid.

bi Architecton, per collationem huius, & illius domus, quia ex duorum plurimumue indiuiduorum imagine colligitur species specialissima, & inde ex specierum collatione colligitur genus, uerum cum de predicabilibus aliàs à commentarijs Peripateticis solet prolixè disputari circa exordium predicabilium, ubi sit mentio trium quæstionum Platoniarum de uersalibus: ego in hoc loco omittam, contentus hæc de obiecto intelligibili dixisse breuiter.

D E R A T I O N E.

Cap. XXII.

QUOD hoc capite de ratione dicam paucissima, non ita debet accipi, quasi ratio hominis aliud quid sit quàm intellectus, cum sint plane idem numero, tamen huius uocabuli ambiguitatem libet hic explicare. Ratio enim quandoq; totam significat hominis animam, scilicet rationalem: quandoq; intellectum & mentem, de qua hætenus: quandoq; definitionem, & essentiam rei intellectæ: quandoq; etiam modum rei uel causam, Verum hoc capite, Ratio est intellectus conferens inter se plures species intellectas, & conceptas à rebus speculatiuis uel practicis. Ut cum confert Dialecticam cum Rhetorica, uirtutem cum uitio, scientiam cum opinione, angelum cum anima, aut quamlibet speciem intelligibilem

COMMENT. P H Y S.

lem cum qualibet specie, singulare cum alio singulari; aut cum uniuersali suo, uniuersale cum inferioribus suis aut singularibus, uel cum alio uniuersali, propositionem cum alijs propositionibus ueris aut falsis, definitionem cum definito, partes cum toto, & speciem cum proprio, accidentia cum subiecto, & cetera similia. Atqui in summa. Ratio est intellectus plura simul concipiens, atq; conferens inter se, ita ut uel partem eorum, uel nihil, uel omnia probet, nempe uera aut bona: uel contra improbet, nempe falsa aut mala, et plura similia inde uel dissimilia sibi eliceat ac ratiocine.

Ratio
quid.

Intellectus
& ratio
nis differ.

tur. Intellectus ergo unam rem uel propositionem concipit. Ratio simul plures simul res & propositiones confert, nobilissimaq; pars est ipse intellectus, quæ docet probare uerum aut bonum, et reprobare falsum aut malum, optima uoluntatis magistra & monitrix.

Rationis
diuis.
&
affinia.

Quomodo uero rursus diuidant rationem, & quæ sint eius affinia, in cap. 36. & sequentibus exponam.

DE VOLUNTATE.

Caput XXIIII.

PRIMO: Hominis esse duas partes primarias ostendimus supra eod. capite 18. scilicet intellectum uel rationem & uoluntatem, atq; item supra eod. cap. 15. uoluntatem quandam uocauimus irrationalem, hoc est, appetitum sensitium, qui à Theologis

stris

stris uocatur sensualis, homini cum bestijs communis. Verum hoc capite loquimur de hominis propria uoluntate, quam recte appellamus intellectuum & rationalem appetitum. Ita Voluntas est potentia animæ rationalis, motiua, qua homo intellecta cupit, ut bona: uel reuit, ut mala. Intellectus ergo uel ratio docet et explanat quid faciendū fugiendūq; sit, quæ uoluntas autē, id est, appetitus, hominem huc atq; illuc rapiens impetu suo, debet rationi suæ obtemperare, nihilq; agere aut uelle, nedum re præstare, cuius non possit probabilem causam reddere. Nam Ratio est metrum & regula actus uoluntarij. Etenim ratio deprecatur ad optima, et semper ad optima quæq; hominem adhortatur, ut in i. Ethic. cap. ii. Arist. differit, et Cicero in officijs, capite de Temperantia, & in i. libro de legibus.

SECUNDO: Obiectum uoluntatis proprie est bonum appetibile, uel malū abominabile, intellectu perceptum & dijudicatum à ratione: quæ quidem uoluntas fallitur, si ratio quoq; fallatur et intellectus, quem propter sensuum incertitudinem, & propter phantasia errationem sæpius aberrare contingit. Tametsi enim intellectus seu ratio per se est absoluta perfectaq; animæ potentia, tamē uitio sensuum & phantasiae per accidens decipitur. Oīa enim recte nouisse, & in nullo errare, non hominis, sed Dei prorsum est, ut alicubi Iuriconsultus inquit. Nec etiā intellectus, & cognitio

k hominis

COMMENT. PHYS.

hominis in hoc corpore est plane perfecta & absoluta, sed in plerisque est obscurior, ne dicam incertior sæpe, ut Platonici dicunt, nihil, uel saltem non omnia, certo sciri, De quo uide Ciceronem & Academicos, & Platonicos. Qui tamen male arguunt à singularium fragilitate & incertitudine ad uniuersalia, quorum idæ sunt perpetuæ ac infallibiles.

Voluntas duplex.

TERTIO: Duplex est Voluntas, scilicet. Naturalis, & Rationalis. Naturalis uoluntas est, qua appetimus ea, quæ naturaliter non possumus non appetere, ut esse, uiuere, scire, edere, bibere, sentire, belle agere, et qua contra uersamur ea, quæ non possumus non horrere, uel saltem renuere ac uilipendere naturaliter, ut mori, famescere, nescire, misere agere, ut nolle hominem uolare. Atque hæc uoluntas non est libera, sed rapitur à natura, desiderante suam perfectionem: ideo neque bonum neque malum reddit. Voluntas

Voluntas naturalis non est libera.

rationalis, quam ab alijs deliberatiuam, graeci βέλῃσιπῃ ant προαίρεσιπ, hoc est, electionem uocant, est qua arbitraria cupimus uel renuimus, libere & deliberatò, ut cum uolumus aut nolumus esse uirtuosi, uitiosi, ut cum eligimus uel renuimus arbitrarias operationes, & res sitas in nostro arbitrio, de quibus infra cap. 36. & 35. & hæc uoluntas mota ab appetitu sensitiuo

Voluntas rationalis est libera.

uel ab intellectu possibili, demum est libera, & bonum reddit uolentem bona, ac renuentem mala moralia, & contra malum reddit uolentem mala, & nolentem bona moralia

moralia, ut infra cap. 34. Verum quatenus & quare voluntas rationi pareat uel repugnet, infra cap. 30. de Affectibus indicabo.

DE MEMORIA INTELLE
ctua. Caput XXV.

PRIMO: Communis est quædam homini cum Memoria
bestijs memoria, quam Sensitiuam, retinentem sensitiua.
phantasmata sensibilia, & organicam appellamus,
de qua supra eodem, cap. 6. Sed memoria intellectua Memoria
soli homini peculiaris est & propria, custos & con- intellecti-
seruatricis fidiissima conceptuum, & imaginum, uel re- ua.
rum, quarum species sunt ab intellectu perceptæ, &
hæc potentia est nõ organica, sicut & intellectus, cu-
ius ipsa pars est, retinens species intelligibiles, & in-
tellectui referens, ac subinde eas renouans. Huius enim
memoriæ obiectum est præteritum, id est, species intel- Obiectum
ligibiles, iam dudum animo cogitata, & infixæ, nemo memoriæ
enim dicit se meminisse futuri, sed coniectare futura, intellecti-
neq; præsentis meminisse sed cognoscere præsens. Itaq; ua,
memoria est potentia intellectua, non sensus, neq; cõ- Memoria
iectura, sed habitus quidam, referens species, post ali- intellecti-
quantũ temporis exactum, ut ediscentes experiuntur. ua quid.

SECUNDO: Memoria quædam est naturalis,
quædam artificialis, quæ adiuuatur præceptis eius Memoria
artis, quam nunc Memoratiuam appellant, de qua duplex.

C O M M E N T. P H Y S.

Memoriae in tertio ad Herennium, & Fabius in 11. capite 2. Duo
 2. officia. sunt autem memoriae officia, scilicet retinere species

intelligibiles, semel intellectu passibili impressas, & referre ac renouare quoties libet & opus fuerit, easdē species. Secundum officium est, species impressas, ac obliuioni tamen traditas, quæq; intellectu uel animo semel aut sæpius exciderint, illas renouare, & quasi mortuas species resuscitare, & hoc uocatur remini-

Reminisci sci, & reminiscentia, Nam reminisci est, obliuioni
 quid. tradita recordari. Quod oportunitissime fit à circumstantijs personæ, temporis, loci, ut diserte Arist. in libro de memoria ac reminiscentia docet.

Ad exacu- TERTIO. Quatuor sunt necessaria ad exacu-
 endam me- endam atq; exercendam memoriam, scilicet primum,
 moriam ne bono ordine digerere memoriae commendanda. De-
 cessaria. inde meditari attente, sæpiusq; eadem repetere. Post

affectu quodam peculiari lætitiæ aut doloris in rem memorandam ferri. Deniq; crebro repetere memoriae quamlibet infixæ: ita fiet demum, ut memoria sit fidelis atq; tenax, quæ quidem eorum quæ addiscimus,

Qui fiat & docemur, unicui est Thesaurus. Quod uero ple-
 q; magis runq; ingeniosiores sunt magis obliuiosi, quàm illi qui
 obliuiosi minus ingenio ualent, inde accidit, quòd ingeniosi mi-
 sint qui ua nus intendunt animum in species intelligibiles, quas
 lent inge- celerius comprehendunt, & sic ingenio suo freti, ni-
 mio. miumq; securi, celerius quoq; amittunt ex animo con-
 ceptas species. Sed ingenio tardiores suæ tarditatis

conscijs

conscij, cum plus intendant animum in intellectu, fixius quoq; & firmitus retinent difficulter impressas species, sicut imago diutius manet, duratq; insculpta marmoris, saxo, aut æri, quàm ceræ impressa. Reliqua de hac materia ab Aristot. require.

DE LEGE NATURÆ.

Caput XXVI.

PRIMO: Quæ iam inde sequuntur capita, cum ad principia Moralis Philosophiæ, atq; etiam ad theologiam ualde profint, nolui omnino prætereire illa, tametsi non tam ad Physicam, quàm ad Ethicam pertineant, quare etiam breuior in istis ero, ne longius extra propositum euagemur.

SECUNDO: In genere quidem Lex est sententia, quæ bona præcipiuntur, & mala prohibentur. Ius autem est autoritas & facultas faciendi quid secundum leges. Verum triplex est Lex, scilicet Naturalis, quam Iureconsulti uocant Ius naturale, & Ius gentium: & Lex Diuina, quæ in sacris literis traditur. Et Lex humana, quæ Iure Ciuili, aut Canonico scripto, uel consuetudine recepta continetur. Et iuxta Ciceronem, Lex naturæ est ratio summa, insita in hominis natura, quæ iubet ea quæ faciendâ sunt, prohibetq; contraria. Vel Lex naturæ est sententia communis, cui omnes homines pariter assentiuntur, insculpta nobis à

Lex quid.

Ius quid.

Lex triplex.

Lex natura

re quid se

cundum

Cicer.

C O M M E N T . P H Y S .

Ad legem Deo, pertinens ad mores formandos. Referuntur ex natura go ad legem naturæ principia practica, id est, sententiae communes, omnibus notæ, de moribus, & item cōferenda. clusiones elicite ex illis principijs . Talia sunt decem præcepta Decalogi . Item præcepta similia ex libris Ethicorum quoq; de quibus infra cap. 34.

Legis natura causa effi. TERTIO. Efficiens causa, & lator legis naturæ, est ipse Deus, qui eam inscripsit cordi, & animo, & intellectui, cuiuslibet hominis nascentis, ut eius uoluntatem excitet ad bona, & absterreat à malo. Sic et D. Paul. ad Rom. cap. 2. in hanc sententiam de lege naturæ docet . Cum gentes, quæ legem (scriptam scilicet) non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem (scilicet scriptam) non habentes: ipsi sibi sunt lex, quia ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia, &c.

Legis natura præcepta prima Præcepta uero legis naturæ secundum Iureconsultos primaria sunt. Primum, Deum uenerari. Secundum, Honestè uiuere. Tertium, Patriæ, magistratibus, patriæ 8. secūrentibus obedire. Quartum, Neminem lædere. Quintum, Suum cuiq; tribuere. Sextum, rebus communiter uti, quatenus fieri potest. Septimum, Tollere nocentes è medio propter seruandam publicam salutem. Octauum, Rerum dominia, proprietates, possessiones & usum distinguere, quibus communiter alioqui non licet uti, Verum de lege naturæ longe plura à Cicerone, in primo de legibus, à Iureconsultis & Commentarijs eorum

eorum, in Tit. de iure naturali, in institutionibus, & in Tit. de iusticia, & in ff. require.

D E S Y N T E R E S I.

Caput XXVII.

A Græcis Theologis, præsertim à Damasceno Synteresis Latini hoc mutuati sunt uocabulum $\sigma\omega\tau\eta$: quid. $\epsilon\pi\theta\epsilon\omega\varsigma$, quam nos conseruationem uel attentionem uocare possumus. Nam Synteresis est naturalis habitus principiorum moralium practicorum, quasi conseruatus homini, attendens ad legem naturæ, quam cõseruat, instigans hominem ad bonum, & obmurmurans malo: sicut enim $\sigma\upsilon\upsilon\epsilon\omega\iota\varsigma$, id est, intelligentia, habitus est speculatiuus, acquisitus, conseruans principia speculabilia, ut infra 31. & 32: ita Synteresis est habitus innatus, conseruans principia moralia uel practica, infra 34. Huius officium est ponere maiorem in syllogismo practico, sumptam ex lege naturæ, suppeditante maiorem, & probationem maioris. Estq; Synteresis in intellectu potius, quàm uoluntate, ut p̄teriq; Theologorum sentiunt, Tametsi Damascenus eam appellat uoluntatem rationalem, ac potentiam motiuã. Sed non ita multum refert, quia constat sane Synteresin esse habitum, aut intellectum practicum, aut uoluntarium, utiq; homini conseruatum, & qualitatem innatam, sicut & lex naturæ est homini innata.

DE DICTAMINE RATIONIS
Caput XXVIII.

Dictamen rationis quid. Officiū dictaminis rationis. Rationis due partes Ratio superior.

PRIMO : Quid ratio sit, dixi supra eod. cap. 23. Dictamen autem rationis est, uis ipsius, quo dicitur quasi & præcipit, seu admonet facere bonum, aut omittere malum. Cuius officium proprium est, ponere minorem, & probationem minoris in syllogismo practico, infra eodem, capite proximo, & ex uniuersali uel generali legi naturæ elicere quid particulare. Duas autem Rationis partes nominat Diuus Augustinus, scilicet rationem superiorem & inferiorem. Superior ratio est, lumen humanæ naturæ, & quasi uis, dictans & præscribens diuina, æterna, mere honesta: utpote cum conscientia dicit, peccatum hoc est fugiendum, dictamen superioris rationis ponit causam, quia hoc peccatum offendit Deum, quia turpe est, & contra Legem naturæ, quia hominis natura indignum est. Sic contra, cum Conscientia dicit, hoc iustum opus est faciendum, dictamen rationis superioris ponit rationem, quia hoc iustum opus præcipit Deus, quia est pulchrum, quia est homine dignissimum. Deinde Synteresis maiorem quamlibet ponit syllogismi practici. Et hæc superior ratio malis affectionibus non obnoxia, sed illis tanquam regina imperans, amore ingenuo & pio fertur ad honesta, & timore

more ingenuo non seruili, cauet uitia, iuxta illud.

Oderunt peccare boni uirtutis amore.

Atq; hæc demum proponit sibi, & spectat uerum finem bonorum, scilicet honestatem meram, sine ullius utilitatis aut uoluptatis respectu, ut admoneat bene agere, etiam si ex illo bono opere nos sequatur aliquod damnum uel malum. Sicut Regulus mera honestate ductus, seruauit fidem Carthaginensibus, etiam suæ uitæ exitio, de quo sine, id est, uirtute & mera honestate prolixè Cicero in 5. Tusculana. disserit, uirtutem solam sufficere ad beatam uitam.

SECUNDO: Inferior ratio est, quasi mulier illecebrosa, dictans & præscribens non diuina, sed humana, non æterna, sed temporanea: non mere honesta sed utilia & uoluntaria, uel contra sine respectu honestatis. Ut fugiendum est peccatum, quia demeretur poenas, quia damnum uel ignominiam affert, quia capitaliter punitur, & multa afficitur: & contra, amplectenda est iusticia, quia bonam famam parit, & uoluptatem affert, & commoda. Atq; hæc inferior ratio prauis affectionibus mire obnoxia, & appetitui sensitui, fertur praua delectatione: et illecebris tantum ad externum bonum, timoreq; illiberali ac seruili cauet uitia. Quod si impunitatem sceleris sibi uideret propositam, nihil non flagitij committeret, & quælibet honesta contemneret, iuxta illud.

Oderunt peccare mali formidine poenæ.

C O M M E N T. P H Y S.

Hæc demum inferior portio rationis, proponit sibi & spectat non uerum finem bonorum, honestatem meram, sed alienum & falsum finem, scilicet commodum & uoluntatem. De quo sine differit Valla in 1. & 2. lib. de Voluptate. Hominem non posse meram honestatem appetere, sed spectare tantum utilitatem aut uoluptatem, in qualibet actione. Estq; hæc inferior ratio, nequam ille oculus sinister & prauus, qui sui amore ac φιλαυτιᾶ nimium laborat, & hanc homines pleriq; docti & magni sequuntur. Hæc etiam ex praua aliqua sententia & maligna, prauum affectum hominis, & uitiosam consuetudinem potius imitatur, quàm legem naturæ, & synteresin.

D E C O N S C I E N T I A.

Caput XXIX.

Conscientia quid.

Scientia quid.

Officium conscientie.

PRIMO: Conscientia est iudicium de facto nostro bono aut malo, petitum à lege naturali. Vel, ut isti definiunt. Conscientia est naturalis habitus conclusionum moralium, quæ eliciuntur ex principijs practicis moralibus, probans bonum opus & reprobans malum opus. Sicut enim scientia est habitus conclusionum, elicitarum ex principijs Theoricis infra cap. 31: Sic conscientia est habitus conclusionum practicarum. Etenim huius officium est ponere & inferre conclusionem, ex maiore synteresi-

os, & minorem dictaminis in syllogismo practico.
Estq; hæc in intellectu, sicut & synteresis.

SECUNDO: Conscientiæ sunt tria officia, quæ *Conscientiæ tria of-*
præstat, prout intellectus & noticia nostra bifariam *tiæ tria of-*
accommodat ad opus morale iudicandum. Primo: *ficia.*

Prout cognoscimus quippiam nos fecisse, uel non fecisse: Sic conscientia dicitur testificari & coarguere: hinc illud est prouerbium.

Conscientia mille testes. Et.

Consciens ipse sibi, de se putat omnia dici.

Secundo, prout iudicamus quippiam esse faciendum aut omittendum, Sic conscientia dicitur instigare, uel retrahere. Ita Vergillus scribit, Mezentium & Turnum instigatos conscientia sua ad fortiter agendum, cum inquit, Aestuat ingens,

Imo in corde pudor, mixtoq; insania luctu,

Et furij agitata amor, & conscia uirtus.

Tertio, prout quippiam iudicamus à nobis bene factum, aut factum male, sic conscientia dicitur defendere factum uel accusare, ita illud Pauli secundo ad Romanos. Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus (scilicet facta male) aut etiam defendentibus (scilicet facta bene) in diem, quum iudicabit Deus occulta hominum. Vnde & Græco dicitur prouerbio, quod conscientia ferit animum. Atq; hoc tertium est præcipuum eius officium. Et quia pleriq; homines

COMMENT. P H Y S.

mines male ac flagitiose agunt, ideoq; plerunq; conscientia accusat eos quòd male agunt, atque remordet uexatq; adeo, ut nequeant interquiescere unquam. Sicut enim conscientia recte uoluntatis, & recte facti, maxima est consolatio rerum incommodarum, maximaq; uoluptas rerum florentium, ut quidam homines scelicitatem dixerint esse εὐθυμίαν, id est, bonam conscientiam: Sic contra nullum est peius & atrocius tormentum, mala & inquieta conscientia, cuius atrocitatem Poëta significant, imo & depingunt sub persona furiarum atq; Dirarum, ut exponit copiose Cicero in oratione pro Roscio Amerino, & in primo de legibus.

Conscientiæ iudicium quomodo fiat.   **TERTIO:** Iudicium huiusmodi conscientie accusantis uel defendentis, fit per syllogismū practicum, affirmatiuum aut negatiuum, in qualibet figura & modo, cuius maiorem Synteresis, minorem dictamen rationis, conclusionem uero conscientia ponit. Nec refert, à maiore an à conclusione incipias, tametsi si conscientia fere proponit probandum, uel improbandum. Etenim syllogismus practicus est, quo cuiuslibet operis moralis ratio queritur, cur recte aut perperam fiat, factumue sit ex principijs suis & lege iureq; nature petita. Sic enim oportet omnia probare, & quod bonum est tenere. Atq; hac probatione nos

Syllogismus practicus quid.   uti debere Cicero significat, cum dicit, Officium esse opus bonum, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi

reddi possit. Probabilis autem ratio est, quæ hominis Probabilis
 ciuilitate boni conscientia bonæ, & non aberranti satis ratio quid
 facit, tamen si alij non satis faciat semper, iuxta illud.
 Conscia mens recti famæ mendacia ridet.

Sic contra officio contrarium uitium, uel potius
 peccatum est opus malum, quod cur factum sit, ratio
 probabilis reddi nequeat. Exempli gratia, sit hic syl-
 logismus practicus. Regulus deliberat secum, utrum
 debeat Carthaginensibus seruare fidem, Respondet
 Conscientia eius, fidem seruare debes Regule Poenis,
 Ratio dicitur. Quia fidem Regule dedisti Carthagi-
 nensibus. Synteresis proponit. Fides data est seruan-
 da. Hæc maior probatur à Lege naturæ, quod tibi no-
 lis fieri, alteri ne feceris. Sed nolis tibi Regule fidem
 non seruari, Ergo Regule debes fidem seruare. Ita u-
 nus syllogismus practicus alium parit, & sic longius
 argumentari possumus. Quoniam est difficile in ex-
 ercitiis & præcipue indoctis inuenire rationem pro-
 babilem cuiuslibet sui operis ex lege naturæ. Porro
 sicut prauis affectibus sibi fingunt quasdam prauas le-
 ges & malignas sententias, ut est hæc. Amantem re-
 damare, infestum uerò odisse, & Malum malo redde-
 re, quales contra ius naturæ pugnant: & sicut inferi-
 or ratio sæpius à prauis affectionibus decipitur,
 sic conscientia quoque non æque recta est & sincera in
 homine. Etenim Theologi conscientiam dicunt esse la-
 tam in impijs, & aperte malis strictam, uel caute-
 riant

Conscien-
 tiæ diffe-
 rentia, ead-
 emq; causæ

COMMENT. PHYS.

riatam, in superstitionis & hypocritis, perturbatam in dubitantibus: peruersam in errantibus: rectam in pijs & innocuis: rectificatam in poenitentibus, qui resipiscunt à malo. Verum hæc atq; similia ad Theologiam remittimus.

DE AFFECTIBVS.

Caput XXX.

Affectus
quid.

Affectus
synonima.

P R I M O: Hoc caput de Affectibus inscripsi, non quod affectus sit aliud quiddam, quàm uoluntas ipsa: Verum ut uarias uoluntatis species ac formas indicarem, tametsi attigerim supra eodem, cap. 15. Itaq; Affectus est breuis uel durabilis motus uoluntatis, prosequens bona. aut auersans mala. Est enim hic in affectu prosecutio atq; fuga, quod est affirmatio & negatio in intellectu uel in mente. Hic aliàs à Latinis uocatur animi motus, perturbatio, ægritudo, morbus, inclinatio, proprietas, affectio, passio, appetitus.

S E C U N D O: Diuiditur Affectus quinq; sariam. Prima diuisio, Affectus uel motus animi alius est primus, alius secundarius. Primum motum appellant, rapidam illam & inconsultam inclinationem animi, qua subito in rem delectabilem uel auersabilem mouetur, & talis non est in nostra potestate; neq; statim crimini uitioe uertitur. Ut quamuis per-

Troiani

Troiani principes, specie Helenis, tamen quia non consentiunt isti motui in concupiscentiam eius, ideo non statim erant adulteri. Secundarius affectus est, consulta inclinatio, quæ rei cognitæ assentitur, & eam inhiat: & hic si feratur in illicitam rem, criminofus est affectus, sin fugiat rem licitam, criminofus item est affectus, ut Paris uisam Helenam inhians, crimen iam adulterij non effugit, quia motui adiungit assensum uoluntatis & concupiscentiam. De hoc uide Gellum in 19. cap. 1. ubi disputat quidam, bonum uirum obnoxium quidem esse primis motibus, sed non secundarijs illicitis q; affectibus. Secunda, Affectus alius est breuis, uel momentaneus, ut, ira furor breuis est, ut affectus in pueris, qui facile sumitur, & temere deponitur. Alius est durabilis, quem uel natura, uel bona malæque consuetudo homini indidit, nec facile sumptus semel deponitur, ut tristitia in Melancholico, iracundia in Cholerico. Tertia, Affectus est alius naturalis, licitus, quem $\Phi\upsilon\sigma\iota\kappa\acute{\eta}\nu\ \sigma\omicron\rho\gamma\eta\rho$ appellant, ut est amor parentum in liberos. Alius est non naturalis, illicitus, ut amor Paridis in Helenam. De hac uide in commentario secundi Ethicorum. Quarta, Affectus alius est lenis, qui uocatur $\epsilon\upsilon\theta\epsilon\tau\acute{\iota}\alpha$, id est, proprietatis uel propria inclinatio: alius est uehementior, qui uocatur $\pi\alpha\theta\epsilon\tau\acute{\iota}\alpha$, quod uel indignationem, uel commiserationem meretur. De hac Fabium uide in 6. cap. 2. & 3. & Ciceronem in oratore perfecto. Quinta,

C O M M E N T. P H Y S.

ta, *Affectus uel appetitus alius est concupiscibilis, rei spiciens uel inhians bonum appetibile, ut spes & leticia. Alius est irascibilis, auersans malum abominabile, ut metus et dolor, supra eodem, cap. 15. Ceterum species istorum quatuor generum requirere oportet à Cicerone in 3. & 4. Tusculana. omnes enim aliæ quotquot sunt affectuum species, nascuntur ex spe, leticia, metu, dolore.*

Affectus bonus.

TERTIO. *Ut licitus & bonus affectus rationi obtemperat, à natura & bona consuetudine profectus, hominemq; mire commendat. Sic contra illicitus*

Affectus malus.

malusq; affectus, neq; rationi, aut Synteresi, neq; conscientie obtemperat, utpote profectus à mala consuetudine, secundum Philosophos, & à praua cupiditate, peccatoq; originali, secundum Theologos, ac hominem uituperabilem & criminofum reddit plerunq; dum renuit bona, & præhensat mala, contra rationem & conscientiam hominis, ut amans Medea fatetur apud Ouid. in principio 7. Metam. dicens.

Excute uirgineo conceptas pectore flammæ,

Si potes infœlix: si possem sanior essem.

Sed trahit inuitam noua uis, aliudq; cupido,

Mens aliud suadet. Video meliora proboq;:

Deteriora sequor, &c.

Sic & ille ait.

Prudens uidensq; pereo.

Ita ergo uoluntas captiua tenetur & inuita trahitur

ad

ad pessima quæq; à suis affectibus, nisi ratione quandoq; hi uincantur, quæ longe omnium pulcherrima est uictoria, nempe suos affectus prauos ratione cogere, & moderari per uirtutem, frenisq; iniectis coherere. Atq; ita non est solum bonis affectibus pugna cum malis cupiditatibus, uerum mali etiam affectus quandoq; inter se pugnant, ac infirmio rem (ut fit) superat fortior appetitus, ut plerumq; meliorem deterior. Sic metum mortis uicit dolor amoris decepti spe sua, in Didone, cum inquit.

Quin morere, ut merita es, ferroq; auerte dolorem. Reliqua uero de hac materia ad Ethicam prorsus pertinent, cuius exempla uide in poëtis, qui sunt optimi artifices in depingendis affectibus.

Mali affectus non cum bonis solum, sed inter se quoq; pugnant.

DE HABITV INTELLECTUO. Cap. XXXI.

P R I M O: Libet hic quædam præmittere, de uario noticiæ genere, sic enim & superiora repetemus, & ad fontem sequentium perueniemus. Igitur Noticia est qualitas animæ, qua cognoscitur species obiecti sensibilis, uel intelligibilis, supra eod. cap. 10. & 19. Hæc primum sic diuiditur. Notitia est aut Sensitiua, qua apprehenditur res per sensum, & speciem sensibilem, perq; iudicium factum de sensibili, supra eod. cap. 7. & 9: aut est intellectiua, qua res cognoscitur

Noticia quid.

Noticiæ partitiones.

tur

C O M M E N T. P H Y S.

tur per suam speciem intelligibilem, supra eod. capite 20. & 21. Deinde intellectiua notitia est uel incomplexa uel complexa, supra eod. cap. 19. in diuisione quarta. Deniq; notitia complexa quædam concipitur ex oratione imperfecta, ut urbs Roma, Achilles Pelei filius. Quædam concipitur ex oratione perfecta, id est, ex propositione, ut Achilles Pelei filius fuit Græcorum fortissimus, urbs Roma est caput orbis terrarum, & hanc noticiam perfectam, uocant propositionem mentalem, id est, mente conceptam.

Propositio mentalis.

Noticiæ officium duplex.

SECVNDO: Noticiæ duplex est officium, scilicet iudicare sensu interiore, aut intellectu: & hoc uocatur iudicium. Deinde assentiri uel dissentire ei de quo iudicium factum est, hoc est, credere uel non credere, rem ita se habere. Hic autem assensus fit bifariam, scilicet sine probatione, et cum probatione, id est, cum syllogismo Theorico.

Assensus duplex.

Sine probatione fit quadrisariam, ut pote cum noticia uel assensus ille sequitur sensum, uocatur quidem Sensus, singularium tantum, ut, hic ignis quem tango est calidus, hæc pictura quam uideo est pulchra. Cum uero sequitur repetitum & ingeminatum sensum ac memoriam, uocatur Experientia, iuxta Aristotelem in fine secundi posteriorum dicentem. Ex sensu fit Memoria, ex memoria uero eiusdem rei perceptæ repetita sæpius nascitur experientia. Plures enim memoriæ sunt, una experientia.

Sensus.

Experientia.

Cum assensus sequitur propositionem, principium Theoriæ

Theoriæ

Theoricum, uel etiam legis naturæ sententiam, uocatur Intelligentia, habitus principiorū theoricorum. Intelligentia Cum deniq; assensus sequitur auctoritatem dicentis si-
 ne alia probatione, uocatur Fides. Verum alter ille assensus, uel noticia cum probatione fit item bifariam Fides. scilicet, cum assensus animi sequitur signa probabilia, non tamen necessaria, tum uocatur suspicio, uel con-
 iectura, ut, Quia tenuiter uestitus incedit ille, Ergo uel conie-
 pauper est, Secundo, cum animi assensus sequitur præ-
 missas, quæ sunt triplices, scilicet falsæ in materia aut
 forma, habentes tamen ueri aliquam speciem, præci-
 pue apud imprudentes uel incautos. Harum assensus
 dicitur Error, iniectus ex paralogismo sophistico. Et
 sunt probabiles præmissæ uerisimilesq; tantum, non
 uero necessariae. Harum assensus uocatur opinio, quæ
 est noticia alicuius cum formidine de opposito, nata
 ex syllogismo dialectico, uel Rhetorico probabili. Et
 sunt præmissæ necessariae ac certæ, uel per experien-
 tiam, uel per doctrinam, uel per principia. Harum as-
 sensus appellatur Scientia, quæ est notitia certa con-
 clusionum elicitarum ex præmissis certis. Et hæc pro-
 batio uocatur Demonstratio, de qua in libris poste-
 riorum. Itaque sunt octo species Noticiæ, scilicet Sen-
 sus, Experientia, Intelligentia, Fides, Suspicio, Er-
 ror, Opinio, & Scientia, quibus superadduntur Pru-
 dentia, Ars, Sapientia. Item Synteresis, Dictamen
 rationis, & Conscientia. Atq; ita in summa habes 14.

C O M M E N T. P H Y S.

notitiæ species, in intellectu rationeque hominis sitas omnes, præter sensum, quibus uix plures inuenias.

Habitus a- TERTIO. Hæ notitiæ sunt qualitates cognitioni alij ne fungentes in animo, uocatæ qualitates animi dura- innati, alij biles, id est, habitus animi partim innati, ut est Synte- acquisiti. resis, Dictamen rationis, & Conscientia. Partim ac-

quisiti per doctrinam & usum, ut reliqui decem. Ta- Platonimetsi Plato, & eius sectatores ferè hos quoque dicant cur omnes innatos habitus natura, non quod perfecta statim sci- habitus in- entia, Prudentia, Ars nascatur cum anima creata, sed nati. quod animæ creatæ iam mox natura innascitur, natu-

Naturalis acquirendos. Sicut enim uirtutum uitiorumque scintil-
potentia læ quædam, sic habituum (ut inquit Cicero) igniculi,
quid. natura sunt animis inditi, qui deinde excrecente simul animo & corpore excitantur & inardescunt à doctri- na & usu. Sicut latentes scintillæ è silice eliciuntur ictu ferri, ac ueluti sopitus ignis in cineribus, motu & fla- tu resuscitatur, sic habitus ille potentia per naturam innatus, fit demum habitus actu per doctrinam & u- sum acquisitus. Ita sane Homero, Euripidi, Ouidio & Virgilio fuit innata quædã naturalis potentia ad poë- sim, quòd Ouid. de se ipso aliisque Poëtis testatur, dicens. Est Deus in nobis agitante calescimus illo.

Sedibus æthereis spiritus ille uenit.

Sic Ciceroni innata erat talis potentia ad scientiam oratoriam, sed non ad poësim ita. Atque has naturales potentias

potentias, uel hos habitus potentie, eruditi uocant igitur Naturalis
 niculos ingeniorum, impetus animorum natiuos, na-
 turalia instrumenta, ingenita adiuuenta ad artes & potentie
 habitus, actuum habilitatem & aptitudinem, ut lo-
 quuntur. Sic Homerum dicimus natum & factum ad
 poësim, Catilinam ad maliciam, Socratem ad constan-
 tiam, Appellem ad picturam. In hunc quidem modum
 ego puto Platoniorum sententiam non ita multum
 abesse à Peripateticis, sed de hoc in cap. 38. plura for-
 tassis dicam.

Q V A R T O: Ab Aristotele quinque tantum ha-
 bitus intellectui numerantur, scilicet duo speculatiui, Habitui
 quorum finis est scire, Intelligentia principiorum, & intellectui
 Scientia conclusionum: duo uero practici, scilicet Pru- secundum
 dentia, cuius finis est agere, & Ars, cuius finis est ef-
 ficere uel fabricari. Et quintus denique habitus, scilicet Aristo.
 Sapientia, continens aliorum habituum, imo cuiuslibet
 noticia non modo doctrinam, uerum etiam usum
 & experientiam. Verum hæc Aristotelis partitio ni-
 hil admodum cum superiore numero notarum pu- Aristotelis
 gnat, quia numerat habitus acquisitos intellectiuos, partitio
 qui docent nos certius & facilius quid scire & facere. quomodo
 Iam uero Synteresis, Dictamen, & Conscientia, sunt cum supe-
 habitus innati, non acquisiti, quamuis etiam unà cum riore noti-
 atate & experientia quasi increpant subinde. Sensus ciarum nu-
 uero non est intellectus, sed noticia organica, & ex- mero con-
 perientia est à sensu. Fides est noticia soli autoritati ueniat.

C O M M E N T. P H Y S.

assentiens sine probatione. Verum Suspicio & Opinio nihil firmi certive docent. Error autem magis dedocet, quàm addocet, quamvis ad artem & prudentiam sæpe accidit opinio, sicut etiam ad habitus voluntarios. Non enim omnium, quæ in actionibus politicis, ac in operibus artificum fiunt, certa ratio reddi potest. Restant itaq; numero quinque habitus acquisiti, in intellectu positi, scilicet intelligentia, Scientia, Prudentia, Ars & sapientia, de quibus plura ab Aristotele in 6. & hic, & à Commentarijs quære, et quædam etiam supra capite 9. attigi. Cæterum in voluntate sunt tantum duo habitus Morales, unus bonus, scilicet Virtus. Alter malus, scilicet Vitium, ut mox infra capite 33. uidebimus.

Voluntatis habitus 2.

D E P R I N C I P I I S N A T V R A L I B U S . Cap. XXXII.

Principiū didacticum quoduplex. **P**R I M O: De uocabulo Principij, quam uarie significet, supra in 1. capite 12. indicaui, ubi uidimus principium quoddam didacticum esse, id est, cognituum, id quo res primum cognoscuntur, ad doctrinam uel actionem pertinens. Et huius aliud esse incomplexum, quales sunt tituli, & themata simplicia, per naturam uel artem percepta. Aliud esse cõplexum, quales sunt propositiones primæ, & regulæ de sermone, de natura, de moribus. Adhuc tamen animaduertere

mauertere oportet . Principium didacticum aliud De quo natura notum esse, ut sunt propositiones uel sententiæ principio communes de sermone ac natura, ut sunt leges naturæ hoc caput de moribus, Et de hoc solo loquimur in præsentī cap. agat.

Aliud Principium doctrina notum esse, quales sunt regulæ generales, uel speciales quoq; professionum, non nisi doctrina usuq; percepta, ut sunt elementa & præcepta Grammaticæ, Dialecticæ, Rhetoricæ, Mathematicæ, Physicæ, Medicinæ, Ethicæ, Iurisscientiæ: de hoc nihil dicimus, nisi quod iam enumeratis artibus multa, imo & plurima præcepta atq; experimenta oriuntur, & sumuntur ex isto altero genere principij, quod natura notum uocamus, latissime patens in omnibus fere negotijs ac rebus. Nam ars imitatur naturam, quatenus potest, ut supra in primo libro de Arte indicauius, cap. 9.

SECUNDO: Principium natura notum Didacticum est triplex, scilicet, Logicum, Physicum, & didacticum Ethicum. Logicum est, quod pertinet ad sermonem, natura nota ut Literæ & syllabæ sunt dictionum notæ, & hæc Dictiones sunt notæ & signa conceptuum in animo, & cogitationum: ut hæc, Verum & falsum præsumunt congruum, ut hæc, Quodlibet est, uel non est. Item De quolibet est affirmatio uel negatio, & de nullo simul ambæ. Tales sunt regulæ, quas uocant Maximas, in Topica pleraq;. Principium Physicum est, quod pertinet ad scientiam naturæ, hoc est, Physiologiam, ut

C O M M E N T. P H Y S.

ex nihilo nihil fit. Aliquid fit ex aliquo. Omne generabile est corruptibile. Ut posita causa, ponitur effectus potentia. Patiens ab agente patitur. Et tales innumerae sententiae communes Physicae eliciuntur ex Aristotele, & alijs, qui Physica scripserunt. Et extat libellus quidam, cui titulus est, Auctoritates Aristotelis, ubi plurima eiusmodi principia Physica licet inuenire, quae in hunc locum conferre, non est consilium. De principio Ethico infra cap. 34.

DE HABITU VOLUNTARIO,
Caput XXXIII.

Obiectum
habitus in=
tellectui
& uolun=
tarij.

Habitus
uoluntatis
quid, &
quotu=
plex.

PRIMO: Sicut habitus intellectui obiectum est ipsa ueritas aut falsitas rei intelligibilis. Sic habitus uoluntatis obiectum est ipsum bonum. uel malum, uoluntarium, morale, hoc est, honesta bonaque opera, quae rationi, moribus & legibus consentiunt, atque obtemperant, & turpia malaque opera, quae cum ratione & legibus pugnant. Verum habitus uoluntarius est qualitas animi, per consuetudinem & doctrinam acquisita, docens & inuitans uoluntatem hominis certius ac facilius, bene aut male operari in ciuilibus rebus. Et horum duo sunt tantum, scilicet Virtus ac Vitium, ut dixi. Quorum principia, et igniculi quidam, tametsi homini natura sint innati, sicut paulo ante de naturali potentia & habilitate ad acquirendos habi-

tus

tus intellecti uos differui, supra eodem, cap. 31. Tamen præceptis, doctrina & usu excitantur & illucescunt suo tempore. Atq; ista quasi semina uirtutum uitiorumq; natiua uoluntati insita, tandem crescunt cōsuetudine in bonos, aut malos fructus, hoc est, abeunt in mores durabiles, & confirmatos. De quo uide in 5. Ethicor. de discrimine actuum & habituum iusticiæ. Unde & uirtus uitiumq; appellantur etiam habitus morales, à more. Ceterum Mos est solita consuetudine; Mos quid actio moralis, & à consuetudine habet nomen, sicut & unde. enim sæpius Citharam pulsando, aliqua ratione quispiam fit tandem bonus Citharædus. Ita sæpius & frequenter uirtuose aut uitiose agens, ille fit demum uirtuosus aut uitiosus, id est, bonos malosue mores imbibit, quos nunquam aut difficilime potest dimittere.

SECUNDO: Virtus est habitus electiuus, in mediocritate, secundum nos consistens certa ratione, Virtus quemadmodum uir prudens iudicat. Sed Vitium est quid. habitus electiuus, in excessu aut defectu consistens, non Vitium certa ratione, contra quem uir prudens possit appro- quid. bare. In utraq; definitione genus Habituum electiuus idem est, quem uoluntarium appellamus, hoc est, talē, Habituum qui à libero arbitrio & consilio hominis dependeat, ut electiuus ne quis causari queat iure, hominem inuitum esse ma- quid. lum aut bonum, ut infra cap. 35. Sed definitionis utriusq; reliquam expositionem uide in commentarijs in 2. Ethicor. Quia de habitu uoluntario hæc in præsens

COMMENT. PHYS.

Virtutis
& uitij
species.

sufficiunt. Species enim uirtutis circiter duodecim, & species uitij, hoc est, defectus, atq; excessus item duodecim, in tertio, atq; alijs libris Ethicorum enumerantur ac definiuntur, sicut à Cicerone in officijs.

DE PRINCIPIS MORALIBUS. Caput XXXIII.

Principiū
morale
quid.

P R I M O : Ethicum principium uel morale est, quod pertinet ad scientiam, & ad actionem moralem, ciuilitate bonam aut malam. Vel principium morale est noticia, communisq; sententia ex lege naturæ petita, animoq; hominis insita. Sic et Cicero dicit alicubi, quod sint in animo parue quedam noticiæ rerum maximarū, quas cum sequitur uoluntas in agendo, recte agit. Atq; hæ noticiæ sunt prorsum leges naturæ, et communia principia de moribus, perpetua et immutabilia. Semper enim ratio et conscientia iudicat huiusmodi sententias esse ueras atq; certas, quales sententia sunt decem præcepta Decalogi. Item præcepta Hesiodi in 1. Itē sententiæ Theognidis & Phocilidis, dicta sapientū, & philosophorum, disticha Catonis.

Non quælibet cuiusuis sententia est principium morale. S E C V N D O : Cauere oportet, ne sine discrimine nequamlibet Ethnici cuiusuis sententiam statim putemus esse legem naturæ, & principium morale, cui pariter oporteat, & cui obediatur recte ac tutò. Nam prauus affectus hominis aliquando somniat sibi, & fingit

fugit prauas quoq; sententias quasdam, ex uitiosissimo affectu φιλαυτιας, aut uoluptatis natas, quales si quis sequatur, ille ualde errat & peccat contra naturam & rationem. Cuiusmodi hæc est Catonis, Semper tibi proximus esto: Item,

Qui simulat uerbis, nec corde est fidus amicus,

Tu quoq; sic simile, sic ars deluditur arte.

Da aliquid & accipe aliquid.

Et si quæ similes inueniuntur. Verum hæc moralia Quid ostendat; illa naturalia principia pleraq; ostendit lumen stendat naturale dictaminis & synteresis, supra eod. cap. 27. principia. partim autores & philosophi tradunt, partim sensus, experientia, ususq; docet, & longe clariora reddit, ut de his Aristote. in primo Ethicorum, capite 7. admo- vsus prin-
net. Et ex huiusmodi principijs pleriq; nascuntur syl- cipiorum
logismi illi practici. De quibus supra 29. ostendimus. moralium.

DE LIBERO ARBITRIO.

Caput XXXV.

P R I M O : Plurima est controuersia iuter doctos, utrum in homine sit Liberum Arbitrium, An & in an non, & quatenus sit libera uoluntas hominis, aut quibus re- coacta. Cum uero de libertate arbitrij aut uoluntatis bus sit li- humane disputatur, quoad res fatales atq; diuinas, berum ar- consulere debemus non tam Ethicos, quàm Ecclesia- bitrium.
sticos scriptores, & sequi non tam rationis huma-
næ

COMMENT. P H Y S.

ne captum et iudicium, quam sacrae scripturae auctoritatem infallibilem, ut ab Erasmo ac Lutero in disputatione de Libero Arbitrio clare differitur in utranque partem, & à dno Augustino, atque à Laurentio Vallà in libro de Libero Arbitrio. Quando uero de libertate arbitrij in rebus ciuilibus ac humanis quaeritur, ibi recte consulimus & rationis iudicium, & Ethnicos autores, praecipue Philosophos, qui tamen & ipsi ambigue tractarunt hanc materiam. Et in summa constat esse in homine liberum arbitrium in rebus non fatalibus, non naturalibus, non fortuitis: sed in rebus ar-

Quare necessario sit liberum arbitrium in rebus uoluntarijs.
 =tficialibus, moralibus ac uoluntarijs. Alioqui enim superuacua essent consilia, deliberationes, praecipua, leges, admonitiones, ueniae, praemia, poenae, ut erudite Arist. in 3. Ethicor. probat, cuius loci commentarios quoque consule. Praeterea nisi liberum esset homini arbitrium, nihil admodum differret ab equo & mulo, & ab alijs bestijs, quibus ut non est intellectus, ita neque deliberatio, neque electio, neque liberum, sed coactum iudicium, nedum liberum arbitrium.

Liberum arbitrium quid.

SECVNDO: Liberum arbitrium fere est, quam προαιρεσις Aristoteles, nostri electionem uocant, Etenim Liberum Arbitrium est uis uoluntatis humanae, eligens bonum quid pra alijs, & respuens malum quid pra alijs, quod effectu uel prestare, uel fugere per se potest. Sic ergo obiectum liberi arbitrij est, non simpliciter bonum aut malum, sed bonum melius ac commodius,

commodius, aut malum peius ac incommodius, intolerabiliusue, cuius quidem non solum eligendi, sed etiam præstandi efficiendiq; aut fugiendi facultatem habeat homo, ratioq; & uoluntas hominis sit eius operis efficiens causa, non fatum, non natura, non fortuna. Excludimus ergo à libero arbitrio res fatales, naturales, & fortuitas, neq; hic tantum morale bonum ut honestum, aut morale malum ut turpe intelligas, sed quaecunq; bonum aut malum, reuera, aut specie solummodo tale. Itaq; duæ uires animi requiruntur in libero arbitrio, quarum una est à ratione, scilicet de-
 liberatio, facta & adiuta per noticiam obiecti, quia arbitrio nihil cupitum, nisi cognitum. Altera uero est à uoluntate, scilicet electio libera, quæ non coacta, sed sponte animi re hoc eligit, tanquam commodius, & opere præstat, illud uero spernit tanquam incommodius, & effectu fugit ac deuitat. Sicut ergo ratio coniungitur & confertur intellectui, supra eod. cap. 23. ita hic liberum arbitrium uoluntati coniungitur & comparatur.

TERTIO. Finis liberi arbitrij est reddere hominem uirtuosum & commendabilem, eum scilicet, arbitrij. cuius uoluntas bona eligit, & efficit bona, fugit autem mala, & contra reddere hominem uitiosum & criminosum, eum scilicet, cuius mala uoluntas contumaciter eligit mala, & peccata committit, declinat autem à bono. Sic ergo sibi expensum ferat homo quod malus est. Etenim sibi ipsi causa mali is est, fal-

C O M M E N T. P H Y S.

soq; incusatur Deus, aut fatum, aut fortuna, quod eti-
am apud Homerum in primo Odissæ, Deus ille gra-
uiter fert, dicens.

O facinus, mortale genus nos numina falso
Incusat, causamq; putat fontemq; malorum,
Quæ ueniunt, sua sed pereunt ob facta nefanda.

Quæ præter fatum sibi sponte incommoda quærant,
Reliqua de his rebus ab Ethica Philosophia petere
oportet, ut ab Aristotele in tertio Ethicorum, à Boë-
tio in consolationibus, à Georgio Niseno in 7. libro.

D E R E V O L U N T A R I A.

Caput XXXVI.

RES VOLUNTARIA. **P** R I M O : Obiectum liberi arbitrij, ut dixi an-
tè, Res uoluntaria est res quælibet, bona, ma-
la aut media, cuius non solum eligendæ, sed etiam po-
tiundæ fugiendæq; facultas est penes hominem. Vel
Res Voluntaria est, res neq; fatalis, neq; naturalis,
neq; fortuita, neq; homini factu impossibilis, ut sol-
uere creditum, mouere pedem, loqui, canere, & simi-
les actus sunt res uoluntariæ. Tametsi enim plurium
actuum potentiæ & habilitates (ut propria hominis
quarto modo) sint naturales, tamen potentiarum ac-
tus sunt uoluntarij in homine, ut homo, quamuis à
natura habet potentiam loquendi, numerandi, ra-
tiocinandi, bene aut male operandi, tamen actus ipsi,
ut

ut locutio, numeratio, operatio, opus, sunt à uoluntate. Cuius autem actus impotentia & inhabilitas naturalis inest homini, idem actus nullo modo est res uoluntaria, ut quoniam homo naturaliter inhabilis est ad uolandum, ideoq; uolatus non est homini res uoluntaria. Cæterum ex supra dictis probe discernere oportet res fatales, supra in primo, cap. 5. res naturales, supra in 1. cap. 8. res fortuitas, supra in 1. cap. 26. res artificiales, quæ pleræq; sunt uoluntariæ, supra in 1. capite 10.

SECUNDO: Hominis respectu pleræq; sunt In- Species seu
uoluntaria, ut à fato, à natura, à fortuna prouenien- differentiæ
tia. Sicut & ea quæ alioqui uoluntaria, tamen ui coad- actionum
ctus aut errore, culpa, ignorantiaue homo lapsus fit humana
cit. De quibus & Iureconsulti disputant, in Titulo, de rum.
Iuris & facti ignorantia, in Digestis, et Codice. Quæ-
dam sunt Voluntaria, in quibus noticia & cognitio
rationis non fallit agentem, ac uoluntas eligit & im-
perat actionem. & non impeditur actio, ut cum eligit
& imperat sobrietatem, fortitudinem, otium, ignaui-
am. Quædam mixta sunt, quæ partim necessitate &
ui, partim uoluntate fiunt, ut si quis metu tormenti
fate, ne delictum. Et huiusmodi habentur pro uolun- A finia &
tarijs, qualia sunt etiam propemodum, quæ natura diuersa rei
quoq; cogente facimus, aut omittimus, nisi perire ma- uoluntariæ.
lumus, ut edere, bibere, dormire, ut in 3. Ethicorum,
cap. 1. & 2. & in eius loci Commentarijs.

DE CAUSIS VOLUNTARIIS.
 Cap. XXXVII.

Cause uoluntariæ effi.

Ratio.

Voluntas.

Eorū quæ pie aut impie fiunt, causa effi.

P R I M O : Quæ sint causæ uoluntariæ efficientes, dixi supra eodem libro, capite tricesimo quinto, nempe ratio & uoluntas, tanquam duæ primariæ uires hominis. Ratio quidem cognitionem rei uoluntariæ efficiendæ aut fugiendæ tenens, & noticiam, nam ignoti nulla cupido est. Voluntas uero, deliberate eligens atq; imperans efficere aut deuitare uoluntariam rem, cognitam & dijudicatam à ratione, Et bona quidem pars est probitatis, ex animo uelle probum esse, sicut & bona pars est doctrinæ, ex animo uelle doctum esse. Atq; hæc quidem procedunt in rebus politicis, uerum in rebus fatalibus & diuinis, præcipue quæ ad pietatem attinent, causa efficiens & imperans aliquid pie fieri, est Spiritus sanctus, uel contra impie quid fieri suadens, est partim praua hominis uoluntas, deprauata peccato originis, & mala consuetudine, partim mali genij, & diaboli impetus atq; uis, rapiens & præcipitans miserum ac flagitiosum hominem in nefandissima quæq; : ut ne si uelit quidem, possit præstare politicam illam probitatem. Ut patet de Medea, exurente suum maritum Iasonem, & interimente liberos suos, ut de Atreo, de Oreste, deq; alijs apud Poëtas & Historicos, sacros & profanos.

phanos. In rebus fortuitis quandoq; adiuuat **Voluntas** **Voluntatis**
 hominis Fortunam, iuxta illud. **cum fortu-**

Cuiq; fortunam fingunt mores sui. **na & arte**

Et in naturalibus quoq; efficiendis sæpiſſime **Ars** **affinitas.**
 et conſilium hominis multum adiuuat **Naturam.** Nam
Ars imitatur naturam, quatenus poteſt, ut dictum eſt
 ſupra in 1. capite 24. & capite 6. & capite 9. ubi ex-
 emplum poſui de frugibus & arboribus in hortis co-
 lendis.

SECUNDO: Sunt præterea plura quidem ad-
 iumenta, quæ adiuuant hominis rationem & uolun-
 tatem liberam, quò facilius aut bona aut mala eligat, **Conſuetudinã**
 & præſtet: ut pote conſuetudo, altera propemodum do-
 natura, Nam.

Uſq; adeo à teneris annis aſſueſcere multum eſt.

Item **Doctrina**, & **Disciplina**. Plurimum enim teſte
 Ariſtotele refert, ſtatim ab adoleſcentia ſic aut ſic
 quempiam eſſe inſtitutum. Atq; utinam (inquit Fabius
 in 1. cap. 3) liberorum noſtrorum mores non ipſi per-
 deremus, cum infantiam ſtatim delitijs ſoluimus, mol-
 lis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos
 omnes, & mentis & corporis frangit, ſit ex his con-
 ſuetudo, deinde natura. **Doctrinã**
 & **disci-**
plina.
 Discunt hæc miſeri, antequam
 ſciant uitia eſſe: & hætenus quidem de uiribus, & o-
 perationibus animæ humane rationalis dixiſſe ſatis
 eſt. Reſtat ut de ortu, dignitate, & immortalitatẽ

COMMENT. PHYS.

eius pauca dicam, quibus peractis, huic materia tandem finis erit.

DE ORIGINE ANIMAE.

Caput XXXVIII.

P R I M O : Iucunda quidem est questio, sed mi-
Vnde ani- re anceps de origine animæ, ac modo ortus eius.
mæ orian- Cum enim sane constet eam infusam esse humano cor-
tur. pori, & inspiratam à Deo, sicut & uel idem Deus, uel
 natura infundit reliquis animatis corporibus suam a-
 nimam, ut bestijs sensitiuam, plantis autem uegetati-
 uam cum uiribus suis. Tamen unde ueniant, quando,
 quomodoq; ingrediantur animæ in corpora animata,
 dubium est Philosophis & ecclesiasticis.

S E C V N D O : Erat quidem mihi in animo recen-
Platonico- sere hic Platonis eiusq; sectatorum opinionem, de or-
rum opi- tu animæ, & de descensu eius in humanum corpus è
nio de ortu cœlo. Quomodo scilicet anima in cœlo nata ex parti-
animæ, ei- cula diuinæ naturæ, ibidem uarijs noticijs & habitibus
usq; in- quoq; ac uirtutibus instructa, & quasi Pandora que-
gressu in dam donata à Deo, à Dæmonijs, à stellis, à sideribus
corpora. in suum hominis corpus delabatur, tanquam in sordi-
 dum contagiosumq; carcerem, cuius contagio prauas
 affectiones tanquam sordes hauriat, ita ut cœlestium
 donorum ac uirtutum plane obliuiscatur, neq; illis uti
 queat, nisi denuo excolatur doctrina, & tanquam il-
 lato

lato quodam lumine in tenebricosum carcerem illustretur & recreetur, unde est uulgare illud dictum. Scire nostrum esse, antiquorum reminisci, quia doctrina, cœlestes illas ingenij scintillas, & particulas diuini ignis illius prope extinctas, resuscitet & inardescere faciat, ut & hæc supra eod. cap. 15. de appetitu, & cap. 31. & 33. de habitibus dixi. Verum cum ista breuiter nequeant explicari, ne sim prolixior, remittere libet ad Macrobiū in 1. cap. 9. & 12. Somnij, & ad Virgilij 6. librum eiusq; Commentarios, & ad alios Platonicos supra modum prolixè hæc tractantes, quos in hac parte Origenes quoq; & nonnulli ex Græcis Theologis sequuntur. Vide & Epistolam D. Augustini, de origine Animæ ad Hieronymum.

TERTIO: Quod longe ante Platonem Pythagoras commentus est, teste Ouidio in principio 15. Metamorphoseos, & Laertio in uita Pythagoræ, & Luciano in Gallo, de Metempsichosi, & Palingeniusia, hoc est, de regeneratione, & transmigratio-
 ne animæ ex uno corpore Plantæ aut animalis in aliud corpus uel humanum uel animale uel uegetabile, Crediderim ego ad mores, & ad affectiones, habitusq; animæ subinde mutabiles ac uariabiles pertinere. Prout enim homo affectus aut moratus est uariè. Ita lupum, ursum, leonem, bouem, canem, ouem, cuculum, uulturem, formicã, hominem, militem, mulierem, rusticum, nobilem, ciuem agit, pro conditio-

Pithagoræ
 μετεμψύ
 χωσις &
 παλιγγ
 γενεσία
 quid signi-
 ficet.

Corporum

C O M M E N T. P H Y S.

metamor= num uarietate. Sicut & Metamorphosis transforma-
phosis quid tioq; illa corporum in alienas formas apud Ouidium
significet. pleraq; referuntur ad mores atq; affectus.

Tertullia= Q V A R T O: Tertullianus & Auicenna alijq;
ni & Aui. nonnulli opinantur, sicut corpus ex corpore per se-
cennæ de men genitabile nascatur, ita animam quoq; ex anima
ortu anti nasci, & tanquam ex traduce propagari, sicut una
mæopi= lucerna incenditur ab alia. Hac autem causa moti
nio. sunt, quod peccatum originis sit gentilitium, & qua-
si propagatum ab Adamo in omnes inde sua serie ho-
mines, idq; euenire non uitio corporis, ut Platonici
comminiscuntur, peccatum ex corpore transfundi in
animam, sed falso, ut enim habitus intellectiui non sunt
in corpore, sed in ipsa anima, sic & habitus uolunta-
rii uirtutesq; & uitia non sunt in corpore, sed in ipsa
anima, tametsi corporis instrumenta & adiuuenta
quædam accedunt ad alios habitus acquirendos, Pro-
uenit ergo peccatum uitio animæ.

D. Augu= Q V I N T O: Diuus Augustinus & Hierony-
stini & mus quos pleriq; Ecclesiastici sequuntur, censent ani-
Hierony= mam rationalem neq; ex ulla diuina aut humana par-
mi de ortu ticula uel traduce propagari & nasci, sed ex mere ni-
animæ hu= hilo creati à Deo in eodem momento, quo embryo, hoc
manæ opi= est, foetus hominis iam fuerit perfectus, et corpus hu-
nio. manum in utero matris sit absolutum sua forma, par-
tibusq; & membris corporeis, plus minusue, sexto
menfe post conceptum, & sic creatam animam mox
infundè

infundi humano suo corpori, quod ei destinatur tanquam hospitium & habitaculum, quoad inde rursus post mortem corporis ipsa immortalis emigret. Atque ita anima dum creatur, statim infunditur corpori suo. Ita fere D. Augustinus in libro de Ecclesiasticis dogmatis docet. Sed anima uegetatiua in plantis, & sensitua in brutis animalibus reuera propagatur ex semine plantæ aut bruti, tanquam ex traduce, & ita succrescit ea cum suo uegetabili aut sensitiuo corpore, & unà cum eodem hoc corpore corrumpitur, ac in nihilum euanescit.

Ortus anime uegetatiuæ & sensitiuæ.

SEXTO: De embryone, hoc est, de foetu hominis imperfecto ante sextum mensem in utero, diuerse sentiunt Medici atque Ecclesiastici. Nam illi dicunt fere embryonem non sua anima uegetatiua & sensitua, sed à matris suæ anima uegetari & sentire. Sicut carcinoma aliudue ulcus adhærens corpori, crescit & sentit non sua, sed corporis anima, ut supra in li. 3. ca. 35. dixi. Verum Ecclesiastici contra sentiunt, embryonem primo uegetari anima uegetatiua sua et propria, post conceptum, usque ad 70. diem ut minimum, uel usque ad 100. diem ad summum. Inde uero post 70. uel 100. diem à conceptu, embryonem sentire sua propriaque anima sensitua, usque in sextum circiter mensem, quo mense demum circiter anima rationalis creata ad imaginem Dei corpori humano infunditur. Et hæc quidem de origine anime fere dicuntur.

Anima embryonis secundum Medicos.

Anima embryonis secundum Ecclesiasticos.

DE NOBILITATE ANIMAE.

Caput XXXIX.

Animæ
excellen-
tia.

PRæclarius nihil de animæ excellentia & nobilitate dicere possum, quàm Cicero in 1. Tuscul. & in 2. de natur. deor. & post Platonicos præsertim, qui in encomijs animæ sunt immodici & nimis magnifici ostentatores, quorum ampullæ uerborum plerosq; etiam ex Ecclesiasticis Græcis & Latinis seduxere, ut in hac parte tractanda plus æquo rhetorificentur. Clara etiam satis est animæ nobilitas ex supra enumeratis hoc libro uirtutibus & potentijs animæ. Verum ut in catalogum quasi ante dicta congeram, libet hic breuiter recensere in genere omnes animæ uires, ut à Platonis & Peripateticis digeruntur, ut & supra eod. cap. 3. Nam in uniuersum quatenus obseruauim numero sedenario uirtutes animæ continentur, quarum alia fere aliam excellit & dignitate præstat.

Animæ
uirtutes
sedecim.

PRIMA ergo & infima uirtus animæ est $\Phi\upsilon\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$, Vis uegetatiua, quæ animæ infundi dicitur à Luna, supra eod. cap. 5.

SECUNDA est $\alpha\lambda\sigma\delta\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$, Vis Sensitiua exterior, supra eod. cap. 6. & 7.

TERTIA, $\phi\alpha\nu\tau\alpha\sigma\mu\acute{o}\nu$, Vis cogitatiua, sensus interior, supra eodem, cap. 9. Et has duas uirtutes habere dicitur anima ab influentia Solis. Atq; ab his duabus

duabus, oritur quasi *Vis Cognitiua*. Nam *Sensus* est primus noticiae gradus, ut supra eodem, capite 31. ut etiam in prologo *Metaphysicæ Aristoteles* indicat.

Q V A R T A, ἐπιθυμητικὸν, *Vis Concupiscibilis*, uel *Voluntas à Veneris sidere*, supra eod. cap. 15.

Q V I N T A: θυμητικὸν, *Vis irascibilis uel Animositas à Marte*, supra eod. cap. 15.

S E X T A: κινήτικὸν, *Vis progressiua loco*. supra eod. cap. 16.

S E P T I M A: πνευματικὸν uel πνευματικὸν, *Vis spiritalis*, quam *Medici etiam ζωητικὸν Vitalem* nominant, supra eod. capite 17. Et has duas vires habet anima item à Sole, quia *Sensitiui proprium est moueri & spirare*.

O C T A V A: λογικὸν, quod & λογιστικὸν *Vis Rationalis*, sic in genere uocata, cuius sequentes sunt species, aliæq; vires soli homini tribuæ, supra eod. cap. 18. & 19.

N O N A: ἐγκυβευτικὸν, *Vis Enunciatiua per uerba & orationem*, explicans animi conceptum incomplexum uel complexum, supra eod. capite 16. in diuisione quarta. Ut enim *Aristoteles* inquit in principio περὶ ἑρμηνείας, ea quæ in uoce consistunt (id est, uocabula) signa sunt affectuum & conceptuum, qui in anima sunt, sicut ea quæ scribuntur (.i. literæ & syllabæ) signa sunt eorum, quæ in uoce consistunt, (id est, uocabulorum) Atq; ut non eadem sunt apud

COMMENT. PHY S.

omnes gentes literæ, sic neq; uocabula omnibus hominibus sunt eadem. Affectus autem & conceptus, qui uocabulis significantur apud homines, sunt in animos inscripti. Etenim conceptus est idolum & species quædam, à re intelligibili in animum influxa & defixa, supra eodem, capite 20. & 21. sicut autem res sua substantia eadem sunt apud omnes gentes, ita & conceptus rerum ijdem sunt in animis hominum omnium. Atq; hanc uim enunciatiuam à Mercurio habet anima.

DECIMA : πρακτικὸν, Vis Actiuosa à Ioue, qua homo sua sponte & arbitrio, suo consilio & certa ratione exercet, effectuq; præstat per artem & prudentiam, perq; sapientiam ea, quorum habet noticiam & habitum. Non enim satis est tenere ociosam theoreticam, nisi & effectu comprobes eam, ac tuæ noticiæ certa experimenta exemplaq; ædas, supra eod. 29. & 35 ubi duas uires dixi in libero arbitrio esse, scilicet electionem & actionem, id est, praxim.

VNDECIMA : θεωρητικὸν, Vis speculatiua, quod & ἐπιστημονικὸν, id est, Vis cognitiua dicitur à Saturno Planeta melancholico, infusa animæ, hæc est, qua homo præditus est intelligentia, scientia, item sapientia, continetq; habitus intellectiuos, supra eod. cap. 35. & noticias, uel principia applicanda ad usum, atq; praxim, quam hæc omnino præcedit necessario. Quia Praxis sine Theorica, non est certa neq; solida,
ut,

ut Aristoteles in Prologo Metaphysicæ differit.

D V O D E C I M A : πολιτικὸν, Vis aut Virtus politica, qua homo prudēs et sapiens multa doctrina, usu, experientiaq; edoctus & probatus, prauoq; appetitu suo moderatus, præstat opere ac certa ratione probitatem illam politicam, non priuatim modo, sed & publice. Atq; harum uirtutum primariæ sunt Prudentia, Iustitia, Fortitudo, Temperantia, & aliarum catalogus est apud Macrobiū, in 1. cap. 8. Somnii. Quæ quidem uirtutes politicas habent & exercent recte & non ociose hi, qui uocantur ciuilitè ac probi.

Virtutes
politice
primariæ.

Quiq; sui memores alios fecere merendo,

Qualem uirum politicum Homerus in suo Ulyssæ, Virgilius in suo Aenea, Xenophon in suo Cyro, Erasmus in suo Principe depingit. Qualem Aristoteles in Ethicis ac Politicis describit. Verum Politica uirtus est, quæ pertinet ad ciuilem & sociabilem uitam inter homines honestam. Huius sunt species septem, scilicet μονασικὴ, Virtus huiusmodi priuati, οἰκονομικὴ, Patris familias, νομικὴ, Iureconsulti & consiliarij. στρατιωτικὴ, Militis & ducis. ἀρχικὴ, Magistratus. ἱεραρχικὴ, Sacerdotis. ἡγεμονικὴ, Magni principis uirtus: quales sunt artibus pacis ac scientia militari insigniter præditi, non meri homines, sed quasi semidei. Quales erant Minos, Hercules, Theseus, Achilles. Atque alij apud Poetas & Historicos

Politica
uirtus quid
eiusq; 7
species.

C O M M E N T. P H Y S.

Græcorum atq; Latinorum. Atq; hæ duodecim uires aut uirtutes animæ rationalis sunt ueræ, & non commenticiæ aut imaginariæ tantum. Quorum priores tamen septem sunt homini cum bestijs communes, nisi quod homo rationis compos, uoluntati & animositate rectius moderari potest, ijsq; utitur aliquantulum libero arbitrio & consilio, si modo sequatur rationem & naturam bonam, non uitiosam consuetudinem, su-

**Virtutes contempla-
tiuæ Platonum.** Restant quatuor genera Virtutum, quæ Platonici sunt commenti, ut Macrobius testatur in 1. cap. 8. Somnij, ad imitationem, ut mihi uidentur, Christianismi male intellecti. Nam constat sane ex ueterum scriptis quosdam Philosophos prophanos quoq; audire solitos Christianorum conciones Ecclesiasticas, non quidem discendi sed calumniandi gratia, aut etiam propter curiositatem, sicut in Actis Apostolorum scribitur, D. Paulum Concionantem, ab Epicureis & Stoicis auditum, & calumnia contumeliaq; affectum. Sic & Originem scribitur audisse Platinum uerbosissimum Platonorum. Et Porphyrius quoq; Apostata fuit Christianæ sectæ. Isti ergo affingunt quadruplex hoc genus uirtutum, quas ociosas & contemplatiuas uocant, quasi pertinentes ad contemplatiuam uitam, de qua in primo Ethicorum, cap. 4. Et à Theologastris plura scribuntur.

**Contem-
platiua ui-
ta.**

DECIMATER TIA : Ergo istis Platonicijs Virtus est, quam καθαροτιμηρ uocat, id est, purgatiuam

tiam, quod animus suis uiribus per eam purgetur à contagio mundi, & humanorum non modo uitiorum, sed & aliorum negotiorum prophanorum, soli quæ se diuinarum rerum contemplationi dedat, atque adeo affectus humanos omnes exuat, tale quid & nunc Anabaptistæ somniant. Vocant autem Platonici hanc purgationem mortem animi secundam à uitijs, quia prima mors animæ secundum eos est, cum de cælo descendit anima in corpus humanum, atque in id coniicitur tanquam in carcerem, ac quasi sepelitur uitijs, supra eodem, capite proximo, atque hanc effinxerunt ad imitationem mortificationis eius, cuius est in sacris literis mentio.

Animæ
mors pri-
ma & se-
cunda iux-
ta Plato-
nicos.

DECIMA QVARTA: Virtus uocatur ab istis $\alpha\theta\alpha\rho\acute{\alpha}$, id est, pura uel purificata, hoc est, ea quam animus purgatus ac defecatus ab omnibus affectibus exerceat, qualia sacre literæ uocant bona opera ex fide facta.

DECIMA QVINTA: Virtus est $\nu\omicron\upsilon\tau\eta\kappa\eta$ id est, exemplaris uirtus in Deimente, qui Deus omnium rerum sensibilium ac intelligibilium, Ideas concipit & cognoscit, hanc uirtutem ille in hominis purgatum & purificatum animum cœlitus demittit: quam Platinus proculdubio comminiscitur ex stulta quadam & prophana imitatione sacre scripturæ loquentis de spiritu sancto eiusque gratia, quæ quidem iustificatis & uere pijs infunditur. Sed ab
homine

COMMENT. P H Y S.

homine ethnico prorsum nequit ne umbra quidem eius deprehendi.

DECIMASEXTA: Virtus est θεοφυία, diuina uirtus & à philosophis maxima summaq; uocata uis faciendi miracula & diuina quasi opera edendi, ut dicunt Apollonium Tyraneum miracula edidisse & alios nonnullos prophanos homines. Hanc etiam à Christiana religione suffurantur isti, quia uana & stulta gentilitas sibi quoq; impie arrogauit miracula, ut Magi in Exodo certantes cum Mose, quasi uero edere miracula maius aliquid sit, quàm iustitia Christiana, cum & impij quoq; legantur in sacris literis, multa miracula facere. Hæc Platoniorum uana somnia recensui ob id tantum, ut haberemus fere summam Platonice Theologie quam uocant, & ostenderem quàm fide dignis, scilicet, & iustus de causis quidam uaniloqui persuasi. Platonice philosophiam aut sint comparare Christianismo, cum reuera simiarum animi ac mores corporaq; , sint hominibus similiores, quàm hæ quadruplices Platoniorum uirtutes commenticie, aliquantillum Christianismi ueri exprimant umbram. Sentiendum ergo est, nullas in homine esse uirtutes supra politicas, neq; nobiliores ullas in hominis arbitriositas, atq; abunde nobilitatiue satisfacere eum animum, qui non ociose nec imprudenter ciuilem probitatem illam publice priuatimq; præstiterit. In earum etenim actione hominis politici sum-

De theologia Platonica quid sentiendū.

mm

mum bonum summaq; fœlicitas est posita. Hanc cõnã
 secutus uirtutem, uix ciuilitè bonus ac sapiens, sen-
 tiat se finem metamq; suam pertigisse, ut rectè Cicero
 in 5. Tuscul. differit, & in lib. de finibus bonorum de-
 finit. Nam quæ ad uere Christianas uirtutes, ad fidem
 iustitiamq; pertineãt, non ex ulla philosophia quanta-
 cunq;, sed tantum à sacris literis sunt petenda.

Christianis
 nismus un-
 de cognos-
 cendus.

DE IMMORTALITATE
 animæ. Caput XL.

Quamuis Plato in Phedone atq; alibi, & Philoso-
 post eum Platonici multis argumentis im- phorum de
 mortalitatem animæ rationalis conentur probare, immorta-
 cuius disputationis summam complectitur Cicero in litate ani-
 i Tusculana. & in Catone alijsq; locis, & Macrob. mæ dispu-
 in 2. Somnij, capite 12. in finem usq; circiter eius libri, tatio.
 recensens Aristotelis argumenta contra Platonem &
 eorum refutationem. Tamen humana ratio per se ne
 illis quidem argumentis, nec ullis alijs sibi probare
 potest, & persuadere, ut certo credat immortalem
 esse animam humanam. Sacris ergo literis hic potius
 inniti oportet & diuinæ auctoritati, quàm rationi, aut
 Ethnicorum probationibus. Epicurei uero & bona
 hodieq; pars hominum de anima non aliter definiunt,
 quàm illi impij in libro Sapientiæ capite secundo dixe-
 runt, cogitantes apud se non rectè. Exiguum & cum
 tadio

De immor-
 talitate a-
 nimæ soli
 uerbo Dei
 creden-
 dum.

C O M M E N T. P H Y S.

tædio est tempus uitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reuersus ab inferis. Quia ex nihilo nati sumus, & post hoc erimus tanquam non fuerimus. Quoniam fumus afflatus est in naribus nostris, & sermo scintillæ ad commouendum cor nostrum. Quia extinctus cinis erit corpus nostrum, & spiritus diffundetur tanquam mollis aër, & transibit uita nostra tanquam uestigium nubis. & sicut nebula dissoluitur, quæ fugata est à radijs solis, & à calore illius aggrauata, Venite ergo, & fruamur bonis quæ sunt, nemo nostrum exors sit lætitiæ, & nemo esto sobrius neq; frugi, ubiq; relinquamus signa lætitiæ. Quoniam hæc est pars nostra, & hæc est fors nostra. Hæc impij dicunt hodieq; ex animo, ut ait ille, quisquis fuit. Ede, bibe, lude, post mortem nulla uoluptas, neq; ullus est sensus.

Ex Arist.

nequit pro
bati ani=
mæ immor
talitas.

Quia & ex Aristotelis uerbis nequit probari animæ immortalitas. Non quod in tertio de anima dicit. Intellectum esse perpetuum, æternum, separabilemq; non ad animæ substantiam referri debet, quod sit immortalis, sed ad naturam, & agilitatem ipsius intellectus agentis, cuius naturale lumen est perpetuum, & sibi semper constat, quãdiu uiuit: & separabilis est non quidem à corpore intellectus ipse, sed non est alligatus certis conceptibus, & cuiuslibet rei intelligibili concipiendæ sufficit. Soli ergo Christiani & pycertam immortalitatis animæ resurrectionisq; & uitæ æternæ

eternæ spem habent. Hæc quidem erant, quæ de animæ natura atq; officijs notatu & obseruatu digna existimaui, ideoq; sine ambagibus opinionum, quàm potui, fideliter exposui, quamuis prolixius. Verum hanc uerbositatem commoditas huius materiæ facile compensat.

FINIS LIBRI QUARTI
de Anima.

PERORATIO HVIVS
VS COMMENTA-
rij Physices.

Cur &
quando
discenda
physica.

D FINEM HVIVS
Commentarij uidebantur mihi stu-
diosi iuuenes admonendi, ut Physi-
cam professionem magnificerent, ac
minime negligerent, post elementa
dicendi percepta & usu aliquo comprobata. Verum
qui sibi suisq; studijs bene uolūt, sua sponte feruntur ad
optima queq; & necessaria perdiscenda. Ignari au-
tem sui finis, quem certum in discendo sibi propositum
uident nullum, & propria alioqui segnitie miseri, non
facile admonitionem ullam admittunt. Ideoq; non u-
tar hic ambitiosis encomijs, qualia iam sepe à doctissi-
mis publice pronunciari audiuius. Quid enim isti
persuadeas ulli ratione, ut de scientia rerum natura-
lium honeste sentiat, quem huius artis honestas publicā
priuatāq; non allicit, neq; etiam pertrahit, ut ultrò
se huic dedat, quæ à maximis quibusq; & doctissimis
semper est amata & religiose culta, in hanc usq; æta-
tem Constat enim Mathematicæ & Physicæ profes-
sionem longe omnium antiquissimam esse, & quam
Mathema- uis primum à Thalete Milesia in Ìonia, & à Pythago-
ticæ anti- ra in Italia inuentam & Græcis hominibus traditam,
Quissima. Laertius in utriusq; uita scribit, & alij, tamen mul-
tis

tis ante seculis apud Aegyptios aliosq; orientales po-
 pulos floruisse eam, cum ex ueterum historijs ac mo-
 numentis, tum etiam è multis locis sacrae scripturae
 certo apparet. Nam Moses in Gene. cap. 1. & 2. descri-
 bens, non quidem physice, Mundi ac omnium creatu-
 rarum originem, tamen aperte, significat uires & mo-
 tus quosdam perpetuos, naturalesq; uicissitudines in-
 ditas esse creaturis & corporibus, quorum omnis na-
 tura ab opificis Dei & dispositione creatoris defluxe-
 rit, & in hunc usq; diem deriuata sit, ut supra in 1. ca.
 3. & 6 ostendi Quin & D. Paulus ad Rom. 1. capite,
 Deum testatur cognosci per contemplationem crea-
 turarum. At quid aliud est Physica, quàm creatura-
 rum & rerum naturalium scientia, quatenus haec sunt quid.
 motui ac mutationibus obnoxiae, certisq; principijs,
 causis & effectis constant? Quod si Deus naturae om-
 nis autor, per noticiam creaturarum suarum tanquã datio phy-
 ab effectis suis cognoscitur, ut D. Paulus inquit, & sic.
 Cic. in libris de nat. Deo. praecipue in 2. tertioq; pro-
 bat: iniuste ergo, ne dicam & impie, faciunt isti, qui Ab hone-
 hanc Philosophiae nobilem partem nihil pendunt uel sto.
 negligunt. Sine qua in sacris literis quoq; multa non
 assequuntur illi, qui confidentissime clamitant pugna-
 re Physicam cum Theologia. Quare est non modo res
 honestissima, uerum & utilissima, huic arti operam Ab utili-
 dare, quae ad exacuenda ingenia, & ad copiam rerum
 acquirendam plurimum ualeat; ut de incredibili uo-
 ni luptate

luptate taceam. Quis enim sit à Musis, atq; ab omni humano sensu tam alienus ac remotus, qui non summam uoluptatem animo capiat ex lectione eius operis, quod Cicero de nat. deor. conscripsit, ita absolute & iucunde, ut non credam aliquem esse tam barbarū, qui non uel millies repetita eius lectione, mirifice oblectetur. Ita plenus est ille liber pulcherrimis rerum naturalium exemplis, & experimentis, quarum rerum principia, causas & effectus proprie Physica præscribit. Quis item tam sit immani & belluina natura, qui non pulcherrima ista animæ descriptione & pictura delectetur, cuius artifex longe optimus est Aristoteles in tribus libris de anima. Et ne singula persequar, moueat nos Vergilij quoq; autoritas, quanti enim is æstimet naturæ studium, testatur, dicens,
Me uero primum, dulces ante omnia musæ
Accipiant. Et reliqua.

Nam uulgo notus est iste locus in secundo Georgico. Præterea bona pars medicinæ saluberrimæ artis, & Poëticæ iucundissimæ scientiæ suam habet originem à Physica. Quod quidem notius est, quàm hic probari oporteat. Itaq; bonam operam cum aliqua fruge nauasse uideor, qui è multis Peripateticorum atq; aliorum scriptis, hunc commentarium qualemcunq; descripsi, in iuuentutis usum, ut habeat non dico quid sequatur, sed quo admoneatur eorum quæ præcipue ex tam multis libris Aristotelis & Philosophorum petere

petere & inquirere debeat. Nec quem deterreat styli
humilitas, uel uerborum aliquando insolentia, in isto-
rum etiam commentarijs, quia cuiq; professioni &
arti est sua phrasis permittenda, neq; eodem sermo-
ne omnibus seculis usi sunt eruditi. Diligentiae uero
atq; fidei in hoc commentario praestitae, sum mihi adeo
conscijs, ut nihil aequae optarim in praesens, quam ne
esset hic liber minus absolute perfecteq; perscriptus,
quam fideliter omnia conatus sum tradere. Nec pudu-
it me aliena quasi mutuari ac transcribere, cum hoc
ipsum plurimos factitare uiderimus, quorum autori-
tate & nomine me facile tueri possim. Grati ergo &
candidi iuuenes boni consulant, haec qualiacunq; er-
ratisq; dent ueniam eruditi. De benedictis autem
nullam aliam petimus mercedem aut gratiam, quam
ne maligni in peiorem ea partem interpretentur, Be-
nigni uero, ut suam ergo nos beneuolen-
tiam constanter candideq;
conseruent.

FINIS QVATVOR LI-
brorum commentarij in Physicam
Aristotelis.

IN COMMENTARIJ
V M P H Y S I C A E I O A N.
Velcurionis, Index.

A.	Aëtus, cuius impotentia natu-
Academicorum ἐποχὴ refel-	ralis est, nullo modo est res
litur. 110	uoluntaria. 264
Accidens in corpore nullum	Actum perfectum et imperfe-
pars est corporis natu. 109	ctum quibus uerbis Gram-
Accidentia duplicia. eod.	matici significant. 60
Accidētia quomodo in loco. 75	Actus perfectus & imperfe-
Actiones humanae tripli. 264	ctus. 61
Actio & passio unde. 136	Actuū plurium potentiae licet
Actiones et passiones sunt sin-	sint naturales, tamen actus
gularium non uniuersaliū. 64	ipsi in homine sunt uolun-
Actiones infantium, fatuorū,	tarij. 264
brutorum, & plantarū ad	Actus primus duplex. 61
quod genus rerum pertine-	Actus primus & secundus. 60
ant. 24. 49	Actus primus quid. 200
Actio inuoluntaria. 264	Actus secundus. 201
Actio mixta. eod.	Actus significata. 60
Actionum piarum aut impia-	Aër an humidissimus. 102
rum causa efficiens. 264	Aër an calidus & humi. 101
Actionum proprietates. 118	Aër cur humidior q̄ aqua. 104
Actio quando desinat. eod.	Aëris effectus in mixtis. 102
Actio quid. 117	Aëris etymologia & synony-
Actio uoluntaria. 264	ma. 101
Actionis acceptiones. 116	Aër an calidissimus. 102
	Aëris

I N D E X.

Aëris leuitas probatur.	eod.	αἰσθητικὸν ὄν	uirtus anim.	367
Aër quid.	eod.	Albertus	operose disputat de	
Aëris regiones tres, earumq;		alteratione.		113
temperaturæ.	eod.	Alimentum quid.		210
Aes quid.	173	Alterari.		197
Aestas.	95.	Alteratio à generatione quid		
Aestus quid.	101	differat.		113
Aeternitas quid.	79	Alteratio an compositio.		136
Aether.	85	Alteratio duplex.		113
Aeuum quid.	79	Alterationis caus. effic.	eod.	
Affectus bonus.	256	Alteratio propria quæ.	eod.	
Affectuũ causa effici.	234	Alumen quid.		174
Affectus cur motus animi.	62	Amicitia Empedocli quid sig ^a		
Affectus mali, non cum bonis		nificet.		205
solum, sed inter se quoq;		Angelus quomodo in loco.		75
pugnant.	257	Anima proprie quomodo ac=		
Affectus malus.	256	cipiatur.		204
Affectuum 4. genera:	233	Anima ansit. 199. (tur. 266		
Affectus quid.	255	animæ an extraduce propagē		
Affectus 5. diuisiones.	eod.	Anima bruti. 206. (204		
Affectus synonyma.	eod.	Anima corporea et mortalis.		
Agens ad causam efficientem		Anima cur actus.		200
refertur.	118	Anima cur actus, &c.		201
Agens duplex.	217	Anima cur actus corporis ora		
Agere quid.	22	ganici.		eod.
Agriculturæ laus. 180. 179.		Anima cur actus corporis ui=		
ἀγλαῶ.	145	tā habentis potentia.		202

I N D E X.

<i>Anima cur actus primus,</i>	200	<i>stotelis uerbis probari ne-</i>
<i>Anima cur actus substantia-</i>		<i>quit.</i>
<i>lis,</i>	203	<i>Animæ immortalitatem phi-</i>
<i>Anima cur corporis natura-</i>		<i>losophia probare, &c. eod.</i>
<i>lis sit actus.</i>	201	<i>Animæ immortalitatem sa-</i>
<i>Animæ definit. quales.</i>	200	<i>cris literis docentibus, cre-</i>
<i>Animæ eiusq; partium inqui-</i>		<i>dendum. eod.</i>
<i>sitionis ordo.</i>	208	<i>Animæ mors prima et secun-</i>
<i>Anima eiusq; scientia, ad que</i>		<i>da, secundum Plato. 270</i>
<i>nam corpora, &c.</i>	199	<i>Animæ rationalis duæ prima-</i>
<i>Animæ & corpori communes</i>		<i>riæ partes. 239. (214</i>
<i>operationes.</i>	eod.	<i>Animæ sensitiuæ organum.</i>
<i>Animæ etymologia.</i>	200	<i>Animæ sensitiuæ partitio. 232</i>
<i>Animæ excellentia.</i>	267	<i>Animæ sensitiuæ obiectū. eod.</i>
<i>Animæ humanæ ortus, & in</i>		<i>Animæ species uel partes tres.</i>
<i>corpora ingressus, secun-</i>		<i>Animæ species ut nu-</i>
<i>dum Platonicos.</i>	265	<i>meri se habent, 207</i>
<i>Animæ humanæ origo, secun-</i>		<i>Animæ uegetatiuæ & sensi-</i>
<i>dum August. & Hierony.</i>	266	<i>tiuæ ortus. 267</i>
<i>Anima embryonis secundum</i>		<i>Animæ uegetatiuæ obiectum</i>
<i>Ecclesiasticos.</i>	267	<i>& organum. 210</i>
<i>Anima embryonis secundum</i>		<i>Animæ uegetatiuæ tres ope-</i>
<i>Medicos.</i>	eod.	<i>rationes. eod.</i>
<i>Animæ immortalitatem Epi-</i>		<i>Animæ uirtutes sedecim se-</i>
<i>curei atq; impij non cre-</i>		<i>cundum Platonicos & Pe-</i>
<i>dunt.</i>	271	<i>ripateticos. 267</i>
<i>Animæ immortalitas ex Ari-</i>		<i>Animæ unde orientur. 265</i>
		<i>Anima</i>

I N D E X.

- Anima Hermothei Clazome-** inanimatis an sit. 207
nij extra corpus errauit, ac Anima motiua quid sit. 208
inde in corpus redijt. 209 in Anima naturæ ordo. eod.
- Anima hominis.** 206 ἀνθρώπου μορφή τὰ ἡeretici.
- Anima incorporea.** 204 Ἀνιμαντία media quo= (245.
In animalibus neruis ex car- tuplicia. 148
ne carentibus organum ta- Ἀνιμαντία operationibus sen=
ctus. 216. (182 sitiuis quæ careant. 214
- de Animalibus qui scripserint.** Ἀνιμαντίου causa effc. 186
- Animalis acceptio.** eod. Ἀνιμαντίου caus. finalis. 188
- Animalis motus profecutiui** Ἀνιμαντίου causa formalis.
species. 236 186
- Animalis motus profecutiuus** de Anima Philosophorū con=
quomodo fiat. 235 trouersia unde orta sit. 204
- Animalis motus quid, eiusq;** de Anima Philosophorum o=
obiectum. eo. piniones. eod.
- Animalium aliarumq; rerum** Anima plantarum. 206
cum pluuiâ decidentium ge Ἀνία ψυχῆ unde dicta. 204
neratio. 148 Anima quid. 206
- Animalium in mari uiuenti-** Anima rationalis non orga=
um, quot genera secundum nica. 239
Plinium. 189 Anima rationalis quid. eod.
- Animaliū materia propinqua.** Anima rationalis, sensitiuæ et
Animal quid. 182. (185 uegetatiuæ officia quoq;
Animam compositam ex ele- præstat. eod.
mentis, qui putarint. 204 Anima sensitiua quid. 213
- Anima motiua in corporibus** de Anima separata à corpo=
n 4 re

I N D E X.

<i>re cuius intersit tractare.</i>	198	<i>Aqua cur extrinsecus magis</i>	
<i>Anima tanq̄ tabula rasa.</i>	243	<i>humectet quàm aër.</i>	103
<i>Anima uegetatiua quid.</i>	210	<i>Aquæ effectus in mixtis.</i>	104
<i>Animus proprie quomodo acci-</i>		<i>Aquæ locus.</i>	eod.
<i>cipiatur.</i>	204.	<i>Aquæ motus.</i>	eod.
<i>Annus Platonis magnus.</i>	90.	<i>Aquæ rotunditas proba.</i>	eod.
<i>Annus solaris.</i>	90	<i>Aqua & terra unum corpus</i>	
<i>Appollonius Tyraneus mira-</i>		<i>sphæricum constituunt, cu-</i>	
<i>cula ædedit.</i>	271	<i>ius duplex est centrum.</i>	
<i>Appellatio fit à digniore.</i>	24	130. <i>quare.</i>	104
<i>Appetitiua uis animæ quæ.</i>	232	<i>Aquam altiore esse terra,</i>	
<i>Appetitus.</i>	233	<i>probat.</i>	103
<i>Appetitus cõcupiscibilis.</i>	eod.	<i>Aqua quid.</i>	eod. (153
<i>Appetitus irascibilis.</i>	eod.	<i>Aqua salubrior et melior quæ.</i>	
<i>Appetitus intellectuus.</i>	eod.	<i>Aquæ thermarum, maris, flu-</i>	
<i>Appetitus organum & obie-</i>		<i>minum, & fontium non est</i>	
<i>ctum.</i>	233. 234	<i>elementum aquæ.</i>	104
<i>Appetitus sensitiuus.</i>	209	<i>Aquatilia quæ.</i>	189
<i>Appetitus sensitiuus duplex,</i>		<i>Aquatilium differentia.</i>	188
<i>eiusq̄; organum secundum</i>		<i>Aquatilium exanguium secun-</i>	
<i>Platonicos.</i>	233	<i>dum Pliniũ tres species. eo.</i>	
<i>Appetitus uaria nomina, eo-</i>		<i>Aquatilium exanguium un-</i>	
<i>rumq̄; causæ.</i>	eod.	<i>decim species secundum</i>	
<i>Apum solertia et politia.</i>	161	<i>Albertum.</i>	eod.
<i>Aqua an frigida.</i>	104	<i>Aquatilium generatio & pro-</i>	
<i>Aqua calida citius congelascit</i>		<i>lificatio.</i>	eod.
<i>quàm frigida.</i>	150	<i>Arabes, Meteora ignita quo-</i>	
		<i>modo</i>	

I N D E X.

modo uocent.	144	artium appellatio unde su-	
Arbor quid.	178	menda.	23
Arborum differentia.	eod.	artium differentia.	22
Archica uirtus.	271	assensus duplex.	257
Architæ lignea columba.	201	assub apparens, &c.	145
Arena.	176	assub ascendentes.	143
Argentum uiuum quid.	172	assub descendentes.	eod.
Argentum quid.	173	atomi Epicureorum quid sig-	
Aristoteles intellectum perpe-		nificent.	133
tuum atq; inseparabilē fa-		attractio.	210
ciens, quo respiciat.	237	auctum quid.	114.
aristotelis octo libri Physico-		auditio quomodo fiat.	221.
rum, cur de auscultatione		auditus obiectum, medium, &	
Physica titulū habeant.	2	organum.	eod.
aristoxeni de anima senten-		auditus quid.	eod.
tia.	205	augenstriplex.	114
ars memoratiua.	250	augmentatio an cōpositio.	136
ars quid.	21	augmentatio & nutritio quid	
arteria quid.	235	differant.	212
artificialis rei species.	24	augmentatio in solis animatis	
artificialium rerum partes.	24	corpor. fit proprie.	114
artificialis res quæ.	eod.	augmentationis propriū.	eod.
artis cause.	23	augmentatio quid.	114
artis officia.	eod.	auroræ causa.	158
artis cognata.	eod.	aurora cur significet pluuiam	
artis partes,	22	plerunq;.	eod.
artis significata.	21	aura quid.	163

I N D E X.

Aurum quid.	173	Calor quadruplex.	139
Autumnus.	95	Campus.	107
B			
Bicongius Ciceronis filius cur dictus.	181	Candela alteram accen.	144
Bilis appetitus organum.	233	Candela ardens.	eod.
Binarius.	206	Caprae saltantes.	eod.
Βιοθάνατοι.	207	Castor & pollux.	eod.
Bitumen quid.	174	Casus & fortuna quid differant.	56
Boëtius actum uocat, quod Aristoteles ἐνδελέχεια & Cicero motionem continuatam.	60	Casus cum fato, natura, arte, & libero arbitrio affinitas.	eod.
Bonum duplex.	50	Casus quid.	eod.
Bonum idem quod finis.	eod.	Casus significationes.	eod.
Bonum uirum primus motibus, non autem secundarijs obnoxium esse.	256	Catena aurea apud Home.	11.
Bruta an habeant aliquam rationem.	237	Caulis quid.	178
Bruta Græcis ἄλογα.	eod.	Causa an sit ulla.	39
C			
Calculi uesticæ & renum quomodo generentur.	175	Causa à principio quid differat.	eod.
Color naturalis.	212	Causa efficiens pie aut impie factorum.	264
Calidum quid.	119	Causa efficiens quæ.	48
Calidum quomodo siccet.	125	Causæ efficientis diuisiones.	48. & sequentibus.
		Causæ efficientes uoluntariæ ratio & uoluntas.	264
		Causæ internæ à Cicerone partes nominantur.	41
		Causæ	

I N D E X.

<i>Causæ quæ certiores.</i>	eod.	<i>Causarum quatuor quæsitivæ,</i>	
<i>Causæ quo ordine inquirendæ.</i>		<i>quibus eliciuntur.</i>	40
	43	<i>Causarum sexta diuisio theses</i>	
<i>Causæ secunde præcipuæ. 8.</i>	13	<i>& hypotheses gignit.</i>	41
<i>Causæ significata.</i>	39	<i>Causarum tractatio apud A-</i>	
<i>Causæ unius plures effectus</i>		<i>ristotelem, quem usum ha-</i>	
<i>nonnunquam.</i>	54	<i>beat.</i>	58
<i>Causa quid.</i>	39	<i>Causa uniuersali omnes aliæ</i>	
<i>Causarum ad effectus compa-</i>		<i>dependent.</i>	41. 49
<i>ratio quomodo fieri debeat.</i>		<i>de Causis & effectibus regulæ</i>	
	58	<i>le topicæ.</i>	53
<i>Causarum catena.</i>	44	<i>de Causis regulæ octo.</i>	43
<i>Causarum cognitio quare ne-</i>		<i>de Causis tractationis breuis</i>	
<i>cessaria.</i>	38	<i>epilogus.</i>	59
<i>Causarum communia & pro-</i>		<i>Ceruisia.</i>	40
<i>pria.</i>	58	<i>Chalybs quid.</i>	175
<i>Causarum dignitatis & gra-</i>		<i>Chaos poëticum.</i>	31
<i>dus ordo.</i>	eod.	<i>Χάοςμα.</i>	145
<i>Causarum diuisiones trede-</i>		<i>Χάοςμα Vittembergæ uisum.</i>	
<i>cum. 39. & sequentibus.</i>			eodem
<i>Causarum & effectuum cir-</i>		<i>Cholerici & Melancholici cur-</i>	
<i>culus.</i>	8	<i>parum dormiant.</i>	230
<i>Causarum omnium communis</i>		<i>Cholericorum affectus.</i>	234
<i>usus.</i>	58	<i>Chordæ quid, & unde orian-</i>	
<i>Causarum plurium interdum</i>		<i>tur.</i>	236
<i>unus finis.</i>	52	<i>Christianismum sacræ literæ</i>	
<i>Causarum propria officia.</i>	43	<i>solæ docent.</i>	271

Cicero

I N D E X.

Cicer. de atomis quid dicat.	133	Et ordo.	88
Cicero et Rodolphus quid uocent effectum.	52	de Cœli materia Et forma cō-	
		trouersia inter Physi.	47
Ciceronis de natura Deorum		Cœli motus qualis.	87. 88
trium librorum argum.	7	Cœli proprietates.	86
Ciceronis filius, cur bicongius		Cœli situs,	eod.
sit dictus.	181	Cœli significata.	85
Circumstantiæ.	62	de Cœlo Et mundo tractatio-	
Cleopatræ unio quanti æstimatus sit.	121	nis commendatio.	82
		in Cœlo plures motus.	86
Cœlestia corpora tantum motu locali mouentur.	115	de Cœlo quo ordine doceat Aristoteles.	85
Cœlestia quomodo agant in inferiora.	139	Cœlum in loco.	90. 91
		Cœlum non uidetur.	91
de Cœlestibus orbibus tractatio re cuius intersit.	89	Cœlum quatenus simplex Et quatenus compositum.	6. 7
Cœlestis influentia an impo-		Cœlum quid.	85. 91
nat necessitatem humanis actionibus.	95	Cœlum serenum, cur cœruleum uideatur.	158
Cœlestis influentia quid.	87	Cœlum tripliciter agit in hæc inferiora.	87
Cœlestis motus caus. effi.	eod.		
Cœlestium orbium motus.	90	Cœlum unde dictum.	85
Cœli concentus Et harmonia quid.	88	Cognitio à posteriori.	246
		Cognitio à priori.	eod.
Cœli Et corporum cœlestium materia.	86	Collis.	107
		Colores uirgarum in nubibus	
Cœlestium orbium numerus unde.			162
		Coloris	

I N D E X.

Coloris septem species.	219	Compositionis finis.	135
Color quid, eiusq; causa efficiens.	217. 218	Compositionis forma seu modulus.	132
Columba lignea architect.	202	Cōpositionis materia.	133. 131
Comatus cometa.	157	Compositionis nomina.	130
Cometa caudatus.	eod.	Compositionis partes.	eod.
Cometæ & Galaxiæ natura.	eod.	Compositionis species.	eod.
Cometa quid.	156. (eo.	Compositio quid.	108. 130
Cometarum species tres.	157	Compositum corpus quid.	139
Cometæ rû tēpus et motus.	159	Conceptus duplex.	244
Commentarij huius partitio.	2	Conceptus quid.	270
Cōmentarij huius quatuor lib. argumenta.	2. 96	Condensatio quid.	114
Commenatrij huius quatuor librorum capita, 2. & sequentibus.		Conscientiæ differentiæ earumq; causæ.	255
Complexio ad pondus, & ad iustitiam.	123	Conscientiæ iudicium quomodo fiat.	254
Complexio quid & quot.	122	Conscientiæ officia.	253
de Compositione corporis naturalis tractationis usus.	137	Conscientia quid.	eod.
Compositionis cognata.	136	Consequentia quæ.	69
Compositionis diuersa.	eod.	Consilia optima cur fallantur sæpissime.	57
Compositionis effectus.	eod.	Consuetudo.	265
Compositionis efficientia externa & interna.	135. 136	Contactus continuus.	116
Compositionis exēpla.	131. 136	Contactus proprius duæ conditiones.	115
		Contactus proprius quid.	eod.
		Contactus trifariā dicitur.	eo.
		Contactus	

I N D E X.

Contactus uirtualis quid, & quomodo fiat.	116	Corporum compositorum naturalium quinque species.	138
Contigua quæ.	69.	Corporum resolutio an proxime fiat in materiam primam.	115
Contingens quid.	14	Corpus compositum quid.	138
Contingentia duplex.	eod.	Corpus duplex.	198
Contingentia fortuita.	eod.	Corpus mixtum quid.	109
Contingentia uoluntaria.	eod.	Corpus mobile.	197
Continui proprietates.	69	Corpus naturale mobile quid.	6
Continuum quid.	68	Corpus organicum quid.	201
Conuallis.	107	Corruptibilitatis rerum causa efficiens.	112
Corallium.	175	Corruptionis causa efficiens.	112
Corpora dolentium & grauioribus affectibus obnoxiorum, cur tabe & macie conficiantur.	194	Corruptio generalis & specialis.	eod.
Corpora opaca, non opaca, lucida, luminosa, &c.	217	Corruptio quid.	eod.
Corpora quæ magis aut minus obnoxia morbis.	196	Corruptio specialis propria & impropria.	eod.
Corpori & animæ operationes communes.	200	Corruptionis acceptio.	eod.
Corporis ad animam comparatio qualis.	202	Corruptio unius est generatio alterius.	eod.
Corporis habitus animi naturam prodit.	193	Corruptio à generatione quid differat.	112
Corporum compositio quadruplex.	185	In corrupto an aliquid formæ remaneat.	113

Corus

I N D E X.

Corusca seu fulgur quid.	165	Digestio eiusq; tres operatio-	
Crystallus.	175	nes.	211
Cuprum.	173	Digestionis ordo quadru-	
Curæ etymologia.	194	plex	eod.
D		Diminutio quid.	114
Damascenus synteresin ap-		Dinarchi de anima opin.	205
pellat noluntatē ratio.	252	Diræ & furia apud Poëtas	
Dei cognomina apud Physi-		quid signifcent.	255
cos.	8	Discontinuum.	68. 69.
Dei uera cognitio ex sacris li-		Disita uel non cohærentia.	68
teris petenda.	eod.	Diuiduum quid.	69
Demensum diurnum.	181	Diuinatio ex insomnijs.	231
Demensum menstruum.	182	Dolium.	146
Deorum tantus numerus apud		Draco uolans.	145
Ethnicos, quid significet.	8	Dulcia leuiora quare.	eod.
Deos prophanos nihil esse ip-		Durabilitatis causæ.	212
forum etiam gentilium iu-		Duratio quid, eiusq; causa ef-	
dicio.	7	ficiens.	109. 110
Destinatum quid.	53	δυσυχία.	57
Deum esse quid probet.	7	E	
Deum unum esse quomodo		Ebrijs cur pleraq; duplicia ui-	
probet Lactantius.	8	deantur.	223. (cia. 135
Deus quid.	7	Efficientia particularia dupli-	
Deus quomodo in loco.	75	Ecclesiasticorum sententia de	
Dictamen rationis quid.	252	mundo.	84
Dictaminis rationis offi.	eod.	Echo cur ultimas tantum uo-	
Dies naturalis.	89	ces repetat.	221

Echo

I N D E X.

Echo quid.	165	possint.	108
Echo quid, & quomodo fiat.	221	Elementa non esse prima prin-	
Effectus diuisiones.	52	cipia.	29. 37. 38.
Effectus efficientis.	53	Elementa quatenus simplicia	
Effectus finis.	eod.	& quatenus composita.	6. 7
Effectus formæ.	52	Elementa quatuor esse proba-	
Effectus idem diuersarum in-		tur.	97. 99. 122.
terdum causarum.	52. 54	Elementa quomodo maneat	
Effectus materie.	52	in mixtis.	134
Effectus proprietates.	54	Elementa quomodo simplicia	
Effectus quid.	52. 53	& pura.	127. 129
Effectus species.	52	Elementa secundum partes quo-	
Efficiens causa quæ.	48	modo in se mutuo transmu-	
Efficiens externum quadru-		tentur.	128
plex.	49	Elementa secundum se tota, qua-	
Efficiens particulare quomo-		re non transmutentur. eod.	
do agat.	eod.	Elementi acceptiones.	96
Efficientia.	134	Elementi etymologia.	eod.
Efficientis cause diuisiones		Elementorum figura.	99
48		Elementorum mo.	9. 99. 100
ἐπιμαγεύειν.		8	
Electrum.	175	Elementum quid.	97. 98.
Elementa.	96	Embryo an corpus ani.	2. 2
Elementa an sint.	eod.	de Embryone & spermate di-	
Elementa quot.	97	sputatio.	182
Elementa corpora simplicia,		Embryo qua anima uegetatur	
quomodo composita uocari		& sentiat.	267
		Embryon quid.	186. 187
		Empedo-	

I N D E X.

Empedocles.	205	Euentus quid.	12
ἐνδελέχεια.	200	Exanguia quotuplicia.	183
ἐνδελεχίας significata.	60	Exhalatio quid.	141
de ἐνδελεχίας uoce docto-		Experientia.	257
rum controuersia.	200	Expulsio.	211
ἐνέργεια.	60	Expulsionis modi.	eod.
Entia rationis.	227	ἔνθυμία.	255
Eorum quæ fiunt diuisiones.	55	ἔτυχία.	57
Ephesini templi incendiū.	167	F	
Epicureorum atomi quid sig-		Facere quid.	22
nificant.	133	Factorum pia aut impia causa	
Epicurei atq; impij immorta-		efficiens.	264
litatē animæ non credunt.	271	Fatalis ordo secundum Peri-	
Epicureorum de fato & pro-		patet.	10. (tur. 12
uidentia opinio.	9	Fatalis res dupliciter accipi-	
Epicureorum sententia de for-		Fati effectus.	eod. (11.
tuna.	54	Fati necessitas quo ad hominē.	
ἐπισημονικὸν uis animæ.	268	Fati tractatio quo animo le-	
ἐπιθυμητικὸν uis animæ.	eod.	genda sit.	12
ἐποχή Academicorum refel-		De Fato cur tractet.	8
litur.	110	De Fato & prouidentia opi-	
ἐρωλευτικὸν uis animæ.	268	niones.	9
Error.	258	Fato an omnia fiant.	eod.
Error quid.	56	Fatum an sit.	eod.
Essentia quinta.	186	Fatum à prouidentia quid dif-	
Euentus fortuitus duplex.	56	ferat.	10
Euentus fortuitus quis.	56, 57	Fatum astrologicum.	9
		O	
		Fatum	

I N D E X.

Fatum & providentia an ne-	nascatur.	eo.
cessitatem imponat causis	Flumina cur modo maiora,	
& euentibus.	eod. modo minora.	153
Fatum duplex.	8 Flumina quare interdum in	
Fatum physicum.	6 hyeme decreſcant.	151
Fatum quid.	eod. Fluminū aqua cur dulcis.	154
Fatum unde dicatur.	8 Fluminum & fontium mate-	
Fax lata.	146 ria ſecundum Phyſicos.	150
Ferrum quid.	173 Fœlicitas politica.	270
Fides.	258. (dum. 52 Fontium uirtutes ac miracula.	152. (150.
Fides plures eiusdem rei inter-		
Finis diuiſiones.	50 Fontium generationis modus.	
Finis & cauſa finalis quid	Fontes cur in montium ſumi-	
differant.	51 tatibus interdum.	151
Finis proprium officium.	eod. Fontes & flumina in hyeme	
Finis quando cauſa & quando	calida, in æſtate uero fri-	
effectus.	41 daquare.	152
Finis quid.	50 Fontibus generandis loca ap-	
Finis ultimus duplex.	eodem tiora.	151
Finis comparatio ad alias cau-	Fontium atq; fluminum di-	
ſas	52 uerſitatis cauſæ.	eo.
Finitum quid.	67 Fontium & fluminum mate-	
Fatus cur non uideatur.	168 ria ſecundum Phyſicos.	150
Flumen quid.	152 Fontium & fluminum ortus	
Flumina & fontes cur non-	ſecundum ſacras literas.	eo.
nunquam abſorbeantur, de-	Formæ an aliquid in corrup-	
ſciant, aut recenter enaſ-	to remaneat.	112

Formæ

I N D E X.

Formæ diuifio.	33	lia generabilis & corrup-	
Formæ prima materia, for-		tibilis.	46
ma, efficiens & finis.	34	Forma fecunda non principiū,	
Formæ ratione agit quicquid		fed caufa.	eo.
agit.	53	Forma fecunda quæ.	eo.
Formæ fecundæ appellationes,		Forma fubftantialis & acci-	
earumq; ratio.	46	dentaria.	108. 130
de Formis fecundæ producti-		Fortunæ cum fato, Natura,	
one uariæ Philofophorum		Arte & libero arbitrio af-	
opiniones.	47	— finitas.	57
Formæ fignificationes.	33	Fortunæ effectus.	12
Formæ uaria nomina.	35. 37	Fortuna quid.	55
Forma non eft locus.	74	Fortunæ uariæ accept.	ead.
Forma non nafcitur ex mate-		De fortuna uariæ opinionēs	
ria.	132	Philofophorum.	54
Forma particularis à commu-		Frigidum quid.	119
ni quid differat.	47	Frigidum quomodo humectet.	
Forma prima quid.	33. 37		125
Forma prima quomodo cog-		Frigus quotuplex.	140
noscatur.	34	Fructuum ufus.	180
Forma principii actiuum.	17	Frugum inuentores.	eo.
Forma principium in quo Præ		Frutex quid.	179
dicamento.	35	Fulgetri noxia.	166
Forma quare dicatur commu-		Fulgetru n quid.	166
nis.	33	Fulgur & fulmen quid diffe-	
Forma fecunda alia ingenera-		rant.	167
bilis & incorruptibilis, a-		Falgoris caufa.	166

I N D E X.

Fulmen quid.	167	specieb. quid differat.	111
Fulminei lapidis gene.	168	Generatio à corruptione quid	
Fulmineus lapis quid.	eod.	differat.	112
Fulmineus lapis quomodo ac-		Generatio generalis & specia-	
cuminetur.	169	lis.	111
Fulmini species tres.	168	Generationis causa effici. eod.	
Fumi an sint.	141	Generat. impedimenta.	187
Fumi plures & crassiores un-		Generationis instrumenta. eo.	
de.	229	Generatio propria quid.	111
Fumos non esse exiguos de-		Generatio specialis propria et	
monstratur.	142	impropria.	eod.
Fumus duplex.	141	Generatio unius est corruptio	
Fumus unde excitetur.	145	alterius.	112
Furiæ & Diræ apud Poëtas		Grammaticæ finis.	25
quid significent.	254	Grandinis & niuis uapor quid	
Furiosis cur pleraq; duplicia		differat.	149
uideantur.	223	Grandinis figura.	eod.
G		Grandinis locus.	eod.
Galaxia quid.	157	Grandinis uapor qualis.	150
Galaxia quo tempore & ubi		In Grandine quare Animalia	
in cælo conspiciatur.	eod.	interdum, aut aliæ res re-	
Gemmæ.	175	periantur.	eo.
Gemmæ cur Indis & Aethio-		Grando quando generetur sæ-	
pibus magis, quàm nobis		pius, & quare.	149
nascantur.	176	Grando quid.	eod.
Gemmarum uirtutes unde.	eo.	Grando quare cum pluuia de-	
Generatio ab alijs mutationis		cidat.	eod.
		Graue	

I N D E X.

Graue quid.	99	Halo quando significet pluuiam.	eod.
Gustus ægrotantium deprauatus quare.	222	Halo quando uentos significet.	eo.
Gustus cū tactu affinitas.	eod.	Halo quid.	eod.
Gustus obiectum, organum & medium.	eo.	Halo sanguinei coloris.	eod.
Gustus utilitas.	eodem	Harmonia quid.	89
Guttarū diuersitas unde.	147	Herba quid.	179
H		Herbarum differentie.	eod.
Habitus animi alij innati, alij acquisiti.	258	Heroica uirtus.	269
Habitus electiuus quid.	261	Heroicæ uirtutes unde.	11
Habitus intellectui secundum Aristotelem.	259	ἑτερογενές quid.	120
Habitus uoluntarij & intellecti u obiectum.	260	Hierarchica uirtus.	269
Habitus uoluntarij non sunt in corpore.	264	Homines quare in æstate miscant.	123
Habitus uoluntatis duo.	259	Homines in hyeme magis famelicos quatuor.	195
Habitus uoluntatis quid, & quotuplex.	260	Homines septem, secundum alios.	eod.
Habitu uoluntatis causa efficiens.	eod.	Homines anima.	206
Halo cur sæpius sub luna.	159	Homines corpus.	192
Halonis locus.	eo.	Homines ortus.	eodem.
Halo quando serenitatem significet.	eod.	Homines partes.	eodem
		Humani corporis partes.	193
		Hominum peruersitas.	12
		Homo.	192
		ὁμογενές quid.	120

I N D E X.

Homo $\mu\upsilon\kappa\rho\acute{o}\nu\theta\omicron\sigma\mu\Theta$.	81	Ignis elementum cur non ui-	
Homo sibi ipsi est causa mali.		deatur.	eod.
	263.	12 Ignis elementum quid pro-	
Horizon.	220	prie.	eodem
Horizontis semidiameter, di-		Ignis fatuus.	144
ameter, circumferentia Θ		Ignis lambens.	eod.
tota area quanta.	eo.	Ignis noster quare non sit ele-	
Humiditas natura.	102	mentum.	101
Humidum quid.	120	Ignis noster quotuplex eodem	
Hyems.	95	Ignis perpendicularis.	143
	I	Ignis uolitans.	167
Idea an causa formalis an ef-		Imagines unde fingantur.	227
ficiens.	48	Imber quid.	147
Idea quid.	47. 48.	248	
de Ideis Pseudoplatonicorum		Immortalitas animæ ex Ari-	
error.	48	stotelis uerbis probari ne-	
Ieiunij finis.	51	quit.	271
de Igne opiniones falsæ.	99	Immortalitatem Animæ Epi-	
de Igne uera sententia.	100	curi atq; impij non cre-	
Ignis elementi effectus in mix-		dunt.	eodem
tis.	eodem	Immortalitatem animæ Phi-	
Ignis efficaciam quæ repri-		losophia probare nequit.	
mant.	eodem		271
Ignis elementi effectus in sua		Immortalitatem animæ sacris	
sphæra.	eod.	litteris docentibus creden-	
Ignis elementum à nostro ig-		dum.	eodem
ne quid differat.	eod.	Imprægnatio animalium.	187
		Incendia ubi facta.	100

I N D E X.

<i>Incorruptibilia & ingenerabilia quatenus immobilia, quatenus mobilia.</i>	68	<i>Intellectum agentem immortalem Aristoteles cur separatum à materia faciat.</i>	242
<i>Individuum quid.</i>	69	<i>Intellectum agentem omnia facere, passibilem omnia fieri, quomodo intelligendum.</i>	eodem.
<i>Infinium in rerum natura nullum, præter solū Deum.</i>	67	<i>Intellectum perpetuum esse, &c. quò referendum.</i>	273
<i>Infinium quid.</i>	eodem.	<i>Intellectus actu quid.</i>	242
<i>Influentia coelestis quid.</i>	87	<i>Intellectus agens & passibilis quomodo differant.</i>	242
<i>Ingenio ualentes cur magis obliuiosi.</i>	250	<i>Intellectus agens quid.</i>	240
<i>Insecta quæ, & quare sic dicta.</i>	189	<i>Intellectus à uoluntate quid differat.</i>	eod.
<i>Insectorum & uermium differentia.</i>	eod.	<i>Intellectus compositus.</i>	242
<i>Insectorum generatio & prolixificatio.</i>	eod.	<i>Intellectus compositus duplex.</i>	eodem
<i>Insectorum mores & ingenia.</i>	eodem	<i>Intellectus cum sensu in quibusbra.</i>	eodem. conueniat. 243
<i>Insectorum partes & membra.</i>	eodem.	<i>Intellectus cur pro passibilis à quibusdam uocetur.</i>	241
<i>Institutio puerilis à primis annis qualis sit, plurimum refert.</i>	265	<i>Intellectus & rationis differentia.</i>	248
<i>Instrumenta artificum ad causam efficientē pertinent.</i>	49	<i>Intellectus & sensus quomodo differant.</i>	243
<i>Intellectio.</i>	242		
<i>Intellectiuis appetitus.</i>	210		

I N D E X.

<i>Intellectus habitu quid.</i>	242	<i>Iris an fuerit ante Noham.</i>	ea.
<i>Intellectus passibilis quid.</i>	241	<i>Iris cur arcuata.</i>	160
<i>Intellectus practicus quid.</i>	242	<i>Iris cur non eadem nubis para-</i>	
<i>ad intellectum pertinētia.</i>	239	<i>te uideatur ab omnibus.</i>	eo.
<i>Intellectus propria offic.</i>	243	<i>Iris cur non integri Solis ima-</i>	
<i>Intellectus proprium obiectū.</i>		<i>ginem referat.</i>	ead.
	228.	<i>(240 Iris cur rarior sub luna.</i>	161
<i>Intellectus quomō diuidantur.</i>		<i>Iridis colores.</i>	160
<i>Intellectus significata.</i>	239	<i>Iris quare uaricolor.</i>	ead.
<i>Intellectus simplex.</i>	242	<i>Iris quid.</i>	eadem
<i>Intelle. speculatiuus quid.</i>	ead.	<i>Iuppiter.</i>	94
<i>Intellectus uel mens quid.</i>	240	<i>Ius quid.</i>	251
<i>Intellectus uniuersalia quo or-</i>			K
<i>dine intelligat.</i>	247	<i>Καθαρχή uirtus.</i>	270
<i>Intelligendi modus.</i>	245	<i>Καθαρχτμόρ uis animæ.</i>	ead.
<i>Intelligendi modi quinq;.</i>	ead.	<i>Κινητμόρ uis animæ.</i>	268
<i>Intelligentia quid.</i>	258		L
<i>Intelligentiæ.</i>	71	<i>Lactantij opinio de modo uisi-</i>	
<i>Intelligibile obiectum.</i>	244	<i>onis.</i>	219
<i>Intentio.</i>	228	<i>Lampas.</i>	228
<i>Intentio quid.</i>	226	<i>Lancea ardens.</i>	143
<i>Inuenta hominum quid.</i>	26	<i>Lapides ex lignis facti.</i>	175
<i>Inuenta hominum qui descrip-</i>		<i>Lanuginis generatio.</i>	148
<i>serint.</i>	27	<i>Lapides lati & ampli, & non</i>	
<i>inuoluntaria actio.</i>	265	<i>continui unde.</i>	175
<i>Iris altera cur interdum appa-</i>		<i>Lapides ubi generentur.</i>	176
<i>pareat.</i>	161	<i>Lapidum diuersæ species pro</i>	
		<i>diuersitate</i>	

I N D E X.

diuersitate materiae.	175	Liberum arbitrium quid. eod.	
Lapidum & gemmarum causa efficiens.	eo.	Libri tertij huius commentarij subiectum.	138
Lapidum materia.	174	Librorum Aristotelis de Anima materia.	198
Latio quid.	135	Librorum Aristotelis de caelo & mundo materia.	197
Latio triplex.	eo.	Librorum Aristotelis de generatione & corruptione materia.	eodem.
Legis naturae causae effici. ad Legem naturae pertinent principia practica.	251 eodem	Librorum Aristotelis de generatione & corruptione materia.	eodem.
Legis naturae primariae praecipua octo.	eo.	Lineae perpendiculares.	161
Leue quid.	99	Lis Empedocli quid significet.	
Lex naturae quid secundum Ciceronem.	251	Lixiuum.	254. (205
Lex quid.	eod.	Localis positionis sex differentiae.	74
Lex triplex.	eo.	Loci accepti.	73
Liberi arbitrij finis.	163	Loci conditiones sex.	eo.
Liberi arbitrij obiectum. in Libero arbitrio duae uires animae requiruntur.	eod. eod.	Loci diuisiones.	75
Liberum arbitrium an & in quibus rebus sit.	162	Locorum perpetuo ardentium causa.	172
Liberum arbitrium coniungitur uoluntati.	263	Locus Grammaticae & Physicae quid.	72
Liberum arbitrium in rebus uoluntarijs quare necessario sit.	262	Locus immobilis primo quare.	74
		λογικὸν uis animae.	268
		λογιστικὸν uis animae.	eod.
		Lucretius de Atomis quid dicat.	

I N D E X.

eat.	133	et prolificatio.	187
Lumen quid et unde.	217	Maris locus.	153
Luna.	94	Maris profunditas.	155
Luna quare inaequaliter lumē in se recipiat.	91	Maris reciprocationis causa.	154
Luscis cur pleraque duplicia videantur.	223	Maris reciprocatio quid. eod.	
Lux quid et unde.	217	Maris reciprocationis speci- es.	eod.
M		Maris substantia non, &c.	153
Manna animalibus et plan- tis cur sit exitialis.	148	Mars.	94
Manna quid.	codem.	Materiae primae, &c. 31. 32. 37	
Mare an elementum aquae.	153	Materiae proprietates.	31.
Mare cur non excrescat super littora sua.	eo.	Materiae significatioes.	29
Mare cur salsum et amarum.	154	Materiae uaria nomina.	37
Mare quid.	153	Materia corporum firmior	
Mare quomodo generetur et corrumpatur.	cod.	redditur se efficienti.	110
Mare quotuplex.	155	Materia in quam prima qua- litas operatur, diligenter	
Maria omnia cur non eodem tempore et modo recipro- cent.	eodem.	est discernenda.	120
Marina aqua quomodo dulcis efficiatur.	154	Materia non est locus.	74
Maris et foeminae consuetudo nosci possit.	30. 37	Materia prima an sit.	30
	154	Materia prima quomodo cog- nosci possit.	30. 31
		Materia	

I N D E X.

Materia principium in quo prædicamento.	35	nam.	226
Materia principium passi- uum.	17	Memoriæ officia.	eod.
Materia prima non est nisi substantialis.	130	Memoria intellectiva.	250
Materia secunda alia ingene- rabilis & incorruptibilis, alia generabilis & corrup- tibilis.	44.	ad Memoriam exacuendam quatuor sunt necessar. Memoria naturalis.	eod. eodem
Materia secunda à prima quid differat.	eod.	Memoria quid.	226
Materia secunda non princi- pium sed causa.	46	Memoria sensitiva.	250
Materia secunda quæ.	44	Mensis.	90
Mathematica.	6	Mens uel intellectus quid	240
Mechanica an Philosophie species.	1	Mensurarum uulgatiora no- Mercurius.	94. (mina. 181
Melancholici & Cholericus cur parum dormiant.	230	Metalla corpora homogenia.	173 & 173
Melancholicorū affectus.	234	Metallare quid.	170
Memoratiua ars.	250	Metallaria à Meteoris quid differant.	171
Memoria artificialis.	eod.	Metallarum caus. effici.	eod.
Memoriæ intellectuæ obie- ctum.	eodem	Metallarum finis.	eod.
Memoriæ duo officia.	eod.	Metallarum forma trip.	eod.
Memoriæ obiectum & orga- na.	eod.	Metallarum materia.	eod.
		de Metallaribus qui scripse- rint.	198
		Metalla ubi generentur.	173
		Metalli etymologia.	171
		Metalli materia.	172
		Metalli species septem.	171

Metalli

I N D E X.

Metalli triplex causa efficiens.	172	nerentur.	eo.
Metallorum affinia.	173	Meteora regionum septentrionalium.	141
Metallorum ductibilitas unde.		Meteoron quid.	139
		(eodem. Meteororum aquosorum locus.	
Metallorum forma.	eo.	cus.	146
Metallorum parentes.	eod.	Meteororum aquosorum materia.	
Metamorphosis corporum a pud Poetas quid significet.	266	teria.	eodem.
Metaphysica.	6	Meteororum causa efficiens remota.	139
Metaphysicæ materia.	197	Meteororū causa finalis.	142
Metaphysicæ quæ pars non necessaria, & quæ utilis.	6	Meteororum dictorū loca.	144
Metempsychosis Pythagoræ quid significet.	266	Meteororum diuisio.	139
Meteora aquosa quæ.	146	Meteororum diuersitas.	146
Meteora cur corpora imperfecta.	198	Meteororum ignitorum causa finalis.	eo.
Meteora cur sic uocentur.	138	Meteoror. loca quatuor.	141
Meteora ignita.	143	Meteororum materia.	140
Meteora ignita ubi crebrius appareant, & quare.	144	Meteororum materia propinqua & remota.	142
Meteora media quæ.	156	Meteororum mediorum primi generis species.	156
Meteora paucissima sub torrida zona cur sint.	140	Meteororum secundi generis, quæ colorata dicuntur species.	eodem.
Meteora plurima sub zona arctica habitabili quare generentur.		Methodus.	22
		Methodus sine praxi nihil ualet.	

I N D E X̄.

ualet.	eodem.	sententia non est.	eod.
Mineræ cur sic dictæ.	170	Moralium principiorum usus.	
Mixta actio.	264		eodem.
Mixtile.	126	Mors animæ duplex secundum	
Mixtilia non statim resoluuntur in materiam primam.	eod.	Platonicos.	270
Mixtilia quomodo in compositione alterentur.	eodem.	Mors quid.	156. 178
Mixtio & compositio corporis an sit naturalis.	129	Mors triplex.	196
Cur necessario tractetur, an sit mixtio.	130	Morti naturali quæ complexiominus obnoxia.	eod.
Mixtionis acceptiones.	125	Mors quid & unde.	261
Mixtio idem quod compositio.	130	Motum continuum triarequiruntur.	68
ad Mixtionem tres requiruntur conditiones.	126	Monas.	206
Mixtio non fit ex uno.	136	Motus localis triplex.	115
Mobile.	6. 72	Ad Motum quemlibet requiruntur quinque.	64
Mobile actu.	73	Motus.	6
Mobile potentia.	eod.	Motus animalis profectiuus quomodo fiat.	236
Monastica uirtus.	269	Motus animalis profectiuui species.	eod.
Mons.	107	Motus animalis quid, eiusque obiectum.	235
Monstrorum cause.	235	Motus an sit.	63
Monstrum quid.	25. 56. 193	Motus an sit idem cum suo mobili nec ne.	72
Morale principium quid.	261	Motus diuisiones seu species earumque	
Morale principium cuiusuis			

I N D E X.

earumq; proprietates.	65	epilogus.	80
& sequentibus.		quæ moueantur uelocius, quæ	
Motus duplex respectus.	70	tardius.	89
motus localis omnibus corpo-		Mouens duplex.	71
ribus est communis.	95	mouens quid.	70
motus localis differentie.	24	mouentia quinq;.	eod.
motus materia, forma, effici-		moueri.	6.62
ens, finis, circumstantia, ac-		mundi appellationes.	82
cidentia, effectus, & pro-		mundi forma efficiens, finis, ef-	
prium officium.	63. 64	fectus & accidentia.	84.
motus medium seu intermedi-		&	85
um.	73	mundi materia secundum Po-	
motus naturalis quorum sit		etas, Ecclesiasticos, Peripat-	
corporum.	68	teticos & Platonem.	83
motus passio formalis.	72	mundi partes principales, &	
motus definitiones.	63	minus principales.	eod.
motus ignis & aëris.	99	mundi partes secundum situm	
motus aëris & aque.	eod.	& secundum relationem.	
motus quid.	60. 73		83
motus quid uulgo significet.		mundus an æternus.	84.85
		63	
motus quilibet unus.	69	mundus an in tempore.	79
motus significationes apud		mundus finitus.	85
Physicos.	62	mundum perfectissimum cor-	
motus sursum, deorsum, à la-		pus.	eodem
tere qualis.	99	mundus quatenus mutabilis,	
de motu tractationis breuis		& quatenus immutabi-	
		lis.	83
			mundus

I N D E X.

<i>mundus</i> quid.	eo.	<i>Naturæ</i> in genere effectus.	12
<i>mundus</i> sedes DEI, & cre-		<i>Naturæ</i> species.	17
aturarum.	85	<i>Naturæ</i> finis.	eo.
<i>mundus</i> unde dictus.	82	<i>Naturæ</i> propria officia.	ead.
<i>mundus</i> unus tantum.	8. 85	<i>Naturæ</i> significata.	14
<i>mundus</i> uulgo & Theologis		<i>Naturæ</i> in quo prædica.	15
quid significet.	82	<i>Naturalis</i> res à quibus differe-	
<i>musculus</i> quid.	236	rat.	20
<i>mutatio</i> corporum fit ratione		<i>Naturalis</i> res cur ita dicatur	
<i>materiæ</i> non formæ.	112		19
<i>mutatio</i> quid, eiusq; causa effi-		<i>Naturalis</i> res quid.	ead.
ciens.	109	<i>Naturalis</i> res trifariam dici-	
<i>mutationis</i> species sex.	ead.	tur.	ead.
<i>mutatio</i> totalis & particula-		<i>Naturalium</i> rerum finis.	ead.
ris.	eo.	<i>Naturalium</i> rerum utrum sci-	
		entia.	5
N		<i>Naturalia</i> parua.	199
<i>Naphtha</i> quid.	174	<i>Naturam</i> cur animatam qui-	
<i>Naturæ</i> onfit.	14	dam putarint.	17
<i>Naturæ</i> duplex.	eadem	<i>Naturæ</i> mera relatio.	ead.
<i>Naturæ</i> actiones & uitam qui		<i>Naturæ</i> quid.	14. 15
planetæ gubernent.	95	de <i>Naturæ</i> tractatio cur diffi-	
<i>Naturæ</i> cause.	17	cilis uideatur.	81
<i>Naturæ</i> circumstantiæ, signa,		de <i>Naturæ</i> tractationis sum-	
indicia & accidentia.	18	maria repetitio.	18. 19
<i>Naturæ</i> cognata,	ead.	<i>Nebula</i> quid,	147
<i>Naturæ</i> diuersa.	eadem	<i>Necessarium</i> quid.	14
<i>Naturæ</i> diuisio.	15. 16		
		<i>Necessitas</i>	

I N D E X.

<i>Neceſſitas duplex.</i>	13	<i>Nubes cur nigrae uel atrae. eod.</i>	
<i>Neruis carentes partes, non ſentiunt.</i>	237	<i>Nubes cur non decidunt.</i>	147
<i>Nerui ſenſitiui & motiui unde oriuntur.</i>	217	<i>Nubes cur rubrae, puniceae, uel ſanguineae, & quare periculofae.</i>	158
<i>Neruus opticus.</i>	219	<i>Nubes cur uirides.</i>	eod.
<i>Nefor in concionibus Graecorum eſt intellectus agens.</i>		<i>Nubes quid.</i>	147. (158
<i>Cur Ningat interdum in montibus, in planis uero pluuit.</i>		<i>Nubium colores uarij unde.</i>	242
<i>Nitrum quid.</i>	175	<i>Numeri quid ſignificent.</i>	206
<i>Niuis & Grandinis uapor quid differat.</i>	149	<i>Numerus mathematicus.</i>	79
<i>Nix cur non cadat in aſta.</i>	eo.	<i>Numerus numerans.</i>	eod.
<i>Nix quid.</i>	eod.	149	<i>Numerus numer. triplex. eod.</i>
<i>ΝΟΗΤΙΚΗ uirtus.</i>	270		
<i>Nomica uirtus.</i>	269	<i>Numerus numeratus.</i>	eod.
<i>Noticia abstractiua.</i>	247	<i>Numerus quid ſignificet.</i>	eod.
<i>Noticiae officium duplex.</i>	257	<i>Nunc quid.</i>	78
<i>Noticiae partitiones.</i>	eo.	<i>Nutritionis operationes.</i>	210
<i>Noticiae ſpecies.</i>	14. 258	<i>Nutritio quid.</i>	eodem.
<i>Noticia intuitiua.</i>	247		
<i>Noticia quid.</i>	257	O	
<i>Nubecula quid.</i>	147	<i>Obliti alicuius cur occiput ſcalpant.</i>	228
<i>Nubes cur albae.</i>	158	<i>Oceanus unde dictus.</i>	155
		<i>Oculi partes.</i>	218
		<i>Oculi tunicae & humores</i>	eod.
		<i>Odor quid.</i>	222
		<i>Odorum ſpecies.</i>	eod.
		<i>Oeconomica uirtus.</i>	226
		<i>Officium quid.</i>	254
			Olera

I N D E X.

<i>Œlera medijs generis.</i>	179	<i>niæ.</i>	191
<i>Olfactus ad sanitatem quo-</i>		<i>Partitio huius commentarij.</i>	2
<i>modo conducatur.</i>	223	<i>Partium causæ.</i>	191
<i>Olfactus obiectum.</i>	222	<i>Partium diuisiones.</i>	108
<i>Olfactus omnium sensuum mi-</i>		<i>Passio materialis & formalis.</i>	
<i>nime necessarius.</i>	223		72
<i>Olfactus organum.</i>	eo.	<i>Passiones & actiones sunt sin-</i>	
<i>Olfactus quid.</i>	222	<i>gularium, non uniuersali-</i>	
<i>Opinio.</i>	258	<i>um.</i>	64
<i>Opticorum sententia de modo</i>		<i>Passionis proprietates.</i>	118
<i>uisionis.</i>	219	<i>Passio quando desinet.</i>	eod.
<i>Opticus neruus.</i>	218	<i>Passio quid.</i>	117
<i>Orichalcum quid.</i>	173	<i>quæ Patiantur à se mutuo aut</i>	
<i>Origenis de origine animæ hu-</i>		<i>secus.</i>	118
<i>manæ opinio.</i>	47	<i>Patiens refertur ad causam</i>	
<i>Ovipara.</i>	190	<i>materialem.</i>	eodem
P		<i>Peripateticorum atq; Poëta-</i>	
<i>Palingenesia Pythagoræ quid</i>		<i>uum sententia de fortuna.</i>	
<i>significet.</i>	152		54
<i>Palus quid.</i>	152	<i>Peripateticorum, Ecclesiastico</i>	
<i>Panis finis.</i>	25	<i>rum & Platonis sententia</i>	
<i>Paraselinæ.</i>	161	<i>de mundo.</i>	84
<i>Parelius quid.</i>	eo.	<i>Peripateticorum de fato &</i>	
<i>Partes dissimilares.</i>	191	<i>prouidentia opinio.</i>	9
<i>Partes externæ & internæ.</i>		<i>Peripateticorum opinio de mo-</i>	
	eodem.	<i>do uisionis.</i>	219
<i>Partes similes siue homoge-</i>		<i>Phantasia duplex.</i>	242
		P	<i>Phant</i>

I N D E X.

<p>Phantasia in brutis & homi- nibus diuersitas. 226</p> <p>Phantasiae officia quinq;. 225</p> <p>Phantasiae obiectum & orga- num. eodem</p> <p>Phantasia quibus agilior. 226</p> <p>Phantasia quid. 225</p> <p>Phantasmata quid. 231</p> <p>ΦΑΥΤΑΣΙΧὸν uis animæ. 267</p> <p>Pharmacii finis. 25</p> <p>Philosophiæ commendatio. 2</p> <p>Philosophiæ species. 1</p> <p>Philosophia quid. eod.</p> <p>Phlegmaticorum affectus. 254</p> <p>Phocylidis & Theognidis sen- tentia. 261</p> <p>Physica cur & quando dis- cenda. 272</p> <p>Physicæ commendatio. 273</p> <p>Physicæ efficiens causa. 5</p> <p>Physicæ & mathematicæ pro- fessio antiquissima. 272</p> <p>Physicæ finis generalis theori- cis. 5</p> <p>Physicæ inuentores. eod.</p> <p>Physicæ materia in gene- re. re.</p>	<p>179</p> <p>eodem.</p> <p>238</p> <p>6</p> <p>5</p> <p>eod.</p> <p>197</p> <p>& Metaphysica disse- rat. 6</p> <p>1 Physica quid præter naturale corpus mobile tractet. 7</p> <p>Physica specialis. 5</p> <p>Physica unde dicatur. eod.</p> <p>Physica utrum scientia. eod.</p> <p>Physicorum cæto libri Aristo- telis cur de auscultatione Physica titulum habeant. 2</p> <p>Physiologia, 5</p> <p>ΦΥΤΙΧὸν uis animæ. 267</p> <p>Pisces & alia Animalia pul- sione mone carentia, quomodo spirent. 195</p> <p>5 Planetæ quomodo gubernent uitam & actiones natu- re. 95</p> <p>95 Planetæ</p>
--	---

I N D E X.

Planetæ singuli in inferioribus	Platonicorum uirtutes contē-		
quid efficiant.	94	platiuæ commenti.	271
Planetæ unde dicantur.	92	Platonis de anima opinio.	205
Planetarum motus.	90	Platonis magnus annus.	90
Planetæ etymologia.	176	Plumbum quid.	173
Plantæ quomodo alantur & cum	Pluuia decidentium ani-		
crecant.	177	malium, aliarumq; rerum	
Planta quid.	176	generatio.	148
Plantarum anima.	206	Pluuiæ miraculose.	eo.
Plantarum finis.	178	Pluuiæ sanguineæ & lacteæ	
Plantarum materia.	177	causa.	eodem
Plantarum partes.	eod.	cum Pluuia quare grandæ de-	
Plantarum qualitates & ui-	cidat.		149
res.	178	Pluuia quid.	147
de Plantarum semine.	177	Πνευματικὸν uis animæ.	268
Plantarum species.	176	πνευματικὸν uis animæ.	eod.
Plantarum causa effici.	177	Poliduplices.	89
Platinus philosophus platoni-	Politice uirtutes præci.		269
cus.	270	Politice uirtutis species sep-	
Plato.	205	tem.	eod.
Platonica Theologia qualis.	Πολιτικὸν uis animæ.		eod.
	270	Polycletus.	42
Platoni cur omnes habitus in-	Polycrates.		57
nati.	258	Porphirius apostata.	269
Platonicorum error.	207	Portus Carthaginensis.	25
Platonicorum opinio de uisio-	Portus Hostiensis.		eod.
ne.	219	Positionis localis differentie	

INDEX

<i>sex.</i>	74	<i>Præsteris species.</i>	eodem
<i>Posterius quid.</i>	78	<i>Præsteris synonyma.</i>	eo.
<i>Possidonius.</i>	205	<i>Præster quid.</i>	eo.
<i>Potentia augmentatiua.</i>	212	<i>Principia naturalia cur præ-</i>	
<i>Potentia augmentatiuæ orga-</i>		<i>ter Elementa Aristoteles</i>	
<i>num.</i>	eodem.	<i>commentus sit.</i>	29. 128
<i>Potentia diuisiones.</i>	62	<i>Principia naturalia cur pri-</i>	
<i>Potentia generatiuæ org.</i>	213	<i>ma dicantur.</i>	37
<i>Potentia generatiuæ tres ope-</i>		<i>Principia naturalia tantum</i>	
<i>rationes.</i>	eo.	<i>tria esse probatur.</i>	28. 37.
<i>Potentia motiuæ parti-</i>	214	<i>duo Principia in quo Prædica-</i>	
<i>Potentia naturalis synonyma.</i>		<i>mento.</i>	35
	259	<i>Principia nihil sunt præter cor-</i>	
<i>Potentia significata.</i>	61	<i>pus compositum.</i>	37
<i>Potentia generatiua quæ.</i>	213	<i>Principia practica ad legem</i>	
<i>Potentia naturalis.</i>	258	<i>naturæ referuntur.</i>	251
<i>Potentia quid.</i>	61	<i>Principia quomodo ostendan-</i>	
<i>Potentiarum naturalium plu-</i>		<i>tur.</i>	262
<i>res actus in homine sunt uo-</i>		<i>Principij naturalis materia,</i>	
<i>luntarij.</i>	263	<i>forma, efficiens, & finis.</i>	28
<i>Prætextæ finis.</i>	51	<i>Principij naturalis proprietat-</i>	
<i>Προακτινὸς uis animæ.</i>	268	<i>tes.</i>	eod.
<i>Praxis quid.</i>	22	<i>Principij significata.</i>	27
<i>Praxis sine Theorica incerta.</i>		<i>de Principijs naturalibus phi-</i>	
	208	<i>losophorum opiniones.</i>	29
<i>Præsteris, procelle, & turbi-</i>		<i>Principijs quæ sunt commu-</i>	
<i>nis materia.</i>	167	<i>nia.</i>	38
			<i>Principi-</i>

I N D E X.

Principiorum moralium usus. de Priuatione quorundam o-	262	pinio.	eodem.
Principium à causa quid differat.	39	Priuationis acceptiones.	eod.
Principium aliud primum, aliud secundarium.	37	Priuationis diuisiones.	eod.
Principium didacticum in natura notum triplex.	260	Prius quid.	78
Principium didacticum quid, & quotuplex.	259	Probabilis ratio quid.	256
Principium morale, cuiusuis sententia non est.	261	Procella quid.	166
Principium morale quid.	eod.	Prognostica quadruplicia.	169
Principium naturale quid.	27	Prognosticum quid.	eo.
Priuatio à materia & forma quid differat.	38	Propositio mentalis.	257
Priuatio cur principium per accidens.	36	Prosecutiua uirtutis causa efficiens.	235
Priuatio nulla cœlestis aut spiritalis.	eod.	Prosecutiua uirtutis organum	236
Priuatio principium medium esse probatur.	35. 36	Prosecutiua uis animæ.	235
Priuatio quare in materia habili.	36	Prosecutiui motus animalis species.	236
Priuatio quid.	35. 37	Prosecutiuus animalis motus quomodo fiat.	eod.
Priuationem Aristoteles cur sit commentus.	36	Prouidentia à Fato quid differat.	10
		Prouidentie D E I effectus.	12
		Prouidentia & fatum an necessitatem imponant causis & euentibus.	9

I N D E X.

<i>Providentia DEI</i> quid.	10	<i>Qualitas dupliciter accipi-</i>	
<i>Prudentia consilia curfallan-</i>		<i>tur.</i>	eodem.
<i>tur sapissime.</i>	57	<i>Qualitas ueq; materia, neque</i>	
<i>Pruinae & roris differentia.</i>		<i>forma substantialis corpo-</i>	
	149	<i>ris.</i>	135
<i>Pruina</i> quid.	60	<i>Qualitas nulla in summo gra-</i>	
<i>Pseudoplatonici.</i>	198	<i>du incomposito quare.</i>	123
<i>Pseudoplatonicorum error.</i>		<i>Qualitas secunda quid.</i>	124
	48	<i>Qualitates actiuae & passiuae</i>	
<i>Puerilis institutio qualis sit à</i>		<i>quæ & cur.</i>	122
<i>primis annis plurimum re-</i>		<i>Qualitates interdum non pro-</i>	
<i>fert.</i>	265	<i>prias, sed contrarias actio-</i>	
<i>Palli formatio in ouo.</i>	188	<i>nes perficiunt.</i>	123
<i>Pulsus</i> quid.	235	<i>Qualitates primæ quare sic</i>	
<i>Pumices, Tophi, & alia poro-</i>		<i>uocentur.</i>	119
<i>sa cur supernatent aquam.</i>		<i>Qualitates quales sint cause</i>	
	174	<i>efficientes compositionis.</i>	
<i>Pythagoræ Metempsychosis</i>			135
<i>& palingenesia quid signi-</i>		<i>Qualitates secundæ cursu sic di-</i>	
<i>ficient.</i>	266	<i>ctæ.</i>	125
<i>Pythagorici philolai senten-</i>		<i>Qualitates tangibiles quod or-</i>	
<i>tia de anima.</i>	205	<i>dine ex primis nascantur.</i>	
			eodem
Q		<i>Qualitates sensibiles, aliæ pri-</i>	
		<i>mæ, aliæ secundæ.</i>	119
<i>Qualitas alia sensibilis, alia</i>			
<i>insibilis.</i>	119		<i>Quali-</i>

I N D E X.

Qualitates uirtuales.	119	Radix quid.	178
Qualitatum actiones prima-		Ramus quid.	eod.
riae & secundariae.	120	Rarefactio quid.	114
Qualitatum elementarium in		Rationis entia.	229
Augmentatiōe corporum		Rationis & intellectus diffē-	
usus.	212	rentia.	248
Qualitates tangibiles earūq;		Rationis duae partes.	252
causae.	124	Rationis significata.	248
Qualitatum primarum in cō-		Ratio inferior.	252
positione corporum com-		Ratio particularis.	226
mistio.	94	Ratio probabilis quid.	255
Qualitatum primarum paria		Ratio quare interdum aber-	
seu symbolismi sex.	122	ret.	249
Qualitatum primarum sym-		Ratio quid.	248
bolismi possibiles & impos-		Ratio superior.	252
sibiles.	98. 123	Regulus seruauit fidem Char-	
Quantitas quaelibet, &c.	67	taginensibus, ductus hone-	
Quaternarius.	206	state.	253
Quiescens.	73	Rei artificialis cū naturali co-	
Quiescere quid.	69	gnatio et differentia	25.26
Quies est in termino ad quem		Rei artificialis materia, for-	
comprehensio.	73	ma, efficiens, & finis.	25
Quies quid.	70. 73	Rei artificialis species.	24
Quies triplex.	70	Relatiuorum natura.	52
Quietis acceptiones.	69	Reminisci quid.	250
Quietis duplex respectus.	70	Rerum artificialiū partes.	24
R		Rerum artificialiū finis.	19

I N D E X.

Rerum artificialium finis.	19	Respirationis usus.	eodem.
Rerum naturalium utrum scientia.	5	Respiratio quid.	236
Rerum non naturalium tri- plex ordo.	20	Res quedam in solo actu, que= dam in sola potentia, que= dam partim in potentia, partim in actu.	62
Rerum quatuor genera.	13	Res uoluntaria que.	263
Res artificialis que.	24	Retentio.	211
Rei fatalis due acceptiones.	12	Riuus quid.	152
Res fortuita que.	56.57	Rodolphus & Cicero quid uocent effectum.	52
Res naturales cur ita dican- tur.	19	Roris & pruinæ differentia.	149
Res naturalis à quibus diffe- rat.	20	Ros quid.	148
Res naturalis quid.	19	S	
Res naturalis trifariam dici- tur.	eo.	Sal.	174
Res non naturalis à naturali quid differat.	21	Salis species.	eo.
Res non naturalis quatenus à Physico consideretur.	20	Sanguineorum affectus.	214
Res non naturalis quid.	eo.	Saporis & coloris diuersitas in aqua pluuiæ unde.	148
Res partim à natura, partim ab arte suam formam acci- pientes, in quo prædicamen- ta.	26	Saporis species.	222
Respiratio.	195	Sapor quid.	eo.
		Saturnus.	94
		Saturnus qualis.	eodem
		Scientia.	258
		Scientia duplex.	58
		Scientia quid.	253
		Scire	

I N D E X:

Scire quid.	58	Sensus interioris proprium obiectum.	228
Semen an ex omnibus membris colligatur.	186	Sensus interior quid.	224
Semen materia ne an efficiens.	45. 48	Sensu nihil percipitur sine medijs Qualitatibus passibilibus.	228
Semen quid.	45	Sensus singularium, intellectus uniuersalium.	ead.
Seminalis uirtus.	48	Sensus partim actiua, partim passiuua potentia.	215
Seminatio.	178	Sensuum exteriorum usus.	224
De Semine diuersae sententiae.		Sentiendi modus.	228
Senecta.	177	Sentiendi operationem, quae exterior conferat.	224
Sensibilia communia.	220	ad Sensum quae requirantur.	68
Ad Sensum interiozem quid ad exterior conferat.	224	Separata uel seiuncta.	68
ad Sensum quae requirantur.		Septentrio.	163
Sensus communis obiectum.	224	Serpentes.	190
Sensus communis organum.	eo.	Sicci natura.	107
Sensus communis quid.	ead.	Siccum quid.	120
Sensus communis tres operationes.	225	Signa Zodiaci Planetarum Qualitatibus quomodo participant.	94
Sensus.	257	Simul uel non simul esse quae dicantur.	68
Sensus exteriores quinque.	215	Singularia ab artibus sunt re mota.	41
Sensus exterioris proprium obiectum.	229	à Singulari causa ascendendum	
Sensus exterior quid.	215		
Sensus interiores tres.	224		

I N D E X.

dum est ad uniuersalem or-	Sonus quid.	eod.
dine prædicamentario.	41 Spaciorum nomina.	76.77
Sol.	94 Spacium quid.	76
Sol an per se calidus.	91 Speciei sensibilis nomina.	227
Sol cur anima mundi.	eod. Specierum sensibilium subie-	
Sol cur medius Planetarũ.	91 Etum.	eodem.
Soles plures.	161 Species immateriales quomo-	
Solis obnubilationis siue dese-	do intelligamus.	254
ctus causa.	159 Species intelligibilis duplex.	
Solis uia.	107	244
Sol quomodo illuminet stellas.	Species intelligibilis immate-	
	92 rialis quid.	245
Somnia triplicia.	231 Species intelligib. quæ.	244
Somni causa efficiens.	eo. Species intelligibiles quomodo	
Somni effectus.	230 insint animæ.	247
Somni finis.	eo. Speciei intelligibilis synony-	
Somni efficiens causa.	229 ma.	244
Somni materia circa quam.	Species quomodo à se inuicem	
	229 differant.	183
Somni multi causa.	230 Species sensibilis duplex.	227
Somni pauci causa.	eod. Species sensibilis quid.	eod.
Somnium quid.	231 de Spermate & Embryone di-	
Somnus quid.	229 sputatio.	187
Soni diuisiones.	221 Sphæræ inferiores motu pro-	
Sonitus in aëre causa.	149 prio cur moueantur.	50
ad Sonum tria requiruntur.	Spiritualis uirtus quid.	235
	221 Spiritus.	195

I N D E X.

Stannum quid.	173	Sterilitas.	187
Stellæ cadens.	145	Stipulæ ardentes.	144
Stellæ quid.	90	Stoicorum de fato & prouidentia opinio.	9
Stellæ aliæ fixæ, aliæ plane=		Stoicorum sententia de for.	54
te.	92	Stratiotica uirtus.	269
Stellæ an coloratæ.	93	Subiectum cessans quid.	62
Stellæ an igneæ.	90	Subsolanus.	163
Stellæ cur tantum noctu uide=		Substantiæ duplices.	208
antur.	92	Substantiæ incorporeæ tantum	
Stellæ cur scintillare uidean=		motu locali mouentur.	115
tur.	93	Succi & liquores.	180
Stellæ fixæ quot secundum		Suffrutex.	179
Mathematicos.	92	Sulphur duplex.	172
Stellæ non omnes æque luci=		Sulphur & argentum uiuum	
de quare.	91	ubi generentur.	eod.
Stellæ qualitatum cognomina		Sulphur quid.	eod.
quomodo sortiantur.	94	Surculus quid.	178
Stellæ quomodo luceant.	91	Suspitio uel coniectura.	258
Stellæ quomodo calefaciāt.	91	Syllogismus practicus quid.	
Stellarum figura.	93		254
Stellarum differentia.	92	Symbolismi qualitatum usus.	
Stellarum fixarum differen=		Synesis quid.	252
tia sex.	eod.	Synteresis officium.	eod.
Stellarum influxus in inferi=		Synteresis quid.	eod.
ora corpora unde.	93	Synteresis subiectum.	eod.
Stellarum magnitudo.	eod.		
Stellarum motus.	92		

T Tactus

I N D E X.

T		
	Terminus quid.	71
Tactus obiectum.	215	Ternarius. 206
Tactus omnibus animalibus communis est.	216	Terra an frigida. 106
Tactus organum.	215	Terra an siccissima. eo.
Tactus quid.	eo.	Terra centrum mundi. 105
Tactus usus atq; necessitas.	216	Terræ differentiarum causæ efficientes. 107
Tempestatis acceptiones.	165	Terræ effectus in mixtis. 106
Tempestatum locus & tem- pus.	169	Terræ motum pestis cur ple- runq; sequatur. 164
in Tempore esse quid.	78	Terræ motus causa. eodem
de Tempore præter nunc ni- hil sentitur.	eodem.	Terræ motus uarij, &c. eod.
Tempore quæ mensurentur, quæ non.	eod.	Terræ motus ubi pauciores, ubi plures. eodem
Temporis affinia.	79	Terræ quatuor diuisio. 106
Temporis proprium officium.	78	Terræ rotunditas non impe- ditur montium & conual- lium inæqualitate. 105
Tempus qualis numerus.	80	Terra & aqua unum corpus sphericum constituunt.
Tempus quid.	77	cuius duplex est centrum. 104. quare. 105
Tempus triplex.	78	Terrestria quæ. 190.
ΤΕΝΟΥΤΕΣ quid, & unde ori- antur.	237	Terrestrium differentia. eod.
Termini duo.	72	Terrestrium generatio. eod.
Termino proprio uel alieno contineri quid sit.	121	Terra immobilis. 105
		Terra magna mater cur uo- cetur

I N D E X.

<i>etur.</i>	eod.	Tophi, pumices, & alia porosa	
Terra quare sicciior quàm ignis.	121	sa cur supernatent aquam.	174
Terra quid.	104	Torrens quid.	152
de Terra quomodo loquantur Mathematici.	105	Transcendentia.	247
Terra rotunda.	eodem.	Turbini acetum medetur.	166
Theognidis et Phocylidis sententiæ.	261	Turbinis, procellæ, & prestæ ris materia.	168
Theologia Platonis.	270	Turbo quid.	166
Theorica ad praxin necessaria.	268	V	
θεωρητικὸς uis animæ.	eo.	Vacuum an sit.	75
Thermæ.	152	Vacuum quid.	75. 76
Thermarum calor, sapor, color, & uirtutes unde.	eod.	Vacuum quare non possit esse.	75
θερμητικὸς uirtus.	270	de Vacuo trium quæstionum solutio.	76
θυμικὸς uis animæ.	268	Vapor.	146
cur Tonet & fulguret nonnunquam in hyeme.	169	Vaporẽ cõstringere quid.	147
Tonitru.	165	Vaporem conuertere quid.	eo.
Tonitru cur tardius audiatur quàm coruscatio uideatur.	166	Vapor quid.	142
Tonitru & coruscationis causæ.	165	de Vegetabilibus, sensibilibus, et homine qui tractent.	199
Tonitru quid.	eo.	Vena quid.	235
		Venti occidentales & septentrionales cur apud nos frequentiores.	164
		Venti orientales & septentrionales	

I N D E X.

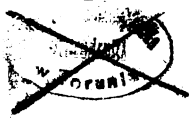
trionales quare salubrio-	Vigilia quid.	232
res.	eo. Vigiliæ causa efficiens.	eod.
Venti quomodo augeantur.	Vina unde peculiarem sapore	
	162 acquirant interdum.	152
Ventorum causæ.	eod. Vinum faustianum.	167
Ventorum numerus secundum	Vinum sublimatum.	101
Arist. & Plinium.	163 Vires occultæ.	119
Ventorum numerus secundū	Vires occultæ quomodo cor-	
Poëtas.	eod. poribus insunt.	124
Ventorum situs diuersi	quid Virgilius.	131. 204
efficiant.	164 Virgilius de causis fulminum.	
Ventorum temperamenta.		169
	163 Virtus hercica.	269
Ventos quæ sistant.	162 Virtus politica quid.	eod.
Ventos pluuiæ quomodo sistant,	Virtus quid.	261
& quomodo cieat.	eod. Virtus seminalis quid.	48
Ventus idem, cur non ubiq;	Virtus spiritalis.	235
spiret.	eodem. Virtus vitalis.	eod.
Ventus quid secundum Peri-	Virtutes contemplatiuæ Pla-	
pateticos.	eo. tonicorum quæ, & quare	
Ventus quid secundum Vi-	ab eis excogitatæ.	269
truuium.	eodem. Virtutes politicæ primariæ.	
Venus.	94	col.
Ver.	95 Virtutis & uitij species.	261
Vespertina rubedo cur sereni-	Virtutis politicæ septem spe-	
tatem significet.	158 cies.	269
Vestis finis.	25 Visio quomodo fiat, uariæ	
		opinio

I N D E X

opiniones.	219	cipua causa.	194
Visiuis radius quid, & quomodo duplex.	217	Vitæ longitudo & breuitas.	193
ad Visum tria sunt necessaria.	220	Vitalis spiritus quid.	235
de Visu tractatio cur difficilis.	216	Vitalis uirtus.	eodem.
Visus cum tactu affinitas.	220	Vitam in potentia habere quid.	203
Visus in plano quousque tenet.	eod.	Vita quid.	196
Visus medium.	218	Vitium quid.	261
Visus obiectum.	216	Viui para.	190
Visus organum.	218	Vncia circumferentiæ quid.	163
Visus quid.	216	Vniuersalia quid.	248
Vita.	202	ex Vno nulla fit mixtio.	137
Vita contemplatiua.	269	Vocis instrumeta nouem.	222
Vitæ & mortis causæ potissime.	193. 194	Volatilia & aues quæ.	188
Vitæ & naturæ actiones qui planeta gubernent.	94	Volatilium generatio, oua, incubatio, fomenta.	188
Vitæ longæ calidum causa bifariam.	194	Volatilium nomenclatura, mores, natura, & proprietates.	eodem.
Vitæ longæ & breuis causæ.	193	Volatilium partes & uictus.	eodem.
Vitæ longæ humidum causa bifariam.	eo.	Voluntaria actio.	265
Vitæ longæ in homine præcipua causa.	eo.	Voluntariæ causæ efficientes ratio & uoluntas.	264
		Voluntaria res quæ.	263
		Volun-	

I N D E X.

Voluntarij habitus non sunt		Voluntatis humanae officium.	
in corpore.	264		249
Voluntas.	264	Voluntatis obiectum.	eod.
Voluntas quid.	249	Vox quid.	221
Voluntas duplex.	eod.	Vrina & sudor.	154
Voluntas hominis.	eod.	Vrsa foetum suum fingit lam-	
Voluntas irrationalis.	eod.	bendo.	133
Voluntas libera & non libera		X	
que.	eod.	Xenocrates.	205
ad Voluntatem pertinentia.		Z	
	239	Zodiacus.	107
Voluntatis cum fortuna &		Ζοητικὸρ πῦς animæ.	268
arte affinitas.	265	Zone quinq;.	106
Voluntatis effectus.	12	F I N I S.	

Ob. 6. 1. 3416

